

ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΤΙΚΑΣ

Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ
ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ - ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΑΘΗΝΑ 2012

Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ
ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ – ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ

© 2012 Κληρονόμοι Κώστα Μπατίκα, ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Γιώτα Κωνσταντακοπούλου

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ-ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Γιώργος Κωνσταντακόπουλος, Δωροθέα Μπατίκα, Χρήστος Φουσεύκης

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΜΟΤΙΒΟ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομίου 11473, Αθήνα

Τηλ.: 210 32 21 580 - fax: 210 32 11 246

info@motibo.com

ISBN 978-618-80215-0-1

ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΤΙΚΑΣ

Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ
ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ
ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ – ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΑΘΗΝΑ 2012

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κι όμως, το ίδιο φάντασμα συνεχίζει να πλανιέται πάνω από τα κεφάλια των καπιταλιστών όλου του κόσμου και δεν έχει κανένα λόγο να τους αφήσει ήσυχους ποτέ. Όταν το φάντασμα του κομμουνισμού πάρει σάρκα και οστά, όταν μετατραπεί από «πραγματική κίνηση που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων» σε δεδομένη υλική πραγματικότητα, τότε οι κεφαλαιοκράτες δεν θα υφίστανται πια παρά μόνο ως ανάμνηση της ανθρώπινης εκμεταλλευτικής προϊστορίας.

Μπορεί οι αστοί να αναθάρρησαν κατά την προηγούμενη εικοσαετία, μετά από την ιστορική τους νίκη κατά του παγκόσμιου εργατικού κινήματος και πολλοί από αυτούς να πίστεψαν ότι απαλλάχθηκαν μια για πάντα από τον «κομμουνιστικό κίνδυνο». Οι πανηγυρισμοί τους μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δεν ήταν άλλωστε μόνο εκδήλωση της ανακούφισής τους. Θεωρίες για το τέλος της ιστορίας και ιδεολογήματα για την αιωνιότητα του καπιταλισμού και την ανωτερότητα της αστικής δημοκρατίας αποτελούν μέχρι και σήμερα ισχυρά ιδεολογικά όπλα της αστικής τάξης κάθε χώρας για την υποταγή των εκμεταλλευόμενων τάξεων. Ωστόσο, η σφοδρότητα των σύγχρονων οικονομικών κρίσεων και οι συνεχιζόμενοι ανταγωνισμοί μεταξύ των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων επιμένουν να μας υπενθυμίζουν διαρκώς ότι ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα θνησιγενές, που

βρίσκεται μάλιστα ήδη σε παρατεταμένη σήψη. Από την άλλη πλευρά, ειδικά στη συγκυρία της παρούσας οξύτατης κρίσης του παγκόσμιου καπιταλισμού, αποδεικνύεται ένα από τα βασικά στηρίγματα του – και στην ουσία το σημαντικότερο – η αδυναμία του αντιπάλου του, του προλεταριάτου, ο πολιτικός αποπροσανατολισμός και η οργανωτική αποσάρθρωση του εργατικού κινήματος.

Το βιβλίο αυτό εκκινείται από την παραδοχή ότι η ήττα του παγκόσμιου εργατικού κινήματος προέρχεται κυρίως εκ των ένδον και γι' αυτό τα αίτια της θα πρέπει να αναζητηθούν πρωτίστως στη θεωρία και την πρακτική του κομμουνιστικού κινήματος και όχι να αποδίδονται σε εξωτερικούς παράγοντες, δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, στον ταξικό αντίπαλο. Ο ταξικός αντίπαλος κάνει πάντα τη δουλειά του, βρίσκεται μονίμως σε θέση μάχης, έτοιμος να εκμεταλλευτεί τα λάθη και τις αδυναμίες μας. Ωστόσο, ο παγκόσμιος ιμπεριαλισμός δεν θα ήταν ποτέ ικανός να γκρεμίσει τη Σοβιετική Ένωση εφόσον η οικοδόμηση του σοσιαλισμού και η παγκόσμια επανάσταση προχωρούσαν. Και η αστική τάξη κάθε καπιταλιστικής χώρας προσπαθεί συνεχώς να καθυποτάξει το εργατικό κίνημα, δεν μπορεί ωστόσο να καταστήσει ακίνδυνους για την εξουσία της τους κομμουνιστές, αν οι τελευταίοι δεν το «κατορθώσουν» αυτό από μόνοι τους. Κατά συνέπεια οι σύγχρονοι κομμουνιστές δεν μπορούν να υιοθετήσουν την στάση του Πόντιου Πιλάτου σχετικά με την ήττα με το να κατηγορούν μόνο τον άλφα ή τον βήτα ηγέτη του ΚΚΣΕ ή οποιουδήποτε άλλου κομμουνιστικού κόμματος για την προδοτική του δράση ούτε θα αναβαπτιστούν σε καμιά κολυμπήθρα του Σιλωάμ, αν δηλώσουν ότι ουδεμία σχέση θέλουν να έχουν με το θλιβερό γραφειοκρατικό παρελθόν του κινήματος. Πρέπει αντίθετα να σκύψουν πάνω στα ζητήματα της στρατηγικής που ακολούθησε το κομμουνιστικό κίνημα, προσπαθώντας να εντοπίσουν σε αυτήν τους λόγους για τους οποίους η παγκόσμια επανάσταση οδηγήθηκε – φυσικά, παροδικά – στην ήττα. Και στρατηγική για τους κομ-

μουνιστές σημαίνει πώς εννοούμε τον κομμουνισμό και πώς θα οδηγηθούμε μέσα από επαναστατικούς μετασχηματισμούς σ' αυτόν ξεκινώντας από την ανατροπή της αστικής εξουσίας.

Προκειμένου να διερευνήσει τα προβλήματα στην στρατηγική του κομμουνιστικού κινήματος, λοιπόν, η παρούσα μελέτη ακολουθεί μια πολύ απλή μέθοδο. Θέτει κατ' αρχήν το ερώτημα: τι είπαν πραγματικά οι ιδρυτές του επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, τι ανακάλυψαν για το χαρακτήρα της κομμουνιστικής κοινωνίας και για την επαναστατική μετάβαση σε αυτήν μέσα από τη μελέτη της ενυπάρχουσας στον καπιταλισμό αντικειμενικής τάσης υπέρβασής του; Κατόπιν, εξετάζει τι υποστήριζαν για τα ίδια θέματα οι επίγονοί τους, οι θεωρητικοί και οι ηγέτες του κομμουνιστικού κινήματος και συνεπώς με ποιες ιδέες καθοδηγήθηκε το επαναστατικό κίνημα στις διάφορες φάσεις της ανάπτυξής του. Είναι εντυπωσιακό το πόσο σημαντικά συμπεράσματα μπορεί να βγάλει κανείς με έναν τόσο απλό τρόπο! Ο αναγνώστης θα μπορέσει εύκολα ν' αντιληφθεί τις διαφορές μεταξύ της γνήσιας επαναστατικής σκέψης και των διαστρεβλώσεών της. Θα συμπεράνει τότε ότι η συνεπής μαρξιστική αντίληψη για την επαναστατική μετάβαση στον κομμουνισμό για μικρές μόνο χρονικές περιόδους κυριάρχησε στο εργατικό κίνημα και ότι ο λενινισμός ήταν μια λαμπρή αλλά βραχύβια μόνο παρένθεση στην ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος. Αντίθετα, η μη μαρξιστική αντίληψη του Κάουτσκι για το σοσιαλισμό όχι μόνο κυριάρχησε κατά την περίοδο της Β' Διεθνούς αλλά, επαναδιατυπωμένη από τον Στάλιν, επιβλήθηκε από τη σοβιετική γραφειοκρατία στο κομμουνιστικό κίνημα και καθοδήγησε όλη την πορεία ανάπτυξης της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι την κατάρρευσή της.

Το κομμουνιστικό κίνημα επί πολλές δεκαετίες δεν καθοδηγήθηκε από τη μαρξιστική θεωρία αλλά από στρεβλές αντανάκλασεις της που παρουσιάζονταν ως γνήσιος και συνεπής μαρξισμός.

Δυστυχώς επίσης οι όποιες διαφοροποιήσεις και διασπάσεις εντός του κομμουνιστικού κινήματος δεν έθεταν – τουλάχιστον αποτελεσματικά – στο επίκεντρο της αντιπαράθεσης την επαναδιατύπωση της στρατηγικής σε συμφωνία με τη μαρξιστική – λενινιστική θεωρία. Αντίθετα, τα ισχυρότερα ρεύματα, τόσο ο «δυτικός μαρξισμός» στο όνομα της αναθεώρησης του μαρξισμού όσο και η σοβιετική γραφειοκρατία στο όνομα της δογματικής προσήλωσης στο μαρξισμό – λενινισμό, συνέπιπταν απόλυτα σε ένα πράγμα: στην πλήρη άρνηση της δικτατορίας του προλεταριάτου!

Οι αναθεωρητές του μαρξισμού στη Δύση αρνούμενοι ως αναχρονισμό τη δικτατορία του προλεταριάτου, δήλωναν την πίστη τους στην αστική δημοκρατία διαβεβαιώνοντας έτσι την αστική τάξη των χωρών τους ότι δεν πρόκειται να απειλήσουν την εξουσία της. Υπήρχαν βέβαια και αυτοί, μεταξύ άλλων το ΚΚΕ, που δεν απαρνήθηκαν ποτέ στα λόγια τη δικτατορία του προλεταριάτου, πήραν όμως τα μέτρα τους για να μην φτάσουν ποτέ σ' αυτήν, επινοώντας αυθαίρετα και εμβάλλοντας στην στρατηγική τους κάποιου είδους ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στην ανατροπή της αστικής εξουσίας και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου. Και μ' αυτό το στάδιο επανεισήγαγαν από την πίσω πόρτα την αστική δημοκρατία ως άμεσο στρατηγικό τους στόχο. Οι σοβιετικοί θεωρητικοί βάφτιζαν δικτατορία του προλεταριάτου ένα γραφειοκρατικό-κοινοβουλευτικό κακέκτυπό της, που διατηρούσε μόνο τον όρο «σοβιέτ» από την επαναστατική εξουσία των πρώτων χρόνων μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, ενώ ήταν στην ουσία η δικτατορία της γραφειοκρατίας επί του προλεταριάτου. Πρόσφεραν έτσι σημαντικές δικαιολογίες στην παγκόσμια αστική τάξη για να κατασκευοφαντήσει τη δικτατορία του προλεταριάτου, παρουσιάζοντάς την ως ένα ολοκληρωτικό, ανελεύθερο καθεστώς, αντί για την ανώτερη μορφή δημοκρατίας που γνώρισε ποτέ η εργαζόμενη ανθρωπότητα.

Προκειμένου μάλιστα η σοβιετική γραφειοκρατία να παγιώσει αυτό το καθεστώς στη συνείδηση των μαζών ως τη μοναδική προοπτική μετά τον καπιταλισμό και να αποτρέψει οποιαδήποτε σκέψη για επιβολή της πραγματικής δικτατορίας του προλεταριάτου από το ίδιο το προλεταριάτο, νεκρανάστησε και επέβαλε την παλιά καουτσυκική αντίληψη ότι με την κρατικοποίηση των κυριότερων μέσων παραγωγής και με τη συνεταιριστικοποίηση της μικρής εμπορευματικής παραγωγής πέτυχε το πέρασμα στο σοσιαλισμό, δηλαδή στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Τι κι αν αυτή η κοινωνία σύμφωνα με το μαρξισμό θα πρέπει να είναι αταξική και με απονεκρωμένο το κράτος; Με ορισμένες «μικρές» επιδιορθώσεις της μαρξιστικής θεωρίας, με παραναγνώσεις της και σοφιστικές στρεβλώσεις της, οι οποίες παρουσιάζονται στα κεφάλαια αυτού του βιβλίου, έγινε και αυτό κατορθωτό: ο σοσιαλισμός να έχει και τάξεις και κρατική εξουσία και εμπορευματική παραγωγή και ανταλλαγή και ακόμη – γιατί όχι άλλωστε, αν ισχύουν όλα τα προηγούμενα – να οικοδομείται σε μία και μόνο χώρα!

Όλες αυτές οι εξωφρενικές παραποιήσεις του μαρξισμού θα γίνουν οφθαλμοφανείς και θα τεκμηριωθούν στις σελίδες που ακολουθούν, και για τον πλέον δύσπιστο αναγνώστη. Για τους μαρξιστές όμως δεν είναι αρκετό να διαπιστώνουν τα γεγονότα αλλά οφείλουν να τα ερμηνεύουν βασιζόμενοι στην υλιστική αντίληψη της ιστορίας. Οφείλουν, δηλαδή, να τα εξετάζουν ως άμεσες ή έμμεσες αντανακλάσεις της πάλης των τάξεων. Τα θεωρητικά λάθη και μάλιστα αυτά που καθορίζουν το μέλλον των κινημάτων και των χωρών, έχουν άμεσο ταξικό προσδιορισμό. Απ' αυτήν την άποψη, τίθεται αμείλικτο το ερώτημα: Τι σημαίνει για το προλεταριάτο αυτή η καταφανής ομοθυμία των ηγεσιών του κομμουνιστικού κινήματος, από αυτήν της Β' Διεθνούς ως τη σοβιετική και απ' αυτήν μέχρι τις ηγεσίες των σύγχρονων κομμουνιστικών κομμάτων, να απαρητηθούν τη μαρξιστική αντίληψη για τη μετάβαση

στον κομμουνισμό; Είναι φυσικά ζήτημα εκτενούς ανάλυσης, το οποίο δεν είναι δυνατό ούτε καν ακροθιγώς να πραγματευτούμε εδώ και ούτε περιλαμβάνεται στους στόχους αυτού του βιβλίου, με ποιους τρόπους κάτω από διάφορες ιστορικές συνθήκες αναπαράγεται η αστική επιρροή στο εργατικό κίνημα με αποτέλεσμα να κυριαρχούν στην στρατηγική του απόψεις που εμποδίζουν αντί να προωθούν την υλοποίηση των επαναστατικών του καθηκόντων. Ο Λένιν εντόπισε τη διείσδυση της μικροαστικής κοσμοθεωρίας στα εργατικά κόμματα μέσω της προλεταριοποίησης των μικροαστών και της επίδρασης που ασκεί η εργατική αριστοκρατία. Άλλοι, βέβαια, θα πρόσθεταν τα σύγχρονα μισθωτά μικροαστικά στρώματα, ενώ σίγουρα η επαναστατική εμπειρία προσθέτει και τη γραφειοκρατία της μεταβατικής περιόδου στους φορείς της αστικής επιρροής. Γεγονός αδιαμφισβήτητο όμως είναι ότι το προλεταριάτο στην πάλη του ενάντια στην αστική τάξη δεν διαχωρίζεται στεγανά από αυτήν και ότι ο μόνος τρόπος για να νικήσει σε αυτόν τον αγώνα είναι το προλεταριακό κόμμα να διασφαλίζει το ίδιο συνειδητά και συνεχώς τις δικές του γραμμές.

Η προλεταριακή επανάσταση διαφέρει ουσιωδώς από τις προηγούμενες επαναστάσεις σε τούτο: το προλεταριάτο δεν θα ανατρέψει την αστική τάξη για να καταστήσει απλώς κάποια άλλη τάξη κυρίαρχη αλλά για να μετατραπεί το ίδιο σε κυρίαρχη τάξη, στην πρώτη ιστορικά κυρίαρχη τάξη που δεν ζει από την εκμετάλλευση άλλης τάξης. Με αυτό τον τρόπο το προλεταριάτο θα μπορέσει τελικά να απαλλάξει μια για πάντα την ανθρωπότητα από την εκμετάλλευση. Για να το κατορθώσει όμως αυτό, δεν αρκεί να καταργήσει την αστική τάξη αλλά οφείλει να καταργήσει συνολικά τις ταξικές διαφορές. Δεν θα πρέπει να καταργήσει λοιπόν μόνο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής αλλά και κάθε προϋπόθεσή του. Πρέπει να αντικαταστήσει την ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής με την πλήρη κοινοκτημοσύνη, να απαλλάξει τα προϊόντα της εργασίας από την ιδιότητα του εμπορεύμα-

τος και να αντικαταστήσει τον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας με την ένωση των ελεύθερων παραγωγών. Σε αυτό το δρόμο του επαναστατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, που μόνο η αρχή του είναι η ανατροπή της αστικής εξουσίας και μόνο ένα πρώτο βήμα σ' αυτόν η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, το προλεταριάτο πρέπει να διανύσει μεγάλη απόσταση μεταβάλλοντας πρωτίστως τον ίδιο τον εαυτό του, παίρνοντας πάνω του τη διαχείριση της παραγωγής και την κρατική διοίκηση μέχρι οι διαχειριστικοί και οι κρατικοί μηχανισμοί να χάσουν κάθε ταξικό περιεχόμενο. Αλλιώς κινδυνεύουμε να μείνουμε στα μισά του δρόμου και να επιτρέψουμε στους «υπαλλήλους μας» να μας κλέψουν τη νίκη μας, κατά τη σοφή ρήση του Ένγκελς. Σε κάθε τέτοια περίπτωση το πισωγύρισμα της κοινωνικής εξέλιξης είναι αναπόφευκτο.

Η πρώτη απόπειρα του προλεταριάτου να οικοδομήσει το σοσιαλισμό και να πραγματώσει την παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση ανέδειξε έμπρακτα τόσο τη δυνατότητα να προχωρήσει η κοινωνία πέρα από τον καπιταλισμό όσο και τη δυνατότητα της καπιταλιστικής παλινόρθωσης. Η επαναστατική εργατική τάξη έδειξε σε όλο τον κόσμο ότι μπορεί να γκρεμίσει την αστική εξουσία, να ζήσει χωρίς τους καπιταλιστές και χωρίς την ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Δεν απέδειξε όμως ακόμα ότι μπορεί να διασφαλίζει την κυριαρχία της ώστε να οικοδομήσει τη νέα κοινωνία, γιατί επέτρεψε στους «υπαλλήλους» της να σφετεριστούν την κυριαρχία της, να μετατραπούν σε αφεντικά της και να ασκήσουν αυτοί την εξουσία φραστικά στο όνομά της και στην πράξη ενάντιά της. Όπως σαφώς αναδεικνύεται από τη μελέτη του Κώστα Μπατίκα, αυτό που κατέρρευσε δεν ήταν φυσικά ο σοσιαλισμός, η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, ούτε όμως η δικτατορία του προλεταριάτου, δηλαδή η εργατική δημοκρατία, αλλά το γραφειοκρατικό έκτρωμα που γεννήθηκε από την αδυναμία του προλεταριάτου να ασκήσει την εξουσία που είχε κερδίσει.

Οι όροι «σοσιαλισμός», «κομμουνισμός», «δικτατορία του προλεταριάτου» και «μεταβατική περίοδος» έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη θεωρητική διαπάλη που αναπτύχθηκε σχετικά με τη μετάβαση στην κομμουνιστική κοινωνία. Το γεγονός αυτό δεν έχει προβληθεί αρκετά μέχρι σήμερα με αποτέλεσμα και στη σύγχρονη συζήτηση να αναπαράγονται, συχνά χωρίς πρόθεση, οι ίδιες, προερχόμενες από τα παλιά, αντιφάσεις και συγχύσεις. Ο συγγραφέας έχει πλήρη επίγνωση των σχετικών ζητημάτων και ξεδιαλώνει στα αντίστοιχα σημεία του κειμένου τις συγχύσεις σχετικά με τους όρους. Υιοθετεί ο ίδιος τον όρο «σοσιαλισμός – κομμουνισμός» για να ξεκαθαρίσει ότι πρόκειται για μία και μοναδική κομμουνιστική κοινωνία, της οποίας την πρώτη βαθμίδα ανάπτυξης αποκαλεί σοσιαλισμό, όπως καθιερώθηκε από το Λένιν σε μια προσπάθειά του να προσαρμόσει την πολύσημη και παραπλανητική ορολογία της Β' Διεθνούς στη μαρξιστική θεωρία για τον κομμουνισμό, αφού οι Μαρξ και Ένγκελς δεν συνήθιζαν να χρησιμοποιούν τον όρο σοσιαλισμό για να προσδιορίσουν την πρώτη βαθμίδα της κομμουνιστικής κοινωνίας. Στη σχετική συζήτηση μεταξύ μας και με άλλους συντρόφους είχα μια άλλη πρόταση σχετικά με τους όρους ενώ ο συγγραφέας ακολούθησε τελικά μετά από πολλή σκέψη τη δική του επιλογή. Υποστήριξα τότε και το υποστηρίζω ακόμα ότι μετά από τη θεωρητική σύγχυση που προκλήθηκε από τη χρήση του όρου σοσιαλισμός κι επιπλέον μετά από τη γελοιποίησή του τόσο από τα ρεφορμιστικά κόμματα στη Δύση όσο και από τις γραφειοκρατίες του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», είναι προτιμότερο να επιστρέψουμε στην αρχική ορολογία, αυτή που χρησιμοποίησαν οι Μαρξ και Ένγκελς. Ο όρος σοσιαλισμός, κατά την άποψή μου, μπορεί και πρέπει να διατηρηθεί μόνο για να χαρακτηρίζει τα αντίστοιχα θεωρητικά ρεύματα, όπως ουτοπικός και επιστημονικός σοσιαλισμός, αλλά η κοινωνία που πρόκειται να οικοδομήσει το προλεταριάτο, θα πρέπει να ονομάζεται κομμουνισμός.

Για την ιστορία, θα πρέπει να αναφέρω ότι το βιβλίο αυτό είναι ένα μέρος μόνο μιας εκτενέστερης μελέτης, την εκπόνηση της οποίας είχε αρχίσει αρκετά χρόνια πριν ο Κώστας Μπατίκας. Είχαμε αρχικά συζητήσει για ένα τρίτομο έργο, για το οποίο μάλιστα του είχα προτείνει τον ενδεχομένως βερμπαλιστικό, γενικό τίτλο «Μαρξισμός και Κομμουνισμός». Σε αυτό θα περιλαμβάνονταν εκτός από την εισαγωγή στη μαρξιστική θεωρία για την κομμουνιστική κοινωνία και την επαναστατική μετάβαση σ' αυτήν μέσα από το «ξεκαθάρισμα» του έργου των Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν από τις ποικίλες διαστρεβλώσεις του, η αντιπαράθεση με διάφορες θέσεις επί των σχετικών ζητημάτων, παλαιότερες και σύγχρονες, που διατυπώθηκαν είτε στο όνομα του μαρξισμού και της δήθεν «ανάπτυξης» του είτε ως αναθεωρήσεις του είτε, τέλος, ως «εναλλακτικές» σε αυτόν θεωρίες. Επιπλέον, θα γινόταν μια ανάλυση των προβλημάτων οικοδόμησης του σοσιαλισμού κατά τη μεταβατική περίοδο μέσα από την ιστορική εξέταση της οικονομικοκοινωνικής ανάπτυξης και της εξέλιξης της ταξικής πάλης στις χώρες στις οποίες καταργήθηκε η ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Μέριμνα του συγγραφέα ήταν να παράγει ένα έργο επιστημονικό και παράλληλα κατανοητό και εύληπτο, όπως ακριβώς ταιριάζει στην ουσία του μαρξισμού, που είναι ταυτόχρονα επιστήμη και καθοδήγηση του προλεταριάτου στην καθημερινή του δράση.

Προκειμένου μάλιστα να ανταποκριθεί στην άμεση ανάγκη πολλών συντρόφων για ένα σύγγραμμα που θα ξεκαθάριζε τι είπαν οι κλασικοί του μαρξισμού για την κομμουνιστική κοινωνία και τη μετάβαση σ' αυτήν, ο συγγραφέας αποφάσισε προς στιγμήν να γράψει επίτομο έργο με αντίστοιχο θέμα το 2007 αλλά σύντομα άλλαξε γνώμη και συνέχισε να εργάζεται με στόχο το τρίτομο έργο που είχε αρχικά σχεδιάσει. Ωστόσο, μετά από τη διάγνωση της νόσου του ο συγγραφέας συζήτησε μαζί μου και με το σύντροφο Χρήστο Φουσέκη μια αλλαγή των αρχικών του σχεδίων. Με

δεδομένο πλέον ότι θα έπρεπε να επιδοθεί σε ένα σκληρό κυνήγι με το χρόνο, αποφασίσαμε να έχει σαν στόχο ένα δίτομο έργο έξι κεφαλαίων, αφήνοντας κατά μέρος την ανάλυση της εμπειρίας οικοδόμησης του σοσιαλισμού, για την οποία είχε μόνο μαζέψει ένα μέρος του υλικού. Για «λόγους ασφαλείας» εργάστηκε πρώτα για την ολοκλήρωση των τριών κεφαλαίων του πρώτου τόμου. Εκμεταλλεύομενος την ιατρική μου ιδιότητα και τη μεγάλη εμπιστοσύνη που μου είχε, πάντα τον διαβεβαίωνα ότι θα έχει χρόνο για να τελειώσει και το δεύτερο τόμο. Ήταν δυστυχώς ένα χρήσιμο ψεύδος, για το οποίο δεν μετανιώνω. Έδωσε μια επιπλέον ώθηση στο δημιουργικό του πείσμα και στη δύναμη που επέδειξε στη μάχη του με το θάνατο. Καρπός αυτής της σκληρής προσπάθειάς του μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής του είναι ετούτο το βιβλίο. Μένει για άλλους η συνέχεια, αλλά πάντα μένει. Και πάντοτε βρίσκονται άξιοι συνεχιστές. Είναι μια εκδήλωση της επικαιρότητας της επανάστασης ότι, ακόμα και στους σκοτεινούς καιρούς της άγριας ιδεολογικής επίθεσης της αστικής τάξης και της υποχώρησης των αγώνων του προλεταριάτου, υπάρχουν κομμουνιστές που κρατάνε αναμμένη τη φλόγα της επαναστατικής θεωρίας μέχρι αυτή να γεννήσει την πυρκαγιά της επαναστατικής πράξης. Ένας τέτοιος κομμουνιστής ήταν ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου.

Θα 'θελα, τέλος, με την ευκαιρία που μου δίνεται σε αυτές τις γραμμές, να εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Κώστα Μπατίκα για την πολύτιμη διδασκαλία που μου πρόσφερε πρωτίστως με την κομμουνιστική στάση ζωής του καθώς και με το θεωρητικό του έργο, σημαντικό τμήμα του οποίου αποτελεί αυτή η μονογραφία. Υπήρξε για μένα πραγματικός πνευματικός πατέρας και του οφείλω την πίστη μου στην αλήθεια και τη δύναμη του μαρξισμού. Γι' αυτό θά 'θελα να κλείσω αυτή την τελευταία και θλιβερά παράδοση συνεργασία μας με την εξής κοινή και ακλόνητή μας πεποίθηση: Οι νέες γενιές των κομμουνιστών θα αναλάβουν όχι

μόνο να αναπτύξουν παραπέρα την επαναστατική θεωρία αλλά και να την αξιοποιήσουν ως καθοδήγηση του τιτάνιου αγώνα που πρόκειται να κάνει στο μέλλον η ανθρωπότητα για να ξεκολλήσει από τη λάσπη της προϊστορίας της, που είναι η εκμεταλλευτική κοινωνία. Ο τροχός της ιστορίας πάει μόνο μπροστά και το Αύριο που ονειρευτήκαμε, θα 'ρθει.

Γιώργος Κωνσταντακόπουλος
Λονδίνο – Αθήνα, Δεκέμβριος 2011

ΥΓ. *Αφού είχα γράψει τις παραπάνω γραμμές κι ενώ το βιβλίο όδευε προς την τελική του διόρθωση, ανακαλύψαμε χειρόγραφα του Κώστα Μπατίκα με πρόλογο και εισαγωγή που προοριζόνταν για το επίτομο σύγγραμμα που θα άρχιζε να γράφει το 2007 και θα είχε ουσιαστικά το ίδιο περιεχόμενο με τούτο το βιβλίο. Ήταν πολύ συγκινητικό για μένα να ανακαλύπτω όχι μόνο το πώς μιλώντας ο καθένας τη δική του γλώσσα, λέμε τα ίδια, αλλά και πόσο κοινή αντίληψη είχαμε για το πώς πρέπει να είναι η εισαγωγή του βιβλίου. Τα χειρόγραφα αυτά εμπεριέχονται πλέον στην ύλη αυτού του βιβλίου. Γι' αυτό, αν κατά τύχη, αγαπητέ αναγνώστη, πέσει η ματιά σου εδώ προτού διαβάσεις τις προηγούμενες σελίδες, σου συνιστώ να προχωρήσεις κατ' ευθείαν στα τόσο αυθεντικά και διδακτικά προλογικά κείμενα του ίδιου του συγγραφέα. Άλλωστε, δεν έχω πιο πολύτιμη συμβουλή να κρατήσω απ' αυτόν από την προτροπή του να μελετώ το μαρξισμό «από το πρωτότυπο» και ο ίδιος θα σου αποδείξει σε αυτό το βιβλίο πόσο σημαντικό είναι αυτό.*

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Κώστας Μπατίκας γεννήθηκε το 1945 στα Στουρναραίικα Τρικάλων. Ήταν το όγδοο και προτελευταίο παιδί μιας αγροτικής οικογένειας. Παρακολούθησε το γυμνάσιο στη Λάρισα και σε ηλικία 18 ετών μετανάστευσε στη Γερμανία, όπου είχαν μεταναστεύσει ήδη τρία από τα αδέρφια του, με σκοπό να σπουδάσει. Σπούδασε γεωπόνος ενώ εργαζόταν παράλληλα σε διάφορες δουλειές για να εξασφαλίζει τα προς το ζην. Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας ανέπτυξε σημαντική αντιδικτατορική δράση στο φοιτητικό και μεταναστευτικό κίνημα της Δυτικής Γερμανίας. Εξαιτίας αυτής του της δράσης ήταν από τους πρώτους Έλληνες της Γερμανίας στους οποίους η χούντα αφαίρεσε το διαβατήριό.

Εντάχθηκε στο ΚΚΕ το 1968, υπήρξε μέλος του Γραφείου της Οργάνωσης και αργότερα του Γραφείου της Επιτροπής Γερμανίας του ΚΚΕ με οργανωτικά και διαφωτιστικά καθήκοντα. Μετά τη μεταπολίτευση επέστρεψε στην Ελλάδα και πρόσφερε τις υπηρεσίες του σαν στέλεχος του ΚΚΕ από διάφορες καθοδηγητικές θέσεις. Υπήρξε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ από το 10^ο συνέδριο (1978) μέχρι το καλοκαίρι του 1989, όταν συγκρούστηκε με τον κυβερνητισμό της ηγεσίας του κόμματος, που οδήγησε στη συνεργασία με τη Ν.Δ. και την κυβέρνηση Τζανετάκη. Μαζί με άλλα στελέχη και μέλη του ΚΚΕ που αποχώρησαν την ίδια περίοδο, υπήρξε συνιδρυτής του Νέου Αριστερού Ρεύματος (ΝΑΡ), αλλά αποχώρησε και από αυτό το 1991 μαζί με άλλους συντρόφους του, επειδή διαφώνησε με τις θέσεις που σηματοδο-

τούσαν εγκατάλειψη της μαρξιστικής - λενινιστικής θεωρίας.

Το 1992 πρωτοστατεί στην έκδοση του θεωρητικού - πολιτικού περιοδικού «Αριστερή Ανασύνταξη», στο οποίο αρθρογραφούσε μέχρι το θάνατό του, καθώς και στην ίδρυση της ομώνυμης οργάνωσης. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος και θεωρητικός νους της Κομμουνιστικής Οργάνωσης ΑΝΑΣΥΝΤΑΞΗ, που προέκυψε το 2007 από τη συνένωση της «Αριστερής Ανασύνταξης» με την οργάνωση «Εργατική Πολιτική».

Παρήγαγε θεωρητικές επεξεργασίες για ένα ευρύ φάσμα πολιτικών ζητημάτων, όπως το εθνικό ζήτημα, το αγροτικό ζήτημα, ζητήματα οργανωτικής δομής, λειτουργίας και δράσης των συνδικάτων και το ενιαίο μέτωπο πάλης των εργαζομένων. Ιδιαίτερα αφιερώθηκε στην επανακάλυψη της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας για το σοσιαλισμό-κομμουνισμό και της επαναστατικής μετάβασης σ' αυτόν μέσα από την αντιπαράθεσή του με τις ποικίλες αστικές διαστρεβλώσεις της.

Ήταν παντρεμένος με τη Δωροθέα Κλάιν, την οποία είχε γνωρίσει στη Γερμανία, και πατέρας δύο παιδιών, της Ιωάννας και του Δημήτρη. Έφυγε από τη ζωή το 2009 μετά από σκληρή μάχη με τον καρκίνο σε ηλικία 64 ετών.

Άλλα έργα του:

«Μια συζήτηση που δεν έγινε» (1989). Κοινό βιβλίο με τον Ν. Κοτζιά. Σε αυτό περιέχεται η πρόταση που διατύπωσε ο Κ. Μπατίκας για την απάντηση στο κυβερνητικό αδιέξοδο του 1989 από τη σκοπιά των συμφερόντων της εργατικής τάξης, πρόταση που έθαψε η ηγεσία του ΚΚΕ.

«Συνδικάτα και Πολιτική» (1994). Πρωτότυπη συμβολή στην επεξεργασία μαρξιστικών θέσεων για την οργανωτική συγκρότηση και την πολιτική του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος και κριτική αποτίμηση της δομής, λειτουργίας και δράσης του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ

Ο συγγραφέας, Κώστας Μπατίκας, δεν πρόλαβε δυστυχώς να επιμεληθεί ο ίδιος την τελική ηλεκτρονική μορφή του κειμένου του βιβλίου του. Πάνω στα δακτυλογραφημένα κείμενα των τριών κεφαλαίων υπήρχαν συμπληρωματικές σημειώσεις που είχε επεξεργαστεί, καθώς και ορισμένες βελτιώσεις, χειρόγραφες και δακτυλογραφημένες, των οποίων τη θέση στα αντίστοιχα κεφάλαια είχε ο ίδιος υποδείξει. Δεν πρόλαβε όμως να ενσωματώσει όλες τις βελτιώσεις και διορθώσεις του σε ένα τελικό κείμενο και να το επιμεληθεί. Εμείς αναλάβαμε και πραγματοποιήσαμε την ενσωμάτωση αυτών των διορθώσεων και βελτιώσεων σε μια τελική ενιαία μορφή του κειμένου. Αντιπαραβάλαμε λέξη προς λέξη τα δακτυλογραφημένα κείμενα με το αρχικό χειρόγραφο του συγγραφέα και με τις εκπονημένες από τον ίδιο βελτιώσεις. Επιπλέον, αναλάβαμε και την επίβλεψη της εκτύπωσης του κειμένου του βιβλίου.

Δεν έγινε από εμάς καμία άλλη αλλαγή στο κείμενο εκτός από τη διόρθωση των ορθογραφικών ή συντακτικών λαθών που εντοπίσαμε, καθώς και ελάχιστων εκφραστικών λαθών που δεν είχαν βέβαια καμιά σχέση με τις ιδιαιτερότητες της ιδιολέκτου του συγγραφέα. Προφανώς ο συγγραφέας θα είχε διορθώσει αυτά τα λάθη και θα ήθελε να βελτιώσει και να συμπληρώσει πολλά σημεία ακόμα στο κείμενο, όπως την ακρίβεια των παραθεμάτων και των παραπομπών. Το πιο χρονοβόρο κι επίπονο έργο μας

ήταν ο έλεγχος των πολυάριθμων παραπομπών και παραθεμάτων του κειμένου μέσω της αντιπαραβολής τους με τις πρωτότυπες πηγές τους – η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων ήταν στη διάθεσή μας στην πλούσια προσωπική βιβλιοθήκη του συγγραφέα, ενώ μια μικρή μειοψηφία τους αναζητήθηκε και ανευρέθηκε σε άλλες δημόσιες ή ιδιωτικές βιβλιοθήκες ή σε ηλεκτρονική μορφή στο διαδίκτυο ή σε έντυπη μορφή στην αγορά του βιβλίου.

Όσον αφορά τις παραπομπές, ελέγχθηκε η ακρίβεια των στοιχείων κάθε βιβλιογραφικής παραπομπής, με την επιβεβαίωσή τους από την ίδια την πηγή και με τη συμπλήρωσή τους ή τη διόρθωσή τους σε όσες περιπτώσεις χρειάστηκε. Στις ελάχιστες περιπτώσεις στις οποίες ο συγγραφέας αναφερόταν σε κείμενο κάποιου άλλου, χωρίς ωστόσο να παραθέτει το σχετικό χωρίο ούτε να παραπέμπει στη συγκεκριμένη πηγή – προφανώς διότι σκόπευε να επανέλθει και να συμπληρώσει τις παραπομπές αυτές στις επόμενες διορθώσεις του κειμένου – αναλάβαμε να εντοπίσουμε το αντίστοιχο χωρίο με βάση τα στοιχεία που προέκυπταν από τα γραφόμενα για το συγγραφέα και το έργο αναφοράς και το σημειώσαμε ως "Παραπομπή από τους επιμελητές". Δηλώνουμε, λοιπόν, υπεύθυνα ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις είμαστε βέβαιοι για την ακρίβεια της βιβλιογραφικής αναφοράς που τελικά έγινε.

Στην περίπτωση των παραθεμάτων από ελληνικά συγγράμματα ή από ελληνικές μεταφράσεις ξενόγλωσσων κειμένων ελέγχθηκε η ακρίβεια στην αντιγραφή κάθε χωρίου και, όποτε ήταν αναγκαίο, έγιναν διορθώσεις με βάση τη γραμματική και την ορθογραφία της πηγής κάθε παραπομπής – ακόμα κι αν αυτή η πηγή παρουσιάζει ορθογραφικές και γραμματικές αποκλίσεις από την επίσημα καθιερωμένη σήμερα ορθογραφία και γραμματική. Με αυτόν το γραμματικό και ορθογραφικό αντικομορμισμό θέλουμε να τεκμηριώσουμε με τρόπο οφθαλμοφανή για τον αναγνώστη την ακρίβεια και την πιστότητα της αντιγραφής των σχετικών παραθεμάτων, την οποία επιδίωκε άλλωστε κι ο ίδιος ο συγγραφέας.

Παράλληλα, όμως, μέσα από αυτά τα παραθέματα γίνεται φανερό ότι καλιότερα, την εποχή που επίσημη γλώσσα του κράτους μας ήταν η καθαρεύουσα, οι αριστεροί εκδότες και συγγραφείς προσπαθούσαν να επιβάλουν στην εκδοτική πρακτική την απλούστευση της ορθογραφίας της δημοτικής, σε αντίθεση με ορισμένους αριστερούς που ακόμα και σήμερα παθιάζονται με το βυζαντινισμό του πολυτονικού συστήματος, με το σχολαστικισμό της ιστορικής ορθογραφίας και με τον εκλογιοτατισμό της δημοτικής.

Στα χωρία από τη ΜΕW, τη γερμανική έκδοση των Απάντων των Μαρξ-Ενγκελς, και στα χωρία από άλλα γερμανικά συγγράμματα, τα οποία ο συγγραφέας παραθέτει σε δική του μετάφραση, ελέγχθηκε η ακρίβεια της μετάφρασης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, με βάση το πρωτότυπο κείμενο, έγιναν συμπληρώσεις παραλείψεων του κειμένου της μετάφρασης, ενώ σε ελάχιστες άλλες περιπτώσεις έγιναν διορθώσεις της ανακριβούς μεταφραστικής απόδοσης του πρωτότυπου γερμανικού κειμένου στα ελληνικά. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, προσπαθήσαμε να μην αλλοιωθεί το ιδιαίτερο προσωπικό ύφος του συγγραφέα, προσαρμόζοντας συνειδητά τις δικές μας μεταφραστικές παρεμβάσεις στις δικές του γλωσσικές προτιμήσεις και συνήθειες, στο δικό του ύφος, στη δική του ιδιόλεκτο.

Θέλουμε να επισημάνουμε ότι ο συγγραφέας, όντας άριστος γνώστης της γερμανικής γλώσσας, έκρινε ο ίδιος την απόδοση των γερμανικών κειμένων που χρησιμοποίησε, από προϋπάρχουσες μεταφράσεις τους στα ελληνικά. Επέλεξε να παραθέσει χωρία από μεταφρασμένες εκδόσεις, όταν αποδεχόταν την απόδοσή τους στα ελληνικά, ή να προβεί σε δική του μετάφραση χωρίων, τις προϋπάρχουσες μεταφράσεις των οποίων θεώρησε προβληματικές.

Γνωρίζοντας από πρώτο χέρι την τεράστια σημασία που είχε για το συγγραφέα η πιστή και ακριβής παράθεση χωρίων των μνημονευόμενων ελληνόγλωσσων έργων, η ορθή μεταφραστική απόδοση των παρατιθέμενων ξενόγλωσσων κειμένων και η ακρί-

βεια και η πληρότητα των βιβλιογραφικών παραπομπών, ελπίζουμε να ανταποκριθήκαμε στις αυστηρές απαιτήσεις του.

Τέλος, αποφασίσαμε να προσθέσουμε στην παρούσα έκδοση και τρία προγενέστερα κείμενα του συγγραφέα που βρέθηκαν ανάμεσα στα χειρόγραφα του. Τα κείμενα αυτά είναι πρόλογος και εισαγωγή καθώς κι ένα μάλλον σύγχρονο τους κείμενο για τις έννοιες σοσιαλισμός και κομμουνισμός, που γράφτηκαν το 2007 και προορίζονταν για ένα επίτομο έργο, το οποίο είχε αποφασίσει τότε να εκδόσει ο Κώστας Μπατίκας ανταποκρινόμενος σε αίτημα συντρόφων του. Την απόφασή του αυτή γρήγορα άλλαξε και επανήλθε στα αρχικά του σχέδια για ένα τρίτομο έργο, τα οποία όμως αναγκάστηκε τελικά να εγκαταλείψει μετά τη διάγνωση της ασθένειάς του. Έτσι, τα κείμενα αυτά αναφέρονται σε ένα σύγγραμμα με θεματική ουσιαστικά ίδια με αυτή του παρόντος βιβλίου. Θεωρήσαμε σημαντικό να τα δημοσιοποιήσουμε γιατί εκφράζουν τα κίνητρα του συγγραφέα για την εργασία του πάνω στο θέμα της μαρξιστικής θεωρίας για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό και την εκτίμησή του για την κατάσταση που επικράτησε στο κομμουνιστικό κίνημα μετά την κατάρρευση του 1989-1990, εκτίμηση που έχει ιστορική σημασία. Σίγουρα ο συγγραφέας θα διόρθωνε κάποιες εκφράσεις του και κάποιες επαναλήψεις που υπάρχουν στα κείμενα αυτά. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι δεν θα άλλαζε σε τίποτα την ουσία τους, όπως αποδεικνύεται και από το περιεχόμενο του παρόντος βιβλίου.

Γιώργος Κωνσταντακόπουλος
Δωροθέα Μπατίκα
Χρήστος Φουσέκης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(του Κώστα Μπατίκα, 2.4.2007)

Μετά τη γνωστή κατάρρευση του 1989-1991, μια εκτεταμένη σύγχυση επικρατούσε στις γραμμές των αγωνιστών της Αριστεράς. Μεσουρανούσε η ιδεολογική τρομοκρατία του ιμπεριαλισμού και της αστικής τάξης και μεγάλωσε η θεωρητική ανασφάλεια. Το πρώτο συμπέρασμα που έφθανε αυθόρμητα συνεπικουρούμενο από την αστική ιδεολογία και προπαγάνδα στα μυαλά των αγωνιστών, ήταν ότι δεν είναι δυνατό να μη φταίει και η θεωρία, να μη φταίει και ο μαρξισμός για τις καταρρεύσεις. Μαζί με τα καθεστώτα του "υπαρκτού" κατέρρευσαν έτσι και υπολήψεις και συνειδήσεις. Ήταν λυπηρό και ελεεινό το θέαμα να βλέπεις ολόκληρα κόμματα και κομματικές ηγεσίες να αλλάζουν εν μία νυκτί ονομασίες και να τρέχουν πανικόβλητα στην αγκαλιά της αστικής τάξης. Ήταν τερατώδες να διαπιστώνεις ότι γνωστοί μαρξιστές, που ως χθες ορκίζονταν στο μαρξισμό, να υποχωρούν και να υποτάσσονται στην πανηγυρίζουσα αστική ιδεολογία και να ανακαλύπτουν ξαφνικά λάθη, παραλείψεις, οικονομικούς ντετερμινισμούς και ό,τι άλλο στους κλασικούς του μαρξισμού· να βλέπεις νεολαίους, και όχι μόνο, να τρέχουν στα βιβλιοπωλεία για να βρουν τη νέα σκέψη και τους νέους θεωρητικούς για να δώσουν απαντήσεις. Και φυσικά, εκείνο που ανακάλυπταν, ήταν η παμπάλαια αστική σκέψη, η παμπάλαια αστική σκουριά, που δεκαετίες επί δεκαετιών προ-

σπαθούσε να αποτελέσει το αντίπαλο δέος στην επιστημονική θεωρία που εγκαθίδρυσαν οι Μαρξ και Ένγκελς, τον επιστημονικό σοσιαλισμό.

Να βλέπεις, από την άλλη, κόμματα και αγωνιστές να συμπεριφέρονται σαν να μη συνέβη τίποτα και να προσπαθούν να δώσουν επιδερμικές απαντήσεις, καταφεύγοντας στην πρακτορολογία και στις συνωμοσιολογίες για να εξηγήσουν την κατάρρευση. Να υπερασπίζονται άκριτα θεωρίες, πρακτικές και πρόσωπα που, αν μη τι άλλο, θα έπρεπε να μουν στη διαδικασία της επανεξέτασης.

Μέσα σ' αυτό το γενικό χαμό, ο γράφων κινήθηκε στην αντίθετη κατεύθυνση. Πίστευε ακράδαντα στον αντίποδα της συνηθισμένης τότε συμπεριφοράς ότι "Όχι, ο μαρξισμός δεν μπορεί να φταίει για τις καταρρεύσεις". Κάτι άλλο συνέβαινε, το οποίο έπρεπε να μελετηθεί. Αυτή η συμπεριφορά και στάση κόστισε στο γράφοντα μια σχετική απομόνωση από τον κορμό της Αριστεράς και εισέπραξε ουκ ολίγα κοσμητικά επίθετα με πιο χαρακτηριστικά αυτά του σταλινικού, δογματικού, και γενικά ενός ανθρώπου που βρίσκεται εκτός πραγματικότητας και δεν μπόρεσε να ξεπεράσει την εποχή της τραγιάσκας και να κατανοήσει τις σύγχρονες αλλαγές.

Η πίστη μου αυτή βασιζόταν σε μια επιμέρους γνώση της αλήθειας ότι το κίνημα είχε κάνει πολλά φалτσοσφυρίγματα και με τον καιρό είχε εγκαταλείψει βασικές θέσεις του μαρξισμού. Το μέγεθος, όμως, της διαστρέβλωσης δεν μου ήταν γνωστό. Πίστευα, για παράδειγμα, ότι στη Σοβιετική Ένωση και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης είχαμε φτάσει στο σοσιαλισμό - α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Ιδιαίτερα δεν είχα προβληματιστεί επ' αυτού πριν την κατάρρευση και η στόχευσή μου προς διερεύνηση μιας αντιμαρξιστικής πρακτικής από το τότε κομμουνιστικό κίνημα στρέφονταν προς άλλες κατευθύνσεις.

Ήμουν λοιπόν θεωρητικά υποψιασμένος για την αντιμαρξι-

στική πορεία, αλλά το μέγεθός της μου ήταν άγνωστο. Με βάση την πίστη μου ότι δεν μπορεί να φταίει ο μαρξισμός αλλά οι παρανοήσεις και οι στρεβλώσεις του, άρχισα τη διερεύνηση των ζητημάτων. Το πρώτο που έπρεπε να κάνω, ήταν να μάθω τι ακριβώς είχαν πει οι κλασικοί του μαρξισμού για την επαναστατική μετάβαση και για την ίδια την κομμουνιστική κοινωνία. Δεν μπορούσα να ανεχθώ τις θριαμβολογίες του ιμπεριαλισμού και την έπαρση των ανθρωπάριων της Περεστρόικας, που αυτοεπαίρονταν ότι νίκησαν τον κομμουνισμό!

Ήταν περισσότερο μια προσπάθεια αυτογνωσίας και ταυτόχρονα έκφραζε και τη θέλησή μου να υπερασπιστώ το μαρξισμό, καθώς δεν ήμουν καθόλου σύμφωνος με διάφορους αφορισμούς του τύπου "Ο μαρξισμός δεν χρειάζεται υπεράσπιση. Αν είναι σωστός, από μόνος του θα υπερασπιστεί τον εαυτό του".

Καρποί αυτής της προσπάθειας ήταν μια σειρά άρθρα μου που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό "Αριστερή Ανασύνταξη", ένα περιοδικό με ένα στενό κύκλο αναγνωστών, αφού η κυκλοφορία του ποτέ, σε κανένα τεύχος, δεν ξεπέρασε τα 500-600 φύλλα και όπου στατιστικά οι αναγνώστες των άρθρων μου δεν μπορούσαν να ξεπερνούν τους 100-200 αγωνιστές.

Ανάμεσα σ' αυτά τα άρθρα μου ήταν και 5-6 γραπτά που αναφέρονταν στη μαρξιστική αντίληψη για τη σοσιαλιστική επανάσταση, τη μεταβατική περίοδο και τον ίδιο το σοσιαλισμό-κομμουνισμό, που γράφτηκαν την περίοδο 1994-2004.

Περιττό να πω ότι από την πρώτη στιγμή που ασχολήθηκα με αυτά τα ζητήματα, δοκίμασα ένα αίσθημα θεωρητικής φρίκης. Οι διαστρεβλώσεις του μαρξισμού ήταν φρικαλέες, η εγκατάλειψή του πλήρης και ολοκληρωτική. Επί 70 και πλέον χρόνια οι κομμουνιστές, οι αγωνιστές του κινήματος διαπαιδαγούνταν σε ανοιχτή αντιμαρξιστική και αντιλενινιστική κατεύθυνση.

Μια σειρά ζητήματα που πίστευα ακράδαντα ότι ήταν μαρξισμός, αποδείχτηκαν μπροστά στα μάτια μου μύθοι, κατασκευασμένοι από τη δογματική τύφλωση και την αναθεωρητική εξαχρείωση μαζί των ηγετών του κομμουνιστικού κινήματος και των θεωρητικών της αστικής ισοπέδωσης* του μαρξισμού. Έμαθα επί τέλους ότι σοσιαλισμός – α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, αν την έννοια την ορίσουμε μαρξιστικά και λενινιστικά, δεν υπήρξε ποτέ και τουλάχιστον στον πλανήτη Γη δεν υπήρξε ακόμα. Η ανθρωπότητα δεν έφτασε ακόμη πουθενά σ' αυτό το σκαλοπάτι της κοινωνικής εξέλιξης. Ένοιωσα τα ίδια συναισθήματα που είχα νοιώσει όταν μάθαινα στα 25 μου ότι το "Φεγγαράκι μου λαμπρό, φέγγε μου να περπατώ", που το απήγγευλα σαν ήμουνα παιδί με ιδιαίτερο στόμφο, δεν συνδεόταν επ' ουδενί, όπως αφελώς πίστευα, με το κρυφό σχολειό, που αποδεικνυόταν μπροστά στα μάτια μου ότι δεν ήταν τίποτα παραπάνω από ένα παπαδίστικο παραμύθι. Οίκτιρα τότε τον εαυτό μου για την αργοπορημένη ανακάλυψη της ιστορικής πραγματικότητας. Αλλά καλά τότε, το ζήτημα δεν ήταν και δια θάνατον. Ενώ τώρα; Τώρα ανακάλυπτα ύστερα από 27 χρόνια ένταξής μου στο αριστερό κίνημα, σε ηλικία 45 χρονών, ότι ο σοσιαλισμός στον οποίο πίστευα, δεν είχε καμία σχέση με το μαρξισμό και αποτελούσε μια ακόμα οππορτουνιστική ιδεοληψία. Επρόκειτο για εγκληματική πράξη σε βάρος της επαναστατικής μας θεωρίας με σοβαρές πρακτικές συνέπειες, καθώς για ολόκληρες δεκαετίες σταμάτησαν οι θεωρητικοί προβληματισμοί για την πορεία και τους δρόμους που οδηγούν στο σοσιαλισμό μιας και αυτός είχε ήδη επιτευχθεί!! Και εγώ συμμετείχα στην αναπαγωγή αυτής της ιδεοληψίας και στη συνέχιση της εγκληματικής πράξης σε βάρος του μαρξισμού, που δεν είναι αμέτοχη – η δια-

* Εδώ ο συγγραφέας είχε γράψει τη γερμανική λέξη "Verflachung", την οποία εμείς αποδώσαμε με τον ελληνικό όρο "ισοπέδωση". (Σημείωση επιμελητών)

στρέβλωση και όχι ο μαρξισμός – στην πορεία προς την απώλεια των κατακτήσεων του Οκτώβρη και στην ήττα της πρώτης προσπάθειας οικοδόμησης του σοσιαλισμού και απελευθέρωσης της εργατικής τάξης και της ανθρωπότητας ολόκληρης.

Τα άρθρα μου αυτά, όπως τα βλέπω σήμερα, είναι γενικά σωστά και δεν έχω κανένα λόγο να ντρέπομαι γι' αυτά. Βεβαίως υπήρχαν κάποιες μη ακριβολογημένες διατυπώσεις και κάποιες άλλες που σήμερα θα τις διατύπωνα διαφορετικά και πού και πού θα βρει κανείς και κάποιες, ελάχιστες, συγχυσμένες διατυπώσεις, που δεν ανταποκρίνονται ακριβώς στη μαρξική σκέψη. Αλλά αυτά ήταν αναπόφευκτα, πολύ περισσότερο που η πίστη μου ήταν παλιά διαφορετική ως προς αυτά και οι επιβιώσεις της δεν μπορούσαν δια μιας να εξαφανιστούν.

Όταν πριν από λίγα χρόνια (2-3) είχα ολοκληρώσει τη συγκέντρωση υλικού (διαθέτω αρκετό αδημοσίευτο) σκέφτηκα να εκδώσω τα άρθρα αυτά σε μια ξεχωριστή έκδοση, όπου μαζί μ' αυτά θα πρόσθετα και ένα-δυο ακόμα γραπτά. Άφησα την σκέψη μου αυτή γιατί θεώρησα ότι χρειάζομαι μια ειδική έκδοση περισσότερων τόμων όπου θα αναλύεται ο προμαρξικός σοσιαλισμός, η μαρξιστική αντίληψη και οι κοινωνίες του "υπαρκτού σοσιαλισμού".

Επειδή πολλοί σύντροφοί μου δεν τα βγάζουν πέρα στις συζητήσεις και παραπονέθηκαν ότι δεν γίνεται καθαρό ότι ο μαρξισμός λέει αυτά και όχι εκείνα, γι' αυτό αποφάσισα να αφήσω κατά μέρος τα φιλόδοξα σχέδια και να γράψω τούτο το πόνημα* ελπίζοντας να ανταποκριθώ στο αίτημα αυτών των φίλων και συντρόφων.

* Ο συγγραφέας δεν αναφέρεται εδώ στο παρόν βιβλίο, το οποίο έγραψε αργότερα αλλάζοντας αναγκαστικά και πάλι τα σχέδιά του. Αναφέρεται σε ένα επίτομο έργο που είχε αποφασίσει να γράψει το 2007. Ό,τι όμως έγραψε τότε, ισχύει και για το βιβλίο που έχετε στα χέρια σας. (Σημείωση επιμελητών)

Βασικές πλευρές του περιεχομένου των άρθρων περιέχονται σε τούτη την έκδοση. Στόχος της να συμβάλει στην συζήτηση, που γίνεται έτσι κι αλλιώς για τα μεγάλα αυτά ζητήματα. Η έκδοση θα πετύχει το σκοπό της αν συμβάλλει έστω και λίγο στην αντεπίθεση των μαρξιστών και στη ματαίωση της προσπάθειας της αστικής τάξης και των ιμπεριαλιστών, που ύστερα από τους πανηγυρισμούς για τον οριστικό θάνατο του μαρξισμού τον επανέφεραν στη ζωή και κάνουν προσπάθεια να επιβάλουν ξανά στους αγωνιστές του κινήματος μια αστική ανάγνωσή του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(του Κώστα Μπατίκα, 5.4.2007)

Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και τις γνωστές καταρρεύσεις και ανατροπές μεγάλωσε και κορυφώθηκε η ιδεολογική τρομοκρατία του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού και των αστικών τάξεων σε βάρος της Αριστεράς και του εργατικού κινήματος, που βρέθηκε σε βαθιά κρίση, οδηγήθηκε στην παρακμή και τη διάλυση.

Στον απόηχο των διθυραμβικών πανηγυρισμών για την αιωνιότητα του καπιταλισμού και για το τέλος της ιστορίας, οι αστικές τάξεις και οι ιδεολόγοι και προπαγανδιστές της απαιτούσαν φορτικά από ό,τι είχε απομείνει ακόμα από τα κομμουνιστικά κόμματα και τη ζαλισμένη Αριστερά να ξεχάσουν το παρελθόν τους, να εκσυγχρονιστούν και να συμβαδίσουν επιτέλους με τη νέα εποχή. Απαιτούσαν να ξεχάσουν τις επαναστάσεις και άλλα παρόμοια "ουτοπικά ονειροπολήματα", να στρωθούν στη δουλειά και να συμβάλουν στην ανάπτυξη της δημοκρατίας.

Ηγεμονικά και προστακτικά απευθύνονταν στους διανοούμενους μαρξιστικής και κομμουνιστικής κατεύθυνσης και τους επανέφεραν στην τάξη, όταν και εφόσον εκείνοι τολμούσαν ακόμα να υπερασπίζονται την μαρξιστική κοσμοαντίληψη. Ο μαρξισμός είχε μπει στο στόχαστρό τους και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να τον εξαφανίσουν από το προσκήνιο. Με ιδιαίτε-

ρη μανία καταφέρονταν ενάντια στα αγκωνάρια του μαρξισμού, τη θεωρία της εκμετάλλευσης, τον ιστορικό και διαλεκτικό υλισμό, τη θεωρία της επανάστασης και το ρόλο του κομμουνιστικού κόμματος σ' αυτή.

Περίσσευαν, λοιπόν, οι προτροπές προς τους κομμουνιστές να εγκαταλείψουν τα παλιά τους δόγματα περί ταξικών συγκρούσεων και επαναστατικών ανατροπών, να εκσυγχρονιστούν, να επιστρέψουν στον πολιτικό ρεαλισμό και να εγκαταλείψουν τις κομμουνιστικές ουτοπίες. Εξάλλου η ήττα και οι καταρρεύσεις αποτελούσαν για την αστική ιδεολογική τρομοκρατία πειστικές αποδείξεις της χρεοκοπίας του μαρξισμού. Με τις καταρρεύσεις αποδείχτηκε στη πράξη ο ουτοπισμός του μαρξισμού που δήθεν δεν αξίζει πλέον τίποτα περισσότερο από μια θέση στο μουσείο της ιστορίας, δίπλα στις άλλες ουτοπίες που εμφανίστηκαν κατά καιρούς στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Έτσι λοιπόν είχαν την τιμητική τους διατυπώσεις του τύπου "Ο Μαρξ έπεσε έξω στις εκτιμήσεις του". Η "Ό,τι είπε ο Μαρξ σωστό ήταν αλλά μόνο για την εποχή του". Ο Μαρξ, μας διδασκαν από καθέδρας, "υπέπεσε σε τερατώδη λάθη στη θεωρία της εκμετάλλευσης", καθώς, δήθεν, έπαιρνε υπ' όψιν του τις συνθήκες εξαθλίωσης του προλεταριάτου κατά τον 19^ο αιώνα, συνθήκες που δεν υπάρχουν πια, και επομένως ο μαρξισμός δεν ισχύει πλέον.

Επίσης, υπενθύμιζαν με νόημα, στις σημερινές συνθήκες είχαν αναπτυχθεί νέες θεωρίες που προσέγγιζαν με επιστημονικό τρόπο την πραγματικότητα, και απορούσαν πώς ήταν δυνατό οι κομμουνιστές να μην έχουν ανακαλύψει ακόμα αυτή τη νέα σκέψη που είχε συγκροτηθεί τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και να μένουν προσκολλημένοι στις παλιές ιδέες του 19^{ου} αιώνα που περιέχονταν στο μαρξισμό. Εξανίσταντο με τη στενοκεφαλιά των κομμουνιστών, που είχαν κολλήσει σε ό,τι είχε πει ο Μαρξ για την υπεραξία και δεν μπόρεσαν να καταλάβουν

έναν Jürgen Habermas, για παράδειγμα, που είχε προχωρήσει προ πολλού σε μια κοσμοανατρεπτική αναίρεση της μαρξικής θεωρίας της υπεραξίας και της εκμετάλλευσης με βάση τη σύγχρονη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Ανέλαβαν λοιπόν το έργο της αναμόρφωσης των κομμουνιστών δίνοντας πλατιά δημοσιότητα στη νέα σκέψη και τους φορείς της. Δεν ίσχυε λοιπόν πλέον ο Μαρξ αλλά ο Habermas, που προχώρησε σε μια τεράστια σύγχρονη επιστημονική ανακάλυψη που έλεγε ότι:

«[...] όταν η επιστημονική και τεχνική πρόοδος έχει γίνει μια ανεξάρτητη πηγή υπεραξίας, απέναντι στην οποία η μοναδική πηγή υπεραξίας που έπαιρνε υπόψη του ο Μαρξ, η εργατική δύναμη [των άμεσων παραγωγών] μειώνεται όλο και περισσότερο»*.

Άλλοι πάλι πήγαν ακόμα παραπέρα και διατύπωναν προωθημένα συμπεράσματα, "επιστημονικότερα" πάντα, εννοείται, όπως, για παράδειγμα, ότι "σταμάτησε εντελώς η παραγωγή υπεραξίας σε μεγάλα τμήματα της παραγωγής".

Αυτές οι "επιστημονικές" προσεγγίσεις βρήκαν όντως ευήκοα ώτα σε πολλούς αριστερούς και ιδιαίτερα στη νεολαία. Οι θεωρίες αυτές, που είχαν αναπτυχθεί σε ένα σχετικά μακρινό παρελθόν, τη δεκαετία του '60, έβρισκαν επιτέλους, έστω και με καθυστέρηση, απήχηση σε στελέχη της Αριστεράς. Οι θεωρίες αυτές και όλες οι σχετικές "μεγαλοφυείς" ανακαλύψεις ήταν κοινός τόπος κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 ενός ευρύτερου φάσματος δυνάμεων. Της σχολής της Φρανκφούρτης με επικεφαλής τους Μαρκούζε, Χάμπερμας κ.ά., της Άνοιξης της Πράγας του Ντούπτσεκ, της Νέας Αριστεράς, του ευρωκομμουνισμού, του ακαδημαϊκού σοσιαλισμού και τμημάτων της δια-

* (Jürgen Habermas: "Technik und Wissenschaft als Ideologie", Frankfurt/Main, 1968, σελ. 79 κ.ά.). (Την πηγή του παραθέματος συμπλήρωσαν οι επιμελητές).

νόησης της σοβιετικής γραφειοκρατίας. Σύμφωνα με αυτές, ο νόμος της αξίας τροποποιήθηκε, το μέγεθος της αξίας δεν καθορίζεται πλέον από τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας. Η υπεραξία δεν παράγεται πλέον αποκλειστικά από την εργατική δύναμη αλλά και από τις αυτόματες μηχανές.

Οι αντιλήψεις αυτές αφομοιώνονταν με ταχείς ρυθμούς από μεγάλα τμήματα της Αριστεράς, ιδιαίτερα στο χώρο της διανοήσης, και όποιος προσπαθούσε να τους υπενθυμίσει ότι ο Μαρξ είχε μιλήσει και για τις αυτόματες μηχανές, που, ως μηχανές, είναι προϊόν ανθρώπινης εργασίας και δεν μπορούν να παράγουν αξία και υπεραξία, καθώς η αξία τους, ως αντικειμενοποιημένη εργασία που είναι, μεταφέρεται αμετάβλητη στο νέο προϊόν, δεν μπορούσε φυσικά να εισακουστεί και τα επιχειρήματά του αξιολογούνταν συνήθως ως μια ακόμα απόδειξη ότι ανήκει στη παλιά σκέψη και έτσι κατατάσσονταν με τη μεγαλύτερη ευκολία στους σταλινικούς, που ζούν ακόμα στην εποχή της τραγιάσκας.

Την ίδια απήχηση έβρισκαν και άλλες ιδεοληψίες που χρησιμοποιούσε η αστική ιδεολογική τρομοκρατία. Έτσι, σύμφωνα με αυτές, ο σύγχρονος καπιταλισμός άλλαξε, οι ενδοϊμπεριαλιστικοί ανταγωνισμοί ανήκουν οριστικά στο παρελθόν, τα πολυεθνικά μονοπώλια έρχονται σε συνεννόηση μεταξύ τους και μοιράζονται ειρηνικά τη πίτα, γενικά βασιλεύει η οικονομία της ειρήνης, έλεγαν, και συμπλήρωναν ότι μπήκαμε σε μια εποχή όπου οι παραγωγικές δυνάμεις αναπτύσσονται απρόσκοπτα, σε μια εποχή της ειρηνικής μετεξέλιξης του καπιταλισμού σε μια δίκαιη κοινωνία χωρίς τις βάρβαρες καταστροφές του παρελθόντος, χωρίς πολέμους και επαναστάσεις. Απόδειξη για την έλευση αυτής της εποχής ήταν και οι καταρρεύσεις. Το πείραμα κατέρρευσε γιατί ήταν ουτοπικό. Μαζί του κατέρρευσε και ο μαρξισμός, που δεν μπορεί να μη φταίει για τις καταρρεύσεις.

Όλα αυτά είχαν σε συνθήκες γενικής σύγχυσης την απήχησή τους. Η φοβισμένη, συγχυσμένη και υποταγμένη Αριστερά, κάνοντας πράξη την προσταγή της αστικής τάξης να εγκαταλείψει τον "ξύλινο λόγο", διέγραψε από το λεξιλόγιό της κάθε τι που μπορούσε να θυμίζει ένα επαναστατικό παρελθόν. Όροι όπως επανάσταση, δικτατορία του προλεταριάτου, τσάκισμα του αστικού κράτους, ακόμα και η λέξη ιμπεριαλισμός εξαφανίστηκαν από το λεξιλόγιό της. Η "νέα" σκέψη εξαπλώθηκε σε μαζική κλίμακα και δεν υπήρχε πλέον έδαφος για "δογματισμούς" και για "πρωτόγονους αντι-ιμπεριαλισμούς".

Μια γενική σύγχυση επικρατούσε σε ευρύ φάσμα δυνάμεων της κομμουνιστογενούς Αριστεράς. Έτσι, πολλοί, άρον-άρον εγκατέλειπαν προηγούμενες αναφορές τους και πειθαρχικά υπάκουαν και υποτάσσονταν στην ιμπεριαλιστική ιδεολογική τρομοκρατία. Ένα χάος αντιλήψεων προέκυψε και μια αλλοπρόσαλλη πράξη ήταν το επακόλουθό της.

Μαρξιστές διανοούμενοι κατέρρεαν κλαψουρίζοντας ότι κάποιοι τους είχαν κοροϊδέσει (οι σοβιετικοί ηγέτες), και άλλοι ακόμα και στη παραμικρότερη παρατήρηση των αστών υποχωρούσαν άνανδρα μπροστά σ' αυτή την καταιγίδα.

Μεγάλη συζήτηση ξέσπασε για το τι πράγμα ήταν τα καθεστώτα που κατέρρευσαν και είχαν περάσει στην ιστορία ως "υπαρκτός σοσιαλισμός". Μια συζήτηση που βέβαια γινόταν από τα πρώτα χρόνια της νίκης του Οκτώβρη και σε όλη τη περίοδο ως τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και έδωσε μερικές σχολές απόψεων για τη φύση αυτών των καθεστώτων και των κοινωνιών που αποτελούσαν τη βάση τους. Τώρα όμως, μέσα σε συνθήκες πικρίας, σύγχυσης και απογοήτευσης, η συζήτηση αυτή μοιραία οδηγούνταν στο συμπέρασμα που υπέβαλε η αστική προπαγάνδα, ότι "φταίει ο μαρξισμός που ήταν ουτοπία και όντως αποδείχτηκε στην πράξη μια ανεφάρμοστη θεωρία". Ο μαρξισμός λοιπόν είναι ο φταίχτης, αλλά ιδιαίτερα

η συγκεκριμενοποίησή του κατά τον 20^ο αιώνα, δηλαδή ο λενινισμός των επαναστάσεων, ο οποίος επιπλέον είναι υπεύθυνος και για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν, τα οποία δεν μπορεί να αποδίδονται μόνο στον Στάλιν καθώς ήταν απόρροια του λενινισμού!!

Η αναζήτηση του "νέου" δεν ήταν δυνατόν να μην συνεπαίρει ευρύτερες δυνάμεις. Όσοι πείστηκαν, και ήταν πολλοί, ότι "ο μαρξισμός δεν μπορεί να είναι ανεύθυνος για τις καταρρεύσεις", εμπεδώνοντας έτσι την αστική αντίληψη ότι ο μαρξισμός είναι θεωρία μιας άλλης εποχής, παντελώς ακατάλληλη για τις σύγχρονες συνθήκες και ότι οι κλασικοί του μαρξισμού δεν αξίζουν πλέον όχι μόνο μελέτης αλλά ούτε και μιας απλής ανάγνωσης, επιδίδονταν σε μια εναγώνια αναζήτηση του "νέου", επιδίδονταν σε μια πρωτοφανή εκστρατεία να βρουν το φως τους, να ανακαλύψουν την αλήθεια μέσα από τα "σύγχρονα" γραπτά της "νέας" σκέψης. Και φυσικό ήταν, έτσι αυθόρμητα, να αφομοιώνουν τις παμπάλαιες σκουριές της αστικής αλήθειας – η αστική ιδεολογία, εξάλλου, δεν χρειάζεται μια ιδιαίτερη θεωρητική προσπάθεια για να αφομοιωθεί.

Μαρξ-Ένγκελς-Λένιν και οι άλλοι θεωρητικοί του μαρξισμού μπήκαν στη μαύρη λίστα. Όσοι αρχικά κατέφυγαν στον Τρότσκι, γρήγορα απογοητεύτηκαν για να τον εγκαταλείψουν, καθώς δεν έβρισκαν στο έργο του την αφομοιωθείσα αστική αντίληψη και τον απέρριπταν ως δογματικό μιας και μιλούσε μαρξιστικά, και αυτά δεν ήταν πλέον της μόδας. Και από άλλους θεωρητικούς του μαρξισμού απομόνωναν μόνο τις λαθεμένες προσεγγίσεις τους, όπως τους τις είχε υποδείξει η αστική ιδεολογία και τίποτα περισσότερο.

Οι μαρξιστές θεωρητικοί δεν ήταν πλέον της μόδας. Τα νέα θεωρητικά τους ινδάλματα τα βρήκαν σε ό,τι κυκλοφορούσε στην αγορά. Τα έργα των πιο απίθανων αρλουμπολόγων της "νέας" αλλά ωστόσο παμπάλαιας αστικής σκέψης έγιναν το

καθημερινό τους ανάγνωσμα. Ζωντανά σύμβολά τους έγιναν διάφοροι αρλουμπολόγοι θεωρητικοί, που συνιστούσαν σε κάθε ευκαιρία "να γράψουμε το νέο "Κεφάλαιο" ", αφού το "παλιό" ήταν παρωχημένο και ακατάλληλο για τη νέα εποχή, αλλά και οποιοσδήποτε "μαρξιστής" ή πρώην μαρξιστής, αρκεί να ξεφούρνιζε κάποια αντιμαρξιστική ασυναρτησία. Το αποτέλεσμα ήταν ένας πραγματικός κατακλυσμός αστικών ανοησιών στην Αριστερά.

Όσες δυνάμεις απόμειναν ακόμα και δεν ήθελαν να συμβιβαστούν και να υποταχθούν στα αστικά ιδεολογήματα, που δεν συμφωνούσαν με τις αστήριχτες επιθέσεις κατά του μαρξισμού, θέλοντας να υπερασπιστούν το μαρξισμό, βρέθηκαν μπροστά σε ανυπέρβλητες δυσκολίες. Με τι υλικά να υπερασπιστούν τον επιστημονικό σοσιαλισμό, το μαρξισμό και το λενινισμό και όλους τους μαρξιστές θεωρητικούς;

Απ' την άλλη μεριά, βρίσκονταν αντιμέτωποι με ισχυρές δυνάμεις, που φαίνονταν και δρούσαν σαν να μην είχαν καταλάβει τίποτα από τον πάταγο των ανατροπών. Ήταν απολύτως βέβαιοι ότι οι ιμπεριαλιστικές ανομίες ήταν η αιτία των ανατροπών και έφταιγαν οι πράκτορες των ιμπεριαλιστών γι' αυτό. (Τόση πίστη στη δύναμη των πρακτόρων!!) Αν ήταν έτσι, τότε έπρεπε να αποχαιρετίσουμε την απελευθερωτική προοπτική!!

Μας πρότειναν λοιπόν να υπερασπιστούμε την πριν τις καταρρεύσεις κατάσταση πραγμάτων, αδυνατώντας να κατανοήσουν ότι επί δεκαετίες στο κομμουνιστικό κίνημα είχαν συσσωρευτεί τεράστιες στρεβλώσεις της μαρξιστικής θεωρίας και του λενινισμού, στρεβλώσεις που επιβλήθηκαν στη βάση συγκεκριμένων ταξικών συσχετισμών, που τελικά οδήγησαν και στις καταρρεύσεις. Αλλά υπεράσπιση του μαρξισμού μέσα από έναν στρεβλωμένο μαρξισμό δεν νοείται. Καταλήγει με μαθηματική ακρίβεια σε μια στρεβλωμένη φάρσα. Άλλοι πάλι αισθάνονταν δικαιωμένοι και επιβεβαιωμένοι, καθώς εδώ και 4

δεκαετίες διακήρυσσαν ότι ο σοσιαλισμός, που βέβαια ήταν υπαρκτός από το 1917, καταλύθηκε στην ΕΣΣΔ εν μία νυκτί με την έλευση του Χρουστώφ στην ηγεσία του Κρεμλίνου και απέμεινε να υπάρχει στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας ή, για άλλους, μόνο στη γειτονική μας Αλβανία. Τέτοιες ήταν οι αθλιότητες ανθρώπων που ονόμαζαν τον εαυτό τους κομμουνιστή!!!

Αντικειμενικά λοιπόν έβγαιναν στην επιφάνεια τεράστια ζητήματα που απαιτούσαν έγκυρες επιστημονικές θεωρητικές απαντήσεις.

- Τι πράγμα κατέρρευσε; Ήταν πράγματι ο σοσιαλισμός - α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας;

- Τι πράγμα ακριβώς είναι η σοσιαλιστική επανάσταση; Νικάει σε μία χώρα ή παγκόσμια;

- Τι ακριβώς είναι η κομμουνιστική κοινωνία, η κοινωνία των ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών; Τι ακριβώς είναι η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας και ο ολοκληρωμένος κομμουνισμός και ποια η σχέση μεταξύ τους;

- Υπάρχει μια μεταβατική περίοδος και ποιος ο ρόλος της, ποια η αποστολή της, ποιος ο τρόπος λειτουργίας της; Τι σχέση έχει με αυτό η δικτατορία του προλεταριάτου και ποια είναι η πραγματική της ουσία;

- Τέλος, ο κομμουνισμός αποτελεί ένα όραμα ή είναι αποτέλεσμα της ίδιας της κοινωνικής εξέλιξης, προϊόν της καπιταλιστικής ανάπτυξης και ανώτατη βαθμίδα της ιστορικής εξέλιξης;

Αυτά τα ζητήματα βρίσκονται έτσι κι αλλιώς στην ημερήσια διάταξη και η διερεύνησή τους και η επιστημονική απάντηση δεν έχει απλά φιλολογικό χαρακτήρα. Αποτελεί ζωτική ανάγκη για μια νικηφόρα αντεπίθεση του εργατικού κινήματος.

Η επιστημονική διερεύνηση και οι επιστημονικές απαντήσεις γίνονται ακόμα πιο ζωτικής σημασίας και επιτακτικής ανάγκης από το γεγονός ότι ο ιμπεριαλισμός και η αστική τάξη ύστερα από τις αρχικές υπερφίαλες ιαχές νίκης περί του θανά-

του του μαρξισμού και του τέλους της ιστορίας αναγκάστηκαν πολύ γρήγορα να ανακαλύψουν μέσα στο αναπτυσσόμενο παγκόσμιο κίνημα ότι το "φάντασμα του κομμουνισμού" επανέρχεται, διαψεύδοντας τους επίδοξους "νεκροθάφτες" του. Τώρα η ανάγκη ανασύλωσης και επανασυγκρότησης του μαρξισμού γίνεται πιο επιτακτική, καθώς είναι φανερή η προσπάθεια των "νεκροθαφτών" να επιβάλουν ξανά στις νέες γενιές του προλεταριάτου να ξαναδιαβάσουν το μαρξισμό μέσα από τά αστικά γυαλιά. Οι επαναστάτες δεν πρέπει να επιτρέψουν κάτι τέτοιο, πρέπει να προσεγγίσουν το γνήσιο μαρξισμό και με βάση αυτόν να οργανώσουν την αντιμετώπισή τους. Τίποτα και απολύτως κανένας δεν μπορεί να μείνει στο απυρόβλητο σ' αυτή την προσπάθεια! Επιβάλλεται μια κριτική επανεξέταση των πάντων, ακόμα και των ίδιων των κλασικών!! Και οπωσδήποτε όλων των επιγόνων των ιδρυτών του μαρξισμού. Μη ξεχνάμε τα λόγια του Λένιν ότι 50 χρόνια μετά το Μαρξ κανένας δεν τον κατάλαβε!!*

Μέσα λοιπόν σ' αυτή την αποπνικτική ατμόσφαιρα, σε μια κατάσταση όπου οι διπλανοί σου, οι πρώην σύντροφοί σου τά 'χαν χαμένα, έπρεπε να δοθεί η μάχη για την υπεράσπιση του μαρξισμού. Η κάθαρσή του από τα μικροαστικά και γραφειοκρατικά επιστρώματα, που επικάθισαν πάνω του στη διάρκεια ολόκληρων δεκαετιών, πρέπει να επιτελεστεί. Το εγχείρημα δεν είναι εύκολο. Η αστική ιδεολογία φρόντισε να δυσκολέψει το έργο αυτό επιβάλλοντας στους επίδοξους μαρξιστές μια σειρά εμπόδια, που τα παπαγαλίζουν διάφοροι "μαρξιστές" ή πρώην μαρξιστές και τα αναπαράγουν άθελά τους μαρξιστές που λαθεύουν. Για παράδειγμα, λένε κάποιοι: "Ο μαρξισμός δεν χρειάζεται υπεράσπιση. Αν είναι σωστός, θα υπερασπιστεί μό-

* Βλ. Β. Ι. Λένιν, Άπαντα, τ. 29, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1977, σελ. 162. (Η παραπομπή από τους επμελητές)

νος του τον εαυτό του" (ή κάτι τέτοιο). Δηλαδή δεν χρειάζεται ούτε να μελετάμε, ούτε να αναπτύσσουμε, ούτε να εκλαϊκεύουμε το μαρξισμό!

Εκτός απ' αυτό, έλεγαν και διατυμπάνιζαν ότι για μια σύγχρονη επαναστατική θεωρία δεν αρκεί να επιστρέψουμε στους κλασικούς. Εμείς πάλι είχαμε εξαρχής και έχουμε και τώρα ακριβώς τη διαμετρικά αντίθετη άποψη. Πιστεύουμε ότι πρέπει να επιστρέψουμε στο Μαρξ, να μελετήσουμε τα έργα των κλασικών και με βάση τη μαρξιστική θεωρία να απαντήσουμε στα σύγχρονα προβλήματα και να οργανώσουμε την απερίθεσή μας. Γι' αυτό προσπαθήσαμε να επαναπροσεγγίσουμε τον μαρξισμό και αυτή η προσπάθειά μας είναι αποτυπωμένη ανάμεσα σ' άλλα και σε μια σειρά άρθρων στο περιοδικό "Αριστερή Ανασύνταξη". Μερικά από αυτά τα άρθρα, που γράφτηκαν την περίοδο 1994-2004, αναφέρονται στα ζητήματα της επανάστασης και της επαναστατικής μετάβασης στη νέα κοινωνία. Το περιεχόμενο αυτών των άρθρων ήταν η υπεράσπιση του μαρξισμού σ' αυτά τα κεφαλαιώδη ζητήματα. Γνωρίζαμε από την αρχή και είμαστε και τώρα βαθιά πεπεισμένοι ότι χωρίς την πλήρη διαλεύκανση αυτών των προβλημάτων η κομμουνιστική απερίθεση δεν μπορεί να υπάρξει και να ευοδωθεί. Πολύ περισσότερο που ο μαρξισμός ακριβώς σ' αυτά τα ζητήματα κακοποιήθηκε βάνουσα, διαστρεβλώθηκε, εγκαταλήφθηκε. Επί δεκαετίες ολόκληρες οι κομμουνιστές διαπαιδαγωγούνταν στη βάση αντιμαρξιστικών δογμάτων και αντιλήψεων και σε αντιλενινιστική κατεύθυνση. Κι αυτό γινόταν στο όνομα του μαρξισμού και του λενινισμού!!

Τεράστια μπερδέματα γύρω από το περιεχόμενο και την έκταση της σοσιαλιστικής επανάστασης και των διάφορων σταθμών μετάβασης στην κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση καθώς και για την ίδια αυτή κοινωνία. Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, εμφανίστηκαν ιδεολογικές σχολές και συστήματα αντιλή-

ψεων που δικαιολογούσαν τις τερατώδεις στρεβλώσεις με το επιχείρημα ότι οι κλασικοί δεν μας άφησαν ένα έργο για τη μελλοντική κοινωνία και τη μετάβαση σ' αυτή. Και δεν θα μπορούσαν, ισχυρίζονται, να αφήσουν γιατί δεν υπήρχε τότε, το 19^ο αιώνα, το αντικείμενο. Ο Λένιν έζησε μόνο τις απαρχές αυτού του αντικειμένου, δηλαδή του σοσιαλισμού, και γι' αυτό δεν μπορούσε ούτε αυτός να μας αφήσει ένα ολοκληρωμένο έργο περί σοσιαλισμού. Ε, λοιπόν, οι επίγονοι στη βάση της υπάρχουσας κατάστασης μας άφησαν έργο αλλά έκαναν και λάθη στη θεωρητική γενίκευση της πρωτόγνωρης αυτής εξέλιξης. Είχαμε να κάνουμε, λένε, με έναν πρώιμο σοσιαλισμό. Τώρα εμείς πρέπει να συνεχίσουμε το έργο των επιγόνων και να συγγράψουμε τη νέα Πολιτική Οικονομία του Σοσιαλισμού, που οι προηγούμενοι δεν πρόλαβαν, αφού είχαν φτάσει μόνο ως τη συγγραφή ενός εγχειριδίου της Πολιτικής Οικονομίας του Σοσιαλισμού (δηλαδή το εγχειρίδιο του Στάλιν). Πρωτοπόροι σε τέτοιες αντιλήψεις αναδεικνύονται διάφοροι διανοητές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και των άλλων χωρών του "υπαρκτού σοσιαλισμού". Εμφανίζονται ως αριστεροί και το μόνο που κάνουν, είναι να γίνονται απολογητές της σοβιετικής γραφειοκρατίας, που από τη στιγμή που κυριάρχησε, επιδόθηκε στο έργο της διαστρέβλωσης και της εγκατάλειψης του μαρξισμού-λενινισμού.

Είχαμε λοιπόν έναν πρώιμο σοσιαλισμό. Οι Μαρξ-Ένγκελς και βέβαια και ο Λένιν δεν μπορούσαν να μας αφήσουν ολοκληρωμένο έργο για το σοσιαλισμό, αφού ο μεν Λένιν έζησε μόνο τα αρχικά στάδια αυτού του πρώιμου σοσιαλισμού και οι ιδρυτές του μαρξισμού (Μαρξ-Ένγκελς) δεν τα έζησαν καν, δεν υπήρχε δηλαδή γι' αυτούς το αντικείμενο "σοσιαλισμός" και επομένως δεν ήταν δυνατόν να το μελετήσουν.

Τίποτα λοιπόν ενάντια στους κλασικούς! Ήταν μεγαλοφυείς αλλά υπόκειντο στους χρονικούς περιορισμούς της εποχής τους.

Γι' αυτό επομένως οι κλασικοί δεν μας άφησαν οποιοδήποτε έργο για τη σοσιαλιστική κοινωνία. Η προτεραιότητά τους ήταν να ασκήσουν κριτική στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και τον καπιταλιστικό οικονομικοκοινωνικό σχηματισμό, και αυτό έκαναν. Είναι λοιπόν δικό μας καθήκον να δημιουργήσουμε τη θεωρία για τη νέα κοινωνία και να γράψουμε το νέο "Κεφάλαιο", που θα είναι η Πολιτική Οικονομία του Σοσιαλισμού, και μπορούμε τώρα να το κάνουμε με βάση την εμπειρία του πρώτου σοσιαλισμού, του "υπαρκτού σοσιαλισμού".

Ισχυρίστηκαν και ισχυρίζονται επίσης ότι οι κλασικοί του μαρξισμού δεν ασχολήθηκαν ούτε με τους προκαπιταλιστικούς σχηματισμούς. Μας άφησαν βέβαια δύο μεγάλες επιστημονικές ανακαλύψεις, την υλιστική αντίληψη της ιστορίας και τη θεωρία της υπεραξίας και με αυτό τρόπον τινά μας εξουσιοδότησαν να προχωρήσουμε εμείς στην επιστημονική διερεύνηση της μελλοντικής κοινωνίας και των νόμων κίνησης που τη διέπουν. Το "Κεφάλαιο" του Μαρξ ήταν βέβαια μεγαλειώδες έργο για την εποχή του, είναι όμως περιορισμένο αποκλειστικά στην κριτική ανάλυση του καπιταλισμού. Έτσι, το κίνημα, αν θέλει να προχωρήσει, χρειάζεται τη συγγραφή ενός νέου "Κεφαλαίου", που θα ξεπερνά τους χρονικούς περιορισμούς του 19^{ου} αιώνα, που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Μαρξ και Ένγκελς.

Πολλοί επίδοξοι συγγραφείς του νέου "Κεφαλαίου" εμφανίστηκαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, χωρίς ως αυτή τη στιγμή να καταφέρουν τίποτα περισσότερο από το να αναμασούν διάφορες μικροαστικές δοξασίες περί των έργων των κλασικών, να ασκούνται στην τέχνη της απολογητικής της σοβιετικής γραφειοκρατίας και να μην κατανοούν ότι ο σοσιαλισμός μετατράπηκε από τους κλασικούς του μαρξισμού από ουτοπία σε επιστήμη, επιδιδόμενοι στο θεάρεστο, μικροαστικό και μικρονοϊκό τους έργο, της επαναμετατροπής του σοσιαλισμού από επιστήμη σε ουτοπία.

Αν, αντί των πομπώδικων αναγγελιών τους περί συγγραφής του νέου "Κεφαλαίου" και μιας Πολιτικής Οικονομίας του Σοσιαλισμού, ασχολούνταν περισσότερο με το παλιό, με το "Κεφάλαιο" του Μαρξ, αν μελετούσαν ή τουλάχιστον αν διάβαζαν κάπως προσεκτικότερα τα έργα των κλασικών του μαρξισμού, μιας και αυτοαποκαλούνται μαρξιστές, θα έβρισκαν εκεί τη λύση πολλών από τα προβλήματα που τους απασχολούν, για τα οποία, μη μπορώντας να δώσουν πειστικές επιστημονικές απαντήσεις, καταφεύγουν σε φανφαρονισμούς και μεγαλοστομίες.

Αν, λοιπόν, αντιμετώπιζαν το έργο του Μαρξ μαρξιστικά, τότε θα μπορούσαν να προσφέρουν πράγματι στη μελέτη, τη διαφώτιση και την αντιμετώπιση των σύγχρονων προβλημάτων της ταξικής πάλης και της επανάστασης και θα ήταν δυνατό να συμβάλουν στην παραπέρα ανάπτυξη του μαρξισμού στη σύγχρονη εποχή.

Ο μαρξισμός είναι βέβαια μια κοσμοθεωρία επιστημονική και γι' αυτό ανοιχτή στην παραπέρα ανάπτυξη, είναι μια επιστήμη, που επιδέχεται συνεχή ανανέωση. Αλλά ανανέωση δεν σημαίνει αναθεώρηση, ούτε σημαίνει αυθαίρετες κατασκευές οικοδομημένες πάνω στην άγνοια ή την απεράντως λειψή κατανόηση του μαρξισμού. Ο μαρξισμός έχει συγκεκριμένες θέσεις για τα ζητήματα της ταξικής πάλης και της κοινωνικοοικονομικής ιστορικής εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας. Αυτές τις θέσεις, όσοι αυτοαποκαλούνται μαρξιστές, οφείλουν να τις γνωρίζουν στο πρωτότυπο, αν θέλουν να είναι αυτό που δηλώνουν, δηλαδή μαρξιστές. Η επιστημονική έρευνα και μόνο αυτή είναι δυνατό να αλλάζει τυχόν θέσεις του μαρξισμού που δεν ανταποκρίνονται πλέον στη πραγματικότητα, αλλά αυτό πρέπει να γίνει με επιστημονικά επιχειρήματα και όχι με υποθέσεις και αφορισμούς.

Οι Μαρξ και Ένγκελς ασφαλώς και δεν μας άφησαν οδηγίες προς ναυτιλομένους, ούτε ένα συγκεκριμένο τέτοιο βιβλίο με

οδηγίες πώς θα κατασκευάσουμε την κομμουνιστική κοινωνία. Η κομμουνιστική κοινωνία και οι δρόμοι κατάκτησής της στη σκέψη των κλασικών δεν είναι μια ουτοπική κατασκευή που οικοδομείται αυθαίρετα και με μοναδικά υλικά τα διάφορα διανοητικά σχέδια και φαντασιοκοπίες.

Δεν είναι όμως και καθόλου αλήθεια ότι οι Μαρξ και Ένγκελς μας άφησαν μόνο γενικές – επιδερμικές κατευθύνσεις για τη μελλοντική κοινωνία και ότι δήθεν άφησαν σε μας να τις αναπτύξουμε παραπέρα και να ολοκληρώσουμε κάποιο φανταστικό σχέδιο γι' αυτήν. *Ολόκληρο το έργο του Μαρξ και του Ένγκελς είναι αφιερωμένο ακριβώς στην απελευθέρωση του ανθρώπου, στην οικοδόμηση της μελλοντικής κοινωνίας και στους δρόμους που οδηγούν σ' αυτή.*

Πρόκειται για μια δομημένη αντίληψη, που βαδίζοντας πάνω στη γνώση των αντικειμενικών νόμων κίνησης της ιστορίας, δείχνει την αναγκαιότητα και τη δυνατότητα αυτής της κοινωνίας. Τα στοιχεία αυτής της δομημένης αντίληψής τους οι κλασικοί δεν τα εφεύραν με το μυαλό τους, τα βρήκαν μέσα στον ίδιο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, τον οποίο μελέτησαν και υπέβαλαν σε κριτική. Μέσα σ' αυτόν, στις εσωτερικές του αντιφάσεις και στην ιστορική πορεία ανάπτυξης και αφανισμού του, βρήκαν το κλειδί που οδηγεί στη νέα, στην ανώτερη κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση και καταπίεση, στην κοινωνία των ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών. Και δεν πρόκειται για την κατασκευή μιας ακόμα ουτοπίας αλλά για την αντικειμενική εξέλιξη του πράγματος. Για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας ο καπιταλισμός είναι εκείνη η ιστορική βαθμίδα ανάπτυξης της ιδιοκτησίας και της οικονομικοκοινωνικής εξέλιξης που δίνει τη δυνατότητα να περάσει ο άνθρωπος στην πραγματική του ιστορία.

Οι Μαρξ και Ένγκελς δεν έγραψαν βέβαια ένα "Κεφάλαιο" για την πρωτόγονη, ένα άλλο για τη δουλοκτητική κοινωνία ή

τον ασιατικό τρόπο παραγωγής, ένα τρίτο για τη φεουδαρχία, ένα τέταρτο για τον καπιταλισμό και ένα τελευταίο για το σοσιαλισμό-κομμουνισμό.

Αποτελεί ένδειξη παντελούς άγνοιας του έργου τους να τους κατηγορούν οι κατά τα άλλα "μαρξιστές" ότι δεν ασχολήθηκαν με τους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής ούτε με τη μετακαπιταλιστική εξέλιξη και την κομμουνιστική κοινωνία. Πρόκειται για παντελή άγνοια του μαρξικού έργου να ιχυρίζεται κανείς ότι ο μαρξισμός δεν μας άφησε τίποτα πέρα από γενικές επισημάνσεις για τη μελλοντική κοινωνία και τους δρόμους που οδηγούν σ' αυτή.

Μας άφησε και με το παραπάνω!! Έδειξε ότι οι νόμοι κίνησης του καπιταλισμού οδηγούν στην ανατροπή και την εξάλειψή του. Μελέτησε και απέδειξε το αναπόφευκτο της επαναστατικής ανατροπής, της κατάργησης και της ταξικής εξαφάνισης της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και της κατάκτησης της κοινοκτημοσύνης, της κοινής ιδιοκτησίας των παραγωγών, της βάσης στην οποία στηρίζεται η νέα κοινωνία, ο κομμουνισμός.

Μέσα από τη μελέτη των νόμων κίνησης της ιστορίας οι κλασικοί έδειξαν τους δρόμους που οδηγούν σ' αυτή την κοινωνία και δεν είναι καθόλου υπεύθυνοι για τις λοξοδρομήσεις των μαθητών τους, λοξοδρομήσεις που οδήγησαν την πρώτη προσπάθεια οικοδόμησης της νέας κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα σε αποτυχία.

Έδειξαν την αναγκαιότητα μιας περιόδου μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό και τους νόμους που διέπουν αυτή τη μεταβατική περίοδο, τους θεσμούς και τις αρχές οικοδόμησης του κράτους της, καθώς και της οργάνωσης της παραγωγής σ' αυτή την περίοδο. Έδειξαν ακόμα τις προϋποθέσεις για την ολοκληρωτική νίκη της επανάστασης και τις διαδικασίες απονέκρωσης του κράτους και κατάργησης των τάξεων, για την κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Περιέγραψαν τους

νόμους κίνησης αυτής της μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας, τη βάση της, που δεν είναι άλλη από την κοινή ιδιοκτησία, την κοινοκτημοσύνη των παραγωγών. Τους νόμους της κατανομής των όρων εργασίας αυτής της κοινωνίας και πάνω σ' αυτή τη βάση τους όρους διανομής των προϊόντων της εργασίας στις δύο φάσεις της κομμουνιστικής κοινωνίας. Την εκπαίδευση, την κίνηση προς την κατάργηση του καταμερισμού εργασίας, τη διαδικασία εξαφάνισης της αντίθεσης πόλης-χωριού και σωματικής και πνευματικής εργασίας.

Όλη αυτή η διαδικασία δεν είναι μια επεξεργασία του μυαλού τους, οι νόμοι που διέπουν την ανατροπή, τη μετάβαση και την ίδια την κομμουνιστική κοινωνία δεν αποτελούσαν ουτοπικές κατασκευές αλλά έβγαιναν και βγαίνουν μέσα από τα υλικά της ίδιας της καπιταλιστικής παραγωγής, μέσα από την ίδια την κίνηση της οικονομικοκοινωνικής εξέλιξης, από την ίδια την εξέλιξη της ιστορίας.

Έχουμε να κάνουμε με μια δομημένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη κοσμοαντίληψη, που καθιστά το μαρξισμό όχι μόνο μια θεωρία της ταξικής πάλης, αλλά μια επιστημονική κοσμοθεωρία της κοινωνικο-ιστορικής εξέλιξης και της απελευθερωτικής πράξης του ανθρώπινου γένους, ως την κοινωνία των "ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών", ως την απελευθέρωση του ανθρώπου, ως τον κομμουνισμό και το πέρασμα από την προϊστορία στην πραγματική ιστορία της ανθρωπότητας.

Αυτός είναι ο μαρξισμός, ο επιστημονικός σοσιαλισμός. Έχει συγκεκριμένες θέσεις που πάνε πολύ πιο πέρα από τη κριτική του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και δείχνουν την αναγκαιότητα και τη δυνατότητα της ανατροπής του, τους δρόμους μετάβασης και την ουσία της ίδιας της μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας. Χωρίς αυτόν, χωρίς τη διαλεύκανση των μεγάλων ζητημάτων, η εργατική τάξη, που σύμφωνα με τον ίδιο το μαρξισμό έχει να επιτελέσει τον ιστορικό της ρόλο που

προέρχεται αντικειμενικά από την ίδια τη θέση της στην παραγωγή, δεν θα μπορούσε να το κάνει.

Η επαναπροσέγγιση του μαρξισμού, η επανανακάλυψη των θέσεών του για την επανάσταση, τη μετάβαση και τον κομμουνισμό, ο αναστοχασμός, η αποκατάστασή του στα βασικά αυτά ζητήματα και η κάθαρσή του από όλα τα αστικά, μικροαστικά και γραφειοκρατικά επιστρώματα που εναποτέθηκαν πάνω του στη διάρκεια μιας αναθεωρητικής, οπορτουνιστικής και αστικής πράξης δεκαετιών, αποτελεί ζωτικής σημασίας ζήτημα για το παρόν και το μέλλον του εργατικού κινήματος, για να αποκτήσει αυτό ξανά το επαναστατικό μαρξιστικό του πρόγραμμα. Για να γίνει ξανά ο μαρξισμός οδηγός του κινήματος, προγραμματική κατεύθυνση και κοσμοαπελευθερωτική πράξη της εργατικής τάξης.

Σ' αυτή την κατεύθυνση φιλοδοξεί να κινηθεί το παρόν πόνημα*, που έχεις στα χέρια σου, αγαπητέ αναγνώστη. Θέλει σε γενικές μόνο γραμμές και συνοπτικά να σκιαγραφήσει τις μαρξιστικές θέσεις πάνω στα μεγάλα ζητήματα της επανάστασης, της μετάβασης και του κομμουνισμού! Να δείξει και να σημειώσει τις επαίσχυντες στρεβλώσεις, που είναι μοναδικά υπεύθυνες για την τραγωδία του κινήματος και την ήττα της πρώτης προσπάθειας οικοδόμησης της νέας κοινωνίας, που χαρακτήρισε τον 20^ο αιώνα. Για να γίνει ο 21^{ος} ο αιώνας της νίκης!!

Μια πιο αναλυτική παρουσίαση δεν είναι αυτή την στιγμή εφικτή. Ο γράφων έχει συγκεντρώσει πλούσιο υλικό και επιθυμεί να το παρουσιάσει κάποτε. Το αν αυτό πραγματοποιηθεί, θα εξαρτηθεί από πολλούς παράγοντες. Πάντως ελπίζει ότι θα γίνει κάποτε, "θεού" θέλοντος και κυρίως του αδυσώπητου και φθοροποιού χρόνου επιτρέποντος.

* Ο συγγραφέας δεν αναφέρεται εδώ στο παρόν βιβλίο, αλλά στο επίτομο έργο που είχε αποφασίσει να γράψει το 2007. (Σημείωση επιμελητών)

Η ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ*

Κομμουνιστής ήταν το όνομα που επέλεξαν για τον εαυτό τους ο Μαρξ και ο Ένγκελς και αυτή την ονομασία δεν την εγκατέλειψαν ποτέ ως το τέλος της ζωής τους. Το κόμμα τους το ονόμασαν κομμουνιστικό και το πρόγραμμα του κόμματος αυτού, της Ένωσης των Κομμουνιστών – το πρώτο επιστημονικό-επαναστατικό πρόγραμμα της εργατικής τάξης στον κόσμο – το ονόμασαν Κομμουνιστικό Μανιφέστο.

Το γιατί επέλεξαν αυτή την ονομασία μάς το εξηγεί ο Ένγκελς στον πρόλογο της γερμανικής έκδοσης του Μανιφέστου, το 1890, επαναλαμβάνοντας αυτά που είχε πει και στον πρόλογο της αγγλικής έκδοσης, το 1888:

«[...] δε θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε *σοσιαλιστικό Μανιφέστο!* Με το όνομα σοσιαλιστές εννοούσαν το 1847 δύο λογιών ανθρώπους. Από τη μια, τους οπαδούς των διαφόρων ουτοπικών συστημάτων, ιδιαίτερα τους οπαδούς του Όυεν στην Αγγλία και του Φουριέ στη Γαλλία, που και οι δύο είχαν εκφυλιστεί σε απλές αιρέσεις που πέθαιναν σιγά-σιγά. Από την

* Το κείμενο αυτό είχε γράψει ο συγγραφέας παλαιότερα, πολύ πιθανό το 2007. Δεν γνωρίζουμε αν προοριζόταν για το παρόν βιβλίο. Όπως όμως προσδιορίζονται οι έννοιες στο κείμενο αυτό, έτσι χρησιμοποιούνται και στο παρόν βιβλίο. Γι' αυτό θεωρήσαμε χρήσιμο να το προσθέσουμε εδώ. (Σημείωση επιμελητών)

άλλη, τους κομπογιαννίτες όλων των ειδών, που με τις διάφορες πανάκειές τους και με λογιών-λογιών μπαλώματα θέλαν να παραμερίσουν τα κοινωνικά κακά, χωρίς να βλάψουν καθόλου το κεφάλαιο και το κέρδος. Και στις δύο περιπτώσεις, εννοούσαν ανθρώπους, που βρίσκονταν έξω από το εργατικό κίνημα και που ζητούσαν πιο πολύ στήριγμα στις "μορφωμένες" τάξεις. Αλήθεια, η μερίδα εκείνη των εργατών, που είχε πεισθεί για την ανεπάρκεια των απλών πολιτικών αλλαγών και ζητούσε ένα συθέμελο μετασχηματισμό της κοινωνίας, ονόμαζε τον εαυτό της *κομμουνιστή*. Ήταν ένας χοντροδουλεμένος, ενστιχτώδικος μονάχα, και κάποτε λίγο ωμός κομμουνισμός, μα ήταν αρκετά δυνατός για να δημιουργήσει δύο συστήματα ουτοπικού κομμουνισμού: στη Γαλλία την Ικαρία του Καμπέ, και στη Γερμανία τον κομμουνισμό του Βάιτλινγκ. Ο σοσιαλισμός στα 1847 ήταν ένα κίνημα αστικό, ο κομμουνισμός ήταν ένα εργατικό κίνημα. Ο σοσιαλισμός [...] ήταν κατάλληλος για τα σαλόνια, ο κομμουνισμός ήταν ακριβώς το αντίθετο. Και επειδή από τότες κιόλας είχαμε αποφασιστικά τη γνώμη ότι "η χειραφέτηση των εργατών πρέπει νάναι έργο των ίδιων των εργατών", δε μπορούσαμε ούτε στιγμή να διστάσουμε ποιο απ' τα δύο ονόματα θα διαλέγαμε. Κι από τότες δε μας ήρθε ποτέ στο νου να το απορίψουμε». (Φ. Ένγκελς: «Από τον πρόλογο στη γερμανική έκδοση [του Μανιφέστου] του 1890», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 17-18)

Τη θεωρία τους οι Μαρξ-Ένγκελς την ονόμασαν επιστημονικό σοσιαλισμό αλλά και επιστημονικό κομμουνισμό, το επαναστατικό εργατικό κίνημα κομμουνιστικό αλλά και σοσιαλιστικό.

Όταν αναφέρονταν στη μελλοντική κοινωνία χρησιμοποιούσαν συνήθως τον όρο κομμουνισμός και κομμουνιστική κοινωνία. Χρησιμοποιούσαν όμως και τον όρο σοσιαλισμός και σοσιαλιστική κοινωνία. Σοσιαλισμός και κομμουνισμός, όταν παρατίθενται στο έργο των Μαρξ-Ένγκελς ως προσδιοριστικά

της μελλοντικής κοινωνίας, είναι όροι ταυτόσημοι, αναφέρονται στη μελλοντική κοινωνία στο σύνολό της. Με αυτή την ταυτόσημη έννοια πρέπει να διαβάζονται οι όροι αυτοί σε όλα τα σχετικά παραθέματα από τα έργα των Μαρξ-Ενγκελς που αναφέρονται σε τούτη την εργασία.*

Και για να συνεννοηθούμε ακόμα καλύτερα με τον αναγνώστη: Σοσιαλισμός στα κείμενα του Μαρξ και του Ένγκελς δεν είναι η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Σοσιαλισμός όπως και κομμουνισμός σ' αυτά είναι η ενιαία μελλοντική κοινωνία των ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών.

Στα χρόνια της Β' Διεθνούς, στα έργα των θεωρητικών της αλλά και στο πρακτικό εργατικό κίνημα επικράτησε σχεδόν ολοκληρωτικά ο όρος σοσιαλισμός, ενώ ο όρος κομμουνισμός μόνο περιθωριακά εμφανιζόταν. Στα κείμενα των θεωρητικών αυτής της περιόδου, σοσιαλισμός σημαίνει ότι πρόκειται επίσης για την ενιαία μελλοντική κοινωνία στο σύνολο της, καθώς οι θεωρητικοί αυτοί αγνοούσαν ή δεν αποδέχονταν τον μαρξικό διαφορισμό σε πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας και σε ολοκληρωμένο κομμουνισμό.

Ο Λένιν και η Γ' Διεθνής επανέφεραν σε όλα τα επίπεδα τη μαρξική ορολογία. Αρνήθηκαν να ονομάζονται πλέον σοσιαλδημοκράτες και επέλεξαν να ονομάζονται κομμουνιστές, το κόμμα τους από σοσιαλδημοκρατικό το μετονόμασαν σε κομμουνιστικό και για τη μελλοντική κοινωνία επέλεξαν τον όρο κομμουνιστική και κομμουνισμός. Έκαναν όμως και μια σημαντική τροποποίηση. Ονόμασαν σοσιαλισμό την πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Έτσι σοσιαλισμός και πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας έγιναν τώρα όροι ταυτόσημοι

* Ο συγγραφέας δεν εννοούσε τότε το παρόν βιβλίο. Ωστόσο, χρησιμοποίησε τελικά τους όρους και σε αυτό το βιβλίο όπως τους ορίζει εδώ. (Σημείωση επιμελητών)

και οι δύο σημαίνουν την ανολοκλήρωτη κομμουνιστική κοινωνία σε διάκριση από τον ολοκληρωμένο κομμουνισμό.

Σε τούτη την εργασία ακολουθούμε την τριτοδιεθνιστική ορολογία*. Έχοντας υπόψη τα μεγάλα μπερδέματα που υπήρξαν στη διάρκεια δεκαετιών, και ότι η διαστρέβλωση του μαρξισμού γενικά και της μαρξιστικής αντίληψης για την κομμουνιστική κοινωνία ειδικά, καθώς και της μετάβασης σ' αυτήν, συνοδεύτηκε από μια εκτεταμένη σύγχυση και στο επίπεδο των όρων και των εννοιών κάνουμε λόγο για "σοσιαλισμό-κομμουνισμό", και αυτό επιλέξαμε να βάλουμε και στον τίτλο του βιβλίου αντί του "κομμουνιστική κοινωνία".* Μ' αυτό θέλουμε να διαχωρίσουμε τη θέση μας και στο επίπεδο της ορολογίας από όλους εκείνους που ταυτίζουν τη μεταβατική περίοδο με το σοσιαλισμό καθώς και με εκείνους που ουσιαστικά αρνούνται την αναγκαιότητα ύπαρξής της και θεωρούν ότι αμέσως με τη νίκη της προλεταριακής επανάστασης στην πρώτη της πράξη φτάνουμε ήδη στην εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού, ενός σοσιαλισμού στον οποίο βέβαια υπάρχει κράτος, τάξεις και εμπορευματοχρηματικές σχέσεις.

Για εμάς σοσιαλισμός-κομμουνισμός είναι η ενιαία κομμουνιστική κοινωνία, όπου οι τάξεις έχουν καταργηθεί, το κράτος και κάθε πολιτική εκπροσώπηση έχουν απονεκρωθεί, οι εμπορευματικές σχέσεις και το χρήμα έχουν μπει στο μουσείο της ιστορίας μαζί με όλες τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. Σοσιαλισμός είναι η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, η κατάληξη των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου, το κράτος της οποίας είναι η δικτατορία του προλεταριάτου. Σοσιαλισμός είναι ήδη κομμουνισμός, ανολοκλήρωτος κομμουνισμός.

* Ο συγγραφέας δεν εννοούσε τότε το παρόν βιβλίο. Ωστόσο, χρησιμοποίησε τελικά τους όρους και σε αυτό το βιβλίο όπως τους ορίζει εδώ. (Σημείωση επιμελητών)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

**Ο ΟΥΤΟΠΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ Η ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ**

Οι ιδρυτές του επιστημονικού σοσιαλισμού άντλησαν τις πρώτες τους γνώσεις για τη μελλοντική κοινωνία από τη σκέψη των ουτοπικών, από τα γραπτά του ουτοπικού σοσιαλισμού και κομμουνισμού. Αρχίζοντας από τον Thomas More και τον Thomas Müntzer, η ουτοπική σκέψη καταδίκασε την ιδιωτική ιδιοκτησία ως πηγή όλων των δεινών και προχώρησε σε συναρπαστικές κατασκευές ουτοπικών σχεδίων για τη μελλοντική κοινωνία.

Η σκέψη των ουτοπικών αποτέλεσε για τους Μαρξ-Ένγκελς μια από τις πηγές για την επεξεργασία της μαρξιστικής κοσμοθεωρίας της κομμουνιστικής κοινωνίας. Μερικά από τα χαρακτηριστικά που μεγαλοφυώς πρόβλεψαν οι ουτοπικοί για τη μελλοντική κοινωνία, πέρασαν στο έργο του Μαρξ και του Ένγκελς, που τα απόσπασαν από το ουτοπικό νεφέλωμα και τα τεκμηρίωσαν επιστημονικά, στο φως του ιστορικού υλισμού.

Πριν προχωρήσουμε σε μια συνοπτική αναφορά στους κορυφαίους, στους πιο σημαντικούς ουτοπικούς διανοητές, θέλουμε να σημειώσουμε ότι κανένας από αυτούς, από τον Μορ ως τον Μπαμπέφ, τον Σαιν-Σιμόν και τον Φουριέ, δεν ονόμασε ποτέ τον εαυτό του σοσιαλιστή είτε κομμουνιστή, ούτε τη μελλοντική κοινωνία που σχεδίαζαν, την ονόμασαν ποτέ σοσιαλιστική είτε κομμουνιστική. Η ορολογία αυτή είναι μεταγενέστερή τους. Οι όροι σοσιαλισμός και κομμουνισμός εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στη Γαλλία το 1834 και το 1840 αντίστοιχα.*

* Στο χειρόγραφο προστίθεται η πληροφορία πως ο όρος "σοσιαλισμός" εμφανίζεται για πρώτη φορά στο έργο του Leroux, ενώ ο όρος "κομμουνισμός" στο έργο του Καμπέ (E. Cabet). (Σημείωση επιμελητών)

Ουτοπικός σοσιαλισμός και ουτοπικός κομμουνισμός είναι έννοιες και όροι που καθιερώθηκαν από τους Μαρξ-Ένγκελς και περιλάμβαναν σ' αυτούς τους διανοητές της ουτοπικής σκέψης και τα σχέδιά τους για την κοινωνία του μέλλοντος.

Οι απαρχές του ουτοπικού σοσιαλισμού βρίσκονται μερικώς αιώνες πίσω, στον 16^ο αιώνα. Ο Καρλ Κάουτσκι θεωρεί ως σημείο εκκίνησης της θεωρίας του ουτοπικού σοσιαλισμού την "Ουτοπία" του Μορ, τον οποίο χαρακτηρίζει ως τον πρώτο σοσιαλιστή, που μαζί με τον Thomas Münzer αποτελούν ένα δίδυμο γιγάντων στις απαρχές της ιστορίας του σοσιαλισμού.

«Δύο γιγάντιες μορφές ορθώνονται στο κατώφλι του σοσιαλισμού: ο Thomas More και ο Thomas Münzer, δύο άνδρες η φήμη των οποίων συνάρπασε στην εποχή τους ολόκληρη την Ευρώπη».¹

Πριν απ' αυτούς, πριν από την εμφάνιση του ουτοπικού σοσιαλισμού, αρχίζοντας από την αρχαιότητα ως το Μεσαίωνα, οι άνθρωποι φυσικά προβληματίζονταν για τις αιτίες της δυστυχίας των μαζών και η ανθρώπινη σκέψη είχε φτάσει σε αξιοσημείωτα συμπεράσματα για το ρόλο της ιδιοκτησίας και είχε προχωρήσει στη νοητική κατασκευή μελλοντικών καταστάσεων και σχεδίων που θα παραμέριζαν τις αρνητικές επιπτώσεις της στη ζωή των ανθρώπων. Όλες αυτές τις θεωρίες και τα νοητικά σχέδια αλλά και συγκεκριμένες πρακτικές εφαρμογές από την αρχαιότητα ως τον 16^ο αιώνα και τον Μορ, τα παρουσίασε ο Κ. Κάουτσκι στο βιβλίο του "Πρόδρομοι του νεότερου σοσιαλισμού" (1895), όπου τα ονομάζει προδρομικά, και τους εμπνευστές και φορείς τους πρόδρομους του σοσιαλισμού.

Ο Κάουτσκι σημειώνει εκεί ότι τόσο στην Αθήνα (Πλάτων) όσο και στη Ρώμη (Γράκχοι) κατανοούσαν ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία φταίει για πολλά, αλλά δεν έφταναν ως την κατάργησή της.

Το γενικό χαρακτηριστικό όλων των προδρομικών θεωριών

είναι ότι δεν αμφισβητούσαν την ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και δεν επιδίωκαν την από κοινού χρήση τους, επιδίωκαν, και οι πρώτοι χριστιανοί εφάρμοσαν, την κοινή χρήση των μέσων κατανάλωσης. «Οι κατέχοντες μέσα παραγωγής, κυρίως οι κάτοχοι αγροτικής γης, όφειλαν να τα διατηρήσουν στην κατοχή τους και να τα εκμεταλλεύονται. Τα μέσα κατανάλωσης όμως που κατείχαν και αποκτούσαν – είδη διατροφής, ρουχισμό, κατοικίες και χρήματα [...] – όφειλαν να τα θέτουν στη διάθεση της χριστιανικής κοινότητας».² Η ίδια αρχή κυριαρχούσε και στα διάφορα αιρετικά θρησκευτικά κινήματα του Μεσαίωνα αν και, όπως αναφέρει ο Κάουτσκι, υπήρξαν και κάποιοι που οραματίστηκαν την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την κοινή ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Έτσι, ο ηγούμενος μιας μονής στο Φιόρε της Καλαβρίας, Ιωακείμ (1145-1202), επηρεασμένος από την κοινωνική αθλιότητα της εποχής του και αηδιασμένος από την εκμετάλλευση και τη διαφθορά της παπικής εκκλησίας, κήρυττε ότι η ρωμαϊκή εκκλησία θα καταστραφεί και πάνω στα ερείπιά της θα ανυψωθεί μια «[...] νέα κοινωνία, η τάξη των δικαίων, που θα εγκαταλείψει την ιδιωτική ιδιοκτησία. Θα αρχίσει τότε μια εποχή της ολοκληρωτικής ελευθερίας και της πλήρους αυτογνωσίας».³ Αυτός ο κοινωνικός μετασχηματισμός, σύμφωνα με τις χιλιαστικές προβλέψεις του, θα ολοκληρωνόταν το 1260.

Υπέρ της κοινής ιδιοκτησίας τασσόταν και ο Άγγλος μοναχός Τζον Μπολ, ένας από τους ηγέτες της αγροτικής εξέγερσης στην Αγγλία του 14^{ου} αιώνα, που στα κηρύγματά του φέρεται να έλεγε: «Τίποτα δεν πρόκειται να αλλάξει προς το καλύτερο στην Αγγλία, αν δεν γίνουν όλα κοινή ιδιοκτησία και αν δεν πάψουν να υπάρχουν πλέον υποτελείς και ευγενείς, αν δεν γίνουμε όλοι ίσοι [...]».⁴

Οι αμφισβητήσεις αυτές της ιδιωτικής ιδιοκτησίας ωστόσο, στο βαθμό που πράγματι υπήρξαν, ήταν μόνο περιθωριακές και

δεν άλλαζαν τα γενικά χαρακτηριστικά της προδρομικής σκέψης που ήταν κυρίαρχη στα διάφορα αιρετικά κινήματα του Μεσαίωνα και συνεχίστηκε ως και τα τέλη του 15^{ου} αιώνα.

Η ανθρώπινη σκέψη έφτασε στη συνεπή και καθαρή αμφισβήτηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, όταν διατυπώθηκε η ιδέα της κατάργησής της και της αντικατάστασής της με μια ανώτερη μορφή ιδιοκτησίας, την κοινή ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Σ' αυτό το μεγάλο βήμα προς τα μπρος της ανθρώπινης σκέψης έφτασε για πρώτη φορά στην ανθρώπινη γραπτή ιστορία ο Μορ, στο έργο του "Ουτοπία" που δημοσιεύθηκε το 1516 στη λατινική γλώσσα.

1.1 Ο Thomas More (Morus) και η "Ουτοπία"⁵ του

Ο Τόμας Μορ γεννήθηκε το 1478 στο Λονδίνο. Ο πατέρας του ήταν ανώτατος δικαστικός. Σε νεαρή ηλικία σπούδασε ελληνικά και λατινικά καθώς και θεολογία. Έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τις φυσικές επιστήμες και σπούδασε γεωμετρία και αστρονομία. Φοίτησε στην ανώτατη σχολή της Οξφόρδης, όπου δίδασκαν μεγάλοι ουμανιστές της εποχής, ανάμεσά τους, από το 1498, και ο Έρασμος του Ρόττερνταμ. Εκεί γνωρίστηκε με τις ουμανιστικές ιδέες και εξελίχθηκε αργότερα σε μεγάλο ουμανιστή συγγραφέα. Ο πατέρας του ήταν ανήσυχος με τις σπουδές του γιου του, που δεν είχαν ψωμί, και τον έστειλε να σπουδάσει το αγγλικό δίκαιο. Έγινε δικηγόρος και κατέκτησε υψηλές δικαστικές θέσεις καθώς και πολιτικές, φτάνοντας ως το ανώτατο πολιτικό αξίωμα του λόρδου-καγκελάριου (Lord chancellor).

Για πολλά χρόνια λοιπόν βρισκόταν στην υπηρεσία του βασιλιά Ερρίκου του 8^{ου}. Τα χρόνια αυτά συντελούνταν στην Αγγλία το πέρασμα από την εποχή του ουμανισμού στην εποχή

της λουθηρανής Μεταρρύθμισης. Ο Μορ τάχθηκε κατά της Μεταρρύθμισης. Ο Μορ ήταν καθολικός, αλλά η εναντίωσή του στο λουθηρανισμό δεν είχε θρησκευτική ή θεολογική αιτία. Όπως όλοι οι ουμανιστές της εποχής, έτσι και ο Μορ υπερασπίστηκε την παπική εξουσία, όχι γιατί ήταν δούλος της, αλλά για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Έβλεπε στον Πάπα ένα διεθνές μέσο σύνδεσης των χριστιανών, χωρίς τον οποίο η χριστιανοσύνη θα ξέπεφτε στο χάος αλληλοσπαρασσόμενων εθνών. Δεν ήταν αδιάφορος απέναντι στα δίκαια των ξεχωριστών εθνών, ίσα-ίσα που τα υπερασπιζόταν με συνέπεια, όπως και τα δίκαια των εκκλησιών απέναντι στον Πάπα, τον οποίο έβλεπε ως ένα είδος προέδρου της χριστιανοσύνης, που ως θεσμό θεωρούσε απαραίτητο να είναι μόνιμος, σε αντίθεση με το πρόσωπο του Πάπα, με τον εκάστοτε Πάπα, που θεωρούσε ότι πρέπει να αλλάζει όταν αυτό είναι απαραίτητο, να καθαιρείται και τη θέση του να παίρνει άλλος. Αλλά εκτός από αυτά, το ανερχόμενο κεφάλαιο, εκπρόσωπος του οποίου ήταν ο Μορ, ζητούσε τη διατήρηση της τάξης που δεν έπρεπε να διασαλευτεί από την ανεξάρτητη δράση του λαού. Ο Βασιλιάς Ερρίκος ο 8^{ος} τάχθηκε αρχικά επίσης ενάντια στη Μεταρρύθμιση, φυσικά και αυτός όχι για θεολογικούς λόγους. Έγραψε μάλιστα (ή μάλλον του έγραψαν) και ένα βιβλίο, ένα Φιλιππικό, όπου εξυμνούνταν ο Πάπας και καταδικαζόταν ο Λούθηρος. Λίγα χρόνια μετά ο Ερρίκος αλλάζει στρατόπεδο. Πολιτικοί και οικονομικοί ήταν οι λόγοι. Έχασε τη μάχη με τον Ισπανό βασιλιά για το ποιος από τους δύο θα ελέγχει τον Πάπα – η Ισπανία ήταν τότε η κύρια αντίπαλος δύναμη της Αγγλίας – και επιπλέον το σύνθημα του Λούθηρου για την απαλλοτρίωση της μοναστηριακής περιουσίας του έδινε τη δυνατότητα να αποκομίσει τεράστια πλούτη. (Η περιουσία αυτή τότε στην Αγγλία ήταν πάνω από το 1/3 όλης της γης στη χώρα).

Ο Μορ ήρθε, έτσι, σε σύγκρουση με τον Ερρίκο τον 8^ο. Το

1532 παραιτήθηκε από τη θέση του λόρδου-καγκελάριου. Τον κατηγορήσαν, ανάμεσα σε άλλα, ότι αυτός είχε γράψει το βιβλίο του Ερρίκου για να τον εκθέσει, πράγμα που ο ίδιος αρνήθηκε στην απολογία του, γνωστοποιώντας ότι είχε κάνει μάλιστα προσπάθειες να αποτρέψει τη δημοσίευσή του. Δικάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο. Απαγχονίστηκε το 1535.

Ο Μορ ήταν καθολικός, αλλά είχε ελεύθερη σκέψη στα θρησκευτικά ζητήματα. Ήταν ανεκτικός στην ανεξιθρησκεία και σύμφωνα με τον Κ. Κάουτσκι βρισκόταν ψηλότερα τόσο από τον καθολικισμό όσο και από τον προτεσταντισμό.

Οι καθολικοί βέβαια βιογράφοι και ερευνητές εξαφάνισαν αυτό το στοιχείο από τη ζωή και δράση του Μορ, του φόρεσαν το φωτοστέφανο του μάρτυρα, και 3,5 αιώνες μετά το θάνατό του, το 1888, ο Πάπας τον ανακήρυξε σε άγιο της καθολικής εκκλησίας.

Ας έλθουμε τώρα στην "Ουτοπία".

Ο Μορ στην "Ουτοπία" του αφήνει έναν τρίτο, τον ταξιδιώτη Ραφαήλ Υθλοδαία να διηγηθεί τι είδε στο μακρινό νησί, ενώ ο ίδιος επιλέγει το ρόλο του εν μέρει αντιρρησία.

Ο Μορ ήταν καλός γνώστης της ελληνικής φιλοσοφίας. Ήταν οπαδός του Πλάτωνα και φυσικά η "Πολιτεία" του Πλάτωνα έπαιξε κάποιο ρόλο στην σύλληψη της "Ουτοπίας". Αυτό όμως δεν ήταν το βασικό. Ο Κάουτσκι γράφει ότι η "Ουτοπία" του Μορ γεννήθηκε από την παρατήρηση των κοινωνικών συνθηκών που τον περιέβαλαν, έχει έναν εντελώς σύγχρονο χαρακτήρα και η συγγένεια με την Πλατωνική "Πολιτεία" είναι μόνο επιφανειακή.

Ο Μορ μέσα από τις υψηλές δικαστικές και πολιτικές θέσεις που είχε καταλάβει, αναγκαζόταν να ασχοληθεί με οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα και είχε την ευκαιρία να γνωρίσει την οικονομική και κοινωνική ζωή της Αγγλίας της εποχής του. Στην κριτική αυτών των πραγματικών πολιτικών και οικονομικών

συνθηκών βασίζεται η "Ουτοπία". Ο Μορ παντρεύει τη φιλοσοφική παιδεία με την οικονομική πρακτική, με την παρατήρηση των οικονομικό-κοινωνικών συνθηκών που υπάρχουν μπροστά στα μάτια του.

Η Αγγλία βρίσκεται τότε ακόμα στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του καπιταλισμού. Ωστόσο με την ανάπτυξη της μανουφακτούρας στην επεξεργασία του μαλλιού εμφανίζονται τα πρώτα έμβρυα του βιομηχανικού κεφαλαίου. Η επεξεργασία του μαλλιού παίζει τεράστιο ρόλο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού στη γεωργία, στην πρώτη και μοναδική ίσως χώρα, όπου η ανάπτυξη του καπιταλισμού στη γεωργία προηγήθηκε της ανάπτυξης του καπιταλισμού στη βιομηχανία. Οι ανάγκες για μαλλί εκδιώκουν τους χωρικούς από τις παραδοσιακές αγροτικές καλλιέργειες, μετατρέπουν την καλλιεργήσιμη γη σε λιβάδια και η ιδιοκτησία τους μετατρέπεται σε καπιταλιστική γαιοκτησία. Είναι η εποχή όπου κατά την παροιμιώδη έκφραση του Μορ «τα πρόβατα τρώνε τους ανθρώπους», μια έκφραση που πέρασε στην αιωνιότητα καθώς μνημονεύτηκε από τον Κ. Μαρξ στον πρώτο τόμο του "Κεφαλαίου", στο κεφάλαιο όπου πραγματεύεται την πρωταρχική καπιταλιστική συσσώρευση.⁶

Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η μαζική προλεταριοποίηση των μικρών αγροτών, η απότομη αύξηση της ανεργίας, η ραγδαία πτώση των πραγματικών μισθών, η κατακόρυφη αύξηση των τιμών, η γενική πτώση του βιοτικού επιπέδου των λαϊκών μαζών. Η αύξηση της εγκληματικότητας ήταν η συνέπεια. Τα καραβάνια των ζητιάνων και των κλεφτών διογκώνονταν. Για την αντιμετώπισή τους η εξουσία τους οδηγούσε μαζικά στην αγχόνη.

Αυτή η κατάσταση ώθησε το Μορ να αναζητήσει βοηθητικά μέσα. Το έκανε από τη θέση του εκπροσώπου των ουμανιστικών ιδεών και της αστικής τάξης, κυρίως της εμπορικής. Δεν ήταν ο μόνος τότε που αναζητούσε αυτά τα μέσα. Αλλά κανένας άλλος

εκτός από αυτόν δεν κατόρθωσε να φτάσει ως την κατανόηση ότι πρέπει να μπει ένα τέλος στον τρόπο παραγωγής που γεννήθηκε και αναπτυσσόταν, και να περάσουμε σε έναν νέο, ανώτερο τρόπο παραγωγής.

Εξεγείρεται ενάντια στους ευγενείς που ζουν από τη δουλειά άλλων, τους οποίους ξεζουμίζουν και τους ρουφούν το αίμα. Ζητάει να δοθεί η γη πάλι σε αυτούς που μπορούν να την καλλιεργήσουν, τάσσεται ενάντια στα μονοπώλια που κυριαρχούν στην αγορά. Θλίβεται για τους μαζικούς απαγχονισμούς και θεωρεί ότι, αντί να κρεμάμε τους κλέφτες και τους ζητιάνους ή να τους αφήνουμε να σαπίζουν στις φυλακές, θα έπρεπε να πάρουμε όλα τα μέτρα, ώστε αυτοί να εξασφαλίζουν τη διαβίωσή τους, έτσι που κανένας άνθρωπος να μην αναγκάζεται να κλέβει προκειμένου να ζήσει αφηφώντας την κρεμάλα, ή τουλάχιστον να τους καταδικάζουμε σε καταναγκαστική εργασία.

Ο Μορ είναι υπέρ των ηγεμόνων, υπέρ της βασιλείας, αλλά μισεί την τυραννία. Οι ηγεμόνες οφείλουν να δρουν για το καλό του λαού και να επιδίδονται σε ειρηνικά έργα. Το βασιλιά μπορεί κανείς να τον αλλάξει, όχι όμως και τη βασιλεία. Ο βασιλιάς αντί για πολέμους οφείλει να φροντίζει περισσότερο τους υπηκόους του. Θεωρεί περιττό τον τακτικό στρατό.

Μέσα λοιπόν από την παρατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης ο Μορ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η λύση βρίσκεται στην οικονομική ισότητα όλων. Αλλά αυτή δεν είναι δυνατή όσο τα αγαθά αποτελούν ιδιωτική ιδιοκτησία του καθενός, καθώς αυτό οδηγεί σε αμύθητο πλούτο από τη μια και σε τρομερές στερήσεις των μαζών από την άλλη. *Όσο θα υπάρχει ιδιωτική ιδιοκτησία δεν μπορεί να υπάρξει ίση διανομή των αγαθών, ούτε είναι δυνατή η ευημερία για όλους. Όπου κυριαρχεί η ιδιωτική ιδιοκτησία, όπου το χρήμα αποτελεί το μέτρο όλων για όλα, είναι δύσκολο και μάλιστα αδύνατο να διοικηθεί δίκαια και να αναπτυχθεί η κοινότητα.*⁷

Πρέπει λοιπόν να καταργηθεί η ιδιωτική ιδιοκτησία και να περάσουμε στην κοινή ιδιοκτησία.

Υπάρχουν βέβαια, θα πει ο Μορ, και άλλα μέσα εκτός από την κοινή ιδιοκτησία, όπως π.χ. η ψήφιση ευνοϊκών νόμων και η λήψη θετικών μέτρων. Όλα αυτά όμως δεν επαρκούν, αποτελούν απλά ένα παυσίπονο να διατηρηθεί κάποιος λίγο ακόμα στη ζωή, μπορούν μόνο να απαλύνουν τη δύσκολη κατάσταση, όχι όμως και να την παραμερίσουν. Αυτή δεν πρόκειται να παραμεριστεί όσο ο καθένας είναι κύριος της ιδιοκτησίας του, γιατί δεν είναι δυνατόν να δώσετε σε κάποιον χωρίς να αφαιρέσετε από κάποιον άλλο! Με όλα αυτά, σύμφωνα με τον Κάουτσκι, αποδεικνύεται ότι ο Μορ είχε κατανοήσει την αρχή ότι ο άνθρωπος είναι προϊόν των συνθηκών μέσα στις οποίες ζει, και ότι οι άνθρωποι θα ανέβουν σε μια ψηλότερη βαθμίδα με μια αντίστοιχη αλλαγή των οικονομικών συνθηκών. Η "Ουτοπία" του αποτελεί το παράδειγμα για την αλλαγή αυτών των συνθηκών, το οποίο οφείλουν να μιμηθούν και να εφαρμόσουν οι ηγεμόνες όλων των εθνών.

Στη νήσο Ουτοπία, λοιπόν, δεν υπάρχει ίχνος ιδιωτικής ιδιοκτησίας, βασιλεύει η κοινή ιδιοκτησία. Οι αγροί καθώς και οι βιοτεχνίες ανήκουν σε όλους τους κατοίκους. Στην Ουτοπία υπάρχουν 24 πόλεις, και οι κάτοικοι της καθεμιάς από αυτές δεν μπορούν να ξεπερνούν τις 6.000. Όταν σε μια πόλη ο πληθυσμός ξεπεράσει αυτό το όριο, τότε στέλνονται κάποιοι κάτοικοι για να καλύψουν τυχόν κενά σε άλλη πόλη. Αν όλες οι πόλεις είναι πληθυσμιακά πλήρεις, τότε ένα μέρος των κατοίκων μεταναστεύει σε άλλα μέρη, όπου υπάρχουν εδάφη, και κτίζουν εκεί αποικίες. Αλλά αν τυχόν ο πληθυσμός της νήσου Ουτοπίας μειωθεί για οποιονδήποτε λόγο, τότε οι άποικοι επιστρέφουν πίσω. Το κύτταρο της κοινωνίας είναι η οικογένεια (ένα είδος παραγωγικής ένωσης), που ο αριθμός των μελών της είναι 40 ενήλικες και 2 υπηρέτες. Αρχηγός της οικογένειας (πατέρας) είναι ο

γρηαιότερος. Υπάρχει και η μάνα της οικογένειας. Ολόκληρη η οικογένεια μαζί με τους ανήλικους (που ο Μορ δεν καθορίζει τον αριθμό τους) ζουν σε κοινή κατοικία στην πόλη. Στο πίσω μέρος της κοινής κατοικίας υπάρχει μεγάλος κήπος, όπου καλλιεργούνται λαχανικά, φρούτα και άνθη. Υπάρχει άμιλλα μεταξύ των οικογενειών της πόλης για τον καλύτερο κήπο.

Στην κάθε πόλη παραχωρείται ίση έκταση από την κοινή αγροτική γη για καλλιέργεια, που βρίσκεται φυσικά εκτός της πόλης. Όλοι οι κάτοικοι εκπαιδεύονται στην αγροτική καλλιέργεια από την παιδική τους ηλικία. Η εκπαίδευση γίνεται τόσο στο σχολείο όσο και με πρακτική εξάσκηση στους αγρούς, όπου τα παιδιά μαθαίνουν εν είδει παιχνιδιού και ταυτόχρονα εξασκούν και το σώμα τους. Εκτός από την αγροτική καλλιέργεια ο κάθε κάτοικος, άνδρας ή γυναίκα, της Ουτοπίας είναι υποχρεωμένος να μαθαίνει και μια άλλη τέχνη (χτίστης, μαραγκός, μάγειρας κ.λπ.). Η αγροτική εργασία γίνεται εναλλάξ από τους κατοίκους. Οι μισοί ενήλικες άνδρες και γυναίκες πάνε για δύο χρόνια στους αγρούς, όπου έχουν και εκεί μια κατοικία, και αντικαθίστανται για τα επόμενα δύο χρόνια από τους άλλους μισούς. Αυτό γίνεται για να μην πέφτει η βαριά αγροτική δουλειά μόνο σε ένα τμήμα του πληθυσμού. Η εργασία είναι υποχρεωτική για όλους τους κατοίκους. Οι ώρες της ημερήσιας εργασίας καθορίζονται σε 6 και μπορούν να μειωθούν όταν υπάρξει η δυνατότητα για κάτι τέτοιο. Οι ελεύθεροι σωματικής εργασίας δεν μπορεί να ξεπερνούν τους 500 σε κάθε πόλη και αυτοί είναι όσοι εκλέχτηκαν στα δημόσια αξιώματα και ένας αριθμός από τους πιο ταλαντούχους, τους οποίους οι κάτοικοι εκλέγουν με μυστική ψηφοφορία και τους αναθέτουν να ασχοληθούν με την πνευματική εργασία και τις επιστήμες. Όσοι δεν ανταποκριθούν χάνουν το προνόμιο αυτό. Με την πνευματική εργασία και τις επιστήμες ασχολούνται βέβαια και όλοι οι κάτοικοι στον ελεύθερο χρόνο τους.

Ποιος όμως θα κάνει τις βρώμικες δουλειές; Αυτό το πρόβλημα απασχόλησε τον Μορ, όπως και πολλούς από τους μετέπειτα ουτοπικούς. Ο Μορ απάντησε: τις βαριές δουλειές όπως είναι η περιθάλψη των βαριά αρρώστων, η δουλειά στα νταμάρια και στην υλοτόμηση ξυλείας, ο καθαρισμός των πόλεων κ.λπ. τις αφήνει στα μέλη δύο αιρέσεων που υπάρχουν στην Ουτοπία και παραμελούν την ενασχόληση με τις επιστήμες, αλλά η θρησκευτική τους πίστη τους ωθεί να κάνουν με ευχαρίστηση αυτές τις δουλειές. Υπάρχουν όμως βαριές και βρώμικες δουλειές που δεν μπορεί κανείς να τις αναθέσει στα μέλη αυτών των αιρέσεων γιατί η θρησκευτική τους πίστη τους κάνει να τις αποστρέφονται. Τέτοιες δουλειές όπως π.χ. το σφάζιμο των ζώων κ.ά. ο Μορ τις αναθέτει στους υπηρέτες-δούλους. Οι υπηρέτες είναι κάτοικοι της Ουτοπίας που καταδικάστηκαν για βαριά εγκλήματα σε καταναγκαστική εργασία – τέτοιες περιπτώσεις είναι βέβαια σπάνιες, αλλά υπάρχουν. Είναι ακόμα καταδικασθέντες σε θάνατο σε άλλες χώρες που τους απέλασαν στην Ουτοπία, καθώς και φτωχοί, ζητιάνοι και άνεργοι άλλων εθνών που ήρθαν στο νησί και με τη θέλησή τους γίνονται υπηρέτες της. Τα παιδιά όλων αυτών δεν είναι βέβαια πλέον υπηρέτες, έχουν ίσα δικαιώματα με όλους τους πολίτες.

Οι κάτοικοι της Ουτοπίας οργανώνουν με σύνεση και γνώση την παραγωγή τους. Υπολογίζουν και γνωρίζουν τις ανάγκες τους, αλλά παράγουν περισσότερο απ' όσα χρειάζονται. Είναι μια κοινωνία όπου όχι μόνο επάρκεια αγαθών υπάρχει, αλλά και ένα σημαντικό περίσσειμα. Και αυτό έγινε δυνατό γιατί στο νησί όλοι, άνδρες και γυναίκες, εργάζονται σε ωφέλιμες δουλειές. Δεν υπάρχουν, όπως σε άλλα έθνη, παρασιτικά επαγγέλματα, δεν υπάρχουν οι πλούσιοι με τις πολυάριθμες ακολουθίες τους, ούτε οι πολυάριθμοι παπάδες, οι ζητιάνοι και οι άνεργοι.

Οι παραγωγοί της Ουτοπίας δεν ανταλλάσσουν τα προϊόντα τους και το χρήμα τους είναι άγνωστο. Η διανομή γίνεται σύμ-

φωνα με τις ανάγκες. Όλα τα προϊόντα μεταφέρονται στην κεντρική αγορά κάθε μιας από τις 4 συνοικίες κάθε πόλης. Από εκεί τα παίρνει συνήθως ο φύλαρχος ή ο αρχηγός κάθε οικογένειας και τα μεταφέρει στην κουζίνα του παλατιού που υπάρχει για κάθε 30 οικογένειες. Εκεί γευματίζουν και δειπνούν τα μέλη αυτών των οικογενειών σε πολιτισμένες συνθήκες. Κατά τη διάρκεια του δείπνου απολαμβάνουν μουσική και μετά απ' αυτό συζητούν για διάφορα ζητήματα. Τις βαριές δουλειές της κουζίνας τις κάνουν οι υπηρέτες, το μαγείρεμα είναι έργο αποκλειστικά των γυναικών. (Γι' αυτό και οι περισσότερες μαθαίνουν την τέχνη της μαγειρικής). Πρώτα από όλους εφοδιάζονται τα νοσοκομεία, όπου πάνε τα καλύτερα προϊόντα. Μετά οι οικογένειες. Αλλά και κάθε μεμονωμένος πολίτης μπορεί να πάρει προϊόντα από την αγορά και να γευματίσει ή να δειπνήσει στο σπίτι, αλλά συνήθως όλοι προτιμούν να σιτίζονται από κοινού στο παλάτι. Όλοι παίρνουν από την κοινή αποθήκη αυτά που χρειάζονται, τίποτα παραπάνω. Και αυτό γίνεται δυνατό γιατί όλοι ξέρουν ότι υπάρχει επάρκεια και τίποτα δεν θα τους λείψει αύριο. Αυτοί που βρίσκονται στους αγρούς, έχουν τα απαραίτητα αγαθά επί τόπου.

Την κεντρική διαχείριση της διανομής την έχει ένα διαχειριστικό όργανο που εδρεύει στην πρωτεύουσα. Για την επάνδρωσή του η κάθε πόλη στέλνει στην πρωτεύουσα 3 από τους πιο σοφούς γέροντές της. Αυτοί διαπιστώνουν τις ανάγκες της Ουτοπίας, καταρτίζουν στατιστικές, είναι υπεύθυνοι για την οργάνωση της παραγωγής και διανέμουν τα αγαθά στις πόλεις, φροντίζοντας ώστε σε καμία από αυτές να μην υπάρξει έλλειψη αλλά ούτε και περίσσειμα. Διαχειρίζονται επίσης το περίσσειμα του νησιού. Έχουν πάντα ένα απόθεμα ικανό να καλύψει τις ανάγκες 2 χρόνων σε περίπτωση καταστροφών και μειωμένης σοδειάς. Αλλά και πάλι υπάρχει περίσσειμα. Αυτό το εξάγουν στις άλλες χώρες. Το 1/7 των αγαθών που εξάγουν σε μια χώρα

το χαρίζουν στους φτωχούς αυτής της χώρας και για το υπόλοιπο παίρνουν χρυσό και ασήμι. Αλλά τι να κάνουν με το χρυσό και το ασήμι, αφού στην Ουτοπία το χρήμα είναι άγνωστο; Οι Ουτοπιίτες σκέφτηκαν αρχικά να τα χρησιμοποιήσουν στην κατασκευή των μαγειρικών σκευών, βρήκαν όμως τα πήλινα και γυάλινα σκεύη πιο εύχρηστα και εγκατέλειψαν την ιδέα. Έτσι αποφάσισαν να χρησιμοποιούν το χρυσό και το ασήμι ως πολεμικό απόθεμα, για να πληρώνουν σε περίπτωση πολέμου μισθοφόρους και να δωροδοκούν τους αρχηγούς του εχθρικού στρατού. Επιπλέον χρησιμοποιούν το χρυσό και το ασήμι για να κατασκευάζουν αλυσίδες και σκουλαρίκια για τους απείθαρχους και παραβατικούς υπηρέτες-δούλους. Τόση εκτίμηση έτρεφαν λοιπόν οι Ουτοπιανοί (δηλαδή ο Μορ) για τα ευγενή μέταλλα! Είναι η ίδια εκτίμηση που έτρεφε και ο Λένιν 5 αιώνες αργότερα, όταν θεωρούσε ότι η μόνη χρησιμότητα του χρυσού στην κομμουνιστική κοινωνία θα είναι να επενδύονται μ' αυτόν οι δημόσιες τουαλέτες.

Ως προς το πολιτικό εποικοδόμημα τώρα. Κάθε 30 οικογένειες εκλέγουν για ένα χρόνο έναν υπεύθυνο υπάλληλο, τον φύλαρχο. Πάνω από κάθε 10 φύλαρχους υπάρχει ένας ακόμα υπάλληλος, ο πρωτοφύλαρχος. Οι φύλαρχοι, που είναι συνολικά 200, εκλέγουν με μυστική ψηφοφορία τον ηγεμόνα, ο οποίος είναι ισόβιος, αλλά μπορεί να καθαιρεθεί, αν υπάρξουν υπόνοιες ότι επιδιώκει τη μονοκρατορία. Οι πρωτοφύλαρχοι μαζί με τον ηγεμόνα και με την παρουσία εναλλάξ δύο φυλάρχων (η σύγκλητος) συνεδριάζουν κάθε τρίτη μέρα και κύριο καθήκον τους είναι να αποφασίζουν για τα δημόσια πράγματα, για την τήρηση της τάξης και για το διακανονισμό ιδιωτικών τριβών, που είναι ελάχιστες αλλά υπάρχουν. Μόνο αυτοί ή οι λαϊκές συνελεύσεις επιτρέπεται να αποφασίζουν για δημόσιες υποθέσεις. Νομοθετικό έργο δεν έχουν. Η Ουτοπία έχει ελάχιστους νόμους, που θεσπίστηκαν από την αρχή. Δεν χρειάζονται περισ-

σότερους, και σ' αυτό διαφέρουν ριζικά από όλα τα άλλα έθνη με την πολυνομία και τις δαιδαλώδεις περίτεχνες διατυπώσεις. Ούτε βέβαια υπάρχουν ξεχωριστές δικαστικές αρχές.

Οι κάτοικοι της Ουτοπίας μισούν τον πόλεμο. Κανένας δεν υποχρεούται να πάρει μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις εκτός συνόρων. Αλλά οι Ουτοπίτες ασκούνται στην πολεμική τέχνη, οι άνδρες καθημερινά και οι γυναίκες ορισμένες μέρες την εβδομάδα, για να υπερασπιστούν το νησί τους από εχθρικές επιδρομές.

Στα ζητήματα του γάμου ο Μορ είναι αυστηρός. Τα κορίτσια της Ουτοπίας πρέπει να γίνουν 18 χρονών για να μπορούν να παντρευτούν, τα αγόρια 22. Οι προγαμιαίες σχέσεις απαγορεύονται και τιμωρούνται με ισόβια αγαμία, εκτός εάν ο ηγεμόνας δώσει χάρη. Σε περίπτωση συζυγικής απιστίας, ο υπεύθυνος δεν μπορεί να ξαναπαντρευτεί. Σε περίπτωση που και οι δύο είναι υπεύθυνοι απιστίας, μπορούν να ξαναπαντρευτούν μόνο τους αντίστοιχους άπιστους. Υπάρχει βέβαια και το συναινετικό διαζύγιο. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις διαζυγίου απαιτείται η έγκριση της συγκλήτου.

Σε ό,τι αφορά τις θρησκευτικές υποθέσεις, στην Ουτοπία βασιλεύει πλήρης ελευθερία και ανεξιθρησκεία. Ο καθένας μπορεί να πιστεύει ό,τι θέλει. Ιερείς υπάρχουν μόνο 13 σε κάθε πόλη, που εκλέγονται με μυστική ψηφοφορία από το λαό και αντιστοιχούν στους 13 ναούς που χρησιμοποιούνται από τους πιστούς όλων των δογμάτων. Ιερείς μπορούν να εκλεγούν και οι γυναίκες, κυρίως ηλικιωμένες χήρες.

Η "Ουτοπία" δεν αποτελεί απλά προϊόν της φαντασιοπληξίας του Μορ. Δεν πρόκειται για μια χλιαστική προφητεία. Η περιγραφή της προδίδει μια βαθιά γνώση της ουσίας των οικονομικών τάσεων της εποχής του. Είναι απόρροια της κριτικής εξέτασης της υπάρχουσας τότε κατάστασης στην Αγγλία. Ο Μορ ασκεί σκληρή κριτική σ' αυτήν την κατάσταση, που εδραζόταν

στις κοινωνικές και πολιτικές αντιθέσεις και ήταν αποτέλεσμα της διαδικασίας της πρωταρχικής συσσώρευσης του κεφαλαίου, της αποσάρθρωσης των φεουδαρχικών θεσμών και της ανοδικής πορείας της αστικής τάξης. Επιδιώκει την άρση των αντιθέσεων και την αλλαγή αυτής της κατάστασης. Βρίσκει την απάντηση στα προβλήματα της εποχής του στην κατασκευή μιας ιδανικής εικόνας της κοινωνίας. Το σύστημα που εκπονεί για τη μελλοντική κοινωνία, είναι ολόπλευρα και βαθιά επεξεργασμένο, είναι μια ορθολογική κοινωνική πρόβλεψη, συμβατή με το επίπεδο της επιστημονικής γνώσης της εποχής του.

Το σύστημά του ωστόσο είναι απραγματοποίητο και επομένως ουτοπικό στις συνθήκες του 16^{ου} αιώνα. Ο Μορ υπόκειται στους χρονικούς και ταξικούς περιορισμούς που του επιβάλλει η εποχή του. Δεν υπήρχαν τότε, φυσικά, οι αντικειμενικές ιστορικές προϋποθέσεις για την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας – σε μια εποχή που ο καπιταλισμός βρισκόταν ακόμα στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του – ούτε υπήρχε εκείνη η κοινωνική δύναμη που θα την πραγματοποιούσε, καθώς το προλεταριάτο έκανε μόλις τα πρώτα εμβρυακά του βήματα. Ο Μορ έχει επίγνωση ότι το συνολικό σχέδιό του για το μετασχηματισμό της κοινωνίας δεν μπορούσε τότε να εφαρμοστεί. Στόχος του είναι να επιδράσει στους ισχυρούς της εποχής του για τη βελτίωση της κατάστασης. Ελπίζει στην κατανόηση κάποιων φωτισμένων ηγεμόνων που θα αποφάσιζαν να εφαρμόσουν την πανανθρώπινη ιδέα. Σε κάποιους που θα έπρατταν όπως ο Ούτοπος, που κυριεύσε τη νήσο, έδωσε σ' αυτή το όνομά του και εφάρμοσε τα σχέδια μιας νέας κοινωνίας, όπως τα είχε σκεφτεί και επεξεργαστεί.

Αλλά οι ελπίδες του Μορ είναι ελάχιστες, καθώς γνωρίζει καλά τους σύγχρονούς του ηγεμόνες. Γι' αυτό κλείνει την περιγραφή της "Ουτοπίας" του ως εξής:

«Παραδέχομαι ευχαρίστως ότι υπάρχουν πολλά από τα στοι-

*χεία της κοινωνίας των κατοίκων της Ουτοπίας που θα επιθυμούσα να τα δω να πραγματοποιούνται και στα δικά μας κράτη, αλλά δεν περιμένω να γίνει κάτι τέτοιο».*⁸

1.2 Ο Τόμας Μίντσερ (Thomas Münzer) και η αναγνώριση της επαναστατικής βίας ως αναγκαίου στοιχείου για την εγκαθίδρυση της νέας κοινωνίας

Αν ο Τ. Μορ ήταν κατά τον 16^ο αιώνα ο θεωρητικός της νέας κοινωνίας, ο Τ. Μίντσερ ήταν ο αγκιτάτορας και ο οργανωτής των πληβειακών και αγροτικών μαζών για την πραγματοποίησή της.

Ο Τ. Μίντσερ γεννήθηκε το 1489 ή το 1490 (η ακριβής χρονολογία δεν είναι εξακριβωμένη). Όπως μας πληροφορεί ο Κ. Κάουτσκι, δεν υπάρχουν ούτε ακριβή στοιχεία για τη νεανική του ζωή, εκτός από το ότι έγινε ιερωμένος και απέκτησε το βαθμό του διδάκτορα και μια θέση εφημέριου. Η αντάρτικη φύση του εκδηλώθηκε σχετικά νωρίς, όταν ως εφημέριος στη Χάλη, όπου δραστηριοποιούνταν και ως δάσκαλος, δημιούργησε μια μυστική εταιρεία ενάντια στον αρχιεπίσκοπο του Μαγδεμβούργου.⁹ Βασικό θέμα των μελετών του αποτέλεσαν οι μεσαιωνικοί μυστικιστές και φαίνεται να επηρεάστηκε από τα χιλιαστικά κείμενα του Ιωακείμ της Καλαβρίας, τον οποίο αναφέραμε παραπάνω. Φαίνεται επίσης ότι γνώριζε την "Πολιτεία" του Πλάτωνα.

Στα κηρύγματά του και στα φυλλάδια που εξέδιδε ο Μίντσερ, τασσόταν ενάντια στην ιδιωτική ιδιοκτησία και ενάντια σε κάθε εξουσία και εδραίωνε την αντίθεσή του αυτή στη Βίβλο. Έτσι, λοιπόν, κήρυττε ότι κανένας χριστιανός δεν έχει το δικαίωμα να διατηρεί για τον εαυτό του οποιαδήποτε ιδιοκτησία. Η μόνη συμβατή για τη χριστιανική κοινωνία κατάσταση

είναι η κοινότητα της ιδιοκτησίας. Σε κανένα χριστιανό δεν επιτρέπεται να κατέχει οποιαδήποτε κυρίαρχη θέση ή να ασκεί εξουσία πάνω σε άλλους χριστιανούς, ούτε να κατέχει κάποιο κληρονομικό αξίωμα ή κάποια κληρονομική εξουσία. Όπως όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι μπροστά στο Θεό, το ίδιο ίσοι πρέπει να είναι και επί της Γης, έλεγε.¹⁰

Ο Μαρξ, στο "Εβραϊκό ζήτημα" παραθέτει ένα απόσπασμα κειμένου του Μίντσερ, όπου θεωρείται απαράδεκτη η ιδιωτική ιδιοκτησία. «Όλα τα πλάσματα μετατράπηκαν σε ιδιωτική ιδιοκτησία, τα ψάρια στο νερό, τα πουλιά στον αέρα, τα φυτά στη γη – να απελευθερωθούν όλα αυτά τα πλάσματα».¹¹

Ο Μίντσερ, που στην πορεία εξέλιξής του επιτέθηκε όχι μόνο ενάντια στον καθολικισμό και την παπική εξουσία, αλλά και ενάντια στο χριστιανισμό γενικά, δίδασκε με χριστιανική μορφή τον πανθεισμό και σε μερικά σημεία άγγιζε τον αθεϊσμό. Ο ουρανός, σύμφωνα με τα κηρύγματά του, δεν είναι κάτι που βρίσκεται στο υπερπέραν, πρέπει να τον αναζητήσουμε σ' αυτή τη ζωή, και καθήκον των πιστών είναι να καθιερώσουν αυτόν τον ουρανό, τη βασιλεία του Θεού, εδώ στη Γη. Εκπονεί ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα για το πώς θα έπρεπε να είναι αυτή η βασιλεία του Θεού επί της Γης. Τα βασικά σημεία αυτού του προγράμματος τα συνοψίζει ο Ένγκελς, ως εξής:

«Σαν Βασιλεία του Θεού, όμως, ο Μίντσερ δεν εννοούσε τίποτε άλλο από ένα κοινωνικό καθεστώς στο οποίο δεν υπάρχουν πια ταξικές διαφορές, ιδιωτική ιδιοκτησία και κρατική εξουσία αυτόνομη και ξένη προς τα μέλη της κοινωνίας. Όλες οι υπάρχουσες εξουσίες, στο βαθμό που δεν θα ήθελαν να υποταχθούν και να προσχωρήσουν στην Επανάσταση, θα έπρεπε να ανατραπούν, όλες οι εργασίες και τα αγαθά να μοιράζονται από κοινού και να καθιερωθεί η πλήρης ισότητα. Έπρεπε να οργανωθεί μια ένωση (Bund) για να τα επιβάλει όλα αυτά όχι μόνο σε όλη τη Γερμανία, αλλά σε ολόκληρη τη χριστιανοσύνη· οι πρίγκιπες και

*οι αφέντες θα έπρεπε να κληθούν να προσχωρήσουν· όπου δεν δεχθούν, η Ένωση θα πρέπει, με την πρώτη ευκαιρία, να τους ανατρέψει με τα όπλα ή να τους σκοτώσει».*¹²

Ο Μίντσερ δεν φαντασιώνεται μόνο σχέδια για το μέλλον, δεν καταστρώνει μόνο προγράμματα για μια μελλοντική κοινωνία, μπαίνει σε δράση για την άμεση υλοποίηση του προγράμματός του, και αυτό το καθήκον το υπηρετεί με συνέπεια ως το τέλος της σύντομης ζωής του.

Με την εμφάνιση της λουθηρανικής Μεταρρύθμισης, το 1517, ο Μίντσερ τάσσεται ανεπιφύλακτα με το μέρος της. Ένας επαναστατικός ζήλος ξαπλώθηκε σε ολόκληρη τη Γερμανία, ολόκληρος ο γερμανικός λαός μπήκε σε κίνηση και ο Μίντσερ δεν ήταν δυνατό να δηλώσει απών. Δύο στρατόπεδα υπήρχαν τον πρώτο καιρό μετά το 1517 στη Γερμανία. Το «[...] συντηρητικό – καθολικό, [όπου] συγκεντρώνονταν όλα τα στοιχεία που ενδιαφέρονταν για τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης, δηλαδή η εξουσία της αυτοκρατορίας, οι θρησκευτικοί και ένα μέρος των κοσμικών πριγκίπων, το πλουσιότερο τμήμα της αριστοκρατίας, οι ανώτεροι κληρικοί και οι πατρίκιοι των πόλεων [...]»,¹³ και το στρατόπεδο της Μεταρρύθμισης, όπου συσπειρώνονταν «[...] τα εύπορα στοιχεία της αντιπολίτευσης, η μάζα της κατώτερης αριστοκρατίας, οι αστοί και ακόμη και ένα τμήμα των κοσμικών πριγκίπων [...]»,¹³ και βέβαια, οι αγρότες και τα πληβειακά στοιχεία των πόλεων. Το δεύτερο στρατόπεδο δεν άργησε να διασπαστεί και ο Μίντσερ δεν άργησε να διαχωρίσει τη θέση του από το Λούθηρο. Οι μετριοπαθείς αστοί, μεγάλο μέρος της κατώτερης αριστοκρατίας και τμήμα των κοσμικών πριγκίπων έβλεπαν στη Μεταρρύθμιση μια δύναμη που θα τους βοηθούσε να καταργήσουν την εξουσία των παπάδων, την εξάρτηση από τη Ρώμη και την καθολική ιεραρχία, και επιπλέον έβλεπαν στο σύνθημα για την κατάσχεση της εκκλησιαστικής περιουσίας μια ευκαιρία να πλουτίσουν. Οι

αγρότες και τα πληβειακά στοιχεία των πόλεων είδαν όμως στα κηρύγματα του Λούθηρου για τη χριστιανική ελευθερία και στις εκκλήσεις του ενάντια στο παπαδαριό μια ελπίδα για την αποτίναξη της φεουδαρχικής εκμετάλλευσης και καταπίεσης, τα εξέλαβαν ως σύνθημα για να εξεγερθούν και να επαναστατήσουν. Στη βάση των ταξικών συμφερόντων τα στρατόπεδα ξεχώρισαν και βρήκαν και τους εκπροσώπους τους. «Ο Λούθηρος [...] δε δίστασε ούτε στιγμή. Παράτησε τα λαϊκά στοιχεία του κινήματος και προσχώρησε στην αστική, αριστοκρατική και πριγκιπική πλευρά. Οι εκκλήσεις για αγώνα εξόντωσης ενάντια στη Ρώμη σταμάτησαν. Ο Λούθηρος κήρυχνε τώρα την ειρηνική εξέλιξη και την παθητική αντίσταση [...]».¹⁴ Ο Μίντσερ τάχθηκε με τους αγρότες και τους πληβείους. Μπήκε σε δράση για την οργάνωση της "Ένωσής" του, για την καλύτερη προετοιμασία της διαφαινόμενης επανάστασης. Έπαιξε σημαντικό ρόλο, και η συμβολή του στην αγροτική επανάσταση, στον "Πόλεμο των χωρικών" (1525-26), ήταν τεράστια. Μπροστά στον κίνδυνο να σαρωθεί η αστική μεταρρύθμιση από την εξέγερση, από τη «[...] θύελλα της αγροτικής-πληβειακής επανάστασης», όλες οι παλιές έχθρες ξεχάστηκαν. «Αστοί και πρίγκιπες, αριστοκρατία και παπάδες, Λούθηρος και πάπας συμάχησαν» ενάντια στους εξεγερμένους, «"ενάντια στα δολοφονικά και ληστρικά στίφη των αγροτών"», που πρέπει να «"τσακιστούν, να στραγγαλιστούν, να σφαχτούν φανερά και κρυφά"», όπως «κραύγαζε ο Λούθηρος».¹⁵ Η επανάσταση των αγροτών και των πληβείων ηττήθηκε. Στην επανάσταση αυτή οι άνθρωποι του Μίντσερ ήταν παντού στη μειοψηφία. Οι μαθητές του και οι εκπρόσωποι των ιδεών του αναδείχτηκαν στους πιο αποφασισμένους επαναστάτες ανάμεσα στους αγρότες και αποτελούν «[...] παντού τον πυρήνα και το στήριγμα των στρατοπέδων των αγροτών».¹⁶ Ο ίδιος ο Μίντσερ, ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης της αγροτικής επανάστασης στη Θουριγγία, δίνει την τελευταία μάχη επικεφαλής

των στρατευμάτων του στο Μιλχάουζεν. Τα στρατεύματά του ηττήθηκαν, ο ίδιος πιάστηκε αιχμάλωτος και αποκεφαλίστηκε το Μάη του 1525. Πέθανε για τις ιδέες του και οι ιδέες του εκφράζανε τα συμφέροντα μιας τάξης που μόλις τότε άρχιζε να συγκροτείται, της εργατικής τάξης.

*«Όχι μόνο το τότε κίνημα, αλλά ολόκληρος ο αιώνας του δεν ήταν ώριμος για την εφαρμογή των ιδεών που και ο ίδιος μόλις είχε αρχίσει θολά να διαισθάνεται. Η τάξη που εκπροσωπούσε μόλις άρχιζε να εμφανίζεται και ήταν ακόμη πολύ μακριά από το να έχει πλήρως αναπτυχθεί και να είναι ικανή να υποτάξει και να μεταβάλει ολόκληρη την κοινωνία».*¹⁷

Ο μετασχηματισμός της κοινωνίας που έπλαθε η φαντασία του Μίντσερ δεν στηριζόταν παρά στο ελάχιστο στις υπάρχουσες τότε υλικές συνθήκες. Επρόκειτο, όπως και στην περίπτωση του Μορ και του Καμπανέλλα αργότερα, για μεγαλοφύεις οραματισμούς. Το χαρακτηριστικό όμως του Μίντσερ είναι ότι έφτασε στην αναγνώριση της επαναστατικής βίας των καταπιεσμένων και της επαναστατικής ανατροπής. *Προϋπόθεση για τη νέα κοινωνία είναι η επανάσταση.* Σ' αυτό το συμπέρασμα έφτασε πρώτος από όλους τους ουτοπικούς και σ' αυτό κυρίως έγκειται η τεράστια συμβολή του.

1.3 Ο Γράκχος (Φρανσουά-Νοέλ) Μπαμπέφ (Babeuf) και η αναγνώριση της αναγκαιότητας μιας μεταβατικής επαναστατικής δικτατορίας για τη νέα κοινωνία – Ο κριτικός ουτοπικός κομμουνισμός

Ο Φρανσουά Νοέλ Μπαμπέφ γεννήθηκε στις 23 Νοεμβρίου 1760 στο Σαιν-Κουεντίν της περιοχής Σομ της Πικαρδίας. Ήταν ο μεγαλύτερος γιος μιας μεγάλης οικογένειας με χαμηλά εισοδήματα. Έζησε δύσκολα παιδικά και νεανικά χρόνια. Τα πρώτα

γράμματα τα έμαθε από τον πατέρα του και συνέχισε ως αυτοδίδακτος την αυτομόρφωσή του. Στις 17 Ιουλίου 1789, τρεις μέρες μετά τη λαϊκή εξέγερση και την κατάληψη της Βαστίλλης, πηγαίνει στο Παρίσι. Τα επαναστατικά γεγονότα τον συγκλονίζουν. Στις αρχές του 1790 επιστρέφει στην Πικαρδία, βγάζει δική του εφημερίδα ως το 1791 και οργανώνει στην περιοχή ένα δυνατό κίνημα ενάντια στους φόρους κατανάλωσης. Συλλαμβάνεται και φυλακίζεται για πρώτη φορά το Μάη 1790, αλλά σύντομα αποφυλακίζεται. Από τότε και μέχρι το τέλος της ζωής του θα ασχοληθεί πλέον συστηματικά με την επανάσταση, την πολιτική, τους κοινωνικούς αγώνες. Συλλαμβάνεται, φυλακίζεται και αποφυλακίζεται μερικές φορές ακόμα. Από τις 3 Σεπτεμβρίου ως την 1^η Οκτωβρίου 1794 εκδίδει στο Παρίσι την εφημερίδα με τίτλο "Εφημερίδα της ελευθερίας του τύπου" και στη συνέχεια με τίτλο "Υπερασπιστής του λαού" – μια εφημερίδα που κατά τους σύγχρονους μελετητές της ζωής και του έργου του αποτελεί το «[...] πρώτο παράδειγμα μιας [...] κομμουνιστικής εφημερίδας σαν κι αυτές που εμφανίστηκαν τον επόμενο αιώνα».¹⁸ Για ένα σύντομο διάστημα παίρνει αντιγιακωβίνικη θέση, αλλά γρήγορα κατανοεί το λάθος του και κάνει δημόσια αυτοκριτική για τη στάση του απέναντι στους Γιακωβίνους και το Ροβεσπιέρο.

Στις 24 Οκτωβρίου 1794 – εν μέσω θερμιδοριανής αντίδρασης – ο Μπαμπέφ προβάλλει δημόσια τις θέσεις του, ανάμεσα τους και το αίτημα για άμεση εφαρμογή του συντάγματος του 1793, θέσεις που βρίσκουν απήχηση, αλλά του κοστίζουν μια ακόμα σύλληψη και φυλάκιση ως τις 18 Δεκεμβρίου 1794.

Ο χειμώνας του 1794-95 ήταν πολύ άσχημος για τις λαϊκές μάζες. Μια τρομερή οικονομική κρίση είχε ξεσπάσει, ο λιμός μάστιζε τα φτωχά στρώματα του πληθυσμού και ο λαός βρισκόταν στο δρόμο ζητώντας ψωμί και εφαρμογή του συντάγματος του 1793. Ο Μπαμπέφ περνάει στην παρανομία. Συλλαμβά-

νεται στις 7 Φεβρουαρίου 1795 και προετοιμάζει μέσα από τη φυλακή τις λαϊκές εξεγέρσεις που πραγματοποιήθηκαν στις 16 Απριλίου και 20 Μαΐου 1795.

Αποφυλακίζεται με την αμνηστία που δίνει το Διευθυντήριο και εκδίδει ξανά τον "Υπερασπιστή του λαού". Από το Δεκέμβρη του 1795 συμβάλλει στη δημιουργία διάφορων παράνομων και ημιπαράνομων λεσχών, και την άνοιξη του 1796 παίρνει την πρωτοβουλία και συγκαλεί ένα μυστικό-συλλογικό Διευθυντήριο που ιδρύει την οργάνωση "Συνωμοσία των ίσων". Στόχος της οργάνωσης ήταν να διεκδικήσει την εξουσία και να βάλει τις βάσεις για τη μελλοντική κοινωνία. Οι θέσεις της οργάνωσης βρίσκουν απήχηση στις λαϊκές μάζες, και η ηγεσία της ετοιμάζει σχέδια για τη λαϊκή εξέγερση. Τα σχέδια δεν πραγματοποιούνται, καθώς στις 10 Μαΐου 1796, ύστερα από προδοσία, συλλαμβάνονται όλοι οι αρχηγοί της "Συνωμοσίας των ίσων". Δύο από αυτούς, ο Μπαμπέφ και ο Νταρτέ, καταδικάζονται σε θάνατο στις 17 Μαΐου του 1797. Την ίδια μέρα αυτοκτονούν στο κελί τους με σιλήτο. Την επόμενη το πτώμα του Μπαμπέφ σύρεται στη λαιμητόμο και καρατομείται. Έπρεπε να πεθάνει σύμφωνα με την τάξη των πραγμάτων.¹⁹

Για τις ιδέες του Μπαμπέφ τώρα. Ο Μπαμπέφ, ήδη πριν το 1789, καταδικάζει την ιδιωτική ιδιοκτησία και προβάλλει την ιδέα της ίσης διανομής της γης σε όλους. Το 1790 καταδικάζει εκτός από το απαραβίαστο της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την ύπαρξη του κράτους, που το θεωρεί προστάτη της ανισότητας των ιδιοκτησιών και της αδικίας που απορρέει από αυτήν. Θεωρεί μοναδικό δημιουργό του πλούτου την εργασία.

Η ιδιωτική ιδιοκτησία είναι για τον Μπαμπέφ η αιτία της κοινωνικής ανισότητας και της δημιουργίας των τάξεων μέσα στην κοινωνία. Οδηγείται λοιπόν στην ιδέα της ολοκληρωτικής εθνικοποίησης της γης και της παραγωγής της και δημιουργίας συλλογικών σιτοβολώνων που θα διοικούνται από εκλεγμένους

διευθυντές, οι οποίοι θα φροντίζουν για τη συλλογή της παραγωγής. Τελικός σκοπός του είναι η εξασφάλιση της «κοινής ευτυχίας»²⁰, της κοινωνικής ευτυχίας, η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί σε καθεστώς ιδιωτικής ιδιοκτησίας, χρειάζεται η συλλογική ιδιοκτησία στη γη και στα εργαλεία. Προτείνει γι' αυτό τη συλλογική εκμετάλλευση της γης και των εργαστηρίων. Δεν κατανοεί τη δυνατότητα οργάνωσης της μεγάλης παραγωγής: η συλλογική εκμετάλλευση θα γίνεται σε μικρά νοικοκυριά. Έβλεπε στην τεχνική πρόοδο ένα μέσο για την ελάττωση του ανθρώπινου μόχθου, αλλά δεν κατανοούσε την πρόοδο των παραγωγικών δυνάμεων, ούτε τα αποτελέσματα που θα επέφερε στην παραγωγή η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτά τα κενά στη σκέψη του ευθύνονται κυρίως για τον «χοντροκομμένο εξισωτισμό»²¹ του.

Αλλά η συμβολή του Μπαμπέφ στην ανθρώπινη σκέψη βρίσκεται αλλού. Η πολιτική πείρα που απόκτησε στα επαναστατικά χρόνια μετά το 1789, η πείρα των λαϊκών εξεγέρσεων του 1795, τον οδήγησαν στη σύλληψη της ιδέας ότι χρειάζεται ένας τρόπος κατάληψης της εξουσίας που να ανταποκρίνεται στις καινούργιες συνθήκες. Σ' αυτό ανταποκρινόταν η συγκρότηση μιας οργάνωσης με κεντρική καθοδήγηση, πειθαρχία και στενούς δεσμούς με τις μάζες, ώστε να γνωρίζει την κατάσταση των λαϊκών μαζών και να μπορεί να κατευθύνει άμεσα και επιτόπου τη λαϊκή εξέγερση, να μπορεί με την εξασφάλιση της νίκης, από τη διεύθυνση της εξέγερσης να περάσει στη μετατροπή της σε κυβέρνηση της Δημοκρατίας. Αυτό ήταν η οργάνωση της "Συνωμοσίας των ίσων", ένας πρόδρομος του επαναστατικού εργατικού κόμματος. Μέσα από την εμπειρία του κατέληξε επίσης στη θέση ότι δεν είναι δυνατή η άμεση εφαρμογή της ισότητας με τη νίκη της λαϊκής εξέγερσης, αλλά χρειάζεται μια μεταβατική επαναστατική δικτατορία, που θα καθυποτάξει τις αντιθέσεις και θα οδηγήσει

στην «κοινότητα των αγαθών και των εργασιών», στο «μόνο δυνατό θεμέλιο της ισότητας των ανθρώπων». ²²

Σ' αυτό ακριβώς, στην αναγνώριση δηλαδή της αναγκαιότητας μιας μεταβατικής περιόδου και μιας μεταβατικής εξουσίας, της επαναστατικής δικτατορίας, βρίσκεται η ξεχωριστή και συνάμα γιγάντια συμβολή του Μπαμπέφ στην επαναστατική σκέψη.

Ο Μπαμπέφ ήταν τέκνο της Μεγάλης Γαλλικής (αστικής) Επανάστασης, οι ιδέες του ήταν επίσης προϊόν αυτής της επανάστασης και οδηγούσαν πέρα από τις ιδέες της παλιάς κατάστασης του κόσμου.

«Η Γαλλική επανάσταση [...] πρόβαλε ιδέες που οδηγούν πέρα από τις ιδέες ολόκληρης της παλιάς κατάστασης του κόσμου. Η επαναστατική κίνηση που άρχισε στα 1789 στον κοινωνικό κύκλο [Cercle social] και είχε σαν κύριους εκπροσώπους της τους Λεκλέρ και Ρου και που στο τέλος με τη συνωμοσία του Μπαμπέφ νικήθηκε για μια στιγμή, πρόβαλε την κομμουνιστική ιδέα, την οποία ξανάφερε στη Γαλλία ύστερα από την επανάσταση του 1830 ο φίλος του Μπαμπέφ, Μπουοναρότι. Αυτή η ιδέα, δουλεμένη με συνέπεια, είναι η ιδέα της νέας κατάστασης του κόσμου». ²³

Η ιδέα αυτή ήταν τότε απραγματοποίητη. Η κοινωνική δύναμη που θα εφάρμοζε με την πρακτική βία αυτήν την ιδέα, δηλαδή η εργατική τάξη, δεν είχε επαρκώς αναπτυχθεί, βρισκόταν στα πρώτα εμβρυακά της βήματα. Η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση έφτασε ως εκεί που μπορεί να φτάσει κάθε αστική επανάσταση, ως τα έσχατα όριά της. Έφθασε ως την τρομοκρατική δικτατορία των Γιακωβίνων (31 Μαΐου 1793 – 26 Ιουλίου 1794), δηλαδή ως τη λαοκρατική δημοκρατία και τη δημοκρατική δικτατορία του λαού. Ο Ροβεσπιέρος και οι άλλοι ηγέτες των Γιακωβίνων τη βλέπουν ως μια μόνιμη κατάσταση και δεν μπορούσαν να τη δουν αλλιώς. Μέχρι εκεί έφτανε το συμφέρον της λαοκρατικής αστικής τάξης (της μικρομεσαίας αστικής

τάξης των πόλεων και της αγροτιάς), εκπρόσωπος των συμφερόντων της οποίας ήταν. Ο Μπαμπέφ διαισθάνεται την προσωρινότητα αυτής της δικτατορίας και καλεί τους Γιακωβίνους να κατανοήσουν ότι αυτή δεν μπορεί να αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά πρέπει να θεωρηθεί μόνο ως μια προσωρινή μεταβατική κατάσταση προς την κοινωνία της ισότητας. Ο Μπαμπέφ εκφράζει έτσι όχι μόνο τα πληβειακά στοιχεία, αλλά την εργατική τάξη, που απαιτεί το προχώρημα της επανάστασης. Απαιτεί ουσιαστικά την εργατική εξουσία, που λίγο αργότερα τη βλέπει να έρχεται με την επικράτηση της οργάνωσης της "Συνωμοσίας των ίσων", γι' αυτό προβάλλει με συνέπεια το αίτημα της εφαρμογής του Συντάγματος του 1793, που είναι για την εποχή του το δημοκρατικότερο σύνταγμα στον κόσμο και μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για το παραπέρα προχώρημα της επανάστασης.

Ο Ένγκελς γράφει: «Είναι άλλωστε γνωστό ότι το σύνταγμα του 1793 και η τρομοκρατία έγιναν με πρωτοβουλία εκείνου του κόμματος που στηριζόταν στο αγανακτισμένο προλεταριάτο, ότι η ανατροπή του Ροβεσπιέρου σηματοδοτούσε τη νίκη της αστικής τάξης επί του προλεταριάτου, ότι η συνωμοσία του Μπαμπέφ για την ισότητα έφερε στο φως της ημέρας την τελική συνέπεια της δημοκρατίας του 1793 – όσο αυτή ήταν τότε δυνατή».²⁴ Και δεν ήταν. Η λαοκρατική δημοκρατία δεν μπορούσε τότε να μετεξελιχθεί σε δικτατορία του προλεταριάτου, λόγω ανωριμότητας αυτής της επαναστατικής τάξης. Το μόνο που μπορούσε να γίνει και έγινε ήταν η θερμιδωριανή αντίδραση. Από τότε το επαναστατικό κίνημα διδάχτηκε ότι προσωρινές μεταβατικές καταστάσεις δεν μπορούν να μακροημερεύσουν. Ή θα προχωρήσουν προς τα μπρος ή το πισωγύρισμα στην παλιά κατάσταση – με αντιδραστική αυτή τη φορά μορφή – είναι αναπόφευκτο.

Ο Μπαμπέφ ήταν ο γενάρχης του κριτικού ουτοπικού κομμουνισμού. Οι ιδέες του αναβίωσαν μετά την έκδοση από τον

Μπουοναρότι στις Βρυξέλλες το 1828 του βιβλίου "Συνωμοσία στο όνομα της ισότητας ή η λεγόμενη συνωμοσία του Μπαμπέφ". Ο Μπουοναρότι, φίλος και συναγωνιστής του Μπαμπέφ, συναρχηγός της "Συνωμοσίας των ίσων", καταδικάστηκε το 1797 σε φυλάκιση που το 1800 μετατράπηκε σε εξορία. Στο εξωτερικό καθοδηγούσε διάφορες μυστικές οργανώσεις, και ύστερα από 30 χρόνια εξορίας επέστρεψε με την επανάσταση του 1830 στο Παρίσι. Συνέχισε την επαναστατική του δράση και είχε αποφασιστική συμβολή στην ανάπτυξη διάφορων κομμουνιστικών οργανώσεων και κινημάτων στη Γαλλία και στη διάδοση των ιδεών του Μπαμπέφ. Οι ιδέες αυτές, όπως αναπτύχθηκαν παραπέρα και χαρακτηρίστηκαν ως νεομπαμπουβισμός, αποτέλεσαν τη βάση για την παραπέρα ανάπτυξη του ουτοπικού κομμουνισμού. Το ρεύμα αυτό ανέδειξε μεγάλους ουτοπικούς διανοητές, πολιτικούς ηγέτες και επαναστάτες. Ανάμεσά τους τον Ε. Καμπέ (Etienne Cabet), ιδρυτή του λεγόμενου ικαρικού κομμουνισμού (από το έργο του "Ταξίδι στην Ικαρία"), που ήταν στις δεκαετίες του 1830-40 πλατιά αποδεκτός στους βιοτέχνες και τους εργάτες της Γαλλίας. Ακόμα τον Τ. Ντεζαμύ (Théodore Dézamy), ο οποίος υπήρξε επιφανής παράγοντας της επανάστασης του 1848 και σημαντικός θεωρητικός του ουτοπικού κομμουνισμού. Έκανε κριτική ανάλυση του καπιταλισμού με αξιωματικό βάθος. Έβλεπε στην ιδιωτική ιδιοκτησία την αιτία της εκμετάλλευσης και καταπίεσης των εργαζομένων μαζών και του ανταγωνισμού των τάξεων. Ζητούσε την κατάργησή της και το πέρασμα στη μελλοντική κοινωνία που θα αποτελούνταν από "κομμούνες" των 10.000 ατόμων, οι οποίες θα συνδύαζαν τα πλεονεκτήματα της πόλης και του χωριού, της βιομηχανικής και της αγροτικής εργασίας. Κάθε μέλος της κομμούνας προσφέρει ανάλογα με τις δυνάμεις και τις ικανότητές του και απολαμβάνει σύμφωνα με το μέγεθος και το χαρακτήρα των αναγκών του. Απαραίτητο όρο για την επίτευξη αυτής της κοινωνίας θεωρού-

σε την επανάσταση των εργαζομένων και της φτωχολογιάς.

Από το ίδιο ρεύμα προερχόταν και ο Μπλανκί, που ήταν φλογερός οπαδός της κοινωνικής επανάστασης και θεωρούσε σωστά ότι μόνο αυτή μπορούσε να εκμηδενίσει την ταξική εκμετάλλευση. Τον επαναστάτη αυτόν, που πέρασε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του στη φυλακή, τον εκτιμούσαν ιδιαίτερα οι ιδρυτές του μαρξισμού. Υπέβαλλαν όμως σε αυστηρή κριτική την τακτική της συνωμοσίας που εφάρμοζε, νομίζοντας ότι η επανάσταση μπορεί να νικήσει ανεξάρτητα από αντικειμενικές συνθήκες και ανεξάρτητα από τη δράση των πλατιών μαζών, αρκεί η κατάληψη της εξουσίας να προετοιμαστεί κατάλληλα από μια συνωμοτική οργάνωση επαναστατών, που να μπορεί να δράσει αιφνιδιαστικά.

Ο Μπλανκί και το κόμμα του ήταν φυσικά οπαδοί της μεταβατικής επαναστατικής δικτατορίας. Οι Μπλανκιστές είναι που ονόμασαν πρώτοι απ' όλους αυτή την επαναστατική εξουσία "δικτατορία του προλεταριάτου". Από αυτούς δανείστηκαν τον όρο οι ιδρυτές του επιστημονικού σοσιαλισμού.

Από τον μπαμπουβισμό και το νεομπαμπουβισμό έλκει την καταγωγή της και η "Ένωση των Κομμουνιστών", το κόμμα του Μαρξ και του Ένγκελς. Το 1834, γερμανοί φυγάδες ίδρυσαν στο Παρίσι τη μυστική ένωση των "Προγραμμένων". Το 1836 αποχωρίστηκαν από αυτήν τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία, στο μεγαλύτερο τους μέρος προλεταριακά, και σχημάτισαν τη νέα μυστική "Ένωση των Δικαίων". Ένας από τους ηγέτες αυτής της Ένωσης ήταν και ο Βάιτλινγκ, ιδρυτής του γερμανικού ουτοπικού κομμουνισμού.

Όταν η έδρα της Ένωσης των Δικαίων μεταφέρθηκε στο Λονδίνο, η σύνθεσή της άλλαξε, έγινε διεθνική, καθώς μέλη της έγιναν τώρα, εκτός από τους Γερμανούς και τους Ελβετούς, και γερμανόφωνοι αγωνιστές από άλλες χώρες (Σκανδιναβοί, Τσέχοι, Ούγγροι, Ολλανδοί, Νοτιοσλάβοι, Ρώσοι, Αλσατοί κ.ά.) και

η Ένωση μετονομάστηκε σε "Ένωση των Κομμουνιστών". Το 1847 προσχώρησαν σ' αυτή ο Μαρξ και ο Ένγκελς²⁵, οι οποίοι στο πρώτο συνέδριο της Ένωσης το καλοκαίρι του 1847 εκπόνησαν το σχέδιο καταστατικού που καθιέρωνε ως βασική οργανωτική αρχή το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. Το καταστατικό, αφού συζητήθηκε στις οργανώσεις της Ένωσης, ψηφίστηκε τελικά από το δεύτερο συνέδριο (Δεκέμβρης 1847). Το δεύτερο συνέδριο με απόφασή του ανέθεσε στο Μαρξ και τον Ένγκελς να συγγράψουν το πρόγραμμα της Ένωσης. Έτσι προέκυψε το "Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος".

1.4 Ο κριτικός ουτοπικός σοσιαλισμός των Σαιν-Σιμόν, Φουριέ και Όουεν

Το έργο των τριών μεγάλων του ουτοπικού σοσιαλισμού έπαιξε σημαντικό ρόλο ως πηγή του μαρξισμού. Πολλές από τις μεγαλειώδεις προβλέψεις τους βρήκαν τελικά τη θέση τους στο μαρξικό έργο. Θα ήταν σίγουρα συναρπαστικό το εγχείρημα να παρουσιαστεί κάποτε στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό όλος εκείνος ο πλούτος των ιδεών που μας άφησε ο ουτοπικός σοσιαλισμός και κομμουνισμός από τον Μορ ως τον Όουεν. Ας ελπίσουμε ότι κάποιοι από τη νέα γενιά των μαρξιστών θα καταπιастούν με ένα τέτοιο τεράστιο έργο, πολύ χρήσιμο για τη βαθύτερη κατανόηση του ίδιου του μαρξισμού.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού είχαν μελετήσει και γνώριζαν ολόκληρο το ως τότε δημοσιευμένο έργο των τριών μεγάλων ουτοπικών. Θεωρούν ότι «ανήκουν στα σημαντικότερα κεφάλια όλων των εποχών».³³ Τα συστήματά τους για τη μελλοντική κοινωνία τα βλέπουν ως τα «καθαυτό σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά συστήματα», που «εμφανίζονται στην πρώτη ανεξέλιχτη περίοδο της πάλης ανάμεσα στο προλεταριάτο και την

αστική τάξη».²⁶ Τρέφουν μεγάλη εκτίμηση για το έργο τους, ώστε ο Ένγκελς το 1868 συγκρίνει την αξία του "Κεφαλαίου" για τους εργάτες με την αξία των έργων των ουτοπικών σοσιαλιστών και το θεωρεί «πολύτιμο όπως είναι και θα παραμείνουν τα γραπτά ενός Όουεν, ενός Σαιν-Σιμόν, ενός Φουριέ».²⁷

Βέβαια, οι ιστορικές συνθήκες στις οποίες εμφανίστηκε το έργο τους, δεν επέτρεπαν στους ίδιους να είναι τίποτα άλλο εκτός από ουτοπικοί. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν ήταν τότε ακόμα δυνατή η εμφάνιση του επιστημονικού σοσιαλισμού.

Ήταν μια εποχή που η αντίθεση προλεταριάτου-αστικής τάξης μόλις άρχιζε να γίνεται διακριτή, η ανάπτυξη της βιομηχανίας βρισκόταν στα πρώτα της βήματα. Οι ουτοπικοί δεν αναγνωρίζουν στο προλεταριάτο «καμιά ιστορική πρωτοβουλία» ούτε θεωρούν δυνατό ένα «δικό του πολιτικό κίνημα».²⁸

«Μια και η ανάπτυξη της ταξικής αντίθεσης συμβαδίζει με την ανάπτυξη της βιομηχανίας, δε βλέπουν τους υλικούς όρους για την απελευθέρωση του προλεταριάτου και ψάχνουν να βρουν μια κοινωνική επιστήμη, κοινωνικούς νόμους για να δημιουργήσουν αυτούς τους όρους.

Στη θέση της κοινωνικής δράσης, πρέπει να μπει η δική τους εφευρετική δράση, στη θέση των ιστορικών όρων για την απελευθέρωση μπαίνουν φανταστικοί όροι, στην θέση της βαθμιαία αναπτυσσόμενης οργάνωσης του προλεταριάτου σε τάξη, μπαίνει μια οργάνωση της κοινωνίας που σκαρώθηκε ειδικά γι' αυτό.
[...]

Είναι αλήθεια πως έχουν επίγνωση ότι με τα σχέδιά τους εκπροσωπούν κυρίως το συμφέρον της εργαζόμενης τάξης, γιατί είναι η τάξη που υποφέρει πιο πολύ. Και μονάχα απ' αυτή την άποψη, από την άποψη της τάξης που υποφέρει περισσότερο απ' όλους, υπάρχει γι' αυτούς το προλεταριάτο.
[...]

Αποκρούουν [...] κάθε πολιτική και ιδιαίτερα κάθε επαναστατική δράση, θέλουν να φτάσουν στο σκοπό τους με ειρηνικά μέσα και προσπαθούν να ανοίξουν δρόμο στο κατινούργιο κοινωνικό ευαγγέλιο με τη δύναμη του παραδείγματος, με πειραματισμούς "εν σμικρώ", που φυσικά πάντα αποτυχαίνουν». ²⁸

Όπως θα πει ο Μαρξ το 1873: «Οι πρώτοι σοσιαλιστές (Φουριέ, Όουεν, Σαιν-Σιμόν, κ.λπ.) έπρεπε – μιας και οι κοινωνικές συνθήκες δεν ήταν ακόμα αρκετά αναπτυγμένες [...] – να περιοριστούν σε όνειρα για την υποδειγματική κοινωνία του μέλλοντος και να καταδικάσουν όλες τις προσπάθειες όπως απεργίες, ενώσεις, πολιτικές δραστηριότητες, με τις οποίες το προλεταριάτο προσπαθούσε να βελτιώσει τη θέση του. [...] Πρέπει όμως να προφυλαχτούμε από το να ξεπέσουμε στα λάθη τους, που θα ήταν ασυγχώρητο αν τα επαναλαμβάναμε». ²⁹

Ο Ένγκελς σημειώνει: «Όπως οι διαφωτιστές, [έτσι και αυτοί] δε θέλουν ν' απελευθερώσουν πρώτα μιαν ορισμένη τάξη, μα αμέσως όλη την ανθρωπότητα. [...] [Ο] αστικός κόσμος είναι παράλογος και άδικος και γι' αυτό ρίχνεται κι αυτός στον τενεκέ των σκουπιδιών όπως και η φεουδαρχία και όλες οι προηγούμενες κοινωνικές καταστάσεις. Ότι ως τώρα δεν κυριαρχούσε στον κόσμο το πραγματικό λογικό και η δικαιοσύνη, χρωσιέται στο γεγονός ότι δεν τις κατάλαβαν σωστά. Έλειπε ίσα-ίσα ο μεγαλοφυής άνθρωπος, που παρουσιάστηκε τώρα και κατάλαβε την αλήθεια. Το γεγονός ότι τώρα παρουσιάστηκε, ότι ίσα-ίσα τώρα κατάλαβαν την αλήθεια, δεν αποτελεί αναπόφευγο γεγονός που πηγάζει με αναγκαιότητα από τη συνάφεια της ιστορικής εξέλιξης, αλλά καθαρό ζήτημα τύχης. Μπορούσε [...] νάχε γεννηθεί 500 χρόνια πρωτίτερα [...]». ³⁰

Και όμως, παρά αυτές τις ατέλειες, παρά τον ουτοπισμό τους, οι τρεις μεγάλοι ουτοπικοί διακρίνονται για τα κριτικά στοιχεία του έργου τους. Δεν έχουν μόνο να επιδείξουν μια βαθιά και οξυδερκή κριτική της αστικής κοινωνίας, αλλά κι

έκαναν και μεγαλοφυείς προβλέψεις για τη μελλοντική κοινωνία.

«Χτυπούν όλες τις βάσεις της σημερινής κοινωνίας. Γι' αυτό πρόσφεραν εξαιρετικά πολύτιμο υλικό για το διαφωτισμό των εργατών». Τέτοιο υλικό είναι «[οι] θετικές τους απόψεις για τη μελλοντική κοινωνία [...]».³¹

Αυτές οι θετικές απόψεις τους, όπως παρατίθενται στο Μανιφέστο, αφορούν:

- την κατάργηση της αντίθεσης πόλης-χωριού,
- την κατάργηση της οικογένειας, του κέρδους και της μισθωτής εργασίας,
- τη διακήρυξη της κοινωνικής αρμονίας,
- τη μετατροπή του κράτους σε απλή διαχείριση της παραγωγής.

Όλα αυτά «[...] εκφράζουν μονάχα την εξάλειψη της ταξικής αντίθεσης, [μιας αντίθεσης όμως] που μόλις αρχίζει να αναπτύσσεται και που τη γνωρίζουν μόνο στην πρώτη αδιαμόρφωτη και ακαθόριστη ακόμα μορφή της. [Γι' αυτό οι ιδέες αυτές έχουν ακόμα ένα καθαρά ουτοπικό νόημα]».³²

Ο μαρξισμός χρωστάει πολλά στους 3 μεγάλους ουτοπικούς και ο Ένγκελς θα το εκφράσει απερίφραστα με τα λόγια: «[Ο] γερμανικός θεωρητικός σοσιαλισμός ποτέ δεν θα ξεχάσει ότι ακουμπάει πάνω στους ώμους του Σεν-Σιμόν, του Φουριέ και του Όουεν, τριών ανθρώπων που, με όλη τους τη φαντασιοπληξία και τον ουτοπισμό ανήκουν στα σημαντικότερα κεφάλια όλων των εποχών και έκαναν αναρίθμητες μεγαλοφυείς προβλέψεις, που την ορθότητά τους αποδείχνουμε εμείς τώρα επισημονικά [...]».³³

Οι Σαιν-Σιμόν και Φουριέ ήταν παιδιά της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης. Το έργο τους εμφανίζεται τις αμέσως επόμενες δεκαετίες μετά απ' αυτήν και μετά την αποτυχία της «συνωμοσίας του Μπαμπέφ». Τα αποτελέσματα της επανάστασης δεν τους ικανοποιούσαν και αυτό αντανακλάται στην κοσμοαντίλη-

ψή τους. Στη μελλοντική κοινωνία και των δύο, δίπλα στις μεγαλοφυείς προβλέψεις τους, υπάρχει και μια μεγάλη ασυνέπεια, καθώς διατηρούν σ' αυτή την ιδιωτική ιδιοκτησία.

1.4.1 Ο Σαιν-Σιμόν (Claude-Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon), 1760-1825, πήρε μέρος ως νεαρός αξιωματικός στον πόλεμο κατά της Αγγλίας για την ανεξαρτησία των αποικιών της Βόρειας Αμερικής. Το 1783 επέστρεψε στο Παρίσι. Χαιρέτισε τη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση, προσχώρησε στους Γιακωβίνους και αργότερα έγινε οπαδός της κυβέρνησης του Διευθυντηρίου και της Υπατείας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη.

Η επανάσταση, όπως γράφει ο Ένγκελς, ήταν νίκη της τρίτης τάξης, δηλαδή της μεγάλης μάζας του έθνους που δρούσε στην παραγωγή και στο εμπόριο, ενάντια στις ως τότε προνομιούχες αργόσχολες τάξεις, τους ευγενείς και τον κλήρο. Αποκαλύφθηκε όμως γρήγορα ότι η νίκη της τρίτης τάξης ήταν νίκη μιας μικρής μερίδας αυτής της τάξης, ήταν η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από το κοινωνικά προνομιούχο στρώμα της, από την ιδιοκτήτρια αστική τάξη.

«[Η] αντίθεση ανάμεσα στην τρίτη τάξη και στις προνομιούχες τάξεις», συνεχίζει ο Ένγκελς, «πήρε [στο κεφάλι του Σαιν-Σιμόν] τη μορφή της αντίθεσης ανάμεσα στους "εργάτες" και στους "αργόσχολους"». ³⁴

Οι αργόσχολοι για το Σαιν-Σιμόν δεν ήταν μόνο οι παλιοί προνομιούχοι, αλλά και όλοι όσοι ζούσαν από εισοδήματα χωρίς να παίρνουν μέρος στην παραγωγή. Και εργάτες δεν ήταν μόνο οι μισθωτοί εργάτες αλλά και οι εργοστασιάρχες, οι έμποροι και οι τραπεζίτες.

Ο Σαιν-Σιμόν κατανόησε ότι η επανάσταση ήταν ταξική πάλη ανάμεσα στους αρχόντους, στην αστική τάξη και στους

ακτήμονες και αυτό, κατά τον Ένγκελς, «αποτελούσε το 1802 μιαν εξαιρετικά μεγαλοφυή ανακάλυψη».³⁵

Ο Σαιν-Σιμόν νοιάζεται για την τύχη της πιο πολυάριθμης και της πιο φτωχής τάξης. Δεν διακρίνει την αντίθεση των συμφερόντων ανάμεσα στην εργατική και την αστική τάξη, βλέπει μόνο την κοινότητα συμφερόντων. Ούτε φυσικά κατανοεί σε τι συνίσταται η εκμετάλλευση, τις ρίζες της δεν τις αποδίδει στις σχέσεις παραγωγής αλλά στη λαθεμένη οργανωτική αρχή. Έτσι, δεν εμφανίζεται ως εκπρόσωπος του προλεταριάτου, αφού «[...] μόνο στο τελευταίο του σύγγραμμα, στο "Nouveau Christianisme", ο Σαιν-Σιμόν μιλάει άμεσα σαν εκπρόσωπος της εργατικής τάξης και δηλώνει ότι ο τελικός σκοπός της προσπάθειάς του είναι η χειραφέτησή της»,³⁶ όπως γράφει ο Μάρξ.

Δεν είναι καθόλου ικανοποιημένος από την υπάρχουσα κατάσταση και αναζητεί τρόπους για την αλλαγή της. Φτάνει στο συμπέρασμα ότι στην ως τώρα ιστορία η πρόοδος περνούσε μέσα από μια συνεχή εναλλαγή οργανικά εποικοδομητικών και κριτικά διαλυτικών φάσεων. Κάθε κοινωνικό σύστημα αναπτύσσει βαθμιαία και ως το τέλος τις ιδέες του και τις μορφές ιδιοκτησίας που αντιστοιχούν σ' αυτό. Στην οργανική φάση η εκάστοτε τάξη πραγμάτων οδηγεί τις δυνάμεις σε ένα γενικό σκοπό και τις προωθεί προς τα μπρος. Όμως σταδιακά οι δυνάμεις αυτές έρχονται σε αντίθεση με την προοδευτική γνώση, γίνονται εμπόδιο και μετατρέπονται σε καταστροφικές. Έτσι, η οργανική ενότητα αποσυντίθεται και αρχίζει η κριτική, διαλυτική φάση. Αυτή άρχισε στο Μεσαίωνα με την απελευθέρωση στοιχείων της νέας τάξης και συνεχίζεται και μετά τη Γαλλική επανάσταση, η οποία παρεξέκλινε του σκοπού της να οδηγήσει στο σωστό δρόμο της συγκρότησης ενός νέου ανώτερου επιστημονικού κοινωνικού συστήματος. Η διαλυτική φάση συνεχίζεται και συμπτώματά της είναι η αναρχία στην παραγωγή, ο ανταγωνισμός και οι κοινωνικές αντιθέσεις, ενώ καταδυναστεύ-

ουν το λαό οι διάφοροι πολιτικοί, στρατιωτικοί και δικαστικοί μηχανισμοί, αυτά «τα άχρηστα παράσιτα στον κορμό του λαού».

Χρειάζεται, λοιπόν, μια νέα κοινωνική διαμόρφωση, χρειάζεται μια τάξη πραγμάτων που θα αξιοποιεί όλες τις παραγωγικές δυνατότητες, ένας μετασχηματισμός με βάση την παραγωγή και τις επιστημονικές αρχές. Το νέο ορθολογικό κοινωνικό σύστημα θα είναι το *βιομηχανικό σύστημα*. Σ' αυτό θα διευθύνει και θα κυριαρχεί η επιστήμη και η βιομηχανία, δηλαδή οι μορφωμένοι και οι δραστήριοι εργοστασιάρχες, έμποροι και τραπεζίτες. Ιδιαίτερα οι τραπεζίτες θα είχαν ως προορισμό τους με τη ρύθμιση της πίστης να ρυθμίζουν την κοινωνική παραγωγή.

Στο βιομηχανικό σύστημα όλοι οι άνθρωποι πρέπει να δουλεύουν. Η κοινωνία θα μετατραπεί σε γενικό συνεταιρισμό των μελών της, όπου θα καθιερωθεί η υποχρεωτική για όλους παραγωγική εργασία, και θα δημιουργηθούν συνθήκες όπου όλοι θα έχουν ίσες δυνατότητες να χρησιμοποιήσουν και να αναπτύξουν τις ικανότητές τους. Η παραγωγή θα διεξάγεται στη βάση σχεδίου και θα κυριαρχεί η αρχή από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του, στον καθένα ανάλογα με την προσφορά που θα έχει στη βάση των ικανοτήτων του.

Η πολιτική πρέπει να μετατραπεί σε επιστήμη της παραγωγής και οι επιστήμονες, οι εργοστασιάρχες, οι έμποροι και οι τραπεζίτες πρέπει να μετατραπούν σε δημόσιους λειτουργούς και η πολιτική θα απορροφηθεί ολοκληρωτικά από την οικονομία. Ο Ένγκελς θα πει γι' αυτή την άποψη το 1877: «Κι αν σ' αυτά τα λόγια εκδηλώνεται μόνον σε εμβρυακή μορφή η αντίληψη ότι η οικονομική κατάσταση αποτελεί τη βάση των πολιτικών θεσμών, ωστόσο εκφράζεται εδώ ξεκάθαρα η ιδέα της μετατροπής της πολιτικής διακυβέρνησης των ανθρώπων σε διαχείριση πραγμάτων και σε διεύθυνση λειτουργιών της παραγωγής, δηλαδή της "κατάργησης του κράτους", που γι' αυτή

γίνεται τόσοσ θόρυβος τελευταία». ³⁷

Για την ευδοκίμη εξέλιξη του βιομηχανικού συστήματος χρειάζονται βέβαια και οι κατάλληλες διεθνείς συνθήκες. Ο Σαιν-Σιμόν θεωρεί ότι μοναδική εγγύηση γι' αυτό αποτελεί η ειρήνη στην Ευρώπη. Προτείνει λοιπόν τη συμμαχία της Γαλλίας με την Αγγλία και των δύο αυτών χωρών με τη Γερμανία, προτείνει δηλαδή ουσιαστικά την ένωση των ευρωπαϊκών χωρών. Ο Ένγκελς σχολιάζει:

«Το να κηρύσσεις στους γάλλους του 1815 τη συμμαχία με τους νικητές του Βατερλό, γι' αυτό χρειαζόταν πραγματικά τόση τόλμη, όσο και ιστορική οξυδέρκεια». ³⁷

Ο Ένγκελς διακρίνει στο Σαιν-Σιμόν «μια μεγαλοφυή ευρύτητα αντίληψης» ³⁷. Τον τοποθετεί μάλιστα δίπλα στο Χέγκελ, ³⁷ που ήταν «το πιο καθολικό μυαλό της εποχής του». ³⁸

1.4.2 Ο Φουριέ (Francois-Marie-Charles Fourier), 1772-1837, καταγόταν από εμπορική οικογένεια και σ' όλη του τη ζωή εργαζόταν σε εμπορικούς οίκους.

Τα έργα του Φουριέ, σύμφωνα με τον νεαρό Ένγκελς «τα διαβάξει κανείς με μεγάλη ευχαρίστηση και βρίσκει σ' αυτά περισσότερη πραγματική αξία απ' ό,τι σε εκείνα [του Σαιν-Σιμόν]». ³⁹ Αν και δεν έχουν «εκείνη τη σπινθηροβόλα λάμψη του πνεύματος που βρίσκουμε στο Σαιν-Σιμόν και σε μερικούς από τους μαθητές του», στα έργα του Φουριέ υπάρχει «επιστημονική έρευνα, ψυχρή, χωρίς προκαταλήψεις συστηματική σκέψη, υπάρχει κοινωνική φιλοσοφία, ενώ τον σαινσιμονισμό μπορεί να τον ονομάσει κανείς μόνο κοινωνική ποίηση». ⁴⁰ «Ο Φουριέ οικοδομεί τα σχέδιά του για το μέλλον αφού πρώτα έχει κατανοήσει το παρελθόν και το παρόν». ⁴¹

Ανάμεσα στα πολύ σημαντικά που είπε στο έργο του ο Φουριέ, σύμφωνα με τον ώριμο Ένγκελς, «[πιο] μεγάλωπρεπος [...]

εμφανίζεται [...] στην αντίληψή του για την ιστορία της κοινωνίας». ⁴²

Ο Φουριέ διαιρεί όλη την προηγούμενη ιστορική πορεία σε 4 βαθμίδες ανάπτυξης: άγρια κατάσταση, πατριαρχική εποχή, βαρβαρότητα και πολιτισμός.

Κάθε περίοδος, κάθε σχηματισμός, αποτελεί μια ολότητα οικονομικών, κοινωνικών και πνευματικών συνθηκών, με τις οικονομικές να δίνουν τον τόνο. Η μετάβαση από τη μια στην άλλη, από την κατώτερη στην ανώτερη βαθμίδα, έχει τη βάση της στη διάρρηξη των αντιθέσεων της παλιάς που απελευθερώνει στοιχεία της νέας, και πραγματοποιείται με τη συνειδητή δράση των ανθρώπων.

Ο πολιτισμός συμπίπτει με την αστική κοινωνία που αποτελεί και το βασικό αντικείμενο κριτικής του Φουριέ, «μια γνήσια γαλλική - πνευματώδη, όχι όμως γι' αυτό λιγότερο βαθιά κριτική του σημερινού κοινωνικού καθεστώτος». ⁴³ Αυτό το καθεστώς (ο πολιτισμός) «[...] που εμφανίστηκε από τον XVI αιώνα [...] "το πολιτισμένο καθεστώς ανυψώνει σ' έναν σύνθετο, διφορούμενο, διπρόσωπο, υποκριτικό τρόπο ύπαρξης, κάθε κακό που η βαρβαρότητα το εξασκεί με έναν απλό τρόπο", [...] κινείται μέσα σ' ένα "φάυλο κύκλο", μέσα σε αντιφάσεις που τις αναπαράγει διαρκώς χωρίς να μπορεί να τις υπερνικήσει, έτσι που πετυχαίνει πάντα το αντίθετο από κείνο που θέλει να πετύχει ή που καμώνεται ότι θέλει να πετύχει. Έτσι που λχ. "στον πολιτισμό η φτώχεια πηγάζει από την ίδια την αφθονία". Ο Φουριέ, όπως βλέπουμε, χειρίζεται τη διαλεκτική με την ίδια μαστοριά όπως και ο σύγχρονός του Χέγκελ. Με την ίδια διαλεκτική τονίζει, απέναντι στη φλυαρία για την απεριόριστη ικανότητα τελειοποίησης του ανθρώπου, ότι κάθε ιστορική φάση έχει τόσο την ανοδική, όσο και την καθοδική γραμμή της, και εφαρμόζει αυτό τον τρόπο αντίληψης και στο μέλλον ολόκληρης της ανθρωπότητας». ⁴⁴

Ο Φουριέ, συνεχίζει ο Ένγκελς, πιάνεται από τα λόγια της αστικής τάξης, από τα λόγια των προφητών της πριν την επανάσταση και των συμφεροντολόγων εξυμνητών της μετά την επανάσταση.

«Ξεσκεπάζει αμείλιχτα την υλική και ηθική κακομοιριά του αστικού κόσμου, αντιπαραθέτει σ' αυτήν τόσο τις φανταχτερές υποσχέσεις των παλιών διαφωτιστών για μια τέτια κοινωνία, όπου θα κυριαρχεί μονάχα το λογικό, για έναν τέτιο πολιτισμό που θα τους κάνει όλους ευτυχισμένους, για την απεριόριστη ικανότητα τελειοποίησης του ανθρώπου, καθώς και τα όμορφα χρωματισμένα λόγια των σύγχρονων αστών ιδεολόγων. Αποδειχνει πως στην πιο πομπώδικη φρασεολογία αντιστοιχεί παντού η πιο αξιοθρήνητη πραγματικότητα και σαρκάζει τσουχτερά τη σίγουρη χρεωκοπία της φρασεολογίας. Ο Φουριέ δεν είναι μονάχα κριτικός, η αιώνια χαρούμενη φύση του τον κάνει σατιρικό, και μάλιστα έναν από τους μεγαλύτερους σατιρικούς όλων των εποχών. Περιγράφει εξίσου αριστοτεχνικά όσο και απολαυστικά την αγύρτικη κερδοσκοπία που ανθίζει με την κατάπτωση της επανάστασης, καθώς και τον γενικό ψυλικαντισμό του τοτινού γαλλικού εμπορίου. Ακόμα πιο αριστοτεχνική είναι η κριτική του της αστικής διαμόρφωσης των σχέσεων ανάμεσα στα δύο φύλα και της θέσης της γυναίκας στην αστική κοινωνία. Πρώτος εκφράζει τη σκέψη ότι σε μια δοσμένη κοινωνία ο βαθμός της χειραφέτησης της γυναίκας είναι το φυσικό μέτρο της γενικής χειραφέτησης».⁴⁵

Εκτός από το «βαθμό χειραφέτησης της γυναίκας ως φυσικό μέτρο της γενικής χειραφέτησης», ο Φουριέ μίλησε επίσης πρώτος για τη δυνατότητα ικανοποίησης των αναγκών όλων των ανθρώπων. Κάθε άτομο κατά το Φουριέ έχει μια κλίση και μια προτίμηση για ένα συγκεκριμένο είδος εργασίας, γι' αυτό το σύνολο των κλίσεων όλων των ατόμων συγκροτεί μια επαρκή δύναμη για την ικανοποίηση των αναγκών όλων των ατόμων.

Από αυτή την αρχή του Φουριέ, σύμφωνα με τον Ένγκελς, βγαίνει ότι: «Εάν υπάρξουν οι συνθήκες όπου θα μπορεί ο καθένας να αξιοποιεί τις φυσικές του κλίσεις σύμφωνα με τις επιθυμίες του, τότε βεβαίως θα μπορούν να ικανοποιηθούν οι ανάγκες όλων και μάλιστα χωρίς τα βίαια μέσα που χρησιμοποιεί το σημερινό κοινωνικό σύστημα».⁴⁶

Κατά το Φουριέ, απόλυτη απραξία είναι ανοησία, είναι κάτι που δεν υπήρξε, ούτε και θα υπάρξει ποτέ. Η ουσία του ανθρώπινου πνεύματος είναι να αυτενεργεί και να θέτει το σώμα σε δράση. Γι' αυτό δεν υπάρχει καμιά αναγκαιότητα να εξαναγκάζεται ο άνθρωπος σε δράση, όπως αυτό συμβαίνει στη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα: η μόνη αναγκαιότητα που υπάρχει, είναι να τεθεί η φυσική του ανάγκη για δράση σε σωστή τροχιά. Κατά το Φουριέ η εργασία είναι ταυτόσημη με τη διασκέδαση και είναι παράλογη η σημερινή κοινωνία που τις διαχωρίζει, μετατρέποντας την εργασία σε βάσανο και κάνοντας αδύνατη τη διασκέδαση για την πλειοψηφία των εργατών. Η εργασία πρέπει να αποκτήσει το αυθεντικό της νόημα και να γίνει αυτό που έπρεπε να είναι, να γίνει διασκέδαση, με τον καθένα να εργάζεται σύμφωνα με τις φυσικές του κλίσεις και προτιμήσεις του.

Όλα αυτά ο Φουριέ τα παίρνει υπόψη του στο σχεδιασμό της μελλοντικής του κοινωνίας, όπου, όπως είπαμε παραπάνω, εμφανίζεται ασυνεπής, καθώς σ' αυτή διατηρεί την ιδιωτική ιδιοκτησία.

Βασικό κύτταρο της μελλοντικής κοινωνίας του Φουριέ είναι οι μεγάλοι παραγωγικοί συνεταιρισμοί, οι φάλαγγες. Η μελλοντική του κοινωνία είναι μια αρμονική ένωση των ανθρώπων, είναι η έλευση μιας εποχής της γενικής ευημερίας και της ευτυχίας για όλους. Σ' αυτή δεν θα υπάρχουν τα κρισιακά φαινόμενα της αστικής κοινωνίας, η αναρχία και ο κατακερματισμός της παραγωγής θα έχουν παραμεριστεί, οι παραγωγοί θα

ενωθούν ξανά με τα μέσα παραγωγής, η εργασία θα γίνει ελκυστική και θα υπάρχουν οι συνθήκες για την ολόπλευρη ανάπτυξη των κλίσεων και των ικανοτήτων τους. Στις φάλαγγες, οι διάφορες εργασίες γίνονται εναλλάξ από τους παραγωγούς, που έχουν έτσι τη δυνατότητα να αναπτύσσουν πολύπλευρα τις ικανότητές τους. Στα φαλανστήρια του, στα παλάτια όπου ζουν και εργάζονται οι παραγωγοί, έχει καταργηθεί η αντίθεση πόλης-χωριού.

Η διανομή των αγαθών – στη μεταβατική περίοδο ως την πλήρη επίτευξη της "αρμονίας" γίνεται ως εξής: 5/12 ανάλογα με την προσφορά εργασίας, 4/12 ανάλογα με το επενδυμένο κεφάλαιο (με μέτρα ώστε να καταστεί αδύνατη η συσσώρευση κεφαλαίου σε λίγα χέρια) και 3/12 ως επιβράβευση των εφευρετικών ταλέντων. Η εκπαίδευση βασίζεται στην ενότητα διδασκαλίας και παραγωγής.

Τις επεξεργασίες του Φουριέ για την εκπαίδευση και τη μόρφωση οι ιδρυτές του μαρξισμού τις χαρακτήρισαν στη "Γερμανική Ιδεολογία" μακράν τις καλύτερες του είδους.

Οι «αναλύσεις του Φουριέ για την εκπαίδευση [...] είναι οι καλύτερες στο είδος τους και περιέχουν τις πιο μεγαλοφυείς παρατηρήσεις».⁴⁷

1.4.3 Ρόμπερτ Όουεν, 1771-1858, γεννήθηκε στο Νιούταουν της Ουαλίας και ήταν γιος χειροτέχνη. Το 1791 έγινε επιχειρηματίας, το 1800 ανέλαβε τη διεύθυνση στα κλωστήρια του Νιου Αάναρκ στη Σκωτία και στη θέση αυτή έμεινε ως το 1829.

Ο Όουεν έζησε σε διαφορετικές συνθήκες από εκείνες που έζησαν οι δύο μεγάλοι, σύγχρονοί του Γάλλοι ουτοπιστές. Στην Αγγλία είχε εμφανιστεί ήδη η μεγάλη βιομηχανία, που στη Γαλλία ήταν ακόμα άγνωστη και «[ενώ] στη Γαλλία η καταίγιδα της επανάστασης σάρωνε τη χώρα, στην Αγγλία γινόταν μια πιο

ήρεμη, μα όχι λιγότερο τεράστια ανατροπή. Ο ατμός και οι νέες μηχανές-εργαλεία μετέτρεπαν τη μανιφακτούρα στη σύγχρονη μεγάλη βιομηχανία και επαναστατικοποιούσαν ἔτσι ὅλη τη βάση της αστικής κοινωνίας». ⁴⁸ Η κοιμισμένη πορεία εξέλιξης της περιόδου της μανιφακτούρας, συνεχίζει ο Ένγκελς, μετατράπηκε σε μια νέα περίοδο θύελλας και ορμής της παραγωγής. Με μεγάλη ταχύτητα γινόταν ο χωρισμός της κοινωνίας σε μεγάλους κεφαλαιοκράτες και ακτήμονες. «Ο νέος τρόπος παραγωγής βρισκόταν μόλις στην αρχή της ανοδικής γραμμής. [...] Μα από τότε κιάλας δημιουργούσε χτυπητά κοινωνικά κακά: Συνωστισμός ενός άστεγου πληθυσμού στις χειρότερες κατοικίες των μεγάλων πόλεων [...] – υπερεργασία ιδιαίτερα των γυναικών και των παιδιών σε τρομαχτικό βαθμό – μαζικός εκφυλισμός της εργαζόμενης τάξης που ρίχτηκε ξαφνικά σε ολότελα νέες συνθήκες, από την ύπαιθρο στην πόλη, από τη γεωργία στη βιομηχανία, από σταθερές, σε καθημερινά εναλλασσόμενες, αβέβαιες συνθήκες ζωής». ⁴⁸ Σ' αυτές τις συνθήκες εμφανίστηκε ο Όουεν. Είχε κάνει κτήμα του τις ιδέες των υλιστών διαφωτιστών του 18^{ου} αιώνα. Συγκεκριμενοποίησε τη θέση των διαφωτιστών ότι ο άνθρωπος είναι προϊόν του περιβάλλοντος στο οποίο ζει, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι οικονομικές σχέσεις είναι η ρίζα που διαβρώνει τις ηθικές σχέσεις των ανθρώπων, που προκαλεί την υλική, πνευματική και ηθική αθλιότητα των εργαζομένων, όπως και την αντικοινωνική συμπεριφορά των κυρίαρχων τάξεων. Οι διεφθαρμένοι άνθρωποι είναι προϊόν του διεφθαρμένου περιβάλλοντος που τους δημιούργησε. Ο Όουεν δεν αμφισβητεί αρχικά την ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, θέλει απλά να αλλάξει τις άθλιες συνθήκες, να μεταρρυθμίσει την κοινωνία. Βρίσκει την ευκαιρία να εφαρμόσει τις ιδέες του αρχίζοντας από τα δικά του εργοστάσια. Και μιας και πιστεύει ότι η μόρφωση αποτελεί βασικό μέσο για την αλλαγή της κοινωνίας, για τη βελτίωση της

κατάστασης και την ευημερία των εργαζομένων, βάζει σε εφαρμογή τα σχέδιά του για την αναδιαπαιδαγώγηση των εργατών του.

Ιδρύει στο Νιου Λάναρκ μια υποδειγματική αποικία με τις οικογένειες των εργατών του εργοστασίου του, όπου ήταν άγνωστα πράγματα ο αλκοολισμός, το έγκλημα, η αστυνομία, οι δίκες και οι δικαστές, όπου δεν υπήρχε καμιά πλέον ανάγκη πρόνοιας για φτωχούς, ούτε φιλανθρωπίας. Και το πέτυχε αυτό, κατά τον Ένγκελς, «[...] απλούστατα με το ότι έβαλε τους ανθρώπους σε ανθρώπινες συνθήκες και με το ότι ανάθρεψε ιδιαίτερα με επιμέλεια τη νέα γενιά». ⁴⁹ Ήταν ο εφευρέτης των νηπιαγωγείων, όπου πήγαιναν τα παιδιά από το δεύτερο χρόνο της ηλικίας τους.

Στο εργοστάσιό του εφάρμοσε ωράριο δεκάμισυ ωρών, τη στιγμή που στα άλλα εργοστάσια οι ώρες εργασίας ήταν 13-14 ημερησίως. Όταν το εργοστάσιό του έκλεισε για 4 μήνες λόγω της κρίσης του βαμβακιού, αυτός συνέχιζε να πληρώνει στους άνεργους εργάτες του ολόκληρο το μισθό. Και όχι μόνο πρόβλημα δεν είχε, αλλά και η επιχείρηση διπλασίασε την αξία της και άφηνε πλούσια κέρδη στον ίδιο και στους συνεταίρους του. Όλα αυτά δίνουν στον Όουεν μια τεράστια φήμη, τον κάνουν γνωστό σε όλη την Ευρώπη, μεγαλώνουν την επιρροή του στην Βρετανία.

Χρησιμοποιεί τα κέρδη και τον πλούτο του ιδρύοντας μορφωτικά ιδρύματα, εκδίδοντας περιοδικά, και ιδρύοντας και εκτός Βρετανίας, στην Αμερική, υποδειγματικές κοινότητες. Αξιοποιεί το κύρος και την επιρροή του και επεξεργάζεται και προτείνει σχέδια νόμου για τη βελτίωση της κατάστασης των εργαζομένων.

Αλλά ο Όουεν δεν είναι ικανοποιημένος με όλα αυτά. Η ζωή που είχε δημιουργήσει για τους εργάτες του δεν ήταν ακόμα γι' αυτόν καθόλου αντάξια του ανθρώπου, γιατί «[οι] άνθρωποι

ήταν σκλάβοι μου». ⁴⁹ Κατανοεί ότι ο πλούτος που παρήγαγαν οι εργάτες των εργοστασίων του ήταν πολλαπλάσιος απ' ό,τι μπορούσαν να καταναλώσουν οι ίδιοι. Υπολογίζει ότι όσα παράγουν οι 2.500 εργάτες του, θα μπορούσαν να καλύψουν τις καταναλωτικές ανάγκες 600.000 ανθρώπων. Αυτό είναι αποτέλεσμα της τεράστιας αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας που επιτυγχάνεται με την χρησιμοποίηση των μηχανών, έτσι που στις μέρες του οι 2.500 εργάτες παρήγαγαν τόσα, όσα 600.000 άνθρωποι μόλις μισό αιώνα πριν. Κατανοεί ότι αυτή η νέα δύναμη είναι δημιούργημα της εργαζόμενης τάξης και σ' αυτήν πρέπει να ανήκουν οι καρποί.

Ο Όουεν φτάνει έτσι στο συμπέρασμα ότι πρέπει να καταργηθεί η ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Αρχίζει να προτείνει σχέδια για οικισμούς και κοινότητες όπου δεν θα υπάρχει ιδιωτική ιδιοκτησία, αρχίζει να επεξεργάζεται τη μελλοντική του κοινωνία.

Αυτό, όμως, θα του κοστίσει ακριβά. Και πριν είχε γνωρίσει την αντίδραση των κυρίαρχων αστικών κύκλων και του κλήρου, όταν είχε προτείνει ένα νομοσχέδιο για τον «περιορισμό της εργασίμης ημέρας σε 10 ώρες» και ένα άλλο για την «εθνική διαπαιδαγώγηση και μόρφωση υπό την καθοδήγηση του κράτους και την επίβλεψη του λαού». Τώρα, όμως, η κυρίαρχη αστική τάξη και ο κλήρος τού γυρνούν ολοκληρωτικά την πλάτη. Ο Ένγκελς σχολιάζει:

«Το πέρασμά του στον κομμουνισμό ήταν το σημείο στροφής στη ζωή του Όουεν. Όσο παρουσιαζόταν σαν απλός φιλόanthρωπος δεν έδρεπε παρά πλούτη, επιδοκιμασία, τιμή και δόξα. Ήταν ο πιο λαοφιλής άνθρωπος στην Ευρώπη. Όχι μονάχα οι άνθρωποι της τάξης του, μα και πολιτικοί και πρίγκιπες τον άκουαν και τον επιδοκίμαζαν. Όταν όμως παρουσιάστηκε με τις κομμουνιστικές θεωρίες του, τότε γύρισε το φύλλο. [...] Διωγμένος από την επίσημη κοινωνία, αντιμετωπίζοντας την συνωμοσία της σιωπής του

τύπου, οικονομικά καταστραμμένος από τα αποτυχημένα κομμουνιστικά πειράματά του στην Αμερική, όπου θυσίασε όλη του την περιουσία, απευθύνθηκε άμεσα στην εργατική τάξη και έμεινε στους κόλπους της δρώντας ακόμα τριάντα ολόκληρα χρόνια». ⁵⁰

Και φυσικά τίποτε άλλο δεν μπορούσε να περιμένει ο Όουεν από τη στιγμή που κήρυξε τον πόλεμο στην αστική ιδιοκτησία και τη θρησκεία. Τίποτε άλλο δεν μπορούσε να περιμένει, όταν επιτέθηκε με σφοδρότητα ενάντια στα θεμέλια της αστικής κοινωνίας. «Ο Όουεν», γράφει ο Ένγκελς, «είχε τη γνώμη ότι "γάμος, θρησκεία και ιδιοκτησία είναι οι μοναδικές αιτίες όλης της δυστυχίας από καταβολής κόσμου"(!!), σε όλα τα γραπτά του ξεχειλίζει η έκρηξη θυμού ενάντια στους θεολόγους, τους νομικούς και τους γιατρούς, που τους βάζει όλους στο ίδιο τσουβάλι. "Τα ορκωτά δικαστήρια συγκροτούνται από μια κατηγορία ανθρώπων που δρουν θεολογικά και παραταξιακά. Οι νόμοι είναι επίσης θεολογία και γι' αυτό πρέπει να καταργηθούν μαζί με τα ορκωτά δικαστήρια"». ⁵¹

Ο Όουεν πρόσφερε σημαντικά στοιχεία στην κριτική ουτοπική σκέψη. Η μελλοντική του κοινωνία θα ήταν μια κοινωνία στην οποία η ευτυχία του καθενός θα βασίζεται στην ευτυχία όλων. Ως μεταβατικά μέτρα προς αυτή την κοινωνία όχι μόνο επεξεργάστηκε αλλά και οργάνωσε στην πράξη παραγωγικούς και καταναλωτικούς συνεταιρισμούς. Οργάνωσε το 1832 "εργατικά παζάρια", δηλαδή ιδρύματα όπου η ανταλλαγή προϊόντων γινόταν μ' ένα χαρτονόμισμα εργασίας που τη μονάδα του την αποτελούσε μία ώρα εργασίας. Όλα τα κοινωνικά κινήματα, όλες οι πραγματικές πρόοδοι που έγιναν στην Αγγλία, λέει ο Ένγκελς, είναι συνδεδεμένα με το όνομα του Όουεν. Μοναδική ήταν η προσφορά του, καθώς προσπάθησε να πραγματοποιήσει τα σοσιαλιστικά ιδεώδη του με τη συμμετοχή των ίδιων των εργατών.

Οι παραγωγικοί συνεταιρισμοί, ο σπόρος των οποίων ρίχτηκε στην Αγγλία από τον Όουεν, απέδειξαν στην πράξη ότι ο

έμπορος και ο εργοστασιάρχης είναι πρόσωπα περιττά και μπορούν πολύ ωραία να λείψουν.

Ο Μαρξ, που, όταν νομοθετήθηκε στην Αγγλία η δεκάωρη εργάσιμη ημέρα, μίλησε για νίκη της πολιτικής οικονομίας της εργατικής τάξης επί της αστικής πολιτικής οικονομίας, θεωρούσε το συνεταιριστικό κίνημα «μια ακόμα μεγαλύτερη νίκη της πολιτικής οικονομίας της εργασίας ενάντια στην πολιτική οικονομία του κεφαλαίου». Αν και προειδοποιούσε τους εργάτες να μην υπερβάλλουν στη σημασία των συνεταιρισμών στα πλαίσια του καπιταλισμού, «[...] το συνεταιριστικό κίνημα, ιδιαίτερα τα συνεταιριστικά εργοστάσια που ιδρύθηκαν με τις προσπάθειες λίγων τολμηρών "χεριών" (hands), χωρίς καμιά υποστήριξη», απόδειξαν «[στην] πράξη, κι όχι με [θεωρητικά] επιχειρήματα, [...] ότι η παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα και σε αρμονία με τις επιταγές της σύγχρονης επιστήμης, μπορεί να πάει μπροστά χωρίς την ύπαρξη μιας τάξης αφεντικών (masters) [...]». Απόδειξαν ότι «η μισθωτή εργασία δεν είναι παρά μια μεταβατική και κατώτερη κοινωνική μορφή, που είναι προορισμένη να εξαφανιστεί μπρος στη συνεταιρισμένη εργασία [...]».⁵²

1.5 Η σχέση του μαρξισμού με τον ουτοπικό σοσιαλισμό

Ο ουτοπικός σοσιαλισμός και κομμουνισμός δεν πρέπει να συγχέεται ούτε να ταυτίζεται με τον μικροαστικό και αστικό σοσιαλισμό. Οι Μαρξ-Ενγκελς δεν τον διαχώρισαν τυχαία στο "Κομμουνιστικό Μανιφέστο" από τον αντιδραστικό (φεουδαρχικό, μικροαστικό, γερμανικό ή "αληθινό" σοσιαλισμό) και από το συντηρητικό, τον αστικό σοσιαλισμό.

Ο ουτοπικός σοσιαλισμός και κομμουνισμός ήταν προοδευτικός για την εποχή του, σε αντίθεση με τον μικροαστικό που ήταν αντιδραστικός, καθώς επί της ουσίας πρέσβευε το πισωγύ-

ρισμα της ιστορικής εξέλιξης και την επιστροφή σε προηγούμενα στάδια ανάπτυξης του οικονομικού συστήματος, και με τον αστικό που ήταν συντηρητικός, γιατί ήθελε να παραμερίσει τα κακά του συστήματος, διατηρώντας την υπάρχουσα καπιταλιστική τάξη πραγμάτων. Ο ουτοπικός σοσιαλισμός δεν μας άφησε μόνο τις μεγαλοφυείς προβλέψεις για τη μελλοντική κοινωνία, έπαιξε θετικό ρόλο στην αφύπνιση των εργατών, ενώ ο μικροαστικός και αστικός σοσιαλισμός συσκοτίζε τη συνείδησή τους.

Ο ουτοπικός σοσιαλισμός ήταν ουτοπικός, γιατί δεν μπορούσε να είναι τίποτε άλλο στις υπάρχουσες οικονομικές συνθήκες της εποχής του.

Η καπιταλιστική παραγωγή τότε ήταν πολύ λίγο αναπτυγμένη και τα συστατικά στοιχεία της μελλοντικής κοινωνίας δεν ήταν ακόμα ευδιάκριτα στην παραγωγή και την κοινωνία. Καθώς αυτά τα στοιχεία δεν υπήρχαν, οι ουτοπικοί ήταν αναγκαστικά ουτοπιστές, γιατί ήταν αναγκασμένοι να τα βγάλουν από το κεφάλι τους. «Ήταν, λοιπόν, αναγκασμένοι να επικαλούνται τη Λογική, για την εφεύρεση των βασικών χαρακτηριστικών του καινούργιου τους οικοδομήματος, ακριβώς γιατί δεν μπορούσαν ακόμα να επικαλεσθούν τα σύγχρονά τους ιστορικά γεγονότα».⁵³

Σ' αυτές τις συνθήκες το προλεταριάτο ήταν ακόμα ανεξέλικτο, βάδιζε τα πρώτα του βήματα και οι αντιθέσεις ανάμεσα σ' αυτό και την αστική τάξη ήταν πολύ λίγο αναπτυγμένες πάνω στο έδαφος μιας ελλιπούς ακόμα ανάπτυξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Δεν ήταν λοιπόν ακόμα δυνατή η αναγνώριση της ιστορικής αποστολής της εργατικής τάξης. Ακόμα και στην εποχή που έδρασε ο Μπαμπέφ και οι συνεχιστές του έργου του, όπως και οι τρεις μεγάλοι του κριτικού ουτοπικού σοσιαλισμού (Σαιν-Σιμόν, Φουριέ, Όουεν), και όπου ο καπιταλισμός είχε κάνει σημαντικά βήματα προς τα μπρος, η ανώριμη εξέλιξη της παραγωγής και η ανώριμη ταξική κοινωνία δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει σε επίσης ανώριμες θεωρίες για τον κοι-

νωνικό μετασχηματισμό. Ο Ένγκελς θεωρεί νομοτελειακή την ανωριμότητα των ουτοπικών θεωριών. Γράφει ότι οι αντιθέσεις που πήγαζαν από το καπιταλιστικό σύστημα, το οποίο ήταν τότε σχετικά καινούργιο, «[...] βρίσκονταν μόλις στα πρώτα τους βήματα» και «το ίδιο ισχύει, και μάλιστα πολύ περισσότερο, για τα μέσα της λύσης τους», και γι' αυτό, «[ήταν] φυσικό το ότι, σε μια ανώριμη εξέλιξη της παραγωγής, σε μια ανώριμη ταξικά κοινωνία, θα αντιστιχούσαν επίσης ανώριμες θεωρίες». ⁵⁴

Ο ουτοπικός σοσιαλισμός δεν μπορούσε να φτάσει ως την κατανόηση της νομοτελειακής αναγκαιότητας της αντικατάστασης του καπιταλισμού με έναν νέο, ανώτερο τρόπο παραγωγής και της αντίστοιχής του κοινωνίας. Η αναντιστοιχία παραγωγικών σχέσεων – παραγωγικών δυνάμεων δεν υπήρχε ακόμα, ο καπιταλισμός βρισκόταν στην ανοδική του φάση. Ο ουτοπικός σοσιαλισμός αγανακτούσε με την καπιταλιστική εκμετάλλευση αλλά δεν ήταν σε θέση να εξηγήσει την ουσία της. Ο σοσιαλισμός αυτός «[...] έκανε βέβαια κριτική στον υπάρχοντα κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και στις συνέπειές του, δε μπορούσε όμως να τον εξηγήσει, επομένως ούτε και να τα βγάλει πέρα μαζί του. Μπορούσε μονάχα να τον απορίψει απλώς σαν κακό. Όσο πιο έντονα αγανακτούσε για την εκμετάλλευση της εργατικής τάξης, που ήταν αχώριστη απ' αυτόν τον τρόπο παραγωγής, τόσο λιγότερο ήταν σε θέση να εξηγήσει σε τι συνίσταται αυτή η εκμετάλλευση και πώς γεννιέται». ⁵⁵

Ήταν λοιπόν αναγκασμένος να επικαλείται τη λογική για τη λύση των κοινωνικών προβλημάτων και σ' αυτή στήριζε και τα διάφορα συστήματα κοινωνικού μετασχηματισμού. «Η λύση των κοινωνικών προβλημάτων, που βρισκόταν ακόμα κρυμμένη μέσα στις λίγο ακόμα εξελιγμένες οικονομικές σχέσεις, έπρεπε να δημιουργηθεί με το μυαλό. Η κοινωνία παρουσίαζε μονάχα ελαττώματα. Η εξάλειψή τους ήταν καθήκον του σκεφτόμενου λογικού. Χρειάζονταν να εφευρεθεί ένα νέο, πιο τέλειο σύστημα

του κοινωνικού καθεστώτος, που θα επιβαλλόταν στην κοινωνία απόξω, με την προπαγάνδα, κι όσο ήταν αυτό δυνατό με το παράδειγμα υποδειγματικών πειραμάτων. Αυτά τα νέα κοινωνικά συστήματα ήταν από τα πριν καταδικασμένα να μένουν ουτοπίες. Όσο περισσότερο τα επεξεργάζονταν στις λεπτομέρειές τους, τόσο περισσότερο καταλήγανε υποχρεωτικά σε καθαρή φαντασιοπληξία». ⁵⁶

Οι μεγάλοι ουτοπικοί υπέκειντο στους περιορισμούς της εποχής τους. Σε εκείνες τις συνθήκες δεν ήταν ακόμα δυνατή η εμφάνιση του επιστημονικού σοσιαλισμού. Η ανατροπή του καπιταλισμού και η αντικατάστασή του με έναν ανώτερο οικονομικό-κοινωνικό σχηματισμό ήταν ακόμα αντικειμενικά αδύνατη, η προλεταριακή επανάσταση δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί, πολύ περισσότερο να νικήσει. Η ανωριμότητα των οικονομικών συνθηκών και του ίδιου του προλεταριάτου δεν επέτρεπαν κάτι τέτοιο.

Η δυνατότητα αντικατάστασης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής με τη νικηφόρα πραγματοποίηση της προλεταριακής επανάστασης εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην ιστορία, όταν στις βασικές χώρες του κεφαλαίου είχε αναπτυχθεί η μεγάλη βιομηχανία. Ακριβώς τότε έγινε δυνατή η εμφάνιση του επιστημονικού σοσιαλισμού, του μαρξισμού. Ο επιστημονικός σοσιαλισμός είναι γέννημα της μεγάλης βιομηχανίας, της μεγάλης καπιταλιστικής παραγωγής, της νικηφόρας βιομηχανικής επανάστασης.

Με την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας αναπτύχθηκαν όλες οι αντιθέσεις του καπιταλισμού στο έδαφος μιας πρωτοφανούς ως τότε ανάπτυξης γιγάντιων παραγωγικών δυνάμεων. Για πρώτη φορά οι υπάρχουσες καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής αρχίζουν να γίνονται φρένο για την παραπέρα ανεμπόδιστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας παίρνει για πρώτη φορά χαρακτήρα ανοιχτής

σύγκρουσης τάξης εναντίον τάξης, προλεταριάτου ενάντια στην αστική τάξη. Η μεγάλη βιομηχανία με τις γιγάντιες παραγωγικές δυνάμεις που ανέπτυξε, ανέπτυξε επίσης και τα μέσα για τη λύση αυτής της σύγκρουσης. Οι αναπτυγμένες αντιθέσεις του καπιταλιστικού συστήματος σ' αυτό το στάδιο ανάπτυξής του «[...] και όχι μόνο αντιθέσεις ανάμεσα στις τάξεις [...] αλλά και ανάμεσα στις ίδιες τις παραγωγικές δυνάμεις και στις μορφές ανταλλαγής [...]» «κάνουν επιτακτική την ανάγκη της ανατροπής του παρόντος τρόπου παραγωγής». ⁵⁷ Με την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας η αναγκαιότητα ανατροπής του καπιταλισμού και νίκης της προλεταριακής επανάστασης γίνεται πλέον μια αντικειμενική δυνατότητα. Όταν ο Ένγκελς έγραφε το "Αντι-Ντύρινγκ" το 1877, είχαν σημειωθεί μεγάλες αλλαγές σε σχέση με την εποχή των ουτοπικών, εποχή όπου ήταν αδύνατη η μετατροπή του σοσιαλισμού από ουτοπία σε επιστήμη. Η «[...] μεγάλη βιομηχανία αναπτύχθηκε σε τέτοιο σημείο, που τις αντιφάσεις, στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, που πριν λαγοκοιμούνταν, τις μετέβαλλε σε κραυγαλέες, αγεφύρωτες αντιθέσεις, ώστε το γκρέμισμα αυτού του τρόπου παραγωγής, που άλλωστε είναι κοντά, σήμερα μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι είναι χειροπιαστό, ότι οι ίδιες καινούργιες παραγωγικές δυνάμεις, σήμερα ασφυκτιούν και δεν μπορούν ν' αναπτυχθούν, παρά μόνο όταν αντικατασταθεί ο παλιός τρόπος παραγωγής από κάποιο καινούργιο, που ν' αντιστιχεί στο σημερινό στάδιο ανάπτυξής τους: ότι η πάλη των δύο τάξεων, που γεννήθηκαν από τον σημερινό καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, η πάλη, που βαθαίνει περισσότερο τις αντιθέσεις και τις κάνει οξύτερες, έχει αγκαλιάσει όλες τις πολιτισμένες καπιταλιστικές χώρες και κάθε μέρα γίνεται πιο βίαιη: ότι, τελικά, η κατανόηση της ιστορικής αυτής αλληλουχίας των συνθηκών της κοινωνικής μεταμόρφωσης, που έγινε αναγκαία εξ αιτίας της, και των βασικών χαρακτηριστικών αυτής της μεταμόρφωσης, που καθορίζονται,

επίσης από αυτήν έχει ήδη επιτευχθεί».58

Μόνο στις συνθήκες της μεγάλης βιομηχανίας μπορούσε να γεννηθεί και να αναπτυχθεί ο μαρξισμός, όχι νωρίτερα. Μόνο σ' αυτό το επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού η ανατροπή και η αντικατάστασή του έγινε ιστορική κοινωνική αναγκαιότητα. Και, βέβαια, μόνο όταν αυτή η αναγκαιότητα ήταν ήδη υπαρκτή μέσα στην υπάρχουσα οικονομικοκοινωνική πραγματικότητα, μπορούσε να αντανακλαστεί και στα κεφάλια των ανθρώπων, να κατανοηθεί από την ανθρώπινη νόηση. Ο επιστημονικός σοσιαλισμός είναι ακριβώς η κατανόηση αυτής της ιστορικής πραγματικότητας και αυτό το τιτάνιο έργο το επιτέλεσαν ο Μαρξ και ο Ένγκελς. Ο επιστημονικός σοσιαλισμός δεν είναι μια «[...] τυχαία ανακάλυψη αυτού ή εκείνου του μεγαλοφύου μυαλού», αλλά «[...] το αναγκαίο προϊόν της πάλης δύο ιστορικά γεννημένων τάξεων, του προλεταριάτου και της αστικής τάξης. Καθήκον του δεν ήταν πια να επεξεργαστεί ένα όσο μπορούσε πιο τέλει σύστημα της κοινωνίας, μα να ερευνήσει την ιστορική-οικονομική πορεία, απ' όπου ξεπήδησαν με αναγκαιότητα οι τάξεις αυτές και η σύγκρουσή τους, και ν' ανακαλύψει στην οικονομική κατάσταση που δημιουργήθηκε απ' αυτή την πορεία τα μέσα για τη λύση της σύγκρουσης».59

Οι ιδρυτές του μαρξισμού αναζήτησαν τις ρίζες της θεωρίας τους στα οικονομικά γεγονότα. Τις ανωμαλίες του καπιταλιστικού συστήματος τις γνώριζαν και οι πριν από αυτούς διανοητές. Αυτοί όμως κατανόησαν ότι τα μέσα για τον παραμερισμό αυτών των ανωμαλιών «[...] δεν χρειάζεται να τα ζητάμε μέσα στο κεφάλι μας, αλλά βάζοντας το μυαλό μας σ' ενέργεια, να τα ανακαλύψουμε μέσα στα υλικά δεδομένα της παραγωγής».60 Ανακάλυψαν τον «εσωτερικό του χαρακτήρα» του καπιταλισμού «που παρέμενε ακόμα κρυμμένος» και εξήγησαν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής «στην ιστορική του αλληλουχία

και την αναγκαιότητα της κατάρρευσής του». ⁶¹ Αυτό επιτεύχθηκε με την ανακάλυψη της υπεραξίας και της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας. Με την υπεραξία, «[...] ο Μαρξ ξεσκέπασε το μηχανισμό του σημερινού καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και του τρόπου ιδιοποίησης, που στηρίζεται πάνω σ' αυτόν· αποκάλυψε τον πυρήνα, που γύρω απ' αυτόν αποκρυσταλλώθηκε όλο το σημερινό κοινωνικό καθεστώς». ⁶²

Η θεωρία της υπεραξίας και η υλιστική αντίληψη της ιστορίας, η επέκταση δηλαδή του υλισμού και στην ανθρώπινη ιστορία, αποτελούν δύο από τα κορυφαία αγκωνάρια του μαρξισμού.

«Αυτές τις δύο μεγάλες ανακαλύψεις», γράφει ο Ένγκελς, «δηλαδή την υλιστική αντίληψη της ιστορίας και την αποκάλυψη του μυστικού της καπιταλιστικής παραγωγής μέσω της υπεραξίας, τις χρωστάμε στο Μαρξ. Χάρη στις ανακαλύψεις αυτές, ο σοσιαλισμός μετατράπηκε [από ουτοπία] σε επιστήμη [Η έμφαση δική μας]». ⁶³

Έτσι, ο σοσιαλισμός (ως θεωρία) μετατράπηκε σε επιστήμη και όπως κάθε πραγματική επιστήμη είναι «[...] η αντανάκλαση αυτής της σύγκρουσης των γεγονότων της πραγματικότητας μέσα στη σκέψη μας [...]». ⁶⁴ Με αυτές τις ανακαλύψεις ο σοσιαλισμός (ως κομμουνιστική κοινωνία) μετατράπηκε από ένα ουτοπικό όραμα σε «[...] αναγκαίο αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης» και «[...] προϊόν [...] των [...] υλικών οικονομικών συνθηκών της σημερινής κοινωνίας [...]». ⁶⁵

Για να φτάσει όμως σ' αυτές, ο μαρξισμός αξιοποίησε όλη την προηγούμενη ανθρώπινη γνώση, μαζί και την ουτοπική σκέψη. Ο ουτοπικός σοσιαλισμός (δίπλα στην αστική πολιτική οικονομία, τον προμαρξικό φιλοσοφικό υλισμό, αλλά και την διαλεκτική του Χέγκελ), αποτέλεσε μια από τις πηγές του μαρξισμού, ο οποίος «[όπως] κάθε καινούργια θεωρία [...] έπρεπε πρώτα να συνδεθεί με το προϋπάρχον υλικό της σκέψης». ⁶⁶

Αλλά ο επιστημονικός σοσιαλισμός (δηλαδή ο μαρξισμός) δεν αποτελεί μια απλή γραμμική συνέχεια του ουτοπικού σοσιαλισμού. Είναι ένα ποιοτικό άλμα. Μια επανάσταση στην ανθρώπινη σκέψη.

Με την εμφάνιση, την ανάπτυξη και διάδοση του μαρξισμού στις εργατικές μάζες, ο ουτοπικός σοσιαλισμός έχασε τη σημασία του, ο προοδευτικός του ρόλος εξανεμίστηκε, η προωθητική του δύναμη εκμηδενίστηκε, και κάθε επιμονή στα ουτοπικά σχέδια για το μέλλον πήρε αναγκαστικά αντιδραστικό χαρακτήρα, καθώς οι ουτοπικές θεωρίες ξεπεράστηκαν από την ίδια την υλική πραγματικότητα της ιστορικής εξέλιξης. «Η σημασία του κριτικού ουτοπικού σοσιαλισμού και κομμουνισμού είναι αντιστρόφως ανάλογη με την ιστορική εξέλιξη»,⁶⁷ θα σημειώσουν οι Μαρξ και Ένγκελς στο "Μανιφέστο".

Ο μαρξισμός έχει ήδη μια ιστορία ενάμιση αιώνα και πάνω. Κανένας μέχρι τώρα δεν μπόρεσε ν' αμφισβητήσει στα σοβαρά την επιστημονική του αλήθεια και ν' αποδείξει με επιστημονικά επιχειρήματα τη μη ορθότητα των βασικών θέσεων αυτής της επιστημονικής και γι' αυτό επαναστατικής θεωρίας.

Ο μαρξισμός είναι αξεπέραστος και αξεπέραστος θα παραμείνει για μια ολόκληρη ακόμα ιστορική εποχή. Όλοι όσοι βάλθηκαν να τον ξεπεράσουν, να τον "υπερβούν διαλεκτικά", απέτυχαν παταγωδώς και θα αποτύχουν και στο μέλλον. Όλες οι προσπάθειες "υπέρβασης" του μαρξισμού δεν αποτελούν τίποτε άλλο από ένα ιδεαλιστικό παραλήρημα και από ένα ουτοπικό κινήγι ανεμόμυλων. Είναι γι' αυτό, παρά τις όποιες καλές προθέσεις των φορέων τους, προσπάθειες αντιδραστικές. Ο μαρξισμός είναι αξεπέραστος, διότι η αντικειμενική πραγματικότητα, της οποίας αποτελεί αντανάκλαση στα κεφάλια των ανθρώπων, παραμένει στα βασικά της χαρακτηριστικά αναλλοίωτη. Όσο ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δεν θα έχει ανατραπεί και δεν θα έχει αντικατασταθεί από έναν ανώτερο, η "υπέρβαση"

του μαρξισμού θα παραμένει ουτοπία. *Μόνον όταν οι επιστημονικές του προβλέψεις θα έχουν πραγματοποιηθεί, η προλεταριακή επανάσταση θα έχει νικήσει παγκόσμια και η κομμουνιστική κοινωνία θα αναπτύσσεται πάνω στη δική της βάση, μόνο τότε οι άνθρωποι της κομμουνιστικής κοινωνίας θα μπορούν να ξεπεράσουν, να υπερβούν το μαρξισμό, όπως και κάθε σημερινή επιστήμη.*

Για να γίνει πραγματικότητα αυτή η προοπτική, οι σημερινοί εργάτες, οι επαναστάτες και οι αγωνιστές του εργατικού κινήματος δεν πρόκειται να περιμένουν τη φώτιση των επίδοξων συγγραφέων ενός "νέου Κεφαλαίου", οι οποίοι, στο παραλήρημά τους, ξέγραψαν το παλιό ως ξεπερασμένο. Θα στηριχτούν στο παλιό, στο θάνατο και αξεπέραστο "Κεφάλαιο" του Μαρξ, θα μοχθήσουν, ώστε να κατακτήσουν το μαρξισμό και να τον χρησιμοποιήσουν στην πάλη τους, γιατί είναι το μοναδικό αποτελεσματικό όπλο για την εκπλήρωση των μεγάλων σκοπών τους.

Όσο για τους θεωρητικούς εκφραστές του σημερινού εργατικού κινήματος, τους σημερινούς μαρξιστές, αυτοί οφείλουν να διδαχτούν και από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν οι ιδρυτές του μαρξισμού την ίδια τους τη θεωρία. Όταν είχαν ήδη αποκαλύψει το μυστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής με την υπεραξία, και όταν είχαν ολοκληρώσει τη θεωρία τους του ιστορικού υλισμού, οι Μαρξ και Ένγκελς δεν επαναπαύτηκαν. Έθεταν στον εαυτό τους το καθήκον να συνεχίσουν την παραπέρα ανάπτυξη των μεγάλων αληθειών που ανακάλυψαν. «Τώρα το ζήτημα είναι να τις επεξεργαστούμε σε όλες τους τις λεπτομέρειες και αλληλουχίες»,⁶⁸ έλεγαν.

Οι σημερινοί μαρξιστές, λοιπόν, εκτός από την αναγκαία προσπάθεια να αποκαθάρουν τη μαρξιστική θεωρία από όλα τα ξένα προς αυτήν επιστρώματα, που αποτέθηκαν πάνω της, και να αποκαταστήσουν τις πραγματικές θέσεις του Μαρξ και του Ένγκελς, οφείλουν να συνεχίσουν την προσπάθεια της παραπέ-

ρα επεξεργασίας όλων – και όχι μόνο των βασικών – των μαρξιστικών αληθειών «σε όλες τους τις λεπτομέρειες και αλληλουχίες».

Αλλά και αυτό από μόνο του δεν αρκεί. Ο μαρξισμός δεν είναι ένα κλειστό θεωρητικό σύστημα, είναι εξελίξιμη θεωρία και επιδέχεται παραπέρα ανάπτυξη. Και αυτό, γιατί η βάση στην οποία στηρίζεται, δηλαδή ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, δεν μένει στάσιμος, αλλά είναι ιστορικά εξελισσόμενος. Από την εποχή του Μαρξ και του Ένγκελς, ο καπιταλισμός γνώρισε μεγάλες αλλαγές και τροποποιήσεις, πάντα βέβαια πάνω στα βασικά χαρακτηριστικά του που παραμένουν και σήμερα αναλλοίωτα.

Οι σημερινοί μαρξιστές οφείλουν να διδαχτούν από το Λένιν, που αποκατέστησε το μαρξισμό, διαλύοντας τη σκουριά που εναπόθεσε πάνω του η Β΄ Διεθνής, και τον ανέπτυξε παραπέρα, αναλύοντας τα νέα φαινόμενα στο ιμπεριαλιστικό στάδιο του καπιταλισμού. Ο Λένιν και οι άλλοι μαρξιστές της εποχής του υπερασπίστηκαν με συνέπεια τις θέσεις του μαρξισμού. Γι' αυτό και μπόρεσαν να προσθέσουν τη δική τους συμβολή στην παραπέρα ανάπτυξη της μαρξιστικής θεωρίας.

Το ίδιο πρέπει να κάνουν και οι σημερινοί μαρξιστές. Όλες οι αντιθέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής οξύνθηκαν στο έπακρο και έφτασαν σε σημείο παροξυσμού, όλα τα χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού έφτασαν στα έσχατα όριά τους, η παρακμή και η σήψη γενικεύτηκαν.

Μόνο από τη μαρξιστική έρευνα μπορεί να γίνη η ανάλυση των φαινομένων της σημερινής πραγματικότητας και να δοθεί η επιστημονική απάντηση στα σύγχρονα προβλήματα. Η αποκατάσταση, η υπεράσπιση και η παραπέρα ανάπτυξη του μαρξισμού αποτελούν αναγκαίους όρους για την ισχυροποίηση του εργατικού κινήματος, ώστε να καταστεί ικανό να εκπληρώσει τον ιστορικό του ρόλο.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. K. Kautsky: "Thomas More und seine Utopie", Dietz Verlag Berlin 1947, Αναλλοίωτη επανέκδοση της τρίτης έκδοσης του 1913, σελ. 11
2. K. Kautsky: "Vorläufer des neueren Sozialismus" (Πρόδρομοι του νεότερου σοσιαλισμού), Επανέκδοση, Dietz Verlag Berlin 1991, σελ. 46
3. K. Kautsky: ό.π., σελ. 120
4. K. Kautsky: ό.π., σελ. 193
5. K. Kautsky: "Thomas More und seine Utopie", Dietz Verlag Berlin 1947, Αναλλοίωτη επανέκδοση της τρίτης έκδοσης του 1913. Βλ. επίσης: Thomas More: «Η Ουτοπία», Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1970
6. Κ. Μαρξ: «Το Κεφάλαιο», τ. πρώτος, Εκδόσεις "Σύγχρονη Σκέψη", Αθήνα 1975, σελ. 744
7. Βλ. K. Kautsky: "Thomas More und seine Utopie", Dietz Verlag Berlin 1947, Αναλλοίωτη επανέκδοση της τρίτης έκδοσης του 1913, σελ. 237-238 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
8. K. Kautsky: ό.π., σελ. 333 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
9. Βλ. K. Kautsky: "Vorläufer des neueren Sozialismus" (Πρόδρομοι του νεότερου σοσιαλισμού), Επανέκδοση, Dietz Verlag Berlin 1991, σελ. 280
10. Βλ. F. Engels: "Fortschritte der Sozialreform auf dem Kontinent", MEW*, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 489
11. K. Marx: "Zur Judenfrage", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 375
12. Φ. Ένγκελς: «Ο πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία», Σύγχρονη Εποχή, 1991, σελ. 75
13. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ.64
14. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 66
15. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 68-69
16. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 115, βλ. και Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 112
17. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 146
18. Αγγελική Ξύδη: «Ο πολίτης Φρανσουά-Νοέλ Μπαμπέφ», Αριστερή Ανα-

* MEW: Marx Engels Werke

- σύνταξη, τ. 11-12 (Απρίλης-Ιούνης 1997), σελ. 161 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
19. Πιο αναλυτικά στοιχεία για τη ζωή και δράση του Μπαμπέφ βλέπε: Αγγελική Ξύδη: «Ο πολίτης Φρανσουά-Νοέλ Μπαμπέφ» – Αφιέρωμα στα 200 χρόνια από το θάνατό του. Αριστερή Ανασύνταξη, τ. 11-12 (Απρίλης-Ιούνης 1997), σελ. 157-168
20. Αγγελική Ξύδη: ό.π., σελ.166 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
21. K. Marx – F. Engels, "Manifest der Kommunistischen Partei", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 489 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
22. Αγγελική Ξύδη: «Ο πολίτης Φρανσουά - Νοέλ Μπαμπέφ», Αριστερή Ανασύνταξη, τ. 11-12 (Απρίλης-Ιούνης 1997), σελ.167
23. K. Marx – F. Engels: "Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik", MEW, τ.2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 126
24. F. Engels: "Das Fest der Nationen", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 612-613
25. Βλ. Φ. Ένγκελς: «Για την ιστορία της Ένωσης των Κομμουνιστών», Διαλεκτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 390-413
26. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. I, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 53
27. F. Engels: "Rezension des Ersten Bandes "Das Kapital" für das "Demokratische Wochenblatt" ", MEW, τ. 16, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 235
28. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. I, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 53-54
29. K. Marx: "Der politische Indifferentismus", MEW, τ. 18, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 301
30. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεκτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 128
31. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. I, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 54
32. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 55

33. Φ. Ένγκελς: «Ο πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία», Σύγχρονη Εποχή, 1991, σελ. 34
34. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεκτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 132
35. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 133
36. Κ. Μαρξ: «Το Κεφάλαιο», τ. τρίτος, Έκδοση Νέα Βιβλία, Μετάφραση Π. Μαυρομμάτη, σελ. 755
37. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεκτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 133
38. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 145
39. F. Engels: "Fortschritte der Sozialreform auf dem Kontinent", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 482
40. F. Engels: ό.π., σελ. 482-483
41. F. Engels: "Ein Fragment Fouriers über den Handel", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 607
42. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεκτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 134
43. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 133
44. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 134-135
45. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 134
46. F. Engels: "Fortschritte der Sozialreform auf dem Kontinent", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 483
47. K. Marx – F. Engels: "Deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 501, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 284
48. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεκτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 135
49. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 136
50. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 138
51. F. Engels: "Briefe aus London", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 475
52. Κ. Μαρξ: «Ιδρυτική Διακήρυξη της Διεθνούς Ένωσης των Εργατών», Δια-

- λεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 448-449
53. Φ. Ένγκελς: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα 1963, σελ. 392
54. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 380
55. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 148
56. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 131
57. Φ. Ένγκελς: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα 1963, σελ. 379
58. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 393
59. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 147-148
60. Φ. Ένγκελς: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα 1963, σελ. 395
61. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 53
62. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 303
63. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 54
64. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 396
65. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 424
66. Φ. Ένγκελς: «Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 125
67. K. Marx - F. Engels: "Manifest der Kommunistischen Partei", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 491
68. Φ. Ένγκελς: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα 1963, σελ. 54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΜΑΡΞ-ΕΝΓΚΕΛΣ
ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ Σ' ΑΥΤΗ

Ανάμεσα στους συντάκτες της "Εφημερίδας του Ρήνου", που έβγαине στην Κολωνία από το Γενάρη του 1842 ως το Μάρτη του 1843, ήταν από το Μάη του 1842 και ο δόκτωρ Καρλ Μαρξ. Το 1841 το πανεπιστήμιο της Ιένας ενέκρινε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα "Η διαφορά της δημοκρατίας και της επικούρειας φιλοσοφίας της φύσης" (Differenz der demokratischen und erikureischen Naturphilosophie) και του απένειμε τον τίτλο του δόκτορα της φιλοσοφίας, με τον οποίο ολοκλήρωσε τις πανεπιστημιακές του σπουδές, που άρχισε στη Βόννη το 1835 και συνέχισε στο Βερολίνο από το 1836.

Κατά τη διάρκεια των σπουδών του στο Βερολίνο ο Μαρξ συνδέθηκε με τη λέσχη των νεογεγκελιανών, έναν κύκλο νέων αντιπολιτευόμενων επιστημόνων, και έπαιρνε δραστήρια μέρος στις έντονες συζητήσεις και αντιπαραθέσεις τους για φιλοσοφικά και επίκαιρα πολιτικά προβλήματα.

Τρία χρόνια νωρίτερα, στο λογοτεχνικό περιοδικό "Τηλέγραφος της Γερμανίας", που έβγαине στο Αμβούργο, εμφανίστηκε ένας νέος αρθρογράφος, ο δεκαεννιάχρονος τότε Φρίντριχ Ένγκελς. Γιος εργοστασιάρχη, πριν ακόμα τελειώσει το γυμνάσιο, φοίτησε σε μια εμπορική σχολή με προτροπή του πατέρα του, προφανώς για να καλύψει εμπορικές ανάγκες της οικογένειας. Τον ίδιο όμως καιρό, δίπλα στις εμπορικές του σπουδές, ασχολείται και με άλλα ζητήματα: μελετάει λογοτεχνία, ιστορία

και φιλοσοφία, διερευνά ζητήματα της θρησκείας· καρπός αυτών του των ανησυχιών είναι και η αρθρογραφία του, που την άρχισε το 1839. Το 1841 βρίσκεται φαντάρος στο Βερολίνο και κυκλοφορεί στην ίδια λέσχη των νεογεγκελιανών, όπως και ο Μαρξ, που στο μεταξύ είχε φύγει από το Βερολίνο.

Οι νεαροί λοιπόν Μαρξ και Ένγκελς ανήκουν στους νεογεγκελιανούς, είναι, όπως και οι υπόλοιποι ομοϊδεάτες τους, συνεπείς δημοκράτες, αντίπαλοι της φεουδαρχίας και του δεσποτισμού. Είναι επαναστάτες, οπαδοί της αστικής επανάστασης. Είναι αθεϊστές, άσχετα από το γεγονός ότι αυτό δεν το αποδέχονταν όλοι. Είναι βέβαια ιδεαλιστές, όπως και ο δάσκαλός τους ο Χέγκελ.

Οι νεογεγκελιανοί είχαν την εποχή εκείνη μεγάλη απήχηση στη Γερμανία. Όπως μας πληροφορεί ο Ένγκελς στο άρθρο του "Η πρόοδος της κοινωνικής μεταρρύθμισης στην Ηπειρωτική Ευρώπη", που δημοσιεύτηκε το 1843 στην εφημερίδα των Άγγλων σοσιαλιστών ουενιστών "The New Moral World" και στην εφημερίδα των Χαρτιστών "The Northern Star", οι νεογεγκελιανοί διέθεταν πολλά έντυπα σ' όλη τη χώρα, περιοδικά, εφημερίδες, άλλο προπαγανδιστικό υλικό – ανάμεσά τους το θεωρητικό τους περιοδικό "Γερμανικά Χρονικά" και την "Εφημερίδα του Ρήνου" – και έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Πολύ σύντομα σχεδόν ολόκληρος ο γερμανικός φιλελεύθερος τύπος βρισκόταν κάτω από την επιρροή τους. Είχαν φίλους και οπαδούς σε κάθε σημαντική πόλη της Γερμανίας και τροφοδοτούσαν τις φιλελεύθερες εφημερίδες με τα αναγκαία υλικά και τις «μετέτρεπαν έτσι σε όργανά» τους. Πλημμύριζαν τη χώρα με προκηρύξεις και έτσι κυριαρχούσαν «στην κοινή γνώμη σε κάθε ζήτημα». ¹ Επρόκειτο για ένα ολόκληρο κίνημα που τελείωσε με τις δεσποτικές επεμβάσεις των αρχών. Με αυτές τις δεσποτικές αποφάσεις καταπιέστηκε την άνοιξη του 1843 η ελευθερία του λόγου και του τύπου, απαγορεύτηκαν τα έντυπα των νεογεγκελιανών, εφημερίδες, περιοδικά, επιστημονικά έργα, ανάμεσά τους το περιοδικό "Γερμανικά Χρονικά" και η "Εφημερίδα του Ρήνου".

2.1 Ο πρώιμος μαρξισμός

Ονομάζω πρώιμο μαρξισμό το θεωρητικό έργο του Μαρξ και του Ένγκελς στην αρχική περίοδο δράσης τους, ως τις αρχές του 1845. Είναι τα έργα που γράφτηκαν την περίοδο που συντελούνταν το πέρασμά τους από τον ιδεαλισμό στον υλισμό, όταν δεν είχε ακόμα διαμορφωθεί ο επιστημονικός σοσιαλισμός, όταν ο Μαρξ δεν είχε γίνει ακόμα μαρξιστής.

Ο πρώιμος μαρξισμός είναι ο μαρξισμός που δεν γεννήθηκε ακόμα, ο μαρξισμός που βρίσκεται σε εμβρυακή κατάσταση με εμφανή τα σημάδια της παλιάς σκέψης. Είναι το θεωρητικό έργο που παράχθηκε στις «φάσεις της εμβρυακής ανάπτυξης του σύγχρονου σοσιαλισμού», όπως εκφράστηκε ο Ένγκελς το 1892, κατατάσσοντας σε μια από αυτές τις φάσεις και το έργο του "Η κατάσταση της εργατικής τάξης της Αγγλίας". Γράφει: «Το 1844 δεν υπήρχε ακόμα ο σύγχρονος διεθνής σοσιαλισμός, που από τότε, προπάντων και σχεδόν αποκλειστικά χάρη στις εργασίες του Μαρξ, αναπτύχθηκε σε επιστήμη. Το βιβλίο μου αντιπροσωπεύει μόνο μια από τις φάσεις της εμβρυακής του εξέλιξης. Κι όπως το ανθρώπινο έμβρυο στα πρώτα του στάδια αναπαράγει ακόμα τα βραγχιακά τόξα των προγόνων μας, των ψαριών, έτσι και το βιβλίο αυτό προδίδει παντού τα ίχνη της καταγωγής του σύγχρονου σοσιαλισμού από έναν από τους προγόνους του – από τη γερμανική κλασική φιλοσοφία».²

2.1.1 Το πέρασμα των Μαρξ-Ένγκελς από τον ιδεαλισμό στον υλισμό και από τον επαναστατικό δημοκρατισμό στον κομμουνισμό

Όπως μαθαίνουμε από τον Ένγκελς, ανάμεσα στους νεογεγκελιανούς υπήρχαν ορισμένοι, που ήδη «τον Αύγουστο του

1842 υποστήριζαν [...] την άποψη ότι οι πολιτικές αλλαγές είναι ανεπαρκείς και ότι σύμφωνα με τη γνώμη τους μια κοινωνική επανάσταση στη βάση της κοινής ιδιοκτησίας είναι η μοναδική κοινωνική κατάσταση που είναι συμβατή με τις αφηρημένες αρχές τους». ³ Ο πρώτος χρονικά που έφτασε στην κομμουνιστική αντίληψη, ήταν ο δρ. Χες, συντάκτης της "Εφημερίδας του Ρήνου", και τον ακολούθησαν ο δρ. Ρούγκε, εκδότης του περιοδικού "Γερμανικά Χρονικά", και ο Μαρξ. Σ' αυτούς ο Ένγκελς συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του. Θεωρεί αυτή την εξέλιξη, την αναγνώριση της κοινωνικής επανάστασης και της κατάρτησης της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, την προσχώρησή τους δηλαδή στον κομμουνισμό, «αναγκαία συνέπεια της δικής τους [γερμανικής] φιλοσοφίας». Οι Γερμανοί ή θα πρέπει να απορρίψουν τους φιλοσόφους τους ή να προσχωρήσουν στον κομμουνισμό. «Το κόμμα μας», γράφει ο Ένγκελς, «πρέπει να αποδείξει: Ή ότι οι φιλοσοφικές προσπάθειες του γερμανικού έθνους από τον Καντ ως το Χέγκελ ήταν ανώφελες – χειρότερα από ανώφελες – ή ότι αυτές πρέπει να καταλήξουν στον κομμουνισμό. Οι Γερμανοί ή θα απορρίψουν τους φιλοσόφους τους [...] ή θα προσχωρήσουν στον κομμουνισμό». ⁴

Το πέραςμα του Μαρξ στον υλισμό και τον κομμουνισμό αρχίζει να συντελείται μέσα από τα άρθρα του στην "Εφημερίδα του Ρήνου" (1842-43) και ολοκληρώνεται με τα γραπτά του στα "Γερμανο-γαλλικά Χρονικά" (1843-44). Την ίδια πορεία ακολουθεί αυτόνομα και ο Ένγκελς εκείνη ακριβώς την περίοδο. Εκτός από το Μαρξ και τον Ένγκελς κανένας άλλος από τον κύκλο των νεογεγκελιανών δεν έκανε τελικά αυτό το βήμα. Η διάρρηξη κάθε σχέσης με τους Νεογεγκελιανούς ήταν φυσικό επακόλουθο για τους ιδρυτές του μαρξισμού.

Στα άρθρα του "Για την ελευθερία του τύπου", "Για το νόμο περί κλοπής ξυλείας", "Υπεράσπιση του ανταποκριτή στο Μόζελ" κ.ά., που δημοσιεύτηκαν σε συνέχειες στην "Εφημερί-

δα του Ρήνου", ο Μαρξ εμφανίζεται ως ανυποχώρητος πολέμιος του δεσποτισμού, συνεπής υπερασπιστής των δημοκρατικών ελευθεριών, ξεσκεπάζει την υποχωρητικότητα του Landtag (Λάνταγκ) (ενός είδους τοπικού κοινοβουλίου) και την υποταγή του στη φεουδαρχική αριστοκρατία. Παίρνει ανοιχτά θέση υπέρ των φτωχών λαϊκών μαζών. Για να επιχειρηματολογήσει καλύτερα στην αρθρογραφία του για τα σχετικά ζητήματα, ήταν αναγκασμένος να ασχοληθεί με τα προβλήματα των αγροτών και των φτωχών λαϊκών μαζών. Αυτό τον παρακίνησε να περάσει από την καθαρή πολιτική στη διερεύνηση των οικονομικών προβλημάτων, των οικονομικών σχέσεων – πράγμα που θα αποτελέσει την απαρχή για τη μεγάλη επιστημονική του ανακάλυψη, την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, στην οποία θα φτάσει λίγο αργότερα. Ο ίδιος ο Μαρξ θα γράψει το 1859 γι' αυτά του τα άρθρα:

«Το 1842-43, σα συντάχτης της "Εφημερίδας του Ρήνου" βρέθηκα για πρώτη φορά στη δύσκολη θέση να μιλήσω για τα λεγόμενα υλικά συμφέροντα. Οι συζητήσεις στο Λάνταγκ (βουλή) της Ρηνανίας για τις κλεψιές της ξυλείας και για το κομμάτισμα της γαιοκτησίας, η επίσημη πολεμική που άρχισε ο κύριος φον Σάπερ, που ήταν τότε πρώτος πρόεδρος της επαρχίας του Ρήνου, με την "Εφημερίδα του Ρήνου" για την κατάσταση των αγροτών του Μοζέλ, οι συζητήσεις τέλος για το ελεύθερο εμπόριο και τους προστατευτικούς δασμούς, αποτέλεσαν τις πρώτες αφορμές για ν' ασχοληθώ με τα οικονομικά προβλήματα».⁵

Όπως μας πληροφορεί ο Ένγκελς, ο Μαρξ του είχε πει πολλές φορές ότι ακριβώς η ενασχόλησή του με το νόμο για την κλοπή ξυλείας τον παρακίνησε να περάσει από την καθαρή πολιτική στη διερεύνηση των οικονομικών σχέσεων και επομένως στο σοσιαλισμό.

Εκείνη την περίοδο ο Μαρξ θα πάρει θέση και για το πρό-

βλημα του κομμουνισμού. Στην αρθρογραφία της "Εφημερίδας του Ρήνου" υπήρχε μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα επιρροής από το γαλλικό ουτοπικό κομμουνισμό, που μεσουράνουσε εκείνη την εποχή στη γειτονική χώρα. Η "Γενική Εφημερίδα" του Άουγκσμπουργκ σε άρθρο της κατηγορεί την "Εφημερίδα του Ρήνου" για κρυπτοκομμουνισμό. Ο Μαρξ, που στο μεταξύ είχε γίνει διευθυντής της εφημερίδας, γράφει ένα απαντητικό άρθρο. Σ' αυτό σημειώνει ότι οι γνώσεις του δεν επαρκούν για να πάρει θέση για τον κομμουνισμό, ένα επιστημονικό πρόβλημα μεγάλης σημασίας, το οποίο απαιτεί ολόπλευρη σπουδή και βαθιά θεωρητική θεμελίωση. Δηλώνει ότι θα μελετήσει αυτό το πρόβλημα και θα «υποβάλλει τις κομμουνιστικές ιδέες σε αναλυτική κριτική», διότι για την κριτική αυτών των ιδεών δεν αρκεί «μια επιφανειακή επινόηση της στιγμής», χρειάζεται «μια βαθιά και παρατεταμένη μελέτη και κριτική».⁶

Γι' αυτό του το άρθρο θα γράψει ο Μαρξ το 1859:

«[...] [Την] εποχή εκείνη, όταν η καλή θέληση "να πάμε μπρος" ξεπερνούσε πολλές φορές τις γνώσεις των πραγμάτων, διαφαίνονταν στην "Εφημερίδα του Ρήνου" ένας αδύνατος, φιλοσοφικά χρωματισμένος αντίλαλος του γαλλικού σοσιαλισμού και κομμουνισμού. Τάχθηκα ενάντια σ' αυτό τον ερασιτεχνισμό, ταυτόχρονα όμως σε μια λογομαχία με τη "Γενική Εφημερίδα του Άουγκσμπουργκ" ομολόγησα ορθά κοφτά ότι οι ως τα τότε μελέτες μου δε μου επέτρεπαν να αποτολμήσω ο ίδιος να εκφράσω κάποια γνώμη για το περιεχόμενο των γαλλικών κατευθύνσεων».⁷

Όταν οι αρχές επέβαλαν τη λογοκρισία στην "Εφημερίδα του Ρήνου", λίγο πριν απαγορεύσουν την κυκλοφορία της, ο Μαρξ αποσύρεται, το Μάρτη του 1843, από τη σύνταξή της και μετά από μερικούς μήνες πηγαίνει στο Παρίσι, όπου μαζί με το Ρούγκε εκδίδουν το 1844 τα "Γερμανο-γαλλικά Χρονικά". Στο περιοδικό αυτό ο Μαρξ δημοσιεύει τα έργα του "Γράμματα από

τα Γερμανο-γαλλικά Χρονικά", "Εβραϊκό ζήτημα", "Κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου-εισαγωγή". Και όταν οι σχέσεις του με το Ρούγκε διαρρηγνύονται λόγω διαφωνιών και το περιοδικό παύει να εκδίδεται, δημοσιεύει στη γερμανική εφημερίδα "Vorwärts", που εκδιδόταν επίσης στο Παρίσι, το άρθρο "Κριτικές παρατηρήσεις στο άρθρο "Ο βασιλιάς της Πρωσίας και η κοινωνική μεταρρύθμιση", που στρεφόταν κατά του Ρούγκε, ο οποίος αρθρογραφούσε στην εφημερίδα με το ψευδώνυμο "Ένας Πρώσος". Στα έργα του αυτά ο Μαρξ αρχίζει να γίνεται Μαρξ, δηλαδή να γίνεται ο ιδρυτής του επιστημονικού σοσιαλισμού. Ξεπερνάει οριστικά τον ιδεαλισμό του Χέγκελ, φτάνει στη διατύπωση σημαντικών στοιχείων της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας, και πλησιάζει πολύ κοντά στο βασικό ζήτημα, στον πυρήνα του ιστορικού υλισμού.

Ο ίδιος ο Μαρξ θα γράψει 15 χρόνια μετά για τη διαδικασία περάσματός του στον υλισμό κατά το 1844:

«Η πρώτη εργασία που έκανα για τη λύση των αμφιβολιών που με κατέτρωγαν ήταν μια κριτική αναθεώρηση της φιλοσοφίας του δικαίου του Χέγκελ, μια εργασία, που η εισαγωγή της δημοσιεύθηκε στα "Γερμανο-γαλλικά Χρονικά", που εκδόθηκαν το 1844 στο Παρίσι. Η έρευνά μου κατάληξε στο συμπέρασμα ότι τόσο οι νομικές σχέσεις όσο και οι κρατικές μορφές δε μπορούν να κατανοηθούν ούτε απ' αυτές τις ίδιες ούτε από τη λεγόμενη γενική εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος, αλλά ότι αντίθετα είναι ριζωμένες μέσα στις υλικές συνθήκες ζωής, που στο σύνολό τους ο Χέγκελ τις συνοψίζει, σύμφωνα με τη μέθοδο των άγγλων και γάλλων του 18^{ου} αιώνα, με την ονομασία "αστική κοινωνία", ότι λοιπόν η ανατομία της αστικής κοινωνίας πρέπει να αναζητηθεί στην πολιτική οικονομία». ⁸

Ο Μαρξ μιλάει πλέον από το 1844 ως επαναστάτης-κομμουνιστής. Ασκεί κριτική στον ουτοπικό σοσιαλισμό και κομμουνισμό, μιλάει εκ μέρους μιας νέας κομμουνιστικής κατεύθυνσης

και ξεκαθαρίζει ότι δεν σκέφτονται να κατασκευάσουν ουτοπικά σχέδια για το μέλλον, αλλά να βρουν το μέλλον μέσα από την κριτική του παρόντος. Δεν πρόκειται να κατασκευάσουν κάποιο σύστημα σαν το "Ταξίδι στην Ικαρία". Γράφει στα "Γράμματα από τα Γερμανο-γαλλικά Χρονικά":* «[...] [Το] πλεονέκτημα της νέας κατεύθυνσης είναι ότι εμείς δεν θα προκατασκευάσουμε δογματικά τον κόσμο, αλλά θα προχωρήσουμε πρώτα στην κριτική του παλιού κόσμου και εκεί θα βρούμε τον καινούργιο [...]. Η κατασκευή του μέλλοντος και η τελειοποίησή της για όλες τις εποχές δεν είναι δική μας δουλειά. Το μόνο βέβαιο είναι αυτό που οφείλουμε να φέρουμε εις πέρας στο παρόν και εννοώ την *ανελέητη κριτική της υπάρχουσας κατάστασης* [Η έμφαση στο πρωτότυπο], μια κριτική με την έννοια ότι αφενός δεν φοβάται τα αποτελέσματά της και αφετέρου ακόμα λιγότερο φοβάται τις συγκρούσεις με τις υπάρχουσες εξουσίες».⁹

Για την αλλαγή της υπάρχουσας κατάστασης δεν αρκεί η κριτική, χρειάζεται η ανατρεπτική υλική βία. Η θεωρία, αν δεν συνδεθεί με τις μάζες, αν δεν κατακτήσει τις μάζες, δεν μπορεί τίποτα να κάνει, πρέπει πρώτα να κατακτήσει τις μάζες, για να μετατραπεί σε υλική δύναμη. Το "όπλο της κριτικής" πρέπει να παραχωρήσει τη θέση του στην "κριτική των όπλων".

«Το όπλο της κριτικής βέβαια δεν μπορεί να αντικαταστήσει την κριτική των όπλων. Η υλική βία [εξουσία] πρέπει να ανατραπεί με υλική βία. Αλλά και η θεωρία γίνεται υλική δύναμη, στο βαθμό που κατατά τις μάζες».¹⁰

Η κοινωνική δύναμη που θα ασκήσει την επαναστατική βία, που θα βάλει σε ενέργεια τη βία και θα οδηγήσει στη γενική χειραφέτηση, είναι το προλεταριάτο, μια τάξη, που είναι «αναγκα-

* Τα γράμματα του Μαρξ στο Ρούγκε είχαν ως περιεχόμενό τους την προγραμματική βάση πάνω στην οποία όφειλε να κινείται το περιοδικό.

σμένη προς τούτο από την άμεση κατάστασή της, από την υλική αναγκαιότητα, από τις ίδιες της τις αλυσίδες». ¹¹ Η «θετική δυνατότητα της [...] χειραφέτησης» υπάρχει γιατί στην αστική κοινωνία σχηματίστηκε «μια τάξη με ριζοσπαστικές αλυσίδες», μια τάξη «που είναι η ολοκληρωτική απώλεια του ανθρώπου και που μπορεί να βρει τον εαυτό της μόνο μέσω της ολοκληρωτικής επανάκτησης του ανθρώπου». ¹¹

Όπως βλέπουμε, ο Μαρξ φτάνει ήδη ως την αναγνώριση του ιστορικού ρόλου της εργατικής τάξης, μιας από τις βασικές κατηγορίες του ιστορικού υλισμού.

Ο Μαρξ αναγνωρίζει ήδη στο προλεταριάτο εκείνη την κοινωνική δύναμη που είναι ικανή να πραγματοποιήσει την κοινωνική επανάσταση, να καταργήσει την ιδιωτική ιδιοκτησία, να διαλύσει την υπάρχουσα κατάσταση στον κόσμο – και απευθύνει σ' αυτό ανοιχτή έκκληση να χρησιμοποιήσει "την κριτική των όπλων". Η ικανότητά του αυτή βρίσκεται κρυμμένη μέσα στο ίδιο του το είναι.

«Όταν το προλεταριάτο διακηρύσσει τη διάλυση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων του κόσμου, δεν κάνει τίποτα άλλο εκτός από το να διαλαλεί το μυστικό της ίδιας του της ύπαρξης, που είναι η διάλυση αυτής της τάξης πραγμάτων στην πράξη». ¹²

Αλλά για να βάλει το προλεταριάτο σε ενέργεια τη βία, για να πραγματοποιήσει τη διάλυση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, χρειάζεται να διαθέτει και πνευματικά όπλα. Και αυτά του τα προσφέρει η επαναστατική θεωρία, η φιλοσοφία.

«Όπως η φιλοσοφία βρίσκει στο προλεταριάτο τα υλικά όπλα, έτσι και το προλεταριάτο βρίσκει στη φιλοσοφία τα πνευματικά». ¹² Για τη χειραφέτηση του ανθρώπου χρειάζεται το προλεταριάτο που θα έχει κατακτήσει την επαναστατική θεωρία.

«Το κεφάλι αυτής της χειραφέτησης είναι η φιλοσοφία, η καρδιά της είναι το προλεταριάτο. Η φιλοσοφία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την άρση [Aufhebung] του προλεταριάτου

και το προλεταριάτο δεν μπορεί να αρθεί χωρίς την πραγμάτωση της φιλοσοφίας». ¹²

"Ανθρώπινη χειραφέτηση" είναι εδώ, κατά τὸ Μαρξ, η προλεταριακή, η κομμουνιστική επανάσταση, που λίγο νωρίτερα, στο "Εβραϊκό ζήτημα", την τοποθέτησε σε διάκριση από την "πολιτική χειραφέτηση", από την αστική επανάσταση. Η προλεταριακή επανάσταση οδηγεί στην τελευταία μορφή της ανθρωπίνης χειραφέτησης, ενώ η αστική οδηγεί μόνο στην «πολιτική χειραφέτηση», η οποία είναι «βεβαίως μια μεγάλη πρόοδος», είναι όμως μόνο «η τελευταία μορφή χειραφέτησης στα πλαίσια της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων του κόσμου». ¹³

Αλλά κάθε επανάσταση είναι τόσο πολιτική όσο και κοινωνική.

«Κάθε επανάσταση διαλύει την παλιά κοινωνία και κατά τούτο είναι κοινωνική. Κάθε επανάσταση ανατρέπει την παλιά εξουσία και κατά τούτο είναι πολιτική». ¹⁴

Η προλεταριακή επανάσταση ανατρέπει την παλιά εξουσία, αλλά δεν σταματάει εκεί. Συνεχίζεται και, στην πορεία της προς την τελική της νίκη, αποβάλλει τον πολιτικό της χαρακτήρα και νικάει με την εγκαθίδρυση της νέας, της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας.

«Η επανάσταση εν γένει – η ανατροπή της υπάρχουσας εξουσίας και η διάλυση των παλιών σχέσεων – είναι μια πολιτική πράξη. Ο σοσιαλισμός* όμως δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς επανάσταση. Χρειάζεται αυτή την πολιτική πράξη, αφού χρειάζεται την καταστροφή και τη διάλυση. Εκεί όμως που αρχίζει η οργανωτική του δραστηριότητα, εκεί που προβάλλει ο απόλυτος, ο καθ' εαυτό σκοπός του, η ψυχή του, εκεί ο σοσια-

* Σοσιαλισμός εδώ με την έννοια της κομμουνιστικής κοινωνίας. Στους Μαρξ-Ενγκελς "σοσιαλισμός" και "κομμουνισμός" είναι όροι με ταυτόσημη έννοια.

λισμός αποβάλλει το πολιτικό του περίβλημα».¹⁴

Η κομμουνιστική κοινωνία λοιπόν, ο σοσιαλισμός, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την προλεταριακή επανάσταση, η οποία δεν είναι ένα μονόπρακτο έργο, και δεν τελειώνει με την πολιτική πράξη της ανατροπής: η τελική της νίκη συμπίπτει με τη στιγμή εκείνη που η επανάσταση μπορεί να αποβάλει τον πολιτικό της χαρακτήρα.

Έτσι εδώ εμβρυακά αποτυπώνεται η μαρξιστική θεωρία της επανάστασης ήδη το 1844.

Την ίδια πάνω κάτω χρονική περίοδο συντελείται και στον Ένγκελς το πέρασμά του στον υλισμό και τον κομμουνισμό. Ο Ένγκελς αυτόνομα και από άλλους δρόμους οδηγείται στα ίδια συμπεράσματα με το Μαρξ.

Στα τέλη του 1842 πηγαίνει στην Αγγλία, στο κλωστήριο του πατέρα του στο Μάντσεστερ, για παραπέρα εκπαίδευση. Ταξιδεύοντας προς την Αγγλία σταμάτησε στην Κολωνία και επισκέφτηκε τους συντάκτες της "Εφημερίδας του Ρήνου", στην οποία είχαν δημοσιευτεί ήδη κάποια άρθρα του. Εκεί συνάντησε για πρώτη φορά το Μαρξ. Φτάνοντας στην Αγγλία θα συνεχίσει να στέλνει άρθρα του στην εφημερίδα αυτή. Στην Αγγλία θα μείνει από το Δεκέμβρη του 1842 ως τον Αύγουστο του 1844. Τη χρονική αυτή περίοδο ο Ένγκελς θα εγκαταλείψει το έδαφος του ιδεαλισμού και του επαναστατικού δημοκρατισμού και θα περάσει στον υλισμό και τον κομμουνισμό.

Τον ελεύθερο χρόνο του τον αφιερώνει στη μελέτη των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών της Αγγλίας. Παρατηρεί και διερευνά τις συνθήκες δουλειάς και διαβίωσης των άγγλων εργατών, γνωρίζεται με τους αγώνες τους. Επισκέπτεται εργοστάσια και εργατικές συνοικίες στο Μάντσεστερ και παίρνει μέρος στις εργατικές εκδηλώσεις και συγκεντρώσεις. Στα δύο χρόνια παραμονής του στο Μάντσεστερ συγκεντρώνει πλούσιο υλικό για την εργατική τάξη, το οποίο θα αξιοποιήσει για τη

συγγραφή – με την επιστροφή του στη γενέτειρά του, το Μπάρμεν, το φθινόπωρο του 1844 – του βιβλίου του "Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία", που εκδόθηκε το Μάη το 1845. Γνωρίζεται με τους σοσιαλιστές – οπαδούς του Όουεν, καθώς επίσης και με τους χαρτιστές, στα έντυπα των οποίων αρθρογραφεί. Στέλνει επίσης – μετά το κλείσιμο της "Εφημερίδας του Ρήνου" - άρθρα του τόσο στην εφημερίδα της Ζυρίχης "Ελβετός Ρεπουμπλικάνος" όσο και στα "Γερμανο-γαλλικά Χρονικά" και το "Vorwärts". Στα αγγλικά φύλλα δημοσιεύει άρθρα του για την κατάσταση και το κίνημα της ηπειρωτικής Ευρώπης (κυρίως Γαλλίας και Γερμανίας), ενώ στα γερμανόφωνα οι συνεργασίες του αφορούν την κατάσταση και το κίνημα της Αγγλίας, κυρίως όμως την κατάσταση της αγγλικής εργατικής τάξης.

Την ίδια περίοδο μελετάει μανιωδώς έργα του ουτοπικού σοσιαλισμού και κομμουνισμού, καθώς και έργα των κλασικών της αστικής πολιτικής οικονομίας (Σμιθ-Ρικάρντο κ.ά.). Φτάνει σε μια κριτική θεώρηση των ουτοπικών, όπως φαίνεται από τις δημοσιεύσεις του αυτή την περίοδο. Απαύγασμα των οικονομικών μελετών του ήταν το "Σχεδιάγραμμα για μια κριτική της Εθνικής Οικονομίας", που δημοσιεύτηκε στα "Γερμανο-γαλλικά Χρονικά". Σ' αυτό του το έργο, που ο Μαρξ το 1859 το χαρακτήρισε ως «μεγαλοφυές του σχεδιάγραμμα για την κριτική των οικονομικών κατηγοριών»,¹⁵ ο Ένγκελς παρουσιάζει με οξυδέρκεια την οικονομική δομή της αστικής κοινωνίας και τις βασικές κατηγορίες της πολιτικής οικονομίας, βάζει το θεμέλιο λίθο της κριτικής της αστικής πολιτικής οικονομίας και της αστικής κοινωνίας από τις θέσεις των καταπιεζομένων και εκμεταλλευομένων, που τα υλικά τους συμφέροντα απαιτούν την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας.

Ασχολούμενος με την κατάσταση της εργατικής τάξης και με ζητήματα της οικονομίας ο Ένγκελς φτάνει στο συμπέρασμα

ότι η οικονομία παίζει βασικό ρόλο, ότι τα οικονομικά γεγονότα αποτελούν μια αποφασιστική ιστορική δύναμη. Ο ίδιος θα γράψει γι' αυτό, 42 χρόνια αργότερα, το 1885:

«Όταν ήμουνα στο Μάντσεστερ σκόνταψα με τη μύτη μου, που λέει ο λόγος, πάνω στο ότι τα οικονομικά γεγονότα, που στην ως τώρα ιστοριογραφία δεν παίζουν κανένα ή παίζουν ένα πολύ περιφρονημένο ρόλο, αποτελούν, τουλάχιστο στη σύγχρονη εποχή, μιαν αποφασιστική ιστορική δύναμη, ότι αποτελούν τη βάση για τη δημιουργία των σημερινών ταξικών αντιθέσεων, ότι αυτές οι ταξικές αντιθέσεις στις χώρες όπου, χάρη στη μεγάλη βιομηχανία έχουν αναπτυχθεί πέρα για πέρα, επομένως ιδιαίτερα στην Αγγλία, αποτελούν, με τη σειρά τους τη βάση για το σχηματισμό των πολιτικών κομμάτων, τη βάση των πολιτικών αγώνων και κατά συνέπεια όλης της πολιτικής ιστορίας. Ο Μαρξ όχι μόνο είχε καταλήξει στην ίδια άποψη, αλλά την είχε κιόλας γενικεύσει στα "Γαλλογερμανικά χρονικά" (1844), λέγοντας ότι δεν είναι το κράτος που καθορίζει και ρυθμίζει την κοινωνία των πολιτών, αλλά, αντίθετα, η κοινωνία των πολιτών καθορίζει και ρυθμίζει το κράτος. Ότι επομένως η πολιτική της και η ιστορία της, πρέπει να εξηγούνται από τις οικονομικές σχέσεις και την ανάπτυξή τους, και όχι αντίθετα».¹⁶

Φτάνει στο συμπέρασμα ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία πρέπει να καταργηθεί και να αντικατασταθεί από μια «λογική οργάνωση της κοινωνίας», από τον κομμουνισμό, και γι' αυτό είναι αναγκαία η κοινωνική επανάσταση.

Η επανάσταση και ο κομμουνισμός δεν είναι συνέπεια των ιδιαίτερων συνθηκών τούτης ή της άλλης χώρας, «[...] δεν είναι συνέπεια της ιδιαίτερης κατάστασης της Αγγλίας ή οποιουδήποτε άλλου έθνους, είναι το αναγκαίο επακόλουθο που προκύπτει από τις προϋποθέσεις όπως αυτές υπάρχουν στις γενικές συνθήκες του σύγχρονου πολιτισμού».¹⁷ Είναι δηλαδή μια διεθνής αναγκαιότητα, και αυτό, κατά τον Ένγκελς, αποδεικνύεται από

το γεγονός ότι και στις τρεις μεγάλες πολιτισμένες χώρες της Ευρώπης, την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Γερμανία, οι άνθρωποι ανεξάρτητα και από διαφορετικούς δρόμους, έφτασαν στο ίδιο συμπέρασμα, ότι «[...] μια ριζική επανάσταση των κοινωνικών σχέσεων στη βάση της κοινής ιδιοκτησίας έγινε τώρα επείγουσα και αναπόφευκτη ανάγκη». ¹⁷

Οι Άγγλοι έφτασαν σ' αυτό το συμπέρασμα πρακτικά λόγω της γοργής αύξησης της αθλιότητας, της εξαχρείωσης (Demoralisierung) και του παουπερισμού. Οι Γάλλοι πολιτικά: όταν κατάλαβαν ότι τα αρχικά αιτήματα για πολιτικές ελευθερίες και ισότητα δεν επαρκούσαν, πρόσθεσαν στα πολιτικά και τα κοινωνικά αιτήματα για κοινωνική ελευθερία και κοινωνική ισότητα. Οι Γερμανοί έγιναν κομμουνιστές μέσω της φιλοσοφίας.

Φορέας της κομμουνιστικής επανάστασης, που δεν θα είναι μια πολιτική αλλά κοινωνική, είναι το προλεταριάτο και μάλιστα το βιομηχανικό προλεταριάτο.

Η ίδια η κατάσταση της οικονομίας και οι συνέπειες της ιδιωτικής ιδιοκτησίας (συγκέντρωση του πλούτου σε λίγα χέρια, το γεγονός ότι οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι, ο ανταγωνισμός, οι κρίσεις που αφαιρούν μαζικά το ψωμί από χιλιάδες εργάτες και διογκώνουν τον "εφεδρικό στρατό"), όλα αυτά σπρώχνουν το προλεταριάτο στην επανάσταση.

Ο μισός σχεδόν πληθυσμός της Αγγλίας, γράφει ο Ένγκελς, ανήκει στους μη έχοντες και κατέχοντες. Ο μόνος τρόπος για να βελτιωθεί η κατάστασή τους, είναι η επανάσταση:

«[...] [Μόνο] ένας βίαιος μετασχηματισμός των υπαρχουσών αφύσικων συνθηκών, μια ριζοσπαστική ανατροπή της αριστοκρατίας των ευγενών και της βιομηχανικής αριστοκρατίας μπορεί να οδηγήσει στη βελτίωση της κατάστασης των προλεταρίων. [...] Αυτή η επανάσταση είναι αναπόφευκτη στην Αγγλία». ¹⁸

Σ' αυτή τη ριζική επαναστατική ανατροπή οδηγούνται οι προλετάριοι από την ίδια την κατάσταση τους:

«Η παραμικρότερη στασιμότητα του εμπορίου αφήνει ένα μεγάλο τμήμα της εργατικής τάξης χωρίς ψωμί, μια μεγάλη εμπορική κρίση αφαιρεί το ψωμί από ολόκληρη την τάξη. Τι άλλο απομένει σ' αυτούς τους ανθρώπους από το να επαναστατήσουν, όταν επέλθουν τέτοιες καταστάσεις; Με τη μαζικοποίησή της αυτή η τάξη έγινε η πιο δυνατή τάξη της Αγγλίας, και αλίμονο στους άγγλους πλουσίους, αν συνειδητοποιήσει τη δύναμή της».¹⁹

Από διαφορετικούς δρόμους ο Μαρξ και ο Ένγκελς φτάνουν ήδη το 1844 στον υλισμό και προσχωρούν στον κομμουνισμό. Έχουν ξεπεράσει ήδη τον ουτοπικό σοσιαλισμό και κομμουνισμό, ασκούν κριτική σ' αυτόν, θαυμάζουν τις μεγαλοφυείς προβλέψεις του για τη μελλοντική κοινωνία και κάνουν τα πρώτα βήματα σε μια νέα κομμουνιστική κατεύθυνση.

Σ' αυτό το αρχικό στάδιο της σκέψης τους προαναγγέλλουν ότι δεν πρόκειται να κάνουν εκκλήσεις στη λογική, αλλά θα βασίσουν τη θεωρία τους στην κριτική της υπάρχουσας κατάστασης. Δηλώνουν ότι δεν πρόκειται να προκατασκευάσουν σχέδια για τη μελλοντική κοινωνία, είναι ήδη πεπεισμένοι ότι αυτή αποτελεί αναγκαία συνέπεια της ως τώρα κατάστασης. Γνωρίζουν ήδη ότι για την κατάσταση των εργαζόμενων τάξεων ευθύνεται ο καπιταλισμός και είναι βέβαιοι ότι η εργατική τάξη δεν θα ανεχθεί για πολύ την άσχημη κατάστασή της, θα επαναστατήσει.

Εκεί που οι μεγάλοι ουτοπικοί έβλεπαν στο προλεταριάτο μια μάζα που υποφέρει, ανήμπορη και ανίκανη για οποιαδήποτε ιστορική πρωτοβουλία, οι ιδρυτές του μαρξισμού βλέπουν σ' αυτό τη μοναδική επαναστατική κοινωνική δύναμη, που είναι σε θέση να ανατρέψει τον καπιταλισμό. Βλέπουν στο προλεταριάτο μια τάξη όχι μόνο ικανή αλλά και αναγκασμένη από την

Ίδια την πραγματικότητα να αναλάβει ιστορική πρωτοβουλία, να απελευθερωθεί και, απελευθερώνοντας ταυτόχρονα όλη την κοινωνία, να οδηγήσει προς τα μπρος την κοινωνική εξέλιξη.

Όταν ο Μαρξ και ο Έγκελς συναντήθηκαν στο Παρίσι, είχε ήδη ολοκληρωθεί το οριστικό πέρασμά τους από τον ιδεαλισμό στον υλισμό και από τον επαναστατικό δημοκρατισμό στον κομμουνισμό. Όπως μας πληροφορεί ο Μαρξ, οι δύο άνδρες βρίσκονταν σε διαρκή γραπτή ανταλλαγή ιδεών από τότε που δημοσιεύτηκε στα "Γερμανο-γαλλικά Χρονικά" το έργο του Έγκελς "Σχεδιάγραμμα για μια κριτική της Εθνικής Οικονομίας". Για να γνωριστούν από κοντά, ο Έγκελς, επιστρέφοντας στην πατρίδα του, πέρασε από το Παρίσι, όπου στα τέλη Αυγούστου του 1844 συναντήθηκε με το Μαρξ. Στη συνάντησή τους αυτή διαπίστωσαν πλήρη ταυτότητα απόψεων και από τότε άρχισε η φιλία τους και η δημιουργική τους συνεργασία σε όλα τα πεδία της επαναστατικής θεωρητικής και πρακτικής δραστηριότητας, που κράτησε μια ολόκληρη ζωή. Ο Έγκελς, όσο βρισκόταν ακόμη στο Παρίσι, θα γράψει μάλιστα ένα μικρό μέρος από την "Αγία Οικογένεια", το πρώτο κοινό έργο των ιδρυτών του μαρξισμού, που εκδόθηκε στα τέλη του Φλεβάρη 1845. Σ' αυτό το έργο, καθώς και στο "Η κατάσταση της εργαζόμενης τάξης στην Αγγλία" του Έγκελς, συντελείται το οριστικό τους πέρασμα στον υλισμό.

Στην "Αγία Οικογένεια" ο Μαρξ και ο Έγκελς είναι ήδη μαχόμενοι υλιστές, υποβάλλουν σε εξοντωτική κριτική τις ιδεαλιστικές αντιλήψεις των νεογεγκελιανών και κάνουν κριτική στην ιδεαλιστική φιλοσοφία του ίδιου του Χέγκελ.

Ο Μαρξ αντικρούει την κυρίαρχη ως τότε ιδεαλιστική αντίληψη της ιστορίας και διατυπώνει τη θέση ότι οι λαϊκές μάζες είναι ο δημιουργός της ιστορίας, μια από τις βασικές θέσεις του ιστορικού υλισμού.

Γράφει: «Ποτέ δεν μπορούν οι ιδέες να οδηγήσουν πιο πέρα

από την παλιά κατάσταση του κόσμου, αλλά μόνο οδηγούνε πιο πέρα από τις ιδέες της παλιάς κατάστασης. Γενικά, οι ιδέες δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν τίποτε. Για την πραγματοποίηση των ιδεών χρειάζονται οι άνθρωποι που θα βάλουν σε πρακτική ενέργεια τη βία». ²⁰

Ολοκληρώνει τη θέση του για τον κοσμοϊστορικό ρόλο της εργατικής τάξης, τον οποίο είχε προσεγγίσει σε προηγούμενα έργα του.

«Όταν οι σοσιαλιστές συγγραφείς αποδίδουν αυτόν τον κοσμοϊστορικό ρόλο στο προλεταριάτο, δεν το κάνουν γιατί θεωρούν τους προλετάριους θεούς, όπως καμώνεται πως πιστεύει η κριτική κριτική. Πολύ περισσότερο συμβαίνει το αντίθετο. [...] [Στους] όρους της ζωής του προλεταριάτου συνοψίζονται στην πιο απάνθρωπη κορύφωσή τους όλοι οι όροι ζωής της σημερινής κοινωνίας. [...] Το προλεταριάτο μπορεί και πρέπει να απελευθερώσει μόνο του τον εαυτό του. Δεν μπορεί όμως να απελευθερώσει μόνο του τον εαυτό του, δίχως να άρει τους ίδιους τους όρους ζωής του. Και δεν μπορεί να άρει [να καταργήσει] τους ίδιους τους όρους ζωής του, δίχως να άρει [καταργήσει] όλους τους απάνθρωπους όρους της σημερινής κοινωνίας, που συνοψίζονται στη δική του κατάσταση. Δεν περνάει άδιστα από το σχολείο της εργασίας που ατσαλώνει. Εδώ δεν πρόκειται για το τι κάθε φορά φαντάζεται σαν σκοπό του αυτός ή εκείνος ο προλετάριος ή ακόμη και όλο το προλεταριάτο. Πολύ περισσότερο πρόκειται για το τι είναι και τι είναι ιστορικά αναγκασμένο να κάνει μέσα σ' αυτό το Είναι. Οι σκοποί του και η ιστορική του δράση προδιαγράφονται χειροπιαστά και αμετάκλητα στην κατάσταση της ζωής του και καθορίζονται απ' όλη την οργάνωση της σημερινής κοινωνίας». ²¹

Μιλάει για την αντικειμενικά αναπόφευκτη νίκη του κομμουνισμού και θεμελιώνει αυτή του τη θέση με την οικονομική

ανάπτυξη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, που σκάβει μόνη της το λάκκο της:

«Η ιδιωτική ιδιοκτησία σύρεται – εννοείται μόνη της – από την πολιτικοοικονομική της κίνηση στην ίδια την κατάργησή της. Είναι μια εξέλιξη που πραγματοποιείται ανεξάρτητα από αυτήν και ενάντια στη θέλησή της, μια εξέλιξη που προσδιορίζεται από τη φύση του πράγματος, αφού παράγει συνεχώς το προλεταριάτο, την αθλιότητα που έχει συνείδηση της πνευματικής και φυσικής αθλιότητάς της, την αποανθρωποποίηση που έχει συνείδηση του εαυτού της και γι' αυτό αναιρεί την αποανθρωποποίηση. Το προλεταριάτο εκτελεί την απόφαση που έχει βγάλει η ιδιωτική ιδιοκτησία για τον εαυτό της με τη γέννηση του προλεταριάτου, όπως εκτελεί και την απόφαση που έχει βγάλει γι' αυτό το ίδιο η μισθωτή εργασία, παράγοντας τον ξένο πλούτο και τη δική του αθλιότητα».²²

Σημαντικό ρόλο στο πέρασμα των Μαρξ-Ένγκελς από τον ιδεαλισμό στον υλισμό έπαιξαν οι υλιστικές αντιλήψεις του Λουδοβίκου Φόουερμπαχ, ο οποίος, «[...] από πολλές απόψεις αποτελεί έναν ενδιάμεσο κρίκο ανάμεσα στη χεγκελιανή φιλοσοφία και στη δικιά μας [τη μαρξιστική] αντίληψη [...]», όπως θα πει ο Ένγκελς το 1888, μιλώντας για το ρόλο αυτό, και θα θεωρήσει ως «[...] ανεκπλήρωτο χρέος τιμής την πλέρια αναγνώριση της επίδρασης που, περισσότερο από όλους τους άλλους μεταχεγκελιανούς φιλοσόφους, είχε επάνω μας ο Φόουερμπαχ στην περίοδο της θύελλας και της ορμής μας».²³

Μιλάει με ενθουσιασμό για το βιβλίο του Φόουερμπαχ "Η ουσία του Χριστιανισμού", που εκδόθηκε στα 1841 και έβαλε «χωρίς περιστροφές τον υλισμό στο θρόνο του». Στο βιβλίο αυτό «[η] φύση υπάρχει ανεξάρτητα από κάθε φιλοσοφία. Αποτελεί τη βάση που πάνω της μεγαλώσαμε εμείς οι άνθρωποι, που είμαστε και μείς οι ίδιοι προϊόντα της φύσης. Έξω απ' τη φύση και τους ανθρώπους δεν υπάρχει τίποτε, και τα ανώτερα

όντα, που τα δημιούργησε η θρησκευτική μας φαντασία είναι μονάχα η φανταστική αντανάκλαση του ίδιου μας του Είναι. [...] Πρέπει νάχει δοκιμάσει κανείς ο ίδιος τη λυτρωτική επίδραση αυτού του βιβλίου, για να μπορέσει να σχηματίσει μιαν ιδέα γι' αυτό. Ο ενθουσιασμός ήταν γενικός: γίναμε όλοι με μιας φούερμαχικοί. Με πόσο ενθουσιασμό χαιρέτισε ο Μαρξ την καινούργια αντίληψη και πόσο – παρ' όλες τις κριτικές επιφυλάξεις – επηρεάστηκε απ' αυτήν, το διαβάζει κανείς στην "Αγία Οικογένεια".²⁴ Ο Μαρξ δεν θα μείνει στην απλή αποδοχή της υλιστικής αντίληψης του Φούερμαχ, αλλά θα προχωρήσει από την πρώτη στιγμή στην κριτική της μεταφυσικής πλευράς του υλισμού αυτού. Στοιχεία αυτής της κριτικής του μεταφυσικού υλισμού του Φούερμαχ υπάρχουν ήδη στην "Αγία Οικογένεια".

Ο Ένγκελς σημειώνει:

«Η λατρεία του αφηρημένου ανθρώπου, που αποτελούσε τον πυρήνα της νέας θρησκείας του Φούερμαχ έπρεπε ν' αντικατασταθεί με την επιστήμη των πραγματικών ανθρώπων και της ιστορικής τους εξέλιξης. Αυτήν την παραπέρα ανάπτυξη, της φούερμαχικής άποψης που θα ξεπερνούσε τα όρια της φιλοσοφίας του Φούερμαχ, την άρχισε ο Μαρξ στα 1845 με την "Αγία Οικογένεια".²⁵

2.1.2 Η κομμουνιστική κοινωνία στον πρώιμο μαρξισμό

Αξίζει τον κόπο να σταθούμε για λίγο στο πώς έβλεπε και περιέγραφε ο Ένγκελς τη μελλοντική κοινωνία σ' αυτή τη φάση, να δούμε δηλαδή την αντίληψη του πρώιμου μαρξισμού για την κομμουνιστική κοινωνία.

Ο Ένγκελς, επιστρέφοντας από την Αγγλία μέσω Παρισιού, το φθινόπωρο του 1844, παρέμεινε στη γενέτειρά του το Μπάρ-

μεν ως την άνοιξη του 1845. Το Φλεβάρη του 1845 κάνει στο γειτονικό Έλμπερφελντ (σήμερα ενώθηκαν σε μία πόλη) δύο ομιλίες στις οποίες παρουσιάζει την αντίληψή του για τις επιδιώξεις των κομμουνιστών και την κομμουνιστική κοινωνία. Ακροατήριό του, εκτός από τους τοπικούς ουτοπικούς κομμουνιστές με επικεφαλής τον Χες* – προηγούμενα είδαμε ότι τον είχε αναφέρει ως τον πρώτο κομμουνιστή ανάμεσα στους νεοχγκελιανούς που πέρασαν στον κομμουνισμό – ήταν και πολλοί προύχοντες της πόλης, ανάμεσά τους εργοστασιάρχες, δικαστές και ο αστυνομικός διευθυντής.

Είναι ο κομμουνισμός μια ιστορική αναγκαιότητα; Ο Ένγκελς βρίσκει δικαιολογημένο το ερώτημα του ακροατηρίου του, που του παραπονέθηκε ότι δεν έδωσε σαφείς απαντήσεις σ' αυτό στην πρώτη ομιλία του. Η παρατήρηση είναι σωστή, παραδέχεται χωρίς περιστροφές ο ομιλητής στη δεύτερη ομιλία του. Η ιστορική αναγκαιότητα δεν μπορεί να αποδειχτεί στα χρονικά όρια μιας ομιλίας, «μπορεί να αποδειχτεί μόνο με τη μελέτη και έρευνα εκτεταμένων προϋποθέσεων». ²⁶ Αλλά όπως καινάχει, λέει ο Ένγκελς, και «αν ο κομμουνισμός [...] δεν είναι μια ιστορική, είναι οπωσδήποτε μια οικονομική αναγκαιότητα». ²⁶

Ο Ένγκελς συνήγαγε αυτή την οικονομική αναγκαιότητα της κομμουνιστικής κοινωνίας από τις υπάρχουσες συνθήκες της καπιταλιστικής παραγωγής και της αστικής κοινωνίας. Ο ελεύθερος ανταγωνισμός, που αποτελεί βασική αρχή της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, οδηγεί στον πόλεμο όλων εναντίον όλων και η γενική αταξία είναι η ουσία της αστικής κοινωνίας.

Η τάση του κεφαλαίου να συγκεντρώνεται όλο και σε λιγότερα χέρια, οδηγεί στην πτώχευση και την προλεταριο-

* Ο Moses Hess δεν ακολούθησε τελικά την πορεία του Μαρξ και του Ένγκελς. Εξελέχθηκε σε βασικό εκπρόσωπο του "γερμανικού αληθινού σοσιαλισμού" και κατέληξε αργότερα στους λασσαλικούς.

ποίηση των μεσαίων τάξεων, στον πολλαπλασιασμό του προλεταριάτου.

Η έλλειψη σχεδιασμού της παραγωγής οδηγεί σε διαταραχές, σε στασιμότητες της παραγωγής και σε περιοδικές κρίσεις με συνέπεια την καταστροφή κεφαλαίων και την ανεργία, την πείνα και την αθλιότητα της εργατικής τάξης. Στη βάση όλων αυτών βρίσκεται ο κατακερματισμός των συμφερόντων.

Συνέπεια όλων αυτών είναι η κάθετη αντίθεση ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς, που θα οξύνεται συνεχώς, ώσπου να επιβληθεί στην κοινωνία «η αναδιοργάνωσή της σύμφωνα με λογικές αρχές». ²⁷ Αυτήν την αναδιοργάνωση επιζητεί ο κομμουνισμός. Επιδιώκει να παραμερίσει τις αγιάτρευτες συνέπειες, αλλά για να το κάνει αυτό πρέπει να παραμερίσει «τη βασική πλάνη [της αστικής κοινωνίας]». ²⁸

Ο Ένγκελς κάνει εδώ έκκληση στους προύχοντες να λογιευτούν και να συμβάλλουν σε μια «ειρηνική αναδιοργάνωση της κοινωνίας». ²⁹ Γιατί αυτή είναι αναπόφευκτη και θα επιβληθεί έτσι κι αλλιώς από το αγανακτισμένο προλεταριάτο.

Το συνεχώς πολλαπλασιαζόμενο και διευρυνόμενο προλεταριάτο «[...] γίνεται όλο και περισσότερο μια απειλητική δύναμη στην σημερινή μας κοινωνία. [...] Κάποια μέρα [...] θα αποκτήσει ένα τέτοιο επίπεδο ισχύος και συνειδητότητας που θα πάψει πλέον να ανέχεται την πίεση τού στηριζόμενου διαρκώς στις πλάτες του κοινωνικού οικοδομήματος και θα απαιτήσει μια σύμμετρη κατανομή των κοινωνικών βαρών και των δικαιωμάτων. Και τότε – αν στο μεταξύ δεν έχει αλλάξει η ανθρώπινη φύση – η κοινωνική επανάσταση είναι αναπόφευκτη». ³⁰

Η κοινωνική επανάσταση είναι «[...] η αναπόφευκτη συνέπεια των υπαρχουσών κοινωνικών μας σχέσεων υπό οποιοσδήποτε συνθήκες και σε κάθε περίπτωση». Με μαθηματική ακρίβεια μπορούμε να συμπεράνουμε ότι «[...] οι υπάρχουσες οικονομικές σχέσεις και οι αρχές της εθνικής οικονομίας οδηγούν

αναπόφευκτα στην κοινωνική επανάσταση. [...] Η κοινωνική επανάσταση [...] είναι κάτι το εντελώς διαφορετικό από τις έως τώρα πολιτικές επαναστάσεις. Δεν εναντιώνεται όπως εκείνες μόνο στην ιδιοκτησία του μονοπωλίου, εναντιώνεται το μονοπώλιο της ιδιοκτησίας. Κοινωνική επανάσταση [...] είναι ο ανοιχτός πόλεμος των φτωχών ενάντια στους πλούσιους». ³¹

Η κοινωνική επανάσταση είναι «η πραγμάτωση της άλλης προοπτικής», είναι «η διακήρυξη της κομμουνιστικής αρχής», της «αρχής της κοινής ιδιοκτησίας [gemeinschaftliches Eigentum]». Η επανάσταση «τελειώνει με την πραγμάτωση αυτής της κομμουνιστικής αρχής», ³² δηλαδή με την κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας.

Στην κομμουνιστική κοινωνία η ιδιωτική ιδιοκτησία θα έχει καταργηθεί (θα έχει αρθεί), και θα έχει αντικατασταθεί από την «κοινή ιδιοκτησία» (Gemeineigentum, gemeinschaftliches Eigentum).

Ο ανταγωνισμός θα έχει αρθεί, τα συμφέροντα των ξεχωριστών ατόμων δεν θα βρίσκονται σε αντιπαράθεση, θα είναι ενιαία. Πλούσιοι και φτωχοί δεν θα υπάρχουν, ούτε καταστροφική τάξεων, αφού δεν θα υπάρχουν καν τάξεις. «Είναι αυτονόητο ότι δεν μπορεί να γίνεται λόγος για καταστροφή μεμονωμένων τάξεων, γενικά για την ύπαρξη τάξεων, για πλούσιους και φτωχούς». ³³ Στην κομμουνιστική κοινωνία η παραγωγή οργανώνεται στη βάση σχεδίου. Με το σχεδιασμό της παραγωγής θα εξαφανιστούν οι κρίσεις.

«Μόλις εκλείψει η ιδιωτική ιδιοποίηση στην παραγωγή και τη διανομή των απαιτούμενων για τη διαβίωση αγαθών [...] θα εκλείψουν από μόνες τους και οι κρίσεις στην κυκλοφορία. Στην κομμουνιστική κοινωνία θα είναι εύκολο να γνωρίζουμε την παραγωγή και την κατανάλωση. Γνωρίζοντας πόσα κατά μέσο όρο χρειάζεται ο καθένας ξεχωριστά, είναι εύκολο να υπολογίσουμε πόσα χρειάζεται ένας συγκεκριμένος αριθμός ατό-

μων, και επειδή τότε η παραγωγή δεν θα βρίσκεται πλέον στα χέρια ιδιωτών αλλά στα χέρια της κοινότητας και της διοίκησής της, είναι μια λεπτομέρεια να ρυθμίζουμε την παραγωγή ανάλογα με τις ανάγκες». ³⁴

Έτσι θα μπει τέρμα στον παραλογισμό της σημερινής κοινωνίας, στην άσκοπη καταστροφή προϊόντων και κεφαλαίων, που χάνονται χωρίς να μπορούν να αναπαραχθούν.

Η κομμουνιστική κοινωνία θα βάλει επίσης τέρμα στον παράλογο και αντιπαραγωγικό, τον κοινωνικά άωφελο τρόπο με τον οποίο η σημερινή κοινωνία χρησιμοποιεί την εργατική δύναμη, και θα εξοικονομήσει τεράστιες ποσότητες εργατικής δύναμης. Θα βάλει τέρμα στην «κατασπατάληση της εργατικής δύναμης που προκαλεί ο κατακερματισμός των συμφερόντων». ³⁵

Κατ' αρχήν θα καταργηθούν όλοι οι μεσάζοντες ανάμεσα στην παραγωγή και την κατανάλωση, δεν θα υπάρχει ανταλλαγή προϊόντων. Στο "Σχεδιάγραμμα για μια κριτική της Εθνικής Οικονομίας" ο Ένγκελς είχε πει: «[...] [Από] τη στιγμή που [η ιδιωτική ιδιοκτησία] θα έχει αρθεί, δεν μπορεί πλέον να γίνεται λόγος για ανταλλαγή, όπως αυτή υπάρχει σήμερα. Η πρακτική χρήση της έννοιας της αξίας θα περιορίζεται τότε όλο και περισσότερο στις αποφάσεις για την παραγωγή, όπου βρίσκεται η αυθεντικά δική της σφαίρα». ³⁶ Εξοικονόμηση εργατικών δυνάμεων θα έχουμε από την απελευθέρωση όλου εκείνου του υπηρετικού προσωπικού που παρασιτεί ευκολύνοντας τη ζωή των πλουσίων, καθώς και από την παραγωγική αξιοποίηση των σημερινών ανέργων, των αλητών κ.λπ.

Επίσης εξοικονόμηση εργατικών δυνάμεων θα έχουμε από την κατάργηση των διοικητικών και δικαστικών αρχών, της αστυνομίας και του τακτικού στρατού. «[...] [Το] συντριπτικά μεγαλύτερο τμήμα της δραστηριότητας των διοικητικών και δικαστικών αρχών θα γίνει περιττό». ³⁷ Η αστυνομία δεν θα

χρειάζεται πια καθώς θα έχει αντικατασταθεί «ο κοινωνικός πόλεμος από την κοινωνική ειρήνη»³⁷ και οι εγκληματικές πράξεις θα έχουν εξαλειφθεί. Τα αγαθά θα επαρκούν για όλους και δεν θα υπάρχει λόγος για αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις. Μεμονωμένες φιλονικίες βέβαια θα υπάρχουν, αλλά για την αντιμετώπισή τους δεν απαιτείται η ύπαρξη αστυνομικών αρχών, αλλά διαιτητών για τη διευθέτησή τους.³⁸

Επίσης «δεν θα ερχόταν σε κανενός ανθρώπου το νου, να σκεφτεί ότι πρέπει να υπάρχει τακτικός στρατός».³⁹ Κίνδυνος μιας επανάστασης ενάντια στην κομμουνιστική κοινωνία δεν υπάρχει καθώς «τα συμφέροντα ταυτίζονται και δεν μπορεί να γίνει λόγος για το φόβο [της επανάστασης]».⁴⁰ Για επιθετικούς πολέμους ούτε σκέψη δεν πρόκειται να κάνουν οι άνθρωποι της κομμουνιστικής κοινωνίας. Για έναν αμυντικό πόλεμο ο τακτικός στρατός είναι εντελώς ακατάλληλος. Οι άνθρωποι της κομμουνιστικής κοινωνίας θα ασκούνται παράλληλα με τις άλλες ασχολίες τους στα όπλα και θα είναι ικανοί να υπερασπιστούν τη χώρα τους καλύτερα από κάθε τακτικό στρατό. Θα την υπερασπιστούν ενάντια στα αντικομμουνιστικά έθνη με ενθουσιασμό, καρτερικότητα και γενναιότητα, γιατί θα πρόκειται για τήν υπεράσπιση της πραγματικής τους πατρίδας, των πραγματικών εστιών τους.⁴¹

Στον κομμουνισμό λοιπόν, δεν θα κατασπαταλιέται άσκοπα και κοινωνικά ανώφελα η εργατική δύναμη, αλλά παραγωγικά και κοινωνικά ωφέλιμα. Με την εξοικονόμηση των τεράστιων εργατικών δυνάμεων θα είναι δυνατό να μειωθεί στο μισό ο χρόνος εργασίας, συμπληρώνει ο Ένγκελς, και τονίζει ότι «[η] πιο μεγάλη εξοικονόμηση εργατικής δύναμης είναι η συνένωση των ξεχωριστών δυνάμεων σε μια ενιαία συλλογική δύναμη [...]».⁴²

Η κομμουνιστική κοινωνία δεν μπορεί να κατακτηθεί δια νυκτός. Χρειάζονται μέτρα προετοιμασίας και αυτά τα μέτρα προετοιμασίας ο Ένγκελς απαιτεί να παρθούν στο έδαφος της

αστικής κοινωνίας, για να επιτευχθεί ο ειρηνικός μετασχηματισμός της. Δύο από αυτά τα μέτρα είναι αποφασιστικής σημασίας:

- α) η ίση για όλα τα παιδιά εκπαίδευση με έξοδα του κράτους, για να αποκτήσει η εργατική τάξη την απαιτούμενη μόρφωση και
- β) η απασχόληση όλων των μη εχόντων (ανέργων, φτωχών, περιπλανώμενων, αλητών κ.λπ.) σε παραγωγικά έργα που θα οργανωθούν με έξοδα του κράτους. Γι' αυτά όμως χρειάζονται χρήματα. Από πού θα βρεθούν; Θα παρθούν από εκείνους που έχουν, με την επιβολή προοδευτικής φορολογίας ανάλογα με το ύψος της περιουσίας τους. Και μιας και αναγνωρίζουμε στο κράτος το δικαίωμα να επιβάλει φόρους, πρέπει να του αναγνωρίσουμε και το δικαίωμα να αναγορεύσει τον εαυτό του σε γενικό ιδιοκτήτη του εθνικού εισοδήματος, που διαχειρίζεται τη δημόσια περιουσία για το δημόσιο καλό.⁴³

Αυτή είναι η κομμουνιστική κοινωνία του πρώιμου μαρξισμού, όπως την αποτύπωσε ο νεαρός Ένγκελς το Φλεβάρη του 1845. Είναι μια κοινωνία αταξική και ακρατική. Μια κοινωνία όπου έχει καταργηθεί, «έχει αρθεί» η ιδιωτική ιδιοκτησία και έχει αντικατασταθεί από την κοινή ιδιοκτησία, η παραγωγή οργανώνεται στη βάση σχεδίου και σχέσεις ανταλλαγής προϊόντων δεν υπάρχουν. Είναι ακόμα μια κοινωνία σε εθνικά πλαίσια, στα πλαίσια μιας χώρας, αφού τα μέλη της ασκούνται στρατιωτικά για να υπερασπίσουν την πατρίδα τους από την επιδρομή των αντικομμουνιστικών εθνών. Όσο για την έννοια του όρου "κοινή ιδιοκτησία" (Gemeineigentum) μαθαίνουμε μόνο ότι πρόκειται για την ιδιοκτησία της κοινότητας, τίποτα παραπάνω. Ο Ένγκελς χρησιμοποιεί τον όρο αυτό όπως τον παρέλαβε από τους ουτοπικούς, χωρίς να ξεκαθαρίζει περί τίνος ακριβώς πρόκειται. Τη μαρξιστική έννοια της κοινής ιδιοκτησίας

(Gemeineigentum) θα την προσεγγίσει λίγα χρόνια αργότερα ο Μαρξ και θα την τελειοποιήσει στο ώριμο έργο του, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια τούτου του βιβλίου*.

Πάντως, όταν ο Ένγκελς μιλάει για την κοινή ιδιοκτησία, δεν εννοεί καθόλου μια κρατική ιδιοκτησία οποιασδήποτε μορφής. Την κρατική ιδιοκτησία τη βλέπει ως επακόλουθο των μέτρων προετοιμασίας για τον ειρηνικό μετασχηματισμό της αστικής κοινωνίας, τη θεωρεί μάλλον ως το κορυφαίο μέτρο αυτής της προετοιμασίας και απ' ό,τι φαίνεται τη θεωρεί ως ένα μέτρο που μπορεί να πραγματοποιηθεί στο έδαφος ακόμη του καπιταλισμού. Τη βλέπει, ήδη τότε, ως την έσχατη συνέπεια που μπορεί να επέλθει στα πλαίσια της αστικής κοινωνίας.

2.2 Από τις "Θέσεις για το Φόουερμαχ" στο "Κομμουνιστικό Μανιφέστο" – Η γέννηση του μαρξισμού

Στα έργα των Μαρξ-Ένγκελς της περιόδου 1845-1848, ο επισημονικός σοσιαλισμός έφτασε στην οριστική του διαμόρφωση, και μπορούμε να θεωρήσουμε την περίοδο αυτή ως περίοδο γέννησης του μαρξισμού. Το πρώτο ντοκουμέντο που πιστοποιεί τη γέννηση του μαρξισμού, είναι οι "Θέσεις για το Φόουερμαχ", που γράφτηκε από τον Μαρξ την άνοιξη του 1845. Όπως γράφει ο Ένγκελς 45 χρόνια αργότερα, όταν τις πρωτοδημοσίευσε το 1888: «Είναι σημειώσεις γραμμένες βιαστικά, για κατοπινή επεξεργασία, χωρίς να προορίζονται καθόλου για δημοσίευση, ανεχτίμητες όμως γιατί είναι το πρώτο ντοκουμέντο, όπου έχει ριχτεί ο μεγαλοφυής σπόρος της νέας κοσμοθεωρίας».⁴⁴

Τα έργα ("Θέσεις για το Φόουερμαχ", "Η Γερμανική Ιδεολο-

* Μόνο ένα κεφάλαιο ακόμα πρόλαβε να ολοκληρώσει ο συγγραφέας λόγω του πρόωρου χαμού του. (Σημείωση επιμελητών)

γία", "Η Αθλιότητα της Φιλοσοφίας", "Αρχές του Κομμουνισμού", "Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος") και τα άλλα γραπτά τους της περιόδου αυτής αποτελούν έργα-σταθμό στη διαμόρφωση της μαρξιστικής κοσμοθεωρίας. Σ' αυτά:

- α) Επιτυγχάνεται η φιλοσοφική θεμελίωση του μαρξισμού. Με τη συνένωση της διαλεκτικής με τον υλισμό και την ανακάλυψη της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας, την επέκταση δηλαδή του υλισμού στην περιοχή των κοινωνικών φαινομένων, ολοκληρώνεται σε πρώτη φάση ο φιλοσοφικός υλισμός του μαρξισμού (η θεωρία του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού), που θα τον επεξεργαστούν παραπέρα και θα τον τελειοποιήσουν στο ώριμο έργο τους οι ιδρυτές του επιστημονικού σοσιαλισμού.
- β) Μπαίνουν οι βάσεις της οικονομικής θεμελίωσης του μαρξισμού. Αν και οι Μαρξ - Ένγκελς δεν ασχολήθηκαν αυτή την περίοδο ειδικά με οικονομικά ζητήματα, επεξεργάστηκαν ωστόσο μια σειρά βασικές έννοιες, με τις οποίες μπόρεσαν οι βάσεις της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας, την οποία θα αναπτύξουν αργότερα - κυρίως με το μεγαλειώδες έργο του Μαρξ "Το Κεφάλαιο".
- γ) Αναπτύσσεται παραπέρα και σχεδόν ολοκληρώνεται η επαναστατική τους θεωρία για την προλεταριακή επανάσταση, γίνεται ένα σημαντικό προχώρημα της επιστημονικής θεμελίωσης της θεωρίας τους για τη μεταβατική περίοδο και την ίδια την κομμουνιστική κοινωνία, και σκιαγραφούνται τα βασικά χαρακτηριστικά της μελλοντικής αταξικής και ακρατικής κοινωνίας, που θα είναι μια κοινωνία όπου οι άνθρωποι θα γνωρίζουν και θα χρησιμοποιούν συνειδητά τους οικονομικούς νόμους και θα κυριαρχούν πάνω στις συνθήκες ύπαρξής τους αντί να κυριαρχούνται από αυτές.

2.2.1 Η φιλοσοφική θεμελίωση του μαρξισμού

Οι θεωρητικές πηγές της μαρξιστικής φιλοσοφίας είναι η κλασική γερμανική φιλοσοφία από τη μια, όπου προεξάρχουσα θέση καταλαμβάνει η διαλεκτική του Χέγκελ και ο υλισμός του Φόουερμαχ, και ο γαλλικός υλισμός του 18^{ου} αιώνα από την άλλη. Οι ιδρυτές του μαρξισμού, με το πέρασμά τους από τον ιδεαλισμό στον υλισμό, προχώρησαν ταυτόχρονα στη συνένωση της διαλεκτικής με τον υλισμό και στην επέκταση του υλισμού στην ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας – φτάνοντας στη διαμόρφωση του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού, που συναποτελούν το μαρξιστικό φιλοσοφικό υλισμό. Όπως θα πει ο Ένγκελς αργότερα, στην εισαγωγή του στο Αντι-Ντύρινγκ, «[η] διαπίστωση ότι ο ως τα τότε γερμανικός ιδεαλισμός ήταν πέρα για πέρα ανεστραμμένος, είχε σαν αναγκαία συνέπεια να τραβήξουμε για τον υλισμό, αλλά, και αυτό το υπογραμμίζω, όχι στον απλό μεταφυσικό, τον αποκλειστικά μηχανικό υλισμό του 18^{ου} αιώνα». ⁴⁵

Ο μαρξικός υλισμός διαφέρει ριζικά από τον προμαρξικό. Είναι ένας υλισμός διαλεκτικός σε αντίθεση με τον προμαρξικό, που είναι ένας μεταφυσικός υλισμός. Ο διαλεκτικός υλισμός, σε αντίθεση με την αντίληψη για τη φύση που επικρατούσε στο μεταφυσικό υλισμό και που θεωρούσε τη «[...] φύση ως ένα [...] σύνολο από αιώνια ουράνια σώματα [...] και αναλλοίωτα είδη ζωντανών οργανισμών, [...] το οποίο παραμένει πάντα ίδιο κινούμενο σε στενούς κύκλους [...]», «[...] ανασυνθέτει τις νεότερες προόδους των φυσικών επιστημών, σύμφωνα με τις οποίες έχει και η φύση την ιστορία της μέσα στο χρόνο, τα ουράνια σώματα και τα είδη των ζωντανών οργανισμών [...] γεννιούνται και πεθαίνουν, και οι κυκλικές κινήσεις, στο μέτρο που μπορούν να παραμείνουν αποδεκτές, προσλαμβάνουν άπειρα πιο μεγάλες διαστάσεις». ⁴⁶

Πρόκειται για έναν υλισμό που συνενώθηκε με τη διαλεκτική, ένα καθήκον που περάτωσαν με επιτυχία οι Μαρξ-Ένγκελς, αφού κατόρθωσαν να διασώσουν τον επιστημονικό πυρήνα της διαλεκτικής του Χέγκελ από την ιδεαλιστική καταστροφή. Γράφει ο Ένγκελς το 1885: «Ο Μαρξ κι εγώ είμαστε σίγουρα σχεδόν οι μόνοι που περισώσαμε από τη γερμανική ιδεαλιστική φιλοσοφία, τη συνειδητή διαλεκτική και την μεταφέραμε στην υλιστική αντίληψη της φύσης και της ιστορίας». ⁴⁷

Η διαλεκτική του Χέγκελ ήταν μια από τις σημαντικότερες επιστημονικές κατακτήσεις της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας. Όπως θα πει ο Ένγκελς, «[...] στο σύστημα του Χέγκελ, όπου για πρώτη φορά – κι αυτή είναι η μεγάλη του προσφορά – ολόκληρος ο φυσικός, ο ιστορικός κι ο πνευματικός κόσμος, παρουσιαζόταν σαν μια πορεία, δηλαδή σαν να βρίσκεται σε διαρκή κίνηση, αλλαγή, μετασχηματισμό και εξέλιξη και όπου γινόταν μια προσπάθεια ν' αποδειχθεί η εσωτερική αλληλουχία αυτής της κίνησης και εξέλιξης. Σύμφωνα μ' αυτή την άποψη, η ιστορία της ανθρωπότητας δεν εμφανιζόταν πια σαν μια χαοτική περιπλοκή από παράλογες βιαιότητες, [...] αλλά σαν μια εξελικτική πορεία της ίδιας της ανθρωπότητας. Καθήκον της σκέψης είναι τώρα να παρακολουθήσει τη βαθμιαία ανέλιξη αυτού του προτοσές μέσα από όλες τις περιπλανήσεις του, και ν' αποδείξει την εσωτερική της νομοτέλεια, μέσα από όλες τις φαινομενικές συμπτώσεις». ⁴⁸

Μεταφορά της διαλεκτικής στην υλιστική αντίληψη της φύσης και της ιστορίας, συνένωση της διαλεκτικής με τον υλισμό και επέκταση του υλισμού στην ιστορία της κοινωνίας δεν σημαίνουν καθόλου μια απλή μεταφορά στην μαρξιστική φιλοσοφία της διαλεκτικής του Χέγκελ και του προμαρξικού υλισμού. Ο μαρξισμός πήρε μόνο το λογικό πυρήνα της διαλεκτικής του Χέγκελ, απορρίπτοντας το ιδεαλιστικό περίβλημα που είχε το χεγκελιανό σύστημα, πήρε μόνο το λογικό πυρήνα του

υλισμού του Φόουερμπαχ και του γαλλικού υλισμού, απορρίπτοντας τους μεταφυσικούς περιορισμούς τους. Η διαλεκτική του Χέγκελ ήταν τοποθετημένη με το κεφάλι προς τα κάτω, καθώς ο Χέγκελ ήταν ιδεαλιστής και γι' αυτόν οι σκέψεις του εγκεφάλου του δεν αποτελούσαν «[...] αντανάκλασεις των πραγματικών αντικειμένων και φαινομένων, αλλά το αντίθετο, ότι δηλαδή τα πράγματα και η εξέλιξή τους ήταν απλώς οι πραγματοποιήσιμες απεικονίσεις της "Ιδέας" [...]. Έτσι όλα τοποθετήθηκαν με το κεφάλι προς τα κάτω και η πραγματική αλληλουχία του κόσμου ανατράπηκε ολότελα». ⁴⁹ Συνενώνοντας τη διαλεκτική με τον υλισμό, οι Μαρξ-Ένγκελς αποκατέστησαν την πραγματική αλληλουχία του κόσμου και τοποθέτησαν τη διαλεκτική στα πόδια της. Η συνένωση της διαλεκτικής με τον υλισμό (διαλεκτικός υλισμός) και η επέκταση του υλισμού στην ανθρώπινη κοινωνία και την ιστορία της ανθρωπότητας, η ανακάλυψη δηλαδή της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας (ιστορικός υλισμός) συντελέστηκαν ήδη το 1845, και στην περίοδο ως το 1848 είχε προχωρήσει σε σημαντικό βαθμό η επεξεργασία τους στις λεπτομέρειές τους.

Το Φλεβάρη του 1845 ο Μαρξ απελάθηκε από το Παρίσι και εγκαταστάθηκε στις Βρυξέλλες. Ο Ένγκελς, που τον Απρίλη της ίδιας χρονιάς εγκαταστάθηκε επίσης στις Βρυξέλλες, μας πληροφορεί ότι, όταν συναντήθηκαν εκεί, διαπίστωσε πως ο Μαρξ είχε ήδη ολοκληρώσει σε γενικές γραμμές τη θεωρία του για την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, τον ιστορικό υλισμό.

Ο ίδιος ο Μαρξ αφηγείται το 1859 πώς οι έρευνές του, που τις είχε αρχίσει στο Παρίσι το 1844 και τις συνέχισε στις Βρυξέλλες το 1845, τον οδήγησαν στην υλιστική αντίληψη της ιστορίας, και παραθέτει τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της αντίληψης:

«Το γενικό συμπέρασμα στο οποίο κατάληξα, και που όταν πια το είχα αποχτήσει, χρησίμευε σαν οδηγός στις μελέτες μου,

μπορεί να διατυπωθεί σύντομα ως εξής: Στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι έρχονται σε καθορισμένες, αναγκαίες, ανεξάρτητες από τη θέλησή τους σχέσεις, σε παραγωγικές σχέσεις που αντιστοιχούν σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Το σύνολο αυτών των παραγωγικών σχέσεων αποτελεί την οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας, την πραγματική βάση, που πάνω της υψώνεται ένα νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα και στην οποία αντιστοιχούν ορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει την κοινωνική, πολιτική και πνευματική πορεία (προτσές) της ζωής γενικά. Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το είναι τους, μα αντίθετα το κοινωνικό είναι τους καθορίζει τη συνείδησή τους. Σε μια ορισμένη βαθμίδα της εξέλιξής τους, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε αντίφαση με τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις ή – πράγμα που αποτελεί μονάχα τη νομική γι' αυτό έκφραση – με τις σχέσεις ιδιοκτησίας, μέσα στις οποίες είχαν κινηθεί ως τώρα. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων οι σχέσεις αυτές μεταβάλλονται σε δεσμά τους. Τότε έρχεται μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Με την αλλαγή της οικονομικής βάσης ανατρέπεται, αργότερα ή γοργότερα, ολόκληρο το τεράστιο εποικοδόμημα. [...] Σε γενικές γραμμές μπορούν, ο ασιατικός, ο αρχαίος, ο φεουδαρχικός και ο σύγχρονος αστικός τρόπος παραγωγής να χαρακτηρισθούν σαν προοδευτικές εποχές του οικονομικού κοινωνικού σχηματισμού. Οι αστικές παραγωγικές σχέσεις είναι η τελευταία ανταγωνιστική μορφή του κοινωνικού προτσές της παραγωγής, ανταγωνιστική όχι με την έννοια του ατομικού ανταγωνισμού, αλλά ενός ανταγωνισμού που ξεπηδά από τους κοινωνικούς όρους ζωής των ατόμων, οι παραγωγικές δυνάμεις όμως που αναπτύσσονται στους κόλπους της αστικής κοινωνίας δημιουργούν ταυτόχρονα τους υλικούς όρους για τη λύση αυτού

του ανταγωνισμού. Μαζί μ' αυτό τον κοινωνικό σχηματισμό κλείνει επομένως η προϊστορία της ανθρώπινης κοινωνίας». ⁵⁰

Η υλιστική αντίληψη της ιστορίας, κατά τον Ένγκελς, μια ανακάλυψη «που ανέτρεψε την ιστορική επιστήμη», είχε άμεση σημασία για το εργατικό κίνημα. Η νέα αυτή επαναστατική αντίληψη εξηγεί ότι η ανατροπή του καπιταλισμού και η νίκη του κομμουνισμού είναι αναπόφευκτη, ότι η κοινωνική επανάσταση είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης ανάμεσα στις αναπτυσσόμενες παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις που έμειναν πίσω και δεν ανταποκρίνονται στο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, και όχι μόνο αυτό, αλλά και γίνονται φρένο, γίνονται εμπόδιο στην παραπέρα ανάπτυξή τους. Με την επανάσταση επιβάλλονται νέες σχέσεις παραγωγής που προωθούν την ανεμπόδιστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και διασφαλίζεται η προοδευτική ώθηση της κοινωνικής εξέλιξης προς τα μπρος.

Το κομμουνιστικό κίνημα, η θεωρητική έκφραση και η πολιτική πρωτοπορία της εργατικής τάξης, εξοπλισμένο με αυτή τη νέα αντίληψη, τον ιστορικό υλισμό, είναι σε θέση να κατανοήσει τους αντικειμενικούς νόμους κίνησης της κοινωνικής εξέλιξης και να οδηγήσει το προλεταριάτο με επιτυχία στην πάλη που διεξάγει για την κοινωνική του απελευθέρωση ενάντια στην αστική τάξη. Με βάση τη νέα, τη μαρξιστική αντίληψη, ο κομμουνισμός (το κομμουνιστικό κίνημα) δεν είναι πλέον ένα όραμα, «[...] ένα ιδεώδες που σ' αυτό θα πρέπει να προσαρμοστεί η πραγματικότητα. Ονομάζουμε κομμουνισμό την πραγματική κίνηση που καταργεί τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων. Οι όροι αυτής της κίνησης προκύπτουν από τις προϋποθέσεις που τώρα υπάρχουν [Η έμφαση των Μαρξ-Ένγκελς]». ⁵¹

Όπως θα γράψει ο Ένγκελς αργότερα, το 1885, η ανακάλυψη της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας έδωσε πειστική εξήγηση ότι το κομμουνιστικό κίνημα της εποχής εκείνης δεν ήταν

τυχαίο αλλά αναγκαία συνέπεια της αντικειμενικής πραγματικότητας: «Ο κομμουνισμός των γάλλων και των γερμανών, ο χαρτισμός των άγγλων φαίνονταν τώρα πια όχι σαν κάτι το τυχαίο, σαν κάτι που θα μπορούσε επίσης και να μην υπάρχει», αλλά, «[...] σαν ένα κίνημα της σύγχρονης καταπιεζόμενης τάξης του προλεταριάτου, σαν μια περισσότερο ή λιγότερο αναπτυγμένη μορφή του ιστορικά αναγκαίου αγώνα ενάντια στην κυρίαρχη τάξη, την αστική τάξη».⁵²

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς δρουν πια το 1845 ως συνειδητοί εκπρόσωποι της εργατικής τάξης και βάζουν καθήκον στον εαυτό τους να συμβάλουν, ώστε η τάξη αυτή να πραγματοποιήσει την ιστορική της αποστολή, να ανατρέψει τον καπιταλισμό και να κατακτήσει την κομμουνιστική κοινωνία. Βλέπουν τη θεωρία τους ως θεωρητική έκφραση του προλεταριακού κινήματος και βάζουν το καθήκον να συνδέσουν αυτή τη θεωρία, τον επιστημονικό σοσιαλισμό, με το υπάρχον κίνημα. Έπρεπε, λοιπόν, να επεξεργαστούν παραπέρα τη θεωρία τους σε όλες της τις λεπτομέρειες και επιπλέον να συνδέσουν αυτή τη θεωρία με την εργατική τάξη και το κίνημά της. Γνώριζαν εξάλλου ότι, για να γίνει η θεωρία υλική δύναμη, πρέπει πρώτα να κατακτήσει τις μάζες. Γράφει ο Ένγκελς:

«Όταν ξανασυναντηθήκαμε την άνοιξη του 1845 στις Βρυξέλλες, ο Μαρξ [...] είχε κιόλας αποτελειώσει στις κύριες γραμμές την ανάπτυξη της υλιστικής θεωρίας του για την ιστορία. Και καταπιαστήκαμε τότε με τη λεπτομερειακή επεξεργασία αυτών των καινούργιων απόψεων προς τις πιο διαφορετικές κατευθύνσεις.

[...] Δε σκοπεύαμε λοιπόν καθόλου να ψιθυρίσουμε αποκλειστικά στο αφτί του "επιστημονικού" κόσμου τα νέα επιστημονικά συμπεράσματα, εκθέτοντάς τα σε χοντρά βιβλία. Αντίθετα. Βρισκόμασταν κιόλας και οι δύο βαθιά μέσα στο πολιτικό κίνημα, είχαμε ορισμένους οπαδούς ανάμεσα στους διανοούμε-

νους, ιδίως της δυτικής Γερμανίας, και σημαντική επαφή με το οργανωμένο προλεταριάτο. Είμαστε υποχρεωμένοι να θεμελιώσουμε επιστημονικά την άποψή μας. Αλλά ήταν εξίσου σπουδαίο για μας να κερδίσουμε με τις πεποιθήσεις μας το ευρωπαϊκό και πριν απ' όλα το γερμανικό προλεταριάτο. Μόλις ξεκαθαρίσαμε τις απόψεις μας για μας τους ίδιους, προχωρήσαμε στη δουλιά». ⁵³

Ο Μαρξ περιγράφει επίσης τις κοινές προσπάθειές τους να επεξεργαστούν παραπέρα την ήδη κατακτηθείσα απ' αυτούς υλιστική αντίληψη της ιστορίας: «Ο Φρίντριχ Ένγκελς [...] έφτασε, από άλλο δρόμο [...], στο ίδιο συμπέρασμα με μένα, και όταν την άνοιξη του 1845 είχε εγκατασταθεί επίσης στις Βρυξέλλες, αποφασίσαμε να επεξεργαστούμε από κοινού την αντίθεση της άποψής μας προς την ιδεολογική άποψη της γερμανικής φιλοσοφίας και να ξεκαθαρίσουμε πραγματικά τους λογαριασμούς μας με την προηγούμενη φιλοσοφική μας συνείδηση. Η πρόθεσή μας αυτή πραγματοποιήθηκε με τη μορφή μιας κριτικής της μεταγεγκελιανής φιλοσοφίας. [...] Εγκαταλείψαμε το χειρόγραφο στην τρωκτική κριτική των ποντικών, τόσο πιο πρόθυμα, όσο είχαμε πετύχει τον κύριο σκοπό μας να ξεκαθαρίσουμε εμείς οι ίδιοι τα ζητήματα». ⁵⁴

Το χειρόγραφο που παραδόθηκε στην «κριτική των τρωκτικών» είναι "Η Γερμανική Ιδεολογία", που τότε δεν μπόρεσε να εκδοθεί και παρέμεινε άγνωστη ως το 1932, οπότε και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά. Το κοινό αυτό έργο των ιδρυτών του μαρξισμού αποτελεί ένα από τα βασικά έργα της περιόδου εμφάνισης της μαρξιστικής κοσμοθεωρίας. Με τα έργα αυτά ολοκληρώθηκε σε γενικές γραμμές η φιλοσοφική θεμελίωση του επιστημονικού σοσιαλισμού και τέθηκαν οι βάσεις της οικονομικής θεμελίωσής του.

Η μαρξιστική φιλοσοφία είναι η υλιστική διαλεκτική, είναι ο διαλεκτικός και ιστορικός υλισμός. Η μαρξιστική υλιστική διαλε-

κτική είναι η διαλεκτική του Χέγκελ που αναποδογυρίστηκε και τοποθετήθηκε στα πόδια της, ενώ πρώτα ήταν με το κεφάλι κάτω. Είναι η διαλεκτική που «[...] περιορίστηκε σε επιστήμη των γενικών νόμων της κίνησης, τόσο του εξωτερικού κόσμου, όσο και της ανθρώπινης νόησης – δύο σειρές από νόμους, που είναι ταυτόσημοι στην ουσία, διαφέρουν όμως στην έκφρασή τους κατά το ότι το ανθρώπινο κεφάλι μπορεί να τους εφαρμόζει συνειδητά, ενώ στη φύση, και ως τώρα στο μεγαλύτερό τους μέρος και στην ανθρώπινη ιστορία, οι νόμοι αυτοί επιβάλλονται με τρόπον ασυνείδητο, με τη μορφή της εξωτερικής αναγκαιότητας, μέσα από μιαν ατέλειωτη σειρά φαινομενικές συμπτώσεις».⁵⁵

Ο μαρξιστικός διαλεκτικός υλισμός, η συνένωση δηλαδή της διαλεκτικής με τον υλισμό, αντιλαμβάνεται τον κόσμο σαν προτσές, σαν ύλη που βρίσκεται σε συνεχή ιστορική ανάπτυξη. Αντιλαμβάνεται και τη «φύση σαν ιστορικό προτσές εξέλιξης». Αλλά αυτό που ισχύει για τη φύση, ισχύει και για την ανθρώπινη ιστορία. Σε αντίθεση με τον μηχανιστικό, προμαρξικό υλισμό, ο μαρξιστικός υλισμός είναι η επέκταση του υλισμού στην ανθρώπινη ιστορία. Η «ουσία του ανθρώπου» «είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων»⁵⁶ θα πει ο Μαρξ, στην 6^η θέση για το Φόουερμαχ, εγκαινιάζοντας μ' αυτόν τον τρόπο την «επιστήμη των πραγματικών ανθρώπων και της ιστορικής τους εξέλιξης»,⁵⁷ δηλαδή τον ιστορικό υλισμό. Και η ιστορία της κοινωνίας διέπεται επίσης από αντικειμενικούς νόμους κίνησης. Υπάρχουν και στην ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας γενικοί νόμοι κίνησης που επιβάλλονται σαν κυρίαρχοι. Αλλά στην ιστορία της ανάπτυξης της κοινωνίας οι νομοτέλειες διαφοροποιούνται από τις νομοτέλειες στη φύση. Στη φύση – εφόσον δεν παίρνουμε υπόψη μας την επενέργεια των ανθρώπων πάνω της – υπάρχουν μονάχα παράγοντες που δρουν χωρίς συνείδηση ο ένας πάνω στον άλλον, και μέσα στην αλληλεπίδρασή τους επιβάλλεται ο γενικός νόμος, θα πει ο Ένγκελς. Στη φύση η

μετατροπή της νομοτελειακής δυνατότητας σε πραγματικότητα συντελείται αυθόρμητα, ασυνείδητα. Στην κοινωνία, όμως, αποφασιστική σημασία για την πραγμάτωση της δυνατότητας έχει η συνειδητή δράση των ανθρώπων. Χωρίς τη δραστήρια παρέμβαση των ανθρώπων η δυνατότητα στην ιστορία της κοινωνικής ανάπτυξης δεν πρόκειται να γίνει ποτέ πραγματικότητα. Ο Ένγκελς γράφει το 1886:

«Σ' ένα σημείο ωστόσο η ιστορία της ανάπτυξης της κοινωνίας αποδείχεται ουσιαστικά διαφορετική από της φύσης. Στη φύση – εφόσον δεν παίρνουμε υπόψη μας την επενέργεια των ανθρώπων πάνω της – υπάρχουν μονάχα παράγοντες που δρουν χωρίς συνείδηση ο ένας πάνω στον άλλο τυφλά, και μέσα στην αλληλεπίδρασή τους επιβάλλεται ο γενικός νόμος. Απ' όλα όσα συμβαίνουν, τίποτα δε γίνεται σαν θελημένος συνειδητός σκοπός κι αυτό ισχύει και για τις αναρίθμητες φαινομενικές συμπτώσεις που παρατηρούνται στην επιφάνεια, και για τα τελικά αποτελέσματα που επιβεβαιώνουν τη νομοτέλεια μέσα σ' αυτές τις συμπτώσεις. Αντίθετα, στην ιστορία της κοινωνίας οι παράγοντες που δρουν είναι όλοι άνθρωποι προικισμένοι με συνείδηση που δρουν με περίσκεψη ή πάθος προς ορισμένους σκοπούς. Τίποτα δε γίνεται χωρίς συνειδητή πρόθεση, χωρίς θελημένο σκοπό. Αυτή όμως η διαφορά, όσο σπουδαία κι αν είναι για την ιστορική έρευνα, [...] δε μπορεί ν' αλλάξει τίποτα στο γεγονός ότι η πορεία της ιστορίας κυριαρχείται από εσωτερικούς γενικούς νόμους. Γιατί και δω στην επιφάνεια, παρά τους συνειδητά θελημένους σκοπούς όλων των ατόμων, επικρατεί όπως φαίνεται γενικά το τυχαίο. Σπάνια μονάχα πραγματοποιείται το θελημένο, στις περισσότερες περιπτώσεις διασταυρώνονται και έρχονται σε σύγκρουση οι πολλοί θελημένοι σκοποί [...]. Έτσι οι συγκρούσεις των αναρίθμητων ατομικών θελήσεων και ατομικών πράξεων δημιουργούν στον τομέα της ιστορίας μια κατάσταση που είναι εντελώς ανάλογη με την κατά-

σταση που επικρατεί στην ασυνείδητη φύση. Οι σκοποί των πράξεων είναι θελημένοι, μα τα αποτελέσματα που βγαίνουν πραγματικά από τις πράξεις δεν είναι θελημένα, ή κι όταν ακόμα φαίνονται ότι ανταποκρίνονται καταρχήν στους θελημένους σκοπούς, έχουν ωστόσο τελικά, ολότελα άλλες συνέπειες από τις θελημένες. Έτσι και τα ιστορικά γεγονότα εμφανίζονται γενικά σαν να κυριαρχούνται από την τύχη. Όπου όμως στην επιφάνεια το τυχαίο παίζει το παιχνίδι του, το τυχαίο αυτό κυριαρχείται πάντα από εσωτερικούς κρυμένους νόμους, και όλο το ζήτημα είναι μόνο ν' ανακαλυφθούν αυτοί οι νόμοι». ⁵⁸

Η ανακάλυψη της κοινωνικής νομοτέλειας από το μαρξισμό επέτρεψε να εμφανιστεί η εξέλιξη της κοινωνίας σαν φυσικοϊστορική διαδικασία. Οι νόμοι της κοινωνικής εξέλιξης είναι νόμοι της δράσης των ανθρώπων. Οι άνθρωποι δημιουργούν οι ίδιοι την ιστορία τους, αλλά τη δημιουργούν μέσα στις υλικές και πνευματικές προϋποθέσεις που κληρονόμησαν από τις προγενέστερες γενιές και μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες.

Η κοινωνική νομοτέλεια μπορεί να γνωσθεί από τους ανθρώπους, η γνώση της είναι ένα ζήτημα ταξικό, καθώς η μετατροπή της νομοτελειακής δυνατότητας σε πραγματικότητα συμφέρει πάντα συγκεκριμένες τάξεις της κοινωνίας.

Η παραδοχή της κοινωνικής νομοτέλειας από το μαρξισμό αποτελεί τη θεωρητική βάση του νομοτελειακού χαρακτήρα της σοσιαλιστικής επανάστασης για την τελική της νίκη και την κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Με το διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό, στον οποίο έφτασαν οι Μαρξ-Ένγκελς στα έργα τους της περιόδου 1845-1848, ξέπεσαν τον παθητικό-εποπτικό χαρακτήρα του προμαρξικού υλισμού, αποκατέστησαν την αξεχώριστη ενότητα του υλισμού και της επαναστατικής πράξης.

Με το διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό ο μαρξισμός εκτόπισε τη μεταφυσική από την ανθρώπινη ιστορία και αποκάλυψε την

αντικειμενική διαλεκτική της κοινωνικής εξέλιξης. Απόδειξε ότι δεν καθορίζει η κοινωνική συνείδηση των ανθρώπων το Είναι τους, αλλά αντιθέτως, το κοινωνικό Είναι, και πριν απ' όλα η παραγωγή των υλικών αγαθών καθορίζει σε τελευταία ανάλυση την κοινωνική συνείδηση, και ότι η ανάπτυξη της κοινωνίας εξαρτάται όχι από ιδέες αλλά από τις υλικές προϋποθέσεις.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού με την ανακάλυψη και την επεξεργασία του ιστορικού υλισμού απόδειξαν ότι οι πραγματικοί δημιουργοί της ιστορίας είναι οι άνθρωποι, είναι οι λαϊκές μάζες. Καθήκον της κοινωνικής επιστήμης είναι να γνωρίσει την αντικειμενική αναγκαιότητα, τις νομοτέλειες της κοινωνικής ανάπτυξης και να μεταφέρει αυτή τη γνώση στις λαϊκές μάζες, που με τη δράση τους θα μετασχηματίσουν επαναστατικά την κοινωνία, αφού μεταβάλλουν επαναστατικά την ίδια τη δική τους φύση, καθώς, όπως θα πει ο Μαρξ στην "Αθλιότητα της Φιλοσοφίας", «ολόκληρη η ιστορία είναι μια συνεχόμενη μεταβολή [αλλαγή] της ανθρώπινης φύσης».⁵⁹

Με την επεξεργασία του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού οι Μαρξ-Ένγκελς δεν πέτυχαν μόνο μια επαναστατική ανατροπή στη φιλοσοφία και στην αντίληψη της ιστορίας, αλλά έδωσαν και στην πολιτική οικονομία μια επιστημονική μέθοδο έρευνας. Μας έδωσαν μια ακριβή κατανόηση για τον αντικειμενικό χαρακτήρα των οικονομικών νόμων, για τον ιστορικά παροδικό χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων, για την ιστορική ανάπτυξη των παραγωγικών σχέσεων, που είναι αντίστοιχες σε ένα ορισμένο επίπεδο της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και στην πορεία μένουν πίσω απ' αυτή την ανάπτυξη, δεν αντιστοιχούν πια, αλλά γίνονται φρένο στην παραπέρα ανεμπόδιστη ανάπτυξή της και πρέπει να καταργηθούν, παραχωρώντας τη θέση τους σε ανώτερες σχέσεις παραγωγής, που θα επιτρέπουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και το προχώρημα της κοινωνικής προόδου.

2.2.2 Η μαρξιστική αντίληψη αυτής της περιόδου για την επανάσταση, τη μεταβατική περίοδο και την κομμουνιστική κοινωνία

Για την προλεταριακή επανάσταση, τη μεταβατική περίοδο και την κομμουνιστική κοινωνία με βάση τη θεωρία του ώριμου μαρξισμού θα μιλήσουμε αναλυτικά στα επόμενα κεφάλαια, στο 3^ο, 4^ο και 5^{ο*} αντίστοιχα. Εδώ θα αναφερθούμε συνοπτικά στα ζητήματα αυτά με βάση την αντίληψη που είχαν αποκτήσει οι ιδρυτές του μαρξισμού στη συγκεκριμένη φάση ανάπτυξης της επαναστατικής τους θεωρίας κατά την περίοδο 1845-1848.

2.2.2.1 Προλεταριακή επανάσταση

Όπως είδαμε παραπάνω, αξιοσημείωτο προβληματισμό για τη σοσιαλιστική επανάσταση είχαν αναπτύξει οι ιδρυτές του μαρξισμού και στο έργο τους πριν το 1845. Στα έργα τους όμως αυτής της περιόδου κάνουν σημαντικά βήματα προς τα μπρος, δίνουν μια πλατιά θεμελίωση του ιστορικού ρόλου της εργατικής τάξης, για τον οποίο είχαν μιλήσει ήδη σε προηγούμενα έργα τους, προχωρούν στο χαρακτηρισμό των πιο σπουδαίων οικονομικών, ιδεολογικών και πολιτικών προϋποθέσεων της προλεταριακής επανάστασης, και δείχνουν τις βασικές διαφορές της από τις προηγούμενες επαναστάσεις.

Ξεκαθαρίζουν ότι οι επαναστάσεις δεν γίνονται ετσιθελικά και αυθαίρετα ούτε εξαρτώνται από τη θέληση κανενός, αλλά αποτελούν το αποτέλεσμα συγκεκριμένων αντικειμενικών συνθηκών. «Οι κομμουνιστές [...] ξέρουν πολύ καλά ότι οι επανα-

* Δυστυχώς ο πρόωρος χαμός του συγγραφέα δεν επέτρεψε τη συγγραφή του 4^{ου} και 5^{ου} κεφαλαίου. (Σημείωση επιμελητών)

στάσεις δεν γίνονται εσθιελικά και αυθαίρετα, αλλά ότι παντού και πάντοτε ήταν το αναγκαίο αποτέλεσμα συνθηκών, πέρα για πέρα ανεξάρτητων από τη θέληση και την καθοδήγηση ξεχωριστών κομμάτων και ολόκληρων τάξεων». ⁶⁰

Όλες οι συγκρούσεις στην ιστορία, θα πουν, έχουν τη βάση τους στην αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις, και ότι αυτή η αντίφαση ξέσπαγε κάθε φορά σε μια επανάσταση. ⁶¹

Δείχνουν ότι οι δυνάμεις που προωθούν την κοινωνική και ιστορική εξέλιξη, είναι αποκλειστικά η ταξική πάλη και η επανάσταση: «[...] όχι η κριτική, αλλά η επανάσταση είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας». ⁶²

Η προλεταριακή, όπως όλες οι επαναστάσεις, έχει την αντικειμενική της βάση επίσης σ' αυτή την αντίφαση σε ένα συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης της κοινωνικής παραγωγής, και συγκεκριμένα στην αντίφαση των αστικών σχέσεων παραγωγής προς τις αντίστοιχες παραγωγικές δυνάμεις. Η επανάσταση αυτή γίνεται δυνατή στην εποχή της μεγάλης βιομηχανίας, όταν οι αστικές σχέσεις παραγωγής γίνονται φρένο για την παραπέρα ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Η προλεταριακή επανάσταση είναι προϊόν της ταξικής πάλης της εργατικής τάξης και είναι εντελώς αναγκαία για την κοινωνική απελευθέρωση του προλεταριάτου. Τόσο η ταξική πάλη των εργατών όσο και η επανάστασή τους διακρίνεται από μια ιστορική μοναδικότητα. Οδηγούν στην απελευθέρωση της εργατικής τάξης, αλλά γι' αυτό πρέπει πρώτα οι εργάτες να καταργήσουν ολόκληρο το υπάρχον κοινωνικοοικονομικό σύστημα, να εξαλείψουν την ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, να καταργήσουν κάθε τάξη και κάθε ταξική κυριαρχία, μαζί και τη δική τους, να παραμερίσουν τους κρατικούς θεσμούς, να καταργήσουν την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο και κάθε εκμετάλλευση και καταπίεση. Δεν συνέβαινε το ίδιο με τις βασικές εκμεταλ-

λευόμενες και καταπιεζόμενες τάξεις των προκαπιταλιστικών κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών. Οι δούλοι και οι δουλοπάροικοι μπορούσαν να ελευθερωθούν ατομικά, χωρίς να αλλάξουν την υπάρχουσα κατάσταση. Μπορούσαν να ελευθερωθούν στα πλαίσια του δουλοκτητικού συστήματος και της φεουδαρχίας αντίστοιχα, πριν να απελευθερωθεί η τάξη τους στο σύνολό της. Η εργατική τάξη δεν μπορεί να απελευθερωθεί μ' αυτόν τον τρόπο, δεν μπορεί να απελευθερωθεί κατά μόνας, για την απελευθέρωσή της απαιτείται η κατάργηση του καπιταλισμού και ο ριζικός μετασχηματισμός όλων των κοινωνικών σχέσεων. Η επανάσταση της εργατικής τάξης, η κομμουνιστική επανάσταση, είναι η «ανατροπή της υπάρχουσας κατάστασης της κοινωνίας» και η «κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας* που είναι ταυτόσημη μ' αυτή»,⁶³ και «[...] αποτελεί την πιο ριζική ρήξη με τις πατροπαράδοτες σχέσεις ιδιοκτησίας. Δεν είναι καθόλου εκπληκτικό ότι στην πορεία της ανάπτυξης της ξεκόβει με τον πιο ριζικό τρόπο με τις πατροπαράδοτες ιδέες».⁶⁴ Και ποια είναι η πορεία ανάπτυξής της; Στη "Γερμανική Ιδεολογία" οι ιδρυτές του μαρξισμού θα κάνουν λόγο για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας ως το αναγκαίο πρώτο βήμα της σοσιαλιστικής επανάστασης. Εκεί γράφουν «[...] ότι κάθε τάξη που αγωνίζεται για την κυριαρχία, ακόμα κι αν η κυριαρχία της, όπως συμβαίνει με το προλεταριάτο, απαιτεί την κατάργηση της παλιάς μορφής της κοινωνίας στο σύνολό της και της ίδιας της κυριαρχίας, πρέπει πρώτα να κατακτήσει για τον εαυτό της την πολιτική εξουσία [...]».⁶⁵ Αλλά η πολιτική εξουσία θα ήταν ανώφελη, αν δεν τη χρησιμοποιούσε το προλεταριάτο για να πραγματοποιήσει τους αναγκαίους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που

* Η παραδοσιακή απόδοση του γερμανικού όρου "Privateigentum" ως "ατομική ιδιοκτησία" δεν θεωρείται ορθή από το συγγραφέα, που αποδίδει τον ίδιον όρο ως "ιδιωτική ιδιοκτησία". Στο συγκεκριμένο σημείο το κείμενο διαφοροποιείται από το κείμενο στο οποίο παραπέμπουμε. (Σημείωση επιμελητών)

προετοιμάζουν την κατάκτηση της νέας κοινωνίας, την τελική νίκη της επανάστασης, που επιτυγχάνεται όταν «[η] εργατική τάξη στην πορεία της κοινωνικής εξέλιξης θα τοποθετεί στη θέση της παλιάς αστικής κοινωνίας μια Ένωση [Assoziation], η οποία αποκλείει τις τάξεις και τους ταξικούς ανταγωνισμούς και όπου δεν θα υπάρχει πλέον καμιά καθαυτό πολιτική εξουσία, διότι ακριβώς η πολιτική εξουσία είναι η επίσημη έκφραση των ταξικών ανταγωνισμών μέσα στην αστική κοινωνία».⁶⁶

Μετά τη "Γερμανική Ιδεολογία" και την "Αθλιότητα της Φιλοσοφίας", ο Ένγκελς, στις "Αρχές του Κομμουνισμού", θα αναπτύξει παραπέρα τη θεωρία της επανάστασης, για να φτάσουμε στο "Μανιφέστο", όπου έχουμε μπροστά μας βασικά ολοκληρωμένη και σχεδόν πλήρη τη μαρξιστική θεωρία της προλεταριακής επανάστασης. Εκεί διαβάζουμε ότι η πρώτη πράξη της επανάστασης αυτής είναι η ανύψωση του προλεταριάτου σε κυρίαρχη τάξη, η κατάκτηση της δημοκρατίας*. Το προλεταριάτο χρησιμοποιεί την πολιτική του κυριαρχία για την πραγματοποίηση των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου, ώπου, στην πορεία της εξέλιξης, θάχουν εξαφανιστεί οι ταξικές διακρίσεις και οι τάξεις γενικά, όλη η παραγωγή θα έχει συγκεντρωθεί στα χέρια των συνεταιρισμένων ατόμων, η δημόσια εξουσία θα έχει χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα, και στη θέση της παλιάς αστικής κοινωνίας θα έχει έρθει μια Ένωση (Assoziation), όπου «[...] η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι η προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων».⁶⁷ Αυτή είναι η τελική νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης, η κατάκτηση δηλαδή της κομμουνιστικής κοινωνίας. Και αυτή η τελική νίκη δεν μπορεί να επιτευχθεί σε μία χώρα ή ομάδα χωρών, παρά μόνο παγκόσμια, «μονομιάς και ταυτόχρονα»,⁶⁸ και, «[...] δεν θα είναι μόνο εθνική, θα γίνει

* Τότε δεν μιλούσαν ακόμα για δικτατορία του προλεταριάτου.

ταυτόχρονα σε όλες τις πολιτισμένες χώρες, δηλαδή, τουλάχιστον στην Αγγλία, την Αμερική, τη Γαλλία και τη Γερμανία. [...] Είναι μία παγκόσμια επανάσταση και γι' αυτό θα εξελιχθεί σε παγκόσμιο πεδίο». ⁶⁹ Και «[η] κοινή δράση [του προλεταριάτου], τουλάχιστον στις πολιτισμένες χώρες, αποτελεί έναν από τους πρώτους όρους της απελευθέρωσής του», ⁷⁰ όπως θα πουν οι Μαρξ-Ενγκελς στο Μανιφέστο.

Στα έργα τους αυτής της περιόδου οι ιδρυτές του μαρξισμού θα μιλήσουν περισσότερες από μία φορές για το διαπαιδαγωγητικό χαρακτήρα της κομμουνιστικής επανάστασης. Η επανάσταση είναι αναγκαία όχι μόνο γιατί με κανένα άλλο τρόπο δεν μπορεί να απελευθερωθεί το προλεταριάτο, αλλά και για να "διαπαιδαγωγήσει τον ανατροπέα", για να παράγει σε μαζική κλίμακα την κομμουνιστική συνείδηση. «[...] [Για] την παραγωγή αυτής της κομμουνιστικής συνείδησης σε μαζική κλίμακα [...] είναι αναγκαία η αλλαγή των ανθρώπων σε μαζική κλίμακα, μια αλλαγή που μπορεί να γίνει μονάχα με ένα πρακτικό κίνημα, με μια επανάσταση. Αυτή η επανάσταση είναι επομένως αναγκαία όχι μόνο επειδή η κυρίαρχη τάξη δεν μπορεί να ανατραπεί με κανένα άλλο τρόπο, αλλά επίσης επειδή η τάξη που την ανατρέπει μόνο σε μια επανάσταση μπορεί να πετύχει να απαλλαγεί από την προαιώνια "Κόπρο του Αυγείου" και να γίνει ικανή να θεμελιώσει εξ αρχής την κοινωνία». ⁷¹

Στο ίδιο έργο τους θα πουν ακόμα ότι η κομμουνιστική επανάσταση δεν είναι μόνο αναγκαία αλλά και «[...] είναι ένας γενικός όρος για την ελεύθερη [...] ανάπτυξη [των ατόμων]» ⁷². Χωρίς την επαναστατική διαπαιδαγώγηση, χωρίς την απόκτηση κομμουνιστικής συνείδησης, χωρίς την ολόπλευρη ανάπτυξη των ατόμων δεν πρόκειται να φθάσουμε στην εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας!!! «[...] [Η] ιδιωτική ιδιοκτησία δεν μπορεί να εξαλειφθεί παρά μόνο υπό τον όρο να πραγματοποιηθεί μια ολόπλευρη ανάπτυξη των ατόμων, ακριβώς γιατί οι παραγωγικές

σχέσεις και οι παραγωγικές δυνάμεις που θα βρουν μπροστά τους, θα είναι πολύμορφες και μόνο άτομα που είναι ολόπλευρα αναπτυγμένα, μπορούν να τις αφομοιώσουν, δηλαδή μπορούν να τις κάνουν ελεύθερη δραστηριότητα της ζωής τους». ⁷³

Όπως θα πει ο Ένγκελς στις "Αρχές του Κομμουνισμού", «[...] η από κοινού διεξαγωγή της παραγωγής από ολόκληρη την κοινωνία και η καινούργια ανάπτυξη αυτής της παραγωγής που προκύπτει από αυτό, απαιτεί αλλά και παράγει εντελώς διαφορετικούς ανθρώπους. Η από κοινού διεξαγωγή της παραγωγής δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί από ανθρώπους σαν τους σημερινούς [...]. Η κοινή βιομηχανική παραγωγή που οργανώνεται από όλη την κοινωνία στη βάση ενός κοινού σχεδίου, προϋποθέτει ανθρώπους ολόπλευρα αναπτυγμένους, ικανούς να επισκοπούν ολόκληρο το σύστημα παραγωγής». ⁷⁴

2.2.2.2 Μεταβατική περίοδος

Στα έργα των ιδρυτών του μαρξισμού αυτής της περιόδου η μεταβατική περίοδος σε αντίθεση με τον πρώιμο μαρξισμό, κατά τον οποίο προβλεπόταν να αρχίζει ήδη στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος, μετατίθεται τώρα εξ ολοκλήρου, και η έναρξή της τοποθετείται μετά την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας. Η μεταβατική περίοδος είναι απαραίτητη, αποτελεί αναγκαίο στάδιο (βαθμίδα, φάση) της κοινωνικής εξέλιξης, καθώς η κομμουνιστική κοινωνία δεν μπορεί να προκύψει αμέσως μετά την ανατροπή του καπιταλισμού και την κατάκτηση της ταξικής κυριαρχίας από το προλεταριάτο. Στη σκέψη των Μαρξ-Ένγκελς δεν υπάρχει πλέον ούτε ίχνος ουτοπισμού. Γνωρίζουν ότι η ιστορική εξέλιξη έχει τους δικούς της αντικειμενικούς νόμους κίνησης, που δεν μπορούν να παραβιαστούν. Τα διάφορα στάδια της κοινωνικής εξέλιξης δεν μπορούν να υπερ-

πηδηθούν αυθαίρετα και γι' αυτό δεν μπορεί να υπάρξει αταξική και ακρατική κοινωνία αμέσως μετά την ανατροπή. Δεν μπορεί να υπάρξει κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών, ούτε καν ισότιμοι παραγωγοί, πριν καταργηθεί πλήρως, πριν εξαλειφθεί η ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Και, βέβαια, η ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής δεν καταργείται πλήρως, δεν ξεπερνιέται, δεν εξαλείφεται με διαταγές και διατάγματα της εργατικής εξουσίας. Με διατάγματα και με «δεσποτικές επεμβάσεις»⁷⁵ του εργατικού κράτους μπορεί μόνο να γίνει η πρώτη έφοδος, «η πρώτη ριζική επίθεση»⁷⁶ ενάντια στην ιδιωτική ιδιοκτησία, να αφαιρεθούν δηλαδή τα βασικά μέσα παραγωγής από τους ιδιώτες-καπιταλιστές και να παραδοθούν στα χέρια του προλεταριακού κράτους. Σ' αυτή τη φάση της κοινωνικής εξέλιξης μόνο αυτό είναι κοινωνικά ώριμο και πραγματοποιήσιμο, να περάσουν δηλαδή τα συγκεντρωμένα μέσα παραγωγής στην ιδιοκτησία του κράτους. Σ' αυτή τη φάση δεν μπορούν ακόμα να γίνουν καν κρατική ιδιοκτησία όλα, παρά μόνο τα συγκεντρωμένα και με μεγάλο βαθμό κοινωνικοποίησης της εργασίας μέσα παραγωγής, και πολύ περισσότερο δεν μπορούν να γίνουν κοινή ιδιοκτησία των παραγωγών.

Σύμφωνα με την ανάλυση του Ένγκελς στις "Αρχές του Κομμουνισμού" και τις διατυπώσεις του Μανιφέστου, η μεταβατική περίοδος αρχίζει με την ανατροπή της αστικής τάξης και την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας, οπότε το προλεταριάτο θα χρησιμοποιήσει την πολιτική του κυριαρχία για την πραγματοποίηση του επαναστατικού μετασχηματισμού των παλιών και την οικοδόμηση νέων σχέσεων παραγωγής. Βασικό στοιχείο του μετασχηματισμού είναι η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής και η αντικατάστασή της με την κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων παραγωγών. «Η ιδιωτική ιδιοκτησία πρέπει επίσης να καταργηθεί και να παραχωρήσει τη

θέση της στην κοινή χρήση όλων των μέσων παραγωγής και στη διανομή των προϊόντων με κοινή συμφωνία, ή στη λεγόμενη κοινοκτημοσύνη. *Η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας είναι μάλιστα η πιο σύντομη και η πιο χαρακτηριστική έκφραση του μετασχηματισμού ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος, που έγινε αναγκαίος χάρη στην ανάπτυξη της βιομηχανίας [...]* [Η έμφαση δική μας].⁷⁷

Η μεταβατική περίοδος, που άρχισε με την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας, τελειώνει εκεί που η ιδιωτική ιδιοκτησία παραχώρησε τη θέση της στην κοινή ιδιοκτησία. Η κατάργηση, η άρση, η εξαφάνιση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας δεν μπορεί να γίνει με μιας, απαιτεί μια σειρά μεταβατικά μέτρα και μόνο ύστερα από την πραγματοποίηση αυτών των μέτρων θα καταστεί δυνατό να παραχωρήσει τη θέση της στην κοινή ιδιοκτησία των παραγωγών στα μέσα παραγωγής. Το βασικότερο από αυτά τα μεταβατικά μέτρα είναι το πέρασμα των μέσων παραγωγής στα χέρια του προλεταριακού κράτους, η κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, που, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 4*, δεν είναι βέβαια το τέρμα, αλλά αποτελεί τον αναγκαίο βασικό σταθμό στην πορεία προς την πλήρη κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής. Στο Μανιφέστο διαβάζουμε:

«Το προλεταριάτο θα χρησιμοποιήσει την πολιτική του κυριαρχία για ν' αποσπάσει βαθμιαία από την αστική τάξη όλο το κεφάλαιο, για να συγκεντρώσει όλα τα εργαλεία παραγωγής στα χέρια του κράτους, δηλαδή του προλεταριάτου που είναι οργανωμένο σαν κυρίαρχη τάξη, και για να αυξήσει όσο το δυνατό πιο γρήγορα τη μάζα των παραγωγικών δυνάμεων».⁷⁸

Η μεταβατική περίοδος είναι αναγκαία για δύο βασικούς λόγους:

* Δυστυχώς ο πρόωρος χαμός του συγγραφέα δεν επέτρεψε τη συγγραφή του 4ου κεφαλαίου. (Σημείωση επιμελητών)

- 1) γιατί πρέπει να καταργηθεί πλήρως, να εξαλειφθεί η ιδιωτική ιδιοκτησία και να αλλάξουν όλες οι παλιές σχέσεις παραγωγής και οι ίδιοι οι άνθρωποι,
- 2) για να αυξηθούν οι παραγωγικές δυνάμεις και ο κοινωνικός πλούτος ώστε να υπάρχει επάρκεια αγαθών που είναι αναγκαία για την κομμουνιστική κοινωνία. Η μεταβατική περίοδος είναι εντελώς αναγκαία γιατί, κατά τον Ένγκελς, η ιδιωτική ιδιοκτησία δεν είναι δυνατό να εξαλειφθεί με μιας. Όχι, λέει, κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό, «όπως ακριβώς δεν είναι δυνατό να αυξηθούν με μιας οι υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις σε διαστάσεις που είναι αναγκαίες για τη δημιουργία της [κομμουνιστικής] κοινωνίας. Για το λόγο αυτό [...] η επερχόμενη επανάσταση του προλεταριάτου θα μπορέσει να μετασχηματίσει τη σημερινή κοινωνία μόνο βαθμιαία και να εκμηδενίσει την ιδιωτική ιδιοκτησία μόνο τότε, όταν θα έχει δημιουργηθεί η αναγκαία γι' αυτό μάζα μέσων παραγωγής».⁷⁹

(Για την αναγκαιότητα ύπαρξης επάρκειας αγαθών προκειμένου να έχουμε κομμουνιστική κοινωνία και τα συναφή προβλήματα θα μιλήσουμε αναλυτικά στο 4^ο και 5^ο κεφάλαιο*. Εδώ σημειώνουμε μόνο ότι πρόκειται για την επάρκεια, όχι για την αφθονία αγαθών. Και η επάρκεια αγαθών είναι αναγκαία προκειμένου να καταργηθούν οι τάξεις. Αν δεν υπάρχει επάρκεια αγαθών, που θα μπορούν μέσω της διανομής με βάση την προσφερόμενη εργασία του καθενός να ικανοποιήσουν τις ανάγκες όλων των μελών της κοινωνίας και να τους προσφέρουν μian αξιοπρεπή διαβίωση, τότε η ύπαρξη μιας κυρίαρχης τάξης που θα σφετερίζεται, θα κατέχει τα μέσα παραγωγής και θα ζει σε βάρος της λαϊκής πλειοψηφίας, καθίσταται κοινωνικά ανα-

* Δυστυχώς ο πρόωρος χαμός του συγγραφέα δεν επέτρεψε τη συγγραφή του 4^{ου} και 5^{ου} κεφαλαίου. (Σημείωση επιμελητών)

γκαία και ο χωρισμός της κοινωνίας σε τάξεις αναπόφευκτος).

Ωστε, λοιπόν, η μεταβατική περίοδος είναι αναγκαία. Ο Ένγκελς απαριθμεί μια σειρά συγκεκριμένα μέτρα μετάβασης τα οποία θα οδηγήσουν σε μια κατάσταση, όπου το προλεταριάτο θα είναι αναγκασμένο «[...] να συγκεντρώσει στα χέρια του κράτους [...] όλο το κεφάλαιο, όλη την αγροτική οικονομία, όλη τη βιομηχανία, όλες τις μεταφορές [και] όλες τις ανταλλαγές». ⁸⁰ Και όταν όλα αυτά γίνουν πράξη, τότε και μόνο τότε η μεταβατική περίοδος περατώνεται και φτάνουμε στην αταξική και ακρατική κοινωνία: «Τέλος, όταν όλο το κεφάλαιο, όλη η παραγωγή και όλη η ανταλλαγή θα συγκεντρωθούν στα χέρια του έθνους, τότε η ιδιωτική ιδιοκτησία θα εκλείψει αφ' εαυτής, το χρήμα θα γίνει περιττό, η παραγωγή θα αυξηθεί σε τέτοιο σημείο και οι άνθρωποι θα αλλάζουν τόσο πολύ, ώστε να μπορέσουν να εξαλειφθούν και οι τελευταίες μορφές σχέσεων της παλιάς κοινωνίας». ⁸⁰

Όπως γράφει το "Μανιφέστο", τότε, «θάχουν εξαφανιστεί οι ταξικές διακρίσεις» και «η δημόσια εξουσία θα χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα». Έτσι το προλεταριάτο «[...] μαζί μ' αυτές τις [παλιές] σχέσεις παραγωγής, καταργεί τους όρους ύπαρξης της ταξικής αντίθεσης, των τάξεων γενικά και έτσι και την ίδια τη δικιά του κυριαρχία σαν τάξη». ⁸¹

Τα μεταβατικά μέτρα δεν προκύπτουν αυθαίρετα, πρέπει να είναι εναρμονισμένα με την υπάρχουσα κατάσταση και να προκύπτουν ως αναγκαία συνέπεια από τις υπάρχουσες σήμερα αντικειμενικές συνθήκες. Στο "Μανιφέστο" απαριθμούνται 10 τέτοια αναγκαία μέτρα μετάβασης: «1. Απαλλοτρίωση της γαιοκτησίας [...]. 2. Γερή προοδευτική φορολογία. 3. Κατάργηση του κληρονομικού δικαίου. 4. Κατάσχεση της περιουσίας όλων των φυγάδων και των στασιαστών. 5. Συγκέντρωση της πίστης στα χέρια του κράτους, [...]. 6. Συγκέντρωση στα χέρια του κράτους όλων των μέσων μεταφοράς. 7. Αύξηση του αριθμού των εθνικών εργοστασίων και των εργαλείων παραγωγής. [...]

8. Ίση υποχρεωτική δουλειά για όλους. [...] 9. Συνδυασμός της γεωργίας και της βιομηχανίας. Μέτρα που τείνουν στο να εξαφανίσουν βαθμιαία την αντίθεση ανάμεσα στην πόλη και στην ύπαιθρο. 10. Δημόσια και δωρεάν εκπαίδευση για όλα τα παιδιά. Κατάργηση της δουλιάς των παιδιών στα εργοστάσια με τη σημερινή της μορφή. Συνδυασμός της εκπαίδευσης με την υλική παραγωγή [...]».⁸²

Τα μεταβατικά μέτρα του Μανιφέστου είναι ακόμα λειψά. Θα τελειοποιηθούν αργότερα στο ώριμο μαρξικό έργο και ιδιαίτερα με την επεξεργασία από τον Μαρξ της εμπειρίας της κομμούνας του Παρισιού, όπως θα δούμε στο 4^{ο*} κεφάλαιο.

Η μεταβατική περίοδος, σύμφωνα με τους ιδρυτές του μαρξισμού, αρχίζει με την ανατροπή του αστικού κράτους και την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας και τελειώνει, όταν οι τάξεις έχουν καταρραγεί, οι κρατικοί θεσμοί έχουν παραμεριστεί και η ιδιωτική ιδιοκτησία έχει εξαλειφθεί παραχωρώντας τη θέση της στην κοινή ιδιοκτησία των συνεταιρισμένων παραγωγών, δηλαδή, όταν η κοινωνική εξέλιξη φτάνει ως την κομμουνιστική κοινωνία. Η μεταβατική περίοδος δεν τελειώνει όταν τα βασικά μέσα παραγωγής περάσουν στα χέρια του προλεταριακού κράτους και ολοκληρωθεί η συνεταιριστικοποίηση της μικρής αγροτικής και αστικής παραγωγής.

Η μεταβατική περίοδος δεν τελειώνει ούτε όταν όλα ανεξαιρέτως τα μέσα παραγωγής και ανταλλαγής περάσουν στα χέρια του προλεταριακού κράτους. Αυτό είναι όχι το τέλος, είναι μόνο η αρχή του τέλους της περιόδου μετάβασης. Είναι η απαραίτητη και αναγκαία προϋπόθεση για να περάσει η ανθρωπότητα στην κομμουνιστική κοινωνία.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού θα φροντίσουν να διαχωρίσουν την επαναστατική τους θεωρία της μετάβασης από τις διάφορες

* Δυστυχώς ο πρόωρος χαμός του συγγραφέα δεν επέτρεψε τη συγγραφή του 4^{ου} κεφαλαίου. (Σημείωση επιμελητών)

μικροαστικές θεωρίες, που δεν θεωρούσαν αναγκαία κανενός είδους επαναστατική μετάβαση σε μια νέα κοινωνία και τους αρκούσε η πραγματοποίηση μιας σειράς μέτρων στα πλαίσια του συστήματος για την εξάλειψη της φτώχειας και της δυστυχίας των μαζών.

Υπήρχαν και τότε άνθρωποι που δέχονταν τα μέτρα που πρότειναν οι κομμουνιστές (δηλαδή ο Μαρξ και ο Ένγκελς), όχι όμως ως μέτρα μετάβασης στην κομμουνιστική κοινωνία, αλλά ως τελικά μέτρα της κοινωνικής ανάπτυξης, ως μέτρα που η πραγματοποίησή τους είναι αρκετή για την εξάλειψη των συμφορών που προκαλεί η καπιταλιστική κοινωνία. Μια τέτοια θέση πρόβαλε ο μικροαστός σοσιαλιστής Karl Heinzen, που δεχόταν μ' αυτόν τον τρόπο τα προτεινόμενα από τους Μαρξ-Ένγκελς μέτρα. Ο Ένγκελς σε ένα άρθρο του ενάντια στον Κ. Heinzen θα υπερασπιστεί τον επαναστατικό μεταβατικό χαρακτήρα των μέτρων αυτών και θα απορρίψει την μεταρρυθμιστική εκπόρνευσή τους, αντικρούοντας όλους εκείνους που τα θεωρούσαν ως τελικά μέτρα της κοινωνικής ανάπτυξης.

Γράφει: «[...] [Όλα] αυτά τα μέτρα είναι ως επαναστατικά μέτρα όχι μόνο δυνατά αλλά και αναγκαία. Είναι δυνατά γιατί τα στηρίζει όλο το εξεγερμένο προλεταριάτο και τα διατηρεί με το όπλο στο χέρι. Είναι δυνατά παρά τις δυσκολίες και τις κακές καταστάσεις [...], γιατί ακριβώς αυτές οι δυσκολίες και οι κακές καταστάσεις θα αναγκάζουν το προλεταριάτο να πηγαίνει – για να μη χάσει πάλι αυτά που ήδη έχει κερδίσει – πιο πέρα και όλο πιο πέρα μέχρι την πλήρη εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Είναι δυνατά ως μέτρα που προετοιμάζουν, ως παροδικές μεταβατικές βαθμίδες για την εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και για κανέναν άλλο λόγο. Ο κύριος Heinzen όμως θέλει αυτά τα μέτρα ως σταθερά, ως τελικά μέτρα. Όχι ως μέτρα προετοιμασίας αλλά ως μέτρα οριστικά. Γι' αυτόν, δεν πρόκειται για μέσα αλλά για το σκοπό, δεν πρόκειται για μέτρα υπολογισμέ-

να για μια επαναστατική, αλλά για μια ήρεμη αστική κατάσταση. Έτσι όμως τα μέτρα αυτά γίνονται αδύνατα και ταυτόχρονα αντιδραστικά». ⁸³

Στις "Αρχές του Κομμουνισμού" ο Ένγκελς θα αποδώσει την άποψη αυτή στο συνολικό μικροαστικό ρεύμα του δημοκρατικού σοσιαλισμού. Υπάρχουν, γράφει, και οι δημοκρατικοί σοσιαλιστές «[...] οι οποίοι, βαδίζοντας στον ίδιο δρόμο με τους κομμουνιστές, θέλουν να πραγματοποιηθεί ένα μέρος των [μεταβατικών] μέτρων, όχι όμως ως μεταβατικά μέτρα που οδηγούν στον κομμουνισμό, αλλά ως μέτρα που είναι αρκετά για την εξάλειψη της αθλιότητας και την εξαφάνιση των δεινών που προκαλεί η σημερινή κοινωνία. Οι δημοκρατικοί αυτοί σοσιαλιστές [Η έμφαση στο πρωτότυπο] είναι είτε προλετάριοι που δεν κατανόησαν ακόμα επαρκώς τους όρους απελευθέρωσης της τάξης τους, είτε εκπρόσωποι της μικροαστικής τάξης [...]». ⁸⁴

2.2.2.3 Η κομμουνιστική κοινωνία

Η μαρξιστική αντίληψη αυτής της περιόδου για την κομμουνιστική κοινωνία, ξεπερνώντας και τα τελευταία ίχνη ουτοπισμού, απέκτησε πλατιά επιστημονική βάση. Οι ιδρυτές του επιστημονικού σοσιαλισμού περιγράφουν τώρα με επεξεργασμένο επιστημονικό τρόπο τα βασικά χαρακτηριστικά της μελλοντικής κοινωνίας των ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών.

Η κομμουνιστική κοινωνία δεν είναι γι' αυτούς προϊόν ενός οράματος, ενός σχεδίου, είναι το αναγκαίο αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης. Οι οικονομικοί νόμοι κίνησης της σύγχρονης, της καπιταλιστικής κοινωνίας οδηγούν αναπόφευκτα στη μετατροπή της σε κοινωνία κομμουνιστική.

Η κομμουνιστική κοινωνία που αποτυπώνεται στα έργα αυτής της περιόδου, είναι μια αταξική και ακρατική κοινωνία,

μια κοινωνία, όπου η ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής έχει εξαλειφθεί πλήρως, και την οικονομική της βάση την αποτελεί η κοινή ιδιοκτησία των συνεταιρισμένων⁷ παραγωγών. Είναι μια κοινωνία όπου δεν υπάρχουν σχέσεις ανταλλαγής των προϊόντων, όπου το χρήμα έχει καταργηθεί, ο προηγούμενος καταμερισμός εργασίας έχει εξαφανιστεί και έχει αρθεί η αντίθεση πόλης-χωριού και σωματικής-πνευματικής εργασίας. Σε αντίθεση με τον πρώιμο μαρξισμό, η κομμουνιστική κοινωνία τώρα μπορεί να υπάρξει μόνο παγκόσμια.

Η κομμουνιστική κοινωνία δεν δημιουργείται με συνταγές, δεν αποτελεί νοητικό κατασκεύασμα, προκύπτει αντικειμενικά από την υπάρχουσα κατάσταση, που, με την επαναστατική δράση της εργατικής τάξης, πρέπει να ανατραπεί και να αλλάξει, να μετασηματιστεί ριζικά με βάση τους αντικειμενικούς νόμους κίνησης της κοινωνικής εξέλιξης. Ο βασικότερος από αυτούς τους μετασηματισμούς είναι ο μετασηματισμός της ιδιοκτησίας, καθώς αποτελεί την εντελώς απαραίτητη προϋπόθεση για να οδηγηθούμε στην κομμουνιστική κοινωνία.

Η ιδιοκτησία όμως δεν είναι ένα πράγμα, είναι κοινωνική σχέση. Δεν είναι σχέση των ανθρώπων προς τα πράγματα, αλλά σχέση των ανθρώπων μεταξύ τους ως προς τα πράγματα. Είναι «σχέσεις των ατόμων ανάμεσά τους αναφορικά με το υλικό, το όργανο και το προϊόν της εργασίας».⁸⁵ Πρόκειται δηλαδή για αλλαγή κοινωνικών σχέσεων και αυτή δεν μπορεί να γίνει με μιας αλλά μόνο βαθμιαία. Ως σχέση παραγωγής, επομένως, η ιδιωτική ιδιοκτησία δεν μπορεί με μιας να καταργηθεί πλήρως και να εξαλειφθεί, αλλά μόνο βαθμιαία, στη διάρκεια μιας ολόκληρης περιόδου μετάβασης, όπου μαζί με τις παραγωγικές τους σχέσεις θα αλλάξουν και οι ίδιοι οι άνθρωποι, όπως είπαμε παραπάνω.

Η κομμουνιστική κοινωνία προκύπτει μόνο στο τέλος αυτής της διαδικασίας επαναστατικής μετάβασης, μόνο εφόσον η ιδιω-

τική ιδιοκτησία εξαφανιστεί και παραχωρήσει τη θέση της στην κοινή ιδιοκτησία, όχι νωρίτερα. Είναι το αποτέλεσμα της εξάλειψής της. Ο Ένγκελς συνοψίζει τα βασικά χαρακτηριστικά της μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας, που προκύπτει ως αποτέλεσμα της εξάλειψης της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, στις "Αρχές του Κομμουνισμού". Η κομμουνιστική κοινωνία είναι: «Καθολικός συνεταιρισμός όλων των μελών της κοινωνίας, με σκοπό την από κοινού και σχεδιασμένη εκμετάλλευση των παραγωγικών δυνάμεων. Ανάπτυξη της παραγωγής σε τέτοιο βαθμό που να ικανοποιεί τις ανάγκες όλων. Εξάλειψη της κατάστασης όπου οι ανάγκες των μεν ικανοποιούνται σε βάρος των άλλων. Πλήρης εξάλειψη των τάξεων και των ταξικών αντιθέσεων. Ολόπλευρη ανάπτυξη των ικανοτήτων όλων των μελών της κοινωνίας με την εξαφάνιση του προηγούμενου καταμερισμού της εργασίας, με την παραγωγική εκπαίδευση, την αλλαγή του είδους της δραστηριότητας, τη συμμετοχή όλων στην απολαβή των αγαθών, που έχουν παραχθεί από όλους, [και τέλος] με τη συγχώνευση της πόλης με το χωριό – αυτά είναι τα κύρια αποτελέσματα από την εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας».⁸⁶

Η κομμουνιστική κοινωνία προκύπτει εφόσον στην πορεία της εξέλιξης φτάσαμε σε ένα σημείο όπου όλη η παραγωγή και η ανταλλαγή «θα έχει συγκεντρωθεί στα χέρια των συνεταιρισμένων ατόμων». Μόνο τότε, και όχι νωρίτερα, όχι όταν όλα τα μέσα παραγωγής συγκεντρωθούν στα χέρια του κράτους, μόνο τότε λοιπόν, η παλιά καπιταλιστική κοινωνία θα έχει μετασηματιστεί επαναστατικά και θα μπορεί να παραχωρήσει τη θέση της στην κομμουνιστική κοινωνία, στην Ένωση (Assoziation), όπου «οι τάξεις θα έχουν καταργηθεί», «η δημόσια εξουσία θα έχει χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα», και όπου «η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι η προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων».⁸⁷

Είπαμε λίγο παραπάνω ότι οικονομική βάση της κομμουνι-

στικής κοινωνίας είναι η κοινή ιδιοκτησία των παραγωγών. Ας σταθούμε λίγο σ' αυτό. Πότε όμως μπορεί να υπάρξει και τι ακριβώς είναι η κοινή ιδιοκτησία στη μαρξιστική σκέψη αυτής της περιόδου; Ασφαλώς και δεν θα πέσει από τον ουρανό, αλλά θα προκύψει αναγκαστικά στην πορεία της κοινωνικής εξέλιξης. Στα έργα αυτής της περιόδου κοινή ιδιοκτησία έχουμε όταν οι παραγωγοί παίρνουν στα χέρια τους τα μέσα παραγωγής. Κοινή ιδιοκτησία είναι η «ιδιοποίηση της ολότητας των παραγωγικών δυνάμεων από μέρους των ενωμένων ατόμων»,⁸⁸ είναι η «κοινή χρήση όλων των μέσων παραγωγής»⁸⁹ από τους παραγωγούς, είναι «κοινή διεξαγωγή της παραγωγής με τις δυνάμεις ολόκληρης της κοινωνίας»,⁹⁰ είναι «η συγκέντρωση όλης της παραγωγής στα χέρια των συνεταιρισμένων* ατόμων»,⁹¹ είναι, όταν η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής «θα ανήκει σ' όλα τα μέλη της κοινωνίας».⁹² Κοινή ιδιοκτησία δεν είναι κρατική ιδιοκτησία. Δεν πρόκειται για την ιδιοκτησία του κράτους στα μέσα παραγωγής, που, όπως θα πει πολύ αργότερα ο Ένγκελς, το κράτος «τα χρησιμοποιεί και τα διαχειρίζεται στο όνομα της κοινωνίας»,⁹³ πρόκειται για την ιδιοκτησία μιας κοινωνίας ισότιμων ατόμων, της «κοινότητα[ς] των επαναστατών προλεταρίων», που πήραν «τους όρους ύπαρξής τους και τους όρους ύπαρξης όλων των μελών της κοινωνίας κάτω από τον έλεγχό τους»⁹⁴ και όχι για την ιδιοκτησία της «απατηλή[ς] κοινότητα[ς]»,⁹⁵ δηλαδή του κράτους που είναι το «υποκατάστατο[ο] της κοινότητας».⁹⁶ Πρόκειται για την ιδιοκτησία όχι μόνο ισότιμων, αλλά και ελεύθερων ατόμων που έχουν «καλλιεργήσει τις ικανότητές του[ς] προς όλες τις κατευθύνσεις».⁹⁶

Η κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής είναι μια διαδικασία ταυτόχρονη και άμεσα συνδεδεμένη με την

* Ο όρος "assozierte Individuen" αποδίδεται από το συγγραφέα ως "συνεταιρισμένα άτομα" και όχι ως "οργανωμένα άτομα", όπως μεταφράζεται στα Διαλεχτά Έργα. (Σημείωση επιμελητών)

κατάργηση των τάξεων, την κατάργηση του παλιού καταμερισμού εργασίας και την παραμέριση των πολιτικών θεσμών. Φτάνουμε σ' αυτή, αφού η εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, η πλήρης κατάργησή της έφτασε στο τέρμα της. Είδαμε παραπάνω ότι με την ανατροπή της αστικής τάξης και την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας, «την κατάκτηση της δημοκρατίας», σύμφωνα με την ορολογία του 1848, αρχικά τα βασικά μέσα παραγωγής περνούν βαθμιαία στην ιδιοκτησία του εργατικού κράτους. Γίνεται φανερό ότι αυτό δεν είναι ακόμα η κοινή ιδιοκτησία. Για να έχουμε κοινή ιδιοκτησία πρέπει να φτάσουμε σε ένα σημείο όπου οι παραγωγοί να έχουν την ίδια σχέση μεταξύ τους ως προς τα μέσα παραγωγής και να είναι εντελώς ελεύθερα άτομα. Να είναι δηλαδή ελεύθεροι και ισότιμοι συνεταιρισμένοι παραγωγοί. Για κάτι τέτοιο, όμως, χρειάζεται:

- α) να μην υπάρχει πλέον η κατάσταση στην κοινωνία όπου ένα μέρος της κατέχει τα μέσα παραγωγής και εκμεταλλεύεται το άλλο μέρος της κοινωνίας,
- β) να μην υπάρχουν καν ιδιώτες-ιδιοκτήτες μέσων παραγωγής και
- γ) να μην υπάρχουν διοικούντες και διοικούμενοι, διευθυνόμενοι και διευθυνόμενοι.

Η κατάσταση στην οποία ένα μικρό μέρος της κοινωνίας κατέχει τα μέσα παραγωγής και εκμεταλλεύεται και καταπιέζει τη λαϊκή πλειοψηφία, είναι η καπιταλιστική κοινωνία, την οποία πασχίζουμε να ανατρέψουμε. Ανατρέποντάς την όμως δεν πρέπει να σταματήσουμε στην απαλλοτρίωση των μεγάλων καπιταλιστών και στην παράδοση των απαλλοτριωθέντων μέσων παραγωγής στα χέρια του εργατικού κράτους.

Πρέπει να προχωρήσουμε, σεβόμενοι φυσικά τους ρυθμούς που επιβάλλει η συγκεκριμένη κατάσταση, και να φτάσουμε χωρίς βιασύνες και ετσιθελισμούς σε μια κατάσταση όπου όλα

ανεξαιρέτως τα μέσα παραγωγής και ανταλλαγής θα περάσουν στα χέρια του εργατικού κράτους. Πρέπει να το κάνουμε απαραίτητως, γιατί, όσο θα υπάρχει η μικρή αγροτική και αστική ιδιοκτησία, έστω και συνεταιρισμένη, ο κίνδυνος αναγέννησης του καπιταλισμού είναι υπαρκτός. Εννοείται ότι το πέρασμα της μικρής αγροτικής και αστικής παραγωγής στο συνεταιρισμό δεν μπορεί και δεν πρέπει να γίνει με τη βία, αλλά, όπως μας συμβούλευε ο Ένγκελς το 1894, σε εθελοντική βάση.⁹⁷ Δεν πρέπει, λοιπόν, να επιτρέψουμε στα μικροαστικά στρώματα να μας κλέψουν τη νίκη που πετύχαμε με την ανατροπή της αστικής τάξης και την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας. Γι' αυτό πρέπει να οδηγήσουμε την κοινωνική εξέλιξη ως την εξάλειψη και της μικρής ιδιωτικής ιδιοκτησίας, μετατρέποντας και αυτήν σε ιδιοκτησία του εργατικού μας κράτους.

Αλλά και όταν φτάσουμε και σ' αυτό το σημείο, δεν έχουμε ξεπεράσει κάθε κίνδυνο αντιστροφής της κοινωνικής εξέλιξης και παλινόρθωσης της ιδιωτικής ιδιοκτησίας! Αυτός ο κίνδυνος θα συνέχιζε να υπάρχει όσο υπάρχουν διοικούντες και διοικούμενοι, διευθύνοντες και διευθυνόμενοι. Αυτός που διοικεί, ασκεί εξουσία, δεν ταυτίζεται με το διοικούμενο, με αυτόν που εκτελεί τις αποφάσεις της πολιτικής διοίκησης. Αυτός που διευθύνει την παραγωγή, την ανταλλαγή, τη διανομή, βρίσκεται σε προνομιακή θέση σε σχέση με τον διευθυνόμενο. Και οι διοικούντες και οι διευθύνοντες μπορούν να μετατραπούν σε σφετεριστές, σε κλοπείς καταχραστές του κοινωνικού πλεονάσματος, αν κατορθώσουν να ξεφύγουν από τον άμεσο έλεγχο της εργατικής τάξης.

Δεν πρέπει λοιπόν να επιτρέψουμε στους διοικούντες και διευθύνοντες της μεταβατικής περιόδου, δηλαδή στους εκλεγμένους υπαλλήλους της εργατικής τάξης, να μετατραπούν σε παράσιτα στο στέρνο της κοινωνίας, ώστε η εργατική τάξη να

μην «ξαναχάσει την εξουσία που μόλις τώρα απέκτησε»*, όπως θα πει ο Ένγκελς [αργότερα].⁹⁸ Πρέπει να διατηρηθεί ο αυστηρός έλεγχος της εργατικής τάξης πάνω στους διοικούντες και διευθύνοντες σε όλη τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, ώσπου να δημιουργηθούν οι συνθήκες για την κατάργησή τους, και μόνο τότε θα μπορούμε να είμαστε ήσυχοι ότι κανένα πλέον πισωγύρισμα και καμιά παλινόρθωση δεν θα είναι πλέον δυνατό να υπάρξει.

Δεν πρέπει, επομένως, να σταματήσουμε στην κρατικοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής και στη συνεταιριστικοποίηση της μικρής αγροτικής και αστικής παραγωγής, ούτε μόνο στον αυστηρό έλεγχο της εργατικής τάξης πάνω στους διοικούντες και διευθύνοντες. Δεν πρέπει δηλαδή να διακόψουμε την επανάσταση, να τη σταματήσουμε στο σημείο εκείνο που συμφέρει τους μικροαστούς και τους γραφειοκράτες. Πρέπει να επιμείνουμε στο να κάνουμε την επανάσταση διαρκή, ως το σημείο εκείνο που θα εξαλειφθεί παντελώς η ιδιωτική ιδιοκτησία και θα φτάσουμε πραγματικά και όχι ψευδεπίγραφα στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Πρέπει να φτάσουμε αρχικά ως το πέρασμα όλων, χωρίς εξαίρεση, των μέσων παραγωγής, ανταλλαγής και διανομής στα χέρια του εργατικού κράτους. Σ' αυτό το σημείο οι τάξεις παύουν να υπάρχουν. Σε συνδυασμό και με την κατάκτηση της άλλης αναγκαίας προϋπόθεσης, της επίτευξης δηλαδή μιας ευρείας διεθνώς βάσης της δικτατορίας του προλεταριάτου, με

* Ο συγγραφέας είχε γράψει «... δεν πρέπει να επιτρέψουμε στους «υπαλλήλους μας να μας κλέψουν τη νίκη που με τόσο κόπο αποκτήσαμε», όπως θα πει ο Ένγκελς αργότερα.» Εδώ δεν αναφέρει κάποια πηγή εκτός από το στοιχείο «αργότερα», δηλαδή μετά από τις 22 Νοεμβρίου του 1894, όταν ο Ένγκελς έγραψε το κείμενο «Το αγροτικό ζήτημα στη Γαλλία και τη Γερμανία». Παραθέτουμε εδώ τα λόγια του Ένγκελς από το 1891 (βλ. παραπομπή 98), που εκφράζουν την ίδια σκέψη. (Σημείωση επιμελητών)

τη νίκη της παγκόσμια ή τουλάχιστον στις βασικότερες χώρες του κόσμου, ανοίγουν όλες οι προοπτικές και ξεκινούν οι διαδικασίες για την εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την κατάκτηση της αταξικής και ακρατικής κοινωνίας, της κοινωνίας που οικονομική της βάση αποτελεί η κοινή ιδιοκτησία των συνεταιρισμένων παραγωγών.

Στην πορεία της εξέλιξης, μετά τη συγκέντρωση όλων των μέσων παραγωγής, ανταλλαγής και διανομής στα χέρια του εργατικού κράτους, ο χωρισμός της κοινωνίας σε τάξεις γίνεται περιττός. Ο μέχρι τώρα καταμερισμός της εργασίας, που προκάλεσε την ύπαρξη των τάξεων, δεν έχει πλέον θέση, καταργείται και εξαλείφεται τελείως. Τα μέσα παραγωγής περνούν τώρα στα χέρια των ενωμένων ατόμων και η παραγωγή διεξάγεται στη βάση ενός κοινού σχεδίου των συνεταιρισμένων παραγωγών.

Σ' αυτό το σημείο η πολιτική εξουσία, το πολιτικό κράτος, γίνεται περιττό. Επειδή «[η] πολιτική εξουσία, στην ουσία της, είναι η οργανωμένη βία μιας τάξης για την καταπίεση μιας άλλης»,⁹⁹ γι' αυτό δεν είναι αναγκαία η ύπαρξή της σε μια κατάσταση όπου οι τάξεις έχουν καταργηθεί. Στη "Γερμανική Ιδεολογία" είχαν πει ότι «η κομμουνιστική επανάσταση [...] καταργεί τελικά τους πολιτικούς θεσμούς».¹⁰⁰ Στην "Αθλιότητα της Φιλοσοφίας" ο Μαρξ σημείωσε ότι στην κομμουνιστική κοινωνία, «στην Ένωση [Assoziation], [...] όπου θα έχουν καταργηθεί οι τάξεις και οι ταξικές αντιθέσεις, δεν θα υπάρχει πλέον καμιά καθ' εαυτού πολιτική εξουσία»,¹⁰¹ και «η δημόσια εξουσία θα χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα»,¹⁰² όπως γράφει το "Μανιφέστο".

Η κατάσταση όπου οι τάξεις έχουν καταργηθεί και το πολιτικό κράτος εξέλιπε, όπου "δεν υπάρχει πλέον καμιά καθ' εαυτού πολιτική εξουσία", είναι μια κατάσταση όπου όλη η παραγωγή συγκεντρώθηκε στα χέρια των συνεταιρισμένων ατόμων και στη θέση της ταξικής κοινωνίας μπήκε η Ένωση (Assoziation),

δηλαδή η κομμουνιστική κοινωνία. Πρόκειται για την «κοινότητα των επαναστατών προλετάρων», όπου τα άτομα «παίρνουν τους όρους ύπαρξής τους και τους όρους ύπαρξης όλων των μελών της κοινωνίας κάτω από τον έλεγχό τους». ¹⁰³ Πρόκειται για μια κατάσταση όπου έχει τερματιστεί η ιδιωτική ιδιοκτησία και τη θέση της πήρε η κοινή ιδιοκτησία, καθώς με «[...] την ιδιοποίηση της ολότητας των παραγωγικών δυνάμεων από μέρους των ενωμένων ατόμων, η ατομική ιδιοκτησία τερματίζεται». ¹⁰⁴ Η ιδιωτική ιδιοκτησία που καταργήθηκε, έδωσε τη θέση της στην κοινή ιδιοκτησία. Στην κομμουνιστική κοινωνία «το κεφάλαιο [μεταβλήθηκε] σε κοινή ιδιοκτησία, που [...] ανήκει σ' όλα τα μέλη της κοινωνίας». ¹⁰⁵ Αυτή η κοινή ιδιοκτησία, η ιδιοκτησία των ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών, η ιδιοκτησία των "ενωμένων στην Ένωση [Assoziation] ατόμων" αποτελεί την οικονομική βάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Η κομμουνιστική ρύθμιση της παραγωγής γίνεται στη βάση ενός σχεδίου των ενωμένων παραγωγών. Ο Ένγκελς γράφει στις "Αρχές του Κομμουνισμού": «[...] η κοινωνία [θα] αποσπάσει από τα χέρια των ιδιωτών καπιταλιστών τη χρησιμοποίηση όλων των παραγωγικών δυνάμεων και των μέσων μεταφοράς, καθώς και την ανταλλαγή και τη διανομή των προϊόντων και [θα] αναλάβει τη διεύθυνση όλων αυτών σύμφωνα με ένα σχέδιο που θα στηρίζεται στους πόρους που υπάρχουν και στις ανάγκες της κοινωνίας στο σύνολό της [...]». ¹⁰⁶ Στην κατάσταση όπου υπάρχει κομμουνιστική ρύθμιση της παραγωγής ο παλιός κοινωνικός καταμερισμός εργασίας έχει καταργηθεί, έχει εξαλειφθεί τελείως, και στον τεχνικό καταμερισμό της εργασίας στην παραγωγική διαδικασία δεν υπάρχουν πλέον διευθύνοντες και διευθυνόμενοι. «Ο [...] καταμερισμός της εργασίας, που μετατρέπει τον ένα σε αγρότη, τον άλλο σε τσαγκάρη, τον τρίτο σε εργοστασιακό εργάτη [και] τον τέταρτο σε κερδοσκόπο του

χρηματιστηρίου, θα εξαφανιστεί εντελώς». ¹⁰⁷ Όπως είχαν πει οι ιδρυτές του μαρξισμού στη "Γερμανική Ιδεολογία": «Καταμερισμός της εργασίας και ιδιωτική* ιδιοκτησία είναι εξ άλλου ταυτόσημες εκφράσεις: στη μία το ίδιο πράγμα βεβαιώνεται σε σχέση με τη δραστηριότητα, ενώ στην άλλη βεβαιώνεται σε σχέση με το προϊόν αυτής της δραστηριότητας». ¹⁰⁸ Με την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας καταργείται και ο παλιός καταμερισμός εργασίας και οι άνθρωποι της κομμουνιστικής κοινωνίας παύουν να έχουν μια αποκλειστική σφαίρα δραστηριότητας και έχουν τη δυνατότητα να αναπτύσσονται ολόπλευρα. Στην κομμουνιστική κοινωνία «η δραστηριότητα [...] καταμερίζεται εθελοντικά» και όχι «φυσικά», όπως γίνεται στον καπιταλισμό, όπου, γι' αυτό, «η πράξη του ανθρώπου γίνεται μια ξένη δύναμη που του αντυπαράθεται, που τον υποδουλώνει, αντί να ελέγχεται απ' αυτόν». ¹⁰⁹

Στον παλιό κοινωνικό καταμερισμό εργασίας κάθε άνθρωπος έχει μια αποκλειστική σφαίρα δραστηριότητας και δεν μπορεί να ξεφύγει από αυτήν. Στον κομμουνισμό οι άνθρωποι διακρίνονται για τις πολύμορφες δραστηριότητές τους.

Από «[...] τη στιγμή που εμφανίζεται ο καταμερισμός της εργασίας, κάθε άνθρωπος έχει μιαν ιδιαίτερη, αποκλειστική σφαίρα δραστηριότητας, που του επιβάλλεται αναγκαστικά και που δε μπορεί να της ξεφύγει. Είναι κυνηγός, ψαράς, βοσκός, ή κριτικός και πρέπει να παραμείνει τέτιος, αν δε θέλει να χάσει τα μέσα της ύπαρξής του, ενώ στην κομμουνιστική κοινωνία, όπου κανένας δεν έχει αποκλειστική σφαίρα δραστηριότητας, αλλά καθένας μπορεί να τελειοποιηθεί σε οποιοδήποτε κλάδο

* Η παραδοσιακή απόδοση του γερμανικού όρου "Privateigentum" ως "ατομική ιδιοκτησία" δεν θεωρείται ορθή από το συγγραφέα, που αποδίδει τον ίδιο όρο ως "ιδιωτική ιδιοκτησία". Στο συγκεκριμένο σημείο το κείμενο διαφοροποιείται από το κείμενο στο οποίο παραπέμπουμε. (Σημείωση επιμελητών)

θέλει, η κοινωνία ρυθμίζει τη γενική παραγωγή κι έτσι κάνει δυνατό για μένα να κάνω ένα πράγμα σήμερα κι άλλο αύριο, να κυνηγώ το πρωί, να ψαρεύω το απόγευμα, να φροντίζω τα ζώα το βράδυ, να κάνω κριτική μετά το δείπνο, όπως ακριβώς μου αρέσει, χωρίς ποτέ να γίνομαι κυνηγός, ψαράς, βοσκός ή κριτικός. Αυτός ο καθορισμός της κοινωνικής δραστηριότητας, αυτή η σταθεροποίηση αυτού που εμείς οι ίδιοι το κάνουμε μian αντικειμενική δύναμη πάνω από μας, που αναπτύσσεται και ξεφεύγει από τον έλεγχό μας, ματαιώνοντας τις προσδοκίες μας, και εκμηδενίζοντας τους υπολογισμούς μας, είναι μια από τις κύριες στιγμές στην ιστορική εξέλιξη μέχρι τώρα». ¹⁰⁹

Στην κομμουνιστική κοινωνία δεν υπάρχουν, λοιπόν, οικοδόμοι, μαραγκοί, τορναδόροι, καλλιτέχνες, μηχανικοί κ.λπ.

Όλοι τους θα έχουν πολύπλευρη μόρφωση και ειδικευση και θα μπορούν να ασχολούνται με τις πιο διαφορετικές δραστηριότητες, χωρίς να έχουν μια μόνο μόνιμη ειδικευση, ένα μόνο μόνιμο επάγγελμα. «Σε μια κομμουνιστική κοινωνία δεν υπάρχουν ζωγράφοι αλλά το πολύ-πολύ άνθρωποι που ανάμεσα στ' άλλα ζωγραφίζουν». ¹¹⁰

Αλλά, ενώ ο παλιός κοινωνικός καταμερισμός εργασίας θα έχει καταργηθεί μόλις κατακτηθεί η κομμουνιστική κοινωνία, θα υπάρχει ακόμα, τουλάχιστον στα αρχικά στάδια αυτής της κοινωνίας και ώσπου η παραγωγή να αυτοματοποιηθεί πλήρως, ο τεχνικός καταμερισμός εργασίας στην παραγωγή. Σ' αυτόν τον τεχνικό καταμερισμό εργασίας, όσο αυτός θα είναι ακόμα αναγκαίος, δεν θα υπάρχουν πλέον διευθύνοντες και διευθυνόμενοι. Οι άνθρωποι θα έχουν εκπαιδευτεί, θα έχουν αλλάξει κατά την περίοδο μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό, θα έχουν απαλλαγεί από τη μονομέρεια και η κομμουνιστική κοινωνία θα τους δίνει τώρα τη συνεχή δυνατότητα της ολόπλευρης ανάπτυξης των ικανοτήτων τους.

«Η εκπαίδευση θα δώσει στους νεαρούς ανθρώπους τη

δυνατότητα να αφομοιώσουν γρήγορα στην πράξη όλο το σύστημα της παραγωγής, θα τους επιτρέψει να περνούν με τη σειρά από τον ένα κλάδο της παραγωγής στον άλλω, σύμφωνα με τις ανάγκες της κοινωνίας ή σύμφωνα με την ατομική τους κλίση. [Η εκπαίδευση] θα τους απαλλάξει, συνεπώς, από τη μονομέρεια που ο σημερινός καταμερισμός της εργασίας επιβάλλει στον κάθε ξεχωριστό άνθρωπο. Έτσι, η κοινωνία, οργανωμένη πάνω σε κομμουνιστική βάση, θα δώσει τη δυνατότητα στα μέλη της να χρησιμοποιήσουν ολόπλευρα τις ολόπλευρα αναπτυγμένες ικανότητές τους». ¹¹¹

Ο καθένας θα μπορεί να αντικαταστήσει τον άλλον στη δουλειά, μια και όλοι είναι σε θέση τη μια στιγμή να κάνουν το διευθυντή και την άλλη να λαδώνουν τη μηχανή ή να επιβλέπουν και να φροντίζουν την καθαριότητα.

Θα είναι, λοιπόν, ίσοι μεταξύ τους, καθώς θα έχουν «ίση δραστηριότητα, έτσι που ο ένας να μπορεί να αντικαταστήσει έναν άλλο στην "ανθρώπινη εργασία"». ¹¹²

Δεν θα έχουμε διευθύνοντες και διευθυνόμενους όχι μόνο σε μια πολύ προχωρημένη βαθμίδα του κομμουνισμού (π.χ. όταν η αυτοματοποίηση της παραγωγής σε μια πολύ προχωρημένη στιγμή του ολοκληρωμένου κομμουνισμού θα τους έχει καταργήσει, όπως και κάθε καταμερισμό της εργασίας, μαζί και τον τεχνικό) αλλά και στα αρχικά στάδια της κομμουνιστικής κοινωνίας, αμέσως μετά την πλήρη εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, την κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, την κατάργηση των τάξεων και τον παραμερισμό των πολιτικών θεσμών. Η «ίση δραστηριότητα», το γεγονός ότι «ο ένας μπορεί να αντικαταστήσει έναν άλλο» σε οποιαδήποτε δουλειά, δίνει τη δυνατότητα όλοι να γίνονται εναλλάξ και για μια στιγμή διευθυντές, και επομένως, κανένας να μην έχει μόνιμο διευθυντικό ρόλο στην παραγωγή, δίνει τη δυνατότητα όλοι

να είναι εναλλάξ και μόνο για μια στιγμή διευθυνόμενοι, και επομένως, κανένας να μην είναι μόνιμα διευθυνόμενος. Υπενθυμίζω ότι διοικούντες και διοικούμενοι δεν θα υπάρχουν πλέον ούτε εναλλάξ, ούτε για μια στιγμή, καθώς οι έννοιες αυτές παραπέμπουν στους πολιτικούς θεσμούς και στο πολιτικό κράτος. Αλλά το πολιτικό κράτος και οι πολιτικοί θεσμοί θα έχουν ήδη παραμεριστεί και θα έχουν τεθεί στο μουσείο της ιστορίας μαζί με την ιδιωτική ιδιοκτησία, τις τάξεις και τις ταξικές διακρίσεις, καθώς και τον παλιό καταμερισμό της εργασίας, που προκάλεσε το διαχωρισμό της κοινωνίας σε τάξεις, την επαγγελματική μονομέρεια κ.λπ.

Η ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου, που αποτελεί προϋπόθεση για να μην έχουμε πλέον διοικούντες και διοικούμενους, διευθύνοντες και διευθυνόμενους, για να έχουμε επιτέλους ισότιμους παραγωγούς, δεν αποτελεί ένα ουτοπικό ονειροπόλημα των ιδρυτών του μαρξισμού, ένα ιδανικό που πρέπει να εκπληρωθεί, αλλά αποτέλεσμα της νικηφόρας πορείας της προλεταριακής επανάστασης, που με την πλήρη νίκη της οδηγεί την κοινωνική εξέλιξη ως εκείνο το σημείο που αυτή η ιστορική εξέλιξη μπαίνει κάτω από τον έλεγχο του ανθρώπου.

«Η ολόπλευρη ανάπτυξη του ατόμου θα σταματήσει να εννοείται σαν ιδανικό, σαν προορισμός, κτλ., μονάχα όταν η επίδραση του κόσμου που παρακινεί την αληθινή ανάπτυξη των ικανοτήτων του ατόμου μπει κάτω από τον έλεγχο των ίδιων των ατόμων [...]».¹¹³

«Μέσα στην κομμουνιστική κοινωνία, τη μόνη όπου η πρωτότυπη και ελεύθερη ανάπτυξη των ατόμων δεν είναι μια κενή φράση, η ανάπτυξη αυτή καθορίζεται ακριβώς από τη σύνδεση των ατόμων, μια σύνδεση που συνίσταται εν μέρει στις οικονομικές προϋποθέσεις και εν μέρει στην αναγκαία αλληλεγγύη για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων, και, τέλος, στον καθολικό χαρα-

κτήρα της δραστηριότητας των ατόμων πάνω στη βάση των υφιστάμενων παραγωγικών δυνάμεων. Εδώ, επομένως, πρόκειται για άτομα που βρίσκονται σ' ένα καθορισμένο στάδιο ιστορικής ανάπτυξης και καθόλου για οποιαδήποτε, τυχαία άτομα, ακόμα κι αν παραβλέψουμε την απαραίτητη κομμουνιστική επανάσταση, που η ίδια είναι ένας γενικός όρος για την ελεύθερή τους ανάπτυξη». ¹¹⁴

Στην κομμουνιστική κοινωνία θα εξαλειφθεί η αποξένωση των παραγωγών από το ίδιο το προϊόν τους, καθώς αυτοί θα βάλουν την παραγωγή κάτω από τον έλεγχό τους. Στη θέση της κυριαρχίας των συνθηκών και του τυχαίου πάνω στους ανθρώπους θα μπει η κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στις συνθήκες. Οι Μαρξ-Ενγκελς γράφουν στη "Γερμανική Ιδεολογία":

Με «[...] την εξάλειψη [...] της ιδιωτικής ιδιοκτησίας [και] με την κομμουνιστική ρύθμιση της παραγωγής εξαλείφεται από τους ανθρώπους το αίσθημα ότι είναι αποξενωμένοι από το προϊόν που οι ίδιοι παράγουν, [...] και οι άνθρωποι βάζουν πάλι κάτω από τον έλεγχό τους την [...] παραγωγή[...]» ¹¹⁵ και

«Στην τωρινή εποχή η κυριαρχία των υλικών συνθηκών πάνω στα άτομα, η κατάπνιξη της προσωπικότητας από το τυχαίο, έχει πάρει την οξύτερη και την πιο καθολική της μορφή, και θέτει στα υπάρχοντα άτομα ένα πολύ συγκεκριμένο καθήκον. Τους έθεσε το καθήκον να αντικαταστήσουν την κυριαρχία των συνθηκών και του τυχαίου πάνω στα άτομα με την κυριαρχία των ατόμων πάνω στο τυχαίο και τις συνθήκες. Αξίωση της εποχής [...] είναι [...] η απελευθέρωση από ένα πολύ συγκεκριμένο τρόπο ανάπτυξης. Το καθήκον αυτό, που το υπαγορεύουν οι τωρινές συνθήκες, συμπίπτει με το καθήκον της οργάνωσης της κοινωνίας πάνω σε κομμουνιστική βάση». ¹¹⁶

Από τα γραπτά των ιδρυτών του επιστημονικού σοσιαλισμού αυτής της περιόδου γίνεται φανερό ότι στην κομμουνιστική κοινωνία έχει καταργηθεί κάθε εκμετάλλευση και κάθε καταπίεση

(κοινωνική, πολιτική, εθνική).

Στην κομμουνιστική κοινωνία δεν θα υπάρχουν εμπορευματικές σχέσεις, καθώς «[...] η δύναμη της σχέσης προσφοράς και ζήτησης εκμηδενίζεται, και οι άνθρωποι βάζουν πάλι κάτω από τον έλεγχό τους την ανταλλαγή, και παραγωγή, τον τρόπο της αμοιβαίας τους σχέσης», και, καταργείται «[...] το εμπόριο, που τελικά δεν είναι τίποτε άλλο παρά ανταλλαγή προϊόντων των διαφόρων ατόμων και χωρών», που «[...] κυβερνάει ολόκληρο τον κόσμο μέσω της σχέσης προσφοράς και ζήτησης».¹¹⁷ Το χρήμα, που «δεν είναι ένα πράγμα αλλά μια κοινωνική σχέση»,¹¹⁸ θα καταργηθεί μαζί με όλες τις άλλες αστικές σχέσεις παραγωγής. «Όταν [...] όλο το κεφάλαιο, όλη η παραγωγή και όλη η ανταλλαγή θα συγκεντρωθούν στα χέρια του έθνους, τότε η ιδιωτική ιδιοκτησία θα εξαφανιστεί αφ' εαυτής, τα χρήματα θα γίνουν περιττά [...]».¹¹⁹ Επίσης, θα αρθεί η αντίθεση πόλης-χωριού. «Η αντίθεση ανάμεσα στην πόλη και το χωριό μπορεί να υπάρχει μονάχα στα πλαίσια της ιδιωτικής ιδιοκτησίας», και «[η] υπέρβαση [Aufhebung] της αντίθεσης ανάμεσα στην πόλη και το χωριό είναι ένας από τους πρώτους όρους της συντροφικής κοινωνίας [...]»¹²⁰ ή όπως θα πει ο Ένγκελς στις "Αρχές του Κομμουνισμού": «[...] [Η] αντίθεση ανάμεσα στην πόλη και το χωριό θα εξαφανιστεί επίσης». ¹²¹

Όσον αφορά τώρα στη διανομή, οι ιδρυτές του μαρξισμού δεν μας διαφωτίζουν επαρκώς στα έργα τους αυτής της περιόδου (1845-1848). Δεν υπάρχει σ' αυτά μια σαφής τοποθέτηση – υπό την προϋπόθεση, φυσικά, ότι δεν μου διέλαθε, όπως ελπίζω, από αβλεψία κάτι κατά την ανάγνωση των κειμένων. Το ότι δεν είχαν καταλήξει σε μια ξεκάθαρη θέση για τη διανομή φαίνεται και από την ασαφή διατύπωση του Ένγκελς στις "Αρχές του Κομμουνισμού", όπου κάνει λόγο για «διανομή όλων των προϊόντων με κοινή συμφωνία ή κατά τη λεγόμενη κοινοκτημο-

σύνη». ¹²² Γενικά από πολλές διατυπώσεις τους φαίνεται ότι μιλούν για "διανομή με βάση την ικανοποίηση των αναγκών". Όπως γράφει ο Ένγκελς «[...] η κοινωνία θα παράγει προϊόντα σε επάρκεια, ώστε να μπορεί να οργανώσει τη διανομή τους έτσι που να ικανοποιούνται οι ανάγκες όλων των μελών της». ¹²³ Η διανομή με τρόπο που να ικανοποιούνται οι ανάγκες όλων των μελών της κοινωνίας δεν είναι πάντως η αρχή διανομής του ώριμου μαρξισμού "στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του". Δεν είναι η διανομή σε μια κοινωνία όπου υπάρχει αφθονία αγαθών. Εδώ υπάρχει απλώς επάρκεια αγαθών που δίνει τη δυνατότητα σε όλα τα μέλη της κοινωνίας να τα αποκτήσουν και να ζήσουν αξιοπρεπώς, μια επάρκεια που αποκλείει και δεν καθιστά κοινωνικά αναγκαία την ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής, της παραγωγής και του κοινωνικού πλούτου από μια μικρή μειοψηφία της κοινωνίας που ζει σε βάρος της πλειοψηφίας.

Σε αντίθεση με τον πρώιμο μαρξισμό, με την αποτύπωση δηλαδή της μελλοντικής κοινωνίας από τον Ένγκελς, το Φλεβάρη του 1845, η κομμουνιστική κοινωνία τώρα, στα έργα της περιόδου 1845-1848, δεν είναι πλέον μια εθνική υπόθεση, δεν μπορεί να κατακτηθεί στα εθνικά πλαίσια, στα πλαίσια μίας μόνης χώρας ή ομάδας χωρών, είναι μια υπόθεση παγκόσμια και μπορεί να κατακτηθεί μόνο παγκόσμια.

«Εμπειρικά, ο κομμουνισμός είναι δυνατός μονάχα σαν πράξη των κυρίαρχων λαών μονομιάς και ταυτόχρονα, πράγμα που προϋποθέτει την παγκόσμια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την παγκόσμια επικοινωνία που συνδέεται με τον κομμουνισμό [Η έμφαση δική μας]». ¹²⁴ Η κομμουνιστική επανάσταση «δεν θα είναι μόνο εθνική [...] είναι μια επανάσταση παγκόσμια και γι' αυτό θα εξελιχθεί σε ένα παγκόσμιο πεδίο». ¹²⁵

2.3 Η ολοκλήρωση της μαρξιστικής θεωρίας για την κομμουνιστική κοινωνία –

Η "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα" και οι δύο φάσεις της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Επαναλαμβάνω ότι την κομμουνιστική κοινωνία, με βάση την ολοκληρωμένη μαρξιστική θεωρία, θα την παρουσιάσουμε αναλυτικά στο 5^ο κεφάλαιο*. Εδώ, μόνο στα πεταχτά θα αναφερθούμε στα σχετικά έργα των Μαρξ-Ενγκελς από το 1848 έως το 1875, για να σταθούμε κάπως πιο διεξοδικά στην "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα". Θεωρούμε πως με το έργο αυτό του Μαρξ ολοκληρώθηκε η μαρξιστική θεωρία για την προλεταριακή επανάσταση, τη μεταβατική περίοδο και την ίδια την κομμουνιστική κοινωνία. Ο χωρισμός της κομμουνιστικής κοινωνίας σε πρώτη και σε ανώτερη φάση έχει τεράστια μεθοδολογική σημασία και αποτελεί μεγάλο επιστημονικό επίτευγμα του Μαρξ. Βέβαια, όσα είπε ο Μαρξ στο έργο αυτό δεν ήταν εντελώς καινούργια, δεν τα είπε για πρώτη φορά. Ακόμα και για τις δύο φάσεις της κομμουνιστικής κοινωνίας είχε ήδη μιλήσει στο προηγούμενο έργο του (και κυρίως στο "Κεφάλαιο"), χωρίς όμως να τις κατονομάζει και χωρίς να κάνει ρητά το μεθοδολογικό διαχωρισμό της κομμουνιστικής κοινωνίας σε πρώτη φάση και σε ολοκληρωμένο κομμουνισμό. Όσα εξέθεσε, λοιπόν, ο Μαρξ στην "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα", δεν τα εξέφραζε για πρώτη φορά, ήταν ήδη αποτυπωμένα στο προηγούμενο έργο του και ιδιαίτερα στο "Κεφάλαιο". Μπορούμε να πούμε ότι το περιεχόμενο της "Κριτικής" αποτελεί μια σύνοψη των σχετικών αντιλήψεων των ιδρυτών του μαρξισμού για την επανάσταση, τη μεταβατική περίοδο και την κομμουνιστική

* Δυστυχώς ο πρόωρος χαμός του συγγραφέα δεν επέτρεψε τη συγγραφή του 5^{ου} κεφαλαίου. (Σημείωση επιμελητών)

κοινωνία. Το μόνο καινούριο που προσέθεσε εδώ και διατύπωσε για πρώτη φορά καθαρά, είναι ο σαφής διαχωρισμός των δύο φάσεων της κομμουνιστικής κοινωνίας, που όμως σέ επιμέρους ζητήματα τον είχε υπαινιχτεί σε προηγούμενα έργα του.

Στα έργα του μετά το 1848, και κυρίως στο "Κεφάλαιο", καθώς και στα έργα του Ένγκελς αυτής της περιόδου, λύθηκαν πολλά θεωρητικά ζητήματα και η μαρξιστική επιστήμη προχώρησε με τεράστια βήματα προς τα μπρος. Στην περίοδο αυτή, οι ιδρυτές του μαρξισμού ολοκλήρωσαν την επαναστατική τους θεωρία για την επανάσταση, μια επανάσταση που είναι διαρκής και νικάει τελικά μόνο παγκόσμια, για την περίοδο μετάβασης, και με την "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα" ολοκλήρωσαν και την επαναστατική τους θεωρία για την κομμουνιστική κοινωνία. Έλυσαν σημαντικά θεωρητικά προβλήματα, όπως τα προβλήματα του κράτους, που η ύπαρξή του είναι αναγκαία στη μεταβατική περίοδο και αναγκαστικά απονεκρώνεται, όταν υπάρξουν γι' αυτό οι αναγκαίες κοινωνικές συνθήκες, όταν φθάσουμε στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Εμβάθυναν περισσότερο και ξεκαθάρισαν πλήρως τι ακριβώς είναι η κοινή ιδιοκτησία των συνεταιρισμένων παραγωγών στα μέσα παραγωγής και κάτω από ποιες κοινωνικές προϋποθέσεις αυτή γίνεται δυνατή και πραγματοποιήσιμη. Επεξεργάστηκαν παραπέρα και τελειοποίησαν τη θεωρία τους για την κοινωνικά αναγκαία μεταβατική περίοδο από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό - κομμουνισμό, καθώς και τη θεωρία τους για την κομμουνιστική κοινωνία. Συνεπείς στη διαλεκτική, δηλαδή στην επιστημονική τους θεωρία της εξέλιξης, καθόρισαν την κομμουνιστική κοινωνία ως μια κοινωνία εξελισσόμενη, που πολλά από τα τελικά της χαρακτηριστικά δεν μπορούν να αναπτυχθούν από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής της. Η "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα" έγινε αντικείμενο μιας ωμής και κατάπτυστης διαστρέβλωσης από το ίδιο το κομμουνιστικό κίνημα, από όλες

τις ηγεσίες του μετά το Λένιν. Η αποκατάσταση της αλήθειας για το έργο αυτό, όπως και γενικά η αποκατάσταση του μαρξισμού από τις μικροαστικές και γραφειοκρατικές παραμορφώσεις, παραποιήσεις, διαστρεβλώσεις και αποσιωπήσεις ολόκληρων δεκαετιών, αποτελεί ελάχιστη πράξη ευθύνης για τους σημερινούς μαρξιστές και αναγκαία προϋπόθεση για μια επιτυχή αντιπίθεση του σημερινού εργατικού κινήματος ενάντια στην αστική τάξη και τον ιμπεριαλισμό, για την επαναστατική ανατροπή τους και την κοινωνική απελευθέρωση της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων. Κάτι τέτοιο όμως απαιτεί επείγοντως την αποκατάσταση της μαρξιστικής αλήθειας, και την αποκάθαρση της μαρξιστικής θεωρίας από όλα τα αστικά και μικροαστικά επιστρώματα που σωρεύτηκαν πάνω της μετά το θάνατο του Λένιν επί επτά και πάνω δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση του περιεχομένου της "Κριτικής του Προγράμματος της Γκότα", πρέπει να συνεννοηθούμε για τους όρους. Ο Μαρξ έκανε λόγο για πρώτη φάση και για ανώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Ο όρος σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ από το Μαρξ, ούτε από τον Ένγκελς, είναι όρος μεταγενέστερος και χρησιμοποιήθηκε από το Λένιν και την Γ΄ Διεθνή. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς χρησιμοποιούσαν για τη μελλοντική κοινωνία τον όρο "κομμουνισμός", ενίοτε όμως και τον όρο "σοσιαλισμός". Όταν στα κείμενα των ιδρυτών του μαρξισμού υπάρχει ο όρος "σοσιαλισμός" ως προσδιοριστικό της μελλοντικής κοινωνίας, αυτό δεν σημαίνει καθόλου την πρώτη φάση του κομμουνισμού, αλλά τη συνολική κομμουνιστική κοινωνία. Ο Κάουτσκι και οι άλλοι ηγέτες και θεωρητικοί της Β΄ Διεθνούς εγκατέλειψαν τον όρο "κομμουνισμός", που μόνο περιθωριακά εμφανιζόταν πλέον, και χρησιμοποιούσαν συνήθως για τη μελλοντική κοινωνία τον όρο "σοσιαλισμός". Ο Λένιν, με το "σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής

κοινωνίας", ήθελε προφανώς να αποκαταστήσει – εκτός από την θεωρητική ουσία – και τη μαρξιστική ορολογία. Η ορολογία του Λένιν χρησιμοποιείται ευρέως στις σημερινές συνθήκες. Την ορολογία του Λένιν χρησιμοποιούμε και στην παρούσα εργασία. Έτσι, σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας ή πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμός), σημαίνει σε τούτο το γραπτό την κατώτερη βαθμίδα του κομμουνισμού και σοσιαλισμός – κομμουνισμός τη συνολική κομμουνιστική κοινωνία με τις δύο της φάσεις!

2.3.1 Τρεις βαθμίδες (στάδια, φάσεις) της ιστορικής εξέλιξης

Ερχόμαστε τώρα στο περιεχόμενο της "Κριτικής του Προγράμματος της Γκότα". Κατ' αρχήν θέλουμε να τονίσουμε ότι ο Μαρξ στο έργο του αυτό διακρίνει 3 βαθμίδες (στάδια, φάσεις) της κοινωνικής εξέλιξης μετά την ανατροπή της αστικής τάξης και την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας:

- α) Τη μεταβατική περίοδο ανάμεσα στον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό – κομμουνισμό ή τα «μακρόχρονα κοιλοπονήματα», όπως ονομάζει ο Μαρξ τη μεταβατική περίοδο
- β) Την πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας
- γ) Την ανώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Η διάκριση αυτή έχει μεγάλη επιστημονική σημασία και απαντάει σε κείνους που δεν θεωρούσαν αναγκαία την περίοδο μετάβασης και είχαν την αντίληψη ότι ο κομμουνισμός (η αταξική και ακρατική κοινωνία) επέρχεται αμέσως μετά την ανατροπή του καπιταλισμού. Απαντάει και σε κείνους που ταύτιζαν και ταυτίζουν τη μεταβατική περίοδο με την πρώτη βαθμίδα της κομμουνιστικής κοινωνίας. Ο Λένιν, όταν προετοίμαζε το έργο του "Κράτος και επανάσταση", διαβάζοντας το σχετικό απόσπασμα στην "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα", όπου ανα-

φέρεται ότι «στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπως αυτή έχει ακριβώς βγει, ύστερα από τα μακρόχρονα κοιλοπονήματα από την καπιταλιστική κοινωνία», σημείωσε στο περιθώριο και μέσα σε πλαίσιο: «Επομένως:

- I "μακρόχρονα κοιλοπονήματα"
- II "πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας"
- III "ανώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας"». ¹²⁶

Ίσως με την σημείωσή του αυτή ο Λένιν, εκτός από την αποκατάσταση της μαρξιστικής αλήθειας, να ήθελε να εκφράσει και την αγανάκτηση και την αηδία του έναντι του καουτσικισμού, που είχε προδώσει το μαρξισμό, και στη συγκεκριμένη περίπτωση καλλιεργούσε την αντίληψη ότι ο σοσιαλισμός (η μελλοντική κοινωνία) προκύπτει αμέσως μετά την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας ή το πολύ-πολύ μόλις τα βασικά μέσα παραγωγής περάσουν στα χέρια του εργατικού κράτους και επιτευχθεί η συνεταιριστικοποίηση της αγροτικής οικονομίας. (Ολόκληρη την αντίληψη του Κάουτσκι και των άλλων ηγετών και θεωρητικών της Β' Διεθνούς για το σοσιαλισμό θα την παρουσιάσουμε στο 6^ο κεφάλαιο)*. Ο Λένιν, λοιπόν, διακηρύσσει προς όλες τις κατευθύνσεις ότι ο μαρξισμός δεν μπορεί να συρρικνωθεί σε μικροαστικό σοσιαλισμό, σε καουτσικισμό. Στη συγκεκριμένη περίπτωση θα βροντοφωνάξει ότι σε αντίθεση με τον Κάουτσκι ο Μάρξ κάνει λόγο για τα "μακρόχρονα κοιλοπονήματα", για την αναγκαία μεταβατική περίοδο ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό – κομμουνισμό, μια μεταβατική περίοδο που αποτελεί ένα αυτοτελές στάδιο στην κοινωνική εξέλιξη.

* Δυστυχώς ο πρόωρος χαμός του συγγραφέα δεν επέτρεψε τη συγγραφή του 6^{ου} κεφαλαίου. (Σημείωση επιμελητών)

2.3.2 Η μεταβατική περίοδος

Όπως είδαμε παραπάνω, οι Μαρξ-Ένγκελς γνώριζαν και στα προηγούμενα στάδια ανάπτυξης της αντίληψής τους (την περίοδο του πρώιμου μαρξισμού και του μαρξισμού της περιόδου 1845-48) ότι για να φτάσουμε στην κομμουνιστική κοινωνία πρέπει πρώτα να διανύσουμε μια ολόκληρη περίοδο μετάβασης.

Δεν εξαρτάται από τη θέληση κανενός να επιλέξει το δρόμο της μεταβατικής περιόδου ή όχι. Είναι μια κοινωνική αναγκαιότητα, μια νομοτελειακά αναγκαία φάση της κοινωνικής εξέλιξης, που δεν μπορεί να υπερπηδηθεί.

Οικονομική βάση της μεταβατικής περιόδου είναι ο επαναστατικός μετασχηματισμός της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και η μετατροπή της σε κοινή ιδιοκτησία των ενωμένων ισότιμων παραγωγών, που απαιτεί αρχικά το πέρασμα όλων ανεξαιρέτως των μέσων παραγωγής στα χέρια του εργατικού κράτους. Πρόκειται δηλαδή για μια εξελισσόμενη οικονομική βάση που τελειώνει με το πέρασμα όλων ανεξαιρέτως των μέσων παραγωγής στα χέρια του εργατικού κράτους.

Σ' αυτή την περίοδο αντιστοιχεί και μια πολιτική περίοδος, μια πολιτική εξουσία. Γνωρίζουν ήδη από τους ουτοπικούς και αποδέχονται το συμπέρασμά τους ότι στη μελλοντική κοινωνία «η δημόσια εξουσία θα χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα». ¹²⁷ Πώς ακριβώς θα γίνει αυτό, δεν το γνωρίζουν ακόμα, ούτε και γνωρίζουν τι ακριβώς θα είναι αυτή η εξουσία – εκτός από το ότι θα είναι η επαναστατική εξουσία της εργατικής τάξης και θα επιβάλλεται με τη βία της πλειοψηφίας ενάντια στη μειοψηφία. Γι' αυτό κάνουν ακόμη λόγο για «κατάκτηση της δημοκρατίας» στο Μανιφέστο.

Λίγο αργότερα, το 1850, θα υιοθετήσουν τον όρο «διχτατορία του προλεταριάτου», ¹²⁸ που τον είχαν πρωτοχρησιμοποιήσει οι μπλανκιστές, και θα μιλήσουν για την αναγκαιότητα τσα-

κίσητος του αστικού κράτους. Αλλά και πάλι, αν και έχουν το πολιτικό κράτος της μεταβατικής περιόδου (τη δικτατορία του προλεταριάτου), δεν γνωρίζουν όμως ακόμα ποια μορφή θα πάρει αυτή η δικτατορία του προλεταριάτου. Ώσπου ήρθε η Κομμούνια του Παρισιού να λύσει στην πράξη και αυτό το πρόβλημα και να αναγκάσει το Μαρξ να την ανακηρύξει πανηγυρικά στην «επιτέλους ανακαλυφθείσα» μορφή για την απελευθέρωση του προλεταριάτου.¹²⁹

Η δικτατορία του προλεταριάτου είναι το κράτος τύπου Κομμούνιας, που βασίζεται στις αρχές της αιρετότητας, ανακλητότητας, της πλήρους δημοσιότητας, της πληρωμής των κρατικών λειτουργιών με βάση το μέσο μισθό του εργάτη. Είναι το μόνο κράτος που μπορεί να απονεκρωθεί. Και το κράτος, αν πρόκειται να μας απαλλάξει από την παρουσία του, πρέπει να απονεκρωθεί γιατί δεν μπορεί να καταργηθεί. «Το κράτος δεν "καταργείται", απονεκρώνεται».¹³⁰

Η δικτατορία του προλεταριάτου είναι μια μορφή δημοκρατίας, είναι η ανώτερη και τελευταία μορφή πολιτικής δημοκρατίας και προετοιμάζει την ανθρωπότητα για το πέρασμα στην αυτοδιοίκηση των παραγωγών, όπου κάθε κράτος και κάθε πολιτική θα έχουν απονεκρωθεί και θα έχουν τεθεί στο μουσείο της ιστορίας. Η Κομμούνια επεξέτεινε την αρχή συγκρότησης και λειτουργίας του πολιτικού εργατικού κράτους και στην οργάνωση της κοινωνικής παραγωγής, ορίζοντας ότι όλα τα διευθυντικά στελέχη θα επιλέγονται με βάση την αιρετότητα, θα είναι κάθε στιγμή ανακλητά από τους εργάτες που τους εξέλεξαν, οι πράξεις τους θα υπόκεινται σε πλήρη δημοσιότητα και θα πληρώνονται με βάση το μέσο μισθό του εργάτη.

Για όλα αυτά θα επανέλθουμε στα επόμενα κεφάλαια.*

* Μόνο άλλο ένα κεφάλαιο πρόλαβε να γράψει ακόμα ο συγγραφέας λόγω του πρόωρου χαμού του. (Σημείωση επιμελητών)

Ας γυρίσουμε όμως τώρα στο "Πρόγραμμα της Γκότα".

Ο Μαρξ είναι εξοργισμένος με τους συντάκτες του σχεδίου προγράμματος, τους κατηγορεί ότι σε σοβαρά και σημαντικά ζητήματα νοθεύουν τον επιστημονικό σοσιαλισμό, πισωγυρίζουν το κίνημα, προβάλλοντας απόψεις του μικροαστικού σοσιαλισμού.

Ο Μαρξ δεν σκοπεύει εδώ να παραθέσει ολόκληρη την αντίληψή του για την πορεία της επανάστασης από τη νίκη της στην πρώτη της πράξη (ανατροπή της αστικής τάξης, τσάκισμα του αστικού κράτους, εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου) ως την κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Τα θεωρεί αυτονόητα, μιας και η μαρξιστική αντίληψη για όλα αυτά τα ζητήματα «έχει ριζώσει μέσα στο κόμμα». Στοχεύει μόνο στο να αποτρέψει την προοπτική ενός γενικού προγραμματικού μπερδέματος του κόμματος. Ο Μαρξ υπενθυμίζει απλά αυτή την πορεία, θυμίζει ότι η κομμουνιστική κοινωνία δεν προκύπτει αμέσως με την κατάκτηση της εξουσίας από το προλεταριάτο, αλλά ύστερα από μια μακρόχρονη περίοδο επαναστατικών μετασχηματισμών.

Στην "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα" ο Μαρξ απλώς επαναλαμβάνει τη θέση του, που είχε προβάλλει πολλές φορές στο παρελθόν, όταν κάνει λόγο για την αναγκαιότητα μιας περιόδου μετάβασης, το κράτος της οποίας είναι η δικτατορία του προλεταριάτου. «Ανάμεσα στην κεφαλαιοκρατική και στην κομμουνιστική κοινωνία βρίσκεται η περίοδος της επαναστατικής μετατροπής της μιας στην άλλη. Και σ' αυτή την περίοδο αντιστοιχεί μια πολιτική μεταβατική περίοδος, που το κράτος της δε μπορεί να είναι τίποτα άλλο παρά η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου». ¹³¹

Η μεταβατική περίοδος είναι η περίοδος κατά την οποία προτοιμάζεται η μετατροπή των μέσων παραγωγής σε κοινό κτήμα, η περίοδος κατά την οποία μετασχηματίζονται επανα-

στατικά οι σχέσεις ιδιοκτησίας. Ο Μαρξ κριτικάροντας την 3^η παράγραφο του σχεδίου προγράμματος, που μιλούσε για «ανύψωση των μέσων εργασίας σε κοινό κτήμα», θα γράψει χωρίς να επιμείνει παραπέρα στο σημείο αυτό: «"Ανύψωση των μέσων εργασίας σε κοινό αγαθό" θα πρέπει βέβαια να σημαίνει τη "μετατροπή τους σε κοινό κτήμα". Όμως αυτό μόνο έτσι στα πεταχτά». ¹³² Κριτικάροντας την παράγραφο του σχεδίου που έλεγε ότι πρέπει με κρατική βοήθεια να δημιουργηθούν παραγωγικοί συνεταιρισμοί «σε τέτια έκταση που απ' αυτούς να ξεπηδήσει η σοσιαλιστική οργάνωση της συνολικής εργασίας» ο Μαρξ, απορρίπτοντας το λασσαλισμό των συγγραφέων του σχεδίου, θα πει: «Η "σοσιαλιστική οργάνωση της συνολικής εργασίας" αντί να ξεπηδά από την επαναστατική πορεία μετατροπής της κοινωνίας, ξεπηδά από την "κρατική βοήθεια" [...]. Αυτό είναι αντάξιο της φαντασίας του Λασσάλ [...]». ¹³³ Η σοσιαλιστική οργάνωση της εργασίας, δηλαδή ο σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, προκύπτει μέσα από την «επαναστατική πορεία μετατροπής της κοινωνίας», δηλαδή ύστερα από μια μακρόχρονη μεταβατική περίοδο επαναστατικών μετασχηματισμών.

Η μεταβατική περίοδος από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό είναι κατά το Μαρξ «τα μακρόχρονα κολοπονήματα» ¹³⁴ της γέννας της νέας κοινωνίας. Γίνεται φανερό ότι κατά το Μαρξ στη μεταβατική περίοδο δεν έχει εμφανιστεί ακόμα η κομμουνιστική κοινωνία. Είναι μια περίοδος πάλης του παλιού με το καινούργιο, μια περίοδος όπου οι παλιές, οι αστικές σχέσεις παραγωγής δεν έχουν εξαλειφθεί ακόμα, βρίσκονται στη διαδικασία επαναστατικού μετασχηματισμού τους, και οι νέες, οι σοσιαλιστικές σχέσεις δεν έχουν εμφανιστεί ακόμα, δεν έχουν δει το φως της ημέρας, δεν έχουν γεννηθεί, βρίσκονται σε εμβρυακή κατάσταση. Εξαρτάται από τις συνθήκες της εγκυμοσύνης αν αυτή θα έχει ευτυχή κατάληξη ή το έμβρυο θα κατα-

στραφεί. Η κοινωνική εξέλιξη δεν είναι ανεπίστρεπτη, πριν περατωθεί η μεταβατική περίοδος. Μπορεί να αντιστραφεί και οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής να παλινорθώθουν, όπως εξάλλου το ζήσαμε με τις γνωστές ανατροπές και καταρρεύσεις της περιόδου 1989-1991.

2.3.3 Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (ο σοσιαλισμός)

Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπως την παρουσιάζει ο Μαρξ στην "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα", δεν είναι η μεταβατική περίοδος προς τον κομμουνισμό, όπως πολλοί νομίζουν, διαστρεβλώνοντας το μαρξισμό, δεν είναι η κοινωνία που προκύπτει αμέσως μετά την ανατροπή της αστικής τάξης και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου, ούτε μετά το πέρασμα των βασικών μέσων παραγωγής στα χέρια του εργατικού κράτους και την επίτευξη της κollectιβοποίησης της αγροτικής οικονομίας. Είναι ήδη κομμουνισμός, ανολοκλήρωτος κομμουνισμός.

Είναι «[...] μια κομμουνιστική κοινωνία, όχι όπως έχει εξελιχθεί πάνω στη δική της βάση, μα αντίθετα όπως ακριβώς προβάλλει από την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, [...] μια κομμουνιστική κοινωνία, λοιπόν, που από κάθε άποψη, οικονομικά, ηθικά, πνευματικά, είναι γεμάτη με τα σημάδια της παλιάς κοινωνίας, που από τους κόλπους της βγήκε»,¹³⁵ γεμάτη από ελλείψεις. Μήπως, όμως, αυτό το απόσπασμα κειμένου του Μαρξ διαψεύδει τη θέση που μόλις πρόβαλα, ότι δηλαδή η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας δεν προκύπτει αμέσως μετά την επαναστατική ανατροπή και την κατάκτηση της δικτατορίας του προλεταριάτου, αφού λέει γι' αυτήν, «όπως ακριβώς προβάλλει από την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, [...] που από τους κόλπους της βγήκε»; Όχι, καθόλου! Ο Μαρξ αμέσως

παρακάτω θα πει: «Μα, αυτές οι ελλείψεις δε μπορούν ν' αποφευχθούν στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπως έχει ακριβώς βγει *ύστερα από μακρόχρονα κοιλοπονήματα* [Η έμφαση δική μας], από την κεφαλαιοκρατική κοινωνία». ¹³⁶ Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (ο σοσιαλισμός), λοιπόν, έχει προβάλει από την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, βγήκε από τους κόλπους της, γεννήθηκε, όχι αμέσως μετά την επαναστατική ανατροπή, αλλά *ύστερα από μακρόχρονα κοιλοπονήματα*, δηλαδή ύστερα από τα κοιλοπονήματα μιας μακρόχρονης μεταβατικής περιόδου.

Πολλοί, ενώ δέχονται ότι η πρώτη φάση είναι ήδη κομμουνισμός, ανολοκλήρωτος κομμουνισμός, δεν υπερασπίζονται με συνέπεια τη θέση τους αυτή, και περιγράφουν μια κομμουνιστική κοινωνία στην πρώτη της φάση, είτε με τάξεις και πολιτικό κράτος είτε με κρατική ιδιοκτησία, εμπορευματοχρηματικές σχέσεις και το νόμο της αξίας σε ισχύ.

Έτσι, π.χ., στις "Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το σοσιαλισμό" προς το 18^ο συνέδριο του Κόμματος, διαβάζουμε: «Ο σοσιαλισμός είναι η πρώτη βαθμίδα του κομμουνιστικού κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού, δεν είναι αυτόνομος κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός. Είναι ο ανώριμος, πρώιμος κομμουνισμός». ¹³⁷ Στην ίδια θέση προς το τέλος της μαθαίνουμε ότι στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας υπάρχει ταξική πάλη και κράτος (!!!), ότι «συνεχίζεται η ταξική πάλη της εργατικής τάξης» και «είναι αναγκαία η ύπαρξη του κράτους, που είναι η επαναστατική εξουσία της εργατικής τάξης, η δικτατορία του προλεταριάτου». ¹³⁷ Το ΚΚΕ δεν είναι η μόνη αριστερή δύναμη που διακηρύσσει ένα σοσιαλισμό με τάξεις και κράτος. Μοιράζεται αυτή τη θέση με το μαοϊκό χώρο, γενικά με τον λεγόμενο μαρξιστικολενινιστικό χώρο, καθώς και με ορισμένους εκπροσώπους του ακαδημαϊκού μαρξισμού.

Για σοσιαλισμό με δικτατορία του προλεταριάτου μιλάει π.χ.

ο "Λαϊκός Δρόμος" και το ΜΛ-ΚΚΕ. Να ένα δείγμα γραφής: «Την έννοια "σοσιαλισμός" δεν μπορεί να την προσδιορίζουμε σχηματικά, να την ορίσουμε σαν μια μορφή τελειωμένη αλλά σαν μια αδιάκοπη επαναστατική διαδικασία που αναπτύσσεται για μια μεγάλη ιστορική περίοδο κάτω από τις συνθήκες της δικτατορίας του προλεταριάτου». ¹³⁸

Φυσικά, παρόμοιες αντιλήψεις σαν κι αυτές που εκφράζει το ΚΚΕ και το ΜΛ-ΚΚΕ, καμιά απολύτως σχέση δεν έχουν με τη μαρξιστική αντίληψη, ούτε βέβαια με το λενινισμό.

Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας στην "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα" είναι μια κοινωνία αταξική και ακρατική. Σ' αυτή την κοινωνία «ο καθένας είναι μόνον εργάτης όπως κι ο άλλος». ¹³⁹ Όπως θα πει ο Λένιν στο "Κράτος και Επανάσταση", στο σοσιαλισμό «δεν θα υπάρχουν πια τάξεις». ¹⁴⁰ Το πολιτικό κράτος σ' αυτή την κοινωνία έχει απονεκρωθεί. Ο Μαρξ διακρίνει το σημερινό αστικό κράτος από το κράτος της δικτατορίας του προλεταριάτου και από το μελλοντικό κράτος της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας. Κατηγορεί τους συντάκτες του σχεδίου προγράμματος ότι έχουν ξώπετσες σοσιαλιστικές ιδέες, όταν εξετάζουν το κράτος πιο πολύ σαν ανεξάρτητη οντότητα, που έχει τις δικές του πνευματικές, ηθικές ελεύθερες βάσεις, αντί να θεωρούν την υπάρχουσα κοινωνία (κι αυτό ισχύει και για κάθε μελλοντική κοινωνία) σαν βάση του υπάρχοντος κράτους (ή του μελλοντικού κράτους, όταν πρόκειται για τη μελλοντική κοινωνία). ¹⁴¹ Τους κατηγορεί ότι στέκονται μόνο στο σημερινό αστικό κράτος και δεν ασχολούνται ούτε με το κράτος της δικτατορίας του προλεταριάτου ούτε με το μελλοντικό κράτος της κομμουνιστικής κοινωνίας. «Το πρόγραμμα λοιπόν δεν απασχολείται ούτε με τούτη τη δικτατορία [τη δικτατορία του προλεταριάτου], ούτε με το μελλοντικό κράτος της κομμουνιστικής κοινωνίας». ¹⁴² Κράτος της δικτατορίας του προλεταριάτου και μελλοντικό κράτος της κομμουνιστικής κοι-

ωνίας, επομένως και της κομμουνιστικής κοινωνίας στην πρώτη της φάση, είναι για το Μαρξ δύο εντελώς διαφορετικά πράγματα, δεν ταυτίζονται. Το μελλοντικό κράτος της κομμουνιστικής κοινωνίας και επομένως και το κράτος στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, είναι ένα κράτος «όπου θα έχει απονεκρωθεί η σημερινή του ρίζα, η αστική κοινωνία». ¹⁴³ Στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας θα έχει συντελεσθεί αυτό που οι ιδρυτές του μαρξισμού είχαν πει σε άλλα έργα τους, δηλαδή η απονέκρωση του κράτους. Το πολιτικό κράτος θα έχει απονεκρωθεί και θα υπάρχει ακόμα ένα υπόλειμμα διαχειριστικού κράτους που θα διακανονίζει την κατανομή των "εμπράγματων όρων της παραγωγής" και θα επιβλέπει την άνιση ακόμα σ' αυτή τη φάση της κοινωνικής εξέλιξης διανομή, το «άνισο δίκαιο για άνιση εργασία». ¹⁴⁴ Αυτό το υπόλειμμα του διαχειριστικού κράτους θα απονεκρωθεί στην ανώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας «[...] όταν με την ολόπλευρη ανάπτυξη των ατόμων θα έχουν αναπτυχθεί και οι παραγωγικές δυνάμεις και θα αναβλύζουν πιο άφθονα όλες οι πηγές του κοινωνικού πλούτου, τότε μόνο θα μπορεί να ξεπεραστεί ολότελα ο στενός ορίζοντας του αστικού δικαίου και θα γράψει η κοινωνία στη σημαία της: Από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του, στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του». ¹⁴⁵

Αυτή την μαρξιστική θέση εξέφραζε επακριβώς ο Λένιν, όταν έγραφε στο "Κράτος και Επανάσταση" ότι στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμός) «[το] κράτος απονεκρώνεται, εφόσον [...] δεν θα υπάρχουν πια τάξεις, και γι' αυτό δεν θα μπορεί πια να καταπιέζει καμιά τάξη.

Το κράτος όμως δεν έχει ακόμη απονεκρωθεί εντελώς, γιατί παραμένει η περιφρούρηση του "αστικού δικαίου" που καθαγιάζει την πραγματική ανισότητα. Για την ολοκληρωτική απονέκρωση του κράτους χρειάζεται ο ολοκληρωμένος κομμουνισμός». ¹⁴⁶

Η οικονομική βάση της πρώτης φάσης της κομμουνιστικής

κοινωνίας δεν είναι πλέον η κρατική ιδιοκτησία της περιόδου μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό, είναι η «κοινοχτημοσύνη των μέσων παραγωγής»;¹⁴⁷ είναι μια κατάσταση όπου «τα μέσα εργασίας είναι κοινό κτήμα και η συνολική εργασία ρυθμίζεται συνεταιριστικά»,¹⁴⁸ όπου, «οι εμπράγματα όροι της παραγωγής είναι συνεταιριστική ιδιοκτησία των ίδιων των εργατών».¹⁴⁹ Είναι, όπως λέει ο Λένιν, η «κοινή ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής»¹⁵⁰ «[...] (δηλαδή δεν θα υπάρχουν διακρίσεις ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας ως προς τη σχέση τους με τα κοινωνικά μέσα παραγωγής) [...]»,¹⁵¹ τα «μέσα παραγωγής ανήκουν σε ολόκληρη την κοινωνία».¹⁵²

Υπάρχει μια τεράστια ποιοτική διαφορά της "κοινής ιδιοκτησίας των ισότιμων παραγωγών" και της "ιδιοκτησίας του εργατικού κράτους", μια διαφορά θεμελιακής σημασίας.

Η κοινή ιδιοκτησία των παραγωγών στα μέσα παραγωγής είναι η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής με την πλήρη της έννοια, είναι η ολοκλήρωση της πορείας κοινωνικοποίησής τους. Δεν είναι πλέον η κοινωνική ιδιοκτησία με την κρατική της μορφή. Η κρατική ιδιοκτησία της μεταβατικής περιόδου είναι έμμεσα κοινωνική, τα μέσα παραγωγής έχουν μεταφερθεί στα χέρια του κράτους, που τα διαχειρίζεται στο όνομα της κοινωνίας. Η κοινή ιδιοκτησία των άμεσων παραγωγών στα μέσα παραγωγής είναι άμεσα κοινωνική ιδιοκτησία, ανήκει άμεσα στους παραγωγούς. Η κοινή ιδιοκτησία υπάρχει ήδη στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (στο σοσιαλισμό), όπως και στην ανώτερη, στον ολοκληρωμένο κομμουνισμό. Κοινή ιδιοκτησία σημαίνει ότι οι παραγωγοί έχουν μεταξύ τους ισότιμες σχέσεις ως προς τα μέσα παραγωγής. Δεν υπάρχουν εκεί ταξικές διαφορές, όλοι τους είναι μόνον εργάτες, μόνο παραγωγοί. Αλλά για να είναι ισότιμοι ως προς τα μέσα παραγωγής, δεν αρκεί μόνο να μην υπάρχουν τάξεις και ταξικές διαφορές. Πρέπει να μην υπάρχουν διαφορές ούτε σε ό,τι αφορά στη θέση τους στην

οργάνωση της παραγωγής, να μην υπάρχουν δηλαδή διευθύνοντες και διευθυνόμενοι, ούτε φυσικά διοικούντες και διοικούμενοι. Διοικούντες και διοικούμενοι, διευθύνοντες και διευθυνόμενοι υπάρχουν αναγκαστικά στη μεταβατική περίοδο, όχι όμως και στην κομμουνιστική κοινωνία. Και όχι μόνο στην ανώτερη φάση αλλά και στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμό) δεν υπάρχουν πλέον διοικούντες και διοικούμενοι, διευθύνοντες και διευθυνόμενοι.

Όπως είπαμε παραπάνω, οι κατηγορίες διοικούντες και διοικούμενοι υποδηλώνουν την ύπαρξη πολιτικού κράτους και το πολιτικό κράτος έχει ήδη απονεκρωθεί στο σοσιαλισμό-πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Αλλά δεν θα υπάρχουν πια, ήδη σ' αυτή τη φάση, ούτε διευθυντές και διευθυνόμενοι, καθώς όλοι μπορούν να κάνουν τη δουλειά του διευθυντή και όλοι μπορούν τη μια στιγμή να ασκούν τα καθήκοντα του διευθυντή και την άλλη να σύρουν το καρότσι και επομένως κανένας να μην είναι διευθυντής ούτε διευθυνόμενος. Δεν θα υπάρχουν δηλαδή μόνιμοι ρόλοι στην κοινωνική οργάνωση της εργασίας, αλλά οι παραγωγοί θα εναλλάσσονται στους διάφορους ρόλους.¹⁵³

Οι εμπορευματοχρηματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας έχουν καταργηθεί ήδη στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. «Μέσα στη συντροφική κοινωνία, τη θεμελιωμένη στην κοινοκτημοσύνη των μέσων παραγωγής, οι παραγωγοί δεν ανταλλάσσουν τα προϊόντα τους. Το ίδιο και η εργασία που έχει ξοδευτεί για την παραγωγή προϊόντων δεν παρουσιάζεται εδώ σαν αξία αυτών των προϊόντων, σαν μια εμπράγματα ιδιότητα που έχουν, γιατί τώρα, σε αντίθεση με την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, οι ατομικές εργασίες υπάρχουν άμεσα κι όχι πια έμμεσα σαν συστατικά στοιχεία της συνολικής εργασίας».¹⁵⁴ Οι εμπορευματοχρηματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας έχουν καταργηθεί από την αρχή της εμφάνισης της κομμουνιστικής κοινωνίας στην πρώτη της φάση, δεν καταργούνται στην πορεία

εξέλιξης αυτής της κοινωνίας. Ήδη κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου η λειτουργία των εμπορευματικών σχέσεων και του νόμου της αξίας τροποποιούνται λόγω της ύπαρξης του κεντρικού κρατικού σχεδιασμού, αλλά δεν μπορούν να καταργηθούν, να εξαλειφθούν, πριν το τέλος της μεταβατικής περιόδου και την εμφάνιση του σοσιαλισμού-πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας, πριν η ιδιωτική ιδιοκτησία εξαλειφθεί πλήρως, πριν οι τάξεις καταργηθούν και το πολιτικό κράτος απονεκρωθεί. Όσο υπάρχει ακόμα ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, έστω και ομαδική με τη μορφή της συνεταιριστικής ιδιοκτησίας ή με οποιαδήποτε άλλη μορφή, όσο υπάρχουν τάξεις και πολιτικό κράτος, και όσο υπάρχει ακόμα καπιταλισμός σε ένα τμήμα του κόσμου, όσο δηλαδή η μεταβατική περίοδος και η δικτατορία του προλεταριάτου θα παραμένει ακόμα υπόθεση μίας χώρας ή μίας ομάδας χωρών, οι εμπορευματοχρηματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας δεν θα μπορούν να καταργηθούν, ώσπου η δικτατορία του προλεταριάτου να νικήσει παγκόσμια ή τουλάχιστον στις βασικότερες χώρες, οπότε καθίσταται δυνατή η κατάργηση των τάξεων και η έναρξη της διαδικασίας απονέκρωσης του πολιτικού κράτους, που οδηγεί στην κατάκτηση του σοσιαλισμού – πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Όπως βλέπουμε, και στις δύο φάσεις της κομμουνιστικής κοινωνίας δεν υπάρχουν εμπορευματοχρηματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας έχει καταργηθεί. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με το ζήτημα της διανομής του διαθέσιμου προς κατανάλωση κοινωνικού προϊόντος. Η αρχή της διανομής «στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του» δεν μπορεί να εφαρμοστεί από την πρώτη στιγμή εμφάνισης της κομμουνιστικής κοινωνίας, δεν μπορεί να υπάρξει στην πρώτη της φάση.

Δεν υπάρχει ακόμα η απαιτούμενη για την εφαρμογή αυτής της αρχής της διανομής αφθονία αγαθών, καθώς η κομμουνι-

στική κοινωνία δεν έχει ακόμα επαρκώς αναπτυχθεί πάνω στη δική της οικονομικοκοινωνική βάση.

Εκείνο που υπάρχει σ' αυτή τη φάση είναι μόνο η επάρκεια αγαθών που επιτεύχθηκε με την ανάπτυξη της παραγωγής, της παραγωγικότητας και του κοινωνικού πλούτου κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου και επιτρέπει σε όλους να ζουν ικανοποιητικά, χωρίς να καθίσταται κοινωνικά αναγκαία η ιδιοποίηση του κοινωνικού πλούτου από ένα μέρος της κοινωνίας σε βάρος της πλειοψηφίας της.

Στο ζήτημα της διανομής ο Μαρξ θα αφιερώσει σχετικά μεγάλο κομμάτι της "Κριτικής" του. Το κάνει για να ξεδιαλύνει τη σύγχυση του σχεδίου επ' αυτού του ζητήματος, που εκλαίκευε τις λασσαλικές ιδέες και χρησιμοποιούσε τις λασσαλικές διατυπώσεις περί «δίκαιη[ς] κατανομή[ς] του εσόδου εργασίας». Ξεκαθαρίζει ότι το ζήτημα της διανομής στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό (όπως και σε κάθε άλλον τρόπο παραγωγής) δεν είναι το βασικό, καθώς αποτελεί «μονάχα συνέπεια της κατανομής των ιδίων των όρων παραγωγής», και κατατάσσει στο ρεύμα του "χυδαίου σοσιαλισμού" την αντίληψη που θεωρεί και χειρίζεται τη διανομή ανεξάρτητα από τον τρόπο παραγωγής και έτσι «παρουσιάζει το σοσιαλισμό σαν να περιστρέφεται κυρίως γύρω στη διανομή». Γράφει ότι

«[...] ήταν γενικά λάθος να δόσουν τόση σημασία στη λεγόμενη διανομή και να τονίζουν κυρίως αυτήν.

Η κάθε φορά διανομή των μέσων κατανάλωσης είναι μονάχα συνέπεια της κατανομής των ιδίων των όρων παραγωγής. Αυτή πάλι η κατανομή εκφράζει το χαρακτήρα του ίδιου του τρόπου παραγωγής. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής λχ. στηρίζεται στο ότι οι εμπράγματοι όροι παραγωγής είναι μοιρασμένοι σε μη εργαζόμενους με τη μορφή ιδιοκτησίας στο κεφάλαιο και με μορφή γαιοκτησίας, ενώ η μάζα είναι μονάχα ιδιοκτήτης του προσωπικού όρου παραγωγής, της εργατικής δύνα-

μης. Εφόσον τα στοιχεία της παραγωγής έχουν καταμετρηθεί έτσι, προκύπτει από μονάχη της η σημερινή διανομή των μέσων κατανάλωσης. Αν οι εμπράγματοι όροι της παραγωγής είναι συνεταιριστική ιδιοκτησία των ίδιων των εργατών, τότε προκύπτει επίσης μια διαφορετική από τη σημερινή διανομή των μέσων κατανάλωσης. Ο χυδαίος σοσιαλισμός (κι απ' αυτόν πάλι ένα μέρος από τους δημοκράτες) κληρονόμησε από τους αστούς οικονομολόγους την αντίληψη να θεωρεί και να χειρίζεται τη διανομή ανεξάρτητα από τον τρόπο παραγωγής, και έτσι να παρουσιάζει το σοσιαλισμό σαν να περιστρέφεται κυρίως γύρω στη διανομή». ¹⁵⁵

Ο Μαρξ, κριτικάροντας τη λασσαλική διατύπωση του σχεδίου, που έκανε λόγο για διανομή του "ακέραιου εσόδου της εργασίας", θα ξεκαθαρίσει ότι στο σοσιαλισμό δεν διανέμεται το «ακέραιο έσοδο εργασίας», μιας και από αυτό πρέπει να αφαιρεθούν:

- α) «Όσα χρειάζονται για την αντικατάσταση των μέσων παραγωγής που καταναλώθηκαν»
- β) «Ένα πρόσθετο μέρος για την επέκταση της παραγωγής»
- γ) «Ένα εφεδρικό απόθεμα [...] [για] καταστροφές από φυσικές αιτίες κλπ.».

Από το υπόλοιπο που θα μείνει, πρέπει πάλι να αφαιρεθούν:

- 1) «τα γενικά διαχειριστικά έξοδα, που δεν ανήκουν στην παραγωγή»
- 2) «Αυτό που προορίζεται για την ικανοποίηση κοινών αναγκών» (σχολεία, ιδρύματα υγείας κ.λπ.)
- 3) «Αποθέματα για τους ανίκανους» προς εργασία. ¹⁵⁶

Το υπόλοιπο από το έσοδο της εργασίας μοιράζεται στους παραγωγούς. Πώς; Ο Μαρξ είναι σαφής: «Ανάλογα με την προσφερόμενη εργασία [Das Recht der Produzenten ist ihren Arbeitslieferungen proportionell = Το δικαίωμα των παραγωγών είναι ανάλογο με την προσφερόμενη εργασία]». ¹⁵⁷

Τι ακριβώς σημαίνει η μαρξική διανομή «ανάλογα με την προσφερόμενη εργασία»; Σημαίνει ότι για τις ίδιες ώρες δουλειάς και ανεξάρτητα από την ποιότητα της εργασίας οι παραγωγοί παίρνουν από την κοινωνική παρακαταθήκη αγαθών την ίδια ποσότητα αγαθών. Έτσι, όμως, η «δίκαιη κατανομή του εσόδου εργασίας» και το «ίσο δίκαιο των παραγωγών» πάνε περίπατο. Διότι στον ίδιο αυτό χρόνο εργασίας «ο ένας υπερέχει από τον άλλον φυσικά ή πνευματικά, προσφέρει, λοιπόν, στον ίδιο χρόνο πιο πολύ δουλειά» και το «ίσο δίκαιο είναι άνισο δίκαιο για άνιση εργασία». Η ισότητα βρίσκεται στο ότι μετρούν με το ίδιο μέτρο, με την εργασία, θα πει ο Μαρξ. Αλλά «αυτό το ίσο δίκαιο μπαίνει πάντα σε έναν αστικό περιορισμό». Αλλά μήπως έχουμε «δίκαιη κατανομή του εσόδου εργασίας» και ισότιμη διανομή στην περίπτωση που οι παραγωγοί προσφέρουν τις ίδιες ώρες εργασίας αλλά και την ίδια ποιότητα εργασίας;¹⁵⁸

Ο Μαρξ φροντίζει να διαλευκάνει και αυτό το ζήτημα, δίνοντας απάντηση στο «τι γίνεται, αν στις ίδιες ώρες δουλειάς υπάρχει ίση ποιότητα εργασίας». Χρησιμοποιεί εδώ (σε αντίθεση με παραπάνω όπου έκανε λόγο για την αρχή "ανάλογα με την προσφερόμενη εργασία" ("ihren Arbeitslieferungen proportionell") τον όρο "ίση απόδοση της εργασίας" ("bei gleicher Arbeitsleistung") για να πει ότι και στην περίπτωση ίσης απόδοσης της εργασίας πάλι η διανομή είναι άνιση. Οι παραγωγοί παίρνουν και σ' αυτή την περίπτωση την ίδια ποσότητα αγαθών από την κοινωνική παρακαταθήκη και αυτό συνιστά άνιση διανομή, διότι, «[ο] ένας εργάτης είναι παντρεμένος, ο άλλος όχι, ο ένας έχει περισσότερα παιδιά από τον άλλον κ.λπ. Με ίση απόδοση της εργασίας και επομένως με ίση συμμετοχή στο κοινωνικό καταναλωτικό απόθεμα [Konsumtionsfonds] ο ένας παίρνει στην πραγματικότητα περισσότερα από τον άλλον, ο ένας είναι πλουσιότερος από τον άλλον κ.λπ. Για να αποφευχθούν όλες αυτές οι ελλείψεις θα έπρεπε το δίκαιο να είναι μάλλον άνισο, αντί να είναι ίσο.

Μα αυτές οι ελλείψεις δεν μπορούν να αποφευχθούν στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. [...]

Σε μια ανώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, [...] τότε μόνο θα μπορεί να ξεπεραστεί ολότελα ο στενός ορίζοντας του αστικού δικαίου και θα γράψει η κοινωνία στη σημαία της: Από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του, στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του». ¹⁵⁹

Συνοψίζουμε:

Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμός), όπως την παρουσιάζει ο Μαρξ στην "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα", είναι μια κοινωνία που βασίζεται στην κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών. Είναι μια κοινωνία όπου δεν υπάρχουν ταξικές διακρίσεις, καθώς οι τάξεις έχουν καταργηθεί. Είναι μια κοινωνία όπου η εργασία έγινε άμεσα κοινωνική, οι εμπορευματοχηματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας έχουν καταργηθεί. Μια κοινωνία όπου το πολιτικό κράτος έχει απονεκρωθεί και το μόνο που απομένει ακόμα, είναι ένα υπόλειμμα διαχειριστικού "κράτους", με το οποίο οι αυτοδιοικούμενοι παραγωγοί ρυθμίζουν την κατανομή των όρων παραγωγής και επιτηρούν την άνιση διανομή, μιας και δεν υπάρχει ακόμα αφθονία αγαθών που να επιτρέπει την εφαρμογή της αρχής της διανομής "ανάλογα με τις ανάγκες".

Ο σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας του Μαρξ, του Ένγκελς και του Λένιν είναι το νικηφόρο τέλος των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου, είναι η τελική νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης. Αρχίζει εκεί που και όταν περατώνεται επιτυχώς η επαναστατική πορεία μετάβασης, μια πορεία που εκτυλίσσεται και ολοκληρώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο. Δεν πρόκειται για κάποια μεταβατική περίοδο από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό (στην ανώτερη φάση του), είναι ήδη κομμουνισμός, ανολοκλήρωτος κομμουνισμός.

2.3.4 Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας του Μαρξ και οι φαντασιοπληξίες των ηγεσιών του ΚΚΣΕ μετά το Λένιν

Αυτός ο σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπως τον παρουσίασε ο Μαρξ, δεν υπήρξε ακόμα πουθενά στον πλανήτη γη. Όλοι οι περί του αντιθέτου ισχυρισμοί της υπό τον Στάλιν ηγεσίας του ΚΚΣΕ αποτελούν απλά φαντασιοπληξίες, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, εντάσσονται σε ένα ουτοπικό παραλήρημα. Γι' αυτό και έπαιξαν τελικά αντεπαναστατικό ρόλο και συνέβαλαν στην ήττα της επανάστασης.

Ως γνωστόν, η υπό το Στάλιν ηγεσία του ΚΚΣΕ διακήρυξε πανηγυρικά, μπροστά σ' όλο τον κόσμο, στα μέσα της δεκαετίας του '30 το τέλος της περιόδου μετάβασης και την οριστική νίκη του σοσιαλισμού – πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας στην ΕΣΣΔ. Ήταν τότε που η συντριπτική πλειοψηφία των συγκεντρωμένων μέσων παραγωγής είχαν περάσει στα χέρια του κράτους και είχε εν πολλοίς ολοκληρωθεί η κολεκτιβοποίηση της αγροτικής οικονομίας.

Αλλά ο σοσιαλισμός του Μαρξ, του Ένγκελς και του Λένιν απαιτεί πρώτα να περάσουν *όλα ανεξαιρέτως τα μέσα παραγωγής στα χέρια του κράτους* για να γίνει δυνατή η κατάργηση των τάξεων, και με την εκπλήρωση και της άλλης αντικειμενικής προϋπόθεσης, με την κατάκτηση επαρκούς διεθνούς βάσης της δικτατορίας του προλεταριάτου, να επιτευχθεί η κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας και η απονέκρωση του πολιτικού κράτους, ώστε να γίνει ολοκληρωτικά δυνατή η κατάργηση των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων και του νόμου της αξίας.

Ο σοσιαλισμός του Στάλιν δεν έχει καμία σχέση με τον επιστημονικό σοσιαλισμό. Αποτελεί μια επιστροφή στον Κάου-

τσκι, μια αναβίωση της καουτσικικής μορφής μικροαστικής αντίληψης περί σοσιαλισμού. Ο Κάουτσκι είχε επεξεργαστεί την περί σοσιαλισμού αντίληψή του ήδη στις αρχές της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα, πολύ πριν δηλαδή προδώσει οριστικά το μαρξισμό. Ο σοσιαλισμός του Κάουτσκι ταυτίζεται με την εργατική εξουσία + κρατική ιδιοκτησία + συνεταιρισμοί. Ο Κάουτσκι ποτέ δεν κατανόησε τις διαδικασίες απονέκρωσης του κράτους, δεν κατάλαβε τίποτα από το μόνο κράτος που μπορεί να απονεκρωθεί, δηλαδή από τη δικτατορία του προλεταριάτου. Γι' αυτό την απέρριπτε και δεν μπορούσε να αποχωριστεί την κρατική γραφειοκρατία. Δεν μπορούμε να τα βγάλουμε πέρα χωρίς γραφειοκρατία, έλεγε.¹⁶⁰

Σ' αυτή την καουτσικική αντίληψη περί σοσιαλισμού προσχώρησε ολοκληρωτικά η υπό το Στάλιν ηγεσία του ΚΚΣΕ – με τις απαραίτητες βέβαια τροποποιήσεις που επέβαλε η επαναστατική ορμή της νικηφόρας Οκτωβριανής επανάστασης. Έτσι, δεν τσιγκουνεύονταν σε ύβρεις και φραστικές καταδίκες του καουτσικισμού, που είχε εγκαταλείψει λόγω και έργω τη δικτατορία του προλεταριάτου, την ίδια στιγμή που αυτοί έδιναν μεν όρκους πίστης στη δικτατορία του προλεταριάτου, αλλά την καταργούσαν στην πράξη.

Ενώ υπήρχαν πλέον όλες οι προϋποθέσεις για να μουν σε εφαρμογή οι αρχές συγκρότησης του κράτους τύπου Κομμουννας (αιρετότητα, ανακλητότητα, πληρωμή με το μέσο μισθό του εργάτη, πλήρης δημοσιότητα) και να αποκατασταθεί έτσι η επαναστατική πορεία που είχε διαταραχθεί από την εγκατάλειψή τους στα πρώτα κιόλας χρόνια με τη νίκη του Οκτώβρη (μια εγκατάλειψη που επέβαλε η καθυστέρηση της χώρας και συνιστούσε μια αναγκαία υποχώρηση της επανάστασης για την ίδια τη σωτηρία της και όχι μια νομοτελειακή εξέλιξη της σοσιαλιστικής επανάστασης), αυτοί τώρα προχώρησαν στην καταστροφή κάθε στοιχείου που θύμιζε κράτος τύπου Κομμουννας, προ-

χώρησαν στην αστική κοινοβουλευτικοποίηση της δικτατορίας του προλεταριάτου. Αυτό συνιστούσαν οι αλλαγές στο σύνταγμα του 1936, όπου έγινε αναδιοργάνωση των «Σοβιέτ των εργατών, αγροτών και μαχητών του Κόκκινου Στρατού», τα οποία μετονομάστηκαν σε «Σοβιέτ αντιπροσώπων των εργαζομένων». Οι εκλογές έγιναν «ισότιμες» και «άμεσες» και αντικαταστάθηκε η παραγωγική με την εδαφική αρχή. Στις εκλογές για όλα τα Σοβιέτ, εκλογικές μονάδες έγιναν πλέον οι εκλογικές περιφέρειες και η αναλογία εκπροσώπησης καθορίστηκε με βάση τον αριθμό των κατοίκων. Τροποποιήθηκε επίσης ο κανονισμός διεξαγωγής των εκλογών, οι οποίες διεξάγονταν πλέον σε εκλογικά τμήματα και όχι στις γενικές συνελεύσεις των εργατών στα εργοστάσια και τους τόπους δουλειάς. Τα Σοβιέτ των αντιπροσώπων των εργαζομένων ήταν τώρα Σοβιέτ πόλεων, συνοικισμών και χωριών και όχι πλέον Σοβιέτ των αντιπροσώπων των εργατών, των μαχητών του Κόκκινου Στρατού και των μικρών αγροτών.¹⁶¹

Γίνεται φανερό ότι πρόκειται για την πλήρη κοινοβουλευτικοποίηση των σοβιέτ. Αυτό ήταν το πραγματικό περιεχόμενο της μετατροπής της δικτατορίας του προλεταριάτου σε παλλαϊκό κράτος, όπως ονομάστηκε αργότερα το κράτος της Σοβιετικής Ένωσης.

Με βάση αυτή την αντίληψη και όχι την αντίληψη των Μαρξ-Ενγκελς-Λένιν φτάσαμε πράγματι σε κάποιον σοσιαλισμό, στο σοσιαλισμό του Κάουτσκι και των μικροαστών σοσιαλιστών. Αλλά η υπό το Στάλιν ηγεσία του ΚΚΣΕ ήθελε να μιλάει στο όνομα του μαρξισμού-λενινισμού, ενώ στην πράξη εφάρμοζε τον καουτσικισμό. (Μια ανοιχτή εγκατάλειψη του μαρξισμού-λενινισμού ήταν τότε πολύ επικίνδυνη για τα διοικητικά και διευθυντικά στρώματα – για τη γραφειοκρατία. Υπενθυμίζουμε ότι η γραφειοκρατία ούτε την περίοδο του 1989-1991 είχε το θάρρος να αμφισβητήσει ανοιχτά το μαρξισμό-λενινισμό και

γι' αυτό, όταν τον εγκατέλειπε και φραστικά, έκανε λόγο για εμπάθυνση της θεωρίας).

Όσο όμως και να επικαλείσαι φραστικά το μαρξισμό-λενινισμό την ίδια στιγμή που τον προδίδεις, δεν είσαι εντελώς απαλλαγμένος από ενοχλήσεις και πιέσεις της εργατικής τάξης και των κομμουνιστών, καθώς αυτοί, διαβάζοντας τα έργα των κλασικών, ανακαλύπτουν τα ακριβή λεχθέντα από τους κλασικούς του μαρξισμού. Και τι γίνεται λοιπόν, με την κατάργηση των τάξεων, την απονέκρωση του κράτους, με την κατάργηση των εμπορευματοχηματικών σχέσεων και του νόμου της αξίας, που οι κλασικοί του μαρξισμού θεωρούσαν βασικά χαρακτηριστικά του σοσιαλισμού;

Στην υπάρχουσα κατάσταση οι θέσεις της ηγεσίας του ΚΚΣΕ και η μαρξιστική αντίληψη βρέθηκαν σε αξεδιάλυτες αντιφάσεις, σε ένα αξεδιάλυτο μαλλιοτράβηγμα. Στην υπάρχουσα πραγματικότητα η ταξική πάλη συνεχιζόταν και δεν μπορούσε να γίνει αλλιώς. Στη μεταβατική περίοδο η ταξική πάλη συνεχίζεται με άλλα μέσα. Και όχι μόνο συνεχιζόταν αλλά και οξυνόταν – πράγμα που ήταν άμεσα αντιληπτό και διατυπώθηκε από τον ίδιο το Στάλιν. Αλλά το θεωρητικό συμπέρασμα που έμεινε απ' αυτό, ήταν ότι *η ταξική πάλη συνεχίζεται και οξύνεται στο σοσιαλισμό!!!*¹⁶²

(Αυτή η διατύπωση του Στάλιν έγινε αντικείμενο σκληρής κριτικής και πολεμικής από το Χρουστσόφ και από όλες σχεδόν τις μετέπειτα ηγεσίες του ΚΚΣΕ. Ο Στάλιν κατηγορήθηκε για υπερβολές για να δικαιολογήσει τα εγκλήματά του. Δεν ξέρουμε αν κι αυτό έπαιξε κάποιο ρόλο στη διατύπωση του Στάλιν, πιθανόν. Πάντως, ένα είναι σίγουρο: Η όξυνση της ταξικής πάλης ήταν αδιαμφισβήτητο γεγονός στην υπάρχουσα κατάσταση και όσοι αμφισβητούσαν αυτή την αλήθεια σπρώχνονταν στο συμπέρασμα ότι στην υπάρχουσα πραγματικότητα δεν υπάρχουν τάξεις και ταξικές διακρίσεις, δεν υπάρχουν τουλάχιστον

στον τάξεις με ανταγωνιστικά συμφέροντα. Αλλά, επειδή αυτή την κατάσταση (τη μεταβατική περίοδο) την είχαν ταυτίσει με το σοσιαλισμό, έβγαλαν το συμπέρασμα ότι, αφού δεν υπάρχουν ανταγωνιστικές ταξικές διαφορές, δεν μας χρειάζεται ούτε η δικτατορία του προλεταριάτου.)

Εφόσον όμως υπάρχουν ακόμα τάξεις και ταξική πάλη, δεν μπορεί να μην υπάρχει το κράτος. Ο Στάλιν έφτασε μάλιστα στο σημείο να μιλάει για ύπαρξη κράτους όχι μόνο στην πρώτη, αλλά και στην ανώτερη φάση, στον ολοκληρωμένο κομμουνισμό:

«Εμείς προχωράμε παραπέρα, μπροστά, προς τον κομμουνισμό», γράφει ο Στάλιν το 1939 και διερωτάται:

«Θα διατηρηθεί άραγε στη χώρα μας το κράτος μας και στην περίοδο του κομμουνισμού»; Ναι, απαντάει!!!

«Ναι, θα διατηρηθεί, αν δε θα έχει εξαλειφθεί η καπιταλιστική περικοκλώση, αν δε θα έχει εξαλειφθεί ο κίνδυνος στρατιωτικών επιθέσεων από τα έξω». ¹⁶³ Εξαρτάται, λοιπόν, όχι από τη νίκη της παγκόσμιας επανάστασης, αλλά από το αν ο παγκόσμιος ιμπεριαλισμός έχει τη δυνατότητα να επεμβαίνει στρατιωτικά.

Ακόμα μεγαλύτερες αντιφάσεις δημιουργήθηκαν με το ζήτημα των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων και του νόμου της αξίας. Διεξάγεται και σήμερα ακόμα έντονη συζήτηση επί επτά και πάνω δεκαετίες για ένα ζήτημα που είναι λυμένο από τους κλασικούς του μαρξισμού. Το ζήτημα αυτό περιπλέχτηκε με το μπέρδεμα που έφερε η ταύτιση της περιόδου μετάβασης με τον σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας!!! Και πώς να βρουν άκρη οι θεωρητικοί της σοβιετικής γραφειοκρατίας, όταν ψάχνουν να αναλύσουν την ύπαρξη ή όχι εμπορευματοχρηματικών σχέσεων στο σοσιαλισμό – ένα σοσιαλισμό όμως που δεν υπήρξε ποτέ – και όταν βάση της έρευνάς τους αποτελεί η μεταβατική περίοδος με τις διαφορετικές μορφές ιδιοκτησίας;

Όταν διακηρύχθηκε πανηγυρικά η τελική νίκη του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ στα μέσα της δεκαετίας του 1930, οι εμπορευματοχηματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας συνέχιζαν να υπάρχουν, και δεν μπορούσαν φυσικά να καταργηθούν στην υπάρχουσα κατάσταση. Η ύπαρξή τους δεν μπορούσε παρά να γίνεται άμεσα αντιληπτή, αλλά το συμπέρασμα που έμεινε, ήταν ότι στο σοσιαλισμό υπάρχουν εμπορευματικές σχέσεις και δρα ακόμα ο νόμος της αξίας.¹⁶⁴ Καθώς η διακήρυξη αυτή έγινε στο όνομα του μαρξισμού, δεν σταμάτησαν να υπάρχουν άνθρωποι που, διαβάζοντας τα σχετικά έργα του Μαρξ, του Ένγκελς και του Λένιν, διαπίστωναν ιδίως όμμασι ότι οι κλασικοί δεν πρόβλεπαν εμπορευματικές σχέσεις στο σοσιαλισμό. Έβλεπαν δηλαδή ότι «ο σοσιαλισμός που είχε νικήσει» δεν συμβάδιζε με όσα εκείνοι είχαν πει για το σοσιαλισμό. Όσοι απ' αυτούς δεν αναρωτήθηκαν μήπως ήταν λάθος η ίδια η διακήρυξη περί νίκης του σοσιαλισμού και δεν αμφισβήτησαν αυτή τη διακήρυξη, ζητούσαν να καταργηθούν οι εμπορευματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας, αφού δεν προβλέπονταν στο σοσιαλισμό από τους κλασικούς του μαρξισμού. Φυσικά κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να γίνει στην υπάρχουσα κατάσταση της μεταβατικής περιόδου. Και η υπάρχουσα κατάσταση δεν αλλάζει με αληθμείες, ούτε με μεταβαπτίσεις, ούτε με διαταγές.

Ο Στάλιν απέδωσε αυτές τις αντιλήψεις σε ανεπαρκή μόρφωση των στελεχών αλλά και σε συγχύσεις του Ένγκελς, σε «μη καθαρές και ακριβόλογες διατυπώσεις του Ένγκελς». Δεν ξέρουμε για ποιο λόγο επιλέγει να βγάλει συγχυσμένο τον Ένγκελς μόνο, και όχι και τους Μαρξ και Λένιν, που έλεγαν τα ίδια. Ανέλαβε λοιπόν, να διαφωτίσει τα νεαρά προβληματικά στελέχη. Γράφει στα "Οικονομικά Προβλήματα του Σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ" στις αρχές της δεκαετίας του 1950: «[...] [Ερχονται] κάθε χρόνο χιλιάδες καινούργια νεαρά στελέχη, που φλέγονται από την επιθυμία να μας βοηθήσουν, που φλέγονται

από την επιθυμία να δείξουν την αξία τους, όμως δεν έχουν επαρκή μαρξιστική διαπαιδαγώγηση, δεν ξέρουν πολλές αλήθειες που είναι πολύ γνωστές σ' εμάς, και είναι αναγκασμένοι να περιπλανιούνται στα σκοτάδια». ¹⁶⁵ Ανέλαβε λοιπόν, να τους οδηγήσει στο φως, ανέλαβε να τους αποκαλύψει «τις πολλές αλήθειες που είναι γνωστές σ' εμάς», και γράφει για την εμπορευματική παραγωγή στο σοσιαλισμό:

«Μερικοί σύντροφοι υποστηρίζουν ότι το Κόμμα δεν έκανε σωστά που διατήρησε την εμπορευματική παραγωγή ύστερα από την κατάληψη της εξουσίας και την εθνικοποίηση των μέσων παραγωγής στη χώρα μας. Έχουν τη γνώμη πως το Κόμμα έπρεπε από τότε κιόλας να βάλει τέρμα στην εμπορευματική παραγωγή. Για το ζήτημα αυτό αναφέρονται στον Ένγκελς, που λέει:

"Μόλις η κοινωνία πάρει στα χέρια της τα μέσα παραγωγής, θα καταργηθεί η εμπορευματική παραγωγή και μαζί μ' αυτήν και η κυριαρχία των προϊόντων πάνω στους παραγωγούς" (Βλ. Αντι-Ντίρινγκ).

Οι σύντροφοι αυτοί κάνουν σοβαρό λάθος.

Ας αναλύσουμε τη διατύπωση του Ένγκελς. Δεν μπορούμε τη διατύπωση αυτή να τη θεωρήσουμε εντελώς καθαρή και ακριβόλογη, γιατί δε μας ξεκαθαρίζει, αν πρόκειται να πάρει στα χέρια της η κοινωνία όλα τα μέσα παραγωγής είτε μονάχα ένα μέρος των μέσων παραγωγής, αν, δηλαδή, θα γίνουν κοινωνική ιδιοκτησία όλα τα μέσα παραγωγής είτε μονάχα ένα μέρος των μέσων παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι τη διατύπωση του Ένγκελς μπορεί κανείς να την καταλάβει και με τους δύο τρόπους.

Σ' άλλο σημείο του Αντι-Ντίρινγκ ο Ένγκελς μιλάει για κυριαρχία πάνω σε "όλα τα μέσα παραγωγής", για κυριαρχία πάνω σε "όλο το σύνολο των μέσων παραγωγής". Αυτό σημαίνει ότι ο Ένγκελς, στη διατύπωσή του αυτή, έχει υπόψη του την

εθνικοποίηση όχι ενός μέρους των μέσων παραγωγής, αλλά όλων των μέσων παραγωγής, [...] όχι μονάχα στη βιομηχανία αλλά και στην αγροτική οικονομία».¹⁶⁶

Αυτό βέβαια σημαίνει, ότι ο Στάλιν δεν κατάλαβε απολύτως τίποτα γι' αυτό που εννοούσε ο Ένγκελς, λέγοντας «μόλις η κοινωνία πάρει στα χέρια της τα μέσα παραγωγής». Απόδειχνε έτσι, ότι ποτέ δεν ξεπέρασε την καουτσικική αντίληψη περί κοινωνικοποίησης. Η "κοινωνικοποίησή" του των μέσων παραγωγής έφτανε όπως και εκείνη του Κάουτσκι ως την εθνικοποίηση, ως την κρατικοποίησή τους, δεν πήγαινε παραπέρα. Και επειδή δεν κατανοούσε τη μαρξική έννοια της πλήρους κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής, φυσικό ήταν να εφευρίσκει αντιφάσεις, συγχύσεις, μη ακριβολογημένες διατυπώσεις στα κείμενα των ιδρυτών του μαρξισμού.

Ο Ένγκελς, όταν έλεγε, «η κοινωνία παίρνει στα χέρια της τα μέσα παραγωγής», εννοούσε φυσικά μια κατάσταση πέρα από την "εθνικοποίηση", πέρα από το «πέρασμα όλων των μέσων παραγωγής στα χέρια του προλεταριακού κράτους». Αυτό το πέρασμα όλων των μέσων παραγωγής στα χέρια του κράτους το θεωρούσε ως την τελευταία πράξη του κράτους ως κράτους. Από εκεί και πέρα οι κρατικές λειτουργίες αποκοιμούνται στον ένα μετά τον άλλο τομέα και φθάνουμε στην ακρατική, αταξική κοινωνία, όπου τα μέσα παραγωγής ανήκουν άμεσα στους ισότιμους παραγωγούς. Τότε και μόνο τότε "η κοινωνία", όχι "το προλεταριακό κράτος στο όνομα της κοινωνίας", παίρνει στα χέρια της τα μέσα παραγωγής και η διαδικασία κοινωνικοποίησης τους φτάνει στο νικηφόρο τέρμα της. Και αυτό το νικηφόρο τέρμα είναι ο σοσιαλισμός – α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, που σηματοδοτεί το τέλος της μεταβατικής περιόδου των επαναστατικών μετασχηματισμών και την αρχή της κομμουνιστικής κοινωνίας. Τώρα ανοίγεται διάπλατα ο δρόμος για τη σοσιαλιστική οργάνωση της εργασίας. Η σοσιαλιστική οργάνω-

νωση της εργασίας δεν είναι δυνατή πριν από αυτό το σημείο. Κατά το Μαρξ, όπως είπαμε ήδη, η «σοσιαλιστική οργάνωση της συνολικής εργασίας» [...] ξεπηδά από την επαναστατική πορεία μετατροπής της κοινωνίας». ¹⁶⁷

Ο Στάλιν βιάστηκε να τερματίσει πρόωρα την επαναστατική πορεία μετατροπής της κοινωνίας και πανηγύρισε πριν την ώρα της την έλευση της πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας, σε μια στιγμή που τα πραγματικά καθήκοντα της μετάβασης έμπαιναν στην ημερήσια διάταξη. Αλλά καθώς η κοινωνική εξέλιξη προχωρά με τους δικούς της αντικειμενικούς νόμους και όχι με υποκειμενικές αυθαιρεσίες και διαταγές, αυτό είχε τραγικές συνέπειες για την τύχη της επανάστασης.

Πάντως, για να είμαστε δίκαιοι, ο Στάλιν καταλάβαινε ότι οι εμπορευματοχηματικές σχέσεις πρέπει να καταργηθούν και αυτό τον διαφοροποιούσε από τους χυδαίους οπαδούς της οικονομίας της αγοράς στο σοσιαλισμό. Καταλάβαινε επίσης ότι για την κατάργησή τους απαιτείται η εξαφάνιση της ομαδικής ιδιοκτησίας και το πέρασμα όλων των μέσων παραγωγής στα χέρια του κράτους. Αλλά ως εκεί, παραπέρα δεν πήγαινε.

Ωσπου να γίνει αυτό, δεν έβρισκε βέβαια και τίποτα το κακό στην ύπαρξη ακόμα των εμπορευματικών σχέσεων (στην ύπαρξή τους στο σοσιαλισμό, όπως νόμιζε). Η θεωρητική αποδοχή των εμπορευματοχηματικών σχέσεων και του νόμου της αξίας ως νόμου του σοσιαλισμού δεν έγινε ούτε από τον Χρουτσόφ ούτε από κανέναν άλλο, έγινε από τον ίδιο το Στάλιν.

«Μερικές φορές ρωτούν:», γράφει ο Στάλιν, «υπάρχει, άραγε, και ενεργεί στη χώρα μας, στο σοσιαλιστικό μας καθεστώς, ο νόμος της αξίας; Ναι, υπάρχει και ενεργεί. [...]

Είναι, άραγε, καλό αυτό; Δεν είναι και κακό. Στις τωρινές συνθήκες μας αυτό πραγματικά δεν είναι κακό, γιατί διαπαιδαγωγεί τους οικονομολόγους μας στο πνεύμα της ορθολογιστικής διεύθυνσης της παραγωγής και τους διδάσκει». ¹⁶⁸

Ωστε, λοιπόν, στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας δρα ο νόμος της αξίας, και αυτό είναι καλό γιατί διαπαιδαγωγεί και διδάσκει τα στελέχη της σοσιαλιστικής παραγωγής!!!

Ο Τσε Γκεβέρα σχολιάζει:

«Γιατί να αναπτυχθούν»; Κατανοούμε ότι οι καπιταλιστικές κατηγορίες διατηρούνται για κάποιο χρονικό διάστημα, και ότι η διάρκειά του δεν μπορεί να καθοριστεί από τα πριν. Τα χαρακτηριστικά, όμως, της μεταβατικής περιόδου είναι εκείνα μιας κοινωνίας που σπάει τα παλιά δεσμά της για να μπει γρήγορα σε ένα νέο στάδιο. Η τάση πρέπει να είναι, κατά την αντίληψή μας, να συντρίψουμε όσο πιο σθεναρά γίνεται τις παλιές κατηγορίες, ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονται η αγορά, το χρήμα και, συνεπώς, ο μοχλός του υλικού συμφέροντος. Ή για να το εκφράσουμε καλύτερα, να συντρίψουμε τις συνθήκες που προκαλούν την ύπαρξή τους. Το αντίθετο θα μας έκανε να υποθέσουμε πως το καθήκον της οικοδόμησης του σοσιαλισμού σε μια καθυστερημένη κοινωνία είναι κάτι σαν ιστορικό ατύχημα και ότι οι ηγέτες της για να επανορθώσουν το σφάλμα, πρέπει να επιδοθούν στην εδραίωση όλων των κατηγοριών που είναι σύμφυτες στην ενδιάμεση κοινωνία. Το μόνο που θα απόμενε σαν βάση της νέας κοινωνίας θα ήταν η διανομή των εσόδων σύμφωνα με την εργασία και η τάση να εξαλειφθεί η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Αυτό, όμως, φαντάζει ανεπαρκές από μόνο του σαν παράγοντας της ανάπτυξης της αναγκαίας γιγάντιας αλλαγής της συνείδησης, ώστε να αντιμετωπισθεί η μετάβαση. Αυτή η αλλαγή πρέπει να πραγματοποιηθεί μέσα από την πολύπλευρη δράση όλων των νέων σχέσεων, τη διαπαιδαγώγηση και τη σοσιαλιστική ηθική – με την ατομικιστική αντίληψη ότι το άμεσο υλικό κίνητρο επιδρά πάνω στη συνείδηση, αναχαιτίζοντας την ανάπτυξη του

ανθρώπου σαν κοινωνικού όντος».^{169*}

Εμείς πάλι θεωρούμε ότι η ύπαρξη εμπορευματικών σχέσεων και η ισχύς του νόμου της αξίας στην πρώην Σοβιετική Ένωση και τις άλλες μεταβατικές κοινωνίες δεν έχει καμία σχέση με την ηθική, ήταν απλά κοινωνικά αναγκαίες, δεν μπορούσαν να καταργηθούν στις υπάρχουσες συνθήκες, και επαναλαμβάνουμε, η κοινωνική αναγκαιότητα δεν επιβάλλεται με διαταγές, ακολουθεί τους δικούς της νόμους. Στις συνθήκες της μεταβατικής περιόδου οι εμπορευματοχρηματικές σχέσεις και ο νόμος της αξίας περιορίζονται, τροποποιούνται λόγω του κεντρικού σχεδιασμού του προλεταριακού κράτους, αλλά δεν καταργούνται ούτε εξαλείφονται. Αυτό θα γίνει μόνο στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όταν ο κεντρικός σχεδιασμός του προλεταριακού κράτους μετασηματιστεί σε κεντρικό σχεδιασμό της κοινωνίας.

* Ο συγγραφέας στο συγκεκριμένο σημείο του χειρογράφου δεν είχε γράψει το παράθεμα αυτό. Είχε σημειώσει μόνο: "Ο Τσε Γκεβέρα σχολιάζει:" Το παράθεμα συμπληρώθηκε από τους επιμελητές.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. F. Engels: "Fortschritte der Sozialreform auf dem Kontinent", MEW*, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 493
2. Φ. Ένγκελς: «Πρόλογος στην "Κατάσταση της εργαζόμενης τάξης στην Αγγλία"», Διαλεκτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 477, βλ. και MEW, τ.22, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 320-321
3. F. Engels: "Fortschritte der Sozialreform auf dem Kontinent", MEW, τ.1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 494
4. F. Engels: ό.π., σελ. 495
5. Κ. Μαρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Πρόλογος», Διαλεκτά Έργα, τ. I, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 423
6. Κ. Marx: "Der Kommunismus und die Augsburger "Allgemeine Zeitung" ", MEW, τ.1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 108
7. Κ. Μαρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Πρόλογος», Διαλεκτά Έργα, τ. I, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 423
8. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 423-424
9. Κ. Marx: "Briefe aus den "Deutsch-Französischen Jahrbüchern" ", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 344
10. Κ. Marx: "Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 385
11. Κ. Marx: ό.π., σελ. 390
12. Κ. Marx: ό.π., σελ. 391
13. Κ. Marx: "Zur Judenfrage", MEW, τ.1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 356
14. Κ. Marx: "Kritische Randglossen zu dem Artikel eines Preussen", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 409
15. Κ. Μαρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Πρόλογος», Διαλεκτά Έργα, τ. I, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 425
16. Φ. Ένγκελς: «Για την ιστορία της Ένωσης των Κομμουνιστών», Διαλε-

* MEW: Marx Engels Werke

- χτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 397
17. F. Engels: "Fortschritte der Sozialreform auf dem Kontinent", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 480
18. F. Engels: "Die inneren Krisen", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 460
19. F. Engels: ό.π., σελ. 459
20. Κ. Μαρξ – Φ. Έγγελς: «Η Αγία Οικογένεια ή κριτική της κριτικής κριτικής», Εκδόσεις Φιλοσοφία, Αθήνα, σελ. 149
21. Κ. Marx – F. Engels: "Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 38
22. Κ. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 37
23. Φ. Έγγελς: «Ο Λουδοβίκος Φόουερμαχ και το τέλος της κλασικής Γερμανικής φιλοσοφίας – Εισαγωγικό σημείωμα», Διαλεχτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 414, 415
24. Φ. Έγγελς: ό.π., σελ. 425
25. Φ. Έγγελς: ό.π., σελ. 446
26. F. Engels: "Zwei Reden in Elberfeld II", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 549
27. F. Engels: "Zwei Reden in Elberfeld I", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 537 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
28. F. Engels: ό.π., σελ. 539 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
29. F. Engels: ό.π., σελ. 547 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
30. F. Engels: "Zwei Reden in Elberfeld II", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 550
31. F. Engels: ό.π., σελ. 554-555
32. F. Engels: ό.π., σελ. 555-556
33. F. Engels: "Zwei Reden in Elberfeld I", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 539
34. F. Engels: ό.π., σελ. 539
35. F. Engels: ό.π., σελ. 540 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
36. F. Engels: "Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 507

37. F. Engels: "Zwei Reden in Elberfeld I", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 541
38. Βλ. F. Engels: ό.π., σελ. 542
39. F. Engels: ό.π., σελ. 542
40. F. Engels: ό.π., σελ. 542-543
41. Βλ. F. Engels: ό.π., σελ. 543
42. F. Engels: ό.π., σελ. 545
43. Βλ. F. Engels: ό.π., σελ. 548
44. Φ. Ένγκελς: «Ο Λουδοβίκος Φόουερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας – Εισαγωγικό σημείωμα», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 415
45. Φ. Ένγκελς: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα 1963, σελ. 50
46. F. Engels: "Anti-Dühhing", MEW, τ. 20, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 24
47. Φ. Ένγκελς: «Πρόλογος στην έκδοση του 1885 του Αντι-Ντύρινγκ», στο: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα, 1963, σελ. 28-29
48. Φ. Ένγκελς: «Εισαγωγή» στο: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη, Αθήνα, 1963, σελ. 48-49
49. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 49
50. Κ. Μαρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Πρόλογος», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 424-425
51. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 81-82, βλ. και MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 35
52. Φ. Ένγκελς: «Για την ιστορία της Ένωσης των Κομμουνιστών», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ.398
53. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ.397-398
54. Κ. Μαρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Πρόλογος», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ.425-426
55. Φ. Ένγκελς: «Ο Λουδοβίκος Φόουερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 448

56. Κ. Μαρξ: «Θέσεις για τον Φόουερμπαχ», Διαλεκτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 469, βλ. και Κ. Marx: "Thesen über Feuerbach", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 6, [Παραπομπή από τους επιμελητές]
57. Φ. Ένγκελς: «Ο Λουδοβίκος Φόουερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας», Διαλεκτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 446 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
58. Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ.453
59. Κ. Marx: "Das Elend der Philosophie", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 160
60. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ.372
61. Βλ. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 112, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 73-74
62. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ.87-88, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 38
63. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 84
64. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 42
65. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 79, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 34
66. Κ. Marx: "Das Elend der Philosophie", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 182
67. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 44, βλ. επίσης ό.π., σελ. 42-43
68. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 81, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 35

69. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 374, 375
70. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 41
71. Κ. Marx – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 70
72. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 190, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 425
73. Κ. Marx – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 424, βλ. επίσης Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 189
74. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 376
75. F. Engels: ό.π., σελ. 481 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
76. F. Engels: ό.π., σελ. 374 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
77. F. Engels: ό.π., σελ. 370-371
78. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 42-43
79. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ.372
80. F. Engels: ό.π., σελ. 374
81. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 44
82. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 43-44
83. F. Engels: "Die Kommunisten und Karl Heinzen", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 313-314
84. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ.378
85. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις

- Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 62, βλ. και MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 22
86. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 377
87. K. Marx – F. Engels: "Manifest der Kommunistischen Partei", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 482, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 44
88. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 127, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 68
89. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 370
90. F. Engels: ό.π., σελ. 376
91. K. Marx – F. Engels: "Manifest der Kommunistischen Partei", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 482, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 44
92. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 36
93. F. Engels: MEW, τ. 19, Dietz Verlag Berlin 1974, σελ. 224 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
94. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 118
95. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 116 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
96. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 115 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
97. Βλ. Φ. Ένγκελς: «Το αγροτικό ζήτημα στη Γαλλία και τη Γερμανία», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 490-515
98. F. Engels: "Einleitung zu "Der Bürgerkrieg in Frankreich" (Ausgabe 1891)", MEW, τ. 17, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 623 [Παραπομπή από τους επιμελητές]

99. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 44
100. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 115, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 364
101. Κ. Marx: "Das Elend der Philosophie", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 182
102. Κ. Μαρξ: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 44
103. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 118, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 74-75
104. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 127
105. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 36
106. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 375
107. F. Engels: ό.π., σελ. 376
108. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 78, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 32
109. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 80, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 33
110. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 134, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 379
111. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 376
112. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 190, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 425
113. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις

- Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 400, βλ. και K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 273
114. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 190, βλ. και K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 424–425
115. K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 35, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 82
116. K. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 424, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. δεύτερος, Εκδόσεις Gutenberg – Αθήνα 1989, Έκδ. 3η, σελ. 189
117. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 82, βλ. και K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 35
118. K. Marx: "Das Elend der Philosophie", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 107
119. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 374
120. K. Marx – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 50, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 100
121. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 376
122. F. Engels: ό.π., σελ. 370–371
123. F. Engels: ό.π., σελ. 375
124. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 81, βλ. και MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 35
125. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 374–375
126. Β. Ι. Λένιν: «Ο μαρξισμός για το κράτος», Άπαντα, τ. 33, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1981, σελ. 185

127. K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 482 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
128. Κ. Μαρξ: «Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850», Διαλεχτά Έργα, τ. 1, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 252 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
129. K. Marx: "Der Bürgerkrieg in Frankreich", MEW, τ. 17, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 342 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
130. F. Engels: "Anti-Dühring", MEW, τ. 20, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 262, βλ. και Φ. Ένγκελς: Διαλεχτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 166-167 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
131. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1979, σελ. 24
132. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 10
133. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 21-22
134. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 14
135. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 13
136. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 14
137. «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το σοσιαλισμό», Ειδική έκδοση Οκτώβριος 2008 (Θέση 2)
138. «Αντιμαρξιστικές-αντλενινιστικές θεωρίες για το σοσιαλισμό και την παλινόρθωση», Λαϊκός Δρόμος, 17/11/2007, σελ. 8
139. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1979, σελ. 14
140. Β. Ι. Λένιν: «Κράτος και Επανάσταση», Άπαντα, τ. 33, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1981, σελ. 95
141. Βλ. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1979, σελ. 23
142. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 24
143. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 24
144. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 14
145. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 15

146. Β. Ι. Λένιν: «Κράτος και Επανάσταση», Άπαντα, τ. 33, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1981, σελ. 95
147. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1979, σελ. 12
148. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ.11
149. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ.15
150. Β. Ι. Λένιν: «Κράτος και Επανάσταση», Άπαντα, τ. 33, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1981, σελ. 95
151. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 89
152. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 92
153. Βλ. Φ. Ένγκελς: «Αντι-Ντύρινγκ», Εκδόσεις Γερ. Άναγνωστίδη, Αθήνα 1963, σελ. 296 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
154. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1979, σελ. 12
155. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ.15-16
156. Κ. Μαρξ:, ό.π., σελ. 11-12
157. Κ. Μαρξ: MEW, τ. 19, Dietz Verlag Berlin 1974, σελ. 20 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
158. Βλ. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1979, σελ. 10-14
159. Κ. Μαρξ: MEW, τ. 19, Dietz Verlag Berlin 1974, σελ. 21, βλ. και Κ. Μαρξ: ό.π., σελ.14-15
160. Βλ. Κ. Καούτσκι, στο: Β. Ι. Λένιν «Κράτος και Επανάσταση», Άπαντα, τ. 33, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα, 1981, σελ. 113 κ.ε., βλ. και Κ. Καούτσκι: «Η κοινωνική επανάσταση», Εκδόσεις Παπαζήση, 1985, σελ. 159 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
161. Βλ. Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 30, Εκδοτική εταιρία «Ακάδημος» Α. Ε., Αθήνα 1983, σελ. 570, λήμμα: «Σοβιέτ αντιπροσώπων του λαού» [Παραπομπή από τους επιμελητές]
162. Βλ. Ι. Β. Στάλιν, Άπαντα, τ. 13, Εκδοτικό της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 231 [Παραπομπή από τους επιμελητές]

163. Ι. Β. Στάλιν: «Απολογισμός στο 18^ο συνέδριο του κόμματος...», Άπαντα, τ. 14, «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 2004, σελ. 441
164. Βλ. Ι. Β. Στάλιν: «Οικονομικά προβλήματα του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998, σελ. 44 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
165. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 34
166. Ι. Β. Στάλιν, ό.π., σελ. 35-36
167. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1979, σελ. 21
168. Ι. Β. Στάλιν: «Οικονομικά προβλήματα του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ», Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998, σελ. 44-45
169. Ερνέστο Τσε Γκεβέρα: «Κείμενα», Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1988, σελ. 146 [Παραπομπή από τους επιμελητές]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ο Σόλωνας το 594 π.Χ. εγκαινίασε τη σειρά των λεγόμενων πολιτικών επαναστάσεων, γράφει ο Ένγκελς το 1884, στην "Καταγωγή της οικογένειας, της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και του κράτους". Και «[...] την εγκαινίασε με μια επέμβαση στην ιδιοκτησία. Όλες οι επαναστάσεις που έγιναν από τότε είναι επαναστάσεις για την υπεράσπιση ενός είδους ιδιοκτησίας ενάντια σ' ένα άλλο είδος ιδιοκτησίας».¹

Η σοσιαλιστική επανάσταση (εργατική, προλεταριακή, κομμουνιστική – χρησιμοποιώ όλους αυτούς τους όρους με ταυτόσημη έννοια), στρέφεται ενάντια στην ιδιωτική ιδιοκτησία γενικά, καταργεί (διαλύει, αίρει, υπερβαίνει, εξαφανίζει, ξεπερνά) την καπιταλιστική ιδιοκτησία και μαζί της κάθε ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Στη θέση της βάζει την κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών.

Η προλεταριακή, όπως κάθε επανάσταση, είναι τόσο πολιτική όσο και κοινωνική, είναι όμως ιστορικά μοναδική, όπως και η ταξική πάλη της εργατικής τάξης που οδηγεί σ' αυτήν. Η νίκη της επανάστασης της εργατικής τάξης αποτελεί αναγκαίο όρο για την απελευθέρωσή της, χωρίς αυτή δεν μπορεί η εργατική τάξη να απελευθερωθεί, δεν μπορεί να υπάρξει η σοσιαλιστική – κομμουνιστική κοινωνία.

Η απελευθέρωση της βασικής εκμεταλλεόμενης τάξης στους προηγούμενους οικονομικοκοινωνικούς σχηματισμούς μπορούσε να επιτευχθεί στα πλαίσια του συστήματος. Οι δούλοι και οι δουλοπάροικοι μπορούσαν να απελευθερωθούν ατομικά σε μαζική κλίμακα, χωρίς να αλλάξουν την "υπάρχουσα κατάσταση", πριν ακόμα διαλυθεί το δουλοκτητικό σύστημα και

η φεουδαρχία. Οι αναπτυσσόμενες ήδη στα πλαίσια της φεουδαρχίας αστικές σχέσεις παραγωγής π.χ. απελευθέρωναν μαζικά τους δουλοπάροικους και τους μετέτρεπαν σε μισθωτούς εργάτες. Οι μισθωτοί εργάτες δεν μπορούν να απελευθερωθούν μ' αυτόν τον τρόπο (δεν εννοούμε φυσικά το πέρασμα κάποιων εργατών στη θέση του μικροαστού, ακόμα και του μεγαλοαστού – κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει και γίνεται και στον καπιταλισμό), εννοούμε ότι δεν μπορούν σε μαζική κλίμακα να απελευθερωθούν πριν την κατάργηση της μισθωτής εργασίας, πριν την απελευθέρωση ολόκληρης της τάξης. Αλλά και κάτι άλλο, πιο σημαντικό. Η εργατική τάξη δεν μπορεί να περιμένει την απελευθέρωσή της από κανέναν άλλο, από καμιά τρίτη δύναμη.

Οι δούλοι και οι δουλοπάροικοι αγωνίζονταν ενάντια στην άθλια κατάσταση τους, ενάντια στην εκμετάλλευσή τους, η ταξική τους πάλη όμως δεν οδηγούσε στην απελευθέρωσή τους.

Οι βασικές αυτές εκμεταλλεζόμενες τάξεις των προκαπιταλιστικών σχηματισμών, οι δούλοι και οι δουλοπάροικοι, δεν ήταν φορείς των ανώτερων σχέσεων παραγωγής σε σχέση με τη δουλοκτησία και τη φεουδαρχία, η απελευθέρωσή τους δεν ήρθε από τη δική τους ταξική πάλη. Η απελευθέρωση των δουλοπάροικων της φεουδαρχίας π.χ. δεν ήταν αποτέλεσμα της δικής τους πάλης, ήρθε από μια τρίτη δύναμη, από την αστική τάξη, που γεννήθηκε και αναπτύχθηκε στους κόλπους της φεουδαρχίας. Η ανάπτυξη των αστικών σχέσεων παραγωγής στα πλαίσια της φεουδαρχίας οδηγούσε στη βαθμιαία απελευθέρωση απ' όλα τα φεουδαρχικά δεσμά και στην τελική καταστροφή τόσο της τάξης των φεουδαρχών όσο και της τάξης των δουλοπάροικων και στην αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων σε ανώτερο επίπεδο.

Η εργατική τάξη δεν μπορεί να περιμένει την απελευθέρωσή της από καμιά άλλη κοινωνική δύναμη, γιατί τέτοια δεν υπάρχει. Αυτήν ακριβώς την αλήθεια έκφρασαν οι ιδρυτές του μαρξισμού, επαναλαμβάνοντας πολλές φορές ότι «η απελευθέρωση

της εργατικής τάξης θα είναι έργο της ίδιας ή δεν θα υπάρξει». ² Η απελευθέρωσή της θα προέλθει αποκλειστικά από τη δική της ταξική πάλη, ο παροξυσμός της οποίας οδηγεί στην έκρηξη της προλεταριακής επανάστασης, στην ανατροπή της αστικής τάξης, στο τσάκισμα του αστικού κράτους, στην εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου και στο πέρασμα στα χέρια του εργατικού κράτους αρχικά των βασικών μέσων παραγωγής, που αφαιρέθηκαν από τους σφετεριστές, τους απαλλοτριωθέντες καπιταλιστές.

Μ' αυτό ανοίγει ο δρόμος της κοινωνικής απελευθέρωσης. Η εργατική τάξη για να ολοκληρώσει τη δική της απελευθέρωση και μαζί την απελευθέρωση όλων των εκμεταλλευομένων και καταπιεσμένων, ολόκληρης της κοινωνίας, πρέπει να οδηγήσει την επανάστασή της προς τα μπρος, ως την εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την αντικατάστασή της με την κοινή ιδιοκτησία, ως την κατάργηση των τάξεων και την απονέκρωση του κράτους, δηλαδή ως την πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμός).

Η τελική νίκη της επανάστασης προϋποθέτει τον ολοκληρωτικό μετασχηματισμό του σημερινού συστήματος της κοινωνικής παραγωγής, ένα ζήτημα καθόλου εύκολο, ένα έργο κοσμοϊστορικό, που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί σε ένα βραχύβιο διάστημα, απαιτεί πολύ χρόνο και titάνιες προσπάθειες, είναι μια μακρόχρονη, γεμάτη σκαπανεβάσματα ιστορική διαδικασία, που γίνεται ανεπίστρεπτη μόνο τότε, όταν φτάσουμε σε μια κατάσταση όπου δεν θα υπάρχουν πλέον κοινωνικές δυνάμεις που να ενδιαφέρονται για ένα πισωγύρισμα της κοινωνικής εξέλιξης, όταν φτάσουμε στην αταξική και ακρατική κοινωνία. Ο Μαρξ συνοψίζει:

«[...] [Οι] προλεταριακές επαναστάσεις [...] κάνουν αδιάκοπη κριτική στον ίδιο τον εαυτό τους, διακόπτουν κάθε τόσο την ίδια τους την πορεία, ξαναγυρίζουν σε κείνο που φαίνεται ότι έχει

πραγματοποιηθεί για να το ξαναρχίσουν από την αρχή, περιγελάνε με ωμή ακρίβεια τις μισοτελειωμένες δουλειές, τις αδυναμίες και τις ελλειψότητες των πρώτων τους προσπαθειών, φαίνονται να ξαπλώνουν χάρου τον αντίπαλό τους μόνο και μόνο για να του δόσουν την ευκαιρία ν' αντλήσει καινούργιες δυνάμεις από τη γη και να ορθωθεί πάλι πιο γιγάντιος μπροστά τους, οπισθοχωρούν συνεχώς μπροστά στην ακαθόριστη απεραντοσύνη των σκοπών τους, ώσπου να δημιουργηθεί η κατάσταση που κάνει αδύνατο κάθε ξαναγύρισμα [...]».³

3.1 Τα ιστορικά όρια του καπιταλισμού

Ο καπιταλισμός δεν είναι αιώνιος. Γεννήθηκε και θα πεθάνει. Είναι ένας ιστορικά παροδικός τύπος κοινωνικής παραγωγής. Αργά ή γρήγορα θα μας απαλλάξει από την παρουσία του. Τον παροδικό χαρακτήρα αυτού του τρόπου παραγωγής και αυτής της τελευταίας στην ιστορία ανταγωνιστικής κοινωνίας τον απέδειξε με επιστημονικό τρόπο ο Μαρξ στο "Κεφάλαιο".

Ο καπιταλισμός θα πεθάνει! Πώς όμως θα πεθάνει; Θα καταρρεύσει από μόνος του, βυθίζοντας την ανθρωπότητα στη σήψη, στην παρακμή, στη βαρβαρότητα και στο σκοτάδι ή θα ανατραπεί επαναστατικά από την εργατική τάξη και θα εξασφαλιστεί έτσι η επαναστατική μετάβαση στον κομμουνισμό, στην ολόπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου, στην πραγματική ανθρώπινη ιστορία;

3.1.1 Η αναπόφευκτη κατάρρευση του καπιταλισμού

Ο καπιταλισμός θα πεθάνει. Και αν ακόμα δεν ανατραπεί από την επαναστατική δράση της εργατικής τάξης, θα καταρρεύσει αναπόφευκτα. Ο θάνατός του είναι τόσο βέβαιος όσο είναι ένας νόμος των μαθηματικών ή της φυσικής! Όπως γράφει

ο Ένγκελς το 1884, αυτή η κατάρρευση «πραγματοποιείται μπροστά στα μάτια μας κάθε μέρα όλο και πιο πολύ».

«Η παλιότερη εφαρμογή της θεωρίας του Ρικάρντο, που δείχνει στους εργάτες πως το σύνολο της κοινωνικής παραγωγής, που είναι δικό τους δημιούργημα, τους ανήκει γιατί αυτοί είναι οι πραγματικοί δημιουργοί του, οδηγεί ολόγισια στον κομμουνισμό. Μα κι αυτή, όπως μας κάνει ο Μαρξ να το προσέξουμε, είναι καθαρά λαθεμένη μιλώντας οικονομικά, γιατί είναι μια απλή εφαρμογή της ηθικής στην οικονομία. Σύμφωνα με τους νόμους της αστικής οικονομίας, το μεγαλύτερο μέρος απ' τα προϊόντα δεν ανήκει στους εργάτες που τα δημιούργησαν. Αν λοιπόν πούμε: αυτό είναι άδικο, αυτό δεν πρέπει να γίνεται, αυτό δεν έχει καμιά σχέση με την οικονομία. Λέμε μονάχα πως αυτό το οικονομικό γεγονός, βρίσκεται σ' αντίφαση με το ηθικό μας αίσθημα. Να γιατί ο Μαρξ δε θεμέλιωσε ποτέ τις κομμουνιστικές του διεκδικήσεις πάνω σ' αυτό, μα πιο πολύ πάνω στην *αναγκαστική κατάρρευση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, που πραγματοποιείται κάτω απ' τα μάτια μας κάθε μέρα όλο και πιο πολύ* [Η έμφαση δική μας]». ⁴

Αναγκαστική κατάρρευση μπροστά στα μάτια μας; Μήπως εδώ πρόκειται για μια απρόσεκτη πρόβλεψη του Ένγκελς, για μιαν ακόμη απόδειξη ότι το έργο των Μαρξ-Ένγκελς δεν είναι απαλλαγμένο, αλλά αντιθέτως, αποπνέει από παντού τον οικονομικό ντετερμινισμό, όπως ανενδοίαστα ισχυρίζονται οι διάφοροι εκπρόσωποι του λεγόμενου δυτικού και του ακαδημαϊκού μαρξισμού;

Τι ακριβώς εννοεί ο Ένγκελς; Μήπως περιμένει την κατάρρευση του καπιταλισμού τη χρονιά 1884 ή εν πάση περιπτώσει κατά τη διάρκεια ακόμη του 19^{ου} αιώνα, οπότε και είναι αυτοπόδεικτο ότι θα είχε διαψευσθεί πανηγυρικά; Μήπως την περιμένε έστω στο εγγύς μέλλον; Όχι! Ο Ένγκελς δεν ψάχνει να βρει κάποια ημερομηνία κατά την οποία ο καπιταλισμός θα

καταρρεύσει αναγκαστικά. Κάνει απλά μια επιστημονική επακριβή ιστορική πρόβλεψη για την αναγκαστική κατάρρευση του καπιταλισμού, για τον αναπόφευκτο θάνατό του, που θα προέλθει όμως όχι από την κατάρρευση αλλά από την επαναστατική ανατροπή του, μια πρόβλεψη που στηρίζεται στην ανάπτυξη των νόμων κίνησης του καπιταλισμού, που έχει δηλαδή νομοτελειακό υπόβαθρο. Είναι μια πρόβλεψη που στηρίχτηκε στην επιστημονική επεξεργασία του Μαρξ στο "Κεφάλαιο", είναι το αναγκαίο αποτέλεσμα της δράσης του γενικού νόμου της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης. Σκοπός της παραγωγής στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής είναι η ιδιοποίηση μιας συνεχώς αυξανόμενης υπεραξίας. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της συνεχούς διευρυνόμενης αναπαραγωγής του κεφαλαίου στη διαδικασία της παραγωγής. Διευρυμένη αναπαραγωγή σημαίνει ότι η μετατροπή της υπεραξίας σε κεφάλαιο δεν σταματάει στα προηγούμενα επίπεδα, αλλά συνεχίζεται σε ένα ανώτερο επίπεδο. Μετατρέπεται δηλαδή ένα τμήμα της υπεραξίας σε επιπλέον κεφάλαιο. Πηγή κάθε συσσώρευσης είναι η παραγωγή υπεραξίας. Στον καπιταλισμό, όπου στόχος της παραγωγής είναι η ιδιοποίηση μιας συνεχώς αυξανόμενης υπεραξίας, η δίψα για συσσώρευση δεν γνωρίζει σύνορα κορεσμού. Στην πορεία της εξέλιξης του καπιταλισμού αυξάνουν συνεχώς η μάζα και το ποσό υπεραξίας και συνεχώς αυξάνεται η συσσώρευση του κεφαλαίου. Η αύξηση του κεφαλαίου και η συνεχώς διευρυνόμενη συσσώρευση έχει όμως σημαντικές επιπτώσεις στη σύνθεση του κεφαλαίου και στις αλλαγές που υφίσταται στην πορεία της διαδικασίας της συσσώρευσης. Επηρεάζει δηλαδή την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου.

Ο Μαρξ είδε τη σύνθεση του κεφαλαίου και από τις δύο πλευρές της. «Από την πλευρά της αξίας καθορίζεται απ' την αναλογία που το κεφάλαιο χωρίζεται σε σταθερό κεφάλαιο, ή αξία των μέσων παραγωγής, και σε μεταβλητό κεφάλαιο, ή αξία

της εργατικής δύναμης, συνολικό άθροισμα των μισθών της εργασίας. Από την υλική του πλευρά, έτσι όπως λειτουργεί στο προτσές της παραγωγής, κάθε κεφάλαιο χωρίζεται σε μέσα παραγωγής και σε ζωντανή εργατική δύναμη· η σύνθεση αυτή του κεφαλαίου καθορίζεται από τη σχέση ανάμεσα στη μάζα των χρησιμοποιούμενων μέσων παραγωγής, από τη μια μεριά, και στην απαιτούμενη για τη χρησιμοποίησή τους ποσότητα εργασίας, από την άλλη. Την πρώτη την ονομάζω αξιακή σύνθεση του κεφαλαίου, τη δεύτερη – τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου. Ανάμεσα στις δύο υπάρχει στενή αλληλοσχέση. Για να εκφράσω αυτή την αλληλοσχέση, ονομάζω την *αξιακή σύνθεση του κεφαλαίου, στο βαθμό που καθορίζεται από την τεχνική του σύνθεση και αντανακλάει τις αλλαγές της: οργανική σύνθεση του κεφαλαίου. Κάθε φορά που γίνεται λόγος απλώς για τη σύνθεση του κεφαλαίου, εννοούμε πάντα την οργανική του σύνθεση* [Η έμφαση δική μας].⁵

Η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, λοιπόν, αποτυπώνεται στη σχέση του σταθερού προς το μεταβλητό κεφάλαιο, σε σ/μ.

Με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας απαιτούνται όλο και μικρότερα μεγέθη μεταβλητού κεφαλαίου για να κινήσουν την ίδια ποσότητα αξίας μέσω παραγωγής ή, πράγμα που είναι το ίδιο, με το ίδιο μεταβλητό κεφάλαιο κινείται μια μεγαλύτερη αξία μέσω παραγωγής. Ο Μαρξ γράφει: «Έτσι με την πρόοδο της συσσώρευσης αλλάζει η σχέση του σταθερού προς το μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου, αν αρχικά ήταν 1:1, γίνεται σε συνέχεια 2:1, 3:1, 4:1, 5:1, 7:1 κλπ., έτσι που, με την αύξηση του κεφαλαίου, μετατρέπεται σε εργατική δύναμη προοδευτικά αντί το 1/2 της συνολικής του αξίας μόνο το 1/3, 1/4, 1/5, 1/6, 1/8, κλπ., ενώ αντίθετα μετατρέπονται σε μέσα παραγωγής τα 2/3, 3/4, 4/5, 5/6, 7/8 κλπ. Επειδή λοιπόν η ζήτηση εργασίας δεν καθορίζεται από το μέγεθος του συνολικού κεφαλαίου, μα από το μέγεθος του μεταβλητού συστατικού του

μέρους, η ζήτηση εργασίας πέφτει προοδευτικά όταν αυξάνει το συνολικό κεφάλαιο, [...]. Πέφτει σχετικά με το μέγεθος του συνολικού κεφαλαίου και πέφτει με επιταχυνόμενη πρόοδο όταν αυξάνει το μέγεθος αυτό. Με την αύξηση του συνολικού κεφαλαίου αυξάνει βέβαια και το μεταβλητό του συστατικό, ή η εργατική δύναμη που ενώνεται μ' αυτό, αυξάνει όμως σε διαρκώς φθίνουσα αναλογία». ⁶

Όστε: Με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας αλλάζει η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου. Το σταθερό κεφάλαιο αυξάνεται και τείνει προς το άπειρο, ενώ το μεταβλητό κεφάλαιο μειώνεται και τείνει προς το μηδέν. Πρόκειται για μια ιστορική τάση, και η τάση είναι νόμος που «[...] η απόλυτη πραγματοποίησή του παρεμποδίζεται, επιβραδύνεται, ατονεί από περιστατικά που αντιδρούν», ⁷ και επιπλέον, η επένδυση του νόμου που επενεργεί μονάχα σαν τάση «[...] προβάλλει χτυπητά μόνο κάτω από καθορισμένες συνθήκες και στην πορεία μακρόχρονων περιόδων». ⁸

Αν υποθεθεί ότι φτάσαμε στο σημείο μηδέν, πριν το προλεταριάτο προλάβει να ανατρέψει τον καπιταλισμό με την επαναστατική του δράση, αν φτάναμε στο σημείο όπου εκτοπίστηκε πλήρως από τη παραγωγή η εργατική δύναμη (το μεταβλητό κεφάλαιο για τον καπιταλιστή) και οι μάζες της εργατικής τάξης έμειναν χωρίς ψωμί, τότε θα κατέρρεε μαζί με τον καπιταλισμό κάθε παραγωγή και η ανθρωπότητα θα βυθιζόταν στη γενική βαρβαρότητα. Για τον απλούστατο λόγο: Αφού θα εκτοπιζόταν η εργατική δύναμη από την παραγωγή θα σταματούσε κάθε δυνατότητα παραγωγής και ιδιοποίησης υπεραξίας και επομένως απόσπασης καπιταλιστικού κέρδους. Η αστική τάξη δεν θα είχε πλέον κανένα κίνητρο να οργανώσει την παραγωγή, και το προλεταριάτο, αφού δεν μπόρεσε να αποκτήσει την ικανότητα να ανατρέψει τον καπιταλισμό, θα ήταν επίσης ανίκανο να αναλάβει τη διεύθυνση της παραγωγής και την προώθηση της κοι-

ωνικής εξέλιξης. Θα είχαμε δηλαδή την ταυτόχρονη χρεοκοπία, την ταυτόχρονη καταστροφή των δύο βασικών τάξεων της καπιταλιστικής κοινωνίας. (Άλλες τάξεις φυσικά δεν θα μπορούσε να υπάρχουν στο σημείο αυτό. Οι νόμοι του καπιταλισμού δεν θα είχαν αφήσει ούτε ρουθούνι από τις ενδιάμεσες τάξεις, θα τις είχαν προ πολλού προλεταριοποιήσει κατά 100%). Αυτή, λοιπόν, είναι η αναπόφευκτη, η αναγκαστική κατάρρευση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, που πραγματοποιείται μπροστά στα μάτια μας κάθε μέρα όλο και πιο πολύ, όπως έλεγε ο Ένγκελς.

Πρόκειται για την νομοτελειακή αναπόφευκτη πορεία του καπιταλισμού προς το θάνατο, αυτή που έβλεπε ο Ένγκελς να συντελείται μπροστά στα μάτια του το 1884 και βλέπουμε και μεις σήμερα να τρέχει με πολλαπλάσιους ρυθμούς.

Παραπάνω βάλαμε έναν περιορισμό. Είπαμε "αν υποθεθεί ότι φτάσαμε στο σημείο μηδέν", αν υποθεθεί ότι φτάσαμε στο σημείο όπου και ο τελευταίος εργάτης θα έχει εκτοπιστεί από την παραγωγή, τότε θα επερχόταν αναγκαστικά η κατάρρευση του καπιταλισμού. *Αλλά σ' αυτό το σημείο δεν θα φτάσουμε ποτέ!!!* Οι ίδιοι νόμοι του καπιταλισμού που οδηγούν στην αναπόφευκτη κατάρρευση, θα αναγκάσουν το προλεταριάτο να τον ανατρέψει, πριν φτάσουμε στο σημείο κατάρρευσης. Υπάρχουν αντίρροπες επιδράσεις που ματαιώνουν και αίρουν το αποτέλεσμα του γενικού νόμου και του δίνουν μόνο το χαρακτήρα μιας τάσης. Γι' αυτό το λόγο, επειδή δρουν «ζανά διαρκώς αποκεντρωτικά αντιτιθέμενες τάσεις δίπλα στην κεντρομόλο δύναμη»,⁹ δεν πρόκειται ποτέ να φτάσουμε στην κατάρρευση της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής και στην αναπόφευκτη κατάρρευση του καπιταλισμού.

Η ταξική πάλη της εργατικής τάξης θα οδηγήσει στην επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού πολύ πριν την κατάρρευσή του. Εκεί οδηγούμαστε νομοτελειακά από τη δράση των

ιδίων των νόμων του καπιταλισμού.

Υπάρχει ένα σημείο στην πορεία πραγμάτωσης του γενικού νόμου της καπιταλιστικής συσσώρευσης και του νόμου της τάσης του ποσοστού κέρδους να πέφτει, όπου το προλεταριάτο δεν έχει άλλη επιλογή και είναι αναγκασμένο να προχωρήσει στην επαναστατική ανατροπή.

Αυτό το σημείο, που θα προκαλέσει αναγκαστικά την επανάσταση του προλεταριάτου, είναι, κατά το Μαρξ, η στιγμή εκείνη όπου έχει εκτοπιστεί από την παραγωγή η πλειοψηφία του πληθυσμού, όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού έμεινε χωρίς απασχόληση.¹⁰

Δεν είναι στην καλή διάθεση του προλεταριάτου να κάνει τούτη ή την άλλη επιλογή. Είναι αναγκασμένο να ανατρέψει τον καπιταλισμό, αν δεν θέλει να αυτοκτονήσει, αν δεν θέλει να πεθάνει από την πείνα. Στο δίλημμα "λιμοκτονία ή επανάσταση", ο άνθρωπος, ως λογικό ον, θα επιλέξει ανεπιφύλακτα την επανάσταση! Είναι αναγκασμένος να το κάνει. Και η ανθρωπότητα θα αποφύγει τη βαρβαρότητα στην οποία θα έπεφτε αναπόφευκτα, αν δεν προλάβαινε να ανατρέψει τον καπιταλισμό πριν την κατάρρευσή του!

Φυσικά, όπως θα δούμε παρακάτω, δεν πρόκειται να φτάσουμε ούτε ως αυτό το σημείο. Η επανάσταση θα νικήσει πολύ πριν οι νόμοι του καπιταλισμού εκτοπίσουν την πλειοψηφία των εργατών από την παραγωγή, πολύ πριν η πλειοψηφία του πληθυσμού μείνει χωρίς απασχόληση. Το πότε αυτό θα γίνει, αργά ή γρήγορα, δεν μπορεί να προβλεφθεί. (Εκτός, βέβαια, αν η καλπάζουσα παγκόσμια οικονομική κρίση αποδειξει ότι το σημείο της εκτόπισης των παραγωγών από την παραγωγή βρίσκεται ήδη πολύ κοντά, πράγμα που βέβαια επίσης κανένας δεν θα μπορούσε να προβλέψει).

Ωστε λοιπόν, η αναπόφευκτη κατάρρευση είναι μόνο μια θεωρητική δυνατότητα, η οποία όμως, λόγω της δράσης των ίδιων των νόμων κίνησης του κεφαλαίου που την προκαλεί, ποτέ δεν πρόκειται να μετατραπεί σε πραγματικότητα, και η ανθρωπότητα δεν πρόκειται ποτέ να πέσει στη βαρβαρότητα. (Εννοούμε βέβαια την πλήρη, τη γενική βαρβαρότητα και όχι τη βαρβαρότητα της σήψης και της παρακμής, τη βαρβαρότητα των ιμπεριαλιστικών πολέμων, τη βαρβαρότητα της πείνας και της εξαθλίωσης, που και στις σημερινές συνθήκες βιώνουν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού της γης).

Ανάμεσα στις δύο προοπτικές: τη βαρβαρότητα που ενσαρκώνει η αστική τάξη και την ολόπλευρη και ελεύθερη ανάπτυξη του ανθρώπου που ενσαρκώνει η εργατική τάξη, θα νικήσει χωρίς καμιά αμφιβολία η δεύτερη. Και αυτό, παρά τις αντιρρήσεις των μισοϊδεαλιστών-μισσοπαδών του μηχανιστικού υλισμού "μαρξιστών" καθηγητάδων, είναι τόσο βέβαιο όσο και το ότι ο ήλιος ανατέλλει από την Ανατολή.

Δίλημμα λοιπόν "σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα" (με την έννοια της πλήρους βαρβαρότητας) που θα προερχόταν από την αναπόφευκτη κατάρρευση του καπιταλισμού, δεν υπάρχει στην πράξη!!! Οι ιδρυτές του μαρξισμού, παρά τα όσα λέγονται και γράφονται κατά κόρον τις τελευταίες δεκαετίες, πουθενά στο έργο τους δεν χρησιμοποίησαν το δίλημμα αυτό. Κανένα δίλημμα! Οι Μαρξ-Ένγκελς δεν αμφέβαλλαν ποτέ, ήταν απόλυτα σίγουροι και απέδειξαν επιστημονικά ότι η μόνη υαρκτή προοπτική που θα επιβληθεί με νομοτελειακή αναγκαιότητα, είναι η πραγματοποίηση της επανάστασης και ο κομμουνισμός. Και δεν υπάρχει στην πραγματικότητα τέτοιο δίλημμα, γιατί οι νόμοι του καπιταλισμού οδηγούν κατευθείαν στην επαναστατική ανατροπή και τον κομμουνισμό, στην νομοτελειακή νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης.

Το «Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα» της Ρόζας Λούξεμπουργκ,¹¹ που το διατύπωσε εν μέσω του πρώτου παγκόσμιου ιμπεριαλιστικού πολέμου στα 1915, δεν αναφέρεται στην αναπόφευκτη κατάρρευση του καπιταλισμού και στη βύθιση της ανθρωπότητας στο χάος. Αναφέρεται στην καθημερινή βαρβαρότητα που προσφέρει στην ανθρωπότητα ο καπιταλισμός, στη σήψη και την παρακμή, στην πείνα και την εξαθλίωση, στις φρικαλεότητες των ιμπεριαλιστικών πολέμων. Το δίλημμα αυτό θα μπορούσε να αναφερθεί, και αναφέρεται, και στις σημερινές συνθήκες όπου μια πυρηνική καταστροφή απειλεί με εξαφάνιση τον πλανήτη και κάθε ανθρώπινο πολιτισμό.

Αλλά ούτε τώρα ούτε στην εποχή της Ρόζας υπήρχε επί της ουσίας ένα τέτοιο δίλημμα. Η καταστροφή του πλανήτη υπάρχει μόνο ως μια θεωρητική δυνατότητα, και αυτή δεν πρόκειται ποτέ να μετατραπεί σε πραγματικότητα, καθώς η ταξική πάλη της εργατικής τάξης θα αποτρέψει αυτή την ανθρωποφάγα προοπτική και θα οδηγήσει στην επαναστατική ανατροπή και τον κομμουνισμό.

Προλεταριακές επαναστάσεις δεν γίνονται και δεν θα γίνουν για πρώτη φορά. Αρχής γενομένης από την Παρισινή Κομμούνια το 1871 οι επαναστάσεις αυτές, με αποκορύφωμα την επανάσταση τον Οκτώβρη του 1917, συγκλόνισαν τον κόσμο κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, ανέτρεψαν την εξουσία και αφάιρεσαν την ταξική κυριαρχία από την αστική τάξη σε ένα τμήμα του κόσμου και απείλησαν θανάσιμα τον παγκόσμιο καπιταλισμό. Αν και αυτές οι επαναστάσεις δεν οδηγήθηκαν στην τελική νίκη, δεν θα παύσουν να εμπνέουν τις νέες επαναστατικές εξορμήσεις. Στον ίδιο δρόμο της εξέλιξης θα βαδίσει και τώρα το προλεταριάτο και θα οδηγήσει την ταξική του πάλη στη νίκη της σύγχρονης, της τωρινής προλεταριακής επανάστασης, μόλις φυσικά υπάρξουν όλες οι προϋποθέσεις γι' αυτό, ελπίζοντας ότι αυτή τη φορά θα φτάσουμε ως την τελική νίκη, ως το σοσιαλι-

σμό-κομμουνισμό. Σ' αυτό το δρόμο θα οδηγηθεί όπως και τότε μέσα από την ίδια την κατάστασή του.

Αλλά αυτό ακριβώς αμφισβητείται σήμερα. Αμφισβητείται ότι είναι πλέον δυνατή μια επαναστατική ανατροπή. Οι αστοί ιδεολόγοι, όλοι οι σύγχρονοι ιδεολογικοί μηχανισμοί του ιμπεριαλισμού είναι σίγουροι, και δεν παύουν ούτε στιγμή να το προπαγανδίζουν με όλα τους τα μέσα, ότι ο καπιταλισμός κατάφερε να ελέγξει και να αμβλύνει τις αντιθέσεις του, να εξισοροποιήσει τις ανισότητες, και επομένως δεν κινδυνεύει. Κατάφερε επιπλέον να ενσωματώσει στο σύστημα την εργατική τάξη των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών και να εξουδετερώσει έτσι τον κίνδυνο εξεγέρσεων.

Αρρωγοί στα αστικά ιδεολογήματα έρχονται οι κάθε λογής εκπρόσωποι της μικροαστικής διάνοησης, μαζί και οι δήθεν μαρξιστές ή και πολλοί μαρξιστές που λαθεύουν, που για τους ίδιους λόγους θέτουν εν αμφιβόλω αν ποτέ το προλεταριάτο θελήσει να ανατρέψει τον καπιταλισμό.

Όλοι αυτοί είναι απόλυτα βέβαιοι ότι ο νεκροθάφτης, δηλαδή το προλεταριάτο, δεν πρόκειται αναπόφευκτα να δραστηριοποιηθεί για να θάψει τον καπιταλισμό. Ιδιαίτερα μετά τις γνωστές καταρρεύσεις και ανατροπές, μετά την προσωρινή ήττα του Οχτώβρη και την αποτυχία της πρώτης προσπάθειας να οικοδομηθεί ο σοσιαλισμός, μια τέτοια δυνατότητα, όπως νομίζουν, εξέλειπε δια παντός. Εδώ, για να ενισχύσουν την επιχειρηματολογία τους, προβάλλουν κατάλληλα και τις δυνατότητες που είχε ο καπιταλισμός να δρα με διάφορα μέτρα στην κατεύθυνση της άμβλυνσης των αντιθέσεων και της ενσωμάτωσης τμημάτων της εργατικής τάξης στο σύστημα, όπως το έκανε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες.

Ως ένα σημείο, τα "επιχειρήματα" αυτά φαντάζουν ως αληθοφανή. Ο καπιταλισμός είχε πράγματι τεράστιες επιτυχίες

κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα, η μεγαλύτερη από τις οποίες ήταν η βαθιά κρίση, η ήττα, και η διάλυση του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος.

Αλλά παρά τις όποιες επιτυχίες, ο καπιταλισμός δεν απομακρύνθηκε, αλλά πλησιάζει με εκρηκτικούς ρυθμούς στο σημείο της ανατροπής του, καθώς όλες οι αντιθέσεις του οξύνθηκαν στο έπακρο και πήραν εκρηκτικές διαστάσεις. Αυτές οδηγούν αναγκαία στη δραστηριοποίηση και συνειδητοποίηση του προλεταριάτου και στη νομοτελειακή νίκη της επανάστασης.

Πριν προχωρήσουμε στις νομοτέλειες της επανάστασης, πρέπει να πούμε δύο λόγια για το πώς αντιμετωπίζουν οι αστοί ιδεολόγοι τον αναπόφευκτο θάνατο του καπιταλισμού. Γι' αυτούς δεν υπάρχει δεύτερη γνώμη. Ο καπιταλισμός είναι αιώνιος και δεν κουράζονται να επαναλαμβάνουν για πάνω από ενάμισι αιώνια το ίδιο ανιαρό τροπάριο, ότι δήθεν ο Μαρξ διαψεύσθηκε, μιας και δεν επιβεβαιώθηκε η πρόβλεψή του για την αναπόφευκτη κατάρρευσή του, για τον αναπόφευκτο θάνατό του. Φυσικά και αυταπατώνται. Καμία απολύτως διάψευση του Μαρξ δεν υπήρξε!

Ο Μαρξ ανέλυσε τους νόμους κίνησης του καπιταλισμού και απέδειξε ότι αυτοί οδηγούν στην καταστροφή του, δεν όρισε την ημερομηνία θανάτου του. Έδειξε την ιστορική τάση της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και του νόμου της τάσης του ποσοστού κέρδους να πέφτει, που οδηγούν αναπόφευκτα στο θάνατο του καπιταλισμού, δεν δεσμεύτηκε όμως ποτέ για την χρονική στιγμή αυτού του θανάτου.

Αλλά υπάρχει και μια άλλη κατηγορία απολογητών του καπιταλισμού, που αναζητούν σοβαρότερα επιχειρήματα για να θεμελιώσουν την αιωνιότητα του καπιταλισμού. Είναι κάποιοι διανοούμενοι που είχαν έρθει σε επαφή με το μαρξισμό, αλλά τελικά δεν μπόρεσαν να τον αφομοιώσουν και να μείνουν στο

μαρξιστικό στρατόπεδο. Αυτοί, ωστόσο, γνώρισαν ότι τα μαρξιστικά επιχειρήματα είναι ακλόνητα, και, για να παρηγορήσουν την αστική τάξη, αναζήτησαν επιστημονικοφανή επιχειρήματα. Έπρεπε να βρουν έναν τρόπο να αποδείξουν ότι η παραγωγή και η ιδιοποίηση υπεραξίας δεν πρόκειται ποτέ να σταματήσει. Προσπάθησαν λοιπόν να παρηγορήσουν την αστική τάξη αναζητώντας και άλλες πηγές υπεραξίας, εκτός από την εργατική δύναμη. Στη σύγχρονη εποχή, έλεγαν, η υπεραξία δεν παράγεται μόνο από την εργατική δύναμη, αλλά και από τις αυτόματες μηχανές.¹² Και ξεκίνησαν εκστρατεία για να πείσουν τους αριστερούς για τη νέα τους ανακάλυψη, για το ότι η υπεραξία δεν παράγεται πλέον αποκλειστικά από την εργατική δύναμη αλλά και από τις αυτόματες μηχανές. Η πάλαι ποτέ κραταιά σχολή της Φραγκφούρτης, οι θεωρητικοί της Άνοιξης της Πράγας, η Νέα Αριστερά και σύμπας ο δυτικός ακαδημαϊκός μαρξισμός ξεκούφανα τον κόσμο τη δεκαετία του 1960 με τη νέα τους ανακάλυψη. Με καθυστέρηση 2-3 δεκαετιών – όπως γίνεται συνήθως – αυτή η μόδα κατέφθασε και στην Ελλάδα, και ο ελληνικός αστικός τύπος με τη μαζική αναπαραγωγή της "νέας μεγάλης ανακάλυψης" ανέλαβε να δια φωτίσει τη βαθιά συγχυσμένη και ζαλισμένη από τις τότε ανατροπές και καταρρεύσεις Ελληνική Αριστερά, και να διορθώσει ή να συμπληρώσει το μαρξισμό, εναρμονίζοντάς τον δήθεν στις νέες συνθήκες.

Αλλά εις μάτην!

Ο Μαρξ είχε προ πολλού μιλήσει και για τις αυτόματες μηχανές, που ως μηχανές είναι νεκρή εργασία, που μεταφέρεται χωρίς μεταβολές στο νέο προϊόν, και δεν μπορούν να παράγουν υπεραξία.

3.1.2 Η νομοτέλεια της επανάστασης

Οι επαναστάσεις, οι κατά Μαρξ «ατμομηχανές της ιστορίας»,¹³ δεν γίνονται αυθαίρετα, δεν εξαρτώνται από τη θέληση κανενός, «δεν γίνονται με διαταγές».¹⁴

Ο Μαρξ θα αντιπαρατεθεί το 1850 με τους «αλχημιστές της επανάστασης»,¹⁵ με τους συντρόφους του στην Ένωση Κομμουνιστών, που με τη συνωμοσία και τον σεχταρισμό «προσπαθούν να επιταχύνουν την επαναστατική εξέλιξη»¹⁵ και θα τους προειδοποιήσει ότι δεν είναι η θέληση αλλά η αντικειμενική κατάσταση ο προωθητικός τροχός της ιστορίας.¹⁶ Όχι η θεωρία, αλλά η υλική βάση είναι ο αποφασιστικός παράγοντας για την πραγματοποίηση και τη νίκη της επανάστασης. Η θεωρία γίνεται υλική βάση της επανάστασης, εφόσον κατακτήσει τις μάζες.

Οι επαναστάσεις γίνονται πάνω σε συγκεκριμένες αντικειμενικές βάσεις και συνθήκες. Εκφράζουν πάντα μια κοινωνική αναγκαιότητα, η οποία σε μια συγκεκριμένη στιγμή μέσα στις συνθήκες που βρίσκονται σε συνεχή αλλαγή, εμφανίζεται ως δυνατότητα, που μπορεί να μετατραπεί σε πραγματικότητα ώστε η κοινωνική ανάγκη να εκπληρωθεί. Αυτή η μετατροπή της δυνατότητας σε πραγματικότητα είναι η κοινωνική επανάσταση και μπορεί να υπάρξει μόνο με τη δραστήρια παρέμβαση, με τη συνειδητή δράση των ανθρώπων. Αυτό είναι και το περιεχόμενο, η ουσία της κοινωνικής νομοτέλειας, σύμφωνα με τον ιστορικό υλισμό. Χωρίς την δραστήρια παρέμβαση της ανθρώπινης δράσης, η δυνατότητα στην ιστορία της κοινωνικής ανάπτυξης δεν θα μπορούσε να γίνει ποτέ πραγματικότητα. Ενώ στη φύση, όπως είπαμε ήδη, η διαδικασία αυτή συντελείται αυθόρμητα, ασυνείδητα, στην κοινωνία αποφασιστική σημασία για την πραγμάτωση και την επιβολή της νομοτέλειας έχει η συνειδητή δράση των ανθρώπων. Όσοι δεν δέχονται ή αγνοούν τον ιστορικό υλισμό, φυσικό είναι να μην κατανοούν τις κοινω-

νικές νομοτέλειες, να καταφεύγουν αφ' υψηλού, σε ανόητα σχόλια περιφρόνησης ακόμα και στο κάθε φορά άκουσμα και μόνο της λέξης νομοτέλεια, και να αποδίδουν στο μαρξισμό οικονομικές, μηχανιστικές και άλλες ντετερμινιστικές αποκλίσεις.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού πάντως δεν άφησαν κανένα περιθώριο παρεξήγησης. Σε ολόκληρο το έργο τους από το 1846 θα επανέλθουν πλείστες όσες φορές και θα φωτίσουν το ζήτημα από όλες τις πλευρές.

Αποφασιστικό στοιχείο στην πραγματοποίηση και νίκη της προλεταριακής επανάστασης αποτελεί η δράση και η συνειδητή παρέμβαση της εργατικής τάξης, η διεξαγωγή της ταξικής πάλης. Αυτό το στοιχείο διαφοροποιεί τον επαναστατικό, τον επιστημονικό σοσιαλισμό από όλους τους προμαρξιστικούς σοσιαλισμούς. Ο Μαρξ γράφει το 1879 στον Carlo Cafiero: «Η ταξική πάλη οδηγεί σε τελευταία ανάλυση στην κοινωνική επανάσταση. Ακριβώς αυτή η υλιστική βάση είναι, κατά τη γνώμη μου, που διαχωρίζει τον κριτικό και τον επαναστατικό σοσιαλισμό από τους προγενέστερους».¹⁷

Η προλεταριακή επανάσταση, όπως και οι προηγούμενες, δεν ήταν πάντα ούτε αναγκαία ούτε δυνατή. Έγινε κοινωνικά αναγκαία και δυνατή για πρώτη φορά με τη μεγάλη βιομηχανία, όταν οι ίδιοι οι νόμοι του καπιταλισμού δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την κατάργηση, την άρση, την εκμηδένιση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την κατάκτηση του κομμουνισμού, που είναι ταυτόσημος με το περιεχόμενο και τον τελικό σκοπό της επανάστασης αυτής.

Κάτι τέτοιο δεν ήταν ούτε αναγκαίο, ούτε δυνατό στις προηγούμενες βαθμίδες ανάπτυξης του καπιταλισμού. Η ιδιωτική ιδιοκτησία ήταν μια αναγκαιότητα στην εξέλιξη της παραγωγής για μια ολόκληρη ιστορική περίοδο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού. Μιλάμε βέβαια εδώ για την καπιταλιστική ιδιωτική

ιδιοκτησία και όχι για την ιδιωτική ιδιοκτησία που υπήρχε και στους προηγούμενους κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς περιθωριακά δίπλα στην κυρίαρχη κοινοτική και κρατική ιδιοκτησία του δουλοκτητικού συστήματος της αρχαιότητας και στη φεουδαρχική ιδιοκτησία, κύρια μορφή της οποίας ήταν η γαιοκτησία.

Έγινε δυνατό, όταν η ιδιωτική ιδιοκτησία ήρθε σε αντίφαση με τις υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις, και όπως θα πει ο Μαρξ ήδη στα 1847, πρέπει να έχουμε φτάσει σε εκείνη τη βαθμίδα όπου «[...] οι ήδη κατακτηθείσες παραγωγικές δυνάμεις και οι υπάρχοντες τώρα κοινωνικοί θεσμοί να μην μπορούν να συνυπάρξουν».¹⁸

Η καπιταλιστική ιδιωτική ιδιοκτησία άρχισε να γίνεται εμπόδιο στην παραπέρα ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και να φρενάρει την κοινωνική εξέλιξη για πρώτη φορά με την εμφάνιση της μεγάλης βιομηχανίας, και προϊόν αυτής της μεγάλης βιομηχανίας είναι η αντίφαση ανάμεσα στα εργαλεία παραγωγής και την καπιταλιστική ιδιοκτησία.

Οι Μαρξ-Ένγκελς γράφουν στη "Γερμανική Ιδεολογία": «Η ερευνά μας ως τώρα ξεκίνησε από τα εργαλεία παραγωγής και έδειξε ήδη ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία ήταν μια ανάγκη για ορισμένα βιομηχανικά στάδια. Στην εξορυκτική βιομηχανία η ιδιωτική ιδιοκτησία συμπίπτει ακόμα πλήρως με την εργασία. Στη μικρή βιομηχανία και σε όλη την ως τώρα γεωργία η ιδιοκτησία είναι η αναγκαία συνέπεια των υφιστάμενων εργαλείων παραγωγής. Στη μεγάλη βιομηχανία η αντίφαση ανάμεσα στα εργαλεία παραγωγής και την ιδιωτική ιδιοκτησία εμφανίζεται για πρώτη φορά και είναι το προϊόν της μεγάλης βιομηχανίας. Επιπλέον η μεγάλη βιομηχανία πρέπει να αναπτυχθεί πολύ για να δημιουργήσει αυτή την αντίφαση. Και έτσι μονάχα με τη μεγάλη βιομηχανία γίνεται δυνατή η άρση [Aufhebung] της ιδιωτικής ιδιοκτησίας».¹⁹

Σε μια ορισμένη βαθμίδα λοιπόν της εξέλιξής τους, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας, και συγκεκριμένα εδώ στη μεγάλη βιομηχανία, έρχονται σε αντίφαση με τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις, μέσα στις οποίες είχαν κινηθεί.

*«Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων οι σχέσεις αυτές μεταβάλλονται σε δεσμά τους. Τότε έρχεται μια εποχή κοινωνικής επανάστασης [Η έμφαση δική μας]».*²⁰

Αυτή η αντίφαση, αυτή η αναντιστοιχία παραγωγικών δυνάμεων-παραγωγικών σχέσεων δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιστορία, δεν εμφανίζεται μόνο στην εποχή του καπιταλισμού. Εμφανίστηκε πολλές φορές στο παρελθόν, σε όλους τους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής, και «[...] ξέσπαγε αναγκαστικά σε κάθε περίπτωση σε μια επανάσταση, παίρνοντας ταυτόχρονα διάφορες δευτερεύουσες μορφές, όπως ολόκληρες συγκρούσεις, συγκρούσεις ποικίλων τάξεων [...] κ.λπ.»²¹

Όπως και τότε έτσι και τώρα, αυτή η αντίφαση θα οδηγήσει στην επανάσταση όχι αυτόματα ούτε από μόνη της, αλλά αφού πρώτα οδηγήσει σε τρομερές αντιθέσεις και συγκρούσεις, όταν μετατραπεί σε ανοιχτή σύγκρουση δύο τάξεων, σε σύγκρουση της εργατικής και της αστικής τάξης.

*«[...] [Από] τη σύγκρουση άμαμεσα στις αποχτημένες πια παραγωγικές δυνάμεις των ανθρώπων και στις κοινωνικές τους σχέσεις, που δεν ανταποκρίνονται πια σ' αυτές τις παραγωγικές δυνάμεις[...]», ζεπηδά η μεγάλη ιστορική κίνηση που θα την ωθεί η ταξική πάλη, καθώς είναι η πρακτική και βίαιη δράση «[...] των μαζών που μόνο αυτή θα μπορέσει να κρίνει την έκβαση αυτών των συγκρούσεων [...]».*²²

Το ότι «έρχεται μια εποχή της κοινωνικής επανάστασης»,²³ το ότι η επανάσταση έγινε δυνατή, δεν σημαίνει καθόλου ότι θα πραγματοποιηθεί αμέσως ή θα πραγματοποιηθεί αυτόματα. Σημαίνει απλά ότι η *προλεταριακή επανάσταση μπαίνει στην ημερήσια διάταξη της ιστορίας*. Σημαίνει ότι μόλις άρχισε η

εποχή της κοινωνικής επανάστασης, της οποίας τη χρονική διάρκεια δεν προσδιόρισαν και δεν μπορούσαν να προσδιορίσουν επακριβώς οι ιδρυτές του μαρξισμού, αφήνοντας μόνο να εννοηθεί ότι αυτή θα είναι αρκετά μακροχρόνια, καθώς έπρεπε να ωριμάσουν όλες οι αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες, να οξυνθούν στο έπακρο όλες οι αντιθέσεις του συστήματος και να μετατραπούν σε ανοιχτές συγκρούσεις που θα έκριναν την έκβαση της υπόθεσης.

Οι Μαρξ-Ένγκελς, αφού πίστεψαν για μια στιγμή ότι επίκειται η νίκη της επανάστασης με την επόμενη κρίση, πράγμα για το οποίο ο Ένγκελς έκανε την αυτοκριτική του το 1895, γρήγορα θα κατανοήσουν ότι αυτό δεν ήταν δυνατό την εποχή του 1850.

Ο Μαρξ θα προειδοποιήσει τους συντρόφους του της μειοψηφίας στην Ένωση Κομμουνιστών ήδη το 1852 να ετοιμάζονται για μια μακρόχρονη περίοδο, ώσπου να ωριμάσουν όλες οι προϋποθέσεις για τη νίκη της επανάστασης, ανάμεσά τους και η ετοιμότητα του προλεταριάτου να την πραγματοποιήσει.

Γράφει:

«Στη θέση της κριτικής εξέτασης η μειοψηφία τοποθετεί τη δογματική, στη θέση της διαλεκτικής μια ιδεαλιστική. Αντί των πραγματικών συνθηκών αναγορεύει την απλή θέληση σε προωθητική δύναμη της επανάστασης. Όταν εμείς λέμε στους εργάτες: Έχετε να διεξάγεται 15, 20, 50 χρόνια εμφύλιους πολέμους και λαϊκούς αγώνες, όχι μόνο επειδή πρέπει να αλλάξετε τις συνθήκες αλλά γιατί πρέπει να αλλάξετε οι ίδιοι για να καταστείτε ικανοί να κατακτήσετε την πολιτική κυριαρχία, εσείς λέτε το αντίθετο: "Πρέπει να φτάσουμε αμέσως στην κυριαρχία, αλλιώς μπορούμε να πάμε για ύπνο". Όταν εμείς προειδοποιούμε ιδιαίτερα τους γερμανούς εργάτες για την μη αναπτυγμένη ακόμα διαμόρφωση του γερμανικού προλεταριάτου, εσείς κολακεύετε αδέξια και χονδροκομμένα το εθνικό αίσθημα και τις

συντεχνιακές προκαταλήψεις των γερμανών χειροτεχνών, πράγμα που είναι βέβαια πιο δημοφιλές. Όπως οι δημοκράτες θεοποιούν τη λέξη λαός, έτσι και εσείς θεοποιείτε τη λέξη προλεταριάτο. Όπως οι δημοκράτες έτσι και εσείς υποκαθιστάτε την επαναστατική ανάπτυξη με την επανάσταση στη φράση [...]».²⁴

Πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Μαρξ εδώ υπολογίζει τα 15, 20, 50 χρόνια μόνο για την κατάκτηση της πολιτικής κυριαρχίας και όχι για την τελική νίκη της επανάστασης και την κατάκτηση του κομμουνισμού, που θα χρειαστεί φυσικά μια πολύ πιο ακόμα μακροχρόνια περίοδο πάλης.

Για το ότι κατά τον 19^ο αιώνα βρισκόμασταν ακόμα μόλις στην αρχή της περιόδου κατά την οποία μπορεί να αρχίσει να πραγματοποιείται η προλεταριακή επανάσταση, δεν άφηναν καμία αμφιβολία οι Μαρξ-Ένγκελς. Ο Ένγκελς π.χ., ακόμα και το 1892, δηλαδή στο τέλος του αιώνα αυτού, θεωρεί ότι βρισκόμαστε μόλις στην αρχή. Και αυτό μάλιστα στην Αγγλία! Και το μόνο που διερωτάται, είναι σε ποια δυσθεώρητα ύψη μπορεί να φτάσει η ταξική σύγκρουση, όταν τεθεί επί τάπητος το πρόβλημα «καταστροφή του έθνους ή συντριβή της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής», χωρίς βέβαια να έχει καμιά αμφιβολία ότι εκείνη που θα συντριβεί, είναι η δεύτερη.

«Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή δε μπορεί να μένει στάσιμη. Πρέπει να αυξάνει και να επεκτείνεται ή πρέπει να πεθάνει. Από τώρα κιόλας, ο περιορισμός της μερίδας του λέοντος της Αγγλίας στον εφοδιασμό της παγκόσμιας αγοράς, σημαίνει στασιμότητα, αθλιότητα, πλεόνασμα κεφαλαίων από τη μια, πλεόνασμα εργατών απ' την άλλη. Τι θα γίνει πια όταν σταματήσει ολότελα η αύξηση της χρονιάτικης παραγωγής; Εδώ βρίσκεται η αχίλλεια φτέρνα της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Όρος της ύπαρξής της είναι η ανάγκη μιας συνεχούς επέχτασης, κι αυτή η συνεχής επέχταση γίνεται τώρα αδύνατη. Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή καταλήγει σε αδιέξοδο. Κάθε χρόνος που περνά φέρ-

νει την Αγγλία πιο κοντά στο πρόβλημα: 'Η το έθνος θα γίνει συντρίμια ή η κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Ποιο απ' τα δύο πρέπει να καταστραφεί;».²⁵

Μια πραγματική επανάσταση είναι, κατά τον Μαρξ, δυνατή, όταν υπάρχει ήδη η αντίφαση των παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων αλλά και μια σειρά άλλες αντικειμενικές και υποκειμενικές προϋποθέσεις. Ανάμεσα σ' αυτές ο Μαρξ συμπεριλαμβάνει την ύπαρξη οικονομικής κρίσης, τον παροξυσμό της ταξικής πάλης που πήρε συγκρουσιακό χαρακτήρα τάξης εναντίον τάξης, την αγωνιστική ετοιμότητα της εργατικής τάξης που δραστηριοποιείται και παλεύει για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων της και μέσα σ' αυτή την πάλη συνειδητοποιεί την ανάγκη της επαναστατικής ανατροπής, την ύπαρξη επαναστατικού εργατικού κινήματος και μιας σταθερής και αξιόπιστης πρωτοπορίας, που επανδρώνεται από αγωνιστές που αποτελούν οργανικό τμήμα του κινήματος και γνωρίζουν τους νόμους κίνησης του καπιταλισμού και τους όρους απελευθέρωσης της τάξης τους και μέσα στην καθημερινή ταξική πάλη συνδέουν τον επιστημονικό σοσιαλισμό με την εργατική τάξη και το κίνημά της, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην συνειδητοποίηση των ιστορικών καθηκόντων και της ιστορικής της αποστολής από αυτήν. Πρόκειται για το κομμουνιστικό κόμμα, για το επαναστατικό κόμμα του προλεταριάτου, που είναι «[...] εντελώς απαραίτητο για το θρίαμβο της κοινωνικής επανάστασης και για τη διασφάλιση του ύστατου σκοπού της, την κατάργηση των τάξεων».²⁶

Εννοείται ότι αυτές οι προϋποθέσεις πρέπει να παίρνονται στο σύνολό τους, στη διαλεκτική τους ενότητα, γιατί, έστω και μια να λείπει, αυτό μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες και μπορεί να εμποδίσει την έκρηξη της επανάστασης. Πάντως, όταν υπάρχουν οι μίνιμουμ προϋποθέσεις, έστω και με ελλείψεις, η επανάσταση μπορεί να γίνει και να νικήσει στα αρχικά της στά-

δια, αποκλείεται όμως να οδηγηθεί στην τελική της νίκη, όπως αυτό το είδαμε να συμβαίνει στην πράξη με τις προλεταριακές επαναστάσεις του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, αν δεν υπάρχουν όλες οι προϋποθέσεις. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και όταν υπάρχουν αρχικά όλες οι προϋποθέσεις και στην πορεία για κάποιο λόγο (εδώ και το τυχαίο μπορεί να παίζει το δικό του ρόλο) μια απ' αυτές πάψει να υπάρχει.

Οι επαναστάσεις του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα επιβεβαιώνουν πλήρως τον μαρξισμό. Η Παρισινή Κομμούνα του 1871 απέδειξε ότι η προλεταριακή επανάσταση μπορεί να γίνει. Έγινε και νίκησε στο αρχικό της στάδιο, έστω κι' αν αυτή η νίκη ήταν άκρως βραχύβια, καθώς έδωσε την εξουσία στην εργατική τάξη του Παρισιού μόνο για 72 μέρες.

Η Οκτωβριανή Επανάσταση απόδειξε ότι η προλεταριακή επανάσταση μπορεί να νικήσει και νίκησε ανατρέποντας την αστική τάξη, καταργώντας την αστική ταξική κυριαρχία και εγκαθιδρύοντας την δικτατορία του προλεταριάτου. Κατόρθωσε μάλιστα να ωθήσει την κοινωνική εξέλιξη ολόκληρα βήματα προς τα μπρος, εγκαινιάζοντας τη μεταβατική περίοδο από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό-κομμουνισμό στο δρόμο προς την τελική της νίκη. Η εργατική τάξη χρησιμοποίησε τη εξουσία της για την πραγμάτωση των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου, κατάργησε τη δυνατότητα των καπιταλιστών να καρπώνονται την υπεραξία και άνοιξε το δρόμο που οδηγεί στον κομμουνισμό. Ο Οκτώβρης άλλαξε για πάντα τον κόσμο, επιβεβαίωσε ότι βρισκόμαστε στην εποχή των κοινωνικών επαναστάσεων, τρόμαξε την παγκόσμια αστική τάξη, έβαλε τη σφραγίδα του στις εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα. Έστω και αν ηττήθηκε προσωρινά, το επαναστατικό ρήγμα που άνοιξε, δεν πρόκειται να κλείσει, το παγκόσμιο προλεταριάτο θα οδηγήσει ξανά την ταξική πάλη στην επαναστατική ανατροπή. Τούτη τη φορά όμως θα αξιοποιήσει κατάλληλα και όλα τα

διδάγματα που του πρόσφεραν οι επαναστάσεις του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, για να φτάσει ως την τελική νίκη της επανάστασης, ως τον σοσιαλισμό-κομμουνισμό.

Ματαιοπονούν και αυταπατώνται οι αστοί ιδεολόγοι, συντηρώντας το μύθο της διάψευσης των προσδοκιών του Μαρξ περί επαναστατικής αλλαγής του καπιταλισμού, μιας και αυτός αναπτύσσεται τελικά δήθεν υπέρ των εργαζομένων. Μια απλή ματιά να ρίξει κανείς γύρω του – ιδιαίτερα στις τωρινές στιγμές της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης – είναι αρκετή να διαπιστώσει ιδίοις όμμασι ότι εκείνοι που διαψεύδονται συνεχώς, είναι οι αστοί ιδεολόγοι και όχι ο Μαρξ. Ο Μαρξ δεν διαψεύσθηκε ούτε ως προς το χρόνο πραγματοποίησης της επανάστασης, ούτε πίστεψε ποτέ ότι θα ζήσει την κομμουνιστική κοινωνία ήδη στο 19^ο αιώνα, όπως βαθιά λαθεμένα του αποδίδουν πολλοί, ιδιαίτερα στις μέρες μας.

Ο Μαρξ δεν μπορούσε να πιστέψει σε κάτι τέτοιο, και, όπως είδαμε, για το 19^ο αιώνα δεχόταν μόνο ότι το πολύ πολύ ήταν δυνατό να φτάσει η επανάσταση ως την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας, σε μία χώρα ή ομάδα χωρών, όχι όμως και ως το σοσιαλισμό – κομμουνισμό για την επίτευξη του οποίου απαιτείται πρώτα η παγκόσμια κατάκτηση της δικτατορίας του προλεταριάτου και ολόκληρη η μεταβατική περίοδος των επαναστατικών μετασηματισμών.

Ο Μαρξ δεν ήταν ούτε άνθρωπος της πίστης, ούτε μάντης, ούτε ρομαντικός οραματιστής. Ήταν άνθρωπος της επιστήμης. Δεν οραματίστηκε τη νέα κοινωνία, ανέλυσε βαθιά, επιστημονικά την υπάρχουσα κατάσταση, τον καπιταλισμό, και χωρίς ίχνος ουτοπισμού μέσα σ' αυτήν βρήκε τις προϋποθέσεις και τους όρους που οδηγούν νομοτελειακά στην επανάσταση και στον κομμουνισμό.

Μέσα «στην παλιά κοινωνία σχηματίστηκαν τα στοιχεία

μιας νέας κοινωνίας»,²⁷ και επίσης μέσα στη διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής δημιουργήθηκαν αυθόρμητα οι υλικές προϋποθέσεις για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης. «[...] [Οι] αναγκαίες υλικές προϋποθέσεις για τη χειραφέτηση του προλεταριάτου δημιουργούνται αυθόρμητα στη διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής».²⁸

Έτσι λοιπόν ο ίδιος ο καπιταλισμός δημιούργησε όλα τα συστατικά στοιχεία της μελλοντικής κοινωνίας και εξασφάλισε τους υλικούς ιστορικούς όρους για την κατάκτησή της, καθώς:

α) Ανέπτυξε στο έπακρο την παραγωγικότητα της εργασίας.

«Η ιστορική του αποστολή είναι η ανεπιφύλακτη, με γεωμετρική πρόοδο προωθούμενη ανάπτυξη της παραγωγικότητας της ανθρώπινης εργασίας. Δεν μένει όμως πιστός στην αποστολή αυτή, από τη στιγμή που [...] [σε μια ορισμένη βαθμίδα της ανάπτυξής του] στέκει εμπόδιο στην ανάπτυξη της παραγωγικότητας. Έτσι αποδειχνει μόνο ακόμα μια φορά ότι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής πάσχει από γεροντικό μαρασμό και ότι όλο και περισσότερο φαίνεται ότι έφαγε το ψωμί του».²⁹

Η τεραστίων διαστάσεων αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας που πέτυχε ο καπιταλισμός, θα μπορούσε να αποτελέσει ευλογία για την ανθρωπότητα και συνεχή πηγή αύξησης του κοινωνικού της πλούτου. Χρησιμοποιούμενη όμως καπιταλιστικά αυτή η αύξηση της παραγωγικότητας μετατρέπεται από ευλογία σε κατάρα, καθώς οι αντιφάσεις του καπιταλισμού δεν επιτρέπουν μια προγραμματισμένη συνεχή αύξηση του κοινωνικού πλούτου, αλλά οδηγούν σε τεράστιες καταστροφές παραγωγικών δυνάμεων, στον αποκλεισμό των παραγωγών από την παραγωγή, στη φτώχεια και στην εξαθλίωση – με αποτέλεσμα αυτό το σύστημα να μην είναι σε θέση να θρέψει και να προσφέρει επάρκεια αγαθών και αξιοπρεπή διαβίωση στους ανθρώπους του πλανήτη.

Αλλά μια τέτοια δυνατότητα παραπέρα αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας και αύξησης του κοινωνικού πλούτου υπάρχει στο μέλλον, και η εξασφάλιση των όρων και των προϋποθέσεων για κάτι τέτοιο αποτελεί ιστορική κατάκτηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η παραγωγικότητα της εργασίας και η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της ανθρωπότητας που πέτυχε ο καπιταλισμός, δίνει τη δυνατότητα – ΟΤΑΝ ΑΥΤΕΣ ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΘΟΥΝ ΑΠΟ ΤΑ ΔΕΣΜΑ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ – μιας ανεμπόδιστης παραπέρα ανάπτυξης μέσα στις διαδικασίες των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου και εξασφάλισης στο τέλος αυτής της περιόδου εκείνου του όγκου παραγωγικών δυνάμεων και κοινωνικού πλούτου που είναι αναγκαίος για τη θεμελίωση της αταξικής, της κομμουνιστικής κοινωνίας, με τη γενική επάρκεια αγαθών για όλους στην πρώτη του φάση (σοσιαλισμός) και την αφθονία αγαθών στην ανώτερη.

Αυτός είναι και ο μόνος τρόπος να ξεφύγει η ανθρωπότητα από την κοινωνική αναγκαιότητα που υπήρχε στην ως τώρα ιστορία, την αναγκαιότητα δηλαδή του σφετερισμού και της ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής από ένα μέρος της κοινωνίας, από μια μειοψηφία που εκμεταλλεύεται και καταπιέζει την πλειοψηφία. Όποιος πίστεψε ότι πριν απ' αυτό το σημείο είναι δυνατό να απαλλαγούμε οριστικά από την αναγκαιότητα του σφετερισμού και της ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής από μια μειοψηφία σε βάρος της πλειοψηφίας, όποιοι νομίζουν ότι πριν απ' αυτό το σημείο, πριν να υπάρξει δηλαδή επάρκεια αγαθών, είναι δυνατή η κατάργηση της εκμετάλλευσης και ο παραμερισμός των σφετεριστών, δηλαδή της ιδιοκτήτριας τάξης, απλά ονειρεύονται, αυταπατώνται, βρίσκονται σ' ένα ουτοπικό παραλήρημα. Και αποτελεί τεράστια ιστορική προσφορά του μαρξισμού, ένα ιστορικό επαναστατικό άλμα στην ανθρώπινη

σκέψη, ότι απάλλαξε την κοινωνική, την ιστορική εξέλιξη και την πορεία της προς τα μπρος από κάθε ίχνος ουτοπίας και την έβαλε στο δρόμο της επιστήμης του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού.

β) Και όχι μόνο αυτό, αλλά, όπως είπαμε μόλις παραπάνω, ο καπιταλισμός εξασφάλισε και τους υλικούς-ιστορικούς όρους και τις προϋποθέσεις για την κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Οδήγησε τις αντιφάσεις του σε ανοιχτή σύγκρουση δύο εχθρικών μεταξύ τους τάξεων, όξυνε στο έπακρο όλες τις αντιθέσεις τους και η ταξική πάλη στη συγκεκριμένη φάση ανάπτυξης της παραγωγής στον καπιταλισμό της μεγάλης βιομηχανίας οδηγείται στην επαναστατική ανατροπή, στην εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου και στον κομμουνισμό. Και φυσικά όλα αυτά δεν ήταν δυνατά στις προηγούμενες εποχές της ταξικής πάλης .

«... Όσο για μένα, δε μου ανήκει η τιμή», θα πει ο Μαρξ ήδη το 1852, «ούτε ότι εγώ ανακάλυψα την ύπαρξη των τάξεων στη σύγχρονη κοινωνία, ούτε ότι εγώ ανακάλυψα την πάλη ανάμεσά τους. Πολύ πριν από μένα αστοί ιστορικοί είχαν περιγράψει την ιστορική εξέλιξη αυτής της πάλης των τάξεων και αστοί οικονομολόγοι την οικονομική ανατομία των τάξεων. Ό,τι καινούργιο έκανα εγώ ήταν: ν' αποδείξω: 1) ότι η ύπαρξη των τάξεων συνδέεται απλώς με ορισμένες ιστορικές φάσεις ανάπτυξης της παραγωγής, 2) ότι η ταξική πάλη οδηγεί αναγκαστικά στη δικτατορία του προλεταριάτου, 3) ότι η ίδια αυτή η δικτατορία αποτελεί μονάχα το πέρασμα στην κατάργηση όλων των τάξεων και σε μian αταξική κοινωνία...».³⁰

γ) Και τέλος η αστική τάξη δημιούργησε τους ανθρώπους που θα την ανατρέψουν.

«Μα η αστική τάξη δε σφυρηλάτησε μονάχα τα όπλα που της φέρνουν το θάνατο. Δημιούργησε και τους ανθρώπους που θα χειριστούν αυτά τα όπλα, τους σύγχρονους εργάτες, τους

προλετάριους».³¹ Αλλά θα θελήσουν αυτοί οι εργάτες, θα θελήσει το προλεταριάτο να δράσει για την ανατροπή του καπιταλισμού, θα θελήσει να πραγματοποιήσει την επανάσταση και την επαναστατική μετάβαση στον κομμουνισμό, επιβεβαιώνοντας το ρόλο του σύγχρονου επαναστατικού υποκειμένου, εκτελώντας τα ιστορικά καθήκοντα και εκπληρώνοντας στο ακέραιο την ιστορική του αποστολή ή πρόκειται απλά για νέες αντιφάσεις του μαρξισμού, για μεταφυσικό κατάλοιπο του Μαρξ, για "χεγκελιανές ιδεαλιστικές επιβιώσεις", για "μεσσιανισμό" και "εσχατολογία", όπως ισχυρίζεται το ιδεαλιστικό στρατόπεδο, δηλαδή η αστική ιδεολογία και μαζί της οι συνοδοιπόροι της τής μικροαστικής διανόησης και του μικροαστικού σοσιαλισμού και σχεδόν σύσσωμος ο δυτικός λεγόμενος μαρξισμός; Ή, και αν θελήσει να δράσει, θα μπορέσει τελικά να συνειδητοποιήσει τον επαναστατικό του ρόλο και να μετατραπεί από "τάξη καθαυτή" σε "τάξη για τον εαυτό της"; Πώς και μέσα από ποιους δρόμους θα επιτευχθεί αυτή η μετατροπή, αυτή η αυτομεταβολή του προλεταριάτου σε συνειδητό επαναστατικό υποκείμενο;

Καταρχήν πρέπει να πούμε ότι η δραστηριοποίηση του προλεταριάτου ΕΥΤΥΧΩΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΖΗΤΗΜΑ ΘΕΛΗΣΗΣ ΑΛΛΑ ΖΗΤΗΜΑ ΑΝΑΓΚΗΣ. Οι εργάτες μπαίνουν στην αγωνιστική δράση για να αντιμετωπίσουν την καταπίεση και τις επιθέσεις του κεφαλαίου. Το κάνουν αυθόρμητα και εκείνο που τους κινεί στη δράση σ' αυτή τη φάση είναι η ανάγκη να αντισταθούν και όχι η συνειδητοποίηση της θέσης τους, ούτε φυσικά η συνειδητοποίηση της ανάγκης της επαναστατικής ανατροπής.

Οι Μαρξ-Ενγκελς περιγράφουν με γλαφυρό και θαυμάσιο τρόπο στο "Μανιφέστο" αυτή τη δραστηριοποίηση και την ένταξη της εργατικής τάξης στην εξελισσόμενη διαδικασία ανάπτυξης της ταξικής πάλης, από τη στιγμή της πρώτης ακόμα

εμφάνισης του προλεταριάτου στο ιστορικό προσκήνιο. Η πάλη αυτή δεν είναι εξ αρχής πάλη ταξική, είναι αρχικά ταξική μόνο σε εμβρυακή κατάσταση. Η ταξική πάλη είναι μια πάλη που εξελίσσεται, που αναπτύσσεται στην πορεία της εξέλιξης, που μετατρέπεται από τα αδύνατα έμβρυά της σε ολοκληρωμένη ταξική πάλη. Και αυτό επιτυγχάνεται όταν αυτή συνενωθεί σε μια εθνική πάλη, όταν συνδεθούν αρμονικά και οι τρεις πλευρές της (οικονομική-πολιτική-θεωρητικοϊδεολογική) σε ένα ενιαίο διαλεκτικό σύνολο, όταν φτάσουμε στο σημείο εκείνο, που η πάλη αυτή κατευθύνεται ενάντια σε όλους τους καπιταλιστές και το κράτος τους, ενάντια σε όλο το καπιταλιστικό σύστημα και όλους τους πολιτικούς του εκπροσώπους.³²

Γράφει λοιπόν το "Μανιφέστο": «Το προλεταριάτο περνάει από διάφορες φάσεις εξέλιξης. Η πάλη του ενάντια στην αστική τάξη αρχίζει από τη μέρα που αρχίζει να υπάρχει.

Στην αρχή παλαίβουν οι μεμονωμένοι εργάτες, ύστερα οι εργάτες ενός εργοστασίου, μετά οι εργάτες ενός επαγγέλματος, ενός τόπου, ενάντια στον ξεχωριστό αστό [...].

Σ' αυτό το στάδιο, οι εργάτες αποτελούν μια μάζα διασκορπισμένη σ' όλη τη χώρα και κομματιασμένη από το συναγωνισμό. [...]

Με την ανάπτυξη της βιομηχανίας όμως, το προλεταριάτο δεν πληθαίνει μονάχα, αλλά και συσπειρώνεται κατά μεγάλες μάζες, η δύναμή του μεγαλώνει και τη δύναμή του αυτή τη νιώθει όλο και πιο πολύ. [...] Οι συγκρούσεις ανάμεσα στον ξεχωριστό εργάτη και στον ξεχωριστό αστό παίρνουν όλο και περισσότερο το χαρακτήρα συγκρούσεων ανάμεσα σε δύο τάξεις.[...]

[...] Και φτάνει μονάχα να συνδεθούν μεταξύ τους για να συνενωθούν οι πολλοί τοπικοί αγώνες, [...] σε μια εθνική πάλη, σε μια ταξική πάλη. Κάθε ταξική πάλη όμως είναι πολιτική πάλη. [...].³³

Μέσα στην ταξική πάλη η εργατική τάξη συνειδητοποιεί και την ιστορική της αποστολή και μέσα στη δράση συντελείται η μετατροπή της σε επαναστατικό υποκείμενο.

Η ιστορική αποστολή χωρίς τη συνειδητοποίησή της δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι υπάρχει μόνο από τη στιγμή που θα συνειδητοποιηθεί. Ανεξάρτητα από το πότε και σε ποιο βαθμό θα επέλθει η συνειδητοποίηση, η ιστορική αποστολή είναι αντικειμενικά υπαρκτή. Δεν είναι κατασκευασμα του ανθρώπινου μυαλού, κάποια ακόμα κατασκευασμένη ουτοπία, ονειροπόλημα. Είναι αντικειμενικά δοσμένη, είναι υλικά υπαρκτή μέσα στην κίνηση του κοινωνικού γίνεσθαι. Το ανθρώπινο μυαλό, η ανθρώπινη σκέψη δεν είναι ο γεννήτοράς της, είναι ο διαμεσολαβητής για την αντανάκλασή της, για το αντικαθρέφτισμα στη συνείδηση των ανθρώπων.

Και όπως μας προειδοποίησε ο Μαρξ ήδη στην "Αγία Οικογένεια", όταν γίνεται λόγος για την ιστορική αποστολή, «[...] δεν πρόκειται για το τι κάθε φορά φαντάζεται σαν σκοπό του αυτός ή εκείνος ο προλετάριος ή ακόμη και όλο το προλεταριάτο. Πολύ περισσότερο πρόκειται για το τι είναι, και τι είναι ιστορικά αναγκασμένο να κάνει μέσα σ' αυτό το Είναι. Οι σκοποί του και η ιστορική του δράση προδιαγράφονται χειροπιαστά και αμετάκλητα στην κατάσταση της ζωής του και καθορίζονται απ' όλη την οργάνωση της σημερινής κοινωνίας».³⁴

Δεν πρόκειται φυσικά ούτε για θεοποίηση του προλεταριάτου ούτε για ανάθεση σ' αυτό ενός ιεραποστολικού μεσσιανικού ρόλου να σώσει την ανθρωπότητα μέσω της θυσίας του εαυτού του, όπως διαδίδουν οι σύγχρονοι Προυντόν.

«Όταν οι σοσιαλιστές συγγραφείς αποδίδουν αυτόν τον παγκόσμιο ιστορικό ρόλο στο προλεταριάτο, δεν το κάνουν γιατί θεωρούν τους προλετάριους θεούς, όπως καμώνεται πως πιστεύει η κριτική κριτική. Πολύ περισσότερο συμβαίνει το αντίθετο. Το προλεταριάτο μπορεί και πρέπει να λυτρώσει τον

εαυτό του [...]».³⁵ Δεν θυσιάζεται χάριν της σωτηρίας της ανθρωπότητας, ανατρέπει επαναστατικά τον καπιταλισμό για να σώσει τον εαυτό του, να πετύχει την κοινωνική του απελευθέρωση. Και μόνο έτσι απελευθερώνει και ολόκληρη τη κοινωνία.

Και σ' αυτή την ιστορική του κίνηση οδηγείται αναπόφευκτα, νομοτελειακά.

Το προλεταριάτο βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, είναι ακαταμάχητο, καθώς η ύπαρξή του αποτελεί όρο ζωής για την αστική τάξη. Έχει όλες τις προϋποθέσεις να αποκτήσει τη συνείδηση του επαναστατικού του ρόλου. Βρίσκεται στο κέντρο της παραγωγικής διαδικασίας, διαπαιδαγωγείται «στο σχολείο της εργασίας, που ατσαλώνει»,³⁶ αναπτύσσεται πνευματικά και μορφώνεται με την ενιαία δράση και συζήτηση. Αλλά ο διαπαιδαγωγητικός ρόλος της παραγωγικής διαδικασίας δεν αρκεί, χρειάζεται κάτι περισσότερο, χρειάζεται να κατακτήσει την επιστημονική γνώση των νόμων κίνησης της κοινωνικής εξέλιξης, να αφομοιώσει αυτή τη γνώση και να τη χρησιμοποιήσει για τους απελευθερωτικούς του σκοπούς. Αυτή τη γνώση τη βρίσκει στον επιστημονικό σοσιαλισμό, στην επαναστατική θεωρία, που την επεξεργάστηκαν αρχικά εκπρόσωποι άλλων τάξεων.

Η επεξεργασία της επιστημονικής θεωρίας δημιουργεί τη βάση για να αποκτήσει η εργατική τάξη την απαραίτητη γνώση για την εφαρμογή της επαναστατικής της πολιτικής. Γι' αυτό όμως χρειάζεται αυτή η επιστημονική γνώση να συνδεθεί με την πρακτική δράση, η επαναστατική θεωρία να συνδεθεί με το πρακτικό εργατικό κίνημα, να γίνει κτήμα των μαζών και να μετατραπεί έτσι σε υλική δύναμη. Η πρακτική δράση της εργατικής τάξης, χωρίς τη σύνδεση με τη γνώση, χωρίς τη σύνδεση με την επαναστατική θεωρία, θα παραμείνει δράση τυφλή, χωρίς προοπτική, δράση μη επαναστατική.

Η εργατική τάξη, που αρχικά δραστηριοποιείται αυθόρμητα με βάση τα προβλήματα που την απασχολούν, προχωράει στα-

διακά στην κατανόηση της κατάστασής της και των αιτιών που την προκαλούν, επενεργεί με τη δράση της και αλλάζει την κατάσταση αυτή, αλλάζοντας μαζί της και τον ίδιο της τον εαυτό. Μέσα στην ταξική πάλη το πρακτικό εργατικό κίνημα βρίσκει μια δύναμη που έχει συνείδηση των όρων και των προϋποθέσεων της κοινωνικής απελευθέρωσης της τάξης, βρίσκει το επαναστατικό, το Κομμουνιστικό Κόμμα, που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της τάξης και του κινήματός της, βρίσκει τους κομμουνιστές, που «[δεν] έχουν συμφέροντα που ξεχωρίζουν από τα συμφέροντα του προλεταριάτου στο σύνολό του.

[...]

Οι κομμουνιστές διαφέρουν από τα άλλα εργατικά κόμματα μονάχα κατά τούτο: ότι από τη μια μεριά, στους διάφορους εθνικούς αγώνες των προλεταρίων, τονίζουν και επιβάλλουν τα συμφέροντα που είναι κοινά σ' όλο το προλεταριάτο κι ανεξάρτητα από την εθνότητα. Και από την άλλη, ότι στις διάφορες βαθμίδες ανάπτυξης του αγώνα ανάμεσα στο προλεταριάτο και στην αστική τάξη, εκπροσωπούν πάντα τα συμφέροντα του κινήματος στο σύνολό του.

Στη πράξη λοιπόν οι κομμουνιστές είναι το πιο αποφασιστικό τμήμα των εργατικών κομμάτων όλων των χωρών, το τμήμα που τα κινεί πάντα προς τα μπρος. Θεωρητικά, πλεονεχτούν από την υπόλοιπη μάζα του προλεταριάτου με τη σωστή αντίληψη για τις συνθήκες, για την πορεία και για τα γενικά αποτελέσματα του προλεταριακού κινήματος». ³⁷

Αυτή είναι η δύναμη που συνδέει τον επιστημονικό σοσιαλισμό με το πρακτικό εργατικό κίνημα, προάγοντας τη συνειδητοποίηση του επαναστατικού ρόλου από την τάξη εκείνη που είναι προορισμένη να δράσει για την πραγμάτωση αυτού του ρόλου, που αποτελεί την ιστορική της αποστολή, για τη νίκη της προλεταριακής επανάστασης και τη μετάβαση στην κομμουνιστική κοινωνία.

Αυτή ήταν ως τώρα και αυτή θα είναι και στο μέλλον η διαδικασία συνειδητοποίησης, η μετατροπή του κινήματος που ξεκίνησε αυθόρμητα με βάση τα προβλήματα, σε συνειδητό, σε πραγματικά επαναστατικό κίνημα. Είναι μια διαδικασία όπου με τη δραστήρια συμμετοχή στην ταξική πάλη το προλεταριάτο αλλάζει τις συνθήκες και μαζί με τη δράση του αλλάζει το ίδιο, αυτομεταβάλλεται. Και όπως γράφει ο Μαρξ στη 3^η θέση για το Φόουερμπαχ: «*Η σύμπτωση της αλλαγής των συνθηκών και της ανθρώπινης δραστηριότητας [= η αυτομεταβολή (Κώστας Μπατίκας)] μπορεί να θεωρηθεί και να κατανοηθεί μονάχα σαν επαναστατική πράξη [Η έμφαση δική μας]*». ³⁸

Για την αρχική νίκη της προλεταριακής επανάστασης, για την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου δεν χρειάζεται και δεν θα ήταν δυνατό να υπάρχει συνειδητοποίηση από το σύνολο της εργατικής τάξης. Αρκούσε και αρκεί και σήμερα η ύπαρξη μιας αξιόπιστης και καλά οργανωμένης, συνειδητής πρωτοπορίας, ενός ισχυρού επαναστατικού κόμματος, που θα οδηγήσει τις αυθόρμητες, ημιαυθόρμητες και ημισυνειδητές και τις ασυνειδητοποιητές εργατικές μάζες στην επίτευξη αυτής της νίκης, όπως αυτό έγινε στις προλεταριακές επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα και γίνονταν και στις παλαιότερες επαναστάσεις που νικούσαν πραγματοποιούμενες από μικρές συνειδητές μειοψηφίες οι οποίες έμπαιναν επικεφαλής ασυνειδητοποιητών μαζών. Αν όμως πρόκειται να οδηγηθεί η επανάσταση ως την τελική της νίκη, ως το σοσιαλισμό-κομμουνισμό, τότε αυτό δεν αρκεί, τότε χρειάζεται η συνειδητή συμμετοχή του συνόλου της εργατικής τάξης.

Γι' αυτή την περίπτωση:

«Πέρασε ο καιρός των αιφνιδιασμών, των επαναστάσεων που γίνονται από μικρές συνειδητές μειοψηφίες επικεφαλής όχι συνειδητοποιημένων μαζών. Εκεί όπου πρόκειται για μια ολοκληρωτική μετατροπή της κοινωνικής οργάνωσης, εκεί πρέπει

να πάρουν μέρος οι ίδιες οι μάζες, πρέπει οι ίδιες νάχουν κίολας καταλάβει για τι πρόκειται, γιατί δίνουν το αίμα τους και τη ζωή τους». ³⁹

Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού-κομμουνισμού είναι μια συνειδητή διαδικασία και χωρίς την κατάκτηση της κομμουνιστικής συνείδησης από ολόκληρο το προλεταριάτο δεν μπορεί να ολοκληρωθεί. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη της μεταβατικής περιόδου των επαναστατικών μετασχηματισμών από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, το κράτος της οποίας είναι η δικτατορία του προλεταριάτου, όπου μαζί με τις παραγωγικές σχέσεις αλλάζουν και οι άνθρωποι, συνειδητοποιούνται και ετοιμάζονται να οργανώσουν και να διευθύνουν την κομμουνιστική παραγωγή στη βάση της κοινής πια ιδιοκτησίας, αρχικά στο σοσιαλισμό-πρώτη φάση και στη συνέχεια στον ολοκληρωμένο κομμουνισμό.

3.2 Η πορεία της επανάστασης από τη νίκη της πρώτης της πράξης στην τελική νίκη

Ποια θα είναι όμως η πορεία της προλεταριακής επανάστασης και τι ακριβώς σημαίνει νίκη αυτής της επανάστασης; Πού αρχίζει και πού τελειώνει η νίκη αυτής της επανάστασης;

Την πορεία της την περιγράφουν με μεγαλοφυή τρόπο οι ιδρυτές του μαρξισμού στο "Μανιφέστο".

Το βασικό περιεχόμενο της επανάστασης είναι η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και ο επαναστατικός μετασχηματισμός όλων των κοινωνικών σχέσεων της αστικής κοινωνίας. Η επανάσταση αυτή «αποτελεί την πιο ριζική ρήξη με τις πατροπαράδοτες σχέσεις ιδιοκτησίας» και γι' αυτό «ξεκόβει με τον πιο ριζικό τρόπο με τις πατροπαράδοτες ιδέες». ⁴⁰

Την ιδιωτική ιδιοκτησία όμως την προστατεύει το αστικό κράτος. Από την ανατροπή και συντριβή αυτού ακριβώς του

φύλακα-άγγελου της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας αρχίζει η νικηφόρα πορεία της επανάστασης.

Έτσι, όταν η αντίθεση προλεταριάτου-αστικής τάξης γίνεται αγώνας τάξης εναντίον τάξης, ο αγώνας αυτός οδηγείται στην ανώτατη έκφρασή του, στην ολική επανάσταση. Ο εμφύλιος πόλεμος «[...] μέσα στην υπάρχουσα κοινωνία»,⁴¹ η ταξική πάλη του προλεταριάτου ενάντια στην αστική τάξη οδηγείται ως εκείνη τη στιγμή που «[...] ο πόλεμος αυτός ξεσπάει σε ανοιχτή επανάσταση και το προλεταριάτο θεμελιώνει την κυριαρχία του με τη βίαιη ανατροπή της αστικής τάξης».⁴¹ *Αυτό είναι και ο άμεσος σκοπός των κομμουνιστών στην προλεταριακή επανάσταση.* «Ο άμεσος σκοπός των κομμουνιστών είναι ίδιος με το σκοπό όλων των άλλων προλεταριακών κομμάτων: συγκρότηση του προλεταριάτου σε τάξη, ανατροπή της αστικής κυριαρχίας, κατάχτηση της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο».⁴²

Αυτή είναι η πρώτη πράξη της επανάστασης, αφού «[...] το πρώτο βήμα στην εργατική επανάσταση είναι η ανύψωση του προλεταριάτου σε κυρίαρχη τάξη, η κατάχτηση της δημοκρατίας».⁴³

Όπως θα πουν στο μετέπειτα έργο τους, η εργατική τάξη δεν αρκεί «[...] να πάρει στα χέρια της την έτοιμη κρατική μηχανή και να τη βάλει σε κίνηση για τους δικούς της σκοπούς»,⁴⁴ αλλά πρέπει να τσακίσει το αστικό κράτος και να εγκαθιδρύσει τη δική της εξουσία, τη δικτατορία του προλεταριάτου.

Ωστε λοιπόν το πρώτο βήμα, η πρώτη πράξη της εργατικής επανάστασης είναι η ανατροπή της αστικής τάξης, το τσάκισμα του αστικού κράτους και η εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Αλλά η επανάσταση δεν σταματάει εκεί. Συνεχίζεται. Και συνεχίζεται, ώσπου να εκπληρωθούν οι θεωρητικές θέσεις των κομμουνιστών, οι οποίοι κομμουνιστές μπορούν «[...] να συνο-

ψίσουν τη θεωρία τους σ' αυτή τη μοναδική διατύπωση: Άρση [Aufhebung = άρση, υπέρβαση, ξεπέρασμα, εξαφάνιση] της ιδιωτικής ιδιοκτησίας». ⁴⁵

Οι ιδρυτές του μαρξισμού συνεχίζουν να δίνουν το περίγραμμα της πορείας της προλεταριακής επανάστασης προς την τελική της νίκη.

«Το προλεταριάτο θα χρησιμοποιήσει την πολιτική του κυριαρχία για ν' αποσπάσει βαθμιαία από την αστική τάξη όλο το κεφάλαιο, για να συγκεντρώσει όλα τα εργαλεία της παραγωγής στα χέρια του κράτους, δηλαδή του προλεταριάτου που είναι οργανωμένο σαν κυρίαρχη τάξη, και για να αυξήσει όσο το δυνατό πιο γρήγορα τη μάζα των παραγωγικών δυνάμεων». ⁴⁶

Αλλά ούτε εδώ τελειώνει η επανάσταση. Σ' αυτή τη φάση η εργατική εξουσία παίρνει μέτρα, παρεμβαίνει με «[...] δεσποτικές επεμβάσεις στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας και στις αστικές σχέσεις παραγωγής, δηλαδή με μέτρα που οικονομικά φαίνονται ανεπαρκή και αστήρικτα, αλλά που στην πορεία του κινήματος ξεπερνούν τον εαυτό τους και γίνονται αναπόφευκτα το μέσο για να μετασχηματιστεί ολόκληρος ο τρόπος παραγωγής». ⁴⁷

Εδώ πρόκειται για τα μέτρα μετάβασης, που ορισμένα απ' αυτά παρατίθενται στο "Μανιφέστο". Τα μέτρα αυτά θα εμπλουτιστούν στο μετέπειτα έργο των ιδρυτών του μαρξισμού και θα ολοκληρωθούν με την επεξεργασία των μέτρων της Παρισινής Κομμούνας από τον Μαρξ. Τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στη βαθμιαία μεταφορά όλων των μέσων παραγωγής στα χέρια του προλεταριακού κράτους, είναι μέτρα που πραγματώνουν τον επαναστατικό μετασχηματισμό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Τα μέτρα αυτά θα είναι διαφορετικά στις διάφορες χώρες ανάλογα με το επίπεδο που βρέθηκε η κάθε χώρα κατά την περίοδο της νίκης της επανάστασης στην πρώτη της πράξη, την περίοδο της ανατροπής και εγκαθίδρυσης της εργατικής εξουσίας. Οι αρχές

πάνω στις οποίες θα στηρίζεται η προώθηση αυτών των μέτρων θα είναι ενιαίες για όλες τις χώρες.

Ύστερα από μια μακρόχρονη περίοδο εφαρμογής των μεταβατικών μέτρων θα φτάσουμε σε ένα σημείο όπου *όλα τα μέσα παραγωγής θα συγκεντρωθούν στα χέρια του προλεταριακού κράτους*.

Αλλά ούτε σ' αυτό το σημείο φτάσαμε ακόμα στην τελική νίκη της επανάστασης. Δημιουργήθηκαν όμως οι βασικές προϋποθέσεις για τη νικηφόρα κατάληξή της. Όταν δίπλα σ' αυτές προστεθεί και η προϋπόθεση της παγκόσμιας δικτατορίας του προλεταριάτου, ή τουλάχιστον της δικτατορίας στις βασικές χώρες του κεφαλαίου, τότε ανοίγει διάπλατα ο δρόμος για την τελική νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης και την πραγμάτωση των θεωρητικών θέσεων του επαναστατικού κομμουνιστικού κινήματος. Οι Μαρξ και Ένγκελς συνεχίζουν το περίγραμμα της νικηφόρας πορείας της επανάστασης:

«Όταν στην πορεία της εξέλιξης θα έχουν εξαφανιστεί οι ταξικές διακρίσεις, κι όταν *θάχει συγκεντρωθεί όλη η παραγωγή στα χέρια των ενωμένων ατόμων* [in den Händen der assoziierten Individuen] [Η έμφαση είναι δική μας], τότε η δημόσια εξουσία θα χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα. Η πολιτική εξουσία στην ουσία της είναι η οργανωμένη βία μιας τάξης για την καταπίεση μιας άλλης. Όταν το προλεταριάτο στην πάλη του ενάντια στην αστική τάξη συγκροτείται αναγκαστικά σε τάξη, όταν γίνεται με μια επανάσταση κυρίαρχη τάξη, και, σαν κυρίαρχη τάξη καταργεί [αίρει, υπερβαίνει, ξεπερνά, διαλύει] βίαια τις παλιές σχέσεις παραγωγής, τότε καταργεί [αίρει, υπερβαίνει, ξεπερνά, εξαφανίζει], [...] τους όρους ύπαρξης της ταξικής αντίθεσης, τις τάξεις γενικά, και έτσι και την ίδια τη δική του κυριαρχία σαν τάξη.

Στη θέση της παλιάς αστικής κοινωνίας με τις τάξεις της και τις ταξικές της αντιθέσεις έρχεται μια Ένωση [Assoziation],

όπου η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι η προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων».48

Αυτό είναι το νικηφόρο τέρμα της σοσιαλιστικής επανάστασης. Νικάει τελικά, εφόσον έχουν καταργηθεί οι τάξεις και η δημόσια εξουσία έχει χάσει τον πολιτικό της χαρακτήρα, έχει δηλαδή απονεκρωθεί το κράτος και η πολιτική, όπως θα πουν στο ώριμο έργο τους. Νικάει, όταν έχουν εξαφανιστεί τόσο η ιδιωτική ιδιοκτησία όσο και όλες οι παλιές σχέσεις παραγωγής, όταν η παραγωγή έχει συγκεντρωθεί «στα χέρια των ενωμένων» ατόμων, που είναι κάτι πολύ περισσότερο από τη συγκέντρωση της παραγωγής στα χέρια του εργατικού κράτους. Νικάει, όταν στη θέση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, που στην περίοδο της μετάβασης μετατράπηκε σε ιδιοκτησία του εργατικού κράτους, μπει η κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων παραγωγών, όταν η διοίκηση ανθρώπων αντικατασταθεί από τη διαχείριση πραγμάτων, όταν στη θέση της αστικής κοινωνίας, ο επαναστατικός μετασχηματισμός της οποίας συντελείται στην περίοδο μετάβασης, μπει τελικά «η Ένωση των ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών». Δηλαδή όταν έχει κατακτηθεί ο σοσιαλισμός – α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, που δεν είναι μετάβαση προς τον κομμουνισμό, αλλά είναι αναπόσπαστο τμήμα της κομμουνιστικής κοινωνίας, είναι ήδη κομμουνισμός, ανολοκλήρωτος κομμουνισμός.

Αυτή είναι η βαθιά επιστημονική μεθοδολογική προσέγγιση της νικηφόρας πορείας της προλεταριακής επανάστασης από τους ιδρυτές του επιστημονικού σοσιαλισμού.

Σε αυτή τη μεθοδολογική προσέγγιση δεν δόθηκε πάντα ιδιαίτερη έμφαση από τους μαθητές τους, ούτε από τους κομμουνιστές που επικαλούνται το όνομά τους και δηλώνουν ότι καθοδηγούνται από το μαρξισμό.

Το εργατικό κίνημα τελικά, σε κρίσιμες καμπές της ιστορίας του, όχι μόνο έμφαση δεν έδωσε, αλλά και ξέχασε παντελώς αυτή

την προσέγγιση, τη διαστρέβλωσε επαίσχυντα, με τραγικά αποτελέσματα για το ίδιο το κίνημα και την παγκόσμια εργατική τάξη. Έτσι το κίνημα της Β΄ Διεθνούς (Κάουτσκι) περιόριζε τη νίκη της επανάστασης στη νίκη της πρώτης της πράξης, στην κατάκτηση της εργατικής εξουσίας, και το κίνημα της Γ΄ Διεθνούς μετά το θάνατο του Λένιν, υπό την ηγεσία του Στάλιν, θεώρησε τελική νίκη της επανάστασης το πέρασμα στα χέρια του εργατικού κράτους των βασικών μέσων παραγωγής και τη συνεταιριστικοποίηση της αγροτικής οικονομίας, διακόπτοντας στη μέση του δρόμου την επανάσταση. Γι' αυτά θα μιλήσουμε παρακάτω. Εδώ θέλουμε να κάνουμε μερικές ακόμα παρατηρήσεις:

α) Η προλεταριακή, όπως και κάθε επανάσταση, είναι μια βίαιη επανάσταση. Βίαιη δεν σημαίνει οπωσδήποτε και ένοπλη, αν και δύσκολα θα βρει κανείς κάποια πραγματική επανάσταση στην ανθρώπινη ιστορία που να νίκησε χωρίς να χρησιμοποιήσει «την κριτική των όπλων». ⁴⁹ Η μεταχείριση της βίας δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην περίοδο της ανατροπής της αστικής τάξης, του τσακίσματος του αστικού κράτους και της απαλλοτρίωσης των απαλλοτριωτών. Είναι αναγκαία σε ολόκληρη τη μεταβατική περίοδο, και δεν μπορεί να γίνει αλλιώς όσο υπάρχουν ξεχωριστά ταξικά συμφέροντα και τάξεις. Αλλά η πλευρά της βίας, που είναι εξάλλου εντελώς αναγκαία, δεν πρέπει να επισκιάζει το τεράστιο δημιουργικό, το κοσμοϊστορικό έργο αυτής της επανάστασης. Η καταστρεπτική πλευρά της επανάστασης πρέπει συνεχώς να κατανοείται από τους επαναστάτες σε διαλεκτική ενότητα με τη δημιουργική της πλευρά, με τον επαναστατικό μετασχηματισμό της αστικής κοινωνίας και την οικοδόμηση του σοσιαλισμού-κομμουνισμού. Αυτό αποτελεί τεράστιας σημασίας πρακτικό ζήτημα για το κίνημα, καθώς τόσο η υπερτίμηση όσο και η υποτίμηση της μιας ή της άλλης πλευράς οδηγεί στα ίδια τραγικά αποτελέσματα, στην κατα-

στροφή της επανάστασης. Διότι μόνο με τη βία τίποτα δεν μπορείς να δημιουργήσεις, οδηγείσαι στην ήττα, αλλά και με την αυταπάτη της δημιουργίας χωρίς βία στο ίδιο αποτέλεσμα καταλήγεις.

β) Η προλεταριακή επανάσταση είναι ξεχωριστή και για ένα άλλο λόγο: για να διαπαιδαγωγήσει τους ανατροπείς. Για να σταθεί και να οδηγηθεί στην τελική της νίκη, απαιτείται μια μαζική αλλαγή των ίδιων των ανθρώπων, απαιτείται η μαζική παραγωγή της κομμουνιστικής συνείδησης, και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη συμμετοχή στο πρακτικό επαναστατικό κίνημα τόσο κατά την περίοδο της προετοιμασίας της επαναστατικής ανατροπής, όσο και σ' ολόκληρη τη νικηφόρα πορεία της από την πρώτη πράξη ως την τελική νίκη. Οι Μαρξ-Ένγκελς ήδη στη "Γερμανική Ιδεολογία" σημειώνουν, «[...] ότι τόσο για τη μαζική παραγωγή αυτής της κομμουνιστικής συνείδησης, όσο και για την προώθηση της ίδιας της υπόθεσης [της αλλαγής της κοινωνίας] είναι αναγκαία μια μαζική αλλαγή των ανθρώπων, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα σ' ένα πρακτικό κίνημα, σε μια επανάσταση· ότι η επανάσταση λοιπόν δεν είναι αναγκαία μόνο γιατί η κυρίαρχη τάξη δεν μπορεί με κανέναν άλλο τρόπο να ανατραπεί, αλλά επίσης, γιατί η ανατρέπουσα τάξη μόνο μέσα σε μια επανάσταση μπορεί να πετύχει να απαλλαγεί από την προαιώνια κόπρο του Αυγείου και να καταστεί ικανή να θεμελιώσει τη νέα κοινωνία».⁵⁰

Με τους επαναστατικούς μετασχηματισμούς της μεταβατικής περιόδου αναμορφώνονται και οι ίδιοι οι άνθρωποι. Αυτή η αναμόρφωση των ανθρώπων είναι εντελώς αναγκαία, γιατί η κομμουνιστική κοινωνία, για να λειτουργήσει και να προχωρήσει, χρειάζεται ανθρώπους εντελώς διαφορετικούς από τους σημερινούς, χρειάζεται έναν ποιοτικά νέο άνθρωπο. «Η από κοινού διεξαγωγή της παραγωγής δεν μπορεί να πραγματοποιη-

θεί με ανθρώπους σαν τους σημερινούς»⁵¹ και οι άνθρωποι αυτοί δεν θα πέσουν από τον ουρανό, θα διαπαιδαγωγηθούν στην πορεία της επανάστασης.

γ) Με την τελική νίκη, με το νικηφόρο τέλος της προλεταριακής επανάστασης, τελειώνει και ο ρόλος των πολιτικών επαναστάσεων στην κοινωνική εξέλιξη. Η προλεταριακή επανάσταση είναι η τελευταία πολιτικοκοινωνική επανάσταση στην ανθρώπινη ιστορία. Μετά την τελική της νίκη, κάθε κοινωνικό πιασμάρι αποκλείεται οριστικά, και η κοινωνική εξέλιξη μπορεί να προχωρήσει χωρίς πολιτικές επαναστάσεις.

«Μόνο σε μια κατάσταση πραγμάτων όπου δεν θα υπάρχουν τάξεις και ταξικές διακρίσεις, θα πάψουν οι κοινωνικές εξελίξεις να είναι πολιτικές επαναστάσεις».⁵² Και αυτή η κατάσταση είναι ο σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Παίρνοντας υπόψη και όσα είπαν οι ιδρυτές του μαρξισμού για την επανάσταση μετά το "Μανιφέστο", μπορούμε να συνοψίσουμε:

Η προλεταριακή επανάσταση δεν αποτελεί ένα μονόπρακτο έργο. Καλύπτει μια ολόκληρη περίοδο από ανατροπές και επαναστατικούς μετασχηματισμούς βίαιης ανατροπής του παλιού και δημιουργικής οικοδόμησης του καινούργιου. Μονόπρακτο έργο δεν είναι ούτε η περίοδος της επαναστατικής ανατροπής και πολύ περισσότερο δεν είναι η επανάσταση με την ολοκληρωμένη της έννοια. Η σοσιαλιστική επανάσταση αρχίζει με την ανατροπή της αστικής τάξης, το τσάκισμα του αστικού κράτους και την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας, της δικτατορίας του προλεταριάτου, που καταργεί την ιδιωτική ιδιοκτησία στα βασικά μέσα παραγωγής. Αλλά δεν τελειώνει εκεί. Αυτό είναι το πρώτο βήμα, είναι η νίκη της πρώτης πράξης της επανάστασης. Η επανάσταση συνεχίζεται με τους επαναστατικούς μετα-

σηματισμούς της ιδιοκτησίας και όλων των κοινωνικών σχέσεων κατά την περίοδο της μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό, το κράτος της οποίας είναι η δικτατορία του προλεταριάτου, ένα μισοκράτος, το μόνο που μπορεί να απονεκρωθεί. Τα μέσα παραγωγής συγκεντρώνονται κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου στα χέρια του εργατικού κράτους, που όσο αυτό είναι αναγκαίο, τα διαχειρίζεται στο όνομα της κοινωνίας. Όταν όλα τα μέσα παραγωγής συγκεντρωθούν στα χέρια του κράτους και όταν η δικτατορία του προλεταριάτου αποκτήσει μια επαρκή διεθνή βάση, όταν νικήσει παγκόσμια ή τουλάχιστον στις βασικές χώρες του κεφαλαίου, τότε γίνεται δυνατή η απονέκρωση του κράτους, η κατάργηση των τάξεων και η κοινοκτημοσύνη των παραγωγών, και η κοινωνική εξέλιξη φτάνει στο σοσιαλισμό – α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Μ' αυτό η επανάσταση οδηγείται στο νικηφόρο τέρμα της, που είναι και το τέλος του ρόλου των πολιτικών επαναστάσεων στην ανθρώπινη ιστορία.

Αυτή είναι η κομμουνιστική επανάσταση με την ολοκληρωμένη της έννοια. Έχει ομοιότητες αλλά και ριζικές διαφορές με την αστική, είναι μια επανάσταση διαρκής, μια επανάσταση διεθνής και η τελική της νίκη επιτυγχάνεται μόνο παγκόσμια.

3.3 Εργατική και αστική επανάσταση: Ομοιότητες και διαφορές

Η εργατική επανάσταση, όπως ήδη είπαμε, δεν είναι μόνο μια πολιτική αλλαγή, είναι η ριζική αλλαγή όλων των δοσμένων παραγωγικών σχέσεων και ολόκληρου του εποικοδομήματος που χτίστηκε πάνω σ' αυτές τις σχέσεις. Το πολιτικό και το κοινωνικό, όπως επίσης ήδη είπαμε, συνυπάρχουν σε κάθε πραγματική επανάσταση, επομένως και στην εργατική. Το ζήτημα της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας από την τάξη που πραγ-

ματοποιεί την επανάσταση, αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό τόσο της αστικής όσο και της προλεταριακής, όπως και κάθε επανάστασης. Σε όλες τις επαναστάσεις «[...] κάθε τάξη που αγωνίζεται για την κυριαρχία [της] [...], πρέπει πρώτα να κατακτήσει για τον εαυτό της την πολιτική εξουσία [...]».⁵³

Η εργατική και η αστική επανάσταση πέρα από τις ομοιότητες έχουν και τεράστιες ουσιαστικές διαφορές. Ο Μαρξ, όπως είδαμε στα δύο προηγούμενα κεφάλαια, στα αρχικά του ακόμα έργα θα επισημάνει αυτές τις διαφορές, χαρακτηρίζοντας την αστική μόνο μερική επανάσταση, που αφήνει άθικτες τις κολώνες του οικοδομήματος, ενώ η εργατική είναι ριζοσπαστική επανάσταση, είναι η γενική ανθρώπινη χειραφέτηση.⁵⁴ Ο Ένγκελς είχε επισημάνει επίσης στα πρώιμα έργα του αυτές τις διαφορές. Ανάμεσα σ' άλλα θα πει ότι η εργατική επανάσταση είναι διαφορετική από όλες τις προηγούμενες γιατί «δεν κατευθύνεται, όπως εκείνες, ενάντια στην ιδιοκτησία του μονοπωλίου, αλλά ενάντια στο μονοπώλιο της ιδιοκτησίας».⁵⁵

Η αστική επανάσταση διατηρεί «ανέπαφη» την «παλιά διοικητική, δημοτική, δικαστική, στρατιωτική κλπ. οργάνωση»,⁵⁶ τελειοποιεί την κρατική μηχανή αντί να την τσακίσει,⁵⁷ η προλεταριακή τη συντρίβει, την τσακίζει. Μάλιστα αυτό το τσάκισμα της αστικής κρατικής μηχανής αποτελεί προϋπόθεση για τη νίκη της προλεταριακής επανάστασης στην πρώτη της πράξη και ο παραμερισμός κάθε πολιτικής εξουσίας, η απονέκρωση του πολιτικού κράτους, αποτελεί προϋπόθεση για την τελική της νίκη.

Τόσο η αστική όσο και η προλεταριακή επανάσταση έχουν κοινωνικό περιεχόμενο, καθώς στόχος και τούτης και της άλλης είναι η αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων. Η διαφορά τους δεν βρίσκεται σ' αυτό, βρίσκεται αλλού και συγκεκριμένα: Με την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας τελειώνει σε γενικές γραμμές η αστική επανάσταση, ενώ η εργατική αρχίζει από αυτή.

Με την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας και με την εξασφάλιση της κυριαρχίας της η αστική τάξη βρίσκει έτοιμες τις αστικές σχέσεις παραγωγής, που είχαν εμφανιστεί και αναπτυχθεί στο πλαίσιο του παλιού, του φεουδαρχικού οικονομικοκοινωνικού σχηματισμού. Ο αστικός τρόπος παραγωγής υπήρχε και αναπτύσσονταν, πριν η αστική τάξη φτάσει στην κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας. Καμιά αστική επανάσταση δεν υπήρξε και δεν μπορούσε να υπάρξει πριν εμφανιστούν οι αστικές σχέσεις παραγωγής και πριν αυτές οι σχέσεις φτάσουν σε ένα ορισμένο επίπεδο ωρίμανσής τους. Η αστική τάξη έρχεται στην εξουσία στη βάση ήδη υπαρχόντων αστικών σχέσεων παραγωγής – λιγότερο ή περισσότερο αναπτυγμένων. Έτσι η νικηφόρα αστική επανάσταση το μόνο που κάνει, είναι να παραμερίσει και τα τελευταία φεουδαρχικά δεσμά και να ελευθερώσει το έδαφος για την ανεμπόδιστη και ολόπλευρη παραπέρα ανάπτυξη του καπιταλισμού, για την ολοκλήρωση του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας. Δεν συμβαίνει το ίδιο με την εργατική εξουσία.

Η εργατική τάξη, όταν κατακτάει την εξουσία και επιβεβαιώνει την ταξική της κυριαρχία, δεν βρίσκει έτοιμες τις σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής. Τέτοιες σχέσεις παραγωγής δεν μπορούν να δημιουργηθούν στο πλαίσιο του καπιταλισμού, πρέπει να οικοδομηθούν από την αρχή. Η εργατική τάξη πρέπει «να θεμελιώσει εξ αρχής την κοινωνία».⁵⁸ Ούτε και μπορεί αμέσως να αρχίσει την "εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού", δηλαδή των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής. Πρέπει πρώτα να μετασχηματίσει επαναστατικά όλες τις ως τότε υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις και να προετοιμάσει το έδαφος για τη γέννηση του κομμουνιστικού τρόπου παραγωγής και της νέας κομμουνιστικής κοινωνίας. Χρειάζεται δηλαδή μια ολόκληρη περίοδο μετάβασης ώσπου να φτάσει στην εξάλειψη, στην υπέρβαση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, στην κατάργηση κάθε εκμετάλλευσης

και καταπίεσης, των ταξικών διαχωρισμών και των ίδιων των τάξεων, στην απονέκρωση του κράτους, ώσπου δηλαδή να γεννηθεί ο νέος τρόπος παραγωγής, η νέα σοσιαλιστική-κομμουνιστική κοινωνία. Έτσι λοιπόν, όταν κάνουμε λόγο για "οικοδόμηση του σοσιαλισμού", πρέπει να εννοούμε την πραγμάτωση όλων αυτών των επαναστατικών μετασχηματισμών κατά την περίοδο μετάβασης, που η ολοκλήρωσή της καθιστά δυνατή τη γέννηση του σοσιαλισμού, δηλαδή του κομμουνισμού στην πρώτη του φάση.

Αυτή είναι η κολοσσιαία διαφορά της εργατικής από την αστική επανάσταση.

Εκείνο που βρίσκει έτοιμο η εργατική τάξη με την κατάκτηση της εξουσίας της είναι μόνο οι αναπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις, που γνώρισαν στον καπιταλισμό μια πρωτοφανή ανάπτυξη σε σχέση με τους προηγούμενους τρόπους παραγωγής. Όσο λιγότερες παραγωγικές δυνάμεις καταστραφούν κατά τη διάρκεια της επαναστατικής ανατροπής – και αυτό εξαρτάται από τους συσχετισμούς δύναμης και την ένταση της αντίστασης των καπιταλιστών – τόσο το καλύτερο για την εργατική τάξη και τη νέα εργατική εξουσία.

Η εργατική εξουσία δεν εγκαινιάζει μόνο την οικοδόμηση νέων σχέσεων παραγωγής, πρέπει να πάρει όλα τα αναγκαία μέτρα για την παραπέρα ολόπλευρη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, για την αύξηση της παραγωγής και του κοινωνικού πλούτου. Έχει όλες τις δυνατότητες για κάτι τέτοιο, αφού με την πρώτη έφοδο κατά της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, με την απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών στα βασικά μέσα παραγωγής, με την αφαίρεση της δυνατότητας απόσπασης υπεραξίας, αφαιρείται από τα μέσα παραγωγής το καπιταλιστικό τους περιβλημά. Με τον κεντρικό κρατικό σχεδιασμό της παραγωγής και της οικονομίας παραμερίζεται η αναρχία στην παραγωγή και μαζί της και οι κρίσεις, εξαλείφεται η ανεργία. Έτσι ανοίγει ο

δρόμος για την ανεμπόδιστη και ολόπλευρη παραπέρα ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Η απεριόριστη αύξηση των παραγωγικών δυνάμεων και ο πολλαπλασιασμός του κοινωνικού πλούτου είναι αναγκαίες προϋποθέσεις για τη νέα σοσιαλιστική – κομμουνιστική κοινωνία.

Η διαδικασία ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων σε αλληλουχία με τις αλλαγές των παραγωγικών σχέσεων διαφέρει στη μεταβατική περίοδο από την αντίστοιχη διαδικασία στον καπιταλισμό. Στον καπιταλισμό η διαδικασία αυτή κινείται αυθόρμητα, οι παραγωγικές δυνάμεις και οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής κινούνται και αναπτύσσονται αυθόρμητα στη βάση του κυνηγητού του κέρδους. Στη μεταβατική περίοδο η διαδικασία αυτή δεν μπορεί να παραχωρήσει αυθόρμητα, απαιτεί τη συνειδητή παρέμβαση της εργατικής τάξης και του κράτους της

Στο τέλος αυτής της διαδικασίας ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και μετασχηματισμού των παραγωγικών σχέσεων δεν θα έχουμε μόνο τις νέες σοσιαλιστικές σχέσεις αλλά και τις αντίστοιχες σ' αυτές νέες παραγωγικές δυνάμεις. Και αυτό αφορά τόσο στις υλικές παραγωγικές δυνάμεις, που θα έχουν υποστεί μεγάλες αλλαγές και θα έχουν εξελιχθεί όχι μόνο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά, όσο και στη βασική παραγωγική δύναμη, στους ίδιους τους ανθρώπους, που θα είναι άτομα πολύπλευρα αναπτυγμένα με ευρύτατη μόρφωση και υψηλή συνείδηση.

3.4 Η επανάσταση είναι διαρκής

Ο Μαρξ κάνει λόγο για «διαρκή» «επανάσταση»⁵⁹ ήδη το 1843 στο "Εβραϊκό ζήτημα", χωρίς ωστόσο να υπεισέρχεται στην ουσία της. Η διατύπωση της θεωρίας της διαρκούς επανάστασης έγινε από το Μαρξ και τον Ένγκελς στα έργα τους της

περιόδου 1848-1852. Την περίοδο 1848-1850 η Ευρώπη συγκλονίστηκε από ένα κύμα επαναστάσεων, ο χαρακτήρας των οποίων ήταν αστικοδημοκρατικός. Το πρόβλημα που καλούνταν να λύσουν, ήταν η εκκαθάριση του δρόμου για μια ανεμπόδιστη αστικοδημοκρατική ανάπτυξη, αλλού με την κατάργηση των φεουδαρχικών θεσμών – όπου αυτοί παρέμεναν ακόμα βασικά άθικτοι – και αλλού με τον παραμερισμό σημαντικών φεουδαρχικών υπολειμμάτων που άφησαν οι προηγούμενες αστικές επαναστάσεις. Συμφέρον για την εξάλειψη των φεουδαρχικών σχέσεων και θεσμών και επομένως για τη νίκη της επανάστασης είχαν αντικειμενικά, για ξεχωριστούς η κάθε μια λόγους, η αστική και η εργατική τάξη καθώς και τα μικροαστικά στρώματα της πόλης και του χωριού. Αυτές οι τάξεις και τα στρώματα αποτελούσαν τις κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης και ανάλογο με τα ταξικά τους συμφέροντα ήταν και το ενδιαφέρον τους για το εύρος και το βάθος της επαναστατικής νίκης.

Η ανάλυση των γεγονότων της επαναστατικής αυτής περιόδου έδωσε την ευκαιρία στους Μαρξ-Ένγκελς να προχωρήσουν σε βαθύτερη επεξεργασία του προγράμματος του Κομμουνιστικού Κόμματος, που μόλις το Φλεβάρη του 1848 είχαν δώσει στη δημοσιότητα, στην παραπέρα εξέταση της επαναστατικής στρατηγικής και τακτικής, και στη συγκεκριμενοποίηση των καθηκόντων του προλεταριάτου στη δημοκρατική επανάσταση. Τα βασικά τους θεωρητικά συμπεράσματα αποτυπώθηκαν σε μια σειρά γραπτά τους της περιόδου εκείνης (1848-1852), όπου διατυπώθηκε και η μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης.

Πριν τη διατύπωσή της, η θεωρία της διαρκούς επανάστασης είχε αποτυπωθεί, χωρίς να κατονομάζεται ως τέτοια, στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο. Η επανάσταση που περιγράφεται σ' αυτό το πρώτο επιστημονικό προγραμματικό ντοκουμέντο του εργατικού κινήματος, είναι σαφώς η διαρκής επανάσταση σε βασικά της σημεία.

Αμέσως μετά τη δημοσίευση του Μανιφέστου η θεωρία της διαρκούς επανάστασης εμφανίζεται με τη μορφή προγραμματικών διεκδικήσεων άμεσης δράσης στα "Αιτήματα του Κομμουνιστικού Κόμματος για τη Γερμανία".⁶⁰ Τα "Αιτήματα..." τυπώθηκαν στα τέλη του Μάρτη 1848 αρχικά σε προκήρυξη στο Παρίσι, και εφοδιάζονταν με αυτήν οι γερμανοί επαναστάτες – μέλη της Ένωσης Κομμουνιστών που επέστρεφαν στη Γερμανία, για να συμμετάσχουν στην αστικοδημοκρατική επανάσταση που είχε ξεσπάσει, τη γνωστή ως "Γερμανική Επανάσταση του Μάρτη του 1848".

Στην προκήρυξη αυτή οι ιδρυτές του μαρξισμού διατυπώνουν με αριστοτεχνικό τρόπο τη στρατηγική και τακτική του προλεταριακού κόμματος στη δημοκρατική επανάσταση. Τα αιτήματα της προκήρυξης πήγαιναν πολύ πιο πέρα από τα αιτήματα της αστικής τάξης και των ενδιάμεσων μικροαστικών στρωμάτων· ήταν αιτήματα από τη σκοπιά των συμφερόντων της εργατικής τάξης, η παρέμβαση της οποίας θα οδηγούσε τη δημοκρατική επανάσταση πέρα από εκεί που ήθελαν να τη σταματήσουν οι αστοί και μικροαστοί, ως τα έσχατα όριά της, ως το σημείο εκείνο που γίνεται δυνατή η μετεξέλιξή της σε επανάσταση προλεταριακή.

Το περιεχόμενο της προκήρυξης, που το παρουσιάζουμε εδώ σχεδόν στο σύνολό του, έχει ως εξής:

«1. Ολόκληρη η Γερμανία κηρύσσεται μια ενιαία και αδιαίρετη Δημοκρατία.

2. Κάθε Γερμανός που συμπλήρωσε το 21^ο έτος της ηλικίας του, έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, με την υπόθεση ότι δεν έχει καταδικαστεί για ποινικά αδικήματα.

3. Οι λαϊκοί αντιπρόσωποι μισθοδοτούνται, για να μπορεί και ο εργάτης να συμμετέχει στο κοινοβούλιο του γερμανικού λαού.

4. Γενικός εξοπλισμός του λαού. Οι στρατοί στο μέλλον θα είναι συγχρόνως στρατοί εργατών, έτσι που το στράτευμα να

μην καταναλώνει μόνο, όπως έως τώρα, αλλά να παράγει περισσότερα από όσα απαιτούνται για τη συντήρησή του. [...]

5. Η δικαιοσύνη απονέμεται δωρεάν.

6. Όλα τα φεουδαρχικά βάρη, όλα τα δασίματα, αγγαρείες, δεκάτες κ.λπ., που βάραιναν ως τώρα το λαό της υπαίθρου, καταργούνται χωρίς οποιαδήποτε αποζημίωση.

7. Η γη των ηγεμόνων και των φεουδαρχών, όλα τα ορυχεία, μεταλλεία κ.λπ. μετατρέπονται σε κρατική ιδιοκτησία. Στις κρατικοποιημένες γαίες εφαρμόζεται η μεγάλη κλίμακας γεωργία με όλα τα βοηθητικά μέσα της επιστήμης προς όφελος του συνόλου.

8. Οι υποθήκες στα αγροκτήματα κηρύσσονται κρατική ιδιοκτησία και οι απαιτήσεις για κάθε υποθήκη πληρώνονται από τους αγρότες στο κράτος.

9. Στις περιοχές όπου είναι διαδεδομένη η ενοικίαση αγροκτημάτων, η γαιοπρόσοδος ή το ενοίκιο πληρώνονται ως φόρος στο κράτος.

Όλα τα μέτρα των σημείων 6, 7, 8 και 9 λαμβάνονται για να μειώσουν τα δημόσια και άλλα βάρη των αγροτών και των μικρών ενοικιαστών, χωρίς να ελαττωθούν τα απαραίτητα μέσα για την κάλυψη των κρατικών δαπανών, και χωρίς να τεθεί σε κίνδυνο η παραγωγή.

Ο πραγματικός [αυθεντικός] [eigentliche] γαιοκτήμονας, που δεν είναι αγρότης ούτε ενοικιαστής, δεν έχει καμιά συμμετοχή στην παραγωγή. Η συμμετοχή του στην κατανάλωση αποτελεί γι' αυτό κατάφωρη κατάχρηση.

10. Τη θέση των ιδιωτικών τραπεζών παίρνει μια κρατική τράπεζα, της οποίας τα επιτόκια καθορίζονται με νόμο.

[...]

11. Όλα τα μεταφορικά μέσα: σιδηρόδρομοι, πλωτά κανάλια, πλοία, δρόμοι, ταχυδρομεία κ.λπ. περιέρχονται στα χέρια του κράτους. Μετατρέπονται σε κρατική ιδιοκτησία και διατί-

θενται δωρεάν στη μη κατέχουσα τάξη.

12. Στη μισθοδοσία όλων των δημόσιων υπαλλήλων δεν υπάρχει καμιά διαφοροποίηση. Μόνο εκείνοι που συντηρούν οικογένεια, πληρώνονται με μεγαλύτερο μισθό από τους άλλους λόγω αυξημένων αναγκών.

13. Πλήρης διαχωρισμός της εκκλησίας από το κράτος. Οι ιερωμένοι όλων των δογμάτων μισθοδοτούνται αποκλειστικά σε προαιρετική βάση από την κοινότητα των πιστών του κάθε δόγματος.

14. Περιορισμός του κληρονομικού δικαιώματος.

15. Επιβολή υψηλών προοδευτικών φόρων και κατάργηση των φόρων κατανάλωσης.

16. Ίδρυση εθνικών εργαστηρίων. Το κράτος διασφαλίζει σε όλους τους εργατές την ύπαρξή τους και φροντίζει τους ανάικους προς εργασία.

17. Γενική δωρεάν εκπαίδευση του λαού [Volkserziehung].

Είναι προς το συμφέρον του γερμανικού προλεταριάτου, των μικροαστών και των αγροτών, να δραστηριοποιηθούν με όλες τους τις δυνάμεις για την επιβολή των παραπάνω μέτρων. Γιατί, μόνο με την πραγματοποίηση αυτών των μέτρων μπορούν να κατακτήσουν το δίκιο τους τα εκατομμύρια των ανθρώπων, που ως τώρα τα εκμεταλλεύεται στη Γερμανία μια ελάχιστη μειοψηφία, η οποία θα προσπαθήσει να διατηρήσει την περαιτέρω καταπίεσή της. Μόνο με την πραγματοποίηση αυτών των μέτρων θα αποκτήσουν εκείνη τη δύναμη που τους αξίζει ως παραγωγούς όλου του πλούτου». ⁶⁰

Στις αρχές Απρίλη του 1848 οι Μαρξ-Ένγκελς εγκαταλείπουν το Παρίσι και φεύγουν για τη Γερμανία, για να πάρουν μέρος στην επανάσταση. Στην Κολωνία εκδίδουν την καθημερινή εφημερίδα "Νέα εφημερίδα του Ρήνου. Όργανο της Δημοκρατίας", που έβγαине από την 1η Ιούνη 1848 ως τις 19 Μάη 1849. Στα άρθρα τους στη "Νέα Εφημερίδα του Ρήνου" εδραιώ-

νεται και αναπτύσσεται παραπέρα η επαναστατική τους θεωρία της διαρκούς επανάστασης, η οποία ολοκληρώνεται στα μετέπειτα έργα τους ως το 1852.

Ενώ στο "Μανιφέστο" η περιγραφόμενη διαρκής επανάσταση αφορά στην αμιγή προλεταριακή επανάσταση και δείχνει την αδιάκοπη πορεία της από την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας (νίκη στην πρώτη της πράξη) ως την τελική παγκόσμια νίκη της, εδώ, στα έργα τους της περιόδου 1848-1852, επεκτείνουν τη θεωρία τους για το αδιάκοπο της επανάστασης και την εφαρμόζουν και στις συνθήκες της αστικοδημοκρατικής επανάστασης.

Το βασικό ζήτημα που ζητούσε απάντηση, ήταν με ποιό τρόπο η αστικοδημοκρατική επανάσταση θα οδηγηθεί ως τα όριά της, ως την πλήρη νίκη της, καθώς και ποιος συσχετισμός δυνάμεων και ποια ταξική ηγεμονία απαιτούνταν, για να διασφαλιστεί αυτή η νίκη.

Το γενικό συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν, ήταν ότι η εργατική τάξη πρέπει να τεθεί επικεφαλής της δημοκρατικής επανάστασης, να πάρει μαζί της την αγροτιά και τα μικροαστικά στρώματα της πόλης, να κάνει την επανάσταση διαρκή, να μην επιτρέψει τη διακοπή της στο σημείο εκείνο που συμφέρει την αστική τάξη – ούτε σ' εκείνο που συμφέρει τη μικροαστική δημοκρατία – να την ωθήσει ως τη λαοκρατική δημοκρατία που είναι το έσχατο σημείο της αστικοδημοκρατικής επανάστασης, μια κατάσταση πραγμάτων που ξέφυγε πλέον από την κυριαρχία της αστικής τάξης (μοναρχικής και φιλελεύθερης) και στηρίζεται στην ενωμένη δύναμη του προλεταριάτου με τη λαοκρατική, τη δημοκρατική αστική τάξη, δηλαδή τη μικροαστική τάξη και την αγροτιά. Είναι αυτή η δύναμη που είναι αντίξια των "παραγωγών του πλούτου", για την κατάκτηση της οποίας οι Μαρξ και Ένγκελς στην προκήρυξή τους του Μάρτη του 1848 καλούσαν αυτούς τους παραγωγούς του πλούτου (το προλετα-

ριάτο, τους μικροαστούς και τους αγρότες) να αγωνιστούν με όλες τους τις δυνάμεις. Για να δράσει αυτή η ενωμένη δύναμη πράγματι υπέρ των παραγωγών του πλούτου, πρέπει το προλεταριάτο να κατακτήσει και να διατηρήσει την ηγεμονία του, ώστε να καταστεί δυνατή η μετατροπή της λαοκρατικής δημοκρατίας σε διαρκή δικτατορία του προλεταριάτου, αλλιώς το πισωγύρισμα στην αστική κυριαρχία είναι αναπόφευκτο και η καταστροφή των επαναστατικών κατακτήσεων βέβαιη.

3.4.1 Η λαοκρατική δημοκρατία (Demokratische Republik)

Οι Μαρξ και Ένγκελς χρησιμοποιούσαν τον όρο "Demokratische Republik" με διαφορετικές έννοιες. Έτσι ονόμαζαν π.χ. μια μορφή της αστικής δημοκρατίας. Όταν όμως τον χρησιμοποιούσαν στις συνθήκες της αστικοδημοκρατικής επανάστασης εννοούσαν πάντα:

α) τη συμμαχία των λαοκρατικών δυνάμεων, τη συμμαχία της εργατικής τάξης με τη δημοκρατική αστική τάξη, δηλαδή την αγροτιά και τα μικροαστικά στρώματα της πόλης, μια κατάσταση δηλαδή στους συσχετισμούς δύναμης κατά τη διάρκεια της επανάστασης·

β) μια προσωρινή εξουσία και μια προσωρινή κυβέρνηση αυτών των δυνάμεων, μια κατάσταση δηλαδή στους συσχετισμούς δύναμης στην πορεία της επανάστασης, όπου δεν κυριαρχεί πλέον η αστική τάξη και δεν υπάρχει ακόμα η μόνιμη προλεταριακή ταξική κυριαρχία. Η εξουσία αυτή δεν είναι πλέον η εξουσία της αστικής τάξης ούτε ακόμα η μόνιμη εξουσία της εργατικής τάξης, είναι μια ενδιάμεση επαναστατική εξουσία, που δεν μπορεί να μονιμοποιηθεί, που θα παραχωρήσει τη θέση της είτε στην εργατική εξουσία μετατρεπόμενη σε διαρκή δικτατορία του προλεταριάτου είτε στην αστική εξουσία, πισωγυρίζοντας σε μια αντιδραστικότερη όμως μορφή.

Η λαοκρατική δημοκρατία είναι το έσχατο όριο στο οποίο μπορεί να φτάσει η αστικοδημοκρατική επανάσταση, είναι η πλήρης νίκη της.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού προχωρούν στην επεξεργασία της ουσίας της λαοκρατικής δημοκρατίας, της ταξικής της αναφοράς, των καθηκόντων αυτής της εξουσίας και των μορφών άσκησης της, στα άρθρα τους στη "Νέα Εφημερίδα του Ρήνου" μέσα από την κριτική της προσωρινής κυβέρνησης που προέκυψε από την γερμανική επανάσταση του Μάρτη του 1848, και την κριτική των συντακτικών συνελεύσεων του Βερολίνου και της Φραγκφούρτης καθώς και την κριτική εξέταση της πορείας της Γαλλικής επανάστασης του Φλεβάρη του 1848.

Κατ' αρχήν θεωρούν την εργατική τάξη, την αγροτιά και τη μικροαστική τάξη τις πιο δημοκρατικές και πιο ριζοσπαστικές τάξεις της κοινωνίας, και την εξουσία τους, τη λαοκρατική δημοκρατία, την καλύτερη, σε σχέση με όλες τις παλιότερες, μορφή κρατικής εξουσίας για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των αγροτών, των μικροαστών και των εργατών. Γράφουν σε άρθρο τους στη 1^η Φλεβάρη 1849:

«Μπορούν να βρουν οι μικροαστοί, οι αγρότες και οπωσδήποτε οι προλετάριοι καλύτερη μορφή κρατικής εξουσίας από τη λαοκρατική δημοκρατία για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους; Δεν είναι αυτές οι τάξεις οι πιο ριζοσπαστικές, οι πιο δημοκρατικές τάξεις ολόκληρης της κοινωνίας; Δεν είναι ίσασια [ακριβώς-gerade] το προλεταριάτο η ειδικά κόκκινη τάξη;».⁶¹

Η λαοκρατική δημοκρατία είναι μια εξουσία που δεν στηρίζεται στους παλιούς νόμους και τα παλιά συντάγματα, στηρίζεται στην θέληση των επαναστατημένων λαϊκών μαζών, παίρνει μέτρα ενάντια στους παλιούς φεουδαρχικούς θεσμούς με επαναστατικό, δικτατορικό τρόπο.

Σε άρθρο τους στις 14 Σεπτέμβρη του 1848 ασκούν έντονη

κριτική στην προσωρινή κυβέρνηση, που δεν δρα με αυτόν τον τρόπο. Γράφουν:

«Κάθε προσωρινή κατάσταση κρατικής εξουσίας ύστερα από την επανάσταση απαιτεί δικτατορία και μάλιστα δραστήρια δικτατορία. Εμείς κατηγορήσαμε τον Camphausen [πρωθυπουργός της προσωρινής κυβέρνησης που προήλθε από την επανάσταση του Μάρτη 1848] [...] ότι δεν έδρασε δικτατορικά, ότι δεν τσάκισε αμέσως και δεν εξάλειψε τα υπολείμματα των παλιών θεσμών. Και ενώ [...] ο κύριος Camphausen βαυκαλιζόταν με συνταγματικά ονειροπολήματα, το ηττημένο κόμμα δυνάμωνε τις θέσεις του στη γραφειοκρατία και στο στρατό, και μάλιστα τολμούσε τότε εδώ και τότε εκεί να αποδυθεί σε ανοιχτή πάλη».⁶²

Με επαναστατικό τρόπο πρέπει να δρα και η συντακτική εθνική συνέλευση και όχι όπως η συνέλευση της Φραγκφούρτης. Γράφουν στις 7 Ιουνίου 1848:

«Μια συντακτική εθνική συνέλευση πρέπει να είναι πρώτα απ' όλα μια δραστήρια, επαναστατικά δραστήρια συνέλευση. Η συνέλευση της Φραγκφούρτης ασχολείται με σχολικές ασκήσεις κοινοβουλευτισμού και αφήνει τις κυβερνήσεις να δρουν. Ας υποθέσουμε πως αυτή η σοφή συνέλευση θα κατόρθωνε ύστερα από ωριμότητα εξέταση να καταρτίσει την καλύτερη ημερήσια διάταξη και να εκπονήσει το καλύτερο σύνταγμα. Σε τι θα ωφελούσε η καλύτερη ημερήσια διάταξη και το καλύτερο σύνταγμα, αν στο μεταξύ οι κυβερνήσεις έχουν βάλει ήδη στην ημερήσια διάταξη τις ξιφολόγχες;

Η γερμανική εθνική συνέλευση [...] [θα] έπρεπε να αντιμετωπίσει παντού δικτατορικά τις αντιδραστικές απόπειρες των κυβερνήσεων που έφαγαν τα ψωμιά τους, και τότε θα αποκτούσε μια τέτοια δύναμη μέσα στην κοινή γνώμη, ώστε πάνω της θα έσπαζαν όλες οι ξιφολόγχες και τα κοντάκια. Αλλά [...] [η συνέλευση αυτή] σκορπίζει βαρεμάρα στο γερμανικό λαό, αντί να τον τραβήξει μαζί της ή να αφήσει να την τραβήξει αυτός».⁶³

Η προσωρινή εξουσία που προκύπτει κατά τη διάρκεια της αστικοδημοκρατικής επανάστασης, είναι έτσι κι αλλιώς μια επαναστατική δικτατορία ενάντια στην αντίδραση.

«Η επαναστατική προσωρινότητα συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι προσωρινά έχει αρθεί ο διαχωρισμός των εξουσιών και ότι η νομοθετική αρχή ιδιοποιείται την εκτελεστική εξουσία ή η εκτελεστική αρχή ιδιοποιείται για μια στιγμή τη νομοθετική εξουσία. Είναι εντελώς αδιάφορο σε ποια χέρια βρίσκεται η επαναστατική δικτατορία (είναι δικτατορία, όσο χαλαρά κι αν ασκείται), στα χέρια του θρόνου ή της συνέλευσης ή ακόμα στα χέρια και των δύο».⁶⁴

Αποφασιστική επαναστατική δικτατορία είναι μόνο η εξουσία της λαοκρατικής δημοκρατίας, η εξουσία των λαοκρατικών δυνάμεων, η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του λαού, ή η κατά το Λένιν επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς.

Η λαοκρατική δημοκρατία αντλεί τη δύναμη και την εξουσία της από τον ένοπλο λαό. Σε επαναστατικές καταστάσεις ο λαός οφείλει να διασφαλίζεται απέναντι σε κάθε εξουσία, γι' αυτό προχωρεί στον εξοπλισμό του.

Ο λαός «[...] θέλει να διασφαλιστεί έναντι της εθνικής συνέλευσης, και γνωρίζει ότι η καλύτερη εγγύηση γι' αυτό είναι τα όπλα. Γι' αυτό ο λαός κάνει έφοδο στις κρατικές οπλαποθήκες και αυτοεξοπλίζεται»⁶⁵ με τα όπλα, που «[...]ωστόσο ανήκαν στο λαό, πρώτον ως εθνική περιουσία και δεύτερον ως στήριγμα του κατακτημένου και διασφαλισμένου λαϊκού εξοπλισμού».⁶⁶ Ο εξοπλισμός του λαού αποτελεί «μια από τις σημαντικότερες συνέπειες της επανάστασης».⁶⁷

Ποια είναι τα βασικότερα ιστορικά καθήκοντα της λαοκρατικής δημοκρατίας, της επαναστατικής δημοκρατικής δικτατορίας του λαού;

Είναι, πρώτον: Η συντριβή των παλιών φεουδαρχικών θε-

σμών, το τσάκισμα της παλιάς γραφειοκρατικής και στρατιωτικής μηχανής.

«Η πρώτη αναγκαιότητα μετά από μια επανάσταση είναι η ανανέωση όλων των πολιτικών και στρατιωτικών υπαλλήλων καθώς και ενός τμήματος των δικαστικών, ιδιαίτερα της εισαγγελίας. Αλλιώς, θα αποτύχουν και τα καλύτερα μέτρα μπροστά στην πεισματική αντίσταση του παλιού. Η αδυναμία της γαλλικής προσωρινής κυβέρνησης, η αδυναμία της κυβέρνησης Camphausen είχαν σχετικά μ' αυτό πικρά αποτελέσματα.

Στην Πρωσία όμως, όπου επί σαράντα χρόνια κυριαρχούσε με απόλυτη εξουσία η ολοκληρωτικά οργανωμένη γραφειοκρατική ιεραρχία στη διοίκηση και το στρατό, στην Πρωσία, όπου αυτή η γραφειοκρατία ήταν ακριβώς ο βασικός εχθρός που νικήθηκε στις 19 Μαρτίου, η ολοκληρωτική ανανέωση των πολιτικών και στρατιωτικών υπαλλήλων γίνεται κατεπείγουσα ανάγκη. Αλλά η κυβέρνηση των συμβιβαστών δεν θεωρεί προορισμό της να επιβάλει τις επαναστατικές αναγκαιότητες. Όπως παραδέχτηκε η ίδια, προορισμός της είναι να μην κάνει απολύτως τίποτα, γι' αυτό αφήνει εν τω μεταξύ την πραγματική εξουσία στα χέρια των παλιών της εχθρών, στα χέρια της γραφειοκρατίας»⁶⁸ ενώ «όφειλε να προχωρήσει στη μαζική απόλυση των υπαλλήλων».⁶⁹

Είναι, δεύτερον: Η άμεση και χωρίς αναβολή κατάργηση όλων των φεουδαρχικών βαρών και η κρατικοποίηση όλων των μεγάλων φεουδαρχικών γαιών, χωρίς καμιά απολύτως αποζημίωση. Αυτή είναι εξάλλου η ουσία της αγροτικής επανάστασης: «Η ουσία της αγροτικής επανάστασης βρίσκεται στην πραγματική κατάργηση όλων των φεουδαρχικών βαρών».⁷⁰ Αλλά η προσωρινή γερμανική κυβέρνηση δεν θέλει να τα καταργήσει. Θέλει να πληρώσουν οι αγρότες αποζημιώσεις για την κατάργηση των φεουδαρχικών βαρών, καταστρέφοντας τις επαναστατικές κατακτήσεις της αγροτιάς. «Η κυβέρνηση [...] αναγνωρίζει

την αγροτική επανάσταση με το να καταστρέφει τις κατακτήσεις της». ⁷⁰ Η κατάργηση των φεουδαρχικών βαρών με αποζημίωση σημαίνει ότι «[έτσι] παραμένουν άθικτα τα πιο πιεστικά, τα πιο διαδεδομένα, τα πιο βασικά βάρη, ή επανορθώνονται εκείνα που είχαν καταργηθεί από τους αγρότες στην πράξη». ⁷⁰

Η κυβέρνηση σκοπεύει να καταργήσει χωρίς αποζημίωση μόνο εκείνα τα φεουδαρχικά βάρη «που είναι άνευ αξίας για τους φεουδάρχες», ⁷¹ προς το συμφέρον τους. «Ανέθεσαν στον κ. Patow αυτό το υπουργείο για να προστατέψει όσο το δυνατό καλύτερα από τους [...] μεγαλογαιοκτήμονες [Krautjunker = λαχανοφεουδάρχες] και να εξαπατήσει όσο το δυνατό περισσότερο τους αγρότες κλέβοντάς τους τις κατακτήσεις της επανάστασης». ⁷²

Οι προσωρινές επαναστατικές κυβερνήσεις των επαναστάσεων του 1848-50 δεν προχώρησαν σ' αυτά τα μέτρα, γιατί δεν ήταν κυβερνήσεις της λαοκρατικής δημοκρατίας. Ήταν κυβερνήσεις όπου κυρίαρχη ήταν η αστική τάξη, που πρόδωσε τους αγρότες και συμβιβάστηκε με τη φεουδαρχική αντίδραση μπροστά στο φόβο της εργατικής τάξης.

«Η γερμανική αστική τάξη του 1848 προδίδει ανενδοίαστα τους αγρότες, που είναι οι πιο φυσικοί της σύμμαχοι, αίμα από το αίμα της, και που χωρίς αυτούς είναι ανίσχυρη απέναντι στους ευγενείς». ⁷³ Μ' αυτό θέλει να στεριώσει την κυριαρχία της και να τη διαφυλάξει από τις λαϊκές επιβουλές.

«Η κυβέρνηση θέλει να θεμελιώσει την αστική κυριαρχία με το να συμβιβάζεται ταυτόχρονα με το παλιό αστυνομικό και φεουδαρχικό κράτος». ⁷⁴

Για όλα αυτά, για την κατάργηση της φεουδαρχίας, των φεουδαρχικών υπολειμμάτων και της απολυταρχίας, η επανάσταση πρέπει να οδηγηθεί ως το τέλος της, ως τη λαοκρατική δημοκρατία. Η λαοκρατική δημοκρατία είναι μια δημοκρατία κτισμένη πάνω στα συντρίμια της φεουδαρχίας και της αστι-

κής κυριαρχίας, είναι «[...] η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας πάνω στα συντρίμια του φεουδαρχισμού και του σύντομου ονείρου της αστικής τάξης για κυριαρχία». ⁷⁵ Η κυβέρνησή της είναι μια πραγματική λαϊκή κυβέρνηση, που συντρίβει συθέμελα το παλιό καθεστώς: «[...] [Πρέπει] να κατακτήσουμε μια πραγματική λαϊκή κυβέρνηση, πρέπει να ξεθεμελιώσουμε το παλιό οικοδόμημα». ⁷⁶

Μόλις η λαοκρατική δημοκρατία εκπληρώσει τα βασικά της ιστορικά καθήκοντα, τσακίσει τους φεουδαρχικούς θεσμούς και καταργήσει τη φεουδαρχική ιδιοκτησία και τα φεουδαρχικά βάρη, ο ιστορικός ρόλος της τελειώνει. Τα αστικοδημοκρατικά καθήκοντα ολοκληρώθηκαν. Στην ημερήσια διάταξη μπαίνουν αποκλειστικά τα σοσιαλιστικά καθήκοντα της επανάστασης. Η αστικοδημοκρατική επανάσταση μετατρέπεται (μετεξελίσσεται, όπως θα πει ο Λένιν) σε επανάσταση σοσιαλιστική. Η λαοκρατική δημοκρατία, η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του λαού παραχωρεί τη θέση της στη διαρκή δικτατορία του προλεταριάτου. Αυτή η μετατροπή, η μετεξέλιξη πραγματοποιείται χωρίς μια δεύτερη πολιτική επανάσταση, χωρίς μια δεύτερη επαναστατική ανατροπή.

Η ολοκλήρωση των αστικοδημοκρατικών καθηκόντων ήταν το σημείο εκείνο όπου συνέπιπταν απόλυτα τα συμφέροντα όλων των δυνάμεων της λαοκρατικής συμμαχίας (εργατών, αγροτών, μικροαστών). Με την εκπλήρωσή τους τα συμφέροντα του προλεταριάτου αρχίζουν αμέσως να αποκλίνουν από τα συμφέροντα της λαοκρατικής, της δημοκρατικής αστικής τάξης (αγροτιάς και μικροαστών), και το προλεταριάτο προχωρά στους επαναστατικούς μετασχηματισμούς της μεταβατικής περιόδου από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό-κομμουνισμό. Τελικά, αυτή η πορεία είναι σε τελευταία ανάλυση μια πορεία που συμφέρει όχι μόνο ιστορικά, αλλά αντικειμενικά και άμεσα, τόσο τους μικροαστούς όσο και τους αγρότες, γιατί τους απαλ-

λάσσει από μια μακρόχρονη πάλη ζωής και θανάτου, καταστροφής και αναγέννησης, που είναι αναπόφευκτη σε ένα αστικό καθεστώς. Η σύμπτωση των συμφερόντων όλων των δυνάμεων της λαοκρατικής συμμαχίας είναι υπολογισμένη για μια ορισμένη μόνο στιγμή, για τη στιγμή της κοινής πάλης ενάντια στην αντίδραση, και της πραγμάτωσης των αντιφουδαρχικών επαναστατικών μέτρων. Στον αγώνα «[...] ενάντια σ' έναν κοινό αντίπαλο [...] συμπίπτουν τα συμφέροντα και των δύο κομμάτων [του προλεταριάτου και της δημοκρατικής αστικής τάξης] για τη στιγμή αυτή, [...] η ενότητά [τους] [Verbindung]* [...] είναι υπολογισμένη μονάχα για τη στιγμή αυτή».⁷⁷ Γι' αυτό ακριβώς η λαοκρατική δημοκρατία δεν μπορεί να μονιμοποιηθεί: ή θα προχωρήσει μπροστά, στη δικτατορία του προλεταριάτου, ή θα γυρίσει ξανά πίσω στην αστική κυριαρχία.

Απαραίτητη προϋπόθεση για να προχωρήσει μπροστά, είναι η ηγεμονία στη λαοκρατική συμμαχία να βρίσκεται στα χέρια του προλεταριάτου και την πλειοψηφία στην προσωρινή λαοκρατική κυβέρνηση να την έχει το προλεταριακό κόμμα.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού συνιστούσαν στο προλεταριακό κόμμα να επιδεικνύει «απροκάλυπτη δυσπιστία»⁷⁸ απέναντι στην προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση και ποτέ να μη συμμετέχει σ' αυτή από θέσεις μειοψηφίας.**

* Στα Διαλεχτά το "Verbindung" μεταφράζεται με τη λέξη "σύνδεση". Από το νόημα ολόκληρου του εδαφίου στο οποίο ανήκει τούτο το απόσπασμα κειμένου φαίνεται ότι εδώ το "Verbindung" πρέπει να αποδοθεί ελληνικά με τη λέξη "ενότητα".

** Εδώ λόγος γίνεται για τη συμμετοχή του προλεταριακού κόμματος στην προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση στη διάρκεια της αστικοδημοκρατικής επανάστασης και όχι γενικά για κάποια συμμετοχή του στις αστικές κυβερνήσεις, για την οποία οι Μαρξ-Ενγκελς ήταν φυσικά κατηγορηματικά αντίθετοι. Η συμμετοχή του προλεταριακού κόμματος στις αστικές κυβερνήσεις πήρε

Ο Ένγκελς θεωρούσε "μεγάλο κίνδυνο" μια τέτοια συμμετοχή στην προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση από θέσεις μειοψηφίας. Στους ηγέτες του ιταλικού σοσιαλιστικού κόμματος Τουράτι και Κουλίσοβα, όταν τον ρώτησαν τι τακτική θα έπρεπε να ακολουθήσει το κόμμα τους στην επερχόμενη επαναστατική κρίση, τους απάντησε:

«Μετά από την κοινή νίκη μας ίσως μας προσφέρουν ορισμένες θέσεις στη νέα κυβέρνηση – όμως πάντα έτσι που να βρισκόμαστε στη μειοψηφία. *Αυτός είναι ο μέγιστος κίνδυνος* [Η έμφαση στον Ένγκελς]. Μετά το Φλεβάρη του 1848, οι Γάλλοι σοσιαλιστές δημοκράτες [...] έκαναν το λάθος να δεχτούν παρόμοια πόστα. Σαν μειοψηφία στην κυβέρνηση μοιράστηκαν εθελοντικά την ευθύνη για τις ατιμίες και τις προδοσίες, που διέπραξε ενάντια στους εργάτες η αποτελούμενη από καθαρούς ρεπουμπλικάνους πλειοψηφία. Κατά τη διάρκεια της συμμετοχής αυτών των κυρίων στην κυβέρνηση παρέλυσε ολοκληρωτικά η επαναστατική δράση της εργατικής τάξης, την οποία ισχυρίζονταν ότι εκπροσωπούσαν».⁷⁹

από το 1899 και μετά την ονομασία μιλλερανισμός, από τη συμμετοχή του γάλλου σοσιαλιστή ηγέτη Μιλλεράν στην αστική κυβέρνηση της Γαλλίας, μια πράξη που καταδικάστηκε έντονα από τους μαρξιστές της εποχής ως προδοσία του μαρξισμού και ως προσπάθεια μετατροπής του εργατικού κόμματος από κόμμα της κοινωνικής επανάστασης σε δημοκρατικό κόμμα της κοινωνικής μεταρρύθμισης. Μιλλερανισμός, δηλαδή ανοικτή ρήξη με το μαρξισμό και το λενινισμό, ήταν η συμμετοχή του ΚΚΕ μέσω του ενιαίου τότε ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ το 1989 στις αστικές κυβερνήσεις Τζανετάκη αρχικά (μαζί με τη Ν.Δ.) και Οικουμενική στη συνέχεια (μαζί με Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ). (Βλ. Κώστας Μπατίκας: «Συνδικάτα και Πολιτική», Εργοδοτική, Αθήνα 1994, σελ. 360-370): Πέρασαν 20 ολόκληρα χρόνια (ο Κώστας Μπατίκας τελείωσε το κείμενο αυτό το 2009 Σημείωση επιμελητών) από τότε και η ηγεσία του ΚΚΕ δεν βρήκε ούτε λέξη να πει για κείνη την πράξη υποταγής και ανοιχτής εγκατάλειψης του μαρξισμού.

Η συμμετοχή λοιπόν στην προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση είναι επιτρεπτή μόνον υπό προϋποθέσεις, μόνο όταν διασφαλίζεται η ταξική αυτοτέλεια του εργατικού κόμματος και οι συσχετισμοί είναι τέτοιοι, που η εργατική τάξη να μπορεί να ηγεμονεύει και να βρίσκεται σε θέσεις πλειοψηφίας. Μόνο τότε μπορεί το προλεταριάτο να ωθήσει την αστικοδημοκρατική επανάσταση ως την τελική της νίκη, ως τη λαοκρατική δημοκρατία και να τη μετατρέψει σε σοσιαλιστική. Ο Ένγκελς συνεχίζει να έχει και στην ώριμη ηλικία του την ίδια γνώμη που είχε μαζί με το Μαρξ το 1848-50 για τη λαοκρατική δημοκρατία και τη μετεξέλιξή της σε προλεταριακή εξουσία. Γράφει στην "Κριτική του σοσιαλδημοκρατικού σχεδίου προγράμματος του 1891":

«Εάν κάτι είναι σίγουρο, αυτό είναι ότι το κόμμα μας και η εργατική τάξη μπορεί να κατακτήσει μόνο την κυριαρχία μέσα από τη μορφή της λαοκρατικής δημοκρατίας. Αυτή είναι μάλιστα η ειδική μορφή για τη δικτατορία του προλεταριάτου,* όπως απέδειξε ήδη η μεγάλη γαλλική επανάσταση».⁸⁰

Ένα καθεστώς λαοκρατικής δημοκρατίας, ως θεσμός, ως εξουσία, ως κυβέρνηση που παίρνει αντιφασιστικά μέτρα, εμφανίστηκε στην ιστορία των επαναστάσεων του τέλους του 18^{ου}, του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα μόνο στη μεγάλη γαλλική αστική επανάσταση.

Ήταν η επαναστατική δικτατορία των Γιακωβίνων (1793-1794). Τότε, όμως, η λαοκρατική δημοκρατία δεν μπορούσε να μετατραπεί σε διαρκή δικτατορία του προλεταριάτου. Η ανάπτυξη του καπιταλισμού ήταν ακόμα ανεπαρκής για τη σοσιαλιστική ανατροπή του, και το προλεταριάτο ανώριμο, καθώς βάδι-

* Ο Ένγκελς λέει: «die spezifische Form für die Diktatur des Proletariats», που μπορεί εξίσου ορθά να αποδοθεί στα ελληνικά και ως «η ειδική μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου».

ζε στα πρώτα βήματα της εξέλιξής του και δεν μπορούσε να μπει επικεφαλής και να ηγεμονεύσει στο μπλοκ των λαοκρατικών δυνάμεων.

Σε όλες τις άλλες επαναστάσεις αυτής της περιόδου η λαοκρατική δημοκρατία εμφανίστηκε μόνο ως συμμαχία της εργατικής τάξης με τη δημοκρατική αστική τάξη, τους μικροαστούς και τους αγρότες. Παντού η μικροαστική δημοκρατία, η πολιτική έκφραση των συμμάχων του προλεταριάτου, συνήθως συμβιβαζόταν και παρέδιδε εθελοντικά την εξουσία στην αστική τάξη. Το προλεταριάτο δεν ήταν αρκετά δυνατό και συνειδητοποιημένο, ώστε να τραβήξει πίσω του τους μικροαστούς ως την τελική νίκη της αστικοδημοκρατικής επανάστασης. Και οι μικροαστοί, χωρίς την καθοδήγηση και τη στιβαρή ηγεσία του προλεταριακού κόμματος, δεν μπορούν να δράσουν επαναστατικά ως το τέλος, θα πέσουν αναγκαστικά στην αγκαλιά της αστικής τάξης: «[...] η μικροαστική τάξη μπορεί τόσο καιρό μονάχα να κρατήσει μιαν επαναστατική στάση απέναντι στην αστική τάξη, όσο στέκεται πίσω της το προλεταριάτο».⁸¹

Το ίδιο έγινε και με την επανάσταση του Φλεβάρη του 1917 στη Ρωσία. Η λαοκρατική δημοκρατία εμφανίστηκε ως συμμαχία, ως συνασπισμός των λαοκρατικών τάξεων. Η μικροαστική δημοκρατία όμως και εδώ συμβιβαζόταν και παρέδιδε την εξουσία στην αστική τάξη. Μόνο χάρη στην ύπαρξη του κόμματος των μπολσεβίκων υπό την καθοδήγηση του Λένιν, ενός κόμματος μαρξιστικά εξοπλισμένου, στάθηκε δυνατό να απομονωθεί η μικροαστική δημοκρατία από το λαό, να τραβηχτούν οι πλατιές φτωχές λαϊκές μάζες της πόλης και του χωριού στο πλευρό του προλεταριάτου, που, υπό την καθοδήγηση του μπολσεβίκου κόμματος, ανέτρεψε την αστική τάξη και εγκαθίδρυσε τη δικτατορία του προλεταριάτου τον Οκτώβρη του 1917. Η νικηφόρα Οκτωβριανή επανάσταση, η ρωσική σοσιαλιστική επανάσταση στην πρώτη της πράξη, έλυσε αμέσως και τα αστικοδη-

μοκρατικά προβλήματα που η επανάσταση του Φλεβάρη άφησε άλυτα, λόγω της προδοσίας των επαναστατικών στόχων από την αστική τάξη αλλά και από τη μικροαστική δημοκρατία. Ακριβώς επειδή δεν υπήρξε ένα καθεστώς λαοκρατικής δημοκρατίας, παρά μόνο ως συμμαχία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, γι' αυτό χρειάστηκε μια δεύτερη ανατροπή, μια δεύτερη πολιτική επανάσταση, η ανατροπή της προσωρινής κυβέρνησης της αστικής τάξης.

Οι γνώσεις μου δεν επαρκούν για να κρίνω κατά πόσο υπήρξε ή όχι ένα καθεστώς λαοκρατικής δημοκρατίας στις μετέπειτα επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα. Το ζήτημα αυτό εξάλλου είναι ζήτημα της ιστορικής επιστήμης και καμιά πλέον πρακτική σημασία δεν έχει για την επαναστατική πάλη της εργατικής τάξης και του κόμματός της στις σημερινές συνθήκες. Η λαοκρατική δημοκρατία είναι σήμερα μια ιστορικά παρωχημένη υπόθεση, καθώς η ιστορία έχει γράψει ήδη προ πολλού στην ημερήσια διάταξη την άμεση κατάκτηση της εργατικής εξουσίας, την άμεση πραγματοποίηση της σοσιαλιστικής επανάστασης. Σήμερα δεν υπάρχει πια χώρος για καμιά άλλη επανάσταση εκτός από την προλεταριακή, και αυτό όχι μόνο στον αναπτυγμένο κόσμο, αλλά στη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών του πλανήτη.

3.4.2 Η τακτική του εργατικού κόμματος στην πάλη για την κατάκτηση των στρατηγικών στόχων της διαρκούς επανάστασης

Οι επαναστάσεις του 1848/49 στην ηπειρωτική Ευρώπη ήταν αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1847. Οι επαναστάσεις αυτές ηττήθηκαν λόγω του συμβιβασμού της αστικής τάξης με την απολυταρχία και λόγω της αδυναμίας του προλεταριάτου να μπει επικεφαλής των μαζών και

να τις οδηγήσει στην πλήρη νίκη. Παρά την ήττα, οι Μαρξ-Ένγκελς πίστεψαν για μια στιγμή ότι στην επόμενη κρίση θα ξεσπάσουν και πάλι επαναστάσεις και αυτή τη φορά θα οδηγηθούν ως το νικηφόρο τέρμα τους. Ο Μαρξ γράφει το 1850: «Μια νέα επανάσταση είναι δυνατή μόνο σαν επακόλουθο μιας νέας κρίσης. Είναι όμως τόσο βέβαιη όσο κι αυτή η κρίση».⁸² Την ίδια χρονιά θα πει: «[...] [Έρχεται] η επανάσταση που θα την επιταχύνει [την κοινωνική εξέλιξη], η επανάσταση που είτε θα προκληθεί από μια ανεξάρτητη εξέγερση του γαλλικού προλεταριάτου, είτε από την εισβολή της Ιερής Συμμαχίας στην επαναστατική Βαβέλ [στο Παρίσι δηλαδή]».⁸³ Πίστευαν ότι αυτή τη φορά το προλεταριάτο θα πετύχει μια απευθείας νίκη στη Γαλλία, και στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ευρώπη θα φτάσει στην ταξική του κυριαρχία μέσω της λαοκρατικής δημοκρατίας, μπαίνοντας επικεφαλής της δημοκρατικής επανάστασης και οδηγώντας την ως την τελική της νίκη. Η πίστη τους αυτή δεν επιβεβαιώθηκε από την ιστορία.*

* Ο Ένγκελς θα πει αργότερα, το 1895, ότι είχαν αυταπάτες και ότι η οικονομική εξέλιξη της εποχής εκείνης δεν επέτρεπε στο κόμμα την κατάκτηση της εξουσίας: «Η ιστορία [...] αποκάλυψε ότι η άποψη που είχαμε τότε ήταν αυταπάτη» (Φ. Ένγκελς: «Εισαγωγή στο "Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850"», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 129). «Η ιστορία έδωσε άδικο σε μας και σ' όλους όσους σκέφτονταν όπως και μείς. Ξεκαθάρισε ότι η κατάσταση της οικονομικής εξέλιξης στην ηπειρωτική Ευρώπη δεν ήταν τότε καθόλου ώριμη για την παραμέριση της καπιταλιστικής παραγωγής. Το έδειξε αυτό με την οικονομική επανάσταση που από το 1848 αγκάλιασε όλη την ήπειρο και που για πρώτη φορά πολιτογράφησε πραγματικά τη μεγάλη βιομηχανία στη Γαλλία, στην Αυστρία, στην Ουγγαρία, στην Πολωνία και τελευταία στη Ρωσία, ενώ έκανε τη Γερμανία μια ολότελα πρώτης γραμμής βιομηχανική χώρα – κι όλα αυτά, πάνω σε καπιταλιστική βάση, βάση που το 1848 είχε επομένως ακόμα μεγάλη ικανότητα επέγτασης» (Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 131-132). Εκτός τούτου, υπήρχε και «ανωριμότητα των προλεταριακών επιδιώξεων της εποχής εκείνης» (Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 133).

Στη βάση της αντίληψής τους ότι επίκειται μια νέα επανάσταση στην επόμενη κρίση, κύριο μέλημά τους θεωρούσαν να προετοιμάσουν την εργατική τάξη γι' αυτή. Μόλις συγκεντρώθηκαν όλα τα μέλη της κεντρικής διοίκησης της Ένωσης των Κομμουνιστών στο Λονδίνο στα τέλη του 1849, άρχισαν με ανανεωμένο ζήλο πρώτα απ' όλα την αναδιοργάνωση της ίδιας της Ένωσης. Η απόφασή της το Μάρτη του 1850, η "Προσφώνηση της Κεντρικής Επιτροπής στην Ένωση των Κομμουνιστών" σκόπευε στο να καθοδηγήσει τα μέλη της Ένωσης, να τα εξοπλίσει με την κατάλληλη στρατηγική και τακτική, ώστε να ανταποκριθούν στο ρόλο τους και να εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους κατά την επικείμενη επανάσταση. Οι κομμουνιστές έπρεπε να προετοιμαστούν για την νέα επανάσταση, «[...] όπου το εργατικό κόμμα πρέπει να εμφανιστεί όσο το δυνατό πιο ομόφωνο, όσο το δυνατό πιο αυτοτελές, αν δε θέλει ξανά να το εκμεταλλευτεί η αστική τάξη και να το σύρει από πίσω της».⁸⁴

Στην "Προσφώνηση της Κεντρικής Επιτροπής..." και στα έργα του Μαρξ "Ταξικοί αγώνες στη Γαλλία..." και "18^η Μπρυμαίρ..." η μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης φτάνει στην ολοκλήρωσή της.

Συνοπτικά: Διαρκής επανάσταση κατά το Μαρξ και τον Ένγκελς είναι η επαναστατική στρατηγική και τακτική με την οποία το επαναστατικό εργατικό κόμμα οδηγεί μέσα από μια αδιάκοπη πορεία την επαναστατική διαδικασία ως το τέλος, ως την κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας στην πρώτη της φάσης. Στην περίοδο της αστικοδημοκρατικής επανάστασης το προλεταριάτο μπλαινεί επικεφαλής, παίρνοντας μαζί του την αγροτιά και τα μικροαστικά στρώματα της πόλης, σπρώχνει τη δημοκρατική επανάσταση ως τα όριά της, ως τη λαοκρατική δημοκρατία, και την οδηγεί παραπέρα, στην κατάκτηση της προλεταριακής εξουσίας χωρίς μακρόχρονα ενδιάμεσα στάδια. Χρησιμοποιεί την εξουσία του και πραγματοποιεί τους επανα-

στατικούς μετασηματισμούς της μεταβατικής περιόδου ως τη νίκη της παγκόσμιας επανάστασης και του κομμουνισμού.

Οι Μαρξ-Ενγκελς καλούν την εργατική τάξη το 1850 να ακολουθήσει την διαρκοεπαναστατική στρατηγική, για να οδηγήσει τη δημοκρατική επανάσταση στη νίκη και στην κατάκτηση της δικής της ταξικής κυριαρχίας. Και θα το πετύχουν αυτό οι γερμανοί εργάτες «[...] όταν ξεκαθαρίσουν στον εαυτό τους τα ταξικά τους συμφέροντα, όταν πάρουν την αυτοτελή κομματική τους θέση όσο μπορεί πιο γρήγορα, όταν δεν παρασυρθούν ούτε στιγμή από τα υποκριτικά λόγια των δημοκρατών μικροαστών και όταν δεν ξεφύγουν απ' το δρόμο της ανεξάρτητης οργάνωσης του κόμματος του προλεταριάτου. Η πολεμική τους κραυγή πρέπει να είναι: Διαρκής επανάσταση».⁸⁵

Για να πετύχει τους στόχους της η εργατική τάξη πρέπει να κατορθώσει να πάρει με το μέρος της τη μεγάλη πλειοψηφία του έθνους, που τότε την αποτελούσε η αγροτιά και τα μικροαστικά στρώματα της πόλης.

Ο Μαρξ θα πει σχετικά: «Οι γάλλοι εργάτες δε μπορούσαν να κάνουν ούτε ένα βήμα μπρος, δε μπορούσαν ν' αγγίζουν ούτε μια τρίχα του αστικού καθεστώτος, προτού η πορεία της επανάστασης ξεσηκώσει τη μάζα του έθνους που στέκεται ανάμεσα στο προλεταριάτο και στην αστική τάξη, δηλ. τους αγρότες και τους μικροαστούς, ενάντια σ' αυτό το καθεστώς, ενάντια στην κυριαρχία του κεφαλαίου και προτού την αναγκάσει να ενωθεί με τους προλετάρους, τους προμάχους της».⁸⁶

Για το κέρδισμά τους πρέπει να προβάλλει με συνέπεια και να διεκδικεί λύσεις στα προβλήματά τους. Εκτός απ' αυτό, για το κέρδισμα ειδικά της αγροτιάς, οι εργάτες οφείλουν να συνδεθούν με το αγροτικό προλεταριάτο, με τη βοήθεια του οποίου θα προσπαθήσουν να κερδίσουν την αγροτιά. «Όπως οι δημοκράτες συνδέονται με τους αγρότες έτσι πρέπει και οι εργάτες να συνδεθούν με το αγροτικό προλεταριάτο».⁸⁷

Η εργατική τάξη στη συμμαχία που συνάπτει με την αγροτιά και τους μικροαστούς, πρέπει να διατηρεί και να διαφυλάσσει απαραίτητως την ταξική της αυτοτέλεια. Το εργατικό κόμμα πρέπει να διατηρήσει και να διαφυλάξει όχι μόνο την οργανωτική αλλά και την ιδεολογικοπολιτική του αυτοτέλεια. Οφείλει να ξεχωρίσει οργανωτικά από τα μικροαστικά κόμματα και να μην τους επιτρέψει «[...] να μπλέξουν τους εργάτες σε μια κομματική οργάνωση» μαζί τους, «όπου θα επικρατούν οι γενικές σοσιαλδημοκρατικές φράσεις [...]».⁸⁸ Οι εργάτες πρέπει να έχουν τη δική τους αυτοτελή κομματική οργάνωση, πρέπει «[...] να επιδιώξουν να δημιουργήσουν, πλάι στους επίσημους δημοκράτες, μιαν ανεξάρτητη μυστική και ανοιχτή οργάνωση του εργατικού κόμματος».⁸⁹

Το εργατικό κόμμα στις συμμαχίες του πρέπει να έχει πλήρη συνείδηση και να γνωρίζει με ποιες δυνάμεις, για ποιο λόγο και μέχρι ποιο σημείο πάει μαζί τους, και τότε τα συμφέροντά του διαχωρίζονται και αποκλίνουν.

«Η σχέση του επαναστατικού εργατικού κόμματος προς τη μικροαστική δημοκρατία είναι αυτή: πάει μαζί της ενάντια στην ομάδα που το επαναστατικό εργατικό κόμμα επιδιώκει την ανατροπή της, αντιτάσσεται στη μικροαστική δημοκρατία σ' όλα εκείνα με τα οποία η μικροαστική δημοκρατία θέλει να στεριώσει τη θέση της».⁹⁰ «Ενώ οι δημοκράτες μικροαστοί θέλουν ν' αποτελειώσουν την επανάσταση όσο το δυνατό πιο γρήγορα [...], συμφέρον δικό μας και καθήκον δικό μας είναι να κάνουμε την επανάσταση διαρκή, ώσπου όλες οι λίγο-πολύ ιδιοχτήτριες τάξεις νάχουν απωθηθεί από την εξουσία, ώσπου νάχει καταχτηθεί η κρατική εξουσία από το προλεταριάτο, κι ώσπου η συνένωση των προλετάρων, όχι μονάχα σε μία χώρα, αλλά σ' όλες τις κυρίαρχες χώρες του κόσμου, να έχει προχωρήσει τόσο, που νάχει σταματήσει ο συναγωνισμός ανάμεσα στους προλετάρους αυτών των χωρών και ώσπου να συγκεντρωθούν στα

χέρια των προλετάριων τουλάχιστον οι αποφασιστικές παραγωγικές δυνάμεις. Εμείς δε μπορεί ν' αποβλέπουμε στην αλλαγή της ιδιωτικής ιδιοκτησίας*, αλλά μονάχα στην εκμηδένισή της, δε μπορεί ν' αποβλέπουμε στην απόκρυψη των ταξικών αντιθέσεων, μα στην κατάργηση των τάξεων, δε μπορεί ν' αποβλέπουμε στην καλύτερευση της σημερινής κοινωνίας, μα στην ίδρυση μιας νέας κοινωνίας». ⁹¹

Το εργατικό κόμμα πρέπει να διατηρεί το δικαίωμά του να προβάλλει τα ξεχωριστά αιτήματα των εργατών, να μην υποτάσσεται στα αιτήματα των αστών, αλλά και να μην αρκείται ούτε για μια στιγμή στα κοινά αιτήματα με τη μικροαστική δημοκρατία. Οι εργάτες πρέπει να προβάλλουν πάντοτε τις ιδιαίτερες διεκδικήσεις τους, πρέπει «πλάι στις διεκδικήσεις των αστών δημοκρατών, να θέτουν σε κάθε ευκαιρία τις δικές τους διεκδικήσεις». ⁹²

Και όταν προκύψει κατά τη διάρκεια της επανάστασης μια προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση, οι εργάτες δεν πρέπει να έχουν καμιά εμπιστοσύνη σ' αυτήν, αντιθέτως, πρέπει να επιδείξουν μια «[...] απροκάλυπτη δυσπιστία απέναντι στη νέα κυβέρνηση. Πρέπει, πλάι στις νέες επίσημες κυβερνήσεις, να εγκαθιστούν ταυτόχρονα δικές τους επαναστατικές κυβερνήσεις, είτε με τη μορφή κοινοτικών διοικήσεων, κοινοτικών συμβουλίων, είτε με τη μορφή εργατικών λεσχών ή εργατικών επιτροπών, έτσι που οι αστικές δημοκρατικές κυβερνήσεις να χάσουν αμέσως όχι μονάχα το στήριγμά τους στους εργάτες, μα να αισθάνονται απ' τα πριν ακόμα ότι παρακολουθούνται και απειλούνται από εξουσίες που πίσω τους στέκεται όλη η μάζα των εργατών». ⁹³ Η δυσπιστία των εργατών, που τώρα στρέφε-

* Η παραδοσιακή απόδοση του γερμανικού όρου "Privateigentum" ως "ατομική ιδιοκτησία" δεν θεωρείται ορθή από το συγγραφέα, που αποδίδει τον ίδιο όρο ως "ιδιωτική ιδιοκτησία". Στο συγκεκριμένο σημείο το κείμενο διαφοροποιείται από το κείμενο στο οποίο παραπέμπουμε. (Σημείωση επιμελητών)

ται όχι πλέον ενάντια στην αντίδραση, αλλά ενάντια στη σύμμαχο αστική τάξη στον αγώνα ενάντια στο φεουδαρχισμό και την απολυταρχία, δεν πρέπει να περιορισθεί εκεί, πρέπει να γίνει δυσπιστία και απέναντι στο στενότερο σύμμαχο του προλεταριάτου, στην μικροαστική δημοκρατία. Γιατί «[...] οι μικροαστοί σα μάζα θα φερθούν για όσο μπορεί μεγαλύτερο χρονικό διάστημα δισταχτικά, αναποφάσιστα, παθητικά [...]» και θα προσπαθήσουν «[...] να σφετεριστούν [...] τη νίκη» και «[...] ν' αποκλείσουν το προλεταριάτο από τους καρπούς της νίκης». ⁹⁴ Οι εργάτες οφείλουν στη διάρκεια της σύγκρουσης με την απολυταρχία και αμέσως ύστερα από τον αγώνα αυτό, «[...] να αντιδράσουν όσο το δυνατό περισσότερο στον αστικό κατευνασμό [...]» και «[...] να δουλέψουν έτσι που να μην κατασταλεί ξανά, αμέσως μετά τη νίκη, ο άμεσος επαναστατικός αναβρασμός». ⁹⁵ Οι αγώνες των μαζών δεν πρέπει να σταματήσουν και οι εργάτες πρέπει «[...] να πάρουν οι ίδιοι στα χέρια τους την καθοδήγησή τους [Η έμφαση δική μας]». ⁹⁵

Οι εργάτες πρέπει να παλέψουν ώστε να κατακτήσουν την ηγεμονία και «[...] να [...] δυσκολέψουν [τους μικροαστούς δημοκράτες] την επικράτηση πάνω στο ένοπλο προλεταριάτο και να τους υπαγορεύσουν τέτοιους όρους, που η κυριαρχία των αστών δημοκρατών να περικλείνει από τα πριν το σπέρμα του αφανισμού της και να διευκολύνει σημαντικά τον παραμερισμό της κυριαρχίας των αστών δημοκρατών από την κυριαρχία του προλεταριάτου». ⁹⁵

Η θεωρία της διαρκούς επανάστασης αποτελεί έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους του μαρξισμού. Αποτελεί τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην πραγματικά επαναστατική και την αστική και μικροαστική κατεύθυνση του εργατικού κινήματος. Είναι η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην επαναστατική πολιτική και τις ψευτοσοσιαλιστικές πρακτικές που περιορίζουν το εργατικό κίνημα σε μεταρρυθμίσεις στα πλαίσια του συστή-

ματος. Μόνο η εφαρμογή της καθιστά ένα εργατικό κόμμα πραγματικά επαναστατικό και το ξεχωρίζει από τα μικροαστικής κατεύθυνσης σοσιαλιστικά εργατικά κόμματα. Μόνο αυτή χαρακτηρίζει το επαναστατικό σοσιαλιστικό και κομμουνιστικό κίνημα. Ο Μάρξ γράφει:

«[...] [Το] προλεταριάτο συσπειρώνεται όλο και πιο πολύ γύρω από τον επαναστατικό σοσιαλισμό, γύρω από τον κομμουνισμό, για τον οποίο η ίδια η αστική τάξη έχει εφεύρει το όνομα Μπλανκί. Ο σοσιαλισμός αυτός είναι [η κήρυξη της επανάστασης σε διάρκεια / η κήρυξη της διαρκούς επανάστασης]*, η ταξική διχτατορία του προλεταριάτου, σαν αναγκαίο μεταβατικό σημείο για την κατάργηση των ταξικών διακρίσεων γενικά, για την κατάργηση όλων των σχέσεων παραγωγής που πάνω τους στηρίζονται οι ταξικές διακρίσεις για την κατάργηση όλων των κοινωνικών σχέσεων, που ανταποκρίνονται σ' αυτές τις σχέσεις παραγωγής, για την ανατροπή όλων των ιδεών που προκύπτουν από αυτές τις κοινωνικές σχέσεις».⁹⁶

3.4.3 Η διαρκής επανάσταση στο Λένιν

Η θεωρία της διαρκούς επανάστασης του Μαρξ και του Ένγκελς, όπως και πολλά άλλα, ξεχάστηκε και εγκαταλείφθηκε από τα κόμματα της Β' Διεθνούς. Την ανακάλυψαν ξανά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα Γερμανοί μαρξιστές, όπως ο Φραντς Μέρινγκ (που επιμελήθηκε και σχολίασε την έκδοση των άρθρων των Μαρξ-Ένγκελς στη "Νέα Εφημερίδα του Ρήνου"), η Ρόζα Λούξεμπουργκ κ.ά., καθώς και οι Ρώσοι μαρξιστές που

* Στο σημείο αυτό η μετάφραση στα Διαλεκτά δεν είναι ακριβολογημένη. Η φράση "die Permanenzklärung der Revolution" αποδίδεται καλύτερα και ακριβέστερα στα ελληνικά ως «κήρυξη της διαρκούς επανάστασης» ή «κήρυξη της επανάστασης σε διάρκεια», ενώ στα Διαλεκτά μεταφράζεται ως «διαρκής κήρυξη της επανάστασης». (Σημείωση επιμελητών)

την παρουσίασαν και την εφάρμοσαν στις συνθήκες της Ρωσίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Όλες οι πτέρυγες της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας συμφωνούσαν τότε ότι τα προβλήματα που καλούνταν να λύσει η ρωσική επανάσταση, ήταν αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα, δεν έλυναν όμως όλες με τον ίδιο τρόπο τα ζητήματα της επανάστασης αυτής.

Οι μενσεβίκοι θεωρούσαν ότι, μια και η επανάσταση είναι αστικοδημοκρατική, η εργατική τάξη και το κόμμα της οφείλουν να βοηθήσουν την αστική τάξη να νικήσει την απολυταρχία, να εγκαθιδρύσει και να στερεώσει την εξουσία της, να προωθήσει τους αστικοδημοκρατικούς μετασχηματισμούς και την αστικοδημοκρατική εξέλιξη που θα εκκαθάριζε το δρόμο, ώστε να μπορέσει το προλεταριάτο να αρχίσει την πάλη για τη δική του εξουσία και το σοσιαλισμό. Εφάρμοζαν δηλαδή την αντιμαρξιστική θεωρία των σταδίων και ουσιαστικά πρότειναν την υποταγή της εργατικής τάξης και τη μετατροπή της σε ουρά της αστικής τάξης. Εξυπακούεται ότι όλα αυτά γίνονταν στο όνομα του μαρξισμού.

Ο Λένιν αντιτάχθηκε αποφασιστικά στην πολιτική υποταγής που πρότειναν οι μενσεβίκοι, και επεξεργάστηκε τη δική του στρατηγική και τακτική, που αποτελούσε μια πιστή και δημιουργική εφαρμογή της μαρξιστικής διαρκούς επανάστασης στις συνθήκες της ρωσικής επανάστασης. Στις αποφάσεις του 3^{ου} συνεδρίου του κόμματος των μπολσεβίκων, που έγινε τον Απρίλη του 1905, διατυπώθηκε με πρόταση του Λένιν η στρατηγική και η τακτική του κόμματος στην επανάσταση του 1905, που είχε ήδη αρχίσει, στο πνεύμα μιας συνεπούς εφαρμογής της διαρκούς επανάστασης τον Μαρξ-Ένγκελς. Στο έργο του "Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση", που δημοσιεύτηκε το 1905, και σε άλλα έργα του της εποχής εκείνης, ο Λένιν θα υπερασπιστεί τις αποφάσεις του 3^{ου}

συνεδρίου έναντι των επιθέσεων των μενσεβίκων, θα τις εκλαϊκεύσει, και ταυτόχρονα θα παρουσιάσει για πρώτη φορά – ύστερα από τη μακρόχρονη λήθη – τη θεωρία της διαρκούς επανάστασης του Μαρξ και του Ένγκελς, εφαρμόζοντάς τη δημιουργικά στις νέες συνθήκες.

Ο Λένιν θα επιτεθεί ενάντια στη θεωρία των σταδίων που αναπτύχθηκε από τις ηγεσίες της Β' Διεθνούς και εφαρμόζαν στις ρωσικές συνθήκες οι μενσεβίκοι. Οι μενσεβίκοι «[...] βλέπουν την επανάσταση με το ίδιο ακριβώς πνεύμα με το οποίο οι "οικονομιστές" έβλεπαν την πολιτική πάλη ή το οχτάωρο. Οι "οικονομιστές" έβαλαν αμέσως σε κυκλοφορία τη "θεωρία των σταδίων" [...]. Τώρα μας προτείνουν να χωρίσουμε από τα πριν, όμορφα όμορφα, σε στάδια και την επανάσταση». ⁹⁷

Σε αντίθεση με τη θεωρία των σταδίων ο Λένιν δηλώνει ότι οι μπολσεβίκοι είναι υπέρ της διαρκούς επανάστασης: «[...] από τη δημοκρατική επανάσταση θ' αρχίσουμε αμέσως να περνάμε, και ακριβώς στο μέτρο των δυνάμεών μας, στο μέτρο των δυνάμεων του συνειδητού και οργανωμένου προλεταριάτου, θ' αρχίσουμε να περνάμε στη σοσιαλιστική επανάσταση. Είμαστε υπέρ της διαρκούς επανάστασης. Δε θα σταματήσουμε στη μέση του δρόμου». ⁹⁸

Το πρόγραμμα του 2^{ου} Συνεδρίου του ενιαίου ακόμα Σοσιαλιστικού Δημοκρατικού Εργατικού Κόμματος της Ρωσίας (ΣΔΕΚΡ) (1903), αλλά και οι αποφάσεις του 3^{ου} συνεδρίου, στις εργασίες του οποίου δεν πήραν μέρος οι μενσεβίκοι, πρόβλεπαν ότι κατά τη διάρκεια της δημοκρατικής επανάστασης, με την ανατροπή του τσαρισμού, θα προκύψει μια προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση, στην οποία, σύμφωνα με την απόφαση του 3^{ου} συνεδρίου, «"[...] επιτρέπεται η συμμετοχή πληρεξουσίων του κόμματός μας [...], με σκοπό την αμείλικτη καταπολέμηση κάθε αντεπαναστατικής απόπειρας και την υπεράσπιση των ιδιαίτερων συμφερόντων της εργατικής τάξης»

[...] απαραίτητος όρος για μια τέτοια συμμετοχή είναι ο αυστηρός έλεγχος του κόμματος πάνω στους πληρεξουσίους του και η ακλόνητη περιφρούρηση της ανεξαρτησίας της σοσιαλδημοκρατίας [...].

[...] ανεξάρτητα από το αν θα είναι ή όχι δυνατή η συμμετοχή της σοσιαλδημοκρατίας στην προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση, πρέπει να προπαγανδίζεται στα πιο πλατιά στρώματα του προλεταριάτου η ιδέα ότι χρειάζεται συνεχής πίεση πάνω στην προσωρινή κυβέρνηση από το εξοπλισμένο και καθοδηγούμενο από τη σοσιαλδημοκρατία προλεταριάτο, με σκοπό την περιφρούρηση, τη στερέωση και την επέκταση των κατακτήσεων της επανάστασης".⁹⁹ Η κυβέρνηση αυτή, σύμφωνα με την απόφαση, θα επιδιώξει την «[...] αντικατάσταση της απολυταρχικής μορφής διακυβέρνησης με τη λαοκρατική δημοκρατία» και η «πραγμάτωση της λαοκρατικής δημοκρατίας στη Ρωσία είναι δυνατή μόνο σαν αποτέλεσμα μιας νικηφόρας λαϊκής εξέγερσης».¹⁰⁰

Ο Λένιν ξεκαθαρίζει εδώ ότι πρόκειται για τη συμμετοχή «[...] στην προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση (στην εποχή της δημοκρατικής επανάστασης, στην εποχή του αγώνα για τη δημοκρατία)» και δεν έχει καμιά σχέση, δεν είναι κάποια «παραλλαγή του μίλλερανισμού»,¹⁰¹ όπως διατεινόταν οι μενσεβίκοι.

Η λαοκρατική δημοκρατία είναι, κατά το Λένιν, η πραγματική εξάλειψη του παλιού καθεστώτος του τσαρισμού και της απολυταρχίας, και μπορεί να κατακτηθεί με σκληρή πάλη «[...] όχι μόνο ενάντια στην απολυταρχία, μα και ενάντια στην αστική τάξη, σε περίπτωση που θα αποπειραθεί (και ασφαλώς θα αποπειραθεί) να μας αφαιρέσει τις κατακτήσεις μας».¹⁰²

Οφείλουμε να παλέψουμε, ώστε να πραγματοποιηθεί η επανάσταση με τρόπο που συμφέρει την εργατική τάξη και την αγροτιά, δηλαδή να την οδηγήσουμε ως την τελική της νίκη, ως

τη λαοκρατική δημοκρατία. Να την πραγματοποιήσουμε «με τη μορφή που συμφέρει στον αγρότη και στον εργάτη» και όχι «με τη μορφή που συμφέρει κατεξοχήν στο μεγάλο κεφαλαιοκράτη, στο μεγιστάνα του χρηματιστικού κεφαλαίου, στο "φωτισμένο" τσιφλικά». ¹⁰³

Η αστική τάξη δεν θέλει να οδηγηθεί η επανάσταση ως την τελική της νίκη, «[...] φοβάται την επανάσταση, φοβερίζει τον τσάρο με την επανάσταση, φροντίζει ν' αποφευχθεί η επανάσταση, φέρνεται δουλόπρεπα και προσκυνάει ταπεινά με την ελπίδα να πετύχει ορισμένες άθλιες μεταρρυθμίσεις [...]». ¹⁰⁴

Και όταν η αστική τάξη εμφανίζεται να είναι υπέρ της επανάστασης «[...] είναι υπέρ της επανάστασης κατά τρόπο ασυνεπή, ιδιοτελή και δειλό. Η αστική τάξη στην πλειοψηφία της θα περάσει αναπόφευκτα με το μέρος της αντεπανάστασης, με το μέρος της απολυταρχίας, ενάντια στην επανάσταση, ενάντια στο λαό μόλις ικανοποιηθούν τα στενά, ιδιοτελή συμφέροντά της [...]», ¹⁰⁵ και «δεν είναι ικανή να οδηγήσει τη δημοκρατική επανάσταση ως το τέλος». ¹⁰⁶

Η στάση αυτή της αστικής τάξης δεν εξαρτάται από τη θέληση των εκπροσώπων της, αλλά από την ταξική της θέση:

«[...] [Η] μεγαλοαστική τάξη, οι τσιφλικάδες, οι εργοστασιάρχες [...] είναι ανίκανοι, από την ταξική τους θέση, να διεξάγουν αποφασιστικό αγώνα ενάντια στον τσαρισμό: η ατομική ιδιοκτησία, το κεφάλαιο, η γη είναι πολύ μεγάλο βαρίδι στα πόδια τους, για να μπορέσουν να αποδυθούν σ' έναν αποφασιστικό αγώνα. Τους χρειάζεται τόσο πολύ ο τσαρισμός με τις αστυνομικό-γραφειοκρατικές και στρατιωτικές του δυνάμεις ενάντια στο προλεταριάτο και στην αγροτιά, που δεν μπορούν να επιδιώκουν την εξάλειψη του τσαρισμού». ¹⁰⁷

Η εξάλειψη του τσαρισμού και η τελική νίκη της επανάστασης μπορεί να είναι έργο μόνο του λαού, της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και των μικροαστικών στρωμάτων της πόλης. Η

μοναδική δύναμη που είναι «[...] ικανή να κερδίσει την "αποφασιστική νίκη πάνω στον τσαρισμό", μπορεί να είναι μόνο ο λαός, δηλ. το προλεταριάτο και η αγροτιά, αν πρόκειται να πάρουμε τις βασικές, τις μεγάλες δυνάμεις και να κατανείμουμε ανάμεσά τους τη μικροαστική τάξη του χωριού και της πόλης (που είναι κι αυτή "λαός"). Η "αποφασιστική νίκη της [αστικο-δημοκρατικής] επανάστασης πάνω στον τσαρισμό" είναι η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς».¹⁰⁸

Το προλεταριάτο δεν πρέπει να επιτρέψει στην αστική τάξη να διακόψει και να προδώσει την επανάσταση. Πρέπει να μην αφήσει την ηγεσία της στην αστική τάξη, αλλά να την πάρει στα χέρια του μπαίνοντας επικεφαλής των λαοκρατικών δυνάμεων.

Το προλεταριάτο δεν μπορεί «[...] να στέκει παράμερα από την αστική επανάσταση, [...] να απέχει απ' αυτήν, [...] να παραχωρεί την ηγεσία της στην αστική τάξη, μα αντίθετα» [πρέπει] «να συμμετέχει κατά τον πιο ενεργό τρόπο, να αγωνίζεται κατά τον πιο αποφασιστικό τρόπο για ένα συνεπή προλεταριακό δημοκρατισμό και για να φέρει την επανάσταση σε πέρας».¹⁰⁹ Και δεν φτάνει απλά η δραστήρια συμμετοχή, πρέπει το προλεταριάτο να κατακτήσει ηγετικό ρόλο στην επανάσταση: «[...] [Πρέπει] να τείνεις όχι μόνο να πάρεις μέρος στην επανάσταση με τον πιο δραστήριο τρόπο, μα και να παίξεις ηγετικό ρόλο σ' αυτήν», «λέει η σοσιαλδημοκρατία στο προλεταριάτο».¹¹⁰

Το κέρδισμα της αγροτιάς και το τράβηγμά της στον επαναστατικό αγώνα είναι για το Λένιν εντελώς απαραίτητο, για να οδηγηθεί η δημοκρατική επανάσταση ως το νικηφόρο τέρμα της. Χωρίς αυτό η επανάσταση, η τελική νίκη, είναι αδύνατη. «Νικηφόρος αγωνιστής για το δημοκρατισμό μπορεί να γίνει το προλεταριάτο μόνο με τον όρο ότι η μάζα της αγροτιάς θα προχωρήσει στον επαναστατικό του αγώνα. Αν το προλεταριάτο δε θα έχει αρκετές δυνάμεις για να το κάνει αυτό, τότε η αστική

τάξη θα βρεθεί επικεφαλής της δημοκρατικής επανάστασης και θα της προσδώσει ασυνεπή και ιδιοτελή χαρακτήρα». ¹¹¹

Η εργατική τάξη, λοιπόν, τραβάει στην επαναστατική πάλη την αγροτιά και τους μικροαστούς της πόλης, ηγεμονεύει στη συμμαχία των λαοκρατικών δυνάμεων και οδηγεί την επανάσταση ως τη λαοκρατική δημοκρατία, ως την επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς. Αυτό είναι το νικηφόρο τέρμα της δημοκρατικής και η αρχή της σοσιαλιστικής επανάστασης. Μόλις η λαοκρατική δημοκρατία εκπληρώσει τα ιστορικά της καθήκοντα, μόλις ικανοποιηθούν οι διεκδικήσεις της αγροτιάς και συντριβεί ολοκληρωτικά η αντίδραση, τότε αρχίζει αμέσως ο αγώνας του προλεταριάτου για το σοσιαλισμό. Η επανάσταση μετεξελίσσεται σε σοσιαλιστική και η λαοκρατική δημοκρατία, η δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, μετατρέπεται σε δικτατορία του προλεταριάτου και της φτωχής αγροτιάς, δηλαδή σε διαρκή δικτατορία του προλεταριάτου.

«Η πλήρης νίκη της σημερινής επανάστασης θα είναι το τέλος της δημοκρατικής επανάστασης και η αρχή του αποφασιστικού αγώνα για τη σοσιαλιστική επανάσταση» και «[...] όταν θα είναι γεγονός [...] η πλήρης νίκη της επανάστασης, – τότε θα "υποκαταστήσουμε" [...] το σύνθημα της δημοκρατικής δικτατορίας με το σύνθημα της σοσιαλιστικής δικτατορίας του προλεταριάτου». ¹¹²

Ο Λένιν θεωρούσε την επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς μια προσωρινή και παροδική εξουσία, μια παροδική, προσωρινή εξουσία κατά τη διάρκεια της επανάστασης και όχι μια αυτόνομη μακρόχρονη οντότητα, και δεν τις προσέδιδε σε καμιά περίπτωση στοιχεία μονιμότητας ούτε έναν μακρόχρονο χαρακτήρα. «Ο αγώνας ενάντια στην απολυταρχία είναι προσωρινό και παροδικό καθήκον των σοσιαλιστών, κάθε όμως άγνοια ή περιφρόνηση του καθήκο-

ντος αυτού ισοδυναμεί με προδοσία του σοσιαλισμού και με εξυπηρέτηση της αντίδρασης. Η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς είναι αναμφισβήτητα μόνο παροδικό, προσωρινό καθήκον των σοσιαλιστών, το να αγνοεί όμως κανείς το καθήκον αυτό στην εποχή της δημοκρατικής επανάστασης είναι κάτι το καθαρά αντιδραστικό». ¹¹³

Ο Λένιν τονίζει ιδιαίτερα τον προσωρινό και παροδικό χαρακτήρα της δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς, και, σα να θέλει να δώσει απάντηση στους πιθανούς μελλοντικούς διαστρεβλωτές του, προειδοποιεί να μη χρησιμοποιηθεί το σύνθημα αυτό εξωιστορικά, ούτε να εκληφθεί η ταυτότητα συμφερόντων του προλεταριάτου με τη δημοκρατική αστική τάξη (αγροτιά-μικροαστοί) ως μια κατάσταση που ισχύει παντού και πάντοτε. «Δεν υπάρχει αφηρημένη αλήθεια. Η αλήθεια είναι πάντα συγκεκριμένη», ¹¹⁴ έγραφε. Η ταυτότητα συμφερόντων και η δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς δεν μπορούν να υπάρξουν παρά μόνο στη δημοκρατική επανάσταση.

«Θάρθει ένας καιρός που θάχει τελειώσει ο αγώνας ενάντια στην ρωσική απολυταρχία, – η εποχή της δημοκρατικής επανάστασης θάχει περάσει για τη Ρωσία, – και τότε θα είναι γελοίο και να μιλά κανείς για "ενότητα θέλησης" του προλεταριάτου και της αγροτιάς, για δημοκρατική δικτατορία κτλ. Τότε θα σκεφτούμε άμεσα για τη σοσιαλιστική δικτατορία του προλεταριάτου και θα μιλήσουμε πιο διεξοδικά γι' αυτήν». ¹¹⁴

Η ταυτότητα συμφερόντων είναι υπολογισμένη για μια ορισμένη μόνο στιγμή και σ' αυτή στηρίζεται η λαοκρατική δημοκρατία, στο έδαφος της οποίας τελειώνει η δημοκρατική και αρχίζει η σοσιαλιστική επανάσταση, μόλις η ταυτότητα συμφερόντων παύει το ρόλο της και αρχίσει η απόκλιση συμφερόντων.

«Η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς έχει, όπως και όλα στον κόσμο, παρελθόν

και μέλλον. Το παρελθόν της είναι η απολυταρχία, η δουλοπαροικία, η μοναρχία, τα προνόμια. Στον αγώνα ενάντια σ' αυτό το παρελθόν, στον αγώνα ενάντια στην αντεπανάσταση μπορεί να υπάρχει "ενότητα θέλησης" του προλεταριάτου και της αγροτιάς, για το λόγο ότι υπάρχει ενότητα συμφερόντων.

Το μέλλον της είναι ο αγώνας ενάντια στην ατομική ιδιοκτησία, ο αγώνας του μισθωτού εργάτη ενάντια στο αφεντικό, ο αγώνας για το σοσιαλισμό. Εδώ δεν μπορεί να υπάρχει ενότητα θέλησης. Εδώ δεν έχουμε μπροστά μας το δρόμο από την απολυταρχία προς τη δημοκρατία, μα το δρόμο από τη μικροαστική λαοκρατική δημοκρατία προς το σοσιαλισμό.

Φυσικά σε μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση περιπλέκονται τα στοιχεία του παρελθόντος με τα στοιχεία του μέλλοντος [...]. Όπως είναι γνωστό όλοι μας κάνουμε [κατηγορηματική] διάκριση ανάμεσα στην αστική και στη σοσιαλιστική επανάσταση, [...] μήπως όμως μπορούμε να αρνηθούμε ότι στην ιστορία περιπλέκονται ορισμένα επιμέρους στοιχεία τούτης ή εκείνης της επανάστασης; Μήπως στην εποχή των δημοκρατικών επαναστάσεων στην Ευρώπη δεν υπήρξαν μια σειρά σοσιαλιστικά κινήματα και σοσιαλιστικές απόπειρες; Και μήπως η μελλοντική σοσιαλιστική επανάσταση στην Ευρώπη δεν έχει ακόμα πολλά, πάρα πολλά ν' αποτελείώσει από την άποψη του δημοκρατισμού;».¹¹⁵

Το κόμμα της εργατικής τάξης οφείλει να γνωρίζει ποιοι κάθε φορά είναι οι απαραίτητοι συσχετισμοί και με ποιες δυνάμεις συμμαχεί για την λύση τούτου ή του άλλου καθήκοντος.

Ο Λένιν γράφει για τις συμμαχίες της εργατικής τάξης στις δύο επαναστάσεις:

«Το προλεταριάτο πρέπει να οδηγήσει τη δημοκρατική επανάσταση ως το τέλος, παίρνοντας μαζί του τη μάζα της αγροτιάς, για να τσακίσει με τη βία την αντίσταση της απολυταρχίας και να εξουδετερώσει την αστάθεια της αστικής τάξης. Το προ-

λεταριάτο πρέπει να πραγματοποιήσει τη σοσιαλιστική επανάσταση, παίρνοντας μαζί του τη μάζα των μισοπρολεταριακών στοιχείων του πληθυσμού για να συντρίψει με τη βία την αντίσταση της αστικής τάξης και να εξουδετερώσει την αστάθεια της αγροτιάς και των μικροαστών». ¹¹⁶

Η εργατική τάξη πρέπει να βαδίζει επικεφαλής όλου του λαού για τη δημοκρατία και επικεφαλής όλων των εργαζομένων για το σοσιαλισμό.

«Επικεφαλής όλου του λαού και προπάντων της αγροτιάς – για την πλήρη ελευθερία, για τη συνεπή δημοκρατική επανάσταση, για τη δημοκρατία! Επικεφαλής όλων των εργαζομένων και υφισταμένων την εκμετάλλευση – για το σοσιαλισμό! Αυτή πρέπει να είναι στην πράξη η πολιτική του επαναστατικού προλεταριάτου, αυτό είναι το ταξικό σύνθημα που πρέπει να διαποτίζει και να καθορίζει τη λύση κάθε προβλήματος τακτικής, κάθε πρακτικό βήμα του εργατικού κόμματος τον καιρό της επανάστασης». ¹¹⁷

Σημειώνουμε εδώ ότι ο Λένιν δεν έδινε στις συμμαχίες της εργατικής τάξης είτε με την αγροτιά είτε με τους άλλους εργαζόμενους και εκμεταλλευόμενους μια συγκεκριμένη οργανωτική μορφή, ούτε την εξαρτούσε από την ύπαρξη ή όχι ενός πολιτικού κόμματος της αγροτιάς ή των εργαζομένων για να συμμαχήσει μαζί του το εργατικό επαναστατικό κόμμα.

Επίσης δεν δεσμευόταν, όπως οι δάσκαλοι του, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ούτε για τη συγκεκριμένη οργανωτική μορφή που θα έπαιρνε η δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς. Είχε κατανοήσει επίσης πλήρως ότι δεν είναι απαραίτητο η λαοκρατική δημοκρατία να εμφανιστεί ως ένα καθεστώς, ως μια εξουσία και γνώριζε και τη δεύτερη έννοια που έδιναν σ' αυτήν οι ιδρυτές του μαρξισμού, δηλαδή ως έναν συγκεκριμένο συσχετισμό των τάξεων στη δημοκρατική επανάσταση.

Ήταν με λίγα λόγια ο μόνος που κατανόησε πλήρως ολό-

κληρη τη μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης σε όλες της τις λεπτομέρειες και την εφάρμοσε δημιουργικά στις συνθήκες της Ρωσίας. Ο Τρότσκι ήταν επίσης ένας μεγάλος θεωρητικός της διαρκούς επανάστασης, αλλά, όπως θα δούμε παρακάτω, δεν είχε κατανοήσει πλήρως τα καθήκοντα που απορρέαν απ' αυτή κατά την περίοδο της δημοκρατικής επανάστασης.

Ο Λένιν – όπως όλοι οι επαναστάτες της εποχής – έβλεπε τη νίκη της αστικοδημοκρατικής επανάστασης στη Ρωσία ως προοίμιο της προλεταριακής επανάστασης στη Δύση. Το 1905 έλεγε ότι «[...] θα κάνουμε τη ρωσική πολιτική επανάσταση πρόλογο της ευρωπαϊκής σοσιαλιστικής επανάστασης»,¹¹⁸ και πίστευε ότι η νίκη της αστικοδημοκρατικής επανάστασης στη Ρωσία θα μεταδώσει την επαναστατική φλόγα στη δυτική Ευρώπη και θα έχει τεράστια σημασία για τη νίκη της παγκόσμιας επανάστασης του προλεταριάτου. «Η δημοκρατική δικτατορία [...] θα μπορέσει [...] να μεταφέρει την επαναστατική πυρκαϊά στην Ευρώπη. Μια τέτοια νίκη [...] θα έχει γιγάντια σημασία για τη μελλοντική ανάπτυξη και της Ρωσίας και όλου του κόσμου. Τίποτε δε θα ανεβάσει σε τέτοιο βαθμό την επαναστατική δραστηριότητα του παγκόσμιου προλεταριάτου, τίποτε δε θα συντομέψει τόσο πολύ το δρόμο που οδηγεί στην πλήρη νίκη του όσο αυτή η αποφασιστική νίκη της επανάστασης που άρχισε στη Ρωσία».¹¹⁹

Όπως είπαμε παραπάνω, ο Λένιν δεν δεσμευόταν για τη μορφή που μπορούσε να πάρει η «δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς», στο έδαφος της οποίας θα συντελούνταν η μετεξέλιξη της δημοκρατικής σε σοσιαλιστική επανάσταση. Το πρόβλημα αυτό το έλυσε η ίδια η ζωή. Η ίδια η πορεία της επανάστασης του 1905 του έδωσε τη δυνατότητα να προσεγγίσει κι αυτό το ζήτημα μέσα από τη ζωντανή πραγματικότητα.

Κατά τη διάρκεια της επανάστασης και συγκεκριμένα το

φθινόπωρο του 1905 εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στη Ρωσία τα Σοβιέτ των εργατών αντιπροσώπων, με πιο διάσημο το Σοβιέτ της Πετρούπολης, πρόεδρος του οποίου είχε αναδειχθεί ο Τρότσκι. Ο Λένιν, στις αρχές του Νοέμβρη του 1905, στέλνει από τη Στοκχόλμη, όπου βρισκόταν, στο δρόμο της επιστροφής του από την προσφυγιά πίσω στην πατρίδα, ένα γράμμα στη σύνταξη της μπολσεβίκικης εφημερίδας "Νόβαγια Ζίζν", όπου παίρνει θέση για το χαρακτήρα και το ρόλο του νεοεμφανισθέντος φαινομένου, των σοβιέτ. Άφηνε στην κρίση της σύνταξης να το δημοσιεύσει ή όχι,* γιατί, όπως έγραφε, δεν ήταν πλήρως ενήμερος για το ζήτημα και μπορούσε να αλλάξει γνώμη όταν επιτέλους κατατοπιστεί από κοντά για το ζήτημα.

«Και είναι σχεδόν τελείως αδύνατο να σχηματίσει κανείς σωστή γνώμη πάνω σ' ένα τόσο συγκεκριμένο πρακτικό ζήτημα, αν δεν επισκεφτεί την Πετρούπολη, αν δεν ιδεί έστω και μια φορά το Σοβιέτ των εργατών βουλευτών, αν δεν ανταλλάξει γνώμες με τους συντρόφους του της δουλειάς». ¹²⁰

Και όμως ο Λένιν είχε απόλυτα σωστή άποψη. Όποιος διαβάσει σήμερα το γράμμα αυτό γνωρίζοντας και το ρόλο που έπαιξαν τα σοβιέτ πριν και μετά την επανάσταση του Οκτώβρη του 1917, θα πειστεί αμέσως γι' αυτό.

Ο Λένιν βλέπει ήδη τότε τα σοβιέτ ως έμβρυο της εργατικής εξουσίας! Γράφει:

«Μπορεί να πέφτω έξω, όμως (σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχω, πληροφορίες ελλιπείς και μόνο "από τα χαρτιά") μου φαίνεται πως από πολιτική άποψη το Σοβιέτ των εργατών βουλευτών πρέπει να το βλέπουμε σαν έμβρυο της *προσωρινής επαναστατικής κυβέρνησης* [Η υπογράμμιση στο Λένιν]. Μου φαίνεται πως το Σοβιέτ πρέπει, όσο το δυνατόν πιο γρήγορα, να

* Τελικά η σύνταξη δεν δημοσίευσε τότε το γράμμα του Λένιν. Ανακαλύφθηκε αργότερα το χειρόγραφο και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1940.

ανακηρύξει τον εαυτό του προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση όλης της Ρωσίας». ¹²¹ Και παρακάτω: «Το Σοβιέτ πρέπει να αυτοανακηρυχτεί προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση, είτε να συγκροτήσει μια τέτοια κυβέρνηση, προσελκύοντας οπωσδήποτε για το σκοπό αυτό καινούργιους βουλευτές όχι μόνο από τους εργάτες, αλλά, πρώτα πρώτα, από τους ναύτες και τους φαντάρους, που παντού πήρανε πια το δρόμο προς την ελευθερία, δεύτερο, από την επαναστατική αγροτιά και τρίτο, από την επαναστατική αστική διάνοηση». ¹²²

Εξοπλισμένος ο Λένιν με τη μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης, γνώστης όλων των πτυχών και των λεπτομερειών της, ήταν πλήρως έτοιμος να αξιολογήσει σωστά κάθε νέο φαινόμενο στην πορεία της επανάστασης και να εφαρμόσει δημιουργικά τη θεωρία αυτή στις κάθε φορά συγκεκριμένες συνθήκες. Στη βάση των επεξεργασιών του πριν και κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1905 μπόρεσε να συνεχίσει να εφαρμόζει σωστά τη θεωρία της διαρκούς επανάστασης και στις συνθήκες που δημιουργήθηκαν μετά την επανάσταση του Φλεβάρη του 1917. Χωρίς αυτόν ο Οκτώβρης του 1917 δεν θα υπήρχε, και η επανάσταση θα κολλούσε στο αστικοδημοκρατικό της στάδιο, θα οδηγείτο στην ήττα. Ο Λένιν το 1917 δεν αναθεώρησε τις επεξεργασίες του τού 1905, δεν εγκατέλειψε τη λαοκρατική δημοκρατία ούτε τη δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς. Την επανάσταση του Φλεβάρη του 1917 την είδε να εφαρμόζεται στη ζωή, με έναν διαφορετικό τρόπο απ' αυτόν που πρόβλεπε η απόφαση του 3ου συνεδρίου του κόμματός του, που όμως είχε προβλεφθεί από τον Μαρξ και τον Ένγκελς και είχε κατανοηθεί βαθιά από τον ίδιο. Γι' αυτό δεν αιφνιδιάστηκε και προχώρησε στην εφαρμογή της θεωρίας της διαρκούς επανάστασης στις νέες συγκεκριμένες συνθήκες του 1917.

Η επανάσταση του Φλεβάρη του 1917 έφερε στη Ρωσία μια

δυναδική εξουσία. Την αστική προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση από τη μια και τα Σοβιέτ των εργατών αντιπροσώπων από την άλλη. Στην πλειοψηφία του Σοβιέτ της Πετρούπολης βρισκόνταν οι μενσεβίκοι και οι σοσιαλεπαναστάτες, οι εσέροι, που τάσσονταν υπέρ της υποστήριξης της προσωρινής κυβέρνησης. Στις 2 (15) Μάρτη 1917 η Εκτελεστική Επιτροπή του Σοβιέτ της Πετρούπολης επικύρωσε τη σύνθεση της προσωρινής κυβέρνησης, εξουσιοδότησε τον Κερένσκι να συμμετέχει στη σύνθεσή της, και την επομένη, στις 3 (16) Μάρτη, δημοσίευσε έκκληση για υποστήριξη της κυβέρνησης αυτής. Με αυτά η πλειοψηφία του Σοβιέτ παρέδινε την εξουσία στην αστική τάξη. Οι μενσεβίκοι είχαν την άποψη ότι έπρεπε να υποστηρίζουν την προσωρινή κυβέρνηση όσο αυτή λύνει τα προβλήματα της επανάστασης, και, αν αυτή δοκιμάσει να γυρίσει πίσω προς το παλιό καθεστώς, τότε πρέπει να της κάνουν κριτική, αλλά σε καμιά περίπτωση να μην την ανατρέψουν.

Ο Λένιν από τη Ζυρίχη, όπου βρισκόταν, σε τηλεγράφημά του προς τους μπολσεβίκους που έφευγαν από τη Στοκχόλμη για τη Ρωσία στις 6 (19) Μάρτη, καθόριζε την τακτική του μπολσεβίκικου κόμματος:

«Η τακτική μας: πλήρης δυσπιστία, καμιά υποστήριξη στη νέα κυβέρνηση, ιδιαίτερα υποπτευόμαστε τον Κερένσκι, εξοπλισμός προλεταριάτου – μοναδική εγγύηση, άμεσες εκλογές Δούμας στην Πετρούπολη, καμιά προσέγγιση με άλλα κόμματα. Τηλεγραφήστε το στην Πετρούπολη».¹²³

Στα "Γράμματα από μακριά" και στα άλλα γραπτά του της περιόδου Μάρτη-Απρίλη 1917 ο Λένιν θα επεξεργαστεί την τακτική των μπολσεβίκων που συμπυκνώθηκε στις θέσεις του, οι οποίες έμειναν γνωστές ως "Θέσεις του Απρίλη".

Ο Λένιν στα γραπτά του αυτά και στις "Θέσεις του Απρίλη" διατυπώνει την αντίληψή του και λέει ότι το πρώτο στάδιο της Ρωσικής επανάστασης τελείωσε και βρισκόμαστε στο πέρασμα

στο δεύτερο, στο σοσιαλιστικό της στάδιο, ότι η δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς πραγματοποιήθηκε με μια ορισμένη μορφή και ως έναν ορισμένο βαθμό, ότι το παρελθόν της τελείωσε και άρχισε ήδη το μέλλον της, άρχισε η διάσπαση στο εσωτερικό της. Οι σύμμαχοι του προλεταριάτου τώρα είναι όχι πλέον η αγροτιά, αλλά η φτωχή αγροτιά. Η μόνη πλέον δυνατή μορφή επαναστατικής κυβέρνησης είναι τα σοβιέτ. Θέτει στο κόμμα ως άμεση προτεραιότητα το καθήκον να παλέψει, ώστε να οργανωθεί η τεράστια μάζα των μισοπρολετάρων και των φτωχών αγροτών, να οργανωθούν σε ξεχωριστά από την εύπορη αγροτιά σοβιέτ οι εργάτες γης και οι φτωχοί αγρότες. Ρίχνει το σύνθημα "Όλη η εξουσία στα σοβιέτ" και απαιτεί από το κόμμα του επίμονη δουλειά μέσα σ' αυτά, για να απαλλαγούν οι μάζες από τις αυταπάτες και την αστική και μικροαστική επιρροή. Θέτει ζήτημα αλλαγής του προγράμματος του κόμματός του, που πάλιωσε, ζητάει τη δημιουργία μιας νέας Διεθνούς και τάσσεται υπέρ της αλλαγής της ονομασίας του κόμματος σε κομμουνιστικό. Με το δυνάμωμα της συμμαχίας του με τη φτωχή αγροτιά, το προλεταριάτο της Ρωσίας θα μπορέσει να μετατρέψει τη Ρωσική επανάσταση σε πρόλογο της παγκόσμιας σοσιαλιστικής επανάστασης, θα μπορέσει να αρχίσει τη σοσιαλιστική επανάσταση εγκαθιδρύοντας τη σοβιετική δημοκρατία, τη δικτατορία του προλεταριάτου και της φτωχής αγροτιάς, μια σοσιαλιστική επανάσταση που θα τη φέρει σε πέρας με τη βοήθεια του πιο πιστού του συμμάχου, του σοσιαλιστικού προλεταριάτου της Ευρώπης και της Αμερικής.

Καμιά υποστήριξη, λοιπόν, και καμιά συμμετοχή στην αστική προσωρινή κυβέρνηση, λέει ο Λένιν: «[...] [Το] να συμμετέχεις σαν μειοψηφία θα σήμαινε να είσαι πόνι· το να συμμετέχεις "ισότιμα" είναι αδύνατο, [...] για "να συμμετέχεις" σαν πλειοψηφία, πρέπει να έχεις τη δύναμη να ανατρέψεις [...]»¹²⁴ την προσωρινή κυβέρνηση.

«[...] Η ιδιομορφία της σημερινής στιγμής στη Ρωσία βρίσκεται στο πέρασμα από το πρώτο στάδιο της επανάστασης που έδωσε την εξουσία στην αστική τάξη εξαιτίας της ανεπαρκούς συνειδητότητας και οργάνωσης του προλεταριάτου, στο δεύτερο στάδιο της που πρέπει να δώσει την εξουσία στα χέρια του προλεταριάτου και των φτωχών στρωμάτων της αγροτιάς.

[...]

[...] Καμιά υποστήριξη στην Προσωρινή κυβέρνηση, να εξηγήσουμε ότι είναι πέρα για πέρα ψεύτικες όλες οι υποσχέσεις της [...].

[...] Αναγνώριση του γεγονότος ότι στα περισσότερα Σοβιέτ [...] το Κόμμα μας είναι μειοψηφία [...].

Να εξηγήσουμε στις μάζες ότι το Σοβιέτ των εργατών βουλευτών είναι η μόνη δυνατή μορφή επαναστατικής κυβέρνησης [...].

Όσο είμαστε μειοψηφία, δουλιά μας είναι να κάνουμε κριτική και εξήγηση των λαθών, προπαγανδίζοντας ταυτόχρονα την ανάγκη να περάσει όλη η κρατική εξουσία στα Σοβιέτ των εργατών βουλευτών, έτσι που οι μάζες με την πείρα τους να απαλλαγούν από τα λάθη τους.

[...] Όχι κοινοβουλευτική δημοκρατία – επιστροφή από τα Σοβιέτ των εργατών βουλευτών σ' αυτή θα ήταν βήμα προς τα πίσω, – αλλά δημοκρατία των Σοβιέτ των εργατών, των εργατών γης και των αγροτών βουλευτών σε όλη τη χώρα, από τα κάτω ως τα πάνω.

Κατάργηση της αστυνομίας, του στρατού, της υπαλληλίας*. Η αμοιβή όλων των υπαλλήλων, που θα είναι όλοι τους αιρετοί και ανακλητοί σε κάθε στιγμή, να μην ξεπερνά τη μέση αμοιβή ενός καλού εργάτη.

[...] Στο αγροτικό πρόγραμμα μεταφορά του κέντρου βάρους στα Σοβιέτ των βουλευτών εργατών γης.

* Δηλ. αντικατάσταση του τακτικού στρατού με το γενικό εξοπλισμό του λαού».

Δήμευση όλων των γαιών των τσιφλικάδων.

Εθνικοποίηση όλων των γαιών της χώρας, διάθεση της γης από τα τοπικά Σοβιέτ των εργατών γης και των αγροτών βουλευτών. Συγκρότηση Σοβιέτ βουλευτών από τους φτωχούς αγρότες. Δημιουργία από κάθε μεγάλο κτήμα [...] ενός υποδειγματικού νοικοκυριού κάτω από τον έλεγχο του Σοβιέτ των βουλευτών εργατών γης και για λογαριασμό της κοινωνίας.

[...] Άμεση συγχώνευση όλων των τραπεζών της χώρας σε μια πανεθνική τράπεζα και άσκηση ελέγχου πάνω σ' αυτή από την πλευρά του Σοβιέτ των εργατών βουλευτών.

[...] Όχι "εφαρμογή" του σοσιαλισμού, σαν άμεσο καθήκον μας, αλλά πέρασμα αμέσως μόνο στον έλεγχο της κοινωνικής παραγωγής και της διανομής των προϊόντων απομέρους του Σοβιέτ των εργατών βουλευτών.¹²⁵

Η κρατική εξουσία πέρασε στα χέρια της αστικής τάξης και «[μ' αυτή] την έννοια η αστική ή αστικοδημοκρατική επανάσταση στη Ρωσία τελείωσε»¹²⁶ – μόνο μ' αυτή την έννοια, γιατί η αστική επανάσταση δεν τελειώνει πριν συντρίψει τη φεουδαρχία και τον απολυταρχισμό. Αλλά αυτό θα το κάνει πλέον η σοσιαλιστική επανάσταση στο διάβα της, θα πει ο Λένιν και θα συνεχίσει:

«Στο σημείο αυτό ακούμε το θόρυβο των διαφωνούντων, που πρόθυμα αυτοαποκαλούνται "παλιοί μπολσεβίκοι": δεν λέγαμε λοιπόν πάντα πως η αστικοδημοκρατική επανάσταση τελειώνει μόνο με την "επαναστατική – δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς"; Μήπως η αγροτική επανάσταση, που είναι επίσης αστικοδημοκρατική, τελείωσε; Μήπως, απεναντίας, δεν είναι γεγονός πως η επανάσταση αυτή ούτε άρχισε καν;

Απαντώ: γενικά τα μπολσεβίκικα συνθήματα και ιδέες έχουν επιβεβαιωθεί πλήρως από την ιστορία, συγκεκριμένα όμως τα πράγματα διαμορφώθηκαν διαφορετικά απ' ό,τι θα

μπορούσε να περιμένει κανείς (οποιοσδήποτε κι αν ήταν), πιο πρωτότυπα, πιο ιδιόμορφα, πιο ποικιλόμορφα.

Το να αγνοείς, το να ξεχνάς αυτό το γεγονός θα σήμαινε να εξομοιώνεσαι με εκείνους τους "παλιούς μπολσεβίκους", που πολλές ήδη φορές έπαιζαν θλιβερό ρόλο στην ιστορία του Κόμματος μας, επαναλαβαίνοντας αβασάνιστα μια αποστηθισμένη διατύπωση, αντί να μελετήσουν την ιδιομορφία της νέας, της ζωντανής πραγματικότητας.

Η "επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς" έχει ήδη πραγματοποιηθεί* στη ρωσική επανάσταση, γιατί η "διατύπωση" αυτή προβλέπει μόνο το συσχετισμό των τάξεων και όχι το συγκεκριμένο πολιτικό θεσμό, που πραγματώνει αυτό το συσχετισμό, αυτή τη συνεργασία. Το "Σοβιέτ των εργατών και στρατιωτών βουλευτών" – να η πραγματοποιημένη ήδη από τη ζωή "επαναστατική – δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς".

Η διατύπωση αυτή πάλιωσε πια. Η ζωή την έβγαλε από το βασίλειο των διατυπώσεων και την έμπασε στο βασίλειο της πραγματικότητας, της έδωσε σάρκα και οστά, τη συγκεκριμενοποίησε και έτσι την τροποποίησε.

Στην ημερήσια διάταξη μπήκε ήδη ένα διαφορετικό, ένα νέο καθήκον: η διάσπαση στο εσωτερικό αυτής της δικτατορίας [...].

Όποιος μιλάει σήμερα μόνο για "επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς", αυτός έμεινε πίσω από τη ζωή και για το λόγο αυτό πέρασε στην πράξη με το μέρος των μικροαστών ενάντια στην προλεταριακή ταξική πάλη, αυτόν πρέπει να τον παραδώσουμε στο αρχείο των "μπολσεβίκικων" προεπαναστατικών σπάνιων αντικειμένων (μπορούμε να το ονομάσουμε: αρχείο "παλιών μπολσεβίκικων").

Η επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου

* Με μια ορισμένη μορφή και ως ένα ορισμένο βαθμό».

και της αγροτιάς πραγματοποιήθηκε ήδη, αλλά εξαιρετικά πρωτότυπα, με μια σειρά εξαιρετικά σπουδαίες τροποποιήσεις. [...]

Όποιος βάζει με τον παλιό τρόπο το ζήτημα του "αποτελειωμού" της αστικής επανάστασης, αυτός θυσιάζει το ζωντανό μαρξισμό στο νεκρό γράμμα.

Κατά την παλιά αντίληψη προκύπτει πως: ύστερα από την κυριαρχία της αστικής τάξης, μπορεί και πρέπει να ακολουθήσει η κυριαρχία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, η δικτατορία τους.

Στη ζωντανή όμως πραγματικότητα τα πράγματα ήρθαν ήδη διαφορετικά: προέκυψε μια εξαιρετικά πρωτότυπη, νέα, πρωτοείδωτη σύμπλεξη του ενός με το άλλο. Υπάρχουν δίπλα, μαζί, ταυτόχρονα και η κυριαρχία της αστικής τάξης [...] και η επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, που παραδίνει θεληματικά την εξουσία στην αστική τάξη, που μετατρέπεται θεληματικά σε εξάρτημά της. [...]

Το λάθος του σ. Κάμενεφ είναι ότι αυτός και στα 1917 βλέπει μόνο το παρελθόν της επαναστατικής-δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς. Ενώ στην πράξη άρχισε ήδη γι' αυτή το μέλλον, γιατί τα συμφέροντα και η πολιτική του μισθωτού εργάτη και του νοικοκυράκου στην πράξη έχουν ήδη χωρίσει [...].¹²⁷

Οι θέσεις του Λένιν συνάντησαν την αντίσταση ορισμένων συντρόφων του στο μπολσεβίκικο κόμμα. Δεν κατανοούσαν όλη τη νέα κατάσταση όπως ο Λένιν. Πολλά στελέχη έπαιρναν μισομενσεβίκικη θέση και τάσσονταν υπέρ της συνένωσης με τους μενσεβίκους. Το Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος πήρε στις 4 Μάρτη 1917 σωστή απόφαση ενάντια στη συμμετοχή και σε οποιαδήποτε συνεννόηση με την προσωρινή κυβέρνηση. Λίγο αργότερα όμως, με την επιστροφή πολλών στελεχών από τις εξορίες και τις φυλακές, ανάμεσά τους των Κάμενεφ και Στάλιν, το Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής

άρχιζε να υποστηρίζει κι αυτό μισομενσεβίτικες θέσεις και ορισμένα από τα μέλη του, με βασικό εκφραστή τον Κάμενεφ, υποστήριζαν την άποψη για έλεγχο πάνω στην κυβέρνηση και για πίεση πάνω σ' αυτήν, με σκοπό να αναγκαστεί να κάνει πρόταση για σύναψη ειρήνης. Με τη θέση αυτή συντασσόταν και ο Στάλιν. Θα πει αργότερα, το 1924: «Το κόμμα (η πλειοψηφία του) [...] [υιοθέτησε] μια πολιτική πίεσης των Σοβιέτ πάνω στην Προσωρινή κυβέρνηση στο ζήτημα της ειρήνης [...]». Όμως αυτή ήταν μια βαθιά λαθεμένη θέση, γιατί γεννούσε πασιφιστικές αυταπάτες, έχυne νερό στο μύλο των αμυντών και δυσκόλευε την επαναστατική διαπαιδαγώγηση των μαζών. Αυτή τη λαθεμένη θέση τη συμμεριζόμουν τότε κι εγώ μαζί με άλλους συντρόφους του κόμματος και την εγκατάλειψα ολοκληρωτικά μόνο στα μέσα του Απρίλη, όταν τάχθηκα με τις θέσεις του Λένιν». ¹²⁸

Ο Κάμενεφ επέμεινε ως το τέλος στις απόψεις του, τάχθηκε ενάντια στις "Θέσεις του Απρίλη" του Λένιν, κατηγορώντας τον ανάμεσα σε άλλα και για μπλανκισμό.

Τελικά το μπολσεβίκικο κόμμα θα αποδεχτεί στη συνδιάσκεψή του, τον Απρίλη του 1917, τις "Θέσεις του Απρίλη" του Λένιν και εξοπλισμένο μ' αυτές θα οδηγήσει στην κοσμοϊστορική νίκη του Οκτώβρη του 1917.

Οι "Θέσεις του Απρίλη" του Λένιν δεν συνιστούν σε καμιά περίπτωση μια αναθεώρηση των προηγούμενων θέσεών του για τη διαρκή επανάσταση. Κανένας "επανεξοπλισμός του κόμματος", με την έννοια της αναθεώρησης των θέσεών του, δεν υπήρξε από το Λένιν το 1917. Παρακολουθώντας τη σκέψη του Λένιν ο κάθε αντικειμενικός παρατηρητής μπορεί εύκολα να διαπιστώσει ότι το 1917 δεν έκανε τίποτα άλλο από το να εφαρμόσει δημιουργικά στις συγκεκριμένες συνθήκες τις συγκεκριμένες του επεξεργασίες για τη διαρκή επανάσταση. Περί αναθεώρησης της γραμμής του, περί αλλαγής της θέσης του, περί

δήθεν εγκατάλειψης της παλιάς του θεωρίας για τη δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς και της μετεξέλιξης της αστικοδημοκρατικής σε σοσιαλιστική επανάσταση μπορούν να κάνουν λόγο μόνο εκείνοι που δεν μπόρεσαν ή δεν θέλησαν να κατανοήσουν το βάθος της λενινιστικής σκέψης για τη μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης και την εφαρμογή της στις συνθήκες της Ρωσικής επανάστασης. Και είναι αλήθεια ότι τη λενινιστική σκέψη, το βαθύτερο περιεχόμενο της λενινιστικής δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς και της μετεξέλιξης της δημοκρατικής σε σοσιαλιστική επανάσταση, δεν το κατανοούσαν ούτε οι μενσεβίκοι, ούτε ο Τρότσκι, αλλά όπως φάνηκε τον Απρίλη του 1917, και όπως αποδείχτηκε αργότερα τη δεκαετία του '20, δεν το κατανοούσαν σωστά ούτε και όλοι οι ηγετικοί παράγοντες του μπολσεβίκικου κόμματος.

Δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα ότι ο Λένιν «έκλεισε οριστικά την πόρτα στην "δημοκρατική δικτατορία"» το 1917, ούτε βέβαια ότι «[με] το ίδιο του το χέρι [...] έγραψε πάνω σ' αυτή την πόρτα: Απαγορεύεται η Είσοδος – Απαγορεύεται η Έξοδος»,¹²⁹ όπως ισχυρίστηκε ο Τρότσκι το 1929. ΟΧΙ! Ο Λένιν ποτέ δεν εγκατέλειψε τη θεωρία του της διαρκούς επανάστασης, ούτε επιμέρους στοιχεία της, και φυσικά δεν έκανε κάτι τέτοιο ούτε τον Απρίλη του 1917. Γράφει το 1921:

«Και οι αναρχικοί και οι μικροαστοί δημοκράτες [...] έλεγαν και λένε έναν απίθανο σωρό ασυναρτησίες πάνω στο ζήτημα της σχέσης της αστικοδημοκρατικής επανάστασης με τη σοσιαλιστική [...]».¹³⁰

Επίσης, «[...] οι [...] ήρωες του "II ½" μαρξισμού δεν μπόρεσαν να καταλάβουν την τέτια σχέση ανάμεσα στην αστικοδημοκρατική και στην προλεταριακή-σοσιαλιστική επανάσταση. Η πρώτη μετεξελίσσεται στη δεύτερη. Η δεύτερη λύνει, ανάμε-

σα στ' άλλα, τα προβλήματα της πρώτης. Η δεύτερη κατοχυρώνει το έργο της πρώτης. Ο αγώνας και μόνο ο αγώνας κρίνει κατά πόσο η δεύτερη κατορθώνει να ξεπεράσει την πρώτη». ¹³¹

3.4.4 Η διαρκής επανάσταση στον Τρότσκι

Την ίδια περίπου περίοδο με το Λένιν μίλησε και ο Τρότσκι για τη διαρκή επανάσταση. Ο Τρότσκι εφάρμοζε αυτή τη μαρξιστική θεωρία στις συνθήκες της Ρωσίας με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι ο Λένιν. Στη ρωσική αστικοδημοκρατική επανάσταση ο Τρότσκι, σε αντίθεση με τους μενσεβίκους, τασσόταν κι' αυτός, όπως και οι μπολσεβίκοι, ενάντια στην υποστήριξη της αστικής τάξης. Οι σχετικές με τη διαρκή επανάσταση απόψεις του της εποχής εκείνης είναι αποτυπωμένες στο έργο του "Αποτελέσματα και προοπτικές". ¹³²

Ο Τρότσκι έχει τη γνώμη ότι η αστικοδημοκρατική επανάσταση θα δημιουργήσει τέτοιες συνθήκες που θα φέρουν στην εξουσία την εργατική τάξη, θα οδηγήσουν σε μια εργατική κυβέρνηση. Έβλεπε σωστά ότι η κατάκτηση της εξουσίας «[...] εξαρτάται άμεσα όχι από το επίπεδο που έχει επιτευχθεί από τις παραγωγικές δυνάμεις αλλά από τις σχέσεις στην ταξική πάλη, από τη διεθνή κατάσταση και εν τέλει, από ένα αριθμό υποκειμενικών παραγόντων [...]». ¹³³ Και απ' αυτό έβγαλε το σωστό συμπέρασμα: «Είναι πιθανόν οι εργάτες σε μια οικονομικά καθυστερημένη χώρα να φθάσουν στην εξουσία γρηγορότερα από μια αναπτυγμένη χώρα». ¹³³

Ο πολιτικός ρόλος του ρωσικού προλεταριάτου, λέει ο Τρότσκι, είναι, για μια σειρά λόγους που αναλύει, πολύ μεγάλος, είναι ασύγκριτα μεγαλύτερος από το ρόλο του προλεταριάτου σε χώρες όπως οι ΗΠΑ με δεκαπλάσιες παραγωγικές δυνάμεις σε σχέση με τη Ρωσία, ενώ η αστική τάξη της Ρωσίας είναι ασήμαντη. Γι' αυτό, «[...] η πάλη για τη χειραφέτηση της Ρωσίας

από τα βάρη του απολυταρχισμού που την καταπνίγει, έχει μετατραπεί σε μια *μονομαχία ανάμεσα στον απολυταρχισμό και το βιομηχανικό προλεταριάτο* [Η έμφαση στον Τρότσκι], μια μονομαχία στην οποία οι αγρότες μπορούν να προσφέρουν σημαντική υποστήριξη αλλά δεν μπορούν να παίξουν ηγετικό ρόλο». ¹³⁴ Πρωταγωνιστής της αστικοδημοκρατικής επανάστασης στη Ρωσία είναι το προλεταριάτο «[...] που ωθείται προς την εξουσία απ' όλη την πορεία της επανάστασης». ¹³⁴

«Στην επανάσταση στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, της οποίας τα άμεσα αντικειμενικά καθήκοντα είναι επίσης αστικά, εμφανίζεται ως κοντινή προοπτική η αναπόφευκτη, ή τουλάχιστον πιθανή, πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου. Το ίδιο το προλεταριάτο θα δει ότι αυτή η κυριαρχία δεν αποτελεί ένα απλό εφήμερο "επεισόδιο", όπως κάποιοι ρεαλιστές Φιλισταίοι ελπίζουν». ¹³⁵ Ο Τρότσκι αναρωτιέται αν είναι «[...] αναπόφευκτο η προλεταριακή δικτατορία να συντριβεί στα όρια της αστικής επανάστασης ή είναι δυνατό, στις δεδομένες παγκόσμιες-ιστορικές συνθήκες, να βρει μπροστά της την προοπτική της νίκης σπάζοντας αυτά τα εμπόδια». ¹³⁵ Απαντάει ότι αυτό εξαρτάται από την εφαρμοζόμενη τακτική του προλεταριάτου και του κόμματός του και θεωρεί ότι «[...] πρέπει να εργαστούμε συνειδητά για μια εργατική κυβέρνηση στο βαθμό που η επανάσταση φέρνει αυτό το στάδιο κοντύτερα [...]» και όχι «[...] να θεωρήσουμε την πολιτική εξουσία ως μια ατυχία που η αστική επανάσταση είναι έτοιμη να ρίξει στους εργάτες και που θα είναι καλύτερο να αποφύγουμε». ¹³⁵

Χρειάζεται, λοιπόν, γι' αυτό ο καθοδηγητικός ρόλος του προλεταριάτου στην πάλη και μόνο τότε η επανάσταση θα προχωρήσει στην καθοριστική της νίκη. Και καθοριστική νίκη της επανάστασης σημαίνει ότι η εξουσία θα περάσει στα χέρια της εργατικής τάξης. «Στην περίπτωση καθοριστικής νίκης της επα-

νάστασης, η εξουσία θα περάσει στα χέρια εκείνης της τάξης που θα έχει τον καθοδηγητικό ρόλο στην πάλη – με άλλα λόγια, στα χέρια του προλεταριάτου». ¹³⁶

Αυτή η εξουσία δεν είναι ακόμα η σοσιαλιστική δικτατορία του προλεταριάτου, είναι μια προσωρινή εξουσία που ασκείται από την προσωρινή επαναστατική εργατική κυβέρνηση.

Ο Τρότσκι δεν αποκλείει τη συμμετοχή εκπροσώπων των μη προλεταριακών κοινωνικών ομάδων. «Μπορούν και θα πρέπει να είναι στην κυβέρνηση: Μια πολιτική με απήχηση θα υποχρεώσει το προλεταριάτο να καλέσει στην εξουσία ηγέτες με επιρροή στη μικροαστική τάξη των πόλεων, στους διανοούμενους και την αγροτιά. Το όλο πρόβλημα συνίσταται σ' αυτό ακριβώς: ποιος θα καθορίσει το περιεχόμενο της κυβερνητικής πολιτικής, ποιος θα σχηματίσει στο εσωτερικό της μια συμπαγή πλειοψηφία; [Η έμφαση του Τρότσκι].

Είναι άλλο πράγμα, όταν εκπρόσωποι των δημοκρατικών στρωμάτων του λαού μπαίνουν σε μια κυβέρνηση με εργατική πλειοψηφία και τελείως διαφορετικό, όταν εκπρόσωποι του προλεταριάτου συμμετέχουν σε μια σαφώς αστικο-δημοκρατική κυβέρνηση με τον χαρακτήρα σε γενικές γραμμές των επίτιμων ομήρων». ¹³⁶

Ο Τρότσκι δεν διανοείται καμιά άλλη προσωρινή επαναστατική εξουσία και κυβέρνηση, εκτός από την εργατική, που να μπορεί να εγγυηθεί την τελική, την αποφασιστική νίκη της αστικοδημοκρατικής επανάστασης, καθώς καμιά άλλη τάξη εκτός από το προλεταριάτο δεν μπορεί να κρατήσει ως το τέλος μια συνεπή επαναστατική στάση. Η μεν φιλελεύθερη αστική τάξη αμφιταλαντεύεται, υποχωρεί και προδίδει, τα δε ενδιάμεσα κοινωνικά στρώματα (διανόηση, αγροτιά, μικροαστοί) κρατούν μια πολιτική στάση που είναι «τελείως ασαφής, αδιαμόρφωτη, γε-

μάτη πιθανότητες και επομένως εκπλήξεις». ¹³⁷ Κάθε σκέψη για οποιαδήποτε άλλη εξουσία εκτός από την εργατική, τη θεωρεί παραλογισμό και προδοσία της επανάστασης.

Γράφει:

«Αρκεί να προσπαθήσουμε να φανταστούμε μια επαναστατική δημοκρατική κυβέρνηση χωρίς αντιπροσώπους του προλεταριάτου για να καταλάβουμε αμέσως τον παραλογισμό μιας τέτοιας ιδέας. Η άρνηση των Σοσιαλδημοκρατών να συμμετάσχουν σε μια επαναστατική κυβέρνηση θα καθιστούσε μια τέτοια κυβέρνηση εντελώς αδύνατη και κάτι τέτοιο επομένως θα ισοδυναμούσε με προδοσία της επανάστασης. Ωστόσο, η συμμετοχή του προλεταριάτου σε μια κυβέρνηση είναι και αντικειμενικά πολύ πιθανή και επιτρεπτή κατ' αρχήν μόνο *ως κυρίαρχη και ηγετική συμμετοχή* [Η έμφαση του Τρότσκι]. Κάποιος βέβαια, θα μπορούσε να περιγράψει μια τέτοια κυβέρνηση ως τη δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, ή δικτατορία του προλεταριάτου, της αγροτιάς και της διανοήσης ή ακόμα και ως κυβέρνηση συνεργασίας της εργατικής και της μικροαστικής τάξης. Ωστόσο, το ζήτημα ούτως ή άλλως παραμένει: Ποιος θα ασκεί την ηγεμονία στην ίδια την κυβέρνηση, και μέσω αυτής στη χώρα; Όταν μιλάμε για εργατική κυβέρνηση εννοούμε ότι η ηγεμονία πρέπει να ανήκει στην εργατική τάξη». ¹³⁷

Μπορεί κανείς λοιπόν, να περιγράψει την εργατική εξουσία και ως δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, αλλά ο Τρότσκι θεωρεί πως αυτή δεν είναι πραγματοποιήσιμη. Η πολιτική συνεργασία προλεταριάτου-αγροτιάς δεν μπορεί να επιτευχθεί, αφού η αγροτιά δεν είναι σε θέση να συγκροτήσει ένα δικό της ανεξάρτητο πολιτικό κόμμα: ένα αγροτικό κόμμα θα βρίσκεται πάντα είτε υπό την επιρροή της αστικής είτε της εργατικής τάξης.

Επομένως «[...] είναι ξεκάθαρο το πώς βλέπουμε την ιδέα της "δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς". Ουσιαστικά το θέμα δεν είναι το αν την θεωρούμε επιτρεπτή θεωρητικά, το αν "επιθυμούμε ή όχι" μια τέτοια μορφή πολιτικής συνεργασίας. Απλά πιστεύουμε ότι είναι μη πραγματοποιήσιμη – τουλάχιστον με μια άμεση έννοια.

Πράγματι, μια τέτοια συμμαχία προϋποθέτει είτε ότι κάποιο από τα υπάρχοντα αστικά κόμματα ασκεί επιρροή πάνω στην αγροτιά, είτε ότι η αγροτιά θα έχει δημιουργήσει ένα δικό της ανεξάρτητο και πανίσχυρο κόμμα. Ωστόσο, έχουμε προσπαθήσει να δείξουμε ότι ούτε το ένα ούτε το άλλο είναι δυνατό». ¹³⁸

Η μόνη λυσιπρόσωπη επαναστατική εξουσία που είναι δυνατή είναι η «[...] εργατική κυβέρνηση, [...] στην οποία οι εκπρόσωποι της εργατικής τάξης κυριαρχούν και ηγούνται». ¹³⁹

Είναι όμως δυνατό να μετατραπεί αυτή η εργατική εξουσία σε διαρκή σοσιαλιστική δικτατορία του προλεταριάτου ή, πράγμα που είναι το ίδιο, να μετεξελιχθεί η δημοκρατική σε σοσιαλιστική επανάσταση, όπως έλεγε ο Λένιν;

Ο Τρότσκι θεωρεί πως αυτό είναι δυνατό υπό ορισμένες όμως προϋποθέσεις.

Όταν το προλεταριάτο έρθει στην εξουσία, για να τη σταθεροποιήσει πρέπει να διευρύνει τη βάση της επανάστασης, και αυτό θα το κάνει με τα μέτρα που θα πάρει. «Η επαναστατική αγκιτάτσια και η οργάνωση θα διεξαχθεί τότε με τη βοήθεια κρατικών πόρων. Η ίδια η νομοθετική εξουσία θα μετατραπεί σ' ένα πανίσχυρο όπλο για την επαναστατικοποίηση των μαζών». ¹³⁹

Η εργατική εξουσία θα επιβάλει δημοκρατική ισότητα, θα μεταφέρει ολόκληρο το βάρος της φορολογίας στις πλούσιες τάξεις, θα διαλύσει τον τακτικό στρατό, θα αναγνωρίσει όλες τις επαναστατικές αλλαγές στις έγγιες σχέσεις, όπως π.χ. τις απαλλοτριώσεις που θα πραγματοποιηθούν από τους ίδιους τους αγρό-

τες και θα αρχίσει να παίρνει κι άλλα κρατικά μέτρα στη γεωργία. Με όλα αυτά θα κερδίσει την υποστήριξη της αγροτιάς, που θα ενδιαφέρεται για τη διατήρηση της εργατικής δημοκρατίας. «Το προλεταριάτο στην εξουσία θα σταθεί ενώπιον των αγροτών ως η τάξη που τους έχει απελευθερώσει»,¹⁴⁰ και «[...] στηριζόμενο στην αγροτιά, θα χρησιμοποιήσει όλες του τις δυνάμεις για την ανύψωση του πολιτιστικού επιπέδου της υπαίθρου και την ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης των αγροτών».¹⁴¹

Στην αρχική περίοδο της επανάστασης «στην πρώτη και πιο δύσκολη περίοδο»¹⁴² θα έχει πλατιά υποστήριξη, αφού η αγροτιά θα στέκεται στο πλευρό της, και αυτό θα συνεχίζεται όσο η εργατική κυβέρνηση εφαρμόζει τα επαναστατικά της μέτρα ενάντια στον απολυταρχισμό, όσο δηλαδή εφαρμόζει τα δημοκρατικά μέτρα. Όταν όμως προχωρήσει στην εφαρμογή σοσιαλιστικών μέτρων, τότε τα πράγματα αλλάζουν, τότε δεν θα έχει πλέον την υποστήριξη ολόκληρου του έθνους, όπως στην αρχική περίοδο, «θα καμφθούν και οι επαναστατικοί δεσμοί μεταξύ προλεταριάτου και έθνους».¹⁴³

«Η κατάργηση του φεουδαρχισμού θα βρει την υποστήριξη του συνόλου της αγροτιάς [...]. Μια προοδευτική φορολογία των εισοδημάτων θα υποστηριχθεί από τη μεγάλη πλειοψηφία της αγροτικής τάξης. Ωστόσο, οποιαδήποτε νομοθεσία εφαρμοστεί με σκοπό την προστασία του αγροτικού προλεταριάτου, όχι μόνο δεν θα έχει την ενεργό συμπαράσταση της πλειοψηφίας, αλλά θα γνωρίσει ακόμα και την ενεργό αντίθεση μιας μειοψηφίας της αγροτιάς.

[...] Ενώ η ετερογένεια της αγροτιάς δημιουργεί δυσκολίες και στενεύει τη βάση για μια προλεταριακή πολιτική, ο ανεπαρκής βαθμός της ταξικής διαφοροποίησης θα δημιουργήσει εμπόδια στην εισαγωγή στην αγροτιά της αναπτυσσόμενης ταξικής πάλης, πάνω στην οποία θα μπορούσε να στηριχθεί το προλεταριάτο της πόλης. Ο πρωτογονισμός της αγροτιάς στρέφει το

εχθρικό πρόσωπό του προς το προλεταριάτο.

Το χαλάρωμα της αγροτιάς, η πολιτική της παθητικότητα και επιπλέον η ενεργός αντίθεση των ανώτερων τμημάτων της δεν μπορεί παρά να έχει επίδραση σ' ένα τμήμα των διανοουμένων και της μικροαστικής τάξης των πόλεων.

Συνεπώς, όσο πιο σαφής και αποφασιστική γίνεται η πολιτική του προλεταριάτου στην εξουσία, τόσο πιο στενό και ασταθές γίνεται το έδαφος κάτω από τα πόδια του». ¹⁴⁴

Οι σύμμαχοι του προλεταριάτου, συνεχίζει ο Τρότσκι, θα αντιπεθούν και στα δύο κύρια χαρακτηριστικά της προλεταριακής πολιτικής, που είναι «ο κολλεκτιβισμός και ο διεθνισμός». ¹⁴⁵ «Ο πρωτογονισμός και ο μικροαστικός χαρακτήρας της αγροτιάς, η περιορισμένη αγροτική αντίληψή της, η απομόνωση από τους παγκόσμιους πολιτικούς δεσμούς και εντάξεις, θα δημιουργήσουν τεράστιες δυσκολίες για τη σταθεροποίηση της επαναστατικής πολιτικής του προλεταριάτου στην εξουσία». ¹⁴⁶

Η εργατική εξουσία δεν είναι φυσικά δυνατό να σταματήσει στην εφαρμογή μόνο του μίνιμουμ προγράμματος. Ο Τρότσκι γράφει:

«Ο χωρισμός του προγράμματός μας σε μάζιμουμ και μίνιμουμ έχει θεμελιώδη και τεράστια θεωρητική σημασία κατά τη διάρκεια της περιόδου που η εξουσία βρίσκεται στα χέρια της μπουρζουαζίας. Το γεγονός ότι η μπουρζουαζία βρίσκεται στην εξουσία βγάζει έξω από το μίνιμουμ πρόγραμμά μας όλα τα αιτήματα που είναι ασύμβατα με την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Τέτοια αιτήματα συγκροτούν το περιεχόμενο της σοσιαλιστικής επανάστασης και προϋποθέτουν την προλεταριακή δικτατορία.

Άμεσα όμως, μόλις αυτή η εξουσία μεταφέρεται στα χέρια της επαναστατικής κυβέρνησης με μια σοσιαλιστική πλειοψηφία, η διαίρεση του προγράμματός μας σε μάζιμουμ και μίνιμουμ χάνει κάθε σημασία, τόσο θεωρητικά όσο και στην άμεση

πράξη. Μια προλεταριακή κυβέρνηση υπό οποιεσδήποτε περιστάσεις δεν μπορεί να αυτοπεριοριστεί μέσα σ' αυτά τα όρια». ¹⁴⁷

Αυτός είναι ένας επιπρόσθετος λόγος απόρριψης της δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς. «Γι' αυτό το λόγο δεν μπορούμε να μιλήσουμε για κάποιου είδους ειδική μορφή προλεταριακής δικτατορίας στην αστική επανάσταση, δημοκρατικής προλεταριακής δικτατορίας (ή δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς). Η εργατική τάξη δεν μπορεί να διατηρήσει τον δημοκρατικό χαρακτήρα της δικτατορίας της, χωρίς να αποφύγει την υπέρβαση των ορίων του δημοκρατικού προγράμματός της». ¹⁴⁸

«Το προλεταριάτο», λέει ο Τρότσκι, «μόλις καταλάβει την εξουσία, θα πολεμήσει γι' αυτήν ως το τέλος». Αυτό υποδηλώνεται εξάλλου και με την ιδέα της διαρκούς επανάστασης, αφού από την πρώτη της διατύπωση «[...] η ιδέα της αδιάκοπης επανάστασης [...] συνέδεε την εξαφάνιση του απολυταρχισμού και του φεουδαρχισμού με τη σοσιαλιστική επανάσταση». ¹⁴⁸

Μπορεί λοιπόν, να μετατραπεί η προσωρινή εργατική εξουσία σε διαρκή σοσιαλιστική δικτατορία του προλεταριάτου;

«Πόσο όμως μπορεί να εφαρμοστεί η σοσιαλιστική πολιτική της εργατικής τάξης στις οικονομικές συνθήκες της Ρωσίας;» ¹⁴⁹ αναρωτιέται ο Τρότσκι, και απαντάει ότι αναμφίβολα θα αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες. «Μπορούμε να πούμε μόνο ένα πράγμα με βεβαιότητα – ότι θα αντιμετωπίσει πολιτικά εμπόδια πολύ πριν σκοντάψει στην τεχνική καθυστέρηση της χώρας. Χωρίς την άμεση κρατική υποστήριξη του ευρωπαϊκού προλεταριάτου η εργατική τάξη της Ρωσίας δεν μπορεί να παραμείνει στην εξουσία και να μετατρέψει την προσωρινή της κυριαρχία σε διαρκή σοσιαλιστική δικτατορία [Η έμφαση του Τρότσκι]. Ως προς το παραπάνω δεν μπορεί να υπάρξει ούτε για μια στιγμή καμιά αμφιβολία». ¹⁴⁹

Πρέπει, λοιπόν, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η μετατροπή της προσωρινής σε μόνιμη δικτατορία, η εργατική τάξη της Ρωσίας να λάβει την υποστήριξη του ευρωπαϊκού προλεταριάτου που νίκησε και επέβαλε την εξουσία του. Ο Τρότσκι αισιοδοξεί ότι η Ρωσική επανάσταση θα αποτελέσει το προοίμιο της ευρωπαϊκής προλεταριακής επανάστασης, που θα νικήσει και θα προσφέρει τη βοήθειά της στο ρωσικό προλεταριάτο. «Από την άλλη όμως δεν μπορεί να υπάρξει καμιά αμφιβολία» γράφει, «ότι η σοσιαλιστική επανάσταση στη Δύση θα μας βοηθήσει άμεσα να μετατρέψουμε την προσωρινή κυριαρχία της εργατικής τάξης σε σοσιαλιστική δικτατορία». ¹⁴⁹

Το ρωσικό προλεταριάτο θα συμβάλει τα μέγιστα στην έκρηξη της επανάστασης στη Δύση, θα γίνει πρωτοπόρα δύναμη στην ανατροπή του παγκόσμιου καπιταλισμού. «Η πολιτική χειραφέτηση της Ρωσίας κάτω από την ηγεσία της εργατικής τάξης θα ανυψώσει αυτή την τάξη σε ύψη άγνωστα μέχρι τώρα στην ιστορία, [...] θα την κάνει τον πρωτοπόρο της διάλυσης του παγκόσμιου καπιταλισμού, για την οποία η ιστορία έχει δημιουργήσει όλες τις αντικειμενικές συνθήκες.

Αν το Ρωσικό προλεταριάτο, έχοντας προσωρινά πάρει την εξουσία, δεν μεταφέρει με δική του πρωτοβουλία την επανάσταση σε ευρωπαϊκό έδαφος, θα αναγκαστεί να το κάνει από τις δυνάμεις της ευρωπαϊκής φεουδαρχικής-αστικής αντίδρασης». ¹⁵⁰

Χωρίς τη βοήθεια του προλεταριάτου της Δύσης που νίκησε και εγκαθίδρυσε τη δικτατορία του, η εργατική τάξη της Ρωσίας δεν μπορεί με τις δικές της μόνο δυνάμεις να νικήσει και να μετατρέψει την προσωρινή της εξουσία σε διαρκή δικτατορία του προλεταριάτου· γι' αυτό δεν έχει άλλη επιλογή από το να συνδέσει την τύχη της Ρωσικής επανάστασης με τη σοσιαλιστική επανάσταση της Ευρώπης.

«Αν αφεθεί στις δικές της μόνο δυνάμεις, η εργατική τάξη

της Ρωσίας αναπόφευκτα θα συντριβεί από την αντεπανάσταση τη στιγμή που η αγροτική τάξη θα την εγκαταλείψει. Δεν θα έχει άλλη εναλλακτική λύση παρά να συνδέσει τη μοίρα της πολιτικής της κυριαρχίας, και συνεπώς τη μοίρα ολόκληρης της Ρωσικής επανάστασης, με τη μοίρα της Σοσιαλιστικής επανάστασης στην Ευρώπη. Αυτή η κολοσσιαία κρατική-πολιτική δύναμη που της δόθηκε από έναν προσωρινό συνδυασμό συνθηκών της Ρωσικής αστικής επανάστασης, θα αλλάζει την ισορροπία της ζυγαριάς της ταξικής πάλης ολόκληρου του καπιταλιστικού κόσμου. Με την κρατική εξουσία στα χέρια της, με την αντεπανάσταση πίσω της και την Ευρωπαϊκή αντίδραση μπροστά της, θα βροντοφωνάζει στους συντρόφους της σ' όλο τον κόσμο την παλιά κραυγή συσπείρωσης, που αυτή τη φορά θα είναι κάλεσμα για την τελευταία επίθεση: *Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε!* [Η έμφαση του Τρότσκι].¹⁵¹

Έτσι εφάρμοζε ο Τρότσκι στις συνθήκες της Ρωσικής επανάστασης τη μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης. Αντί για μια συνόψιση από τη μεριά μας των όσων έλεγε στα "Αποτελέσματα και Προοπτικές", αφήνουμε να την κάνει ο ίδιος ο συγγραφέας, όπως την παρουσίασε στον πρόλογο της επανέκδοσης του έργου του το 1919:

«Όσον αφορά στην εκτίμηση των εσωτερικών δυνάμεων της Επανάστασης και των προοπτικών της, ο συγγραφέας, εκείνη την περίοδο δεν υποστήριζε καμιά από τις δυο κύριες τάσεις μέσα στο Ρωσικό Εργατικό κίνημα. Η θέση που τότε υποστήριζε, μπορεί να συνοψισθεί ως εξής: η Επανάσταση, έχοντας ξεκινήσει ως αστική επανάσταση όσον αφορά στα πρώτα της καθήκοντα, σύντομα θα οδηγήσει σε πανίσχυρες ταξικές συγκρούσεις και τελικά θα νικήσει μονάχα με τη μεταφορά της εξουσίας στη μόνη ικανή τάξη, που μπορεί να σταθεί επικεφαλής των καταπιεσμένων μαζών, δηλαδή το προλεταριάτο. Ερχόμενο στην εξουσία, το προλεταριάτο, όχι μόνο δεν θα θέλει, αλλά δεν

θα μπορεί να περιοριστεί σ' ένα αστικοδημοκρατικό πρόγραμμα. Θα μπορέσει να φέρει σε πέρας την επανάσταση μόνο αν η Ρωσική Επανάσταση μετατραπεί σε Επανάσταση του Ευρωπαϊκού προλεταριάτου. Το αστικοδημοκρατικό πρόγραμμα της Επανάστασης τότε θα υποσκελιστεί, μαζί με τους εθνικούς του περιορισμούς και η προσωρινή πολιτική κυριαρχία της Ρωσικής εργατικής τάξης θα εξελιχθεί σε πρόλογο της Σοσιαλιστικής δικτατορίας. Στην περίπτωση όμως που η Ευρώπη παραμείνει αδρανής, η αστική αντεπανάσταση δεν θα ανεχτεί την κυβέρνηση των εργαζομένων μαζών στη Ρωσία και θα πισωγυρίσει τη χώρα πολύ πιο πίσω από μια δημοκρατική εργατική και αγροτική Πολιτεία. Συνεπώς, το προλεταριάτο, μόλις κατακτήσει την εξουσία δεν μπορεί να περιοριστεί μέσα στα όρια της αστικής δημοκρατίας. Πρέπει να υιοθετήσει την τακτική της *διαρκούς επανάστασης* [Η έμφαση του Τρότσκι], δηλαδή πρέπει να καταστρέψει τους φραγμούς μεταξύ του μίνιμουμ και του μάξιμουμ προγράμματος της Σοσιαλδημοκρατίας, να περάσει σε ολοένα και πιο ριζοσπαστικές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και να επιδιώξει την άμεση υποστήριξη της επανάστασης στη Δυτική Ευρώπη». ¹⁵²

Το 1929 ο Τρότσκι θα μας δώσει τον τελικό ορισμό της διαρκούς επανάστασής του. Γράφει: «Η διαρκής επανάσταση, με την έννοια που της έδινε ο Μάρξ, σημαίνει μια επανάσταση που δεν κάνει συμβιβασμούς με οποιαδήποτε μορφή ταξικής κυριαρχίας, που δεν σταματάει στο δημοκρατικό στάδιο, που συνεχίζει στα σοσιαλιστικά μέτρα και τον πόλεμο ενάντια στην εξωτερική αντίδραση, δηλαδή μια επανάσταση που το κάθε διαδοχικό της στάδιο είναι ριζωμένο στο προηγούμενο και που μπορεί να τελειώσει μόνο με την πλήρη κατάργηση της ταξικής κοινωνίας». ¹⁵³

3.4.5 Οι αντιπαραθέσεις Λένιν-Τρότσκι για τη διαρκή επανάσταση

Στον Τρότσκι υπάρχουν λοιπόν αποκλίσεις από τις θέσεις του Μαρξ. Υπάρχουν στις θέσεις του διαφορές από τις θέσεις του Λένιν, που έγιναν αντικείμενο έντονων αντιπαραθέσεων ανάμεσά τους.

Ο Τρότσκι δεν κατανοεί πλήρως τη μαρξική έννοια "λαοκρατική δημοκρατία". Αγνοεί την έννοια που έδιναν στη λαοκρατική δημοκρατία οι ιδρυτές του μαρξισμού στην αστικοδημοκρατική επανάσταση και αναγνωρίζει μόνο την άλλη έννοια, δηλαδή, ως μια μορφή της αστικής δημοκρατίας. Γι' αυτό δεν βλέπει στη δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς του Λένιν μια προσωρινή επαναστατική εξουσία των λαοκρατικών δυνάμεων υπό την ηγεμονία της εργατικής τάξης, αλλά μια αστική εξουσία όπου συμμετέχουν και οι εκπρόσωποι του προλεταριάτου. Γι' αυτό την καταδικάζει και την απορρίπτει. Δεν τη θεωρεί καν δυνατή, όπως είδαμε παραπάνω, διότι την πλατιά υποστήριξη της αγροτιάς θα την εξασφαλίσει το προλεταριάτο, αφού κατακτήσει την εργατική εξουσία και αρχίσει να παίρνει επαναστατικά μέτρα κατά του φεουδαρχισμού και της απολυταρχίας. Μόνον όταν το προλεταριάτο, κατακτώντας την εξουσία, θα «σταθεί ενώπιον των αγροτών ως η τάξη που τους έχει απελευθερώσει»,¹⁵⁴ θα έχει την πλατιά υποστήριξη της αγροτιάς, που θα στέκεται στο πλευρό του όσον καιρό θα εφαρμόζει τα δημοκρατικά μέτρα της επανάστασης.

Ο Μαρξ, όπως είδαμε, θεωρούσε το τράβηγμα της αγροτιάς και των μικροαστών στην πάλη κατά της απολυταρχίας υπό την ηγεμονία του προλεταριάτου εντελώς αναγκαίο, για να οδηγηθεί η δημοκρατική επανάσταση ως το νικηφόρο τέρμα της, ως τη λαοκρατική δημοκρατία. Το ίδιο και ο Λένιν.

Ο Τρότσκι όμως δεν πίστευε ότι είναι δυνατόν να τραβηχτεί

η αγροτιά σε αποφασιστική πάλη. Ξεκινώντας από τη σωστή μαρξιστική θέση, ότι η αγροτιά δεν είναι ικανή για ανεξάρτητη πολιτική δράση, δεν έβλεπε τη δυνατότητα της εργατοαγροτικής συμμαχίας πριν τη νίκη της εργατικής εξουσίας, γιατί, κυρίως, την αντιλαμβανόταν ως συμμαχία ανεξάρτητων πολιτικών κομμάτων, την έβλεπε να πραγματοποιείται ως πολιτική συμμαχία εκπροσώπων της εργατικής τάξης από τη μια και της αγροτιάς από την άλλη, ως συμμαχία του εργατικού κόμματος* με ένα ανεξάρτητο αγροτικό κόμμα ή με κάποιο αστικό κόμμα που εκπροσωπεί και τα συμφέροντα της αγροτιάς. Και τις δύο αυτές δυνατότητες πολιτικής εκπροσώπησης της αγροτιάς δεν τις θεωρεί εφικτές στις συνθήκες της Ρωσικής επανάστασης, κυρίως λόγω της παθητικότητας της αγροτιάς.

Και επειδή η αγροτιά δεν μπορεί να οικοδομήσει ένα ανεξάρτητο πολιτικό κόμμα – γεγονός βέβαια αδιαμφισβήτητο για κάθε μαρξιστή – γι' αυτό, κατά τον Τρότσκι, δεν μπορούσε να παίξει σημαντικό ρόλο στην επανάσταση, καθώς θα υποτασσό-

* Το πρόβλημα αυτό πάντως δεν φαίνεται να αποτελούσε πρόβλημα μόνο του Τρότσκι. Το ότι και πολλοί "παλιοί μπολσεβίκοι" και ο Στάλιν έβλεπαν την εργατοαγροτική συμμαχία να πραγματοποιείται κυρίως με τη μορφή συνασπισμού πολιτικών κομμάτων μπορεί να το συνάγει κανείς από την πρακτική που εφαρμόστηκε μετά το θάνατο του Λένιν, μια πρακτική αθρόας κατασκευής αγροτικών κομμάτων με πρωτοβουλία και στήριξη των κομμουνιστικών κομμάτων, προκειμένου να γίνει δυνατή η εργατοαγροτική συμμαχία. Η πρακτική αυτή κληρονομήθηκε σε όλα τα κόμματα τριτοδιεθνιστικής καταγωγής. Θυμίζουμε ότι το ΚΚΕ είχε καταργήσει στο μεσοπόλεμο τις κομματικές του οργανώσεις στα χωριά και είχε οδηγήσει τα μέλη του στο σύμμαχο Αγροτικό Κόμμα. Δεν είναι άσχετο με αυτή τη λογική το γεγονός ότι μετά το 1974 το ΚΚΕ, για να βοηθήσει την ύπαρξη σύμμαχου αγροτικού κόμματος και ανεξάρτητα αν οι συνθήκες έκαναν αναγκαία και δυνατή αυτή την ύπαρξη, διατηρούσε βουλευτή του Αγροτικού Κόμματος, που όμως εκλεγόταν στη Β' Αθηνών και ήταν βιομήχανος.

ταν στην αστική τάξη. Για να μην υποταχθεί, για να κινητοποιηθεί και να συρθεί στην επαναστατική δράση στο πλευρό του προλεταριάτου, θα έπρεπε πρώτα το προλεταριάτο να πάρει στα χέρια του την εξουσία. Αλλά για την δραστηριοποίηση της αγροτιάς και το τράβηγμά της στην εργατοαγροτική συμμαχία δεν χρειάζεται οπωσδήποτε να εκπροσωπείται και πολιτικά από το δικό της "ανερχόμενο" ή από ένα άλλο αστικό κόμμα, όπως λαθεμένα πίστευε ο Τρότσκι. Το ότι η εργατοαγροτική συμμαχία μπορούσε και έπαιρνε συνήθως και τη μορφή συμμαχίας πολιτικών κομμάτων, αυτό είναι δυνατό, δεν είναι όμως απαραίτητο.

Δεν θεωρεί, λοιπόν, ούτε αναγκαία, ούτε δυνατή μια δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς. Το 1909, θα τη χαρακτηρίζει «αστικοδημοκρατικό αυτοπεριορισμό του προλεταριάτου» και θα κατηγορήσει το Λένιν και τους μπολσεβίκους για αντεπαναστατικές τάσεις που στην περίπτωση νίκης της επανάστασης θα αποτελούσαν τεράστιο κίνδυνο.

Γράφει: «Ενώ οι μενσεβίκοι, ξεκινώντας από την αφαίρεση ότι "η επανάστασή μας είναι αστική", φτάνουν στην ιδέα της προσαρμογής ολόκληρης της τακτικής του προλεταριάτου στη συμπεριφορά της φιλελεύθερης αστικής τάξης μέχρι την κατάχτηση της κρατικής εξουσίας, οι μπολσεβίκοι, ξεκινώντας επίσης από την ίδια καθαρή αφαίρεση: "δημοκρατική όχι σοσιαλιστική δικτατορία", φτάνουν στην ιδέα ενός αστικού δημοκρατικού αυτοπεριορισμού του προλεταριάτου με την εξουσία στα χέρια του. Η διαφορά ανάμεσά τους πάνω σε αυτό το ζήτημα είναι, βέβαια, πάρα πολύ σημαντική: ενώ οι αντεπαναστατικές πλευρές του μενσεβικισμού εκδηλώνονται ήδη, σ' όλο τους το μέγεθος σήμερα, τα αντεπαναστατικά χαρακτηριστικά του μπολσεβικισμού [Η έμφαση δική μας] απειλούν να γίνουν ένας μεγάλος κίνδυνος μόνο στη περίπτωση μιας νίκης της επανάστασης».¹⁵⁵ Το 1922 ο Τρότσκι θα πει, ότι τα πράγματα δεν έγιναν

έτσι και ο κίνδυνος δεν έγινε απειλητικός, επειδή πριν την νίκη ο Λένιν επανεξόπλισε ιδεολογικά το κόμμα τον Απρίλη του 1917. «Όπως είναι γνωστό, δεν έγινε έτσι, γιατί ο μπολσεβικισμός, κάτω από την ηγεσία του Λένιν ολοκλήρωσε (αν και όχι χωρίς εσωτερική πάλη) τον ιδεολογικό επανεξοπλισμό του σ' αυτό το πολύ σημαντικό ζήτημα, την άνοιξη του 1917, δηλαδή, πριν την κατάληψη τη εξουσίας».¹⁵⁵

Ο Λένιν απάντησε το 1909 στις αντιλήψεις και τις αιτιάσεις του Τρότσκι: «Το βασικό λάθος του Τρότσκι», θα πει ο Λένιν, «είναι ότι αγνοεί τον αστικό χαρακτήρα της επανάστασης, δεν έχει σαφή αντίληψη πάνω στο ζήτημα του περάσματος απ' αυτή την επανάσταση στη σοσιαλιστική επανάσταση. Απ' αυτό το βασικό λάθος απορέουν και τα μερικότερα λάθη [του] [...]». Ο Τρότσκι, σημειώνει ο Λένιν, λέει ότι «[ο] συνασπισμός του προλεταριάτου και της αγροτιάς "προϋποθέτει ότι είτε ένα από τα υπάρχοντα αστικά κόμματα κατακτάει την αγροτιά, είτε η αγροτιά δημιουργεί ένα ανεξάρτητο ισχυρό κόμμα". Είναι ολοφάνερο πως αυτό δεν είναι σωστό ούτε από τη γενική θεωρητική άποψη, ούτε από την άποψη της πείρας της ρωσικής επανάστασης. Ο "συνασπισμός" των τάξεων δεν προϋποθέτει καθόλου ούτε την ύπαρξη τούτου ή εκείνου του ισχυρού κόμματος, ούτε την κομματικότητα γενικά. Αυτό είναι μπέρδεμα του ζητήματος των τάξεων με το ζήτημα των κομμάτων. Ο "συνασπισμός" των τάξεων που προαναφέρονται δεν προϋποθέτει καθόλου ούτε ότι ένα από τα υπάρχοντα αστικά κόμματα κατακτάει την αγροτιά, ούτε ότι η αγροτιά δημιουργεί ένα ισχυρό ανεξάρτητο κόμμα! Θεωρητικά αυτό είναι καθαρό για το λόγο ότι, πρώτο, η αγροτιά πολύ δύσκολα προσφέρεται για κομματική οργάνωση, δεύτερο, η δημιουργία αγροτικών κομμάτων είναι ένα πολύ δύσκολο και μακρόχρονο προτσές στην αστική επανάσταση, έτσι που το "ισχυρό ανεξάρτητο" κόμμα μπορεί να παρουσιαστεί, λογουχάρη, μονάχα στην περίοδο του τερματι-

σμού της επανάστασης. Από την πείρα της ρωσικής επανάστασης γίνεται επίσης καθαρό ότι ο "συνασπισμός" του προλεταριάτου και της αγροτιάς πραγματοποιούνταν δεκάδες και εκατοντάδες φορές με τις πιο διαφορετικές μορφές, δίχως να υπάρχει "οποιοδήποτε ισχυρό ανεξάρτητο κόμμα" της αγροτιάς. Αυτός ο συνασπισμός πραγματοποιούνταν όταν υπήρχε "κοινή δράση", ας πούμε, του σοβιέτ των εργατών βουλευτών και του σοβιέτ των στρατιωτών βουλευτών, ή της απεργιακής επιτροπής των σιδηροδρομικών, ή των αγροτών βουλευτών κτλ. Όλες οι οργανώσεις αυτού του είδους ήταν κυρίως εξωκομματικές και, ωστόσο, ο "συνασπισμός" των τάξεων πραγματοποιούνταν αναμφίβολα στην κάθε κοινή ενέργεια αυτών των οργανώσεων». ¹⁵⁶

Ο Λένιν αναφέρει στη συνέχεια παραδείγματα από την πείρα της επανάστασης του 1905, λέει ότι παράλληλα με όλες τις παραπάνω κοινές ενέργειες του προλεταριάτου και της αγροτιάς «[...] γεννιόταν, ξεπρόβαλλε το αγροτικό κόμμα – με τη μορφή της "Αγροτικής Ένωσης" του 1905 ή της "Ομάδας των τρουντοβίκων" του 1906». ¹⁵⁷ Στο βαθμό που αυτό το κόμμα αναπτυσσόταν, υπήρξαν κοινές ενέργειες αυτού του κόμματος με τη Σοσιαλδημοκρατία και με μαζικές οργανώσεις και «[...] ο συνασπισμός των τάξεων έπαιρνε διάφορες μορφές, αρχίζοντας από τις ακαθόριστες και αδιαμόρφωτες και τελειώνοντας με εντελώς καθορισμένες και διαμορφωμένες πολιτικές συμφωνίες». ¹⁵⁸ Αναφέρει, τέλος, την κοινή έκκληση για εξέγερση που υπογραφόταν από τους μπολσεβίκους, τους μενσεβίκους, τους Σοσιαλ-επαναστάτες, την ομάδα των τρουντοβίκων, τη Μπουντ, την Πανρωσική αγροτική ένωση, την Πανρωσική ένωση των σιδηροδρομικών και την Πανρωσική διδασκαλική ένωση, για να πει:

«Ορίστε ένας διαμορφωμένος πολιτικός συνασπισμός κομμάτων και εξωκομματικών οργανώσεων! Ορίστε η "δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς", που ανακηρύσσεται με τη μορφή απειλής κατά του τσαρισμού, με τη μορφή έκκλησης

προς όλο το λαό, μα που ακόμη δεν έχει πραγματοποιηθεί!». ¹⁵⁹

Μέσα από τις κοινές ενέργειες των εργατικών και αγροτικών οργανώσεων εκδηλώνεται ο συνασπισμός δύο τάξεων και η «πλατιά επιστημονική έννοια του "συνασπισμού των τάξεων"» δεν επιτρέπεται να μετατρέπεται «σε μια στενά νομική, σχεδόν συμβολαιογραφική [...] έννοια». ¹⁶⁰ Μέσα από αυτές τις κοινές ενέργειες βρίσκει την πρακτική της έκφραση η δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς. «Ο πολιτικός συνασπισμός πραγματοποιείται στις διάφορες ιστορικές στιγμές πότε με μια "μαχητική συμφωνία" στο ζήτημα της εξέγερσης, πότε με μια κοινοβουλευτική συμφωνία για "κοινές ενέργειες ενάντια στους μαυροεκατονταρχίτες κι' ενάντια στους καντέτους" κτλ. Η ιδέα της δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς βρήκε την πρακτική της έκφραση στη διάρκεια ολόκληρης της πορείας της επανάστασης με χίλιες μορφές, αρχίζοντας από την υπογραφή της διακήρυξης για τη μη πληρωμή των φόρων και για την ανάληψη των καταθέσεων (Δεκέμβρης του 1905) ή από την υπογραφή των εκκλήσεων για εξέγερση (Ιούλη του 1906), και τελειώνοντας με τις ψηφοφορίες στη II και στην III Δούμα το 1907 και το 1908». ¹⁶¹ «Δεν είναι σωστό» λουπόν «πως "όλο το ζήτημα είναι ποιος θα δώσει περιεχόμενο στην κυβερνητική πολιτική, ποιος θα συγκεντρώσει μέσα σ' αυτή μια ομοιογενή πλειοψηφία" κτλ. [...] Ο ίδιος ο Τρότσκι σ' αυτό το συλλογισμό του δέχεται τη "συμμετοχή αντιπροσώπων του δημοκρατικού λαού" στην "εργατική κυβέρνηση", δηλ. δέχεται μια κυβέρνηση από αντιπροσώπους του προλεταριάτου και της αγροτιάς. Κάτω από ποιες συνθήκες επιτρέπεται η συμμετοχή του προλεταριάτου στην κυβέρνηση της επανάστασης, αυτό είναι ένα ιδιαίτερο ζήτημα [...]. Το ζήτημα όμως της δικτατορίας των επαναστατικών τάξεων με κανένα τρόπο δεν ανάγεται σε ζήτημα "πλειοψηφίας" στη μια ή την άλλη επαναστατική κυβέρνηση, σε ζητη-

μα όρων που επιτρέπουν τη συμμετοχή των σοσιαλδημοκρατών στην μια ή την άλλη κυβέρνηση». ¹⁶²

Σε όλες τις μεγάλες επαναστάσεις, θα πει ο Λένιν, την αποφασιστική νίκη μπορούσε να την πετύχει μόνο το προλεταριάτο σε συμμαχία με την αγροτιά, και το ίδιο ισχύει και για τη Ρωσική επανάσταση.

«Η πείρα του 1905-1907, με την κάθε μεγάλη στροφή των γεγονότων, έδινε μια πρακτική επιβεβαίωση αυτής της αλήθειας, γιατί στην πράξη όλες οι αποφασιστικές εκδηλώσεις, και οι "μαχητικές" και οι κοινοβουλευτικές, ήταν ακριβώς "κοινές ενέργειες" του προλεταριάτου και της αγροτιάς». ¹⁶³

Η νίκη της επανάστασης εξαρτάται από την ηγεμονία της εργατικής τάξης στην κοινή πάλη των αγωνιζόμενων λαοκρατικών δυνάμεων.

«Το κόμμα μας υποστηρίζει σταθερά την άποψη ότι ο ρόλος του προλεταριάτου είναι ρόλος ηγέτη στην αστικοδημοκρατική επανάσταση, ότι για να οδηγηθεί αυτή σε πέρας είναι απαραίτητες οι κοινές ενέργειες του προλεταριάτου και της αγροτιάς, ότι χωρίς την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από τις επαναστατικές τάξεις δεν μπορεί να υπάρξει νίκη». ¹⁶³

Στα 1915 θα υπάρξει μια ακόμα αντιπαράθεση Λένιν-Τρότσκι για το ζήτημα αυτό. Στις 17/10/1915 στην εφημερίδα "Νάσε Σλόβο", που έβγαине στο Παρίσι, στο άρθρο "Η πάλη για την εξουσία", ένα άρθρο που ήταν αφιερωμένο στην κριτική των απόψεων ηγετικών στελεχών των μενσεβίκων (Άξελροντ-Μαρτώφ κ.ά.), ο Τρότσκι γράφει ανάμεσα σε άλλα ότι «[...] η εθνική αστική επανάσταση είναι αδύνατη στη Ρωσία, επειδή δεν υπάρχει μια πραγματικά επαναστατική δημοκρατική μπουρζουαζία. Η εποχή των εθνικών επαναστάσεων έχει περάσει – τουλάχιστον για την Ευρώπη – [...]. Ζούμε στην εποχή του ιμπεριαλισμού, που δεν είναι απλά ένα σύστημα αποικιακών

κατακτήσεων, αλλά συνεπάγεται κι ένα συγκεκριμένο καθεστώς στο εσωτερικό κάθε χώρας. Δεν θέτει το αστικό έθνος σε αντιπαράθεση με το παλιό καθεστώς, αλλά θέτει το προλεταριάτο σε αντιπαράθεση με το αστικό έθνος». ¹⁶⁴

Στη συνέχεια αναφέρει τις αλλαγές που έγιναν στις δημοκρατικές τάξεις στη δεκαετία που πέρασε από την επανάσταση του 1905, και διαπιστώνει μια συνολική μείωση του ρόλου τους. Ο ρόλος των μικροαστών τεχνιτών και εμπόρων, που στην επανάσταση του 1905 ήταν ασήμαντος, μειώνεται ακόμα περισσότερο. Η διανομή από την «υλική σύνδεσή της με τον καπιταλισμό» έχει διαποτιστεί «με ιμπεριαλιστικές τάσεις» και «έχει εγκαταλείψει τις επαναστατικές της θέσεις». Μένει η αγροτιά, θα πει, αλλά «η ακατάπαυστη ταξική διαφοροποίηση στο εσωτερικό της αγροτιάς κατά τη διάρκεια των τελευταία δέκα ετών» δεν «έχει ενισχύσει» «τον ανεξάρτητο επαναστατικό της ρόλο». ¹⁶⁵

«Η μοναρχία και η γραφειοκρατία έχουν δυσφημιστεί, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα παραδώσουν την εξουσία χωρίς πάλη. [...] Ωστόσο, η πολιτική της γραφειοκρατικής αστάθειας, που θα αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο, θα βοηθήσει σημαντικά την επαναστατική κινητοποίηση του προλεταριάτου από τους Σοσιαλδημοκράτες.

Οι κατώτερες τάξεις των πόλεων και των χωριών θα εξαγληθούν ακόμα περισσότερο, θα εξαπατηθούν, απογοητευτούν και εξοργισθούν. [...] Ωστόσο, [...] η βαθιά δυσареσκεια των κατώτερων τάξεων θα βοηθήσει την επαναστατική πίεση της εργατικής τάξης.

Όσο λιγότερο το προλεταριάτο περιμένει την εμφάνιση της αστικής δημοκρατίας, όσο λιγότερο προσαρμόζεται στην παθητικότητα και τους περιορισμούς της μικροαστικής τάξης και της αγροτιάς, όσο πιο αποφασιστική και ασυμβίβαστη γίνεται η μάχη του, όσο πιο εμφανής γίνεται η ετοιμότητά του να φθάσει

ως "το τέλος", δηλαδή στην κατάκτηση της εξουσίας, τόσο περισσότερες θα είναι και οι πιθανότητες να παρασύρει μαζί του την καθοριστική στιγμή τις μη προλεταριακές μάζες. [...] Η μάζα του στρατού θα κλίνει προς την επαναστατική τάξη, όταν πειστεί ότι δεν γκρινιάζει και διαδηλώνει απλά, αλλά παλεύει για την εξουσία και έχει κάποιες πιθανότητες να την κερδίσει. Υπάρχει ένα αντικειμενικό επαναστατικό πρόβλημα στη χώρα – το πρόβλημα της πολιτικής εξουσίας – [...]. Υπάρχει μια προοδευτική αποδιοργάνωση της κυρίαρχης τάξης. Υπάρχει αυξανόμενη δυσaréσκεια μέσα στις μάζες στην ύπαιθρο και στην πόλη. Ωστόσο, ο μόνος επαναστατικός παράγοντας που μπορεί να επωφεληθεί απ' αυτήν την κατάσταση, είναι το προλεταριάτο – σήμερα σε ασύγκριτα μεγαλύτερο βαθμό από το 1905».¹⁶⁶

Οι «[...] εργάτες πρέπει να έχουν την πολιτική ηγεσία ολόκληρης της πάλης, που πάνω απ' όλα θα είναι μια προλεταριακή πάλη. Τότε είναι ξεκάθαρο ότι η νίκη σ' αυτή την πάλη θα πρέπει να μεταφέρει την εξουσία στην τάξη που έχει καθοδηγήσει την πάλη, δηλαδή το Σοσιαλδημοκρατικό προλεταριάτο.

Το ζήτημα, επομένως, δεν είναι απλά ζήτημα μιας "επαναστατικής προσωρινής κυβέρνησης" – μια κενή φράση, στην οποία η ιστορική διαδικασία θα πρέπει να δώσει κάποιο περιεχόμενο. Είναι ζήτημα της επαναστατικής εργατικής κυβέρνησης και της κατάκτησης της εξουσίας από το Ρωσικό προλεταριάτο. Τα αιτήματα για εθνική συντακτική συνέλευση, δημοκρατία, οκτώωρο, δήμευση της γης των γαιοκτημόνων [κ.ά.] [...] θα παίξουν τεράστιο ρόλο στην αγκιτάτσια των Σοσιαλδημοκρατών. Ωστόσο, η επανάσταση είναι πρώτα απ' όλα ζήτημα εξουσίας – όχι της μορφής του κράτους (συντακτική συνέλευση, δημοκρατία, ενωμένες πολιτείες) αλλά του κοινωνικού περιεχομένου της κυβέρνησης. Τα αιτήματα για συντακτική συνέλευση και δήμευση της γης υπό τις παρούσες συνθήκες χάνουν κάθε άμεση επαναστατική σημασία χωρίς την ετοιμότητα του προλε-

ταριάτου να πολεμήσει για την κατάκτηση της εξουσίας. Αν το προλεταριάτο δεν αποσπάσει με τη βία την εξουσία από τα χέρια της μοναρχίας, κανένας άλλος δεν πρόκειται να το κάνει». ¹⁶⁷

Ο Λένιν αντέκρουσε τις απόψεις του Τρότσκι σε ένα άρθρο του στην εφημερίδα "Σοσιαλδημοκράτης" (20/11/1915), που κυρίως ήταν αφιερωμένο στην κριτική κατά του Πλεχάνοφ και άλλων μενσεβίκων ηγετών (και επιπλέον, όπως θα πει ο Ράντεκ αργότερα, το 1928, στόχευε και στις λαθεμένες αντιλήψεις μπολσεβίκων, π.χ. του ίδιου του Ράντεκ και του Μπουχάριν.) Γράφει:

«Το κύριο καθήκον ενός επαναστατικού κόμματος είναι να ξεκαθαρίσει το συσχετισμό των τάξεων στην επικείμενη επανάσταση. [...] Το πρόβλημα αυτό δεν το λύνει σωστά ο Τρότσκι στη "Νάσε Σλόβο", επαναλαβαίνοντας την "πρωτότυπη" θεωρία του τού 1905 [...] [δηλαδή την εκδοχή του Τρότσκι για τη διαρκή επανάσταση στα πλαίσια τις αστικοδημοκρατικής επανάστασης].

Η πρωτότυπη θεωρία του Τρότσκι δανείζεται από τους μπολσεβίκους την έκκληση για αποφασιστικό επαναστατικό αγώνα του προλεταριάτου και για την κατάκτηση απομέρους του της πολιτικής εξουσίας, και από τους μενσεβίκους την "άρνηση" του ρόλου της αγροτιάς. Η αγροτιά, λέει, χωρίστηκε σε στρώματα, διαφοροποιήθηκε· η δυνατότητά της να παίζει επαναστατικό ρόλο συνεχώς ελαττώνεται· στη Ρωσία δεν είναι εφικτή μια "εθνική" επανάσταση: "ζούμε στην εποχή του ιμπεριαλισμού" και "ο ιμπεριαλισμός δεν αντιπαραθέτει το αστικό έθνος στο παλιό καθεστώς, αλλά το προλεταριάτο στο αστικό έθνος".

Να ένα διασκεδαστικό παράδειγμα "παιχνιδιού με τη λέξη" ιμπεριαλισμός! Αν στη Ρωσία το προλεταριάτο στέκει ήδη αντιμετώπιτο στο "αστικό έθνος", τότε αυτό σημαίνει πως η Ρωσία βρίσκεται άμεσα στο κατώφλι της σοσιαλιστικής επανάστα-

σης!! τότε δεν είναι σωστό το σύνθημα της "δήμευσης της γης των τσιφλικάδων" (που το επαναλαβαίνει ο Τρότσκι το 1915 [...]), τότε δεν πρέπει να μιλάμε για "επαναστατική εργατική" κυβέρνηση, αλλά για "εργατική σοσιαλιστική" κυβέρνηση!! Ως πού φτάνει η σύγχυση του Τρότσκι φαίνεται από τη φράση του ότι με την αποφασιστικότητά του το προλεταριάτο θα τραβήξει και τις "μη προλεταριακές(!) λαϊκές μάζες" [...]!! Ο Τρότσκι δεν σκέφτηκε ότι, αν το προλεταριάτο τραβήξει μαζί του τις μη προλεταριακές μάζες του χωριού για τη δήμευση της γης των τσιφλικάδων και ανατρέψει τη μοναρχία, αυτό θα είναι ακριβώς η ολοκλήρωση της "εθνικής αστικής επανάστασης" στη Ρωσία, αυτό θα είναι ακριβώς η επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς!

[...] Ο χωρισμός της αγροτιάς σε στρώματα δυνάμωσε τον ταξικό αγώνα στους κόλπους της, ξύπνησε πάρα πολλά στοιχεία που κοιμούνταν πολιτικά, έφερε κοντά στο προλεταριάτο των πόλεων το αγροτικό προλεταριάτο (οι μπολσεβίκοι επέμεναν από το 1906 για τη χωριστή οργάνωσή του [...]). Ο ανταγωνισμός όμως ανάμεσα στην «αγροτιά» και τους Μάρκοφ – Ρομάνοφ – και Χβοστόφ δυνάμωσε, μεγάλωσε, οξύνθηκε. Αυτό είναι μια αλήθεια τόσο εξόφθαλμη, που ακόμη και χιλιάδες φράσεις σε δεκάδες παρισινά άρθρα του Τρότσκι δεν θα μπορούσαν να τη "διαψεύσουν". Στην πράξη ο Τρότσκι βοηθάει τους φιλελεύθερους εργατικούς πολιτικούς της Ρωσίας, που με την "άρνηση" του ρόλου της αγροτιάς δείχνουν ότι δεν θέλουν να ξεσηκώσουν τους αγρότες σε επανάσταση!

[...] Το προλεταριάτο παλεύει και θα παλεύει με αυταπάτηση για την κατάκτηση της εξουσίας, για τη δημοκρατία, για τη δήμευση της γης, δηλαδή για το τράβηγμα της αγροτιάς, για τη χρησιμοποίηση ως το τέλος των επαναστατικών της δυνάμεων, για τη συμμετοχή των "μη προλεταριακών λαϊκών μαζών" στην απελευθέρωση της αστικής Ρωσίας από το στρατιωτικο-

φεουδαρχικό "ιμπεριαλισμό" (= τσαρισμό). Και την απελευθέρωση αυτή της αστικής Ρωσίας από τον τσαρισμό, από την εξουσία των τσιφλικάδων και την κυριαρχία τους πάνω στη γη, το προλεταριάτο θα τη χρησιμοποιήσει αμέσως, όχι για να βοηθήσει τους εύπορους αγρότες στην πάλη τους ενάντια στους εργάτες γης, αλλά για να πραγματοποιήσει τη σοσιαλιστική επανάσταση σε συμμαχία με τους προλετάρους της Ευρώπης». ¹⁶⁸

Οι διαφορές Λένιν-Τρότσκι πάνω σε ζητήματα της θεωρίας της διαρκούς επανάστασης και της πρακτικής εφαρμογής της επανήλθαν στο προσκήνιο την περίοδο 1924-27 στις αντιπαραθέσεις του Στάλιν με την Αριστερή Αντιπολίτευση του Τρότσκι αρχικά και την Ενωμένη Αντιπολίτευση στη συνέχεια.

Αφορμή για το ξεκίνημα της αντιπαραθέσεως Στάλιν-Τρότσκι για ζητήματα που σχετίζονται με τη διαρκή επανάσταση, στάθηκε η Κινέζικη επανάσταση και η στάση που έπρεπε να κρατήσει σ' αυτήν το κομμουνιστικό κίνημα και η Γ' Διεθνής.

Η Εκτελεστική Επιτροπή της Κομμουνιστικής Διεθνούς επέτρεψε, το 1924, – αν δεν επέβαλε – στους κινέζους κομμουνιστές να προσχωρήσουν στο μικροαστικό επαναστατικό κίνημα Κουόμινταγκ, πράγμα που στην πράξη σήμαινε διάλυση και υποταγή του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας (ΚΚΚ) στη μικροαστική δημοκρατία. Αυτή η απόφαση αποτελούσε ασφαλώς ρήξη με τη μαρξιστική και λενινιστική παράδοση, σήμαινε εγκατάλειψη και άρνηση της ταξικής αυτοτέλειας του προλεταριάτου και του κόμματός του, που αποτελούσε κομβικό στοιχείο κατά την εφαρμογή της μαρξιστικής θεωρίας της διαρκούς επανάστασης. Σήμαινε άρνηση του λενινισμού και παραβίαση των αποφάσεων των συνεδρίων της ίδιας της Κομμουνιστικής Διεθνούς – και συγκεκριμένα της απόφασης του 2^{ου} συνεδρίου της, όπου με εισήγηση του Λένιν είχε καθοριστεί η επαναστατική τακτική του προλεταριακού κόμματος στις αντιιμπεριαλιστικές

και αντιαποικιακές επαναστάσεις, και η ταξική αυτοτέλεια θεωρούνταν αδιαπραγμάτευτη στις συμμαχίες της εργατικής με την εθνική αστική τάξη και τους μικροαστούς.

Ο Τρότσκι άσκησε δριμεία κριτική σ' αυτή την απόφαση και κατηγορήσε την υπό το Στάλιν ηγεσία του κόμματος και την υπό τον Ζηνόβιεφ αρχικά και υπό τον Μπουχάριν λίγο αργότερα ηγεσία της Διεθνούς για αντιμαρξιστική και αντιλενινιστική πρακτική που χαντακώνει την Κινέζικη επανάσταση.

Ο Στάλιν, στην προσπάθειά του να απαντήσει στις επιθέσεις που δεχόταν οι θέσεις του και η πρακτική του, ανέσυρε όλες τις κατά καιρούς διαφωνίες του Τρότσκι με τις θέσεις του Λένιν και τις χρησιμοποίησε για να αποδείξει ότι οι επιθέσεις της Αριστερής Αντιπολίτευσης του Τρότσκι στόχο είχαν να αντικαταστήσουν στο κόμμα το λενινισμό με τον παλιό και νέο τροτσκισμό.¹⁶⁹

Και όχι μόνο ανασύρθηκαν οι παλιές διαφωνίες Λένιν-Τρότσκι, αλλά και εφευρέθηκαν διαφωνίες που στην πραγματικότητα δεν υπήρξαν ποτέ. Έτσι π.χ. στο κίνημα κληρονομήθηκε η άποψη, που διαμορφώθηκε την περίοδο 1924-27, ότι μια από τις διαφωνίες Λένιν-Τρότσκι αφορούσε την τελική νίκη της επανάστασης και την κατάκτηση του σοσιαλισμού – πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπου ο μεν Λένιν πίστευε δήθεν ότι είναι δυνατή σε μία μόνη χώρα, ο δε Τρότσκι το αρνιόταν. Φυσικά πρόκειται για έναν από τους κατασκευασθέντες μύθους. Στο σημείο αυτό καμιά απολύτως διαφορά δεν υπήρξε ανάμεσα στο Λένιν και τον Τρότσκι. Και οι δύο υπερασπίζονταν τη μαρξιστική θέση ότι η τελική νίκη της προλεταριακής επανάστασης και η κατάκτηση της πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας μπορεί να επιτευχθεί μόνο παγκόσμια. Οι διαφορές τους δε βρίσκονταν σ' αυτό, βρίσκονταν αλλού. Και συγκεκριμένα – όπως είδαμε παραπάνω – βρίσκονταν στο ότι ο μεν Τρότσκι δεν πίστευε ότι μπορεί να κρατηθεί η δικτατορία του προλεταριάτου

που νίκησε σε μία χώρα, αν δεν νικούσε το προλεταριάτο στις άλλες χώρες, ενώ, αντίθετα ο Λένιν θεωρούσε ότι όχι μόνο μπορεί να κρατηθεί η δικτατορία του προλεταριάτου στη Ρωσία, αλλά και ότι μπορεί και πρέπει να προχωρήσει στην πραγματοποίηση των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου και να οικοδομήσει ό,τι είναι δυνατόν να οικοδομηθεί, ώσπου να έρθει σε βοήθεια το νικηφόρο προλεταριάτο της Δυτικής Ευρώπης.

Σε κείνη την περίοδο και μέσα από τις αντιπαραθέσεις του Στάλιν με την Αριστερή Αντιπολίτευση του Τρότσκι αρχικά και στη συνέχεια με την Ενωμένη Αντιπολίτευση, που είχε σχηματιστεί από τον Τρότσκι και μια σειρά παλιούς μπολσεβίκους (Ζηνόβιεφ, Κάμενεφ κ.ά., ανάμεσά τους για ένα διάστημα και τη χήρα του Λένιν, την Κρούπσκαγια), σημειώθηκε μια μαζική εγκατάλειψη μαρξιστικών και λενινιστικών θέσεων. Εκτός από τη μαρξιστική θέση ότι η επανάσταση νικάει τελικά μόνο παγκόσμια, και άλλες βασικές θέσεις του μαρξισμού-λενινισμού διαστρεβλώθηκαν, παραδόθηκαν στη λήθη και εγκαταλείφθηκαν. Ανάμεσά τους και η θεωρία της διαρκούς επανάστασης κατατάχθηκε στις ειδικά τροτσκιστικές θεωρίες, για να εγκαταλειφθεί και να παραδοθεί τελικά στη λήθη από το κομμουνιστικό κίνημα. Όλα αυτά έγιναν με τη μέθοδο της διολίσθησης. Αρχικά χρησιμοποιούσαν ακόμα τη λενινιστική ορολογία, αλλά έδιναν στους λενινιστικούς όρους μικροαστικό, μενσεβίκικο περιεχόμενο. Χρησιμοποιούσαν π.χ. στις αποφάσεις τους και στα γραπτά τους τη θαυμάσια θέση* του Λένιν για τη μετεξέλιξη της δημοκρατικής σε σοσιαλιστική επανάσταση¹⁷⁰ καθώς και τη λενινιστική "δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς",¹⁷¹ αλλά δεν εννοούσαν πλέον ό,τι και ο

* Ο συγγραφέας είχε γράψει «έκφραση». Θεωρήσαμε ωστόσο τη λέξη «θέση» πιο συμβατή. (Σημείωση επιμελητών)

Λένιν. Έτσι η μετεξέλιξη της δημοκρατικής σε σοσιαλιστική επανάσταση μπορεί να απαιτούσε μια ολόκληρη περίοδο και η δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς δεν ήταν πια μια προσωρινή κατάσταση, ένα παροδικό καθήκον, αλλά μια μακροχρόνια ενδιάμεση εξουσία που λύνει όλα τα αστικοδημοκρατικά προβλήματα πριν να γίνει δυνατή η δικτατορία του προλεταριάτου.

Πιο χαρακτηριστικά εκφράστηκε αυτή η πρακτική στο ελληνικό κίνημα με το σύνθημα ΠΡΩΤΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ. Αυτή η πρακτική του Στάλιν και των οπαδών του ήταν επί της ουσίας λενινισμός στα λόγια και μενσεβικισμός στην πράξη, καθώς εφάρμοζαν αντιλενινιστικά τη "δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς" και τα άλλα λενινιστικά συνθήματα.

Ο Τρότσκι, σωστά έκανε λόγο για αντιλενινιστική πρακτική, είχε δίκιο να κατηγορεί το Στάλιν και την ηγεσία της Διεθνούς ότι στην Κινέζικη επανάσταση παραχώρησαν τον ηγετικό ρόλο «στην κινέζικη αστική τάξη»¹⁷² και ότι έκαναν «μενσεβίκικη πολιτική με μπολσεβίκικη φρασεολογία».¹⁷³ Παράλληλα όμως και ταυτόχρονα με τη σωστή κριτική του, κατηγορήσε το 1926-27 το Στάλιν και το Μπουχάριν ότι χρησιμοποιούσαν για την Κινέζικη επανάσταση την «παλιά [...] φόρμουλα» του Λένιν για την "επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς",¹⁷⁴ που όπως έλεγε, ξεπεράστηκε από τη ζωή.

Τα λάθη όμως του Στάλιν και του Μπουχάριν σχετικά με την Κινέζικη επανάσταση δεν προέρχονταν φυσικά από τη χρησιμοποίηση της "παλιάς φόρμουλας" του Λένιν, όπως νόμιζε ο Τρότσκι· ήταν λάθη που διαπράχτηκαν παρά τη χρησιμοποίηση της λενινιστικής φόρμουλας και των λενινιστικών συνθημάτων, αφού στην πράξη τα είχαν αδειάσει από το επαναστατικό τους περιεχόμενο.

Ο Τρότσκι, συσχετίζοντας την πρακτική της υποταγής με τη

χρησιμοποίηση των λενινιστικών συνθημάτων, απόδειχνε ότι ποτέ δεν τα είχε κατανοήσει. Απόδειχνε επίσης ότι η δήλωσή του το 1926 ότι «σ' όλα εκείνα τα ζητήματα αρχών πάνω στα οποία συγκρούστηκε με το Λένιν, ο Λένιν είχε δίκιο – και ιδιαίτερα πάνω στο ζήτημα της διαρκούς επανάστασης και της αγροτιάς»¹⁷⁵ δεν ήταν ειλικρινής.

Στο έργο του "Η Διαρκής Επανάσταση" (1929) βρίσκει κανείς την πλήρη επιβεβαίωση ότι δεν απέκτησε ποτέ σαφή αντίληψη για τη μετεξέλιξη της αστικοδημοκρατικής σε σοσιαλιστική επανάσταση, δεν κατανόησε ποτέ δηλαδή πλήρως τη μαρξιστική έννοια της διαρκούς επανάστασης σε ένα από τα σημαντικά της στοιχεία. Στο έργο του αυτό υπάρχει επίσης αναλλοίωτη η παλιά λαθεμένη σκέψη του που θεωρούσε την εργατοαγροτική συμμαχία δυνατή αποκλειστικά με τη μορφή του πολιτικού συνασπισμού ανεξάρτητων πολιτικών κομμάτων. Η εμμονή του στον "παλιό τροτσκισμό" στα βασικά αυτά ζητήματα αποδυνάμωνε και την αιχμή των σωστών επιχειρημάτων του στην κριτική και στην πολεμική του ενάντια στο Στάλιν και το Μπουχάριν, που διαστρέβλωναν και εγκατέλειπαν το λενινισμό.

«Αυτή η φόρμουλα [η δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς]», γράφει στη "Διαρκή Επανάσταση", «επαναλαμβάνεται τώρα από την Κομμουνιστική Διεθνή σαν ένα είδος υπέρ-ιστορικού δόγματος, χωρίς καμμία προσπάθεια να αναλυθούν οι ζωντανές ιστορικές εμπειρίες του τελευταίου τέταρτου του αιώνα – σαν να μην γίναμε μάρτυρες και συμμετοχοί στην Επανάσταση του 1905, στην Επανάσταση του Φλεβάρη του 1917 και τελικά στην Οκτωβριανή Επανάσταση. Ωστόσο, μια τέτοια ιστορική ανάλυση είναι για έναν λόγο παραπάνω αναγκαία, γιατί ποτέ στην ιστορία δεν υπήρξε ένα καθεστώς της "δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς"». ¹⁷⁶

Αιτιολογεί την απόρριψη της λενινιστικής δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς «[...] επειδή είδα την αδυναμία της στο γεγονός ότι άφηνε ανοιχτό το ζήτημα του ποια τάξη θα ασκήσει την πραγματική δικτατορία. Προσπάθησα να δείξω ότι, παρά το τεράστιο κοινωνικό και επαναστατικό βάρος της, η αγροτιά δεν ήταν ικανή να δημιουργήσει ένα πραγματικά ανεξάρτητο κόμμα και ακόμα λιγότερο ικανή να συγκεντρώσει την επαναστατική εξουσία στα χέρια ενός τέτοιου κόμματος». ¹⁷⁷

Πάντως, όπως είδαμε παραπάνω (στο 3.4.3), ο Λένιν δεν άφηνε κανένα ζήτημα ανοιχτό, όταν μιλούσε για ηγεμονία του προλεταριάτου στη δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς και βέβαια δεν εξαρτούσε αυτή τη δικτατορία από την ύπαρξη ή όχι ενός ανεξάρτητου αγροτικού κόμματος, ούτε συμφωνούσε με την άποψη του Τρότσκι, που πίστευε ότι: «Το ζήτημα της φύσης της επαναστατικής δικτατορίας [...] είναι αδιάσπαστα δεμένο με τη δυνατότητα σχηματισμού ενός επαναστατικού αγροτικού κόμματος που θα είναι εχθρικό στη φιλελεύθερη αστική τάξη και ανεξάρτητο από το προλεταριάτο». ¹⁷⁸

Στο τέλος του βιβλίου του, στη σύνοψη των βασικών αρχών της διαρκούς επανάστασης, ανάμεσα σε σωστά πράγματα, επαναλαμβάνει ουσιαστικά την παλιά του κατηγορία που εκτόξευσε το 1909 ενάντια στους μπολσεβίκους, όταν γράφει: «Η προσπάθεια της Κομιντέρν να φορτώσει στις χώρες της Ανατολής το σύνθημα της δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς, που ξεπεράστηκε οριστικά και πριν από πολύ καιρό από την ιστορία, δεν μπορεί να 'χει παρά ένα αντιδραστικό αποτέλεσμα. [...] Η εισαγωγή αυτού του συνθήματος στο πρόγραμμα της Κομιντέρν, είναι μια άμεση προδοσία του Μαρξισμού και της Οκτωβριανής παράδοσης του Μπολσεβικισμού». ¹⁷⁹ Και όμως, δύο χρόνια νωρίτερα και συγκεκριμέ-

να στην "Πλατφόρμα της Ενωμένης Αντιπολίτευσης 1927", που συνυπόγραψε και ο Τρότσκι, λέγονται άλλα πράγματα σχετικά με το ζήτημα αυτό, και κατά τη γνώμη μου το ζήτημα εκεί μπαίνει σωστά:

«[...] Το σύνθημα των "Σοβιέτ" που προτάθηκε από τον Λένιν για την Κίνα στις αρχές του 1920 είχε χωρίς αμφιβολία την αξία του στις συνθήκες που υπήρχαν το 1926-1927. Τα Σοβιέτ στην Κίνα, μπορούσαν να γίνουν το μέσο για την οργάνωση, κάτω από την ηγεσία του προλεταριάτου, των δυνάμεων της αγροτιάς, να γίνουν τα αληθινά όργανα της επαναστατικής δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς, και τα όργανα της πραγματικής αντίστασης στο αστικό Κουόμινταγκ και τον κινέζο Κάβενιακ που βγήκε από τις γραμμές του.

Η διδασκαλία του Λένιν, ότι μια αστική-δημοκρατική επανάσταση μπορεί να οδηγηθεί μπροστά μόνο διαμέσου της ένωσης της εργατικής τάξης και της αγροτιάς (κάτω από την ηγεσία της εργατικής τάξης) ενάντια στην μπουρζουαζία, δεν είναι μόνο εφαρμόσιμη στην Κίνα και στις άλλες αποικιακές και μισοαποικιακές χώρες, αλλά και δείχνει, στην πραγματικότητα, το μόνο δρόμο προς τη νίκη σ' αυτές τις χώρες.

[...] Απ' όλα αυτά βγαίνει ότι η επαναστατική-δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, αν είχε αποκρυσταλλωθεί με τη μορφή των Σοβιέτ στην Κίνα, στη σημερινή περίοδο των ιμπεριαλιστικών πολέμων και των προλεταριακών επαναστάσεων, τροποποιούμενη από την ύπαρξη της Σοβιετικής Ένωσης, θα είχε κάθε δυνατότητα να μεταμορφωθεί, με συγκριτικά γοργούς ρυθμούς, σε σοσιαλιστική επανάσταση.

Έξω απ' αυτόν το δρόμο, δεν μένει παρά ο μενσεβικικός δρόμος της συμμαχίας με τη φιλελεύθερη μπουρζουαζία, που, αναπόφευχτα, οδηγεί στην ήττα της εργατικής τάξης. Αυτό ακριβώς έγινε στην Κίνα το 1927».¹⁸⁰

3.4.6 Η εγκατάλειψη της διαρκούς επανάστασης και η αντικατάστασή της από τη θεωρία των σταδίων

Η μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης αγνοήθηκε και εγκαταλείφθηκε από τη Β΄ Διεθνή και αντικαταστάθηκε από την αντιμαρξιστική θεωρία των σταδίων.

Πρώτα δημοκρατία και ύστερα σοσιαλισμός, αυτό ήταν το χαρακτηριστικό πλέον στοιχείο στη σκέψη και στην πρακτική των ηγετών της Β΄ Διεθνούς στην εξέλιξη της αστικοδημοκρατικής επανάστασης. Η εργατική τάξη δεν πρέπει να επιδιώκει να μπει επικεφαλής στην επανάσταση αυτή, αλλά οφείλει να βοηθήσει την αστική τάξη να νικήσει, να στεριώσει την κυριαρχία της και να αναπτύξει τις παραγωγικές δυνάμεις σε μια μακρόχρονη ήρεμη περίοδο αστικοδημοκρατικής εξέλιξης, κατά την οποία θα δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για να προετοιμαστεί το προλεταριάτο, ώστε να φτάσει στη δική του εξουσία. Ανάμεσα στο αστικοδημοκρατικό και σοσιαλιστικό στάδιο της επανάστασης οι ηγέτες και οι θεωρητικοί της Β΄ Διεθνούς τοποθετούσαν ένα μακρόχρονο χρονικό διάστημα, στη διάρκεια του οποίου η αστική τάξη έρχεται στην εξουσία και αναπτύσσει τον καπιταλισμό, ενώ το προλεταριάτο συσσωρεύει δυνάμεις και προετοιμάζεται για τον "αποφασιστικό αγώνα" ενάντια στον καπιταλισμό.

Αλλά δεν σταδιοποίησαν μόνο την αστικοδημοκρατική επανάσταση. Την ίδια τύχη είχε και η εξέλιξη της αμιγούς προλεταριακής επανάστασης, αφού ανάμεσα στην αστική και την εργατική εξουσία τοποθέτησαν μια μακρόχρονη περίοδο ενδιάμεσων συμμαχικών κυβερνήσεων της εργατικής με την αστική τάξη. Έτσι, με την ανατροπή της αστικής τάξης από την προλεταριακή επανάσταση δεν φτάνουμε αμέσως στην εργατική εξουσία, αλλά περνάμε από μια μακρόχρονη περίοδο τέτοιων συμμαχικών κυβερνήσεων. Ο Κάουτσκι γράφει το 1922 «Ανά-

μεσα στη χρονική περίοδο της καθαρής αστικής και της καθαρής προλεταριακής διακυβέρνησης του δημοκρατικού κράτους, υπάρχει μια περίοδος του μετασχηματισμού της μιας στην άλλη. Σ' αυτή αντιστοιχεί μια πολιτική μεταβατική περίοδος, η κυβέρνηση της οποίας κατά κανόνα θα είναι μια συμμαχική κυβέρνηση».¹⁸¹

Την ίδια λογική για ενδιάμεσες βαθμίδες και στάδια ανάμεσα στην αστική και την εργατική εξουσία ανέπτυξαν εκτός από τον Κάουτσκι και άλλα επιφανή στελέχη της Σοσιαλδημοκρατίας την εποχή εκείνη. Ο Λένιν τους κατηγορεί ότι εγκαταλείπουν την επανάσταση και τάσσονται οριστικά στο πλευρό της αστικής τάξης, και υπενθυμίζει τη μαρξιστική θέση που «αποσιωπούν οι Κάουτσκι και οι Βαντερβέλντε» και που λέει ότι «μεταβατική βαθμίδα ανάμεσα στο κράτος, όργανο κυριαρχίας της τάξης των καπιταλιστών, και στο κράτος, όργανο κυριαρχίας του προλεταριάτου, είναι ακριβώς η επανάσταση που συνίσταται στην ανατροπή της αστικής τάξης και στο σπάσιμο, στο τσάκισμα της κρατικής μηχανής της [...]».¹⁸²

Τη μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης αποκατέστησαν και υπερασπίστηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα Γερμανοί και Ρώσοι μαρξιστές. Η θεωρία αυτή αποτέλεσε βασικό συστατικό στοιχείο στο θεωρητικό οπλοστάσιο του μπολσεβίκικου κόμματος και της Γ' Διεθνούς τουλάχιστον ως το 1924. Από εκεί και πέρα αρχίζει μια πορεία διαστρέβλωσης του μαρξιστικού και λενινιστικού περιεχομένου της και σταδιακής εγκατάλειψης και αντικατάστασής τους με την αντιμαρξιστική θεωρία των σταδίων.

Όπως είπαμε, η διαρκής επανάσταση αποτέλεσε ένα από τα βασικά ζητήματα στην αντιπαράθεση Στάλιν-Τρότσκι, την περίοδο 1924-1927. Στα γραπτά του Στάλιν αυτής της περιόδου γίνεται λόγος για "διαρκή επανάσταση" όταν αυτή αναφέρεται στον Τρότσκι, και για "αδιάκοπη" όταν αναφέρεται στον Μαρξ

και το Λένιν. Ονομάζει "διαρκιστές" τον Τρότσκι και τους οπαδούς του, και όταν κάνει λόγο για την τροτσκιστική εκδοχή της διαρκούς επανάστασης, την αναφέρει ως "διαρκή επανάσταση", τη βάζει δηλαδή σε εισαγωγικά. «Ο Λένιν [...] καταπολεμούσε τους οπαδούς της "διαρκούς" επανάστασης όχι για το ζήτημα του αδιάκοπου της επανάστασης, γιατί ο ίδιος ο Λένιν ήταν υπέρ της άποψης του αδιάκοπου της επανάστασης, μα γιατί υποτιμούσαν το ρόλο της αγροτιάς [...].

[Από το Μαρξ] πήραν ακριβώς οι δικοί μας "διαρκιστές" την ιδέα για το αδιάκοπο της επανάστασης. Πρέπει να σημειώσουμε πως οι δικοί μας "διαρκιστές" όταν πήραν αυτή την ιδέα του Μαρξ την τροποποίησαν λιγάκι και, τροποποιώντας την, τη "χάλασαν", την έκαναν ακατάλληλη για πραχτική χρήση». ¹⁸³

Σιγά-σιγά τα εισαγωγικά εξαφανίζονται και με το πέρασμα του χρόνου η θεωρία της διαρκούς επανάστασης αποδίδεται αποκλειστικά στον Τρότσκι, χαρακτηρίζεται ως μια ειδικά τροτσκιστική θεωρία. Στο κίνημα επικράτησε τελικά η αντίληψη ότι η διαρκής επανάσταση παραπέμπει στον τροτσκισμό. Μ' αυτή την αντίληψη διαπαιδαγωγήθηκαν επί ολόκληρες δεκαετίες τα μέλη και τα στελέχη όλων των ρευμάτων του κομμουνιστικού κινήματος τριτοδιεθνιστικής καταγωγής εκτός από το τροτσκιστικό. Δαιμονοποιήθηκε έτσι και παραδόθηκε στη λήθη και στην εγκατάλειψη ένα από τα θεμελιώδη στοιχεία της επαναστατικής στρατηγικής και τακτικής, ένα από τα αγκωνάρια του μαρξισμού. Η διαρκής επανάσταση τέθηκε εκτός νόμου. Όχι μόνο η ουσία αλλά και η ίδια η ορολογία αποσιωπήθηκε και ξεχάστηκε.

Όταν συνεχίζουν να χρησιμοποιούν ορολογίες που σχετίζονται με τη διαρκή επανάσταση, μένουν μόνο στη χρησιμοποίηση των όρων, αδειάζοντάς τους από το μαρξιστικό και το λενινιστικό τους περιεχόμενο. Ήδη στη δεκαετία του '20 αλλά και σε όλες τις μετέπειτα δεκαετίες ως την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, το κομμουνιστικό κίνημα χρησιμοποιεί κατά

κόρον τη λενινιστική ορολογία, π.χ. τη "δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς", ή τη "μετεξέλιξη της αστικοδημοκρατικής σε προλεταριακή επανάσταση". Γράφοντας όμως τώρα στα ντοκουμέντα τους "μετεξέλιξη της αστικοδημοκρατικής σε σοσιαλιστική επανάσταση", το ΚΚΣΕ (Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης) και τα άλλα κομμουνιστικά κόμματα που συμφωνούσαν μαζί του, από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 και μετά, εννοούσαν μια ολόκληρη ενδιάμεση περίοδο, ένας αυτοτελής στάδιο με τη δικιά του ξεχωριστή εξουσία, κατά το οποίο θα λύνονταν όλα τα αστικοδημοκρατικά προβλήματα, πριν να γίνει δυνατή η δικτατορία του προλεταριάτου. Είχαν εγκαταλείψει δηλαδή την ουσία της λενινιστικής αντίληψης της διαρκούς επανάστασης και είχαν προσχωρήσει στην καουτσική θεωρία των σταδίων. Η πρακτική τους ήταν λενινισμός στα λόγια και καουτσικισμός στην πράξη, καθώς τοποθετούσαν ανάμεσα στην αστική και την προλεταριακή εξουσία μια ολόκληρη μακρόχρονη ενδιάμεση περίοδο με μια ενδιάμεση εξουσία, μη κατανοώντας ότι αυτό δεν είναι καν δυνατό, δεν είναι καν ρεαλιστικό. Η οποιαδήποτε ενδιάμεση περίοδος και ενδιάμεση εξουσία, η λαοκρατική δημοκρατία ή η δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς *ή θα μετατραπεί στην πορεία της επανάστασης σε δικτατορία του προλεταριάτου ή θα ηττηθεί και τη θέση της θα πάρει ξανά η αστική εξουσία.*

Φυσικά μια τέτοια πρακτική οδηγεί την επανάσταση στην ήττα. Η ζωή επιβεβαίωσε πολλές φορές την ορθότητα του μαρξισμού, που διδάσκει ότι το βασικό καθήκον στο αστικοδημοκρατικό στάδιο της επανάστασης είναι η επίτευξη των κατάλληλων ταξικών συσχετισμών, που μπορούν να επιβάλουν την άμεση λύση βασικών προβλημάτων αυτού του σταδίου της επανάστασης και, ταυτόχρονα, να οδηγήσουν στην εγκαθίδρυση της προλεταριακής εξουσίας χωρίς την παρεμβολή μιας μακρόχρονης ενδιάμεσης περιόδου. Για μετεξέλιξη της δημοκρατικής

σε σοσιαλιστική επανάσταση μπορεί να γίνεται λόγος μόνο στην περίπτωση που ο παροξυσμός της ταξικής πάλης, ο οποίος είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα κάθε επανάστασης, και οι ταξικοί συσχετισμοί οδηγήσουν από την προσωρινή ενδιάμεση εξουσία (τη δημοκρατική δικτατορία όπου ηγεμονεύει το προλεταριάτο) χωρίς μακρόχρονες παρεμβολές στην εγκαθίδρυση της προλεταριακής εξουσίας, της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Μόνο σ' αυτή την περίπτωση έχουμε μετεξέλιξη της επανάστασης σε σοσιαλιστική και μόνο τότε καθίσταται δυνατή μια συνεπής και ριζική λύση και όλων των άλυτων προβλημάτων του αστικοδημοκρατικού σταδίου της επανάστασης.

Το κομμουνιστικό κίνημα, μετά το θάνατο του Λένιν, ακολουθώντας το δρόμο του Κάουτσκι, δεν σταμάτησε στη σταδιοποίηση μόνο της αστικοδημοκρατικής, αλλά σταδιοποίησε και την ίδια την προλεταριακή επανάσταση, κατασκευάζοντας ένα ενδιάμεσο αυτοτελές στάδιο, που το τοποθέτησε ανάμεσα στην αστική και την εργατική εξουσία, εγκαταλείποντας το λενινισμό και προσχωρώντας στον καουτσκισμό.

Η εγκατάλειψη της επαναστατικής στρατηγικής, η σταδιοποίηση της προλεταριακής επανάστασης, άρχισε ήδη στη δεκαετία του '30 και ολοκληρώθηκε μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τα περισσότερα κομμουνιστικά κόμματα αυτή ακριβώς τη στρατηγική και τακτική εφάρμοσαν στην πρακτική τους στα λαϊκά και τα εθνικοαπελευθερωτικά μέτωπα στον αντιφασιστικό αγώνα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ΚΚΕ, που, ενώ είχε κατορθώσει να συσπειρώσει τη συντριπτική πλειοψηφία του λαού στο ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο), να έχει υπό τον πλήρη έλεγχο το μεγάλο τμήμα της επικράτειας στις απελευθερωμένες περιοχές, και εκλεγμένη με νέο άμεσο δημοκρατικό τρόπο κυβέρνηση, την κυβέρνηση του βουνού, την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης, αυτό έτρεχε στο Λίβανο και στη μέση Ανα-

τολή να βρει τους εκπροσώπους της ελληνικής αστικής τάξης – που είχαν εγκαταλείψει τη χώρα και είχαν καταφύγει εκεί για να σώσουν το τομάρι τους – για να σχηματίσει μαζί τους κυβέρνηση!

Ένα μικρό βήμα χρειαζόταν ακόμα για να επεκταθεί ο έλεγχος της κυβέρνησης του βουνού σ' όλη την επικράτεια και να μετατραπεί από κυβέρνηση της εργατικής τάξης και της αγροτιάς που ήταν, σε κυβέρνηση της δικτατορίας του προλεταριάτου και της φτωχής αγροτιάς.

Αυτό δεν έγινε, όχι γιατί η ηγεσία του κόμματος έκανε τούτα ή εκείνα τα λάθη τρέχουσας τακτικής, αλλά γιατί αγνοούσε την επαναστατική στρατηγική της διαρκούς επανάστασης και ήταν εμποτισμένο από τη θεωρία των σταδίων, που δεν επέτρεπε ένα άμεσο πέρασμα στην εργατική εξουσία, αλλά πρόβλεπε ένα ολόκληρο αστικο-δημοκρατικό στάδιο, όπου θα αναπτύσσονταν ο καπιταλισμός και θα λύνονταν πρώτα τα αστικοδημοκρατικά προβλήματα – εξού και το ΠΡΩΤΑ Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.

Μεταπολεμικά, τα κομμουνιστικά κόμματα τριτοδιεθνιστικής καταγωγής επεξεργάστηκαν την στρατηγική της αντιμονοπωλιακής επανάστασης, η οποία προέβλεπε ένα ολόκληρο αυτόνομο αντιμονοπωλιακό στάδιο μακράς διάρκειας πριν τη δικτατορία του προλεταριάτου. Η εξουσία σ' αυτό το στάδιο θα ασκούσαν από την εργατική τάξη σε συμμαχία με τη μη μονοπωλιακή αστική τάξη και τα μικροαστικά στρώματα της πόλης και του χωριού. Από κοινού αυτές οι τάξεις και οι κοινωνικές δυνάμεις θα καταργούσαν την μονοπωλιακή ιδιοκτησία και θα οικοδομούσαν την αντιμονοπωλιακή δημοκρατία, ένα πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς που δεν θα ήταν πλέον καπιταλισμός και δεν θα ήταν ακόμα σοσιαλισμός, με μια εξουσία, που δεν θα ήταν ακόμη η δικτατορία του προλεταριάτου αλλά δεν θα ήταν πλέον ούτε η αστική εξουσία.

Οι μεταβατικές βαθμίδες και οι συμμαχικές κυβερνήσεις του Κάουτσκι και των άλλων ηγετών της Β' Διεθνούς έγιναν τώρα

από τα κομμουνιστικά κόμματα της μεταπολεμικής περιόδου ολόκληρα ενδιάμεσα καθεστώτα! Πράγματι, μια δημιουργική ανάπτυξη της σκέψης του Κάουτσκι!!! Η αντιλενινιστική κατεύθυνση αυτών των κατασκευών είναι πάντως προφανής. Ο Λένιν θεωρούσε πως μοναδική μεταβατική βαθμίδα ανάμεσα στην αστική και την εργατική εξουσία είναι η ίδια η προλεταριακή επανάσταση στην πρώτη της πράξη.

Η εργατική τάξη, αρχίζοντας την επανάστασή της, είτε θα έχει τη δύναμη και τη θέληση να προχωρήσει μπροστά, είτε θα ηττηθεί από τους καπιταλιστές. Μπορούν, βέβαια, να υπάρξουν σύντομες περίοδοι δυαδικής εξουσίας. Αυτή η κατάσταση, ωστόσο, δεν μπορεί να συνεχιστεί για πολύ, θα τη διαδεχτεί οπωσδήποτε η νίκη της μιας ή της άλλης εξουσίας. Μπορεί ακόμα – πράγμα που είναι πιθανό χωρίς να είναι αναγκαίο – να προκύψει κατά τη διάρκεια της επαναστατικής ανατροπής μια προσωρινή ενδιάμεση κυβέρνηση. Αυτή η ενδιάμεση κυβέρνηση όμως θα είναι βραχύβια, δεν θα έχει τον καιρό να εφαρμόσει ενδιάμεσα προγράμματα και μεταρρυθμίσεις. Ή θα προχωρήσει αμέσως στη διάλυση και το τσάκισμα του αστικού κράτους και θα μετατραπεί έτσι σε κυβέρνηση της δικτατορίας του προλεταριάτου ή θα ανατραπεί, και η αστική κυριαρχία θα επανεγκατασταθεί μέσα σ' ένα φούντωμα της αντεπαναστατικής τρομοκρατίας. Ενδιάμεσες κυβερνήσεις δεν μπορούν να μακροημερεύσουν. Αυτό απέδειξαν όλες οι ως τώρα επαναστάσεις στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Η προλεταριακή επανάσταση ή θα νικήσει με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου ή δεν θα πρόκειται για επανάσταση αλλά για μεταρρύθμιση στο πλαίσιο του συστήματος.

Οι ηγέτες των κομμουνιστικών κομμάτων και οι θεωρητικοί της αντιμονοπωλιακής δημοκρατίας ισχυρίζονταν ότι το αντιμονοπωλιακό στάδιο είναι αναγκαίο στην επαναστατική διαδικασία

και για το λόγο ότι μας φέρνει πιο κοντά στην δικτατορία του προλεταριάτου, μας βοηθάει να προσεγγίσουμε αυτό το στόχο, συμβάλλει στη συνειδητοποίησή του από την εργατική τάξη.

Η πραγματικότητα όμως αποδείχτηκε τελείως διαφορετική. Η κατασκευή ενδιάμεσων σταδίων στην προλεταριακή επανάσταση δεν κάνει τίποτα άλλο από το να απομακρύνει τη δυνατότητα να εκραγεί μια τέτοια επανάσταση. Δεν συμβάλλει στη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητάς της, αλλά, αντίθετα τροφοδοτεί τη σύγχυση και τη συσκότιση των πραγματικών καθηκόντων της εργατικής τάξης, απωθεί στο ακαθόριστο μέλλον και επομένως εγκαταλείπει στην πράξη τη δικτατορία του προλεταριάτου – η κατάκτηση της οποίας αποτελεί άμεσο ιστορικό καθήκον του επαναστατικού εργατικού κινήματος.

Τα θεωρητικά κατασκευάσματα για διάφορες μεταβατικές εξουσίες κατά την προλεταριακή επανάσταση, για μεταβατικές κοινωνικές βαθμίδες και στάδια ανάμεσα στην εξουσία της αστικής τάξης και τη νίκη της προλεταριακής δικτατορίας δεν επιβεβαιώθηκαν πουθενά μέχρι σήμερα στην πραγματική ζωή. Υπήρξαν μόνο στα μυαλά ορισμένων ηγετών και θεωρητικών του εργατικού κινήματος, που εξηγούσαν την πραγματικότητα όχι όπως ήταν, αλλά όπως έπρεπε να είναι για να δικαιώσει το διαστρεβλωμένο "μαρξισμό" τους. Και πρόκειται όντως για ψευτομαρξισμό, καθώς οι κλασικοί του επιστημονικού σοσιαλισμού δεν άφησαν στο έργο τους κανένα κενό στο κεφαλαίωδες αυτό ζήτημα.

Το αντιμαρξιστικό στη θεωρία των σταδίων δεν βρίσκεται στο ότι παραδέχεται την ύπαρξη σταδίων, σταθμών, φάσεων κ.λπ. στην επαναστατική διαδικασία. Την ύπαρξη σταδίων, φάσεων κ.λπ. δεν την αγνοεί και δεν την αρνείται ο μαρξισμός. Το αντιμαρξιστικό και αντιεπιστημονικό στοιχείο της θεωρίας των σταδίων έγκειται κυρίως στην στατική, μηχανιστική και μεταφυσική αντιμετώπιση των σταδίων. Η θεωρία των σταδίων

δεν βλέπει τα διάφορα στάδια στην επαναστατική διαδικασία στενά δεμένα το ένα με το άλλο, ούτε τα θεωρεί ως στιγμές της ανάπτυξης της κοινωνίας, ως στιγμές της κοινωνικής εξέλιξης, αλλά ως άπαξ και δια παντός δοσμένες καταστάσεις – καλούπια, ως αυτόνομες οντότητες, ως μακροχρόνιες περιόδους ή σε κάθε περίπτωση ως χρονικές περιόδους στην πορεία της επανάστασης, κατά τις οποίες πρέπει πρώτα να λυθούν όλα τα προβλήματα του συγκεκριμένου σταδίου, πριν γίνουν τα επόμενα βήματα προς το επόμενο, ανώτερο στάδιο της επανάστασης.

Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως η πρακτική που καθοδηγείται από τη θεωρία των σταδίων, οδηγεί στη διακοπή της επαναστατικής διαδικασίας και τελικά στην ήττα της επανάστασης.

3.5 Η επανάσταση είναι διεθνής

Είναι παγκόσμια

Η αρχική νίκη της σε μία χώρα και η ολοκλήρωσή της είναι παγκόσμια

Στα χρόνια της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης, και συγκεκριμένα το 1991, ο Χαρίλαος Φλωράκης, σε ομιλία του σε εκδήλωση του ΚΚΕ για τα 74 χρόνια της Οκτωβριανής Επανάστασης, προβληματίστηκε μήπως πρέπει να επιστρέψουμε στην πρόβλεψη του Μαρξ περί ταυτόχρονης νίκης της επανάστασης σε όλες τις χώρες. Είπε:

«Στην τωρινή εποχή της έντονης διεθνοποίησης και βαθιάς αλληλεξάρτησης του κόσμου με τους πολλούς σύγχρονους μηχανισμούς προστασίας του διεθνούς κεφαλαίου, η εργατική τάξη και οι σύμμαχοί της με επικεφαλής το επαναστατικό κομμουνιστικό κόμμα θα χρειαστεί να λύσουν στη θεωρία και στην πράξη νέα και επίκαιρα προβλήματα. Όπως το μεγάλο θέμα των αντικειμενικών προϋποθέσεων για τη νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης.

Σήμερα με τις οικονομικές και πολιτικοστρατιωτικές ολοκληρώσεις στην Ευρώπη, εύλογα γεννιέται το ερώτημα: Μήπως πρέπει να επιστρέψουμε στην πρόβλεψη του Μαρξ, πως για να νικήσει η σοσιαλιστική επανάσταση πρέπει να γίνει σ' όλες τις χώρες ή τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης ταυτόχρονα;».¹⁸⁴

Ο Χ. Φλωράκης εννοούσε φυσικά τη νίκη της επανάστασης στην πρώτη της πράξη, με την έννοια δηλαδή της ανατροπής, του τσακίσματος του αστικού κράτους και της εγκαθίδρυσης της δικτατορίας του προλεταριάτου. Δεν ήταν μόνο αυτός που πίστευε ακράδαντα ότι οι ιδρυτές του μαρξισμού είχαν ήδηθεν κάνει λόγο για ταυτόχρονη νίκη της επανάστασης στην πρώτη της πράξη, ταυτόχρονα σε όλες ή τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης.

Αυτό το πιστεύαμε όλοι με απόλυτη βεβαιότητα, αυτό το πίστευε και το σύνολο του κομμουνιστικού κινήματος, αυτό έγραφαν τα εγχειρίδιά μας, τα βιβλία της ιστορίας, θεωρίας και πολιτικής, οι εγκυκλοπαιδείες, τα λεξικά μας, ολόκληρο τον 20^ο αιώνα μετά την τρίτη δεκαετία του. Ήταν μια απόλυτη βεβαιότητα, που από ένα σημείο και μετά δεν σήκωνε καμία αμφισβήτησή της.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού δεν διατύπωσαν βέβαια ποτέ μια τέτοια άποψη, όπως θα αποδειχθεί παρακάτω με την παράθεση των σχετικών αποσπασμάτων από τα κείμενά τους. Εκείνο που πράγματι είπαν, ήταν ότι η τελική νίκη της επανάστασης, δηλαδή η άρση (υπέρβαση, κατάργηση, εκμηδένιση) της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, η κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας των ισότιμων ενωμένων παραγωγών και η κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας αρχικά στην πρώτη της φάση (σοσιαλισμός), όπου οι τάξεις θα έχουν καταργηθεί και το πολιτικό κράτος θα έχει απονεκρωθεί, «νικαίει παγκόσμια και ταυτόχρονα», ή χρειάζεται την κοινή προσπάθεια των προλεταρίων τουλάχιστον των πιο αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών,¹⁸⁵ όπως επίσης θα αποδειχθεί από την παράθεση των συγκεκριμένων σχετικών κειμένων.

Αλλά, αυτό το επιστημονικό συμπέρασμα των δασκάλων μας, απ' ότι φαίνεται, δεν μας άρεσε καθόλου και βαλθήκαμε να το αλλάξουμε. Αρνηθήκαμε την εγκυρότητά του, το θεωρήσαμε βαθιά λαθεμένο, γιατί δεν ταίριαζε με τις δικές μας κατασκευές περί σοσιαλισμού. Δεν μιλήσαμε ανοιχτά και τίμια για λάθος των Μαρξ-Ένγκελς (όχι, αυτό δεν το συνηθίζαμε ποτέ), όπως θα έπρεπε, αν πράγματι διαπιστώναμε με επιστημονικά επιχειρήματα ότι ήταν λάθος· είπαμε ότι ναι μεν αυτό ήταν σωστό για τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, αλλά έπαψε να είναι στον 20^ό, στην εποχή του ιμπεριαλισμού. Απόδωσαν μάλιστα, και εμείς τους πιστέψαμε, αυτές τις εκδοχές στον Λένιν, πράγμα που, όπως θα δείξουμε, δεν έχει επίσης καμιά σχέση με την πραγματικότητα.

Καταλόγισαν λοιπόν στους Μαρξ-Ένγκελς "χρονικούς περιορισμούς", όπως πολλοί το κάνουν σήμερα, για να κρύψουν τους δικούς τους ταξικούς περιορισμούς.

Δεν πολυκαταλαβαίναμε και δεν τονίζαμε τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στη νίκη της επανάστασης στην πρώτη της πράξη και στην τελική νίκη, είχαμε την τάση να ταυτίζουμε τη μια με την άλλη και να δίνουμε στη χρονική απόσταση που τις χωρίζει, μια σχετικά μικρή διάρκεια. Αυτό κάνει π.χ. το ΚΚΕ και σήμερα όταν, όπως φαίνεται από τις αποφάσεις του 18^{ου} συνεδρίου του, συρρικνώνει αυτή την περίοδο στο παράδειγμα της Οκτωβριανής Επανάστασης από το 1917 ως τα μέσα της δεκαετίας του 1930.

Δεν κατανοούσαμε, και δυστυχώς η συντριπτική πλειοψηφία δεν κατανοεί ακόμα, ότι ανάμεσά της υπάρχει μια ολόκληρη μεταβατική περίοδος επαναστατικών μετασχηματισμών και ότι αυτή η περίοδος δεν τελειώνει με το πέρας της συντριπτικής πλειοψηφίας των μέσων παραγωγής στα χέρια του προλεταριακού κράτους και την κολλεκτιβοποίηση της μικρομεσαίας αγροτικής και αστικής ιδιοκτησίας, πράγμα που, αγνοώντας προκλητικά ήδη τα πορίσματα των Μαρξ - Ένγκελς και Λένιν, ονομάσαμε αυθαίρετα

σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Και επειδή έτσι το ονομάσαμε, πιστέψαμε ότι έτσι είναι, και θεωρήσαμε πλέον σ' αυτό το σημείο ανεπίστρεπτη την κοινωνική εξέλιξη, γιατί κάτι είχαμε ακούσει ότι είπαν οι ιδρυτές του μαρξισμού, ότι δηλαδή στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας «η κοινωνική εξέλιξη γίνεται ανεπίστρεπτη».

Αυτοί όμως είχαν υπόψη τους ότι ο σοσιαλισμός είναι μια κοινωνία της κοινής ιδιοκτησίας, μια κοινωνία όπου οι τάξεις έχουν καταργηθεί και το πολιτικό κράτος έχει απονεκρωθεί και δεν είναι η μεταβατική κοινωνία όπου τα μέσα παραγωγής βρίσκονται στα χέρια του προλεταριακού κράτους, υπάρχουν ακόμα τάξεις και ταξικές διακρίσεις, και το κράτος της είναι η δικτατορία του προλεταριάτου. Στη μεταβατική κοινωνία δρα ακόμα, έστω και τροποποιημένα, λόγω του κεντρικού κρατικού σχεδιασμού, ο νόμος της αξίας και υπάρχουν ακόμα – καθώς δεν εξέλθει η αναγκαιότητά της – οι εμπορευματοχρηματικές σχέσεις. Επί πέντε και πλέον δεκαετίες προσπαθούσαν να τις εξορκίσουν, ανοίγοντας μια τεραστίων διαστάσεων συζήτηση στις χώρες του "υπαρκτού σοσιαλισμού". Και προσπαθούν και σήμερα, π.χ. στο ΚΚΕ, να κάνουν το ίδιο, ξοδεύοντας πολύτιμο χρόνο και σπαταλώντας δυνάμεις για ένα θέμα προ πολλού λυμένο από το μαρξισμό - λενινισμό. Συζητούσαν και συζητούν για ένα θέμα, για την ισχύ ή όχι του νόμου της αξίας στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, αλλά σε μια κοινωνία που δεν είναι ο σοσιαλισμός, σε μια κοινωνία που δεν είναι ακόμα αταξική, και τα μέσα παραγωγής δεν έχουν γίνει ακόμα κοινοκτημοσύνη των ελεύθερων και ισότιμων παραγωγών, καθώς βρισκόμασταν ακόμα στη μεταβατική περίοδο από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό. Στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπως απόδειξαν οι Μαρξ – Ένγκελς και Λένιν, ο νόμος της αξίας θα έχει καταργηθεί και δεν θα υπάρχει πλέον ούτε ίχνος από τις εμπορευματικές και χρηματικές σχέσεις.

Στην περίοδο της μετάβασης όμως, το κράτος της οποίας είναι η δικτατορία του προλεταριάτου, ο νόμος της αξίας τροποποιείται μεν λόγω του κεντρικού σχεδιασμού του προλεταριακού κράτους, αλλά δεν καταργείται αυτομάτως. Καταργείται βαθμιαία μαζί με τις άλλες αστικές σχέσεις παραγωγής και εξαφανίζεται, όταν η ιδιωτική ιδιοκτησία μετασηματιστεί επαναστατικά και δώσει τη θέση της στην κοινή ιδιοκτησία.

Το ίδιο ακριβώς σημαίνει και με τις εμπορευματικές και χρηματικές σχέσεις, που φτάνουν στην κατάργηση, στην εκμηδένιση και την εξαφάνισή τους με την ίδια ακριβώς διαδικασία όπως και ο νόμος της αξίας και οι άλλες αστικές σχέσεις παραγωγής.

Η συζήτηση για την τύχη του νόμου της αξίας και των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων στη μεταβατική περίοδο έχει βέβαια τη νομομοποίησή της και είναι πολύ χρήσιμη για να διερευνηθεί επιστημονικά πότε και σε ποιους τομείς μπορεί να αρχίσει ήδη κατά τη μεταβατική περίοδο η κατάργησή τους, να οριοθετηθούν οι ρυθμοί αυτής της κατάργησης, για να καθοδηγηθεί σωστά η πορεία των επαναστατικών μετασηματισμών, χωρίς βιασύνες εκεί που ούτε λόγος δεν μπορεί να γίνεται ακόμη για κατάργηση των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων, και χωρίς άσκοπες καθυστερήσεις εκεί που αυτές μπορούν ήδη να εκλείψουν, όπως στις ανταλλαγές ανάμεσα στις κρατικές επιχειρήσεις.

Αλλά αυτοί δεν συζητούσαν γι' αυτό το πράγμα, ούτε το σημερινό ΚΚΕ συζητάει περί αυτού.

Συζητούσαν και συζητούν για μια κοινωνία, που ενώ την ονόμαζαν και την ονομάζουν "σοσιαλισμό – πρώτη βαθμίδα του κομμουνισμού", αυτή ήταν μια κοινωνία με κράτος (τη δικτατορία του προλεταριάτου), με κρατική και συνεταιριστική (αλλά και ιδιωτική – τα 4 στρέμματα) ιδιοκτησία και με το νόμο της αξίας και τις εμπορευματοχρηματικές σχέσεις σε ισχύ.

Στη συζήτησή τους φαίνεται να μην πολυενδιαφέρονταν για τη διαφορά κρατικής – κοινωνικής ιδιοκτησίας. Φαίνεται και σήμερα να μην πολυκαταλαβαίνουν αυτή τη διαφορά. Γι' αυτό και απορούν, όταν τους επισημαίνεται ότι ναι μεν η κρατική ιδιοκτησία είναι όντως κοινωνική ιδιοκτησία, αλλά η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής δεν φτάνει σ' αυτό το σημείο στο νικηφόρο τέρμα της, ούτε όταν όλα τα μέσα παραγωγής (συγκεντρωμένα και συνεταιριστικοποιημένα) περάσουν στα χέρια του κράτους. Αυτό το σημείο αποτελεί απλά την απαραίτητη προϋπόθεση για να περάσουμε στην πλήρη κοινωνικοποίηση – που είναι ο επαναστατικός μετασχηματισμός της ιδιωτικής σε κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών, των ισότιμων ενωμένων ατόμων. Φαίνεται, και είναι και σήμερα απόλυτα βέβαιοι, ότι το τέρμα της κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής φτάνει ως την κρατικοποίηση όλων των μέσων παραγωγής, ότι η κρατικοποίηση αυτή είναι η πλήρης κοινωνικοποίηση και είναι έτσι η τελευταία μορφή ιδιοκτησίας στην ανθρώπινη ιστορία, που επιτυγχάνεται στον κομμουνισμό.

Στη συζήτησή τους δεν φαίνεται να πρόσεξαν επίσης καθόλου τις διαδικασίες απονέκρωσης του κράτους της δικτατορίας του προλεταριάτου, άφησαν αυτό το ζήτημα ως μια υπόθεση πολύ μακρινού μέλλοντος, και ορισμένοι φαντάστηκαν – και το διατύπωσαν ρητά και κατηγορηματικά – ότι είναι δυνατόν να έχουμε κράτος ακόμα και στην ανώτερη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Συζητούσαν, λοιπόν, για το σοσιαλισμό – α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, και τάλεγαν αυτά έχοντας βαθιά πίστη ότι εκφράζουν απόλυτα τους κλασικούς του μαρξισμού, ενώ, αν είχαν εντυφλήσει βαθύτερα στο βασικό έργο του μαρξισμού, στο "Κεφάλαιο", και είχαν δώσει μεγαλύτερη προσοχή σε μια σειρά σημαντικά έργα του μαρξισμού, όπως στο "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα", θα είχαν διαπιστώσει ότι οι ιδρυτές

του μαρξισμού τοποθετούσαν ήδη σ' αυτό το σημείο την "κατάργηση των τάξεων" και την "απονέκρωση του πολιτικού κράτους". Και επιπλέον θα ήξεραν ότι ήδη «στην πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας», στη «συντροφική κοινωνία, τη θεμελιωμένη στην κοινοκτημοσύνη των μέσων παραγωγής», στην «κομμουνιστική κοινωνία, όχι όπως έχει εξελιχθεί πάνω στη δική της βάση, μα αντίθετα όπως ακριβώς προβάλλει από την κεφαλαιοκρατική κοινωνία» «ύστερα από μακρόχρονα κοιλοπονήματα» της μεταβατικής περιόδου, «οι παραγωγοί δεν ανταλλάσσουν τα προϊόντα τους [Η έμφαση δική μας]». ¹⁸⁶

Ήταν – και είναι και σήμερα – σίγουροι ότι αυτό που "νίκησε" στα μέσα της δεκαετίας του 1930, δηλαδή "ο σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας", είναι μια κοινωνία με τάξεις, το κράτος της είναι η δικτατορία του προλεταριάτου και η οικονομική της βάση είναι η κρατική ιδιοκτησία, συνεπικουρούσης της συνεταιριστικής. Την ίδια στιγμή ονομάζουν αυτή την κοινωνία "πρώτη βαθμίδα του κομμουνισμού". Είναι μεν κομμουνιστική, κατά τα λεγόμενά τους, αλλά οι τάξεις δεν καταργήθηκαν, η δικτατορία του προλεταριάτου δεν απονεκρώθηκε, η ιδιωτική ιδιοκτησία δεν μετασχηματίστηκε σε κοινή ιδιοκτησία, σε κοινοκτημοσύνη των παραγωγών, όπως θα έπρεπε σύμφωνα με τους ιδρυτές του μαρξισμού και το Λένιν, αν πράγματι είχαμε φτάσει στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Τελικά είδαμε ότι η κοινωνική εξέλιξη δεν ήταν καθόλου ανεπίστρεπτη σ' αυτό το σημείο. Για να γίνει ανεπίστρεπτη, έπρεπε τουλάχιστον να καταργηθούν οι τάξεις και να μην υπάρχει πλέον καμιά κοινωνικοπολιτική δύναμη που να ενδιαφέρεται και να προωθεί αυτό το πισωγύρισμα.

Η πίστη μας ότι, αφού νικήσει η εργατική τάξη και σταθεροποιήσει την πολιτική της εξουσία, μετατρέποντάς την σε διαρκή δικτατορία του προλεταριάτου, η κοινωνική εξέλιξη

προς τα μπρος είναι εξασφαλισμένη και κάθε δυνατότητα πισω-
γυρίσματος εξέλειπε δια παντός, αποδείχτηκε σαθρή, βαθιά
λαθεμένη, πραγματικός μύθος, μια πίστη πέρα για πέρα ουτοπι-
κή, ένα πραγματικό ουτοπικό παραλήρημα, μακριά από κάθε
επιστημονική τεκμηρίωση.

Και φυσικό επακόλουθο ήταν αργά ή γρήγορα να διαψευ-
στούμε έμπρακτα και με οικτρό τρόπο.

Διαψευστήκαμε, λοιπόν, οικτρά με αποτέλεσμα να αρχίσουν
πάλι τα ερωτήματα για ζητήματα που ήταν προ πολλού λυμένα
από τους ίδιους τους ιδρυτές του μαρξισμού και δεν ήταν ζητή-
ματα που τον 19^ο αιώνα ήταν μεν σωστά, αλλά τα άλλαξε ο
Λένιν στις νέες συνθήκες του ιμπεριαλισμού κατά τον 20^ό
αιώνα, όπως θα δείξουμε αμέσως παρακάτω. Ζητήματα που,
κυρίως το δεύτερο, καταταλαιτώρησαν, ως μη όφειλαν, το
Παγκόσμιο Κομμουνιστικό Κίνημα για πάνω από πέντε δεκαε-
τίες του 20^{ού} αιώνα:

- Είναι δυνατή η νίκη της προλεταριακής επανάστασης με
την έννοια της κατάκτησης της εργατικής εξουσίας και η
μετατροπή της σε μόνιμη δικτατορία του προλεταριάτου
σε μία μόνη χώρα ή ομάδα χωρών;
- Είναι δυνατή η τελική νίκη της επανάστασης, δηλαδή η
κατάκτηση του σοσιαλισμού – πρώτης φάσης της κομμουνι-
στικής κοινωνίας σε μία μόνη χώρα ή σε ένα τμήμα μόνο
του κόσμου;

Μάλιστα σύμφωνα με τις διακηρύξεις τους "η ταξική πάλη
οξυνόταν αντί να καταργηθεί"! Πράγματι είναι ένας εντελώς
πρωτότυπος σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής
κοινωνίας με τις ταξικές αντιθέσεις να οξύνονται!!!

Στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ού} αιώνα, πριν το 1917, ήταν
κυρίαρχη η αντίληψη στο παγκόσμιο εργατικό κίνημα ότι η νίκη
της προλεταριακής επανάστασης και η εγκαθίδρυση της εργατι-

κής εξουσίας θα επιτυγχάνονταν ταυτόχρονα στις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης. Η νίκη της Οκτωβριανής Επανάστασης το 1917 και η εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου στη Ρωσία έδωσαν ιστορικά και στην πράξη θετική επιβεβαίωση της θέσης που είχε διατυπώσει ο Λένιν πριν το 1917, για τη δυνατότητα νίκης της προλεταριακής επανάστασης στην πρώτη της πράξη (δηλαδή για την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας) σε μία χώρα ή ομάδα χωρών.

Ο Λένιν, οι μπολσεβίκοι και ολόκληρη η Γ' Διεθνής, θεωρώντας δυνατή την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας σε μία χώρα, δεν πίστευαν καθόλου ότι η τελική νίκη της επανάστασης, δηλαδή η κατάκτηση της αταξικής και ακρατικής, της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας, είναι δυνατή στα πλαίσια μίας χώρας ή μίας ομάδας χωρών. Αντίθετα πίστευαν και το διακήρυτταν ότι αυτή η νίκη μπορεί να επιτευχθεί μόνο παγκόσμια. Αυτά μέχρι το 1924. Από τότε τα πράγματα άλλαξαν.

Μετά το θάνατο του Λένιν, και συγκεκριμένα την περίοδο 1924-27, υπήρξαν στο μπολσεβίκικο κόμμα έντονες αντιπαράθεσεις πάνω σε μια σειρά ζητήματα. Ένα από αυτά ήταν και το ζήτημα της τελικής νίκης της σοσιαλιστικής επανάστασης, της επίτευξης δηλαδή του σοσιαλισμού – πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας. Είναι αυτή δυνατή σε μία χώρα ή ομάδα χωρών ή απαιτείται για κάτι τέτοιο η παγκόσμια νίκη;

Στο μπολσεβίκικο κόμμα, όπως και στα κόμματα της Γ' Διεθνούς, δεν υπήρχε δεύτερη σκέψη: Η επανάσταση νικάει αρχικά σε μία χώρα ή ομάδα χωρών, εγκαθιδρύει τη δικτατορία του προλεταριάτου και, προχωρώντας στους μεταβατικούς επαναστατικούς μετασχηματισμούς, οδηγείται στην τελική της νίκη, στην επίτευξη της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας, που είναι δυνατή μόνο σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτά όμως, όπως είπαμε ήδη, ως το 1924. Από το Δεκέμβρη του 1924, ο Στάλιν

αρχίζει σιγά-σιγά να διολισθαίνει στην αντίληψη ότι ο σοσιαλισμός είναι δυνατό να νικήσει σε μία χώρα, και, μέσα από μια σειρά συλλογισμούς και κατασκευές, θα φτάσει στα επόμενα χρόνια στην ολοκλήρωση της θεωρίας του περί δυνατότητας της τελικής νίκης του σοσιαλισμού στη Σοβιετική Ένωση. Ο σοσιαλισμός, λοιπόν, πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, μπορεί να επιτευχθεί στη Σοβιετική Ένωση – δεν χρειάζεται για κάτι τέτοιο η παγκόσμια νίκη!

Φυσικά, από την πρώτη στιγμή της εμφάνισης της νέας θεωρίας του συνάντησε την έντονη εσωκομματική εναντίωση, αρχικά της "Αριστερής Αντιπολίτευσης" με επικεφαλής τον Τρότσκι και στη συνέχεια μιας σειράς παλιών μπολσεβίκων (Ζηνόβιεφ, Κάμενεφ, Ράντεκ κ.ά.), που τελικά συνασπίστηκαν με τον Τρότσκι και σχημάτισαν την "Ενωμένη Αντιπολίτευση". Όλοι αυτοί κατηγορούσαν το Στάλιν και την πλειοψηφία της ηγεσίας του κόμματος για εγκατάλειψη του μαρξισμού και της λενινιστικής παράδοσης στο ζήτημα της τελικής νίκης της επανάστασης και σε μια σειρά άλλα ζητήματα.

Υπέρ των απόψεων της αντιπολίτευσης ήρθε να συνηγορήσει και το βιβλίο του Ένγκελς "Αρχές το Κομμουνισμού", που για πρώτη φορά δημοσιεύτηκε το 1923 στη Σοβιετική Ένωση. Στο βιβλίο αυτό, που γράφτηκε το 1847, περιέχονταν και η γνωστή θέση των Μαρξ-Ένγκελς, ότι η τελική νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης, η εγκαθίδρυση δηλαδή της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας, μπορεί να επιτευχθεί μόνο παγκόσμια, «θα γίνει [...] σε όλες τις πολιτισμένες χώρες [...] ταυτόχρονα».¹⁸⁷

Ο Στάλιν όμως δεν πτοείται! Έχει έτοιμη την απάντησή του:

Στην εισήγηση στη 15^η Πανενοσιακή συνδιάσκεψη του μπολσεβικικού κόμματος, στη 1η Νοέμβρη 1926, θα πει:

«Ποια λύση έδιναν σ' αυτό το πρόβλημα οι μαρξιστές παλιότερα, στην πέμπτη λχ. δεκαετία του περασμένου αιώνα, ή στην έκτη και έβδομη δεκαετία και γενικά στην περίοδο που δεν

υπήρχε ακόμα ο μονοπωλιακός καπιταλισμός, τότε που ο νόμος της ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλισμού δεν είχε ακόμα ανακαλυφθεί και δε μπορούσε να ανακαλυφθεί, τότε που για το λόγο αυτό, το ζήτημα της νίκης του σοσιαλισμού σε ξεχωριστές χώρες δεν είχε τεθεί ακόμα από την άποψη που τέθηκε αργότερα; Όλοι εμείς, οι μαρξιστές, αρχίζοντας από το Μαρξ και τον Ένγκελς, είχαμε τότε τη γνώμη, ότι είναι αδύνατη η νίκη του σοσιαλισμού σε μία, ξεχωριστά παρμένη χώρα, ότι για να νικήσει ο σοσιαλισμός είναι απαραίτητη η ταυτόχρονη επανάσταση σε μια σειρά χώρες, σε μια σειρά τουλάχιστο από τις πιο αναπτυγμένες, τις πιο πολιτισμένες χώρες». ¹⁸⁸ Θα παραθέσει τις σχετικές περικοπές από το έργο του Ένγκελς και θα διαβεβαιώσει ότι αυτό ήταν τότε σωστό, ενώ δεν είναι πλέον σωστό στις συνθήκες του μονοπωλιακού καπιταλισμού.

«Ήταν άραγε σωστό αυτό [...] στις συνθήκες του προμονοπωλιακού καπιταλισμού, ήταν σωστό αυτό για κείνη την περίοδο, που τόγραψε ο Ένγκελς; Ναι, ήταν σωστό.

Είναι άραγε σωστή αυτή η θέση σήμερα, στις νέες συνθήκες του μονοπωλιακού καπιταλισμού και της προλεταριακής επανάστασης; Όχι, δεν είναι σωστή πια». ¹⁸⁹

Η θέση αυτή, θα συνεχίσει ο Στάλιν, άλλαξε στις συνθήκες του ιμπεριαλισμού, άλλαξε «[...] τώρα που ο νόμος της ανισόμετρης ανάπτυξης, που ανακάλυψε ο Λένιν, μετατράπηκε σε αφετηρία της θεωρίας για τη νίκη του σοσιαλισμού σε ξεχωριστές χώρες, – σ' αυτές τις συνθήκες η παλιά διατύπωση του Ένγκελς δεν είναι σωστή πια, σ' αυτές τις συνθήκες πρέπει αναπόφευχτα ν' αντικατασταθεί με μια άλλη διατύπωση, που να μιλά για τη δυνατότητα της νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα». ¹⁹⁰

Την αντικατάσταση της διατύπωσης, διαβεβαιώνει ο Στάλιν, την έκανε ο Λένιν! Στο σημείο αυτό ο Στάλιν επιδίδεται σε ύμνους προς το μεγαλείο του Λένιν και επιχειρεί να δικαιολο-

γήσει τους Μαρξ-Ένγκελς, που βέβαια, δεν ήταν δυνατό να προβλέψουν όλες τις δυνατότητες της ταξικής πάλης 50-60 χρόνια πριν αυτές εμφανιστούν:

«Το μεγαλείο του Λένιν σα συνεχιστή του Μαρξ και του Ένγκελς βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός, ότι δεν υπήρξε ποτέ δούλος του γράμματος του μαρξισμού. Στις έρευνές του ακολουθούσε την υπόδειξη του Μαρξ, που έλεγε επανειλημμένα, ότι ο μαρξισμός δεν είναι δόγμα, αλλά καθοδήγηση για δράση. [...] Το μεγαλείο του Λένιν βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι έβαλε ανοιχτά και τίμια, χωρίς ταλαντεύσεις, το ζήτημα της ανάγκης μιας νέας διατύπωσης για τη δυνατότητα της νίκης της προλεταριακής επανάστασης σε ξεχωριστές χώρες, χωρίς να φοβάται ότι οι οπορτουνιστές όλων των χωρών θα γαντζωθούν από την παλιά διατύπωση, προσπαθώντας να σκεπάσουν το οπορτουνιστικό τους έργο με το όνομα του Μαρξ και του Ένγκελς.

Από το άλλο μέρος θα ήταν παράξενο να έχουμε την απαίτηση από το Μαρξ και τον Ένγκελς, όσο μεγαλοφυείς στοχαστές κι αν ήταν, να προβλέψουν με ακρίβεια, 50-60 χρόνια πριν από τον αναπτυγμένο μονοπωλιακό καπιταλισμό, όλες τις δυνατότητες της ταξικής πάλης του προλεταριάτου, που εμφανίστηκαν στην περίοδο του μονοπωλιακού, του ιμπεριαλιστικού καπιταλισμού».¹⁹¹

Στο κλείσιμο της 15ης Πανερωσιακής Συνδιάσκεψης του κόμματος ο Στάλιν θα επανέλθει στο ζήτημα και προφανώς απαντώντας στις κατηγορίες της εσωκομματικής αντιπολίτευσης ότι διαστρεβλώνει το λενινισμό και κατασκευάζει την αντιλενινιστική θεωρία της νίκης του σοσιαλισμού σε μία χώρα, δηλώνει με έμφαση ότι αυτή η θεωρία δεν είναι δική του, ούτε κανενός άλλου, είναι θεωρία που την πρωτοδιατύπωσε ο Λένιν.

Είτε:

«Πρέπει να αναγνωρίσουμε, σύντροφοι, ότι ακριβώς ο Λένιν

και όχι κανένας άλλος ανακάλυψε την αλήθεια για τη δυνατότητα της νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα. Δε μπορεί κανείς ν' αφαιρέσει από το Λένιν εκείνο που του ανήκει δικαιωματικά. Δεν πρέπει να φοβόμαστε την αλήθεια, πρέπει να έχουμε το θάρρος να λέμε την αλήθεια, πρέπει να έχουμε το θάρρος να πούμε ανοιχτά, ότι ο Λένιν ήταν ο πρώτος από τους μαρξιστές, που έβαλε με καινούργιο τρόπο το ζήτημα της νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα και το έλυσε καταφατικά.

Μ' αυτό δε θέλω καθόλου να πω, ότι ο Λένιν, σα στοχαστής, στεκόταν πιο ψηλά από τον Ένγκελς ή το Μαρξ. Μ' αυτό θέλω να πω μόνο δύο πράγματα:

πρώτο: δε μπορούμε να ζητάμε από τον Ένγκελς ή το Μαρξ, όσο μεγαλοφυείς στοχαστές κι αν ήταν, να προβλέψουν στην περίοδο του προμονοπωλιακού καπιταλισμού όλες τις δυνατότητες της ταξικής πάλης του προλεταριάτου και της προλεταριακής επανάστασης, που παρουσιάστηκαν ύστερα από μισό αιώνα, στην περίοδο του αναπτυσσόμενου μονοπωλιακού καπιταλισμού·

δεύτερο: δεν υπάρχει τίποτε το εκπληκτικό στο γεγονός ότι ο Λένιν, σα μεγαλοφυής μαθητής του Ένγκελς και του Μαρξ, μπόρεσε να συλλάβει τις νέες δυνατότητες της προλεταριακής επανάστασης στις νέες συνθήκες ανάπτυξης του καπιταλισμού και ανακάλυψε έτσι την αλήθεια για τη δυνατότητα της νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα.

[...] Ο Λένιν κατόρθωσε να ανακαλύψει την αλήθεια για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα, γιατί δε θεωρούσε το μαρξισμό δόγμα, αλλά καθοδήγηση για δράση, δεν ήταν δούλος του γράμματος, αλλά ήξερε να συλλαμβάνει το κύριο, το βασικό στο μαρξισμό». ¹⁹²

Από την εποχή λοιπόν (1924-27), που ο Στάλιν διατύπωσε το συμπέρασμα ότι είναι δυνατή η πλήρης νίκη του σοσιαλισμού στη Σοβιετική Ένωση, δηλαδή σε μία μόνη χώρα, από τότε επι-

κράτησε σιγά-σιγά η αντίληψη ότι αυτό (η κατάκτηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας σε μία μόνη χώρα) είναι γνήσιος λενινισμός. Και όσοι το αμφισβητούσαν ξέπεσαν στο σοσιαλδημοκρατισμό, πέρασαν στο στρατόπεδο του μικροαστικού σοσιαλισμού, στον τροτσικισμό.

Από τότε μάλιστα, που στα μέσα της δεκαετίας του '80 του 20^{ου} αιώνα διακηρύχθηκε πανηγυρικά ότι στη Σοβιετική Ένωση νίκησε οριστικά ο σοσιαλισμός-πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας, καμιά πλέον αμφισβήτηση της ορθότητας αυτού του συμπεράσματος του Στάλιν δεν ήταν πλέον νοητή στο πλαίσιο του κομμουνιστικού κινήματος.

Από τότε και μέχρι την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και την παράδοσή της ξανά στο δόκανο του καπιταλισμού, οι θέσεις αυτές του Στάλιν γνώρισαν επί 7 δεκαετίες μια μαζική αναπαραγωγή. Οι θέσεις αυτές υπάρχουν στον ένα ή τον άλλο βαθμό σε όλα τα εγχειρίδια και σ' όλα τα βιβλία που αναφέρονται στο θέμα, σε όλες τις εκδόσεις του κομμουνιστικού κινήματος. Επιλέγουμε δύο χαρακτηριστικά αποσπάσματα από κείμενα του πιο αρμόδιου ιδεολογικού ιδρύματος, του Ινστιτούτου Μαρξισμού-Λενινισμού της Κεντρικής Επιτροπής (ΚΕ) του ΚΚΣΕ.

Στον πρόλογο του Ινστιτούτου στον τέταρτο τόμο των Απάντων των Μαρξ-Ένγκελς (MEW = Marx Engels Werke), στον οποίο συμπεριλαμβάνεται το έργο του Ένγκελς "Αρχές του Κομμουνισμού", όπου διατυπώνεται η σχετική θέση, διαβάζουμε:

«Στις "Αρχές του Κομμουνισμού" υπάρχει η γνωστή διατύπωση του Ένγκελς για το αδύνατο της νίκης του σοσιαλισμού σε μία ξεχωριστή χώρα. Αυτή η θέση, που ήταν σωστή για την προμονοπωλιακή εποχή του καπιταλισμού, πάλιωσε στην εποχή του μονοπωλιακού καπιταλισμού, όπου η δράση του νόμου της ανισόμετρης, ορμητικής οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης των καπιταλιστικών χωρών καθορίζει και την ωρίμανση της προλεταριακής επανάστασης σε διαφορετικές χρονικές περιό-

δους στις διάφορες χώρες. Η παλιωμένη στις νέες ιστορικές συνθήκες φόρμουλα του Ένγκελς αντικαταστάθηκε από τη νέα θέση του Β. Ι. Λένιν για τη δυνατότητα νίκης του σοσιαλισμού αρχικά σε μερικές χώρες ή και σε μία ξεχωριστή χώρα, και το αδύνατο να νικήσει ο σοσιαλισμός ταυτόχρονα σε όλες ή στις περισσότερες χώρες». ¹⁹³

Σε όλα τα σημεία των έργων του Μαρξ και του Ένγκελς όπου γίνεται λόγος για ταυτόχρονη νίκη της επανάστασης ή κάτι παραπλήσιο, το Ινστιτούτο βάζει σε παραπομπή την παρακάτω σημείωση:

«Το συμπέρασμα ότι η προλεταριακή επανάσταση είναι δυνατή μόνο ταυτόχρονα στις πιο αναπτυγμένες χώρες και ότι, ως εκ τούτου, είναι αδύνατο να πραγματοποιηθεί νικηφόρα σε μία ξεχωριστή χώρα βρήκε την τελική του διατύπωση στο γραπτό του Ένγκελς "Αρχές του Κομμουνισμού". Η θέση αυτή ήταν σωστή για την περίοδο του προμονοπωλιακού καπιταλισμού.

Στις νέες ιστορικές συνθήκες, ο Β. Ι. Λένιν ξεκινώντας από το νόμο της ανισόμετρης οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης του καπιταλισμού στην εποχή του ιμπεριαλισμού, που ανακάλυψε ο ίδιος, κατέληξε στο νέο συμπέρασμα, ότι η νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης είναι αρχικά δυνατή σε μερικές χώρες ή ακόμα και σε μία χώρα, και υπογραμμίζει μ' αυτό το αδύνατο της ταυτόχρονης νίκης της επανάστασης σε όλες ή στις περισσότερες χώρες. Αυτό το νέο συμπέρασμα διατυπώθηκε από τον Β. Ι. Λένιν για πρώτη φορά στο άρθρο του "Για τις Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης"». ¹⁹⁴

Ωστε, λοιπόν, ο Λένιν άλλαξε τις θέσεις του Μαρξ και του Ένγκελς γιατί δεν ίσχυαν πια στις νέες συνθήκες του ιμπεριαλισμού!!! Απέδειξε με βάση το νόμο της ανισόμετρης ανάπτυξης, που ανακάλυψε ο ίδιος, ότι όχι μόνο η κατάκτηση της εργατικής εξουσίας (νίκη της επανάστασης στην πρώτη της πράξη) αλλά και η επίτευξη της σοσιαλιστικής κοινωνίας (τελική νίκη της

επανάστασης) είναι δυνατή αρχικά σε μερικές ή και σε μία μόνη χώρα!

Αυτά έλεγαν και αυτά έγραφαν επί 7 δεκαετίες. Όποιος αμφισβητούσε τα γραφόμενα και τα λεγόμενά τους ήταν αντικομματικός, αντιλενινιστής, ήταν τροτσκιστής, καθώς κατά την άποψή τους, μια από τις βασικές διαφορές ανάμεσα στο λενινισμό και τον τροτσκισμό ήταν ακριβώς αυτή, ότι, δηλαδή, ο λενινισμός θεωρεί τη νίκη του ολοκληρωμένου σοσιαλισμού δυνατή στα πλαίσια μίας ξεχωριστής χώρας, ενώ μόνο ο τροτσκισμός το αρνείται και θεωρεί ότι η τελική νίκη του σοσιαλισμού μπορεί να επιτευχθεί μόνο παγκόσμια.

Πόση αλήθεια ή μάλλον πόση αναλήθεια κρύβεται σ' αυτούς ή σε παραπλήσιους ισχυρισμούς, θα το δείξουμε αμέσως παρακάτω. Γι' αυτό πρέπει να πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά, για να δούμε τι πραγματικά είπαν στα σχετικά ζητήματα οι ιδρυτές του μαρξισμού, τι ακριβώς είπε ο Ένγκελς στο επίμαχο γραπτό του "Αρχές του Κομμουνισμού", και εάν, σε τι και κατά πόσο διαφοροποιήθηκε ο Λένιν από τις θέσεις των δασκάλων του. Για να δούμε στη συνέχεια πώς τοποθετήθηκε ο Στάλιν, ποιες ακριβώς ήταν οι πραγματικές και όχι οι κατασκευασμένες διαφορές του λενινισμού και του τροτσκισμού στο σχετικό ζήτημα, και πώς μπαίνουν τα ζητήματα της επανάστασης και του σοσιαλισμού στις σημερινές συνθήκες.

3.5.1 Οι θέσεις του Μαρξ και του Ένγκελς

Όπως είδαμε παραπάνω (στο 3.2), οι ιδρυτές του μαρξισμού έβλεπαν την προλεταριακή επανάσταση όχι ως ένα μονόπρακτο έργο, αλλά ως μια ολόκληρη περίοδο από ανατροπές και επαναστατικούς μετασχηματισμούς, βίαιης ανατροπής του παλιού και δημιουργικής οικοδόμησης του καινούργιου. Η επανάσταση

αρχίζει με την ανατροπή του καπιταλισμού, το τσάκισμα του αστικού κράτους και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου. Αυτό είναι το πρώτο βήμα της επανάστασης, είναι η νίκη της στην πρώτη της πράξη σε μια χώρα – δεν μιλούσαν εδώ για παγκόσμια νίκη.

Η επανάσταση όμως δεν σταματάει σ' αυτό. Συνεχίζεται με τους επαναστατικούς μετασχηματισμούς της μεταβατικής περιόδου ως την κατάργηση των τάξεων και την απονέκρωση του πολιτικού κράτους, ως την κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας των ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών, ως το σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Εδώ βρίσκεται το νικηφόρο τέρμα, η τελική νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης, σύμφωνα με το Μαρξ και τον Ένγκελς. Και οι ιδρυτές του μαρξισμού είναι σαφείς και κατηγορηματικοί: *Αυτή η τελική νίκη είναι δυνατή μόνο παγκόσμια*, "μονομιάς και ταυτόχρονα", σε αντίθεση με τη νίκη στην πρώτη της πράξη, που ποτέ οι Μαρξ-Ένγκελς δεν ισχυρίστηκαν ότι πραγματοποιείται ταυτόχρονα.

Στο κοινό τους έργο "Γερμανική Ιδεολογία", ήδη το 1845-46 θα γράψουν για το νικηφόρο τέρμα της προλεταριακής επανάστασης, για τον κομμουνισμό:

«Αυτή η "αλλοτρίωση" (για να χρησιμοποιήσουμε έναν όρο που θα είναι κατανοητός στους φιλόσοφους), μπορεί βέβαια να καταργηθεί μονάχα αν είναι δεδομένες δύο πρακτικές προϋποθέσεις. Για να γίνει αυτή μια "αφόρητη" δύναμη, δηλαδή μια δύναμη που να επαναστατήσουν εναντίον της οι άνθρωποι, πρέπει αναγκαστικά να έχει κάνει τη μεγάλη μάζα της ανθρωπότητας "χωρίς ιδιοκτησία", και να βρίσκεται η μεγάλη αυτή μάζα σε αντίφαση με έναν κόσμο πλούτου και πολιτισμού, που υπάρχει πραγματικά. Και οι δύο αυτοί όροι προϋποθέτουν μια μεγάλη αύξηση της παραγωγικής δύναμης, έναν υψηλό βαθμό ανάπτυξής της. Και, από την άλλη μεριά, αυτή η ανά-

πτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (που η ίδια συνεπάγεται την πραγματική εμπειρική ύπαρξη των ανθρώπων στο επίπεδο της παγκόσμιας ιστορίας, και όχι σε τοπικό επίπεδο), είναι μια απόλυτα αναγκαία πραγματική προϋπόθεση, γιατί χωρίς αυτήν η στέρση θα γινόταν απλώς γενική, και με τη φτώχεια θα ξανάρχιζε ο αγώνας για τα αναγκαία και θα αναπαράγονταν αναγκαστικά όλες οι παλιές βρωμιές. Και είναι επιπλέον αναγκαία προϋπόθεση, επειδή μονάχα μ' αυτή την καθολική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων εγκαθιδρύεται μια παγκόσμια επικοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους, που παράγει σ' όλα τα έθνη ταυτόχρονα το φαινόμενο της μάζας "χωρίς ιδιοκτησία" (παγκόσμιος συναγωνισμός), κάνει κάθε έθνος να εξαρτιέται από τις επαναστάσεις των άλλων, και τελικά έχει βάλει τα παγκόσμια-ιστορικά, με εμπειρικό τρόπο παγκόσμια, άτομα στη θέση των τοπικών ατόμων. Δίχως αυτό, 1) ο κομμουνισμός δε θα μπορούσε να υπάρξει παρά μόνο σαν ένα τοπικό γεγονός, 2) οι ίδιες οι δυνάμεις επικοινωνίας δε θα μπορούσαν να αναπτυχθούν σαν παγκόσμιες, επομένως σαν αφόρητες δυνάμεις: θα παραμένανε τοπικές "περιστάσεις" περιτριγυρισμένες από δεισιδαιμονία, και 3) κάθε επέκταση της επικοινωνίας θα καταργούσε τον τοπικό κομμουνισμό. *Εμπειρικά, ο κομμουνισμός είναι δυνατός μονάχα σαν πράξη των κυρίαρχων λαών μονομιάς και ταυτόχρονα, * πράγμα που προϋποθέτει την παγκόσμια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την παγκόσμια επικοινωνία που συνδέεται με τον κομμουνισμό* [Η έμφαση με πλάγια τυπογραφικά στοιχεία δική μας. Η έμφαση με αραιά τυπογραφικά στοιχεία των Μαρξ – Ένγκελς]». ¹⁹⁵

* Στην έκδοση MEGA: «"auf einmal" oder gleichzeitig» ("μονομιάς" ή ταυτόχρονα), MEW, τ.3, Dietz Verlag Berlin 1969, σ. 35

Η κομμουνιστική επανάσταση δεν μπορεί να φτάσει στη νικηφόρα ολοκλήρωσή της σε μία ξεχωριστή χώρα ή ομάδα χωρών. Η τελική της νίκη, που είναι ταυτόσημη με την άρση (Aufhebung) της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την κατάκτηση της σοσιαλιστικής – κομμουνιστικής κοινωνίας, μπορεί να υπάρξει μόνο παγκόσμια. Δεν μπορεί να γίνει διαφορετικά στις συνθήκες του παγκοσμιοποιημένου συναγωνισμού και της παγκόσμιας αγοράς που δημιούργησε για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία η βιομηχανική επανάσταση, η εμφάνιση, επέκταση και επικράτηση της μεγάλης βιομηχανίας στην υλική παραγωγή. Οι Μαρξ και Ένγκελς γράφουν στη "Γερμανική Ιδεολογία" για την αλληλεξάρτηση του κόσμου στις συνθήκες του "παγκοσμιοποιημένου συναγωνισμού και της παγκόσμιας αγοράς":

«Η μεγάλη βιομηχανία παγκοσμιοποίησε [...] το συναγωνισμό [...], δημιούργησε τα μέσα επικοινωνίας και τη σύγχρονη παγκόσμια αγορά, υπόταξε το εμπόριο, μετέτρεψε όλο το κεφάλαιο σε βιομηχανικό κεφάλαιο, και έτσι γέννησε τη γρήγορη κυκλοφορία (ανάπτυξη του νομισματικού συστήματος) και τη συγκεντροποίηση του κεφαλαίου. [...] Γέννησε την παγκόσμια ιστορία για πρώτη φορά, μια που έκανε όλα τα πολιτισμένα έθνη, και καθένα άτομο μέσα σ' αυτά, να εξαρτιέται για την ικανοποίηση των αναγκών του από ολόκληρο τον κόσμο, καταστρέφοντας έτσι την μέχρι τότε φυσική αποκλειστικότητα των ξεχωριστών εθνών. Υπέταξε τη φυσική επιστήμη στο κεφάλαιο και αφαίρεσε από τον καταμερισμό εργασίας και την τελευταία της εξωτερική όψη σε φυσικού φαινομένου. Κατέστρεψε κάθε φυσικό στοιχείο γενικά, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό μέσα στην εργασία, και διέλυσε όλες τις φυσικές σχέσεις για να τις κάνει χρηματικές σχέσεις. [...] Γενικά, η μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε παντού τις ίδιες σχέσεις ανάμεσα στις τάξεις της κοινωνίας και έτσι κατέστρεψε την ιδιόμορφη ατομικότητα των διάφορων εθνότητων. Και τελικά, ενώ η αστική τάξη κάθε

έθνους διατηρούσε ξεχωριστά εθνικά συμφέροντα, η μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε μια τάξη, που σε όλα τα έθνη έχει τα ίδια συμφέροντα και που γι' αυτήν η εθνικότητα έχει ήδη πεθάνει, μια τάξη, που είναι πραγματικά απαλλαγμένη από όλο τον παλιό κόσμο και ταυτόχρονα στέκεται αντιμέτωπη σ' αυτόν. Η μεγάλη βιομηχανία κάνει αφόρητη όχι μόνο τη σχέση του εργάτη προς τον κεφαλαιοκράτη, αλλά και την ίδια την εργασία». ¹⁹⁶

Με την σταδιακή καταστροφή της αρχικής απομόνωσης των ξεχωριστών εθνών η ιστορία γίνεται βαθμιαία παγκόσμια ιστορία και μεμονωμένα ιστορικά γεγονότα μετατρέπονται σε παγκόσμια ιστορικά γεγονότα.

«Έτσι λόγου χάρη, αν στην Αγγλία εφευρεθεί μια μηχανή, που στερεί το ψωμί χιλιάδων εργατών στην Ινδία και την Κίνα, και ανατρέπει όλη τη μορφή ύπαρξης αυτών των κρατών, τότε αυτή η εφεύρεση γίνεται ένα παγκόσμιο ιστορικό γεγονός». ¹⁹⁷

Η ως τώρα ιστορία δείχνει ότι οι άνθρωποι έχουν υποδουλωθεί στην τεράστια δύναμη της παγκόσμιας αγοράς. «Η παγκόσμια αγορά αποτελεί την προϋπόθεση για τη μαζική ύπαρξη των εργατών που είναι μόνον εργάτες, για τη μαζική ύπαρξη εργατικής δύναμης που είναι αποκομμένη από το κεφάλαιο ή από κάθε είδος έστω και περιορισμένης ικανοποίησης – όπως επίσης αποτελεί προϋπόθεση και για την όχι πλέον μόνο πρόσκαιρη απώλεια και αυτής της ίδιας της εργασίας ως σίγουρης πηγής ζωής, που προκύπτει από το συναγωνισμό». ¹⁹⁸

Αυτή η υποδουλωτική δύναμη, η παγκόσμια αγορά, πρέπει να καταργηθεί, για να επιτευχθεί η απελευθέρωση των ατόμων. Και θα την καταργήσει η κομμουνιστική επανάσταση, η επανάσταση του προλεταριάτου, ενός προλεταριάτου που μπορεί να υπάρξει μονάχα παγκόσμια, όπως και ο κομμουνισμός. «Το προλεταριάτο μπορεί να υπάρξει μονάχα παγκόσμια – ιστορικά, όπως και ο κομμουνισμός, η δραστηριότητα του προλεταριάτου μπορεί να έχει μονάχα μια "παγκόσμια-ιστορική" ύπαρξη. Πρό-

κειται για παγκόσμια-ιστορική ύπαρξη ατόμων, δηλαδή ύπαρξη ατόμων που συνδέεται άμεσα με την παγκόσμια ιστορία». ¹⁹⁸

Το προλεταριακό κίνημα μέσω της επανάστασής του θα ανατρέψει την υπάρχουσα κοινωνική κατάσταση, θα οδηγήσει την επανάσταση ως την τελική της νίκη, ως τη διάλυση της παγκόσμιας αγοράς και την άρση (Aufhebung) της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, πραγματοποιώντας την απελευθέρωση του κάθε ξεχωριστού ατόμου.

«Στην ως τώρα ιστορία αποτελεί ασφαλώς [...] ένα εμπειρικό γεγονός ότι τα χωριστά άτομα, με τη διεύρυνση της δραστηριότητάς τους σε παγκόσμια-ιστορική δραστηριότητα, έχουν όλο και περισσότερο υποδουλωθεί σε μια δύναμη ξένη προς αυτά [...], μια δύναμη που έχει γίνει όλο και πιο τεράστια και, τελικά, αποδεικνύεται πως είναι η *παγκόσμια αγορά*. Αλλά είναι επίσης εμπειρικά διαπιστωμένο ότι με την ανατροπή της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης από την κομμουνιστική επανάσταση [...] και με την άρση [Aufhebung] της ιδιωτικής ιδιοκτησίας που είναι ταυτόσημη μ' αυτή, θα διαλυθεί αυτή η δύναμη, η τόσο μυστηριώδης για τους γερμανούς θεωρητικούς, και ότι τότε η απελευθέρωση κάθε ξεχωριστού ατόμου θα πραγματοποιείται στον ίδιο βαθμό που η ιστορία θα μετατρέπεται πλήρως σε παγκόσμια ιστορία. Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι ο πραγματικός πνευματικός πλούτος του ατόμου εξαρτιέται ολοκληρωτικά από τον πλούτο των πραγματικών του σχέσεων. Μόνο τότε θα απελευθερωθούν τα ξεχωριστά άτομα από τους διάφορους εθνικούς και τοπικούς φραγμούς, θα έρθουν σε πρακτική σύνδεση με την υλική (και πνευματική) παραγωγή όλου του κόσμου και θα είναι σε θέση να αποκτήσουν την ικανότητα να απολαμβάνουν αυτή την ολόπλευρη παραγωγή όλης της γης (τις δημιουργίες του ανθρώπου). Η *καθολική εξάρτηση*, αυτή η φυσική μορφή της *παγκόσμιας-ιστορικής* συνεργασίας των ατόμων, θα μετατραπεί απ' αυτήν την κομμουνιστι-

κή επανάσταση σε έλεγχο και συνειδητή κυριαρχία πάνω σ' αυτές τις δυνάμεις, οι οποίες, γεννημένες από την αμοιβαία αλληλεπίδραση των ανθρώπων, επιβλήθηκαν πάνω στους ανθρώπους και κυριάρχησαν πάνω τους σα δυνάμεις τελειώς ξένες προς αυτούς. [Η έμφαση με αραιά τυπογραφικά στοιχεία των Μαρξ – Ένγκελς].¹⁹⁹

Η κατάργηση, η άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, έγινε δυνατή μόνο στην εποχή της μεγάλης βιομηχανίας, κάτι τέτοιο ήταν σε προηγούμενες εποχές αδύνατο.

Όπως ήδη είπαμε, για την αντικατάσταση μιας μορφής ιδιοκτησίας με μια άλλη πρέπει να έχει δημιουργηθεί η αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις, πρέπει οι παραγωγικές δυνάμεις να έχουν αναπτυχθεί τόσο, ώστε να μη χωράνε πλέον στα στενά πλαίσια των παραγωγικών σχέσεων μέσα στις οποίες προχώρησαν στην ανάπτυξή τους, πρέπει οι υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις να αποτελούν πλέον φρένο, να εμποδίζουν την παραπέρα ολόπλευρη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Η ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής ήταν μια αναγκαιότητα στην εξέλιξη της παραγωγής για μια ολόκληρη ιστορική περίοδο. Είναι εκείνη η μορφή ιδιοκτησίας που έδωσε τεράστια ώθηση στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της ανθρωπότητας και δημιούργησε τις απαραίτητες προϋποθέσεις, ώστε να πάψει να είναι αναγκαία η ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής από μια μειοψηφία της κοινωνίας, η οποία εκμεταλλεύεται τους άμεσους παραγωγούς, τη μεγάλη λαϊκή πλειοψηφία. Η ιδιωτική ιδιοκτησία άρχισε να γίνεται εμπόδιο στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων για πρώτη φορά στη μεγάλη βιομηχανία, και η αντίφαση ανάμεσα στα εργαλεία παραγωγής και την ιδιωτική ιδιοκτησία είναι προϊόν της μεγάλης βιομηχανίας. Γράφουν οι Μαρξ-Ένγκελς στη "Γερμανική Ιδεολογία":

«[Στη] μεγάλη βιομηχανία, η αντίφαση ανάμεσα στα εργαλεία

παραγωγής και την ιδιωτική ιδιοκτησία εμφανίζεται για πρώτη φορά και είναι το προϊόν της μεγάλης βιομηχανίας. Επιπλέον η μεγάλη βιομηχανία πρέπει να αναπτυχθεί πολύ για να δημιουργήσει αυτή την αντίφαση. Και έτσι, μονάχα με τη μεγάλη βιομηχανία γίνεται δυνατή η άρση [Aufhebung] της ιδιωτικής ιδιοκτησίας». ²⁰⁰

[Παρεκβατικά πρέπει να πούμε ότι εδώ λόγος γίνεται για την "καθ' εαυτή", για την "καθαρή" ιδιωτική ιδιοκτησία. Και "καθ' εαυτή", "καθαρή" ιδιωτική ιδιοκτησία είναι η αστική, η καπιταλιστική ιδιωτική ιδιοκτησία. Μόνο με την εμφάνιση και ανάπτυξη του καπιταλισμού η ιδιωτική ιδιοκτησία γίνεται καθολική. Ιδιωτική ιδιοκτησία υπήρχε και στους προηγούμενους κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς, αλλά δεν ήταν εκεί κυρίαρχη μορφή ιδιοκτησίας.

Στην αρχαιότητα, στο δουλοκτητικό σύστημα, η ιδιωτική ιδιοκτησία υπάρχει περιθωριακά δίπλα στην κυρίαρχη κοινοτική και κρατική ιδιοκτησία. «Πλάι στην κοινοτική ιδιοκτησία αναπτύσσεται ήδη η κινητή και αργότερα επίσης και η ακίνητη ιδιωτική ιδιοκτησία, αλλά σαν μια κατ' εξαίρεση [μη κανονική = abnorm] μορφή υποταγμένη στην κοινοτική ιδιοκτησία. Οι πολίτες εξουσιάζουν τους εργαζόμενους δούλους τους μονάχα μέσα στην κοινότητα και μονάχα γι' αυτή και επομένως είναι δεμένοι με τη μορφή της κοινοτικής ιδιοκτησίας». ²⁰¹

Η φεουδαρχική ιδιοκτησία, κύρια μορφή της οποίας ήταν η γαιοκτησία, βασίζεται κι αυτή πάνω σε ένα κοινοτικό καθεστώς. Υπάρχει χάρη στην ιεραρχική δομή της γαιοκτησίας και στους ένοπλους ακολούθους που συνδέονται μ' αυτήν. «Όπως η φυλετική και κοινοτική ιδιοκτησία, έτσι και αυτή βασίζεται πάνω σε μια κοινότητα, αλλά η άμεσα παραγωγική τάξη, που αντιτίθεται σ' αυτή δεν είναι, όπως στην περίπτωση της αρχαίας κοινότητας, οι δούλοι, αλλά οι μικροί αγρότες που έχουν γίνει δουλοπάροικοι. [...] Η ιεραρχική δομή της γαιοκτησίας και τα ένοπλα

σώματα από ακόλουθους, που συνδέονται με αυτή, επέτρεψαν στους ευγενείς να εξουσιάζουν τους δουλοπάροικους. Αυτή η φεουδαρχική διάρθρωση ήταν, ακριβώς όπως κι η αρχαία κοινοτική ιδιοκτησία, μια συνένωση εναντίον μιας υποταγμένης παραγωγικής τάξης. Μόνο που η μορφή της συνένωσης και η σχέση προς τους άμεσους παραγωγούς ήταν τώρα διαφορετικές εξαιτίας των διαφορετικών όρων παραγωγής». ^{202]}

Η άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας γίνεται λοιπόν δυνατή μονάχα με τη μεγάλη βιομηχανία, όταν αρχίζει να γίνεται φρένο στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Το ότι η κατάργηση, η άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας γίνεται αντικειμενικά δυνατή δεν σημαίνει καθόλου ότι γίνεται και άμεσα πραγματοποιήσιμη, καθώς αυτό εξαρτάται και από άλλους παράγοντες και πρώτα – και κύρια από την ετοιμότητα της εργατικής τάξης, από τη συνειδητοποίηση των ιστορικών της καθηκόντων, από την ικανότητά της να πραγματοποιήσει την κομμουνιστική επανάσταση και να την οδηγήσει στην τελική της νίκη, στην άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και στην κατάκτηση της αταξικής και ακρατικής κοινωνίας των ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών.

Φυσικά, η αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές σχέσεις και στις παραγωγικές δυνάμεις δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιστορία με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, στην εποχή της μεγάλης βιομηχανίας. Προϊόν της μεγάλης βιομηχανίας είναι η αντίφαση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας (δηλαδή των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής) με τις παραγωγικές δυνάμεις που αναπτύχθηκαν στα πλαίσιά τους και όχι των σχέσεων παραγωγής γενικά προς τις παραγωγικές δυνάμεις γενικά. Πρόκειται για μια αντίφαση του καπιταλισμού.

Η αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις εμφανίστηκε πολλές φορές στην ιστορία του παρελθόντος και σε όλους τους προηγούμενους από τον

καπιταλισμό κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς, σε όλους τους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής.

«Αυτή η αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τη μορφή επικοινωνίας*, που, όπως είδαμε, έχει παρουσιαστεί πολλές φορές στην ιστορία του παρελθόντος, χωρίς ωστόσο να βάλει σε κίνδυνο τη βάση της, ξέσπαγε αναγκαστικά σε κάθε περίπτωση σε μια επανάσταση, παίρνοντας ταυτόχρονα διάφορες δευτερεύουσες μορφές, όπως ολόπλευρες συγκρούσεις, συγκρούσεις ποικίλων τάξεων [...] κ.λπ. [...]».²⁰³

Οι επαναστάσεις του προκαπιταλιστικού παρελθόντος δεν έθιγαν τις κολώνες του συστήματος, δεν καταργούσαν την εκμεταλλευτική φύση των παραγωγικών σχέσεων, των σχέσεων ιδιοκτησίας, άλλαζαν μόνο τη μορφή τους. Η ιδιοκτησία άλλαζε μορφή, αλλά τα μέσα παραγωγής συνέχιζε να τα ιδιοποιείται μια μειοψηφία της κοινωνίας που εκμεταλλεύονταν τη συντριπτική λαϊκή πλειοψηφία. Σε κάθε επανάσταση η εξουσία άλλαζε χέρια. «Όλες οι παλιές τάξεις που παίρνανε την εξουσία προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν τη θέση που κατάχτησαν, υποτάσσοντας όλη την κοινωνία στους όρους του δικού τους τρόπου ιδιοποίησης».²⁰⁴

Εντελώς διαφορετικά είναι τα αποτελέσματα της λύσης της αντίφασης της ιδιωτικής ιδιοκτησίας με τις υπάρχουσες στον καπιταλισμό παραγωγικές δυνάμεις. Εντελώς πρωτότυπο και ιστορικά μοναδικό είναι το αποτέλεσμα της νικηφόρας κομμουνιστικής επανάστασης. Τα κολοσσιαία μέσα παραγωγής γίνονται για πρώτη φορά κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων ενωμένων παραγωγών, αποκλείεται πλέον η δυνατότητα σφετερισμού τους από ένα τμήμα της κοινωνίας.

* Δηλαδή, τις παραγωγικές σχέσεις. Οι ιδρυτές του μαρξισμού στη "Γερμανική Ιδεολογία" χρησιμοποιούσαν ακόμα ακατάλληλη ορολογία, την οποία και διόρθωσαν αργότερα.

«Ο κομμουνισμός διαφέρει από όλα τα προηγούμενα κινήματα κατά το ότι ανατρέπει τη βάση όλων των προηγούμενων σχέσεων παραγωγής και επικοινωνίας, και για πρώτη φορά χειρίζεται συνειδητά τις φυσικές προϋποθέσεις σα δημιουργήματα των ανθρώπων που έχουν υπάρξει ως τώρα, απογυμνώνει τις σχέσεις αυτές από το φυσικό τους χαρακτήρα και τις υποτάσσει στην εξουσία των ενωμένων ατόμων».²⁰⁵

Η προλεταριακή, η κομμουνιστική επανάσταση στρέφεται κατά της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, βασικό της περιεχόμενο είναι η κατάργηση και τελικά η άρση αυτής της μορφής ιδιοκτησίας. Όπου έμειναν ακόμα κατάλοιπα προηγούμενων μορφών ιδιοκτησίας (π.χ. μισοφεουδαρχικά) τα καταργεί κι αυτά στο διάβα της. Η κατάργηση των προκαπιταλιστικών μορφών ιδιοκτησίας δεν είναι έργο της προλεταριακής αλλά των προηγούμενων απ' αυτή επαναστάσεων.

Η κομμουνιστική επανάσταση όμως, υλοποιώντας το βασικό της ιστορικό καθήκον, που είναι η κατάργηση και η άρση (Aufhebung) της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, ανατρέπει ταυτόχρονα την εκμεταλλευτική βάση όλων των ως τώρα τρόπων παραγωγής, όλων των ως τώρα κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών. Η εκμεταλλευτική αυτή βάση πηγάζει από τον τρόπο ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής, από το γεγονός ότι ένα τμήμα της κοινωνίας έχει τη δυνατότητα (μια δυνατότητα που όσο ο κοινωνικός πλούτος δεν επαρκεί για όλα τα μέλη της κοινωνίας αποτελεί κοινωνική αναγκαιότητα) να παίρνει στην κατοχή του τα μέσα παραγωγής και να σφετερίζεται την εργασία των άμεσων παραγωγών, ιδιοποιούμενο για λογαριασμό του τα αποτελέσματα της παραγωγής.

Σ' αυτό ακριβώς βρίσκεται η πρωτοτυπία και η ιστορική μοναδικότητα της προλεταριακής επανάστασης. Με την κατάργηση και άρση (Aufhebung) της ιδιωτικής ιδιοκτησίας καταργείται ταυτόχρονα, χωρίς επιστροφή, η κοινωνική αναγκαιότη-

τα και κάθε δυνατότητα εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Ανατρέπεται συθέμελα η εκμεταλλευτική βάση της κοινωνίας, που στην κάθε ιστορική περίοδο άλλαξε μορφή, για να φτάσει στο σημείο εκείνο όπου έχουν δημιουργηθεί όλες οι προϋποθέσεις για το άλμα της ανθρωπότητας από το βασίλειο της ανάγκης στο βασίλειο της ελευθερίας.

Και σ' αυτό ακριβώς ο «κομμουνισμός διαφέρει»,²⁰⁵ δηλαδή το κομμουνιστικό κίνημα διαφέρει από όλα τα προηγούμενα κινήματα. Το κίνημα αυτό οδηγεί την προλεταριακή επανάσταση ως την τελική νίκη, μετασχηματίζοντας όλες τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις, και φτάνοντας ως τον κομμουνισμό, την αταξική και ακρατική κοινωνία. Ο σοσιαλισμός-κομμουνισμός, η κοινωνία των ελεύθερων συνεταιρισμένων παραγωγών, έχει τη βάση της στην κοινή ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής από τα ισότιμα ενωμένα άτομα.

Αλλά κοινή ιδιοκτησία των ισότιμων συνεταιρισμένων παραγωγών σημαίνει ότι έχει καταργηθεί όλος ο ως τα τώρα τρόπος ιδιοποίησης. «Οι προλετάριοι μπορούν να κατακτήσουν τις κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις μονάχα καταργώντας τον ως τα σήμερα δικό τους τρόπο ιδιοποίησης και επομένως όλο τον ως τα τώρα τρόπο ιδιοποίησης».²⁰⁶

Τα πράγματα στην καπιταλιστική εποχή στις συνθήκες της μεγάλης βιομηχανίας, στις συνθήκες της παγκόσμιας αγοράς, του παγκοσμιοποιημένου συναγωνισμού και των παγκοσμιοποιημένων αστικών σχέσεων παραγωγής, έχουν φτάσει σε τέτοιο σημείο, ώστε «[...] τα άτομα πρέπει να ιδιοποιηθούν την υπάρχουσα ολότητα των παραγωγικών δυνάμεων [...]. Αυτή η ιδιοποίηση καθορίζεται κατά πρώτο λόγο από το αντικείμενο της ιδιοποίησης – τις παραγωγικές δυνάμεις, που έχουν αναπτυχθεί σε μια ολότητα και υπάρχουν μονάχα μέσα σε μια παγκόσμια επικοινωνία. Απ' αυτή την άποψη, λοιπόν, αυτή η ιδιοποίηση πρέπει να έχει ήδη έναν παγκόσμιο χαρακτήρα που να αντιστοι-

χεί στις παραγωγικές δυνάμεις και στην επικοινωνία. [...] Μονάχα οι [...] προλετάριοι της σημερινής εποχής είναι σε θέση να αποκτήσουν μια πλήρη και όχι μια περιορισμένη αυτόνομη δραστηριότητα, που συνίσταται στην ιδιοποίηση ενός συνόλου παραγωγικών δυνάμεων και στην απαιτούμενη ανάπτυξη ενός συνόλου ικανοτήτων. Όλες οι παλιότερες επαναστατικές ιδιοποιήσεις ήταν περιορισμένες. [...]

Η ιδιοποίηση [από μέρους των προλετάρων] [...] μπορεί να πραγματοποιηθεί μονάχα με μια ένωση, που από τον ίδιο το χαρακτήρα του προλεταριάτου μπορεί πάλι να είναι μονάχα παγκόσμια, και μέσα από μια επανάσταση με την οποία από τη μια μεριά ανατρέπεται η εξουσία του προηγούμενου τρόπου παραγωγής και επικοινωνίας καθώς και η κοινωνική διάρθρωση και, από την άλλη, αναπτύσσεται ο παγκόσμιος χαρακτήρας και η ενεργητικότητα του προλεταριάτου που απαιτούνται για την επίτευξη της ιδιοποίησης, και εκτός από αυτά, το προλεταριάτο απαλλάσσεται από κάθε τι που εξακολουθεί να του είναι προσκολλημένο από την έως τώρα θέση του στην κοινωνία.

Μονάχα σ' αυτό το στάδιο συμπίπτει πραγματικά η αυτόνομη δραστηριότητα με την υλική ζωή, πράγμα που αντιστοιχεί στην ανάπτυξη των ατόμων σε ολοκληρωμένα άτομα και στην απόρριψη όλων των φυσικών περιορισμών. Και τότε η μετατροπή της εργασίας σε αυτόνομη δραστηριότητα αντιστοιχεί στη μετατροπή της προηγούμενης προσδιορισμένης επικοινωνίας σε επικοινωνία των ατόμων σαν ατόμων. Με την ιδιοποίηση της ολότητας των παραγωγικών δυνάμεων από μέρους των ενωμένων ατόμων, η ιδιωτική ιδιοκτησία τερματίζεται.²⁰⁷

Ο τερματισμός της ιδιωτικής ιδιοκτησίας συμπίπτει με την τελική νίκη της προλεταριακής επανάστασης, με την κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής από τα ενωμένα άτομα, την κατάργηση των τάξεων και την απονέκρωση του πολιτικού κράτους, με την κατάκτηση δηλαδή της πρώτης

φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμός). Όπως είπαμε ήδη, με την άρση, την εξαφάνιση, τον τερματισμό της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, δηλαδή με την κατάκτηση της πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας (σοσιαλισμός), τερματίζεται, παύει και ο ρόλος των επαναστάσεων ως προωθητική δύναμη της κοινωνικής εξέλιξης. Σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (δηλαδή: άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και κατάκτηση της κοινής ιδιοκτησίας των ισότιμων ενωμένων ατόμων, κατάργηση των τάξεων, απονέκρωση του πολιτικού κράτους) δεν μπορεί να υπάρξει σε μία χώρα ή ομάδα χωρών. Δεν μπορεί να υπάρξει, όσο υπάρχει ακόμα η παγκόσμια καπιταλιστική αγορά και συνεχίζει να είναι κυρίαρχος στον κόσμο ο καπιταλισμός. Μπορεί να υπάρξει μόνο παγκόσμια ή τουλάχιστον στις πιο βασικές χώρες του κεφαλαίου.

Πριν την κατάκτησή του πρέπει πρώτο οι λαοί να γίνουν *κυρίαρχοι*, δηλαδή να ανατρέψουν τον καπιταλισμό και να εγκαθιδρύσουν την εργατική εξουσία, τη δικτατορία του προλεταριάτου. Χωρίς αυτή την πράξη κατάκτησης της λαϊκής κυριαρχίας δεν μπορεί ούτε καν λόγος να γίνεται για νίκη του κομμουνισμού. Όπως θα σημειώσει ο Λένιν αργότερα, όσοι φλυαρούν για τον κομμουνισμό αλλά αρνούνται τη δικτατορία του προλεταριάτου, δεν δυσαρεστούν καθόλου τους κατόχους του κεφαλαίου, καθώς είναι παντελώς ακίνδυνοι. Ο κομμουνισμός λοιπόν, όπως λέει και το παράθεμα που αναφέραμε παραπάνω από τη "Γερμανική Ιδεολογία", «είναι δυνατός μονάχα σαν πράξη των κυρίαρχων λαών», των λαών δηλαδή που ανέτρεψαν τον καπιταλισμό, των λαών που γνώρισαν τη νίκη της προλεταριακής επανάστασης στην πρώτη της πράξη.

Η τελική νίκη της προλεταριακής επανάστασης, η κατάκτηση του σοσιαλισμού – πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας, δεν γίνεται κατά δόσεις στις διάφορες χώρες του

κόσμου, αλλά ταυτόχρονα, "μονομιάς και ταυτόχρονα", όπως γράφουν οι ιδρυτές του μαρξισμού.

Αλλά δεν έρχεται σε αντίθεση αυτό το "μονομιάς και ταυτόχρονα" με την ανισομετρία στην ανάπτυξη του καπιταλισμού; Μήπως οι προλετάριοι των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών πρέπει να περιμένουν, ώσπου να ωριμάσουν σε όλες τις γωνιές της γης οι προϋποθέσεις, πριν οδηγήσουν την επανάστασή τους στην τελική νίκη; Και δεν εγκυμονεί αυτό κινδύνους να κυλήσει η μετάβαση στις "παλιές βρωμιές" και να πάει χαμένη μια ολόκληρη προσπάθεια ανατροπής και νίκης της επανάστασης στην πρώτη της πράξη; Μήπως, λοιπόν, δεν πρέπει να σκεφτόμαστε την ανατροπή και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας, πριν να είναι δυνατό αυτή να επιτευχθεί σε παγκόσμιο επίπεδο; Πολύ περισσότερο, μήπως είναι ουτοπία να βλέπουμε την ανατροπή σε κάποιες καθυστερημένες χώρες, όπου έτσι κι αλλιώς αυξάνεται ο χρόνος της μετάβασης ακριβώς λόγω της καθυστέρησης; Δηλαδή, μήπως τελικά έχουν δίκιο αυτοί που αναρωτιούνται (όπως ο Χαρίλαος Φλωράκης): Μήπως πρέπει να επιστρέψουμε στην άποψη των κλασικών περί παγκόσμιας ταυτόχρονης ανατροπής του καπιταλισμού και ταυτόχρονης παγκόσμιας εγκαθίδρυσης της δικτατορίας του προλεταριάτου; (βλ. Χ. Φλωράκης: «Η Ομιλία του Χ. Φλωράκη στην εκδήλωση της ΚΕ για τα 74 χρόνια της Οχτωβριανής Επανάστασης», «Ριζοσπάστης», 8 Νοέμβρη 1991, σελ. 7).

Θα επανέλθουμε αμέσως παρακάτω σ' αυτό το ερώτημα.

Πρώτα όμως πρέπει να σταθούμε για λίγο στην ανισόμετρη ανάπτυξη του καπιταλισμού...

Τι; Ανισομετρία στην καπιταλιστική ανάπτυξη; Μα υπήρχε ανισομετρία στην ανάπτυξη στην προμονοπωλιακή εποχή του καπιταλισμού, στην οποία ζούσε ο Μαρξ; Μα μίλησαν ποτέ για ανισομετρία οι ιδρυτές του μαρξισμού; Δεν είναι ο νόμος της ανισόμετρης ανάπτυξης ένας νόμος του μονοπωλιακού καπιτα-

λισμού, που τον ανακάλυψε για πρώτη φορά ο Λένιν; Αυτή τη θέση που διατύπωσε ο Στάλιν στα 1925-26 και την πιπιλάγαν τα σεβαστά ινστιτούτα της σοβιετικής γραφειοκρατίας επί 6,5 δεκαετίες, δεν τη δεχόμασταν όλοι εμείς άκριτα ως απόλυτη αλήθεια; Ή μήπως δεν την πιπιλίζουν ακόμα πλείστοι όσοι σεβαστοί σοφοί αριστεροί πανεπιστημιακοί σ' Ανατολή και Δύση; Υπήρχε λοιπόν ανισομετρία της καπιταλιστικής ανάπτυξης στην προμονοπωλιακή εποχή, τότε που, σύμφωνα με το Στάλιν, «ο νόμος της ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλισμού δεν είχε ακόμα ανακαλυφθεί και δε μπορούσε να ανακαλυφθεί»;¹⁸⁸

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς, πάντως, θεωρούσαν την ανισομετρία της ανάπτυξης στο προμονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού μια αυτονόητη πραγματικότητα! Και φυσικά, καμιά αντίφαση δεν έβλεπαν στην ανισομετρία της ανάπτυξης και στην ταυτόχρονη τελική νίκη της προλεταριακής επανάστασης σε παγκόσμιο επίπεδο ή τουλάχιστον στις βασικότερες χώρες του κεφαλαίου.

Γράφουν το 1845-46 στη "Γερμανική Ιδεολογία":

«*Είναι αυτονόητο* [Η έμφαση δική μας] ότι η μεγάλη βιομηχανία δεν φτάνει το ίδιο επίπεδο ανάπτυξης σε όλες τις περιοχές μιας χώρας. Αυτό ωστόσο δεν καθυστερεί το ταξικό κίνημα του προλεταριάτου, γιατί οι προλετάριοι, που δημιουργήθηκαν από τη μεγάλη βιομηχανία, παίρνουν την ηγεσία αυτού του κινήματος και οδηγούν όλη τη μάζα μαζί τους, και διότι οι εργάτες που είναι αποκλεισμένοι από τη μεγάλη βιομηχανία, τοποθετούνται από αυτή σε χειρότερη ακόμα κατάσταση από ό,τι οι εργάτες στην ίδια τη μεγάλη βιομηχανία. Οι χώρες όπου είναι αναπτυσσόμενη η μεγάλη βιομηχανία ενεργούν με έναν παρόμοιο τρόπο πάνω στις περισσότερο ή λιγότερο μη βιομηχανικές χώρες, στο βαθμό που οι τελευταίες παρασύρονται από το παγκόσμιο εμπόριο στον παγκόσμιο αγώνα συναγωνισμού».²⁰⁸

Ο Ένγκελς το 1892 θα δώσει μια ακόμα πολύ χαρακτηριστι-

κή περιγραφή αυτής της ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλισμού. Γράφει:

«Ενώ όμως η Αγγλία ξεπέρασε το επίπεδο νεότητας της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης που περιέγραψα εγώ [στην κατάσταση της εργατικής τάξης το 1845], το έφτασαν μόλις τώρα άλλες χώρες. Η Γαλλία, η Γερμανία και προπαντός η Αμερική είναι οι απειλητικοί ανταγωνιστές, που, όπως προέβλεψα το 1844, σπάνε σιγά-σιγά [mehr und mehr] το βιομηχανικό μονοπώλιο της Αγγλίας. Η βιομηχανία τους είναι νεαρή έναντι της αγγλικής, αλλά αναπτύσσεται με μεγαλύτερη ταχύτητα από εκείνη και έφτασε σήμερα σχεδόν στο ίδιο επίπεδο ανάπτυξης με εκείνο που βρισκόταν η αγγλική το 1844. Σε σχέση με την Αμερική ο παραλληλισμός είναι ιδιαίτερα χτυπητός. Εννοείται βέβαια ότι οι εξωτερικές συνθήκες είναι πολύ διαφορετικές για την αμερικάνικη εργατική τάξη, δρουν όμως οι ίδιοι οικονομικοί νόμοι και τα αποτελέσματα, αν δεν είναι σε κάθε περίπτωση ταυτόσημα, ανήκουν αναγκαστικά όμως στην ίδια κατηγορία. Γι' αυτό συναντούμε στην Αμερική τους ίδιους αγώνες για τη μείωση των ωρών εργασίας – ιδιαίτερα των γυναικών και των παιδιών στις φάμπρικες – και για τη νομική κατοχύρωση του ημερήσιου εργάσιμου χρόνου [...].²⁰⁹

Θα μπορούσε κανείς να παραθέσει πλείστα όσα ακόμα τσιτάτα, για να αποδείξει τη γελοιότητα του σταλινικού ισχυρισμού περί δήθεν ανακάλυψης της ανισόμετρης καπιταλιστικής ανάπτυξης από το Λένιν. Η ανισόμετρη ανάπτυξη είναι παρούσα σε ολόκληρο το έργο των ιδρυτών του μαρξισμού.

Η κοινωνική απελευθέρωση της εργατικής τάξης, που τελικά επιτυγχάνεται με την οριστική νίκη της προλεταριακής επανάστασης, απαιτεί τις κοινές προσπάθειες των προλετάρων τουλάχιστον στις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες.

«Η κοινή δράση [του προλεταριάτου], τουλάχιστον στις πολιτισμένες χώρες, αποτελεί έναν από τους πρώτους όρους της

απελευθέρωσής του».²¹⁰ Οι εργάτες δεν μπορούν να οδηγήσουν στην τελική της νίκη την επανάστασή τους μέσα στα εθνικά τείχη, στα πλαίσια μίας μόνης χώρας.

Ο Μαρξ γράφει: «Όπως οι εργάτες πίστευαν ότι μπορούσαν να χειραφετηθούν πλάι-πλάι με την αστική τάξη, έτσι νόμιζαν ότι μπορούσαν να πραγματοποιήσουν μια προλεταριακή επανάσταση μέσα στα εθνικά τείχη της Γαλλίας, πλάι στα άλλα αστικά έθνη. Μα οι γαλλικές σχέσεις παραγωγής καθορίζονται από το εξωτερικό εμπόριο της Γαλλίας, από τη θέση της στην παγκόσμια αγορά και τους νόμους αυτής της παγκόσμιας αγοράς. Πώς θα έσπαζε η Γαλλία τους νόμους αυτούς χωρίς έναν ευρωπαϊκό επαναστατικό πόλεμο που θα σκόνταφτε στο δεσπότη της παγκόσμιας αγοράς, στην Αγγλία;».²¹¹

Από όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι *οι ιδρυτές του μαρξισμού ήταν της γνώμης ότι η τελική νίκη της προλεταριακής επανάστασης, η εγκαθίδρυση δηλαδή της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας, δεν είναι δυνατή σε μία μόνο χώρα ή σε ένα τμήμα του κόσμου, παρά επιτυγχάνεται μόνο παγκόσμια. Η νίκη αυτή επέρχεται ταυτόχρονα σε παγκόσμιο επίπεδο ή τουλάχιστον στις βασικότερες χώρες του κεφαλαίου.*

Σε αντίθεση με ό,τι είπαν για την τελική νίκη, οι Μαρξ-Ένγκελς δεν δήλωσαν ποτέ και σε κανένα σημείο του έργου τους ότι η νίκη της προλεταριακής επανάστασης στην πρώτη της πράξη, η ανατροπή δηλαδή της αστικής τάξης και η εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου, θα επιτευχθεί παγκόσμια ή ταυτόχρονα στις αναπτυγμένες χώρες του καπιταλισμού. *Το "ταυτόχρονα και παγκόσμια" αφορά μόνο την τελική νίκη, την κατάκτηση του σοσιαλισμού-κομμουνισμού και όχι την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου.*

Φυσικά οι ιδρυτές του μαρξισμού περίμεναν να αρχίσει η παγκόσμια επανάσταση σε μία από τις πιο αναπτυγμένες χώρες του καπιταλισμού. Φυσικά ήταν της γνώμης ότι, όταν το προλε-

ταριάτο μίας από τις αναπτυγμένες χώρες ανατρέψει την αστική τάξη στη χώρα του και εγκαθιδρύσει την εργατική εξουσία, θα βρει μιμητές στο προλεταριάτο των άλλων αναπτυγμένων χωρών, που θα σπεύσει να κάνει το ίδιο και στις δικές του χώρες.

Δεν υπάρχει τίποτα το περίεργο και τίποτα το μεμπτό, αντιθέτως είναι εντελώς αυτονόητο να περιμένει κανείς να αρχίσει η προλεταριακή επανάσταση τη νικηφόρα πορεία της από μίαν αναπτυγμένη καπιταλιστική χώρα. Οι Μαρξ-Ενγκελς θεμελίωσαν τη θέση τους ότι η προλεταριακή επανάσταση στην πρώτη της πράξη (ανατροπή της αστικής τάξης και εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας) θα νικήσει πρώτα σε μία από τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, στο γεγονός, ότι σ' αυτές είναι πιο αναπτυγμένη από οπουδήποτε αλλού η αντίθεση προλεταριάτου-αστικής τάξης, και επίσης, στο ότι η αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις έφτασε σε υψηλά επίπεδα. Αλλά, ενώ περίμεναν τη νίκη αυτή σε μία από τις αναπτυγμένες, *δεν απέκλειαν καθόλου αυτή να έρθει πρώτα και σε μια σχετικά καθυστερημένη χώρα!*

Παραπάνω παραθέσαμε ένα απόσπασμα κειμένου τους από τη "Γερμανική Ιδεολογία" που έλεγε ότι η αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις ξεσπούσε αναγκαστικά σε κάθε περίπτωση σε μια επανάσταση, παίρνοντας ταυτόχρονα διάφορες δευτερεύουσες μορφές όπως ολόπλευρες συγκρούσεις, συγκρούσεις τάξεως κ.λπ. Εκεί οι Μαρξ-Ενγκελς σημειώνουν επιπλέον:

«Έτσι όλες οι συγκρούσεις στην ιστορία έχουν την πηγή τους, κατά την άποψή μας, στην αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τη μορφή επικοινωνίας. Και για να οδηγήσει σε συγκρούσεις σε μια χώρα, δεν είναι αναγκαίο αυτή η αντίφαση να έχει φτάσει το έσχατο όριό της σ' αυτή την ιδιαίτερη χώρα. Ο συναγωνισμός με πιο αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, που τον έχει προκαλέσει η επέκταση της διεθνούς επι-

κοινωνίας, είναι αρκετός για να δημιουργήσει μια παρόμοια αντίφαση σε χώρες με λιγότερο αναπτυγμένη βιομηχανία (λ.χ., το προλεταριάτο που ήταν σε λανθάνουσα κατάσταση στη Γερμανία και ήρθε στην επιφάνεια από το συναγωνισμό της αγγλικής βιομηχανίας)». ²¹²

Αν και το πιθανότερο είναι, όπως πίστευαν, να αρχίσει η προλεταριακή επανάσταση από κάποια από τις πιο αναπτυγμένες χώρες της εποχής τους, κυρίως από την Αγγλία, δεν απέκλειαν τη δυνατότητα να ξεσπάσει η επανάσταση πρώτα σε μια σχετικά καθυστερημένη χώρα, λόγω της παγκόσμιας αγοράς και του παγκοσμιοποιημένου συναγωνισμού.

Σε ποια από τις αναπτυγμένες χώρες το προλεταριάτο θα ανέτρεπε πρώτο την αστική του τάξη και θα εγκαθίδρυε τη δική του εξουσία, τη δικτατορία του προλεταριάτου; Σε ποια χώρα θα νικούσε πρώτα η προλεταριακή επανάσταση στην πρώτη της πράξη, σηματοδοτώντας την έναρξη της πορείας της παγκόσμιας επανάστασης προς την τελική της νίκη;

Στα πρώτα χρόνια περίμεναν αυτό να γίνει στην Αγγλία. Στη συνέχεια έβλεπαν να πραγματοποιείται «η αρχή του παγκόσμιου κατακλυσμού» στη Γαλλία. Στο τέλος της επαναστατικής τους δράσης θεωρούσαν ότι στη Γερμανία θα παιχτεί η πρώτη πράξη του παγκόσμιου επαναστατικού δράματος, χωρίς ωστόσο, αυτή την περίοδο, να αποκλείουν ότι αυτή τη φορά «[η] επανάσταση αρχίζει [...] στην Ανατολή, όπου ως τώρα ο προμαχώνας και ο εφεδρικός στρατός της αντεπανάστασης παρέμειναν ανέγγιχτοι» ²¹³ και ότι η Ρωσία θα αποτελέσει «το επόμενο σημείο στροφής της παγκόσμιας ιστορίας». ²¹⁴

Ως το 1848 πίστευαν ότι η προλεταριακή επανάσταση στην πρώτη της πράξη θα νικήσει πρώτα στην Αγγλία. Ο Μαρξ, σε μια ομιλία του στις 29 Νοεμβρίου 1847, θα πει:

«Ακριβώς στην Αγγλία είναι η αντίθεση ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αστική τάξη η πιο αναπτυγμένη. Ακριβώς

εκεί γίνεται όλο και πιο αναπόφευχτος ο αποφασιστικός αγώνας ανάμεσα στις δύο αυτές τάξεις της κοινωνίας. Πιθανότατα, λοιπόν, στην Αγγλία θα αρχίσει ο αγώνας [...]».²¹⁵

Και ο Ένγκελς σε ομιλία του την ίδια μέρα θα πει:

«Και εγώ είμαι επίσης της γνώμης ότι το πρώτο αποφασιστικό χτύπημα [...] θα αρχίσει από τους άγγλους χαρτιστές. [...] Οι άγγλοι χαρτιστές [...] θα εξεγερθούν πρώτοι, γιατί ακριβώς στην Αγγλία είναι πιο οξυμένος ο αγώνας ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο».²¹⁶

Το 1850, ο Μαρξ βλέπει τη νίκη του αγγλικού προλεταριάτου ως αποτέλεσμα του παγκόσμιου πολέμου που μπορεί να ξεσπάσει ως απόρροια του ταξικού πολέμου στο εσωτερικό της γαλλικής κοινωνίας. Θεωρεί δε αυτή την πιθανή νίκη του αγγλικού προλεταριάτου ως την πραγματική έναρξη της προλεταριακής επανάστασης. Στο έργο του "Ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850" επαναλαμβάνει για μια ακόμα φορά τη διαπίστωση που είχε κάνει σε προηγούμενα έργα του, ότι το καθήκον του προλεταριάτου να πραγματοποιήσει την επανάστασή του δεν μπορεί να υλοποιηθεί μέσα στα εθνικά τείχη μιας χώρας. Και σημειώνει ότι η πραγματική αφετηρία, το ουσιαστικό αρχίνισμα της παγκόσμιας προλεταριακής επανάστασης βρίσκεται στο χρονικό εκείνο σημείο που το προλεταριάτο της χώρας που κυριαρχεί στην παγκόσμια αγορά, ανατρέπει την αστική τάξη και εγκαθιδρύει την ταξική του κυριαρχία. Και κυρίαρχη χώρα στην παγκόσμια αγορά ήταν τότε η Αγγλία.

Ποιος θα λύσει στη Γαλλία το πρόβλημα της υλοποίησης του καθήκοντος του προλεταριάτου, ρωτάει, για να απαντήσει: «Κανένας. Στη Γαλλία δε λύνεται, στη Γαλλία διακηρύσσεται. Το πρόβλημα αυτό δε λύνεται πουθενά μέσα στα εθνικά τείχη, ο ταξικός πόλεμος μέσα στους κόλπους της γαλλικής κοινωνίας μετατρέπεται σε παγκόσμιο πόλεμο ανάμεσα στα έθνη. Η λύση δεν αρχίζει παρά τη στιγμή που, με τον παγκόσμιο πόλεμο, το

προλεταριάτο μπαίνει επικεφαλής του λαού εκείνου που εξουσιάζει την παγκόσμια αγορά, δηλ. επικεφαλής της Αγγλίας. Η επανάσταση που βρίσκει εδώ όχι το τέρμα της μα το οργανωτικό αρχίνημά της, δεν είναι μια επανάσταση βραχύπνοη. Η τωρινή γενιά μοιάζει με τους εβραίους που τους οδηγεί ο Μωυσής μέσα από την έρημο. Δεν έχει μόνο να καταχτήσει έναν κόσμο, πρέπει και να χαθεί για να κάνει τόπο στους ανθρώπους που είναι ώριμοι για έναν καινούργιο κόσμο». ²¹⁷

Σε άρθρο του στη "Νέα Εφημερίδα του Ρήνου", το 1849, ο Μαρξ θεωρεί πιθανό η νίκη του γαλλικού προλεταριάτου ενάντια στη γαλλική αστική τάξη να οδηγήσει σε έναν ευρωπαϊκό πόλεμο, που θα δημιουργήσει ευνοϊκές προϋποθέσεις για τη νίκη του αγγλικού εργατικού κόμματος, των χαρτιστών, επί της αστικής τάξης της Αγγλίας, μια νίκη που θα μετατρέψει την κοινωνική επανάσταση από ουτοπία σε πραγματικότητα.

«Η στιγμή που οι χαρτιστές θα θεθούν επικεφαλής της αγγλικής κυβέρνησης, αυτή είναι η χρονική στιγμή που η κοινωνική επανάσταση μεταφέρεται από το βασίλειο της ουτοπίας στο βασίλειο της πραγματικότητας». ²¹⁸ Χωρίς την ανατροπή της αστικής τάξης και την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας στη χώρα που είναι κυρίαρχη στην παγκόσμια αγορά (τότε η Αγγλία) δεν είναι δυνατό να οδηγηθεί στην τελική νίκη, δηλαδή στην εγκαθίδρυση της αταξικής και ακρατικής κοινωνίας, η προλεταριακή επανάσταση που νίκησε στην πρώτη της πράξη στη Γαλλία ή και στις άλλες χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου.

Ο Μαρξ γράφει: «Η Αγγλία [...] εξουσιάζει την παγκόσμια αγορά [...]». «Ο μετασχηματισμός των εθνικο-οικονομικών σχέσεων σε κάθε χώρα της ευρωπαϊκής ηπείρου, σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο, χωρίς την Αγγλία, είναι τρικυμία σε ένα ποτήρι νερό». «Η Αγγλία φαίνεται να είναι ο βράχος που πάνω του σπάνε τα μεγάλα κύματα της επανάστασης, αυτή καταβάλλει με το λιμό τη νέα κοινωνία πριν καν γεννηθεί. [England

scheint der Fels, an dem die Revolutionswogen scheitern, das die neue Gesellschaft schon im Mutterschosse aushungert*]». ²¹⁹

Ο Μαρξ θεωρούσε, όπως βλέπουμε, εντελώς αναγκαία τη νίκη του αγγλικού προλεταριάτου και απαραίτητη προϋπόθεση για να προχωρήσει η παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση προς την τελική της νίκη.

Έλπιζε ότι αυτή η νίκη στην Αγγλία δεν θα αργούσε. Το 1856 θα εκφράσει σε μια ομιλία του ακόμα μια φορά τη βεβαιότητά του ότι οι άγγλοι εργάτες δεν θα είναι οι τελευταίοι που θα ανατρέψουν την αστική τους τάξη και θα συμβάλουν στην τελική νίκη της παγκόσμιας επανάστασης.

«Οι άγγλοι εργάτες είναι οι πρωτότοκοι γιοι της σύγχρονης βιομηχανίας. Δεν θα είναι ασφαλώς οι τελευταίοι που θα βοηθήσουν τη γεννημένη από αυτή τη βιομηχανία κοινωνική επανάσταση, μια επανάσταση που είναι ταυτόσημη με τη χειραφέτηση της δικής τους τάξης σε ολόκληρο τον κόσμο, και εξίσου παγκόσμια όπως και η κυριαρχία του κεφαλαίου και η μισθωτή σκλαβιά». ²²⁰

Η αγγλική εργατική τάξη δεν έπαιξε τελικά το ρόλο της, διαψεύδοντας τις ελπίδες του Μαρξ. Η αγγλική αστική τάξη, που εξουσίαζε τότε την παγκόσμια αγορά, χρησιμοποίησε ένα μέρος των κερδών της από το βιομηχανικό μονοπώλιο και την αποικιακή εκμετάλλευση των λαών για να εξαγοράσει την εργατική αριστοκρατία και να εξασφαλίσει έτσι μια δύναμη μέσα στην εργατική τάξη, που εκπροσωπούσε τα αστικά συμφέροντα στο εργατικό κίνημα και συνέβαλε στον ταξικό αποπροσανατολισμό των εργατών.

* Ο συγγραφέας στο χειρόγραφο του είχε αφήσει αυτή τη πρόταση στα γερμανικά και είχε σημειώσει δίπλα: «Να κάνω μια ποιητική μετάφραση». Δεν το πρόλαβε. Εμείς οι επιμελητές κάναμε την μετάφραση και θεωρήσαμε την παραπάνω έκφραση ως την πλέον κατάλληλη. (Σημείωση επιμελητών)

Για να πραγματοποιηθεί η προλεταριακή επανάσταση, δεν αρκεί μόνο να υπάρχει η αντίφαση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις, ακόμα και στην πιο προχωρημένη της μορφή, ούτε και η πιο οξυμένη αντίθεση της εργατικής προς την αστική τάξη (η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας). Χρειάζεται κάτι παραπάνω. Χρειάζεται η εργατική τάξη να έχει συνειδητοποιήσει το ρόλο της, απαιτείται η επαναστατική ετοιμότητα του ανατροπέα. Αυτό το συμπέρασμα, που το διατύπωσε ο Μαρξ ήδη στο αρχικό του έργο πριν το 1848 και το επεξεργάστηκε αργότερα σε όλες του τις λεπτομέρειες, απόχτησε διαχρονική σημασία.

Στις σημερινές συνθήκες, όπου η αντίφαση παραγωγικών δυνάμεων-παραγωγικών σχέσεων πήρε πρωτοφανείς διαστάσεις και η αντίθεση εργατικής-αστικής τάξης έφτασε σε ακραία σημεία όξυνσης σε παγκόσμιο επίπεδο, η συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης και η επαναστατική της ετοιμότητα παραμένει το ζητούμενο και αποτελεί αναγκαίο όρο για να αποτραπεί η βύθιση της ανθρωπότητας στην πλήρη βαρβαρότητα, για να μετατραπεί η δυνατότητα της επανάστασης σε πραγματικότητα, για να ανατραπεί ο καπιταλισμός και να εγκαθιδρυθεί η δικτατορία του προλεταριάτου, που θα ανοίξει το δρόμο των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου προς την κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, προς το βασίλειο της ελευθερίας.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού, που τα πρώτα χρόνια της δράσης τους ως το 1848 περίμεναν να ανατρέψει το αγγλικό προλεταριάτο πρώτο τον καπιταλισμό στη χώρα του, έστρεφαν από το 1849 ως τη δεκαετία του 1870 τις ελπίδες τους στη γαλλική εργατική τάξη να κάνει το πρώτο βήμα στην παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση, κατακτώντας την εργατική εξουσία στη Γαλλία.

Στις αστικοδημοκρατικές επαναστάσεις, που σάρωσαν την ηπειρωτική Ευρώπη το 1848/49, έβλεπαν μόνο στη Γαλλία τη

δυνατότητα άμεσης νίκης του προλεταριάτου. Σε όλες τις άλλες χώρες οι αστικοδημοκρατικές επαναστάσεις αποτελούσαν το προλούδιο της προλεταριακής επανάστασης. Και η νίκη του προλεταριάτου με την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας ήταν δυνατή μόνο έμμεσα, στη διαδικασία της μετατροπής της αστικοδημοκρατικής σε προλεταριακή επανάσταση. Περίμεναν, λοιπόν, να παίξει σημαντικό ρόλο η εξέγερση και η νίκη του γαλλικού προλεταριάτου και να δώσει ώθηση στον επαναστατικό αγώνα των άλλων χωρών της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Η άμεση νίκη της προλεταριακής επανάστασης στη Γαλλία, η κατάκτηση δηλαδή της δικτατορίας του προλεταριάτου, θα επιτάχυνε την επαναστατική πορεία στη Γερμανία και θα βοηθούσε τους γερμανούς εργάτες να οδηγήσουν την αστικοδημοκρατική επανάσταση στην τελική της νίκη και στη μετεξέλιξη της σε σοσιαλιστική. Αυτό αποτελούσε ακλόνητη πεποίθηση του Μαρξ και του Ένγκελς. Μετά την ήττα της γερμανικής επανάστασης, στην "Προσφώνηση της ΚΕ στην Ένωση των Κομμουνιστών" το 1850, όπου συγκεκριμενοποιούσαν την τακτική και καθόριζαν τα καθήκοντα των γερμανών κομμουνιστών στην επικείμενη επανάσταση στη Γερμανία, έγραφαν: «Αν οι γερμανοί εργάτες δε μπορούν να κυριαρχήσουν και να επιβάλουν τα ταξικά τους συμφέροντα, χωρίς να περάσουν από μια μακρόχρονη επαναστατική εξέλιξη, έχουν ωστόσο τούτη τη φορά τη βεβαιότητα ότι η πρώτη πράξη αυτού του μελλούμενου επαναστατικού δράματος συμπίπτει με την άμεση νίκη της δικής τους τάξης στη Γαλλία και ότι έτσι θα επιταχυνθεί πολύ».²²¹

Όσο τώρα για τη νέα γαλλική επανάσταση που θα ερχόταν μετά την ήττα των επαναστάσεων του 1848-49, ο Μαρξ θεωρεί, αναλύοντας την εμπειρία του, ότι αυτή πρέπει να εγκαταλείψει αμέσως το γαλλικό έδαφος και ότι αυτό θα σημάνει έναν παγκόσμιο πόλεμο, που στο τέλος του θα έχει νικήσει το προλεταριάτο σε όλες τις χώρες – ανάμεσά τους και στην κοσμοκράτειρα

Αγγλία – και θα έχει κατακτήσει την εξουσία, ανοίγοντας το δρόμο της επαναστατικής μετάβασης στον κομμουνισμό. Γράφει το 1850: «[...] με τις νίκες της Ιερής Συμμαχίας, η Ευρώπη πήρε μια τέτια όψη, που κάθε καινούργια προλεταριακή εξέγερση στη Γαλλία πρέπει να συμπίπτει άμεσα μ' έναν παγκόσμιο πόλεμο. Η νέα γαλλική επανάσταση είναι αναγκασμένη να εγκαταλείψει αμέσως το εθνικό έδαφος και να κατακτήσει το ευρωπαϊκό έδαφος, το μόνο που πάνω του μπορεί να πραγματοποιηθεί η κοινωνική επανάσταση του 19ου αιώνα». ²²² Ένα χρόνο πριν, το 1849, είχε πει: «Η ανατροπή της μπουρζουαζίας στη Γαλλία, ο θρίαμβος της γαλλικής εργατικής τάξης, η χειραφέτηση της εργατικής τάξης γενικά, είναι, λοιπόν, το σύνθημα της ευρωπαϊκής απελευθέρωσης.

[...]

Η απελευθέρωση της Ευρώπης είτε πρόκειται για τον ξεσηκωμό των καταπιεζόμενων εθνοτήτων για την ανεξαρτησία τους, είτε για την ανατροπή του φεουδαρχικού απολυταρχισμού, εξαρτώνται λοιπόν από τη νικηφόρα εξέγερση της γαλλικής εργατικής τάξης. [...] Ο ευρωπαϊκός πόλεμος είναι η πρώτη απόρροια της νικηφόρας εργατικής επανάστασης στη Γαλλία». «Κάθε ευρωπαϊκός πόλεμος όμως, στον οποίο εμπλέκεται και η Αγγλία, είναι πόλεμος παγκόσμιος. Διεξάγεται τόσο στον Καναδά όσο και στην Ιταλία, στις Ανατολικές Ινδίες όπως και στην Πρωσία, στην Αφρική όπως και στην περιοχή του Δούναβη». ²²³

Παραθέσαμε παραπάνω την αυτοκριτική που έκανε ο Ένγκελς το 1895, λέγοντας ότι υπερεκτίμησαν την ωριμότητα της οικονομικής εξέλιξης, που δεν επέτρεπε ακόμα την παραμέριση της καπιταλιστικής παραγωγής. Εκτός από την ανωριμότητα της οικονομικής εξέλιξης, υπήρχε και η ανωριμότητα των προλεταριακών επιδιώξεων, που δεν επέτρεπαν την εποχή εκείνη στο προλεταριάτο, να ανατρέψει την αστική τάξη και να εγκαθιδρύσει την εξουσία του σε διαρκή βάση. Την εποχή αυτή

την επεκτείνει ως και την Κομμούνα του Παρισιού, για την οποία ο Ένγκελς το 1895 συμπέρανε ότι δεν ήταν ακόμα δυνατό να μετατραπεί η νίκη του προλεταριάτου του Παρισιού σε διαρκή προλεταριακή δικτατορία.

«Όμως η Κομμούνα του Παρισιού είναι κείνη που έκλεισε την περίοδο αυτή. [...] Αποδείχτηκε και πάλι ότι στο Παρίσι δεν είναι πια δυνατή άλλη επανάσταση, εκτός από την προλεταριακή. Ύστερα από τη νίκη [της εξέγερσης], η εξουσία έπεσε εντελώς μόνη της, και χωρίς καμιά διαμφισβήτηση, στα χέρια της εργατικής τάξης. Και αποδείχτηκε για άλλη μια φορά, πόσο αδύνατη ήταν και τότε η κυριαρχία αυτή της εργατικής τάξης [...]. Από τη μια μεριά η Γαλλία εγκατέλειψε το Παρίσι στην τύχη του και παρακολουθούσε πώς αιμοραγούσε κάτω από τις σφαίρες του Μακ Μαόν. Απ' την άλλη, η Κομμούνα φθειρότανε στην άκαρπη διαμάχη των δύο κομμάτων που τη διχάζανε, των μπλανκιστών (της πλειοψηφίας) και των προντονιστών (της μειοψηφίας), που και τα δύο δεν ήξεραν τι έπρεπε να γίνει. Η νίκη που δόθηκε χάρισμα στα 1871 έμεινε το ίδιο άκαρπη, όπως κι ο αιφνιδιασμός του 1848».²²⁴

Μετά την ήττα της Κομμούνας, όπως είχε προβλέψει ο Μαρξ, το κέντρο βάρους του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος μετατοπίστηκε από τη Γαλλία στη Γερμανία. Αυτή την περίοδο, μετά την ήττα της Παρισινής Κομμούνας, οι ιδρυτές του μαρξισμού θα επικεντρώσουν την προσπάθειά τους στην στερέωση και ολόπλευρη ανάπτυξη εθνικών επαναστατικών κομμάτων, που τα θεωρούν αναγκαία για να προετοιμάσουν την εργατική τάξη για την επαναστατική ανατροπή. Ιδιαίτερη φροντίδα και βοήθεια δίνουν στο γερμανικό προλεταριάτο και στο γερμανικό κόμμα, που το θεωρούν κόμμα τους – και ήταν τότε το μόνο προλεταριακό κόμμα, που από όλες τις απόψεις (θεωρητική-οργανωτική-πολιτική) εμφανιζόταν ικανό να προετοιμάσει την εργατική τάξη για την ανατροπή και τη νίκη.

Η άποψη που επικράτησε στα Κομμουνιστικά Κόμματα μετά τη δεκαετία του 1930 και που την είχαν κληρονομήσει από την Β' Διεθνή, η άποψη ότι οι Μαρξ-Ενγκελς είχαν κάνει λόγο για ταυτόχρονη νίκη της προλεταριακής επανάστασης στην πρώτη της πράξη, δηλαδή για ταυτόχρονη νίκη με την έννοια της ταυτόχρονης ανατροπής του καπιταλισμού και της ταυτόχρονης εγκαθίδρυσης της δικτατορίας του προλεταριάτου σ' όλον τον κόσμο ή στις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, *δεν επιβεβαιώνεται από τα γραπτά κείμενα των ιδρυτών του μαρξισμού. Πουθενά δεν υπάρχει στα έργα τους αυτή η θέση!* Η θέση αυτή ήταν θέση της Β' Διεθνούς και όχι των Μαρξ-Ενγκελς.

Οι ιδρυτές του μαρξισμού, ακόμα και όταν κάνουν λόγο για νίκη της επανάστασης ως απόρροια ενός ευρωπαϊκού ή παγκόσμιου πολέμου, και σ' αυτήν την περίπτωση προϋπόθεταν ότι η αστική τάξη θα είχε ανατραπεί και η δικτατορία θα είχε εγκαθιδρυθεί πρώτα σε μία χώρα, και συγκεκριμένα στη Γαλλία. *Παγκόσμια και ταυτόχρονα επέρχεται μόνο η τελική νίκη της προλεταριακής επανάστασης, η εγκαθίδρυση της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας. Αυτή είναι η μαρξιστική θέση.*

Ούτε επ' αυτού είχαν αρχικά άλλη θέση και την άλλαξαν στην πορεία, την ελαχιστοποίησαν, όπως νόμιζε ο Μπουχάριν, ούτε υπήρξε μετατόπιση όπως νομίζει ο Ρούσης στο βιβλίο του "Ο Μαρξ γεννήθηκε νωρίς" του 2008,²²⁵ αν λάβουμε υπόψη μας, τι γράφει ο Ένγκελς στον Πωλ Λαφάργκ, στο γράμμα του της 2 Ιουνίου του 1894:

«Αυτή η σοσιαλιστική μανία, που εμφανίζεται σε σας, μπορεί να οδηγήσει σε μιαν αποφασιστική σύγκρουση, από την οποία θα αποκομίσετε τις πρώτες νίκες· η επαναστατική παράδοση της χώρας και της πρωτεύουσας, ο χαρακτήρας του στρατού σας, που από το 1870 αναδιοργανώθηκε σε σημαντικότερο βαθμό πάνω σε λαϊκή βάση, όλα αυτά αφήνουν μια δυνατότητα αυτού του είδους. Για να σιγουρέψετε όμως τη νίκη, για να

καταστρέψετε τη βάση της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, χρειάζεστε τη δραστική υποστήριξη ενός σοσιαλιστικού κόμματος, το οποίο να είναι πιο ισχυρό, πιο πολυάριθμο, πιο δοκιμασμένο, πιο συνειδητό από αυτό που διαθέτετε. Αυτό θα ήταν η εκπλήρωση εκείνου που εδώ και πολλά χρόνια έχουμε προβλέψει και προαναγγείλει. Οι Γάλλοι θα δώσουν το σύνθημα, θα αρχίσουν τα πυρά και οι Γερμανοί θα κρίνουν τη μάχη.

Για την ώρα, όμως, είμαστε ακόμα πολύ μακριά από κάτι τέτοιο και είμαι πολύ περίεργος πώς θα ξεδιαλύνει ο συγκεχυμένος ενθουσιασμός που σας περιβάλλει.^{226 *}

Ας δούμε όμως συνοπτικά το περιεχόμενο του έργου του Ένγκελς "Αρχές του Κομμουνισμού", που στάθηκε η αφορμή της ωμής διαστρέβλωσης της μαρξιστικής θέσης. Το έργο αυτό προκάλεσε θεωρητική αμηχανία στους επιγόνους του Λένιν, και ανάγκασε το Στάλιν να αποδώσει στο Μαρξ και τον Ένγκελς αδυναμία – λόγω χρονικών περιορισμών – να κατανοήσουν τη δυνατότητα νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα.

3.5.2 "Οι αρχές του Κομμουνισμού" του Ένγκελς

Στο έργο αυτό, που ήταν ένα σχέδιο προγράμματος**, ο Ένγκελς, όπως θα δούμε, δεν παρουσιάζει τίποτα το διαφορετικό και τίποτα το καινούργιο σε σχέση με τα όσα ως τότε είχαν

* Το απόσπασμα αυτό ο συγγραφέας το είχε προσθέσει στα γερμανικά. Πιθανόν για να το μεταφράσει αργότερα. Η μετάφραση έγινε από τους επιμελητές. (Σημείωση επιμελητών)

** Το έργο του Ένγκελς "Οι αρχές του Κομμουνισμού" γράφτηκε στα τέλη Οκτώβρη-αρχές Νοέμβρη 1847 και είδε το φως της δημοσιότητας για πρώτη φορά το 1923 στη Σοβιετική Ρωσία. Όπως μας πληροφορεί μια παραπομπή που έβαλε στην έκδοση των Απάντων (MEW) το Ινστιτούτο Μαρξισμού-Λενινισμού της ΚΕ του ΚΚΣΕ (Βλ. Κ. Marx-F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σημείωση 237, σελ.

πει αυτός και ο Μαρξ για το ζήτημα της προλεταριακής επανάστασης. Πρόκειται, θα λέγαμε, για μια, σε συνοπτική μορφή, παράθεση των βασικότερων θέσεων που είχαν αναπτύξει στα προηγούμενα έργα τους και ιδιαίτερα στη "Γερμανική Ιδεολογία", σε μια μορφή κατάλληλη για τις προγραμματικές τους διατυπώσεις. Είχαν καταλήξει ήδη ότι η νέα κοινωνία έρχεται ως αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης και της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, ότι δεν αποτελεί ένα σχέδιο ούτε ένα όραμα αλλά αντικειμενική αναγκαιότητα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αναγκαίο αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης της κοινωνίας.

Ο Ένγκελς σημειώνει την αναντιστοιχία ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις και την ανάγκη της εξάλειψής της με τον παραμερισμό των αστικών σχέσεων παραγωγής, που αποτελούν δεσμά για την παραπέρα ανεμπόδιστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Η μεγάλη βιομηχανία, που στα αρχικά στάδια ανάπτυξής της δημιούργησε και ανέπτυξε τον ελεύθερο ανταγωνισμό, τώρα τον ξεπέρασε. «Ο ελεύθερος ανταγωνισμός, που στα αρχικά στάδια ανάπτυξης της μεγάλης βιομηχανίας ήταν η μοναδική

640), επρόκειτο για ένα σχέδιο προγράμματος της Ένωσης των Κομμουνιστών. Το Σεπτέμβριο του 1847 η κεντρική διοίκηση της Ένωσης έστειλε σε όλες τις οργανώσεις της Ένωσης ένα σχέδιο προγράμματος, για να συζητηθεί ενόψει του δεύτερου συνεδρίου της, όπου θα ψηφιζόταν το τελικό πρόγραμμα. Το σχέδιο στάλθηκε και στην οργάνωση του Παρισιού, στην οποία ανήκε και ο Ένγκελς. Εκεί συζητήθηκε το σχέδιο της κεντρικής διοίκησης, που ήταν προβληματικό, καθώς ήταν έντονα επηρεασμένο από τις ιδέες του ουτοπικού σοσιαλισμού. Ένα δεύτερο σχέδιο του Moses Hess κρίθηκε επίσης μη ικανοποιητικό. Η οργάνωση της Ένωσης στο Παρίσι στη συνεδρίασή της στις 22 Οκτωβρίου 1847 απέρριψε και τα δύο αυτά σχέδια και ανέθεσε στον Ένγκελς τη συγγραφή ενός νέου σχεδίου. Αυτό το γραμμένο από τον Ένγκελς νέο σχέδιο είναι "Οι Αρχές του Κομμουνισμού". Είναι γραμμένο με τη μορφή ερωτα-

κοινωνική κατάσταση μέσα στην οποία μπορούσε να αναπτυχθεί η μεγάλη βιομηχανία»,²²⁷ μετατράπηκε τώρα σε φρένο αυτής της ανάπτυξης, που πρέπει να παραμεριστεί.

Ο ελεύθερος «[...] ανταγωνισμός και γενικά η οργάνωση και διεύθυνση της βιομηχανικής παραγωγής από μεμονωμένους ιδιώτες μετατράπηκαν τώρα σε δεσμά για τη βιομηχανική παραγωγή. Τα δεσμά αυτά πρέπει να σπάσουν και θα σπάσουν [κάποιος πρέπει να τα σπάσει και θα τα σπάσει] [...]».²²⁸

Η μεγάλη βιομηχανία δεν μπορεί πλέον να διεξάγεται πάνω στην τωρινή βάση. Οι επαναλαμβανόμενες κρίσεις δεν σπρώχνουν μόνο το προλεταριάτο στην αθλιότητα, απειλούν ολόκληρο τον πολιτισμό και καταστρέφουν επίσης μεγάλο αριθμό καπιταλιστών. Βρισκόμαστε λοιπόν σε μια κατάσταση όπου «[...] είτε θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί η ίδια η μεγάλη βιομηχανία, πράγμα απολύτως αδύνατο, ή να εγκαθιδρυθεί αναγκαία μια εντελώς νέα οργάνωση της κοινωνίας, στην οποία δεν θα υπάρχουν ξεχωριστοί βιομήχανοι που ανταγωνίζονται μεταξύ τους, αλλά η συνολική κοινωνία θα διευθύνει τη βιομηχανική παραγωγή στη βάση ενός σταθερού σχεδίου και ανάλογα με τις ανάγκες όλων».²²⁹

παντήσεων (μορφή κατήχησης), όπως συνηθιζόταν τότε. Ο Ένγκελς, σε γράμμα του στο φίλο του τον Μαρξ, τον πληροφορεί για το περιεχόμενο του σχεδίου του, που το θεωρεί βιαστικά γραμμένο και ατελές. Εκφράζει τη γνώμη ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί η μορφή της κατήχησης και προτείνει να πάρει το πρόγραμμα τη μορφή μανιφέστου και να ονομαστεί "Κομμουνιστικό Μανιφέστο". (Βλ. F. Engels: "Engels an Marx", 23.24. November 1847", MEW, τ. 27, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 107). Το 2^ο συνέδριο της Ένωσης (29/11-8/12 1947), όπου οι Μαρξ-Ένγκελς ανέπτυξαν τις επιστημονικές προγραμματικές τους θέσεις, τους ανέθεσε να συγγράψουν το τελικό κείμενο του προγράμματος. Μερικές από τις θέσεις που υπάρχουν στις "Αρχές του Κομμουνισμού", πέρασαν στο τελικό κείμενο του "Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος".

Ο Ένγκελς θεωρεί ότι μια τέτοια νέα οργάνωση της κοινωνίας είναι πλέον δυνατή. Η ίδια η ύπαρξη της μεγάλης βιομηχανίας και η ικανότητά της, αν απαλλαγεί από τα εμπόδια των παρωχημένων παραγωγικών σχέσεων «[...] να αναπτύσσει στο άπειρο την παραγωγή, κάνουν δυνατή μια κοινωνική κατάσταση, όπου μπορούν να παραχθούν εν αφθονία αγαθά για την ικανοποίηση όλων των βιοτικών αναγκών, ώστε να δίνεται η δυνατότητα σε κάθε μέλος της κοινωνίας να αναπτύσσει και να πραγματώνει, μέσα σε συνθήκες απόλυτης ελευθερίας, όλες τις δυνάμεις του και τις ικανότητές του». ²²⁹ Έτσι, η ικανότητα της μεγάλης βιομηχανίας να αναπτύσσει ραγδαία την παραγωγή μετατρέπεται από κατάρα σε ευλογία: «Έτσι, λοιπόν, που εκείνη ακριβώς η ιδιότητα της μεγάλης βιομηχανίας, η οποία στη σημερινή κοινωνία παράγει όλη την αθλιότητα και όλες τις εμπορικές κρίσεις, είναι ακριβώς αυτή που στις συνθήκες μιας άλλης κοινωνικής οργάνωσης εξαφανίζει αυτή την ήδη γνωστή αθλιότητα και αυτές τις διαταραχές που φέρνουν δυστυχία». ²²⁹

Η αναντιστοιχία παραγωγικών δυνάμεων – παραγωγικών σχέσεων πρέπει να σπάσει – και θα σπάσει. Μια νέα οργάνωση της κοινωνίας μπορεί να υπάρξει – και θα υπάρξει. Και τα δύο είναι αναγκαία, προκειμένου να παραμεριστούν τα δεινά και όλες οι εκπτώσεις του σημερινού συστήματος. Δεν είναι μόνο αναγκαία, είναι και δυνατά, μπορούν να πραγματοποιηθούν, καθώς δημιουργήθηκαν ήδη και τα μέσα για την πραγματοποίησή τους.

Δεν θα πραγματοποιηθούν ούτε αυτόματα, ούτε από μόνα τους. Θα πραγματοποιηθούν με τη δράση των ανθρώπων, με τη δράση εκείνης της κοινωνικής δύναμης, που χωρίς αυτή καμιά βιομηχανική παραγωγή δεν μπορεί να υπάρξει, με τη δράση του προλεταριάτου.

Η προλεταριακή επανάσταση προετοιμάζεται στα πλαίσια του υπάρχοντος καπιταλιστικού συστήματος. Μ' αυτό εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε ο φορέας αυτής της επανάστασης, η

εργατική τάξη, η ύπαρξη της οποίας είναι συνυφασμένη με την ίδια την ύπαρξη του συστήματος.

Εκτός απ' αυτό, η βιομηχανική επανάσταση, η μεγάλη βιομηχανία, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ύπαρξη μιας κοινωνίας όπου θα υπάρχει αφθονία αγαθών και όπου ο καθένας θα μπορεί να αναπτύσσει ολόπλευρα τις ικανότητές του, μιας και έχει τη δυνατότητα, αν απαλλαγεί από τα δεσμά της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, να αναπτύσσει στο άπειρο την παραγωγή και τον κοινωνικό πλούτο.

Η βιομηχανική επανάσταση και η ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας προετοίμασε και τον ανατροπέα της υπάρχουσας κατάστασης. Συγκέντρωσε τους προλετάρους στις μεγάλες πόλεις και σε μεγάλα εργοστάσια και έτσι τους έδωσε συνείδηση της δύναμής τους. Από την άλλη, με την εκτόπιση της εργατικής δύναμης από τις μηχανές και τη συνεχή πίεση στο μισθό εργασίας, η κατάσταση του προλεταριάτου γίνεται όλο και πιο ανυπόφορη. Αυτοί είναι οι λόγοι, κατά τον Ένγκελς, που θα οδηγήσουν την εργατική τάξη στην επανάσταση. «Λόγω της αύξησης της δυσαρέσκειας του προλεταριάτου από τη μια, και λόγω της αύξησης της δύναμής του από την άλλη, η βιομηχανική ανάπτυξη προετοιμάζει την κοινωνική επανάσταση που θα διεξάγει το προλεταριάτο». ²³⁰

Το περιεχόμενο της προλεταριακής επανάστασης είναι η κατάργηση (άρση = *Aufhebung*) της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και η κατάκτηση μιας νέας κοινωνίας της κοινοκτημοσύνης, μιας κοινωνίας χωρίς τάξεις, όπου η παραγωγή θα διεξάγεται από κοινού από τους παραγωγούς, στη βάση ενός κοινού σχεδίου.

Ο Ένγκελς θεωρεί ότι τώρα (το 1847) υπάρχει ήδη η δυνατότητα για την κατάκτηση της νέας κοινωνίας όπου η ιδιωτική ιδιοκτησία θα καταργηθεί (αρθεί) και η παραγωγή θα διεξάγεται «[...] από όλη την κοινωνία [...] με βάση ένα κοινό σχέδιο και τη συμμετοχή όλων των μελών της κοινωνίας». Αυτή η κοινω-

νία «[θα] καταργήσει τον ανταγωνισμό και θα τον αντικαταστήσει με το συνεταιρισμό [Assoziation]. [...] Στη θέση της [ιδιωτικής ιδιοκτησίας] θα βάλει την από κοινού χρήση όλων των εργαλείων παραγωγής, και η διανομή όλων των προϊόντων θα γίνεται με κοινή συμφωνία ή σύμφωνα με τη λεγόμενη κοινοκτημοσύνη των αγαθών».²³¹ Η δυνατότητα υπάρχει τώρα (όπως ήδη είπαμε παραπάνω), διότι η μεγάλη βιομηχανία μπορεί να αναπτύσσει τις παραγωγικές δυνάμεις και τον κοινωνικό πλούτο στο άπειρο, αρκεί να υπάρξουν οι απαιτούμενες γι' αυτό προϋποθέσεις, δηλαδή να παραμεριστούν τα δεσμά των παραγωγικών σχέσεων.

Επιπλέον υπάρχει πια και η δυνατότητα παγκόσμιας νίκης αυτής της επανάστασης. Αυτό έχει μεγάλη σημασία, καθώς δεν μπορεί να βοηθεί η κομμουνιστική κοινωνία ως μια νησίδα στον παγκόσμιο χάρτη. Η μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε σε όλο τον κόσμο συνθήκες που ευνοούσαν τις προοδευτικές αλλαγές. Ο Ένγκελς, μιλώντας για τις επιπτώσεις της βιομηχανικής επανάστασης, διαπιστώνει ότι αυτή δεν έφερε αλλαγές μόνο στις αναπτυγμένες χώρες, αλλά είχε τεράστιες επιπτώσεις σε όλο τον κόσμο, μαζί και στις καθυστερημένες χώρες. Έτσι, αν στην Αγγλία και τη Γαλλία οι εργάτες απελευθερώσουν τον εαυτό τους, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να ξεσπάσουν επαναστάσεις και σε όλες τις άλλες χώρες. «Όλες οι μισοβάρβαρες χώρες, που έμειναν τώρα λίγο-πολύ μακριά από την ιστορική εξέλιξη [...] αποσπάστηκαν [τραβήχτηκαν] με τη βία από την απομόνωσή τους. [...] Έτσι χώρες όπως π.χ. η Ινδία, που επί αιώνες δεν είχαν γνωρίσει καμία πρόοδο, επαναστατικοποιήθηκαν πέρα ως πέρα, και η ίδια η Κίνα βαδίζει τώρα στο δρόμο της επανάστασης. Φτάσαμε σε κείνο το σημείο όπου μια νέα μηχανή που εφευρέθηκε σήμερα στην Αγγλία, να παίρνει μέσα σε ένα χρόνο το ψωμί από εκατομμύρια εργάτες της Κίνας. Με αυτόν τον τρόπο η μεγάλη βιομηχανία συνέδεσε μεταξύ τους όλους τους λαούς της γης,

συγκέντρωσε όλες τις μικρές τοπικές αγορές σε μια παγκόσμια αγορά, προετοίμασε παντού τον πολιτισμό και την πρόοδο και έφτασε ως το σημείο, ό,τι συμβαίνει στις πολιτισμένες χώρες να έχει επίδραση σε όλες τις άλλες χώρες. Έτσι που, αν τώρα οι εργάτες απελευθερώσουν τον εαυτό τους στην Αγγλία ή τη Γαλλία, αυτό θα έχει ως αναγκαστικό επακόλουθο επαναστάσεις σε όλες τις άλλες χώρες, που θα οδηγήσουν αργά ή γρήγορα επίσης στην απελευθέρωση των εργατών αυτών των χωρών».²³²

Η προλεταριακή επανάσταση ως προς το κοινωνικό της περιεχόμενο είναι ταυτόσημη με την κατάργηση-άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. «Η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας», κατά τον Ένγκελς, «είναι μάλιστα η πιο περιεκτική και πιο χαρακτηριστική συμπύκνωση του μετασχηματισμού ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος που προκύπτει αναγκαία από την ανάπτυξη της βιομηχανίας, και γι' αυτό με το δίκιο τους οι κομμουνιστές την προτάσσουν ως βασικό τους αίτημα».²³³

Η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, επομένως, και η πραγματοποίηση της προλεταριακής επανάστασης δεν ήταν δυνατές σε προηγούμενες εποχές, καθώς «[...] οι παραγωγικές δυνάμεις δεν είχαν ακόμα αναπτυχθεί τόσο πολύ, ώστε να μπορούν να παράγονται αγαθά που θα επαρκούν για όλους και η ιδιωτική ιδιοκτησία δεν είχε μετατραπεί σε εμπόδιο, σε δεσμά αυτών των παραγωγικών δυνάμεων. Τώρα όμως που, πρώτον, με την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας, παρήχθησαν κεφάλαια και παραγωγικές δυνάμεις σε προηγουμένως άγνωστες διαστάσεις και υπάρχουν τα μέσα να πολλαπλασιαστούν απεριόριστα αυτές οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα· τώρα που, δεύτερον, αυτές οι παραγωγικές δυνάμεις συγκεντρώθηκαν στα χέρια λίγων αστών, ενώ οι πλατιές λαϊκές μάζες μετατρέπονται ολοένα και περισσότερο σε προλετάριους και η κατάστασή τους γίνεται τόσο πιο άσχημη και ανυπόφορη, όσο πιο πολύ αυξάνονται τα πλούτη της αστι-

κής τάξης· τώρα που, τρίτον, αυτές οι τεράστιες παραγωγικές δυνάμεις, που εύκολα μπορούν να πολλαπλασιαστούν, έχουν ξεπεράσει την ιδιωτική ιδιοκτησία και τον αστό σε βαθμό τέτοιο, ώστε να προκαλούν κάθε στιγμή ισχυρούς τρανταγμούς στο κοινωνικό σύστημα, μόλις τώρα η κατάργηση-άρση [Aufhebung] της ιδιωτικής ιδιοκτησίας είναι όχι μόνο δυνατή αλλά και αναγκαία». ²³⁴

Η κατάργηση-άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και ο μετασηματισμός όλων των παραγωγικών σχέσεων θα είναι έργο της προλεταριακής επανάστασης. Η επανάσταση αυτή δεν έχει καμιά σχέση με τη συνωμοσία, ούτε εξαρτάται από τη θέληση κανενός κόμματος και καμιάς ηγεσίας, θα είναι το αναγκαίο αποτέλεσμα συγκεκριμένων συνθηκών. «Οι κομμουνιστές γνωρίζουν πολύ καλά ότι όλες οι συνωμοσίες δεν είναι μόνο ανώφελες αλλά και βλαπτικές. Ξέρουν πολύ καλά ότι οι επαναστάσεις δεν γίνονται βουλευσιαρχικά και αυθαίρετα, αλλά ότι ήταν παντού και πάντοτε το αναγκαίο αποτέλεσμα συγκεκριμένων συνθηκών, οι οποίες δεν εξαρτώνται καθόλου από τη θέληση και την καθοδήγηση επιμέρους κομμάτων και ολόκληρων τάξεων». ²³⁵

Ποια θα είναι η πορεία ανάπτυξης αυτής της κοινωνικής επανάστασης;

Ο Ένγκελς απαντάει στο ερώτημα που έθεσε ο ίδιος, αναφέροντας ό,τι είχαν πει ο ίδιος και ο Μαρξ σε προηγούμενα έργα τους. Την επανάσταση δεν τη βλέπει ως ένα μονόπρακτο έργο. Γράφει ότι αυτή, στην πρώτη της πράξη, «[θα] εγκαθιδρύσει πριν απ' όλα ένα δημοκρατικό καθεστώς και με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλίσει άμεσα είτε έμμεσα την πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου»*. ²³⁵ Χρησιμοποιώντας την πολιτική του

* Δηλαδή τη δικτατορία του προλεταριάτου. Ως γνωστόν, ο Μαρξ και ο Ένγκελς δεν χρησιμοποιούσαν ακόμα τον όρο αυτό. Τον χρησιμοποίησαν για πρώτη φορά λίγο αργότερα, το 1849.

κυριαρχία το προλεταριάτο θα συνεχίσει την επανάστασή του με τους επαναστατικούς μετασχηματισμούς της μεταβατικής περιόδου, ωστόσο «όλο το κεφάλαιο, όλη η παραγωγή και όλη η ανταλλαγή συγκεντρωνθούν στα χέρια του έθνους». Τότε «[...] η ιδιωτική ιδιοκτησία θα εξαφανιστεί από μόνη της, το χρήμα θα γίνει περιττό και η παραγωγή θα αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό και οι άνθρωποι θα αλλάξουν τόσο πολύ, έτσι που να γίνει δυνατό να εξαλειφθούν και οι τελευταίες μορφές σχέσεων της παλιάς κοινωνίας». ²³⁶ Αυτή θα είναι η τελική νίκη της προλεταριακής επανάστασης. Θα είναι δηλαδή η κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας στην πρώτη της φάση (σοσιαλισμός).

Ο Ένγκελς στέκεται ιδιαίτερα στην περίοδο μετάβασης και απαριθμεί μια σειρά μεταβατικά μέτρα*. Τα μεταβατικά μέτρα δεν θα είναι αυθαίρετες αποφάσεις της εργατικής εξουσίας, αλλά πρέπει «να προκύπτουν ως αναγκαίες συνέπειες της υπάρχουσας κατάστασης». ²³⁷ Η μεταβατική περίοδος και τα μεταβατικά μέτρα είναι αναγκαία και θα υπάρξουν σε κάθε προλεταριακή επανάσταση. Είναι αναγκαία γιατί, κατά τον Ένγκελς, η ιδιωτική ιδιοκτησία δεν μπορεί να καταργηθεί (να αρθεί) μεμιάς. Επίσης, οι υπάρχουσες παραγωγικές δυνάμεις δεν μπορεί να πολλαπλασιασθούν αμέσως και να φτάσουν σύντομα στο επίπεδο επάρκειας που απαιτεί η α' φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας – και πολύ περισσότερο στο επίπεδο αφθονίας που απαιτεί ο ολοκληρωμένος κομμουνισμός. Επιπλέον, πρέπει να διαπαιδαγωγηθούν και οι ίδιοι οι άνθρωποι, γιατί η κομμουνιστική κοινωνία δεν μπορεί να λειτουργήσει με ανθρώπους σαν τους σημερινούς. «Η κατά πάσα πιθανότητα επερχόμενη επανά-

* Τα μεταβατικά μέτρα που παραθέτει ο Ένγκελς στις "Αρχές του Κομμουνισμού", όπως και τα μεταβατικά μέτρα του "Μανιφέστου", είναι ακόμα λειψά και πρωτόλεια. Θα ολοκληρωθούν από τον Μαρξ με τη μελέτη της πείρας της Παρισινής Κομμούνιας.

σταση του προλεταριάτου θα μετασχηματίζει λουπόν μόνο βαθμιαία την τωρινή κοινωνία και θα μπορέσει να καταργήσει [άρει, ξεπεράσει] την ιδιωτική ιδιοκτησία μόνο τότε, όταν δημιουργηθεί η αναγκαία για τούτο μάζα παραγωγικών δυνάμεων».²³⁵

Παραθέτουμε εδώ τα μεταβατικά μέτρα του Έγκελς. (Όπως θα δούμε παρακάτω, ο Στάλιν νόμισε ότι με την εισαγωγή τους στη Σοβιετική Ένωση της δεκαετίας του '20 επιτεύχθηκε κατά 9/10 η πλήρης νίκη του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ!!!)

«1. Περιορισμός της ιδιωτικής ιδιοκτησίας με προοδευτική φορολογία, βαριά φορολογία στην κληρονομιά, κατάργηση του δικαιώματος κληρονομιάς πλάγιας γραμμής (αδελφών, ανειψιών κτλ), αναγκαστικά δάνεια κτλ.

2. Βαθμιαία απαλλοτρίωση των γαιοκτημόνων, εργοστασιάρχων, ιδιοκτητών σιδηροδρόμων και εφοπλιστών, εν μέρει μέσω του ανταγωνισμού από μέρους της κρατικής βιομηχανίας και εν μέρει άμεσα με την αποζημίωσή τους με τραπεζογραμμάτια.

3. Δήμευση της περιουσίας των εμικρέδων και των στασιαστών που οργάνωσαν εξεγέρσεις ενάντια στην πλειοψηφία του λαού.

4. Οργάνωση της εργασίας ή απασχόλησης των προλετάρων στα εθνικά αγροκτήματα, στα εργοστάσια και στα εργαστήρια, με την οποία παραμερίζεται ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους εργάτες και αναγκάζονται οι εργοστασιάρχες – όσο αυτοί υπάρχουν ακόμα – να πληρώνουν τον ίδιο αυξημένο μισθό όπως και το κράτος.

5. Ίση υποχρεωτική εργασία για όλα τα μέλη της κοινωνίας μέχρι την πλήρη εξάλειψη της ιδιωτικής ιδιοκτησίας. Σχηματισμός βιομηχανικών στρατιών, ιδιαίτερα για τη γεωργία.

6. Συγκεντροποίηση του πιστωτικού συστήματος και της χρηματαγοράς στα χέρια του κράτους μέσω μιας εθνικής τρά-

πεζας με κρατικά κεφάλαια και μέσω της περιστολής όλων των ιδιωτικών τραπεζών και τραπεζιτών.

7. Αύξηση των εθνικών εργοστασίων, εργαστηρίων, σιδηροδρόμων και πλοίων, απόδοση στην καλλιέργεια όλων των γαιών και βελτίωση όσων ήδη καλλιεργούνται, σε βαθμό ανάλογο με την αύξηση των κεφαλαίων και των εργατών που βρίσκονται στην διάθεση του έθνους.

8. Ανατροφή όλων των παιδιών από τη στιγμή που μπορούν να στερηθούν την πρώτη μητρική φροντίδα σε εθνικά ιδρύματα και με κόστος του κράτους. Συνδυασμός μόρφωσης και εργοστασιακής εργασίας [Fabrikation].

9. Ανέγερση μεγάλων παλατιών σε εθνικά αγροκτήματα ως κοινών κατοικιών για κοινότητες πολιτών που εργάζονται στη βιομηχανία και τη γεωργία και συνδυάζουν τα πλεονεκτήματα τόσο της αγροτικής ζωής όσο και της ζωής στην πόλη, χωρίς να επηρεάζονται από τις μονομέρειες και τα μειονεκτήματα και των δύο τρόπων ζωής.

10. Κατεδάφιση όλων των κακοφτιαγμένων και ανθυγιεινών κατοικιών και οικοδομικών τετραγώνων.

11. Ίσο κληρονομικό δικαίωμα για τα εξώγαμα παιδιά και τα νόμιμα παιδιά.

12. Συγκέντρωση όλων των μεταφορικών μέσων στα χέρια του έθνους». ²³⁸

Αυτή την επανάσταση με την ολοκληρωμένη της έννοια, με την έννοια της κατάκτησης της κομμουνιστικής κοινωνίας και όχι απλά με την έννοια της ανατροπής και της εγκαθίδρυσης της δικτατορίας του προλεταριάτου, ούτε μόνο με την έννοια της πραγματοποίησης κάποιων μεταβατικών μέτρων – έχει υπόψη του ο Ένγκελς. Σ' αυτήν αναφέρεται όταν θέτει το ερώτημα: «Μπορεί αυτή η επανάσταση να πραγματοποιηθεί σε μία μόνο χώρα;».

Όχι! είναι η κατηγορηματική απάντηση του Ένγκελς στο ερώτημα που έθεσε ο ίδιος.

«**ΟΧΙ** [Η έμφαση με κεφαλαία δική μας]. Η μεγάλη βιομηχανία, με το να δημιουργήσει την παγκόσμια αγορά, συνέδεσε ήδη μεταξύ τους όλους τους λαούς της γης, και προπαντός τους πολιτισμένους λαούς, έτσι που κάθε ξεχωριστός λαός εξαρτάται από ό,τι συμβαίνει στους άλλους. Εκτός από αυτό, εξίσωσε την κοινωνική εξέλιξη σε όλες τις πολιτισμένες χώρες, έτσι που, σε όλες αυτές τις χώρες, η αστική και η εργατική τάξη έγιναν οι βασικές τάξεις της κοινωνίας και η πάλη μεταξύ τους έγινε η βασική πάλη της εποχής μας. Ως εκ τούτου, η κομμουνιστική επανάσταση δεν θα είναι μόνο μια εθνική, θα είναι μια επανάσταση που θα πραγματοποιείται ταυτόχρονα σε όλες τις πολιτισμένες χώρες, δηλαδή τουλάχιστον στην Αγγλία, Αμερική, Γαλλία και Γερμανία. Στην κάθε μια από αυτές τις χώρες θα αναπτύσσεται ταχύτερα ή βραδύτερα, ανάλογα με το κατά πόσο τούτη ή εκείνη η χώρα διαθέτει πιο αναπτυγμένη βιομηχανία, μεγαλύτερο πλούτο και σημαντικότερη μάζα παραγωγικών δυνάμεων. Γι' αυτό το λόγο θα είναι βραδύτερα και δυσκολότερα πραγματοποιήσιμη στη Γερμανία και ταχύτερα και ευκολότερα στην Αγγλία. [Η επανάσταση αυτή] θα ασκήσει επίσης σημαντική επίδραση και στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου και θα αλλάξει εντελώς και θα επιταχύνει εξαιρετικά τη μέχρι τώρα πορεία ανάπτυξής τους. **Πρόκειται για μια παγκόσμια επανάσταση και γι' αυτό επίσης θα αναπτυχθεί σε παγκόσμιο πεδίο** [Η έμφαση όλου του κειμένου με πλάγια στοιχεία καθώς και η έμφαση με έντονα στοιχεία δική μας]». ²³⁹

Αυτή είναι η διάσημη περικοπή που κακοποιήθηκε βάνουσα. Ο Ένγκελς και σε τούτο το έργο του επιμένει στη θέση που από κοινού με το Μαρξ είχαν αναπτύξει: η προλεταριακή επανάσταση είναι μια παγκόσμια υπόθεση, αναπτύσσεται σε παγκόσμιο πεδίο και νικάει τελικά ταυτόχρονα σε όλες ή τουλάχιστον στις

αναπτυγμένες χώρες με την κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Όσο για το αρχίνισμα αυτής της παγκόσμιας επανάστασης, ο Ένγκελς και σε τούτο το έργο παραμένει της γνώμης ότι αυτό, δηλαδή η ανατροπή και η εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας, πραγματοποιείται αρχικά σε μία χώρα ή ομάδα χωρών. Γράφει ότι η εγκαθίδρυση του δημοκρατικού καθεστώτος (δηλαδή της δικτατορίας του προλεταριάτου) θα πραγματοποιηθεί άμεσα στην Αγγλία, όπου το προλεταριάτο αποτελεί την πλειοψηφία του λαού και έμμεσα στην Γαλλία και τη Γερμανία, όπου η πλειοψηφία ανήκει όχι μόνο στους προλετάριους αλλά και στους αγρότες και μικροαστούς.²⁴⁰

Από όσα παραθέσαμε γίνεται ολοφάνερη η θέση των ιδρυτών του μαρξισμού, που είναι: η προλεταριακή επανάσταση νικάει στην πρώτη της πράξη, ανατρέποντας την αστική τάξη και εγκαθιδρύοντας τη δικτατορία του προλεταριάτου αρχικά σε μία χώρα ή ομάδα χωρών, προχωράει στους επαναστατικούς μετασχηματισμούς της μεταβατικής περιόδου και στον πολλαπλασιασμό των παραγωγικών δυνάμεων και του κοινωνικού πλούτου και, όταν η δικτατορία του προλεταριάτου νικήσει παγκόσμια ή τουλάχιστον στις κυριότερες χώρες του κεφαλαίου, εξασφαλίζονται όλες οι προϋποθέσεις για την τελική νίκη, για την κατάκτηση της αταξικής και ακρατικής κοινωνίας, του σοσιαλισμού-κομμουνισμού.

Η σοσιαλιστική επανάσταση δεν μπορεί να φτάσει στην τελική της νίκη (κατάκτηση σοσιαλισμού – κομμουνισμού) στα στενά εθνικά πλαίσια, δεν μπορεί να ολοκληρωθεί σε ένα τμήμα του κόσμου, όταν κυρίαρχη στον πλανήτη παραμένει η ιδιωτική ιδιοκτησία και τις τύχες του κόσμου τις καθορίζει ο ιμπεριαλιστικός καπιταλισμός. Η κομμουνιστική επανάσταση είναι διεθνής. Δεν αφορούσε ούτε στην εποχή του Μαρξ και του Ένγκελς μόνο την Ευρώπη· ήταν και τότε – και πολύ περισσότερο είναι σήμερα – μια επανάσταση παγκόσμια.

3.5.3 Η θέση του Λένιν

Σε τι και κατά πόσο διαφοροποιήθηκε ο Λένιν σε σχέση με τις διατυπώσεις του Ένγκελς και τις γενικότερες τοποθετήσεις των ιδρυτών του επιστημονικού σοσιαλισμού;

Πόση αλήθεια περιέχουν τα πομπώδικα λόγια ότι ο Λένιν ανακάλυψε δήθεν στη βάση του νόμου της ανισόμετρης ανάπτυξης τη δυνατότητα της νίκης του ολοκληρωμένου σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα ή σε μία ομάδα χωρών, τροποποιώντας έτσι τις θέσεις του Μαρξ και του Ένγκελς;

Ας δούμε όμως τις ακριβώς είπε ο Λένιν:

Ο Λένιν, στο άρθρο του "Για το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης", που δημοσιεύτηκε στις 23/8/1915, γράφει:

«Η ανισόμετρη οικονομική και πολιτική ανάπτυξη είναι απόλυτος νόμος του καπιταλισμού. Από δω βγαίνει πως είναι δυνατή η νίκη του σοσιαλισμού στην αρχή σε λίγες ή ακόμη και σε μία μονάχα, χωριστά παρμένη καπιταλιστική χώρα. Το νικηφόρο προλεταριάτο αυτής της χώρας, απαλλοτριώνοντας τους καπιταλιστές και οργανώνοντας στη χώρα του τη σοσιαλιστική παραγωγή, θα ορθωνόταν ενάντια [Η έμφαση είναι του Λένιν] στον υπόλοιπο κόσμο, τον καπιταλιστικό κόσμο, παίρνοντας μαζί του τις καταπιεζόμενες τάξεις των άλλων χωρών, ξεσηκώνοντας στις χώρες αυτές εξεγέρσεις ενάντια στους καπιταλιστές, δρώντας σε περίπτωση ανάγκης ακόμη και με στρατιωτική δύναμη ενάντια στις εκμεταλλεύτριες τάξεις και τα κράτη τους».²⁴¹

Ένα χρόνο αργότερα, ο Λένιν, στο άρθρο του "Το στρατιωτικό πρόγραμμα της προλεταριακής επανάστασης" (γράφηκε το Σεπτέμβρη 1916 και δημοσιεύτηκε το Σεπτέμβρη 1917) γράφει: «[...] ο σοσιαλισμός που νίκησε σε μία μόνη χώρα δεν αποκλείει καθόλου μεμιάς όλους γενικά τους πολέμους. Απεναν-

ντίας, τους προϋποθέτει. Η ανάπτυξη του καπιταλισμού συντελείται στον ανώτατο βαθμό ανισόμετρα στις διάφορες χώρες. Κι ούτε μπορεί να γίνει διαφορετικά στις συνθήκες της εμπορευματικής παραγωγής. Από δω βγαίνει το αδιαφιλονίκητο συμπέρασμα: ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να νικήσει ταυτόχρονα σ' όλες τις χώρες. Θα νικήσει αρχικά σε μία ή σε μερικές χώρες και οι υπόλοιπες θα παραμείνουν για ένα διάστημα αστικές ή προαστικές. Αυτό δεν μπορεί παρά να προκαλέσει όχι μονάχα προστριβές, μα και άμεση επιδίωξη της αστικής τάξης των άλλων χωρών να συντρίψει το νικηφόρο προλεταριάτο του σοσιαλιστικού κράτους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, ο πόλεμος από την πλευρά μας θα ήταν νόμιμος και δίκαιος». ²⁴²

Αυτά είναι τα αποσπάσματα από τα κείμενα του Λένιν που θεωρήθηκαν δέκα χρόνια αργότερα «τροποποίηση της θέσης του Ένγκελς». Με βάση αυτά, του αποδόθηκε η άποψη ότι κάνει δήθεν λόγο για νίκη του σοσιαλισμού, για την κατάκτηση δηλαδή της ολοκληρωμένης σοσιαλιστικής κοινωνίας σε μία μόνη χώρα ή σε μερικές μόνο χώρες.

Κατ' αρχήν, αποτελεί μύθο η άποψη ότι ο Λένιν ανακάλυψε δήθεν το νόμο της ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλισμού. Προφανώς πρόκειται για έναν υποκριτικό θεωρητικό ελιγμό εκείνων που πάσχιζαν να χρησιμοποιήσουν το αναμφισβήτητο μεγάλο κύρος του Λένιν, για να παρουσιάσουν την δική τους άποψη περί δυνατότητας νίκης του σοσιαλισμού σε μία χώρα ως λενινιστική. Η ανισομετρία της ανάπτυξης του καπιταλισμού είναι παρούσα σε ολόκληρο το έργο του Μαρξ και του Ένγκελς και δεν μπορούσε φυσικά να ανακαλυφθεί από το Λένιν κάτι, το οποίο ήταν προ πολλού γνωστό. Το να αποδίδει κανείς τέτοιες ανοησίες στο Λένιν, ότι δηλαδή «ανακάλυψε» προ πολλού γνωστές αλήθειες, αποτελεί όχι μόνο διαστρέβλωση αλλά ύβρη για τον μεγαλύτερο μεγάλο μαρξιστή όλων των εποχών, μετά τον ίδιο το Μάρξ και τον Ένγκελς.

Η ανισομετρία, κατά το Λένιν, ανεξάρτητα από την έντασή της, ήταν πάντοτε και όχι μόνο στο ιμπεριαλιστικό στάδιο «απόλυτος νόμος του καπιταλισμού» και «ούτε μπορεί να γίνει διαφορετικά στις συνθήκες της εμπορευματικής παραγωγής». Απ' αυτές λοιπόν τις συνθήκες, από την ανισομετρία που συνόδευε πάντοτε την ανάπτυξη του καπιταλισμού και όχι μόνο στο ιμπεριαλιστικό του στάδιο, «βγαίνει πως είναι δυνατή η νίκη του σοσιαλισμού στην αρχή σε λίγες ή ακόμη και σε μία μονάχα [...] χώρα». Ακριβώς απ' αυτό ο Λένιν βγάζει «το αδιαφιλονίκητο συμπέρασμα» ότι «ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να νικήσει ταυτόχρονα σ' όλες τις χώρες», *εννοώντας ασφαλώς τη νίκη με την έννοια της ανατροπής της αστικής τάξης και της εγκαθίδρυσης της εργατικής εξουσίας.*

Ο Λένιν δεν διάβασε μάλλον ποτέ τις "Αρχές του Κομμουνισμού" του Ένγκελς, καθώς για πρώτη φορά δημοσιεύτηκαν στη Σοβιετική Ένωση το 1923, όταν ήταν ήδη βαριά άρρωστος. Πάντως, σίγουρα δεν τις είχε διαβάσει, όταν προέβαινε στις παραπάνω διαπιστώσεις στα 1915-1916. Δεν διάβασε ποτέ ούτε τη "Γερμανική Ιδεολογία", όπου οι Μαρξ-Ένγκελς κάνουν λόγο για παγκόσμια νίκη του κομμουνισμού "μεμιάς και ταυτόχρονα", καθώς αυτό το έργο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1932, αρκετά χρόνια δηλαδή μετά το θάνατο του Λένιν.

Ο Λένιν δεν γνώριζε λοιπόν τις ρητές διατυπώσεις των δασκάλων του ότι η τελική νίκη της επανάστασης επέρχεται ταυτόχρονα σε παγκόσμιο επίπεδο. Γνώριζε όμως το ως τότε δημοσιευμένο έργο τους και ήξερε την άποψή τους ότι η ανατροπή της αστικής τάξης και η εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας επιτυγχάνεται σε μία χώρα ή ομάδα χωρών και η τελική νίκη, η κατάκτηση της κομμουνιστικής κοινωνίας παγκόσμια.

Καμιά λοιπόν διαφοροποίηση του Λένιν δεν υπήρξε, τίποτε το διαφορετικό δεν είπε απ' αυτά που έλεγαν σχετικά οι Μαρξ και Ένγκελς.

Το ότι ο Λένιν με την έκφραση "νίκη του σοσιαλισμού σε μία χώρα" εννοούσε την ανατροπή της αστικής τάξης και την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας και όχι την κατάκτηση της ολοκληρωμένης σοσιαλιστικής κοινωνίας, είναι ολοφάνερο, όχι μόνο από το συνολικό του έργο, αλλά και μέσα από τα ίδια τα δύο άρθρα του 1915 και του 1916. Θα χρειαζόταν δεκάδες σελίδες για να χωρέσουν τις διατυπώσεις του Λένιν που διαψεύδουν όλους εκείνους που προσπάθησαν να τον παρουσιάσουν σαν έναν περιορισμένο εθνικοκομμουνιστή, που φανταζόταν τη νίκη της αταξικής κοινωνίας μέσα στα στενά όρια μίας χώρας ή μίας ομάδας χωρών. Το αράδιασμα αυτών των διατυπώσεων θα ήταν ανώφελο και δεν θα προσέφερε τίποτα στον αναγνώστη που έχει έστω και μια στοιχειώδη σχέση με το θεωρητικό έργο του Λένιν.

Θα παραθέσουμε μόνο ένα μικρό απόσπασμα από μια απόφαση του 4^{ου} συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς (ΚΔ), το Δεκέμβρη του 1922, που δείχνει ότι, όχι μόνον ο Λένιν, αλλά και ολόκληρη η ηγεσία της Διεθνούς έβλεπαν τότε πολύ καθαρά τα ζητήματα και τίποτα δεν προμήνυε το μεγάλο μπέρδεμα και την αλλαγή πλευσης που θα εγκαινιαζόταν 3 χρόνια αργότερα. Το 4^ο συνέδριο της ΚΔ ήταν το τελευταίο στο οποίο έπαιρνε μέρος ο Λένιν και οι αποφάσεις του έχουν τη σφραγίδα του.

Η απόφαση του συνεδρίου πάνω στο θέμα "Πέντε χρόνια Ρωσικής επανάστασης και οι προοπτικές της παγκόσμιας επανάστασης", με συνεισηγητές το Λένιν και την Κλάρα Τσέτκιν, χαιρετίζει το ρωσικό προλεταριάτο και εκφράζει το θαυμασμό του για το γεγονός ότι όχι μόνο νίκησε εγκαθιδρύοντας τη δικτατορία του προλεταριάτου και αποκρούοντας όλες τις επιθέσεις του ιμπεριαλισμού, αλλά και γιατί κατόρθωσε να έχει επιτυχίες στην οικονομική ανοικοδόμηση, γιατί κατόρθωσε να διατηρήσει την δικτατορία του, την απαραίτητη αυτή προϋπό-

θεση για την οικοδόμηση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Τέλος καλεί το προλεταριάτο των καπιταλιστικών χωρών να υπερασπιστεί τη Σοβιετική Ρωσία και να ανατρέψει τον καπιταλισμό, να κατακτήσει στις χώρες του την εργατική εξουσία και να τη θέσει, όπως και οι σοβιετικοί εργάτες, στην υπηρεσία της παγκόσμιας επανάστασης.

«Το 4^ο παγκόσμιο συνέδριο», γράφει η απόφαση, «υπενθυμίζει στους προλετάριους όλων των χωρών ότι η προλεταριακή επανάσταση δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση [nie] να ολοκληρωθεί νικηφόρα μέσα στα όρια μίας ξεχωριστής χώρας, ότι, αντίθετα, είναι αναγκαίο να νικήσει διεθνώς, ως παγκόσμια επανάσταση. ["Der 4. Weltkongress mahnt die Proletarier aller Länder daran, dass die proletarische Revolution nie innerhalb eines einzigen Landes vollständig siegen kann, dass sie vielmehr international, als Weltrevolution siegen muss"]».²⁴³

Αυτές οι καθαρές κουβέντες μπερδεύτηκαν και ξεχάστηκαν από την ηγεσία του κινήματος λίγα μόλις χρόνια αργότερα.

Ο Λένιν, λοιπόν, χρησιμοποιεί την έκφραση "νίκη του σοσιαλισμού" με την έννοια της εγκαθίδρυσης της εργατικής εξουσίας. Αυτή ήταν τότε η τρέχουσα έννοια της "νίκης του σοσιαλισμού" και αυτή χρησιμοποιούσε το εργατικό κίνημα της εποχής. Τόσο η αριστερή όσο και η κεντριστική πτέρυγα της Β΄ Διεθνούς με τον όρο "νίκη του σοσιαλισμού" εννοούσαν την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας – σε αντιπαράθεση με τον μπερνσταϊνικό ρεβιζιονισμό, που δεν θεωρούσε πλέον αναγκαία την εξουσία, μιας και η επίτευξη του σοσιαλισμού θα ερχόταν μέσα από την ποσοτική συσσώρευση μεταρρυθμίσεων στα πλαίσια του συστήματος.

Να τι γράφει σχετικά ο κεντριστής Κ. Κάουτσκι το 1915:

«Πότε τελειώνει ένας τρόπος παραγωγής και αρχίζει ένας άλλος, τουλάχιστον στην έως τώρα ιστορία δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί επακριβώς ως προς το έτος και την ημέρα. Αντίθε-

τα μπορεί επακριβώς να διαπιστωθεί το έτος, και μάλιστα ακόμα και η μέρα κατά την οποία ένα κόμμα κατέλαβε την πολιτική εξουσία. Και αυτή την πολιτική στιγμή έχει κανείς υπόψη του, όταν μιλάει για την νίκη του σοσιαλισμού. Εννοεί την νίκη του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος». ²⁴⁴

Με την ίδια ακριβώς έννοια χρησιμοποιεί τότε και ο Τρότσκι τη «νίκη του σοσιαλισμού». Σε μια απάντηση στο άρθρο του Λένιν «Για το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», το 1915, ο Τρότσκι γράφει:

«Το μοναδικό κάπως συγκεκριμένο ιστορικό επιχείρημα, που είναι αντίθετο στο σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών [της Ευρώπης] διατυπώθηκε [...] στην παρακάτω φράση: "Η ανισόμετρα οικονομική και πολιτική ανάπτυξη είναι απόλυτος νόμος του καπιταλισμού". Από δω ο "Σοσιαλδημοκράτης" [η εφημερίδα όπου δημοσιεύτηκε το άρθρο του Λένιν] έβγαλε το συμπέρασμα, ότι είναι δυνατή η νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα και ότι συνεπώς δεν είναι ανάγκη να εξαρτούμε τη δικτατορία του προλεταριάτου σε κάθε ξεχωριστό κράτος από τη δημιουργία των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης. Ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη των διαφόρων χωρών είναι ανισόμετρα είναι πέρα για πέρα αδιαμφισβήτητο. Όμως αυτή η ίδια η ανισομετρία είναι εξαιρετικά ανισόμετρα. Το καπιταλιστικό επίπεδο της Αγγλίας, της Αυστρίας, της Γερμανίας ή της Γαλλίας δεν είναι το ίδιο. Σε σύγκριση όμως με την Αφρική και την Ασία όλες αυτές οι χώρες αποτελούν την καπιταλιστική "Ευρώπη", που είναι ώριμη για την κοινωνική επανάσταση. Το ότι ούτε μια χώρα δεν πρέπει να "περιμένει" τις άλλες στον αγώνα της, αποτελεί μια στοιχειώδη ιδέα, που είναι ωφέλιμο και απαραίτητο να την επαναλαβαίνουμε, για να μην υποκατασταθεί η ιδέα της παράλληλης διεθνούς δράσης με την ιδέα της αναμονής και της διεθνούς απραξίας. Χωρίς να περιμένουμε τους άλλους, αρχίζουμε και συνεχίζουμε τον αγώνα πάνω σε εθνική βάση, έχο-

ντας την απόλυτη πεποίθηση, ότι η πρωτοβουλία μας θα δώσει ώθηση στον αγώνα των άλλων χωρών· αν όμως αυτό δεν πρόκειται να γίνει, τότε είναι μάταιο να πιστεύουμε – το αποδειχνουν και η πείρα της ιστορίας και η θεωρητική σκέψη – ότι λογουχάρη μια επαναστατική Ρωσία θα μπορούσε ν' ανθέξει μπροστά σε μια συντηρητική Ευρώπη, ή ότι μια σοσιαλιστική Γερμανία θα μπορούσε να παραμείνει απομονωμένη μέσα στον καπιταλιστικό κόσμο». ²⁴⁵

Ο Τρότσκι λοιπόν διαφωνεί με το Λένιν όχι για τη δυνατότητα νίκης του σοσιαλισμού με την έννοια της κατάκτησης της αταξικής κοινωνίας – χρησιμοποιεί κι αυτός τη "νίκη του σοσιαλισμού" με την τότε τρέχουσα έννοια – και κριτικάρει το Λένιν που θεωρεί δυνατό να νικήσει η δικτατορία του προλεταριάτου και να κρατηθεί στα πλαίσια μίας χώρας ή ομάδας χωρών, έχοντας την άποψη ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει και δεν μπορεί να παραμείνει απομονωμένη, π.χ. μια σοσιαλιστική Γερμανία, δηλαδή μια Γερμανία της δικτατορίας του προλεταριάτου, μέσα σε έναν καπιταλιστικό περίγυρο.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η κατάκτηση της εργατικής εξουσίας ήταν η τρέχουσα τότε έννοια της "νίκης του σοσιαλισμού" και μ' αυτήν την έννοια χρησιμοποιούνταν όχι μόνον από το Λένιν αλλά και από όλους τους μαρξιστές της εποχής.

Είπαμε παραπάνω ότι ο Λένιν, μιλώντας το 1915 και 1916 για τη δυνατότητα "νίκης του σοσιαλισμού σε μία χώρα" με την τρέχουσα τότε, όπως δείξαμε, έννοια, δεν είπε τίποτα διαφορετικό από αυτά που είχαν πει σχετικά ο Μαρξ και ο Ένγκελς.

Αν ο Λένιν διαπίστωνε ότι οι θέσεις των δασκάλων του πάλιωσαν, δεν θα δίσταζε καθόλου να το διατυπώσει ευθέως. Δεν έκανε όμως κάτι τέτοιο, δεν αναφέρθηκε καν σε κείμενα των ιδρυτών του μαρξισμού, απλά διατύπωσε τη θέση του σε δύο μικρά σε έκταση άρθρα του, είτε κάτι διαφορετικό από την τρέ-

χουσα τότε αντίληψη της Β' Διεθνούς. Μοναδική στόχευση είχαν αυτά τα άρθρα τις λαθεμένες αντιλήψεις που κυριαρχούσαν στο εργατικό κίνημα της εποχής.

Διεξάγονταν τότε ευρέως μεγάλες συζητήσεις για το πού θα νικήσει η προλεταριακή επανάσταση. Πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι στα χρόνια της Β' Διεθνούς ο προβληματισμός για τη νίκη της επανάστασης ήταν ακρωτηριασμένος, καθώς έφτανε μόλις ως την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας και το πολύ ως την οικοδόμηση της "σοσιαλιστικής οικονομίας", δηλαδή της οικονομίας που βασίζεται στην κρατική ιδιοκτησία. Ως εκεί έφτανε ο "σοσιαλισμός" των θεωρητικών της Β' Διεθνούς, προεξάρχοντος του Κάουτσκι. Με ζητήματα του σοσιαλισμού, όπως π.χ. η απονέκρωση του κράτους κ.ά., δεν ασχολούνταν, καθώς στην καλύτερη περίπτωση τα θεωρούσαν ζητήματα του πολύ μακρινού μέλλοντος. Νίκη της επανάστασης για τη Β' Διεθνή ήταν αποκλειστικά η κατάληψη της εξουσίας. Οι αντιλήψεις που κυριαρχούσαν στο εργατικό κίνημα για τη νίκη της επανάστασης, δηλαδή για την κατάκτηση της εργατικής εξουσίας, ήταν:

α) Η επανάσταση μπορεί να νικήσει αρχικά στις μεγάλες αναπτυγμένες χώρες του καπιταλισμού ταυτόχρονα. Αυτή η αντίληψη απέκλειε να νικήσει αρχικά η επανάσταση σε μία χώρα, πολύ περισσότερο σε μια μικρότερη αναπτυγμένη ή σε μια σχετικά καθυστερημένη χώρα.

Ο Λένιν πίστευε τότε κι αυτός ότι η σοσιαλιστική επανάσταση θα νικήσει αρχικά σε μία από τις αναπτυγμένες χώρες, σε μία από τις μεγάλες ιμπεριαλιστικές χώρες – δεν απέκλειε όμως καθόλου αυτό να συμβεί και σε μία από τις μικρότερες αναπτυγμένες χώρες, σε μία μικρή ιμπεριαλιστική χώρα. Αυτές τις μεγάλες ή μικρότερες αναπτυγμένες χώρες αφορούσε η "νίκη του σοσιαλισμού σε μία χώρα". Γι' αυτές ακριβώς έκανε λόγο στα δύο του άρθρα και δεν εννοούσε καθόλου τη Ρωσία, για την

οποία είχε ακόμη τότε τη γνώμη ότι δεν επίκειται η νίκη της προλεταριακής επανάστασης στο άμεσο μέλλον.

Στην Ελβετία, όπου ζούσε τότε ο Λένιν, η δεξιά πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος αυτής της χώρας δικαιολογούσε τη μεταρρυθμιστική της πρακτική ακριβώς με την "ανύπαρκτη" δυνατότητα της σοσιαλιστικής επανάστασης σε μια μικρή χώρα σαν την Ελβετία. Γι' αυτούς λοιπόν η σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελβετία ήταν μια «ουτοπία», μια «μακρινή, πρακτικά απροσδιόριστη» δυνατότητα»,²⁴⁶ μιας και «[...] οι μεγάλες Δυνάμεις δεν θα ανεχθούν ποτέ μια σοσιαλιστική Ελβετία, και τα πρώτα κιόλας φύτρα μιας σοσιαλιστικής επανάστασης στην Ελβετία θα συνθλιβούν κάτω από την κολοσιαία υπεροχή δυνάμεων αυτών των κρατών!

Αυτό αναμφίβολα θα ήταν σωστό», απαντάει ο Λένιν το Δεκέμβριο του 1916, «αν, πρώτο, θα ήταν δυνατή η απαρχή της επανάστασης στην Ελβετία, χωρίς να προκαλέσει ένα ταξικό κίνημα αλληλεγγύης στις γειτονικές χώρες – δεύτερο, αν οι μεγάλες αυτές Δυνάμεις δεν βρίσκονταν στο αδιέξοδο ενός "πολέμου εξάντλησης", που έχει σχεδόν εξαντλήσει πια την υπομονή και των πιο υπομονητικών λαών. Και τη στιγμή αυτή μια στρατιωτική επέμβαση των μεγάλων Δυνάμεων, που είναι εχθρικές μεταξύ τους, δεν θα αποτελούσε παρά τον πρόλογο στο ξέσπασμα της επανάστασης σ' όλη την Ευρώπη».²⁴⁷

β) Η πιο διαδεδομένη όμως αντίληψη εκείνη την εποχή ήταν αυτή που συνέδεε τη νίκη της επανάστασης με την "Ένωση Κρατών", αυτή που εξαρτούσε την προλεταριακή νίκη στην Ευρώπη από την πραγματοποίηση του συνθήματος "για τις Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης". Οι υποστηρικτές του συνθήματος αυτού θεωρούσαν πως με την επαναστατική ανατροπή των αντιδραστικών μοναρχιών της Ρωσίας, της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας θα μπορούσε να υλοποιηθεί το σύν-

θημα αυτό, να δημιουργηθούν οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης και να περάσουν στη συνέχεια στα χέρια του προλεταριάτου.

Η αντίληψη αυτή είχε τους υποστηρικτές της σε όλες τις πτέρυγες του κινήματος της εποχής εκείνης.

Ο Κ. Κάουτσκι, που είχε διατυπώσει ήδη τη θεωρία του για τον υπερимπериализμό, και που υπεράσπιζε στον πόλεμο τη "δική του αστική τάξη", θεωρούσε πως ο καπιταλισμός δεν έφτασε ακόμη στο τέλος του, χρειάζεται ακόμη την τελευταία του μορφή, που θα είναι η Ένωση Κρατών, και αφού επιτευχθεί, θα περιέλθει στην εξουσία του προλεταριάτου.

Γράφει λοιπόν ο Κ. Κάουτσκι το 1915:

«Η Ένωση Κρατών [...], αυτή είναι η μορφή για τις μεγάλες αυτοκρατορίες, που έχει ανάγκη ο καπιταλισμός, για να αποκτήσει την τελευταία ανώτατη μορφή του, εντός της οποίας το προλεταριάτο θα κατακτήσει τη δική του Ένωση Κρατών. ["Der Staatenbund [...], das ist die Form für die grossen Imperien, deren der Kapitalismus bedarf, um seine letzte, höchste Form zu erreichen, in der das Proletariat sich seiner bemächtigen wird."].»²⁴⁸

Αλλά δεν ήταν μόνο ο Κάουτσκι, ούτε μόνο ο Τρότσκι, που όπως φαίνεται από το απόσπασμα του κειμένου του, που παραθέσαμε παραπάνω, είχε τότε μια τέτοια αντίληψη. Με τον ίδιο τρόπο κατανοούσαν το σύνθημα για τις Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης και πολλοί άλλοι, π.χ. οι αριστεροί σοσιαλιστές της Γερμανίας και ανάμεσά τους η Ρόζα Λούξεμπουργκ. Ο Λένιν, που αρχικά δέχτηκε το σύνθημα αυτό, το απορρίπτει στη συνέχεια, όχι όμως «[...] από την άποψη ότι επισκιάζει ή αδυνατίζει κτλ. το σύνθημα της σοσιαλιστικής επανάστασης»,²⁴⁹ όπως έλεγαν κάποιοι στο κόμμα του, αλλά γιατί το οικονομικό του περιεχόμενο δεν ανταποκρίνεται πλέον στις συνθήκες του ιμπεριαλισμού.

«Αν όμως», γράφει, «το σύνθημα των δημοκρατικών Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, σε συνδυασμό με την επαναστατική ανατροπή των τριών αντιδραστικότερων μοναρχιών της Ευρώπης, μ' επικεφαλής τη ρωσική μοναρχία, είναι τελείως άψογο σαν πολιτικό σύνθημα, ωστόσο μένει ακόμη ένα σπουδαιότερο ζήτημα, το ζήτημα του οικονομικού περιεχομένου και της οικονομικής σημασίας αυτού του συνθήματος. Από την άποψη των οικονομικών όρων του ιμπεριαλισμού, δηλαδή της εξαγωγής κεφαλαίων και του μοιράσματος του κόσμου από τις "προηγμένες" και "πολιτισμένες" αποικιακές δυνάμεις, οι *Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης μέσα σε καπιταλιστικό καθεστώς είτε είναι απραγματοποίητες, είτε είναι αντιδραστικές* [Η έμφαση δική μας]». ²⁵⁰

«Φυσικά είναι δυνατές προσωρινές [Η έμφαση του Λένιν] συμφωνίες ανάμεσα σε καπιταλιστές και ανάμεσα σε κράτη. Μ' αυτή την έννοια μπορεί να δημιουργηθούν και οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, σαν συμφωνία των *ευρωπαϊών* [Η έμφαση του Λένιν] καπιταλιστών ... με ποιο σκοπό; Μόνο με το σκοπό να πνίξουν από κοινού το σοσιαλισμό στην Ευρώπη, να περιφρουρήσουν από κοινού τις ληστεμένες αποικίες ενάντια στην Ιαπωνία και στην Αμερική [...]. Η δημιουργία τους, «[...] με τη σημερινή οικονομική βάση, δηλαδή στις συνθήκες του καπιταλισμού, θα σήμαινε οργάνωση της αντίδρασης, για να παρεμποδιστεί η πιο γρήγορη ανάπτυξη της Αμερικής». ²⁵¹

Το σύνθημα λοιπόν αυτό δεν μπορεί πλέον να πραγματοποιηθεί ως αστικοδημοκρατικό αίτημα. Γι' αυτό ο Λένιν το απορρίπτει. Αλλά ούτε ως σοσιαλιστικό αίτημα μπορεί να σταθεί: «*Πέρασαν για πάντα οι καιροί που η υπόθεση της δημοκρατίας και η υπόθεση του σοσιαλισμού συνδέονταν μόνο με την Ευρώπη* [Η έμφαση δική μας]». ²⁵¹ Το σοσιαλιστικό αίτημα δεν είναι πλέον οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, αλλά οι Ενωμένες Πολιτείες του Κόσμου (!), λέει ο Λένιν, αλλά αμφιβάλλει αν θα

ήταν σωστό και αυτό το σύνθημα, γιατί θα μπορούσε να ερμηνευτεί ότι είναι αδύνατη η νίκη σε μία χώρα και να οδηγήσει την εργατική τάξη στην αδράνεια και στην απάθεια, εν αναμονή της παγκόσμιας νίκης.

«Οι Ενωμένες Πολιτείες του κόσμου (και όχι της Ευρώπης)», γράφει, «είναι η κρατική εκείνη μορφή ένωσης και ελευθερίας των εθνών, που εμείς τη συνδέουμε με το σοσιαλισμό – ως τότε που η πλήρης νίκη του κομμουνισμού θα οδηγήσει στην οριστική εξαφάνιση κάθε κράτους, μαζί και του δημοκρατικού. Ωστόσο το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών του κόσμου, σαν αυτοτελές σύνθημα, είναι αμφίβολο αν θα ήταν σωστό, πρώτο γιατί συγχωνεύεται με το σοσιαλισμό και, δεύτερο, γιατί θα μπορούσε να προκαλέσει τη λαθεμένη ερμηνεία ότι είναι αδύνατη η νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα, τη λαθεμένη ερμηνεία για τη στάση αυτής της χώρας απέναντι στις υπόλοιπες».²⁵¹

Οι Ενωμένες Πολιτείες του κόσμου, λοιπόν, είναι, κατά το Λένιν, νοητές μόνο ως παγκόσμια δικτατορία του προλεταριάτου, ως "ελεύθερη ένωση των εθνών στο σοσιαλισμό", ένα αναγκαίο μεταβατικό πέραςμα για την απονέκρωση του κράτους, για την απονέκρωση της έννοιας του έθνους με τη συγχώνευση των εθνών, και την κατάκτηση της αταξικής κοινωνίας και του ενοποιημένου κόσμου, την κατάκτηση του σοσιαλισμού – κομμουνισμού. Αυτή η παγκόσμια δικτατορία του προλεταριάτου δεν μπορεί να νικήσει με μιας και ταυτόχρονα, θα χρειαστούν πολλές προσπάθειες και σκληρή ταξική πάλη, ακόμα και πόλεμοι των προλεταριακών δημοκρατιών ενάντια στα καπιταλιστικά κράτη. «Δεν είναι δυνατή η ελεύθερη ένωση των εθνών στο σοσιαλισμό χωρίς μια λίγο-πολύ μακρόχρονη, επίμονη πάλη των σοσιαλιστικών δημοκρατιών ενάντια στα οπισθοδρομικά κράτη».²⁵²

Αυτή η επίμονη και μακρόχρονη πάλη, οι εμφύλιοι, αλλά και οι πόλεμοι ανάμεσα στα εργατικά και τα οπισθοδρομικά κράτη

αποτελούν την προϋπόθεση για τη νίκη της παγκόσμιας δικτατορίας του προλεταριάτου, αφού «[...] ο σοσιαλισμός που νίκησε σε μία μόνη χώρα δεν αποκλείει καθόλου μεριάς όλους γενικά τους πολέμους. Απεναντίας, τους προϋποθέτει [...] [στις περιπτώσεις άμεσης επιδίωξης] της αστικής τάξης των άλλων χωρών να συντρίψει το νικηφόρο προλεταριάτο του σοσιαλιστικού κράτους», δηλαδή την εργατική τάξη που νίκησε σε μία ή σε μερικές χώρες. «Σ' αυτές τις περιπτώσεις, ο πόλεμος από την πλευρά μας θα ήταν νόμιμος και δίκαιος. Θα ήταν πόλεμος υπέρ του σοσιαλισμού, για την απελευθέρωση άλλων λαών από την αστική τάξη. [...]

Μόνο αφού ανατρέψουμε, νικήσουμε οριστικά και απαλλοτριώσουμε την αστική τάξη σ' όλο τον κόσμο, κι όχι μονάχα σε μία χώρα, οι πόλεμοι θα γίνουν αδύνατοι». ²⁵³

Αυτά γράφει, ανάμεσα σε άλλα, ο Λένιν στα δύο του άρθρα, που ο Στάλιν τα θεώρησε λαθεμένα ως βάση της "λενινιστικής" θεωρίας για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνο χώρα.

Από όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι θέσεις του Λένιν σε τίποτα δεν διαφέρουν από εκείνες των ιδρυτών του μαρξισμού. Σύμφωνα με τις λενινιστικές θέσεις η νίκη της προλεταριακής επανάστασης με την έννοια της ανατροπής του καπιταλισμού και εγκαθίδρυσης της εργατικής εξουσίας νικάει αρχικά σε μία χώρα ή ομάδα χωρών, νικάει σε κείνη τη χώρα που αποτελεί τον αδύνατο κρίκο της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας. Η εργατική τάξη της χώρας που νίκησε, χρησιμοποιεί την εξουσία της για το προχώρημα των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου, δηλαδή για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού, πραγματοποιώντας το μέγιστο όσων είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν σε μία χώρα, ώσπου να νικήσει η δικτατορία του προλεταριάτου παγκόσμια ή τουλάχιστον στις βασικότερες χώρες του κεφαλαίου, οπότε και καθίσταται δυνατό, μόλις υπάρχουν και όλες οι άλλες προϋποθέσεις, το βαθμι-

αίο πέρασμα στην αταξική και ακρατική κοινωνία, στο σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

3.5.4 Οι τοποθετήσεις του Στάλιν –

Ο Στάλιν και ο "σοσιαλισμός" σε μία μόνη χώρα

Τις λενινιστικές θέσεις υπερασπιζόταν ήδη πριν το 1917 το μπολσεβίκικο κόμμα σε αντίθεση με τα άλλα ρεύματα στο εργατικό κίνημα. Οι μπολσεβίκοι, μαζί και ο Στάλιν, θεωρώντας δυνατή την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση της εργατικής εξουσίας σε μία χώρα και συμβάλλοντας στη μετατροπή της δυνατότητας σε πραγματικότητα με τη νίκη του Οκτώβρη, δεν πίστευαν καθόλου ότι η τελική νίκη της επανάστασης, η κατάκτηση δηλαδή της αταξικής και ακρατικής κοινωνίας, της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας, είναι δυνατή στα πλαίσια μίας χώρας. Αντίθετα πίστευαν ότι αυτή η νίκη μπορεί να είναι μόνο παγκόσμια. Αυτά μέχρι το 1924.

Τα πράγματα άλλαξαν από τότε που ο Στάλιν, στα 1925, άρχισε να διολισθαίνει σιγά-σιγά από τις λενινιστικές θέσεις. Χρησιμοποιώντας τις σχετικές έννοιες όχι λενινιστικά, αλλά με ένα ξεχωριστό δικό του τρόπο, φτάνει στη διατύπωση της θέσης ότι είναι δυνατή η οριστική νίκη του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ, δηλαδή σε μία μόνη χώρα.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Στάλιν γνώριζε καλά τις λενινιστικές θέσεις, όπως φαίνεται από κείμενά του της εποχής εκείνης. Το 1925, σε μια ομιλία του στο Πανεπιστήμιο Σβερντλόφ, λέει: «Η δικτατορία του προλεταριάτου δεν είναι αυτοσκοπός. Η δικτατορία είναι το μέσο, ο δρόμος προς το σοσιαλισμό. Και τι είναι σοσιαλισμός; *Σοσιαλισμός είναι το πέρασμα από την κοινωνία με δικτατορία του προλεταριάτου στην κοινωνία χωρίς κράτος* [Η έμφαση των επιμελητών]». ²⁵⁴

Το Γενάρη του 1926, αναφερόμενος στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της δικτατορίας του προλεταριάτου, γράφει, ανάμεσα στ' άλλα: «Χρησιμοποίηση της εξουσίας του προλεταριάτου για την οργάνωση του σοσιαλισμού, για την εξάλειψη των τάξεων, για το πέρασμα στην αταξική κοινωνία, στη σοσιαλιστική κοινωνία».²⁵⁵

Γνώριζε, λοιπόν, ότι ο σοσιαλισμός είναι μια αταξική και ακρατική κοινωνία και ότι η τελική του νίκη επιτυγχάνεται μόνο παγκόσμια. Δεν ήταν επομένως μόνο η λειψή θεωρητική γνώση η κύρια αιτία που τον οδήγησε στη θέση για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα, οι ταξικοί συσχετισμοί πρέπει μάλλον να έπαιζαν καθοριστικό ρόλο γι' αυτό.

Στη θέση αυτή έφτασε ο Στάλιν μέσα στις αντιπαραθέσεις του με την Αριστερή Αντιπολίτευση του Τρότσκι αρχικά και την Ενωμένη Αντιπολίτευση στη συνέχεια κατά την περίοδο 1924-27.

Ο Στάλιν, για να αντιμετωπίσει την Αριστερή Αντιπολίτευση, ανέσυρε όλες τις παλιές διαφωνίες του Τρότσκι με το Λένιν. Μια από αυτές ήταν και το ζήτημα της νίκης της επανάστασης. Ο Τρότσκι, όπως είδαμε παραπάνω, είχε μιλήσει ήδη το 1905 για τη δυνατότητα να νικήσει το προλεταριάτο πρώτα στη Ρωσία, δηλαδή σε μια σχετικά καθυστερημένη χώρα. Η εργατική εξουσία όμως δεν μπορεί να κρατηθεί σε μία μόνη χώρα, αν δεν νικήσει η επανάσταση στη Δύση, αν δεν δεχτεί το νικηφόρο προλεταριάτο της Ρωσίας την κρατική βοήθεια του προλεταριάτου της Δύσης. Το 1915 ακόμα μια φορά θα αρνηθεί τη δυνατότητα να κρατήσει το νικηφόρο προλεταριάτο π.χ. της Γερμανίας την εξουσία του, αν δεν νικήσει η επανάσταση και στις άλλες χώρες. Αφού πίστευε ότι ήταν αδύνατο να κρατήσει το προλεταριάτο την εξουσία σε μία μόνο χώρα, φυσικό ήταν να μην πιστεύει και στο προχώρημα των επαναστατικών μετασχηματισμών της μεταβατικής περιόδου. Αυτή την άποψη είχε ο Τρότσκι τουλάχιστον ως το 1922. Γράφει στο παράρτημα της επα-

νέκδοσης του "Προγράμματος Ειρήνης" το 1922 ότι «μια αληθινή άνοδος της σοσιαλιστικής οικονομίας στη Ρωσία θα γίνει δυνατή μόνο ύστερα από τη νίκη του προλεταριάτου στις σπουδαιότερες χώρες της Ευρώπης». ²⁵⁶

Εκ διαμέτρου αντίθετες ήταν οι θέσεις του Λένιν στα σχετικά ζητήματα. Κατά το Λένιν, η επανάσταση μπορεί να νικήσει σε μία χώρα και να εγκαθιδρύσει την δικτατορία του προλεταριάτου, που θα προχωρήσει στους επαναστατικούς μετασχηματισμούς, πραγματοποιώντας ό,τι είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί, ώσπου να νικήσει η δικτατορία του προλεταριάτου παγκόσμια. Αυτές ήταν οι πραγματικές διαφωνίες Λένιν-Τρότσκι στο ζήτημα αυτό. Στο ζήτημα της νίκης του ολοκληρωμένου σοσιαλισμού ως ακρατικής και αταξικής κοινωνίας δεν υπήρξε κανενός είδους διαφωνία. Και ο Λένιν και ο Τρότσκι είχαν τη γνώμη ότι ο σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας μπορεί να νικήσει μόνο παγκόσμια.

Ο Στάλιν λοιπόν, όπως είδαμε και σε άλλο σημείο, ανασύρει τις παλιές διαφωνίες Λένιν-Τρότσκι, ισχυρίζεται ότι υπερασπίζεται τις λενινιστικές θέσεις και ότι στοχεύει στην απόκρουση των προσπαθειών αντικατάστασης στο κόμμα του λενινισμού με τον "παλιό και νέο τροτσικισμό". Ανεξάρτητα από προθέσεις το αποτέλεσμα ήταν η πλήρης διαστρέβλωση του λενινισμού και η αντικατάσταση στο κόμμα του επιστημονικού με το μικροαστικό σοσιαλισμό.

Ας παρακολουθήσουμε την πορεία διολίσθησης προς τις θέσεις του μικροαστικού σοσιαλισμού.

Τον Απρίλη-Μάη 1924 δημοσιεύτηκαν στην "Πράβδα", με τίτλο "Οι βάσεις του λενινισμού", μια σειρά διαλέξεις του Στάλιν, που έδωσε στο Πανεπιστήμιο Σβερνλόφ. Οι διαλέξεις αυτές έγιναν μετά τη 13^η συνδιάσκεψη του ΚΚΡ-μπ (Κομμουνιστικό Κόμμα Ρωσίας - μπολσεβίκοι), όπου σε βασικό ζήτημα είχε αναδειχθεί η αντίκρουση των απόψεων του Τρότσκι σε μια

σειρά ζητήματα, όπως η "γραφειοκρατικοποίηση του κομματικού μηχανισμού", η "ελευθερία δράσης ομάδων μέσα στο κόμμα" κ.ά. Στις διαλέξεις αυτές, που στόχο είχαν την αντίκρουση των τροτσκιστικών θέσεων, ο Στάλιν αναλαμβάνει να παρουσιάσει τις λενινιστικές θέσεις πάνω σε μια σειρά ζητήματα, ανάμεσά τους και στα ζητήματα της επανάστασης και του σοσιαλισμού. Παρουσιάζει «τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της λενινιστικής θεωρίας της προλεταριακής επανάστασης»²⁵⁷ και παίρνει ως εξής θέση σ' ένα απ' αυτά, στο ζήτημα της νίκης της επανάστασης και του σοσιαλισμού:

«Παλιότερα θεωρούσαν πως είναι αδύνατη η νίκη της επανάστασης σε μία μόνη χώρα, θεωρώντας ότι για τη νίκη ενάντια στην αστική τάξη είναι απαραίτητη η κοινή δράση των προλεταρίων όλων των προχωρημένων χωρών ή εν πάση περιπτώσει της πλειοψηφίας αυτών των χωρών. Τώρα αυτή η άποψη δεν ανταποκρίνεται πια στην πραγματικότητα. Τώρα πρέπει να ξεκινάμε από τη δυνατότητα μιας τέτιας νίκης, γιατί ο ανισόμετρος και αλματικός χαρακτήρας της ανάπτυξης των διαφόρων καπιταλιστικών χωρών μέσα στις συνθήκες του ιμπεριαλισμού, η ανάπτυξη των καταστροφικών αντιθέσεων μέσα στον ιμπεριαλισμό, που οδηγούν σε αναπόφευχτους πολέμους, η ανάπτυξη του επαναστατικού κινήματος σ' όλες τις χώρες του κόσμου – όλα αυτά κάνουν όχι μόνο δυνατή, αλλά και αναγκαία τη νίκη του προλεταριάτου σε ξεχωριστές χώρες. Η ιστορία της επανάστασης στη Ρωσία αποτελεί μια άμεση απόδειξη γι' αυτό».²⁵⁸

Και λίγο παρακάτω συνεχίζει:

«Η ανατροπή όμως της εξουσίας της αστικής τάξης και η εγκαθίδρυση της εξουσίας του προλεταριάτου σε μία μόνη χώρα δε σημαίνει ακόμα και εξασφάλιση της πλήρους νίκης του σοσιαλισμού. Το κύριο καθήκον του σοσιαλισμού, η οργάνωση της σοσιαλιστικής παραγωγής, βρίσκεται ακόμα μπροστά μας. Μπορεί άραγε να λυθεί αυτό το καθήκον, μπορεί άραγε να επι-

τευχθεί η οριστική νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα χωρίς τις κοινές προσπάθειες των προλετάρων μερικών προχωρημένων χωρών; Όχι, είναι αδύνατο. Για την ανατροπή της αστικής τάξης αρκούν οι προσπάθειες μίας μόνης χώρας: αυτό μας το δείχνει η ιστορία της επανάστασής μας. Για την οριστική νίκη του σοσιαλισμού, για την οργάνωση της σοσιαλιστικής παραγωγής, δεν είναι πια αρκετές οι προσπάθειες μίας μόνης χώρας, ιδιαίτερα μιας τέτοιας αγροτικής χώρας, όπως είναι η Ρωσία: γι' αυτό χρειάζονται οι προσπάθειες των προλετάρων μερικών προχωρημένων χωρών». *259

Θα σταθούμε για λίγο στις δύο αυτές περικοπές, καθώς αποτελούν την απαρχή της κατασκευής της θεωρίας για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα. Ξεκινώντας από τις "Βάσεις του λενινισμού", ο Στάλιν προχωρεί μέσα από αντιφάσεις στην επεξεργασία της θεωρίας του, επανέρχεται συνεχώς σ' αυτήν, την εμπλουτίζει, πέφτει σε καινούργιες αντιφάσεις και φροντίζει να διορθώνει παλιότερες διατυπώσεις του, που έλεγαν ακριβώς τα αντίθετα. Έτσι, ενώ ακόμη το Μάη του 1924 στις "Βάσεις του λενινισμού" δήλωνε κατηγορηματικά ότι «είναι αδύνατο» «να επιτευχθεί η οριστική νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα», φτάνει, ένα χρόνο αργότερα, το 1925, στην εκ διαμέτρου αντίθετη διατύπωση, πάντα στο όνομα του λενινισμού. Όταν η κατασκευή της θεωρίας του είχε σε μεγάλο βαθμό σχεδόν ολοκληρωθεί, ο Στάλιν προχωρεί στην αποκήρυξη της διατύπωσης της μιας από τις δύο παραπάνω περικοπές. Το Γενά-

* Η περικοπή αυτή από τις "Βάσεις του λενινισμού", που περιέχονται στον 6^ο τόμο των Απάντων του Στάλιν, εμφανίζεται εκεί τροποποιημένη με βάση τη νεότερη θεωρία του Στάλιν. Γι' αυτό την παραθέτουμε εδώ με βάση το αρχικό κείμενο, όπως δημοσιεύτηκε στην "Πράβδα" και όπως την αντέγραψε ο ίδιος ο Στάλιν το Γενάρη του 1926, όταν και την αναθεώρησε θεωρώντας την «ανεπαρκή και λαθεμένη».

ρη του 1926 – δύο σχεδόν χρόνια αργότερα από τότε που δημοσιεύτηκαν "Οι βάσεις του λενινισμού" - γράφει:

«Στη προσούρα "Οι βάσεις του λενινισμού" [...] υπάρχουν δύο διατυπώσεις για το ζήτημα της νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα». ²⁶⁰ Παραθέτει αυτές τις διατυπώσεις και συνεχίζει θεωρώντας την πρώτη σωστή και τη δεύτερη λαθεμένη. Για την πρώτη λέει: «Η θέση αυτή είναι απόλυτα σωστή και δεν χρειάζεται σχόλια. Στρέφεται ενάντια στη θεωρία των σοσιαλδημοκρατών που θεωρούν ουτοπία την κατάληψη της εξουσίας από το προλεταριάτο σε μία μόνη χώρα, χωρίς την ταυτόχρονη νικηφόρα επανάσταση σ' άλλες χώρες». ²⁶¹

Η δεύτερη όμως; «Η δεύτερη αυτή διατύπωση στρεφόταν ενάντια στον ισχυρισμό των κριτικών του λενινισμού, ενάντια στους τροτσικιστές, που δήλωναν ότι αν δεν έχουμε νίκη σ' άλλες χώρες, η δικτατορία του προλεταριάτου σε μία μόνη χώρα δε μπορεί "ν' ανθέξει μπροστά σε μια συντηρητική Ευρώπη".

Σ' αυτό το μέτρο, και μονάχα σ' αυτό το μέτρο η διατύπωση αυτή ήταν τότε (Μάης του 1924) επαρκής και έφερε αναμφισβήτητα ένα ορισμένο όφελος.

Αργότερα όμως, όταν υπερνικήθηκε μέσα στο κόμμα η κριτική σε βάρος του λενινισμού πάνω σ' αυτό το σημείο και όταν στην ημερήσια διάταξη μπήκε ένα καινούργιο ζήτημα, το ζήτημα της δυνατότητας της ανοικοδόμησης μιας πλείριας σοσιαλιστικής κοινωνίας με τις δυνάμεις της χώρας μας, χωρίς βοήθεια από το εξωτερικό, η δεύτερη διατύπωση αποδείχτηκε πια ολοφάνερα ανεπαρκής και γι' αυτό λαθεμένη». ²⁶²

Αλλά για ποιο σοσιαλισμό μιλούσε ο Στάλιν στις "Βάσεις του λενινισμού"; Τι σήμαινε η πλήρης και οριστική νίκη του σοσιαλισμού; Ο σοσιαλισμός του Στάλιν, όπως παρουσιάζεται εδώ (Μάης 1924), δεν είναι ο σοσιαλισμός του Μαρξ και του Ένγκελς (η κομμουνιστική κοινωνία), ούτε ο σοσιαλισμός του Λένιν (η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας), δεν είναι

δηλαδή η αταξική και ακρατική κοινωνία, όπως και ο ίδιος ο Στάλιν όριζε το σοσιαλισμό σε άλλες ευκαιρίες την ίδια χρονική περίοδο.

Ο σοσιαλισμός που περιγράφεται εδώ, είναι «η οργάνωση της σοσιαλιστικής παραγωγής», δηλαδή η οργάνωση της οικονομίας της μεταβατικής περιόδου (οργάνωση της μεγάλης κρατικής βιομηχανίας και συνεταιριστικοποίηση της αγροτικής οικονομίας), καθήκοντα πέρα για πέρα πραγματοποιήσιμα σε μία μόνη χώρα. Ο Στάλιν, παραδεχόμενος ότι για την οριστική νίκη αυτού του σοσιαλισμού, «για την οργάνωση της σοσιαλιστικής παραγωγής, δεν είναι πια αρκετές οι προσπάθειες μίας μόνης χώρας, ιδιαίτερα μιας τέτοιας αγροτικής χώρας, όπως είναι η Ρωσία» και ότι «γι' αυτό χρειάζονται οι προσπάθειες των προλετάριων μερικών προχωρημένων χωρών», κάνει μια απαράδεκτη υποχώρηση στον παλιό τροτσκισμό εγκαταλείποντας το λενινισμό στο όνομα του Λένιν. Αλλά το σπουδαιότερο, δείχνει ότι, παρά το γεγονός ότι φραστικά φαίνεται να γνωρίζει τις μαρξιστικές θέσεις, στην πραγματικότητα δεν τις κατανόησε σε βάθος και ποτέ δεν ξεπέρασε την καουτσκική περί σοσιαλισμού αντίληψη.

Ο Στάλιν, λοιπόν, από το 1925 και μετά αρχίζει να προβάλλει το συμπέρασμά του για τη δυνατότητα νίκης του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ (αρχικά με την έννοια που άρχισε να δίνει σ' αυτόν ένα χρόνο πριν) και προσπαθεί να επενδύσει θεωρητικά τους ισχυρισμούς του. Κατασκευάζει γι' αυτό τη θεωρία των εσωτερικών και εξωτερικών αντιθέσεων και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι εσωτερικές αντιθέσεις ανάμεσα στην εργατική τάξη και την αγροτιά της Ρωσίας μπορούν να λυθούν χωρίς βοήθεια από το προλεταριάτο των άλλων χωρών και συνεπώς μπορεί να επιτευχθεί η πλήρης νίκη του σοσιαλισμού στη χώρα.

Αυτή όμως η πλήρης νίκη του σοσιαλισμού δεν είναι ακόμα οριστική, δεν είναι ακόμα οριστικά εξασφαλισμένη, καθώς

υπάρχουν και οι εξωτερικές αντιθέσεις, που δεν μπορούν να λυθούν με τις προσπάθειες μόνο του προλεταριάτου της Ρωσίας, για τη λύση τους απαιτούνται οι προσπάθειες μερικών τουλάχιστον χωρών, χρειάζεται η βοήθεια του παγκόσμιου προλεταριάτου. Η πλήρης νίκη είναι λοιπόν δυνατή, αλλά δεν είναι ακόμα οριστική. Οριστική νίκη, κατά το Στάλιν, είναι "η πλέρια εγγύηση από τις απόπειρες επέμβασης".

Ας παρακολουθήσουμε όμως τη θεωρητική κατασκευή του Στάλιν μέσα από μερικές χαρακτηριστικές περικοπές.

Γράφει λοιπόν το Μάη του 1925:

«Μπορούμε άραγε να χτίσουμε γενικά με τις δικές μας τις δυνάμεις το σοσιαλισμό στη χώρα μας, που είναι καθυστερημένη από τεχνική – οικονομική άποψη, με τον όρο πως ο καπιταλισμός θα διατηρηθεί στις άλλες χώρες για μια λίγο-πολύ μακρόχρονη περίοδο;

Μπορούμε άραγε να δημιουργήσουμε μια πλέρια εγγύηση ενάντια στον κίνδυνο της επέμβασης, συνεπώς και της παλινόρθωσης της παλιάς τάξης πραγμάτων στη χώρα μας, όσο θα υπάρχει η καπιταλιστική περικύκλωση [...];

[...]

Η χώρα μας παρουσιάζει δύο ομάδες αντιθέσεων. Η μια ομάδα αντιθέσεων είναι οι εσωτερικές αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αγροτιά. Η άλλη ομάδα αντιθέσεων είναι οι εξωτερικές αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στη χώρα μας, σαν χώρα του σοσιαλισμού, και σ' όλες τις υπόλοιπες χώρες, σαν χώρες του καπιταλισμού.

Ας εξετάσουμε τις δύο αυτές ομάδες αντιθέσεων ξεχωριστά». ²⁶³

«Μπροστά μας έχουμε δύο βασικές τάξεις: την τάξη των προλετάρων και την τάξη των ατομικών ιδιοκτητών, δηλ. την αγροτιά. Από το γεγονός αυτό απορέει το αναπόφευχτο των αντιθέσεων ανάμεσά τους. Όλο το ζήτημα είναι αν με τις δικές

μας τις δυνάμεις μπορούμε να ξεπεράσουμε αυτές τις αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αγροτιά. Όταν λένε: μπορούμε άραγε να χτίσουμε το σοσιαλισμό με τις δικές μας δυνάμεις; – θέλουν να πουν: είναι δυνατόν ή όχι να ξεπεραστούν οι αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αγροτιά στη χώρα μας;

Ο λενινισμός απαντά σ' αυτό το ερώτημα καταφατικά: ναι, μπορούμε να χτίσουμε το σοσιαλισμό και θα τον χτίσουμε μαζί με την αγροτιά, κάτω από την καθοδήγηση της εργατικής τάξης [Οι εμφάσεις δικές μας].²⁶⁴

Η εργατική τάξη και η αγροτιά, λέει, εκτός από αντιθέσεις, έχουν και «[...] κοινά συμφέροντα πάνω σε θεμελιακά ζητήματα της ανάπτυξης, συμφέροντα που καλύπτουν ή εν πάση περιπτώσει μπορούν να καλύψουν με το παραπάνω αυτές τις αντιθέσεις και που αποτελούν τη βάση, το βάθρο της συμμαχίας των εργατών και αγροτών». ²⁶⁴ Σ' αυτά τα κοινά συμφέροντα βασίστηκε ο λενινισμός όταν λέει ότι «[...] μπορούμε και πρέπει να υπερνικήσουμε με τις δικές μας δυνάμεις τις αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αγροτιά» και ότι «[...] μπορούμε και πρέπει να χτίσουμε μια πλέρια σοσιαλιστική κοινωνία [...]». «Έτσι βλέπει αυτό το ζήτημα ο λενινισμός», μας διαβεβαιώνει, για να δηλώσει ότι «[...] δε συμφωνούν όλοι οι σύντροφοι με το λενινισμό»²⁶⁵ και ότι οι θέσεις του Τρότσκι δεν έχουν «[...] τίποτα το κοινό με το λενινισμό».²⁶⁶

Συνεχίζει παραθέτοντας περικοπές από τα παλιότερα έργα του Τρότσκι όπως π.χ. τη θέση του από το 1906, («Χωρίς την άμεση κρατική υποστήριξη του ευρωπαϊκού προλεταριάτου η εργατική τάξη της Ρωσίας δεν μπορεί να παραμείνει στην εξουσία [...]»²⁶⁷) ή τη θέση του από το 1922 («Μια πραγματική άνοδος της σοσιαλιστικής οικονομίας στη Ρωσία θα γίνει δυνατή μόνο ύστερα από τη νίκη του προλεταριάτου στις σπουδαιότερες χώρες της Ευρώπης»²⁶⁸) κ.ά.

Σ' αυτές τις περικοπές από τα έργα του Τρότσκυ αντιπαραβάλλει παραπομπές από τα έργα του Λένιν, ανάμεσά τους τη γνωστή για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία χώρα λόγω της ανισόμετρης ανάπτυξης από το 1915, και την πολύ καλά γνωστή «Κομμουνισμός ίσον Σοβιετική εξουσία συν εξηλεκτρισμός όλης της χώρας»²⁶⁹ από το 1920.

Απευθυνόμενος στο ακροατήριό του, λέει, ότι τις περικοπές τις παρέθεσε, για να τους βοηθήσει να κατανοήσουν την ουσία του ζητήματος: «Ανάφερα, σύντροφοι, αυτές τις περικοπές για [...] να σας δώσω έτσι τη δυνατότητα να συλλάβετε τη βασική ουσία του ζητήματος για τη δυνατότητα να οικοδομηθεί μια πλέρια σοσιαλιστική κοινωνία στη χώρα της προλεταριακής διχτατορίας που είναι περικυκλωμένη από καπιταλιστικά κράτη».²⁷⁰

Ο Στάλιν μας διαβεβαιώνει ότι τα συμπεράσματά του είναι απόλυτα σύμφωνα με το λενινισμό: «Μ' άλλα λόγια, ο Λένιν αναγνωρίζει πέρα για πέρα τις τεχνικές δυσκολίες της οικοδόμησης του σοσιαλισμού στη χώρα μας», γράφει, «[...] αλλά πιστεύει ότι μπορούμε να ξεπεράσουμε αυτές τις δυσκολίες με τις δικές μας δυνάμεις, για να πετύχουμε την "οριστική νίκη", δηλ. την οικοδόμηση του πλείριου σοσιαλισμού».²⁷¹

Δεν έχει καμιά αμφιβολία ο Στάλιν ότι και ο Λένιν σκεπτόταν όπως και ο ίδιος. Εξάλλου το απόδειξε (νόμιζε ότι το απόδειξε) με την παράθεση περικοπών από τα έργα του Λένιν. Δεν αφήνει κανένα περιθώριο να αμφισβητηθεί η ορθότητα των λόγων του, γιατί αλλιώς "μπαίνει σε αμφισβήτηση η ίδια η Οχτωβριανή Επανάσταση". «Στην αντίθετη περίπτωση δεν υπήρχε λόγος να πάρουμε την εξουσία τον Οχτώβρη και να κάνουμε την Οχτωβριανή Επανάσταση. Γιατί, αν η δυνατότητα και η ανάγκη της οικοδόμησης μιας πλείριας σοσιαλιστικής κοινωνίας αποκλείεται για τον ένα ή τον άλλο λόγο, τότε χάνει έτσι

το νόημά της και η Οχτωβριανή Επανάσταση».²⁷²

Και αφού ο Στάλιν "έλυσε" το ζήτημα των εσωτερικών αντιθέσεων και "απόδειξε" τη δυνατότητα της πλήρους νίκης του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ, το μόνο μέλημά του είναι πώς θα κάνει την "πλήρη νίκη" οριστική, πώς θα την εξασφαλίσει από τους εξωτερικούς εχθρούς. Καταπιάνεται, λοιπόν, με τις εξωτερικές αντιθέσεις και αναζητά λύσεις, ψάχνει για το πώς και με ποιον τρόπο θα εξασφαλιστεί η "πλήρης νίκη του σοσιαλισμού" στην ΕΣΣΔ, για να καταλήξει ότι αυτή μπορεί να εξασφαλιστεί οριστικά μόνο με τη βοήθεια του παγκόσμιου προλεταριάτου.

«Ας περάσουμε τώρα [...] στις εξωτερικές αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στη χώρα μας, τη χώρα του σοσιαλισμού, και σ' όλες τις υπόλοιπες χώρες, τις χώρες του καπιταλισμού.

Σε τι συνίστανται αυτές οι αντιθέσεις;

Συνίστανται στο ότι όσο θα υπάρχει η κεφαλαιοκρατική περικύκλωση, θα υπάρχει και ο κίνδυνος επέμβασης από μέρους των κεφαλαιοκρατικών χωρών και όσο θα υπάρχει αυτός ο κίνδυνος, θα υπάρχει και ο κίνδυνος της παλινόρθωσης, ο κίνδυνος ν' αποκατασταθεί η καπιταλιστική τάξη πραγμάτων στη χώρα μας.

Μπορεί άραγε να έχει κανείς τη γνώμη ότι οι αντιθέσεις αυτές είναι δυνατό να ξεπεραστούν πέρα για πέρα από μία μόνη χώρα; Όχι, δε μπορεί. Γιατί οι προσπάθειες μίας μόνης χώρας, κι αν ακόμα η χώρα αυτή είναι χώρα της προλεταριακής διχτατορίας, δεν αρκούν για να την εξασφαλίσουν ολοκληρωτικά από τον κίνδυνο μιας επέμβασης. Γι' αυτό το λόγο η πλέρια εξασφάλιση από επέμβαση, συνεπώς και η οριστική νίκη του σοσιαλισμού είναι δυνατή μόνο σε παγκόσμια κλίμακα, μόνο σαν αποτέλεσμα των κοινών προσπαθειών των προλετάρων μιας σειράς χωρών, ή ακόμα καλύτερα μόνο σαν αποτέλεσμα της νίκης των προλετάρων μερικών χωρών.

Τι θα πει οριστική νίκη του σοσιαλισμού;

Οριστική νίκη του σοσιαλισμού θα πει πλέρια εγγύηση από τις απόπειρες επέμβασης, συνεπώς και παλινόρθωσης, γιατί μια κάπως σοβαρή απόπειρα παλινόρθωσης δε μπορεί να γίνει παρά μόνο με σοβαρή υποστήριξη από τα έξω, μόνο με την υποστήριξη του διεθνούς κεφαλαίου. Γι' αυτό η υποστήριξη της επανάστασής μας από τους εργάτες όλων των χωρών και πολύ περισσότερο η νίκη αυτών των εργατών, έστω και σε μερικές χώρες, είναι ο απαραίτητος όρος για την πλέρια εξασφάλιση της πρώτης νικήτριας χώρας από τις απόπειρες επέμβασης και παλινόρθωσης, είναι ο απαραίτητος όρος για την οριστική νίκη του σοσιαλισμού». ²⁷³

Το συμπέρασμά του αυτό, το θεωρεί πέρα για πέρα σύμφωνο με το λενινισμό, και μας διαβεβαιώνει ότι αυτό ακριβώς εννοούσε ο Λένιν, όταν έλεγε ότι «[μπορούμε] να νικήσουμε οριστικά μόνο σε παγκόσμια κλίμακα [...]»!!! ²⁷⁴

Έτσι, λοιπόν, έχουμε έτοιμη τη θεωρία του Στάλιν για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία χώρα, στη βάση των εσωτερικών και εξωτερικών αντιθέσεων, και όποιος δεν συμφωνεί είναι αντιλενινιστής, μπερδεψάρης και ομορτουμιστής.

«Όποιος μπερδεύει την πρώτη ομάδα αντιθέσεων, που μπορούν να ξεπεραστούν πέρα για πέρα με τις προσπάθειες μίας μόνης χώρας, με τη δεύτερη ομάδα αντιθέσεων, που για τη λύση τους απαιτούνται οι προσπάθειες των προλεταρίων κάμποσων χωρών, κάνει το πιο χοντροκομμένο λάθος απέναντι στο λενινισμό, αυτός είτε είναι μπερδεψάρης, είτε είναι αδιόρθωτος ομορτουμιστής». ²⁷⁴

Απόλυτα βέβαιος για την ορθότητα της θεωρίας του περί νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα δεν επιτρέπει πλέον καμιά αμφισβήτησή της. Από τότε και ύστερα δεν καταδέχεται να αναζητήσει επιχειρήματα, για να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του. Απλά, όποιος έχει αντίθετη άποψη εκφράζει μια "σοσιαλδη-

μοκρατική παρέκλιση"*, είναι "μικροαστός" και "ανόητος".²⁷⁵

Έτσι, δεν καταπιάνεται καθόλου και δεν απαντά στα επιχειρήματα της αντιπολίτευσης, που υπενθύμιζαν ότι, σύμφωνα με τους Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν, ο σοσιαλισμός είναι μια αταξική και ακρατική κοινωνία και ως τέτοια δεν μπορεί να υπάρξει σε μία μόνη χώρα, παρά μόνο παγκόσμια. Όταν οι αντιπολιτευόμενοι έλεγαν ότι "και βέβαια μπορούμε και πρέπει να προχωρούμε στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού με την έννοια της οικοδόμησης της σοσιαλιστικής οικονομίας, όσο όμως η δικτατορία του προλεταριάτου παραμένει υπόθεση μίας χώρας δεν μπορούμε να φτάσουμε στη νίκη του σοσιαλισμού", δηλαδή της ακρατικής και αταξικής κοινωνίας, επαναλαμβάνοντας τη θέση του Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν, έλεγαν κατά το Στάλιν ανοησίες!

Μια τέτοια θέση πρόβαλαν τότε τόσο ο Τρότσκι όσο και ο Ζηνόβιεφ, ο Κάμενεφ και άλλοι παλιοί μπολσεβίκοι.

Ο Τρότσκι την περίοδο αυτή (1924-27) δεν υπερασπιζόταν τις παλιότερες θέσεις του, τον "παλιό τροτσικισμό". Είχε δηλώσει μάλιστα ότι σε όλα τα ζητήματα που διαφώνησε με τον Λένιν, ο Λένιν είχε δίκιο. Αυτή του τη δήλωση πολλοί τη θεώρησαν απαράδεκτη υποχώρηση. Βέβαια δεν πρέπει να ήταν εντελώς ειλικρινής. Κριτική για απαράδεκτη υποχώρηση άσκησε στον Τρότσκι και ο Παντελής Πουλόπουλος. Ο Στάλιν τη θεώρησε υποκρισία και μανούβρα που εξυπηρετούσε τον Τρότσκι να επιβάλει στο κόμμα τον τροτσικισμό. Όπως και νάχει, την περίοδο αυτή η θέση του Τρότσκι για το ζήτημα της προοπτικής της επανάστασης δεν διέφερε σε τίποτα από τις λενινι-

* Ο συγγραφέας είχε γράψει «Απλά, όποιος έχει αντίθετη άποψη είναι "σοσιαλδημοκράτης", "μικροαστός" και "ανόητος". Επειδή όμως ο Στάλιν "ξεχωρίζει" τον "σοσιαλδημοκράτη" από τη "σοσιαλδημοκρατική παρέκλιση" (βλ. Ι. Β. Στάλιν: «Η σοσιαλδημοκρατική παρέκλιση στο κόμμα μας». Άπαντα, τ. 8, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 333) κάναμε αυτή την αλλαγή για μια ακριβή απόδοση. Κατά τη δική μας άποψη, το νόημα δεν αλλάζει καθόλου. (Σημείωση επιμελητών)

στικές θέσεις. Γράφει π.χ. το 1925 στο έργο του "Προς το σοσιαλισμό ή τον καπιταλισμό;":

«Είναι φανερό ότι με τη συμμετοχή μας στην παγκόσμια αγορά δεν θα πολλαπλασιαστούν μόνο οι ευκαιρίες αλλά και οι κίνδυνοι. Οι κίνδυνοι προκύπτουν όλοι από την ίδια πηγή – τον κατακερματισμό των αγροτικών καλλιεργειών, την τεχνική καθυστέρηση των βιομηχανιών μας και τη μεγάλη ακόμα υπεροχή του παγκόσμιου κεφαλαίου. Η απλή παραδοχή αυτού του γεγονότος, δε σημαίνει ότι το σοσιαλιστικό καθεστώς με τις σοσιαλιστικές μέθοδες παραγωγής, τις τάσεις και τις δυνατότητες του, δεν είναι ισχυρότερο από το καπιταλιστικό. Ένα λιοντάρι είναι πιο δυνατό από έναν σκύλο, αλλά ένας γέρικος σκύλος μπορεί να είναι πιο δυνατός από ένα λιονταράκι. Η καλύτερη εγγύηση για ένα λιονταράκι είναι να μεγαλώσει και να έχει γερά δόντια και δυνατές μασέλες. Αυτό, το μόνο που απαιτεί, είναι ο χρόνος»*.²⁷⁶

Ο Στάλιν όμως δυσπιστεί. «Μερικοί [...] νομίζουν,» έλεγε στην εισήγησή του στη 15^η Συνδιάσκεψη του Κόμματος το Νοέμβριο του 1926, «ότι ο Τρότσκι αποκήρυξε πραγματικά ή προσπαθεί να αποκηρύξει [...] τα λάθη του αρχών. Εγώ, για να πω την αμαρτία μου, έχω κάποια δυσπιστία στην προκειμένη περίπτωση και είμαι υποχρεωμένος να πω ότι τέτιες υποθέσεις δεν ανταποκρίνονται δυστυχώς καθόλου στην πραγματικότητα».²⁷⁷ Και επιμένει πως ο Τρότσκι λέει ανοησίες:

«Μπορούμε – λέει ο Τρότσκι – να βαδίσουμε προς το σοσιαλισμό. Μπορούμε όμως άραγε να φτάσουμε στο σοσιαλισμό, να ποιο είναι το ζήτημα. Να βαδίζεις προς το σοσιαλισμό, ξέροντας ότι δε θα φτάσεις, – δεν είναι άραγε ανοησία;».²⁷⁸

Αλλά δεν είναι μόνο ο Τρότσκι και η Αριστερή Αντιπολίτευση που «λέει ανοησίες». Το 1925 εμφανίστηκε μια νέα αντιπο-

* Ο συγγραφέας ανέφερε εδώ την πηγή του παραθέματος αλλά δεν παρέθεσε το κείμενο. Το παραθέτουμε οι επιμελητές. (Σημείωση επιμελητών)

λίτευση από το Ζηνόβιεφ, τον Κάμενεφ και μια πλειάδα παλιών μπολσεβίκων, ανάμεσα τους και η Κρούπσκαγια, η χήρα του Λένιν, που προσπάθησαν να υπερασπιστούν το λενινισμό και να ανακόψουν τον οπορτουνιστικό κατήφορο του Στάλιν. Η νέα αντιπολίτευση συνενώθηκε το 1926 με την Αριστερή Αντιπολίτευση και σχηματίστηκε η Ενωμένη Αντιπολίτευση. Η αντιπολίτευση τελικά ηττήθηκε και αυτό δεν οφείλεται μόνο στους δυσμενείς ταξικούς συσχετισμούς που ήδη είχαν διαμορφωθεί στη σοβιετική χώρα. Οι θεωρητικές ανεπάρκειες των στελεχών της έπαιξαν το δικό τους σημαντικό ρόλο.

Ο Στάλιν κατηγορεί το Ζηνόβιεφ, τον Κάμενεφ κ.λπ. ότι πρόδωσαν το λενινισμό και συντάχθηκαν με τον Τρότσκι, ότι ταμπέδεψαν, έγιναν φορείς της σοσιαλδημοκρατικής παρέκκλισης στο κόμμα και πέρασαν οριστικά στον τροτσισμό.

Ας δούμε το "μπέρδεμα" του Ζηνόβιεφ, όπως το παρουσιάζει ο Στάλιν: «Να τι γράφει ο Ζηνόβιεφ στο βιβλίο του ["Ο λενινισμός"]:

«Όταν λέμε οριστική νίκη του σοσιαλισμού πρέπει να εννοούμε τουλάχιστον: 1) την εξάλειψη των τάξεων και συνεπώς 2) την κατάργηση της διχτατορίας μίας μόνης τάξης, και στην προκειμένη περίπτωση της διχτατορίας του προλεταριάτου"... "Για να ξεκαθαρίσουμε με περισσότερη ακόμη ακρίβεια – λέει παρακάτω ο Ζηνόβιεφ – πώς έχει το ζήτημα στην ΕΣΣΔ το 1925, πρέπει να κάνουμε διάκριση ανάμεσα σε δύο πράγματα: 1) την εξασφαλισμένη δυνατότητα ν' ανοικοδομούμε το σοσιαλισμό – μια τέτια δυνατότητα ν' ανοικοδομούμε το σοσιαλισμό μπορεί, βέβαια, να νοηθεί πέρα για πέρα και στα πλαίσια μίας μόνης χώρας, και 2) την τελική ανοικοδόμηση και στερέωση του σοσιαλισμού, δηλαδή την πραγματοποίηση του σοσιαλιστικού καθεστώτος, της σοσιαλιστικής κοινωνίας". [...]

Βλέπετε, ότι όλα εδώ είναι μπερδεμένα και αναποδογυρισμένα. Κατά το Ζηνόβιεφ βγαίνει, ότι να νικήσεις, με την έννοια

της νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα, σημαίνει να έχεις τη δυνατότητα να ανοικοδομείς το σοσιαλισμό, να μην έχεις όμως τη δυνατότητα να τον ανοικοδομήσεις. Να τον ανοικοδομείς, όντας βέβαιος πως δε θα τον ανοικοδομήσεις. [...] Ν' ανοικοδομείς τη σοσιαλιστική οικονομία, ξέροντας ότι δε θα την ανοικοδομήσεις – να τι κατάντησε να υποστηρίζει ο Ζηνόβιεφ.

Ούτε συζήτηση, πώς μια τέτια θέση δεν έχει τίποτε το κοινό με τη βασική γραμμή του λενινισμού στο ζήτημα της ανοικοδόμησης του σοσιαλισμού. [...] Αυτή είναι θέση, που πλησιάζει άμεσα στις ιδεολογικές θέσεις του τροτσικισμού και τους δίνει το χέρν». ²⁷⁹

Ο Ζηνόβιεφ, λοιπόν, τα μπέρδεψε, μαζί και όλοι οι άλλοι παλιοί μπολσεβίκοι που επέμειναν στις μαρξιστικές και λενινιστικές θέσεις, και από τότε και για επτά δεκαετίες το κομμουνιστικό κίνημα υποστήριζε άκριτα, ότι όποιος δεν πιστεύει στη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα, είναι τροτσικιστής!!!

Ο Στάλιν, στον τελικό του λόγο πάνω στο θέμα της 15^{ης} Συνδιάσκεψης, "Η σοσιαλδημοκρατική παρέκκλιση στο κόμμα μας", επανέρχεται στη διατύπωση του Ένγκελς και προσπαθεί να απαντήσει στα πυρά που δέχτηκε από την αντιπολίτευση.

«Στην εισήγησή μου είπα, [...] ότι η γνωστή διατύπωση του Ένγκελς, που δόθηκε την πέμπτη δεκαετία του περασμένου αιώνα, ήταν σωστή για την εποχή της, ότι όμως σήμερα είναι ανεπαρκής πια. Είπα, πως για το λόγο αυτό πρέπει να αντικατασταθεί με τη διατύπωση του Λένιν, που λέει, ότι στις νέες συνθήκες [...] η νίκη του σοσιαλισμού σε ξεχωριστές χώρες είναι πέρα για πέρα δυνατή και πιθανή». ²⁸⁰

Στη συζήτηση προβλήθηκαν αντιρρήσεις, λέει στη συνέχεια, ιδιαίτερα από τον Ζηνόβιεφ. «Είμαι γι' αυτό υποχρεωμένος να ξαναθέσω το ζήτημα και να το φωτίσω πιο λεπτομερειακά». ²⁸⁰

Κατηγορεί το Ζηνόβιεφ ότι δεν διάβασε τις "Αρχές του Κομμουνισμού" του Ένγκελς, γιατί, αν τις διάβαζε, δεν θα έφερ-

νε αντιρρήσεις και δεν θα ξέπεφτε στο σοσιαλδημοκρατισμό.

Αναφέρει ένα-ένα τα 12 μέτρα του Ένγκελς (τα μεταβατικά μέτρα που παραθέσαμε παραπάνω), για να καταλήξει θριαμβευτικά ότι αυτό που ο Ένγκελς θεωρούσε απραγματοποίητο σε μια χώρα, πραγματοποιήθηκε ήδη στη Σοβιετική Ένωση το 1926!!!

«Αυτό είναι, σύντροφοι, το πρόγραμμα της προλεταριακής επανάστασης, όπως τόδωσε ο Ένγκελς στις "Αρχές του κομμουνισμού"», συμπέρανε, για να θριαμβολογήσει: «Βλέπετε, σύντροφοι, ότι τα εννιά δέκατα αυτού του προγράμματος πραγματοποιήθηκαν κιόλας απ' την επανάστασή μας».281 Και συνεχίζει:

«Να πώς έχει το ζήτημα, σύντροφοι.

Ο Ένγκελς έλεγε, ότι η προλεταριακή επανάσταση με το πρόγραμμα που εκτέθηκε παραπάνω», (δηλαδή τα 12 μεταβατικά μέτρα), «δε μπορεί να γίνει σε μια ξεχωριστή χώρα. Τα γεγονότα όμως μαρτυρούν ότι στις νέες συνθήκες της ταξικής πάλης του προλεταριάτου, στις συνθήκες του ιμπεριαλισμού, εμείς κάναμε κιόλας σε βασικές γραμμές μια τέτια επανάσταση σε μια ξεχωριστή χώρα, στη χώρα μας, και πραγματοποιήσαμε τα εννιά δέκατα του προγράμματός της.

Ο Ζηνόβιεφ μπορεί να πει ότι κάναμε λάθος που πραγματοποιήσαμε αυτό το πρόγραμμα, που πραγματοποιήσαμε αυτά τα σημεία. Πολύ πιθανόν, πραγματοποιώντας αυτά τα σημεία, να πέσαμε σ' ένα κάποιο "πνεύμα εθνικής στενότητας". Πολύ πιθανόν. Πάντως ένα πράγμα είναι ξεκάθαρο, ότι εκείνο που ο Ένγκελς θεωρούσε την πέμπτη δεκαετία του περασμένου αιώνα, στις συνθήκες του προμονοπωλιακού καπιταλισμού, απραγματοποίητο και αδύνατο για μία μόνη χώρα, έγινε πραγματοποιήσιμο και δυνατό στη χώρα μας, στις συνθήκες του ιμπεριαλισμού».282

Πρόκειται πασιφανώς για μια βάνουση διαστρέβλωση του Ένγκελς. Ο Στάλιν δεν κατάλαβε τίποτα ή αποσιωπά συνειδητά το βασικότερο από την κομμουνιστική επανάσταση του

Ένγκελς, τις διαδικασίες κατάκτησης της αταξικής και ακρατικής κοινωνίας, τη συρρικνώνει σε εργατική εξουσία και μεταβατικά μέτρα, θεωρώντας προφανώς ότι αυτό είναι το τέρμα της επανάστασης, αλλιώς δεν θα μιλούσε για πραγματοποίηση των εννέα δεκάτων του "προγράμματος της προλεταριακής επανάστασης του Ένγκελς" και μάλιστα – μ' έναν τόσο πανηγυρικό και αυτάρεσκο τρόπο. Ο Ένγκελς θεωρούσε την πραγματοποίηση αυτών των μεταβατικών μέτρων εντελώς απαραίτητη για να επιτευχθεί βαθμιαία «η συγκέντρωση στα χέρια του κράτους όλου του κεφαλαίου, όλης της αγροτικής οικονομίας, όλης της βιομηχανίας, όλων των μεταφορικών μέσων, όλης της ανταλλαγής».²⁸³ Οι ρυθμοί της πραγματοποίησης των μεταβατικών μέτρων θα είναι ανάλογη με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, θα μεταβάλλονται «στον ίδιο βαθμό που με την εργασία του προλεταριάτου θα αυξάνονται οι παραγωγικές δυνάμεις της χώρας».²⁸³ Και όταν «επιτέλους θα έχουν συγκεντρωθεί στα χέρια του έθνους όλο το κεφάλαιο, όλη η παραγωγή και όλη η ανταλλαγή», τότε η παραγωγή θα έχει αυξηθεί τόσο που κάνει περιττή την ύπαρξη τάξεων, η ιδιωτική ιδιοκτησία εξαφανίζεται, το χρήμα γίνεται περιττό²⁸⁴ και, όπως θα πει αργότερα ο Ένγκελς, το κράτος αποκοιμείται «στον ένα τομέα ύστερα από τον άλλο»,²⁸⁵ απονεκρώνεται και μπαίνει οριστικά στο μουσείο της ιστορίας.²⁸⁶ Μέσα από τη διαδικασία της μετάβασης οι ίδιοι οι άνθρωποι θα έχουν αλλάξει και θα μπορούν να διαχειρίζονται τις υποθέσεις της αταξικής και ακρατικής τους κοινωνίας, που αρχίζει με το σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Η πραγματοποίηση των μεταβατικών μέτρων αρχίζει, πρέπει και μπορεί να αρχίζει, μόλις κατακτηθεί η εργατική εξουσία, γιατί αλλιώς θα ήταν ανώφελη και αχρείαστη, αν δεν προχωρούσε αμέσως στο έργο των επαναστατικών μετασχηματισμών, βασικός από τους οποίους είναι ο μετασχηματισμός της ιδιο-

κτησίας, η κατάργηση, άρση και εξαφάνιση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής.

Ο Ένγκελς, λοιπόν, με τα 12 μεταβατικά του μέτρα δεν μιλάει καθόλου για το ολοκληρωμένο μέχρι την τελική νίκη πρόγραμμα της προλεταριακής επανάστασης. Βλέπει αυτά τα μέτρα ως προϋπόθεση για την άρση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, για την εξάλειψη των τάξεων, του κράτους, της εμπορευματικής παραγωγής και των χρηματικών σχέσεων και όχι ως τελική επίτευξη της άρσης της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, της εξάλειψης των τάξεων, του κράτους, της εμπορευματικής παραγωγής και των χρηματικών σχέσεων. Πρόκειται για την πρώτη επίθεση του προλεταριάτου κατά της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και όχι για την άρση, την εξάλειψή της. Τα μέτρα αυτά (τους επαναστατικούς μετασχηματισμούς) τα θεωρεί απαραίτητα και αναγκαία για «την άμεση επίθεση ενάντια στην ιδιωτική ιδιοκτησία και την εξασφάλιση της ύπαρξης του προλεταριάτου».²⁸⁷ Είναι μέτρα που μπορούν να πραγματοποιηθούν μετά τη νίκη της επανάστασης στην πρώτη της πράξη και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου σε μία χώρα ή ομάδα χωρών.

Για την εξάλειψη του προλεταριάτου σαν τάξη, για την κατάργηση των τάξεων χρειάζεται κάτι πολύ περισσότερο, και πρώτα και κύρια χρειάζεται μια πολύ αναπτυγμένη μάζα παραγωγικών δυνάμεων και κοινωνικού πλούτου.

«Η επανάσταση του προλεταριάτου [...] θα μετασχηματίσει, λοιπόν, βαθμιαία τη σημερινή κοινωνία και μόλις τότε θα μπορεί να καταργήσει [άρει, εξαφανίσει, abschaffen] την ιδιωτική ιδιοκτησία όταν θα έχει δημιουργηθεί η απαραίτητη γι' αυτό μάζα παραγωγικών δυνάμεων».²⁸⁸ Αλλά αυτό σχετίζεται με την συγκέντρωση όλων των μαζών παραγωγής στα χέρια του κράτους, με την παγκόσμια νίκη της επανάστασης στην πρώτη της πράξη και την κατάκτηση της παγκόσμιας δικτατορίας του προλεταριάτου. Και μόνο τότε είναι δυνατή η εξαφάνιση της ιδιω-

τικής ιδιοκτησίας, ο παραμερισμός των τάξεων και η απονέκρωση του κράτους.

Ο Στάλιν, όμως, θεώρησε τα μεταβατικά μέτρα (τα 12 σημεία) του Ένγκελς ως το ολοκληρωμένο πρόγραμμα της προλεταριακής επανάστασης. Νόμιζε ότι ο Ένγκελς θεωρούσε τα αιτήματα αυτά απραγματοποίητα σε μία μόνο χώρα, γι' αυτό προχώρησε στις θριαμβολογίες που αναφέραμε παραπάνω. Η θέση αυτή του Στάλιν, ότι πραγματοποιήθηκαν ήδη στη Σοβιετική Ένωση, το 1926, τα εννέα δέκατα του προγράμματος της προλεταριακής επανάστασης, ότι δηλαδή φτάσαμε σχεδόν στο τέρμα της νίκης του σοσιαλισμού, βρήκε απέναντί της τα ομαδικά πυρά της αντιπολίτευσης και κινδύνευσε με πλήρη γελοιοποίηση, καθώς εμπειρικά ο καθένας μπορούσε να διαπιστώσει ότι στη Σοβιετική Ένωση του 1926, ο σοσιαλισμός δεν νίκησε, ούτε με την επιστημονική-μαρξιστική αλλά ούτε καν και με την καουτσικική-μικροαστική έννοια, καθώς η κρατικοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής είχε ακόμα πολύ δρόμο μπροστά της, ώσπου να φτάσει στην ολοκλήρωσή της, και η συνεταιριστικοποίηση της μικρομεσαίας αγροτικής και αστικής παραγωγής έκανε μόλις τα πρώτα της βήματα.

Επανάλθε, λοιπόν, ο Στάλιν στο ζήτημα αυτό τρεις εβδομάδες αργότερα και, στην εισήγησή του στην 7^η Ευρεία Ολομέλεια της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς (22/11-16/12/1926), προσπαθεί να επανορθώσει την ολοφάνερη γκάφα του. Εκεί, κατηγορώντας πάλι το Ζηνόβιεφ, ότι αυτός διαστρέβλωσε τον Ένγκελς χαρακτηρίζοντας τα 12 σημεία του ως αναπτυγμένο πρόγραμμα του σοσιαλισμού, θα δηλώσει ότι «[...] ο Ένγκελς δε μιλάει για το αναπτυγμένο πρόγραμμα του σοσιαλισμού με την εξάλειψη των τάξεων, του κράτους, της εμπορευματικής παραγωγής κλπ., αλλά για τα πρώτα βήματα της σοσιαλιστικής επανάστασης [...]», για να καταλήξει χωρίς κανενός είδους αυτοκριτική: «Τι είπα στον τελικό μου λόγο στη

15^η Συνδιάσκεψη του ΚΚ(Μπ) της ΕΣΣΔ; Είπα ότι τα εννιά δέκατα των αιτημάτων ή μέτρων του Ένγκελς, που αποτελούν τα πρώτα βήματα της σοσιαλιστικής επανάστασης, έχουν κιάλας πραγματοποιηθεί στη χώρα μας, στην ΕΣΣΔ.

Μήπως αυτό σημαίνει ότι στη χώρα μας πραγματοποιήθηκε κιάλας ο σοσιαλισμός;

Είναι ξεκάθαρο πως δε σημαίνει ένα τέτιο πράγμα». ²⁸⁹

Απαντώντας στους επικριτές του, που επέμειναν ότι δεν μπορεί σε μία μόνη χώρα να φτάσουμε στο σοσιαλισμό με την επισημονική-μαρξιστική έννοια του όρου, με την έννοια της αταξικής και ακρατικής κοινωνίας, και συγκεκριμένα στον Τρότσκι, που υπενθύμιζε το απλό, ότι δεν μπορεί να εξαλειφθεί το κράτος, γιατί «[...] το κράτος έχει ανάγκη από στρατό ενάντια στους εξωτερικούς εχθρούς», ²⁹⁰ ο Στάλιν υπεραμύνθηκε της θέσης του, παίρνοντας ως εξής θέση στο ζήτημα: «[...] θεωρητικά μπορούμε να δεχτούμε απόλυτα μια τέτια κατάσταση της κοινωνίας, στην οποία δεν υπάρχουν τάξεις, δεν υπάρχει κράτος, υπάρχει όμως ένοπλος λαός που υπερασπίζει την αταξική του κοινωνία απ' τους εξωτερικούς εχθρούς». ²⁹¹ Πέφτοντας στην ουτοπική σκέψη φαντάζεται, όπως ο Thomas More, τετρακόσια χρόνια πριν, ότι είναι δυνατή μια «[...] μελλοντική αταξική κοινωνία που, ενώ δε θάχει τάξεις και κράτος, μπορεί ωστόσο να έχει μια σοσιαλιστική πολιτοφυλακή απαραίτητη για την υπεράσπισή της από τους εξωτερικούς εχθρούς». ²⁹² Θεωρεί μια τέτοια εξέλιξη μάλλον απίθανη, γιατί «[...] η νίκη του σοσιαλισμού [στην ΕΣΣΔ] και η εξάλειψη των τάξεων είναι γεγονότα τέτιας κοσμοϊστορικής σημασίας, που δεν μπορούν παρά να προκαλέσουν [...] επαναστατικές εκρήξεις στις άλλες χώρες» ²⁹³ αλλά δεν την αποκλείει θεωρητικά.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1936, ο ίδιος ο Στάλιν θα διακηρύξει πανηγυρικά μπροστά σε όλο τον κόσμο ότι στη Σοβιετική Ένωση νίκησε οριστικά ο σοσιαλισμός, δηλαδή «[...] πραγματο-

ποιήθηκε ήδη βασικά η πρώτη φάση του κομμουνισμού, ο σοσιαλισμός»!!!²⁹⁴ Έτσι, η θεωρία του για τη δυνατότητα νίκης του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα "επιβεβαιώθηκε" στην πράξη.

Αλλά ο σοσιαλισμός του Στάλιν δεν ήταν η αταξική και ακρατική κοινωνία στην πρώτη της φάση, δεν ήταν δηλαδή μια κοινωνία με την έννοια που έδινε σ' αυτήν ο επιστημονικός σοσιαλισμός, δεν ήταν ο σοσιαλισμός του Μαρξ, του Ένγκελς και του Λένιν. Ήταν ο σοσιαλισμός με την έννοια που έδινε σ' αυτόν ο καουτσικός μικροαστικός σοσιαλισμός. Ήταν ίδιος και σχεδόν απαράλλακτος με το σοσιαλισμό του Κάουτσκι, δηλαδή εργατική εξουσία + κρατική ιδιοκτησία + συνεταιρισμοί, ήταν σοσιαλισμός με κράτος και γραφειοκρατική κρατική υπαλληλία.

Καταμεσής στο δρόμο και πριν ακόμα ολοκληρωθούν καν τα πρώτα βήματα του μετασχηματισμού της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, αλλά οπωσδήποτε πριν να φθάσουμε στη συγκέντρωση στα χέρια του κράτους όλου του κεφαλαίου, της παραγωγής και της ανταλλαγής, και πριν να κατακτήσουμε την παγκόσμια δικτατορία του προλεταριάτου, δηλαδή τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την τελική νίκη του σοσιαλισμού, ο Στάλιν κηρύσσει το τέλος της προλεταριακής επανάστασης, περνώντας ολοκληρωτικά στις θεωρητικές θέσεις του μικροαστικού σοσιαλισμού, όπως το έκανε πριν απ' αυτόν ο Πατριάρχης της Β' Διεθνούς, ο Καρλ Κάουτσκι.

Θεωρώντας τα μεταβατικά μέτρα ως την τελική νίκη, τόσο ο Κάουτσκι όσο και ο Στάλιν, που τον μιμήθηκε, ταυτίστηκαν με τους δημοκρατικούς σοσιαλιστές, για τους οποίους ο Ένγκελς έλεγε ότι δέχονται ένα μέρος των μεταβατικών μέτρων, «[...] όχι ως μεταβατικά μέτρα προς τον κομμουνισμό, αλλά ως μέτρα που επαρκούν για να άρουν την αθλιότητα και να εξαφανίσουν τα δεινά της σημερινής κοινωνίας. Αυτοί οι δημοκρατικοί σοσιαλιστές είναι είτε προλετάριοι που δεν έχουν επαρκή

συνείδηση για τις συνθήκες απελευθέρωσης της τάξης τους, είτε εκπρόσωποι των μικροαστών [...]».²⁹⁵ Ό,τι απ' τα δύο και αν συνέτρεχε στην περίπτωση του Στάλιν, θεωρητική ανεπάρκεια και λειψή αφομοίωση της μαρξιστικής θεωρίας ή πέρασμα στην εκπροσώπηση των συμφερόντων της σοβιετικής γραφειοκρατίας λόγω ταξικών συσχετισμών, ένα είναι σίγουρο: η θεωρία του για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα δεν υπηρέτούσε την προλεταριακή επανάσταση ούτε τα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Συνέβαλε στο σταμάτημα κάθε θεωρητικής αναζήτησης για το προχώρημα της επανάστασης προς τα μπρος, προς το σοσιαλισμό (μιας και αυτός επιτεύχθηκε ήδη) και στόμωσε κάθε προβληματισμό για τους δρόμους ανάπτυξης της παγκόσμιας επανάστασης. Εξυπηρέτησε ιδιόμορφα τα συμφέροντα των διοικητικών και διευθυντικών στρωμάτων, τα συμφέροντα της σοβιετικής γραφειοκρατίας και τελικά τα συμφέροντα της παγκόσμιας αστικής τάξης. Τα στρώματα αυτά (η σοβιετική γραφειοκρατία, που είχε ήδη τότε πάρει το πάνω χέρι στο σοβιετικό κράτος και το κόμμα, και η υπεράσπιση της κρατικής ιδιοκτησίας της ήταν απαραίτητη) ήταν ικανοποιημένα με αυτό που ήδη υπήρχε, δεν ενδιαφέρονταν να προχωρήσει η επανάσταση μπροστά προς το σοσιαλισμό, γιατί κάτι τέτοιο θα σήμαινε και την κατάργησή τους. Δεν μπορούσαν βέβαια να μην παίρνουν υπόψη τους και την εργατική τάξη, γιατί δεν είχαν συνειδητοποιηθεί ακόμα – γι' αυτό και δεν μπορούσαν τότε ακόμα να εγκαταλείψουν ανοιχτά το μαρξισμό-λενινισμό. Αντίθετα δίνονταν όρκοι πίστης σ' αυτόν, και τα βροντόφωνα «Ζήτω ο μαρξισμός-λενινισμός» κάλυπταν τη σταδιακή χυδαιοποίηση και την εγκατάλειψη του επιστημονικού σοσιαλισμού, της επαναστατικής θεωρίας του Μαρξ, του Ένγκελς και του Λένιν. Για να διατηρήσουν αυτό που ήδη υπήρχε, έπρεπε να το υπερασπιστούν από τις εξωτερικές επεμβάσεις. Γι' αυτό και έπρεπε να ενισχύουν το εργατικό και αντιιμπεριαλιστικό κίνημα στις

άλλες χώρες, αρκεί αυτό να μην ξέφευγε από τον έλεγχό τους. Και τα έκαναν όλα αυτά, ώσπου να συνειδητοποιήσουν τη δυνατότητα να μετατραπούν σε αστική τάξη. Με την εμφάνιση του Γκορμπατσόφ, του ανοιχτού πια εκπροσώπου της παγκόσμιας αστικής τάξης στην ηγεσία του ΚΚΣΕ και του σοβιετικού κράτους, αυτή η διαδικασία, που άρχισε ήδη στη δεκαετία του '20 και συνεχίστηκε με πολλούς ενδιάμεσους σταθμούς, με σημαντικότερο απ' όλους τη χρουστσσοφική περίοδο, έφθασε στο τέλος της και το απελευθερωτικό έργο της Οκτωβριανής επανάστασης διακόπηκε προσωρινά.

Παρά το γεγονός ότι η εργατική τάξη άρχισε ήδη τότε, το 1936, να χάνει την ταξική της κυριαρχία, και οι ταξικοί συσχετισμοί να γέρνουν υπέρ των αστικοποιημένων γραφειοκρατικών στρωμάτων, η ηρωική της δράση και η προωθητική δύναμη του Οκτώβρη πρόσφεραν γιγάντιες υπηρεσίες στην ανθρωπότητα. Μέσα σε συνθήκες σκληρής πάλης επανάστασης-αντεπανάστασης, η παγκόσμια αστική τάξη και ο ιμπεριαλισμός χρειάστηκε πολλές ακόμα δεκαετίες, ώσπου να παραμερίσει τη μεταβατική κοινωνία και να πανηγυρίσει την καπιταλιστική παλινόρθωση. Για τους εργάτες όλου του κόσμου, πολύ περισσότερο για τους συνειδητούς εργάτες, η υπεράσπιση αυτής της μεταβατικής κοινωνίας και των επιτευγμάτων της ήταν αυτονόητη. Δεν υπάρχει καμιά ανάγκη (όπως θα δούμε αναλυτικά στο σχετικό κεφάλαιο)* να τη μεταβαφτίσουμε σε σοσιαλισμό για να υπερασπιστούμε τα θετικά της στοιχεία, όπως νομίζουν οι σύγχρονοι οπαδοί του Κάουτσκι και του Στάλιν.

Για να βγουν ωστόσο τα αναγκαία διδάγματα, που θα χρησιμεύσουν στο εργατικό κίνημα στις νέες του εξορμήσεις, χρειάζεται μια εκ βαθέων κριτική εξέταση αυτών των κοινωνιών από την

* Δυστυχώς ο πρόωρος χαμός του συγγραφέα δεν επέτρεψε την συγγραφή αυτού του κεφαλαίου. (Σημείωση επιμελητών)

θεωρητική έκφραση της σημερινής εργατικής τάξης, από το σύγχρονο μαρξισμό. Έτσι θα ξεχωρίσουμε τις θεωρητικές βάσεις της επανάστασης από εκείνες της αντεπανάστασης, ώστε να μη χάσει ακόμη μια φορά η εργατική τάξη αυτό που με τόσους κόπους κατάκτησε, και να μην επιτρέψει ξανά να νοθεύσουν, να σταματήσουν και να αντιστρέψουν την πορεία της επανάστασής της, αλλά να την οδηγήσει με επιτυχία ως την τελική νίκη.

Το νέο, το επαναστατικά ανασυγκροτημένο παγκόσμιο εργατικό κίνημα οφείλει γι' αυτό να στείλει στο μουσείο της ιστορίας όλες τις μικροαστικές και αστικές επιρροές, μαζί και τους θεωρητικούς ακροβατισμούς του Στάλιν – ανάμεσά τους και τη θεωρία του για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα.

Ο Στάλιν, με τη θεωρία του αυτή, κατέταξε – όπως είχε κάνει την ίδια περίοδο με τη μαρξιστική θεωρία της διαρκούς επανάστασης – ένα ακόμα αγκωνάρι του μαρξισμού, τη θεωρία που διδάσκει ότι η κομμουνιστική κοινωνία μπορεί να επιτευχθεί μόνο παγκόσμια, στις ειδικά τροτσκιστικές θεωρίες, τη δαιμονοποίησε, και το κίνημα την παρέδωσε στη λήθη και τη γενική περιφρόνηση για εφτά δεκαετίες.

Η θεωρία για τη νίκη του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα δεν έχει απολύτως καμιά σχέση με το λενινισμό, αντιθέτως αποτελεί ωμή διαστρέβλωση του μαρξισμού-λενινισμού.

Ο σοσιαλισμός – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας είναι μια ακρατική και αταξική κοινωνία, είναι ήδη κομμουνισμός – ανολοκλήρωτος κομμουνισμός και δεν μπορεί να υπάρξει σε μία χώρα, παρά μόνο παγκόσμια. Αυτή είναι η θέση του μαρξισμού και δεν είναι σε καμιά περίπτωση συμβατή με την κατασκευή του Στάλιν, που μιλούσε για ένα σοσιαλισμό – πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας με τάξεις, κράτος και εμπορευματοχρηματικές σχέσεις, ταυτίζοντάς τον με τη μεταβατική περίοδο. Ας σημειωθεί επιπλέον ότι ο Στάλιν θεωρούσε όχι μόνο την πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας

ως μια κοινωνία με κράτος, αλλά και τον ολοκληρωμένο κομμουνισμό! Λέει, στον "Απολογισμό του στο 18^ο Συνέδριο του Κόμματος" το 1939: «Εμείς προχωράμε παραπέρα, μπροστά, προς τον κομμουνισμό. Θα διατηρηθεί άραγε στη χώρα μας το κράτος μας και στην περίοδο του κομμουνισμού;

Ναι, θα διατηρηθεί, αν δε θα έχει εξαλειφθεί η καπιταλιστική περικύκλωση, αν δε θα έχει εξαλειφθεί ο κίνδυνος στρατιωτικών επιθέσεων από τα έξω. Και μάλιστα είναι ευνόητο ότι οι μορφές του κράτους μας θα αλλάζουν και πάλι, ανάλογα με τις αλλαγές της εσωτερικής και εξωτερικής κατάστασης.

Όχι, δε θα διατηρηθεί και θα απονεκρωθεί, αν εκλείψει η καπιταλιστική περικύκλωση, αν θα αντικατασταθεί με μια σοσιαλιστική περικύκλωση». ²⁹⁶

Ωστε, λοιπόν, όχι μόνο σοσιαλισμό αλλά και ολοκληρωμένο κομμουνισμό θα έχουμε σε μία μόνη χώρα, μιας και μπορεί να υπάρξει κομμουνισμός με κράτος!!!

Πρόκειται για πλήρη και οριστική ρήξη του Στάλιν με το μαρξισμό-λενινισμό, για οριστική μετατροπή του σε θεωρητικό εκπρόσωπο της γραφειοκρατίας.

3.6 Η επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επανάστασης

Όπως και νάχει, προβληματισμοί γύρω από τη σύγχρονη επανάσταση μπορούν να υπάρξουν και υπάρχουν όχι μόνο από μια τέτοια σκοπιά σαν του Χαρίλαου Φλωράκη αλλά αυθόρμητα και από γνήσιο ενδιαφέρον για τις τύχες της.

Στην εποχή της "παγκοσμιοποίησης" είναι κατανοητό να φτάνει κανείς στη σκέψη μήπως σήμερα η επανάσταση μπορεί και πρέπει ίσως να νικήσει σ' όλες τις χώρες ταυτόχρονα;

Σήμερα η διεθνοποίηση της παραγωγής και του κεφαλαίου έφτασε σε πρωτόγνωρες διαστάσεις, ο καπιταλισμός παγκο-

σμοιοποιήθηκε πράγματι, σάρωσε παντού όλες τις προκαπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής και τράβηξε όλες τις χώρες του κόσμου στην καπιταλιστική ανάπτυξη. Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνικής ελαχιστοποίησε τις αποστάσεις, τα εθνικά σύνορα άνοιξαν για να περάσουν τα εμπορεύματα των πολυεθνικών, χωρίς εθνικούς περιορισμούς και άλλα γνωστά εμπόδια του παρελθόντος. Μια χούφτα πολυεθνικές και δύο τρεις ομάδες ιμπεριαλιστικών κρατών κρατούν στα χέρια τους (λόγω και της απουσίας αντίπαλου δέους) τις τύχες της ανθρωπότητας και μέσα από έναν ανελέητο ενδοϊμπεριαλιστικό ανταγωνισμό επιβάλλουν τις θελήσεις του ισχυρού, τα συμφέροντα του παγκόσμιου κεφαλαίου.

Σήμερα, μια νέα μηχανή που εφευρέθηκε σε μια μεγάλη καπιταλιστική χώρα, δεν χρειάζεται καν ένα χρόνο, όπως στην εποχή του Ένγκελς, για να πάρει το ψωμί από εκατομμύρια εργάτες της Κίνας: ο χρόνος "αρπαγής του ψωμιού" ελαχιστοποιήθηκε σε αφάνταστο βαθμό. Και όχι μόνο αυτό, αλλά και ο σύγχρονος καπιταλισμός αφαίρεσε γενικά το ψωμί από δισεκατομμύρια εργάτες του πλανήτη και τους καταδίκασε στην πείνα, την εξαθλίωση και το θάνατο, καθώς στερεί ολόκληρες περιοχές του κόσμου από κάθε ανάπτυξη και αποκλείει εκατομμύρια εργάτες από την παραγωγή στις μητροπόλεις λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης και της αύξησης της παραγωγικότητας. Σήμερα, ό,τι συμβαίνει στις πολιτισμένες χώρες, έχει ραγδαία και πολλαπλάσια απ' ό,τι στην εποχή του Ένγκελς επίδραση στις άλλες χώρες. Όλα αυτά βέβαια δεν σημαίνουν καθόλου ότι εξαλείφθηκε η εθνική βάση συγκρότησης του καπιταλισμού. Η εθνική βάση συγκρότησης του καπιταλισμού και συσσώρευσης του κεφαλαίου παραμένει εξαιρετικά ισχυρή. Τα προϊόντα κυκλοφορούν ελεύθερα παγκοσμίως, οι εταιρείες μετατρέπονται σε πολυεθνικές, τα κέρδη όμως σε μεγάλο βαθμό επαναπατρίζονται και συσσωρεύονται σε εθνική βάση.

Οι σκέψεις μήπως λόγω της παγκοσμιοποίησης η επανάσταση μπορεί να ξεσπάσει ταυτόχρονα σε όλες τις χώρες, είναι τουλάχιστον λαθεμένες. Οι αντιθέσεις είναι σήμερα τόσο μεγάλες και οι ανισότητες τόσο αγεφύρωτες, που καθιστούν ανεπίτρεπτες τέτοιες σκέψεις.

Φυσικά, μόνο υποθέσεις μπορεί να κάνει κανείς για την πορεία ανάπτυξης της επικείμενης εργατικής επανάστασης.

Κατά πάσα πιθανότητα, πάντως, αυτή θα αρχίσει και πάλι όπως παλιά, θα νικήσει αρχικά σε μία χώρα ή ομάδα χωρών, θα προχωρήσει στην παγκόσμια νίκη και την κατάκτηση της παγκόσμιας δικτατορίας του προλεταριάτου, στην κατάκτηση δηλαδή της απαραίτητης προϋπόθεσης για την κοινωνία των ελευθέρων συνεταιρισμένων παραγωγών, για την τελική κοινωνική απελευθέρωση της ανθρωπότητας, για το σοσιαλισμό - κομμουνισμό.

Το πόσο γρήγοροι ή αργοί θα είναι οι ρυθμοί και πόσο χρονικό διάστημα θα χρειαστεί από τη νίκη σε μία χώρα ως την παγκόσμια δικτατορία του προλεταριάτου, δεν μπορεί να προβλεφτεί. Στις συγκεκριμένες συνθήκες πάντως και κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, η περίοδος αυτή μπορεί να είναι πολύ πιο σύντομη απ' ό,τι φαντάστηκαν οι επαναστάτες του προηγούμενου αιώνα. Το βασικό καθήκον της εργατικής τάξης και του επαναστατικού εργατικού κόμματος κάθε χώρας παραμένει το ίδιο όπως και παλιότερα. Να οργανώνει την πάλη για την ανατροπή της "δικής του" αστικής τάξης, να πραγματοποιήσει τη σοσιαλιστική επανάσταση στη χώρα του. Αυτό σημαίνει και την επιτυχή εκπλήρωση του διεθνιστικού καθήκοντος της κάθε ξεχωριστής, εθνικής εργατικής τάξης, στην πάλη του παγκόσμιου προλεταριάτου για την ανατροπή του ιμπεριαλισμού, του σύγχρονου καπιταλισμού, για την παγκόσμια - εργατική δημοκρατία και το σοσιαλισμό - κομμουνισμό.

Σήμερα υπάρχει παγκόσμια επάρκεια αγαθών (επάρκεια,

όχι αφθονία), έτσι που όλοι οι άνθρωποι να μπορούν να ζουν αξιοπρεπώς. Ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε τάξεις είναι πλέον αναχρονισμός. Κάποτε, όταν δεν υπήρχε επάρκεια, ήταν κοινωνικά αναγκαίες οι ταξικές διακρίσεις. Έπρεπε να υπάρχει μια διευθύνουσα τάξη. Τώρα όμως, όχι!

Γι' αυτό η κοινωνική αναγκαιότητα της σύγχρονης επανάστασης.

Η επανάσταση είναι και γι' αυτό άκρως επίκαιρη!!!

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Φ. Ένγκελς: «Η καταγωγή της οικογένειας, της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και του κράτους», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 308, βλ. και F. Engels: MEW*, τ. 21, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 112
2. F. Engels: MEW, τ. 22, Dietz Verlag Berlin 1990, σελ. 58, βλ. και K. Marx: MEW, τ. 16, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 14, βλ. και K. Marx: MEW, τ. 17, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 440 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
3. Κ. Μαρξ: «Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 286-287, βλ. και Κ. Marx: MEW, τ. 8, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 118
4. Φ. Ένγκελς: Πρόλογος στην "Αθλιότητα της Φιλοσοφίας" του Κ. Μαρξ στο Κ. Μαρξ: «Η Αθλιότητα της Φιλοσοφίας», Εκδόσεις: Γερ. Αναγνωστίδη, Έκδ 4η, σελ. 10
5. Κ. Μαρξ: «Το Κεφάλαιο», τ. πρώτος, Εκδόσεις "Σύγχρονη Σκέψη", Αθήνα 1975, σελ. 634
6. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 652
7. Κ. Μαρξ: «Το Κεφάλαιο», τ. τρίτος, Έκδοση Νέα βιβλία, Μετάφραση Π. Μαυρομάτη, σελ. 296
8. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 302
9. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 312
10. Βλ. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 333
11. Rosa Luxemburg [Junius]: "Die Krise der Sozialdemokratie", Zürich 1916, βλ. Ι. Κεφάλαιο [Παραπομπή από τους επιμελητές]
12. Βλ. Herbert Marcuse: "Der eindimensionale Mensch", DTV München 2005, 5. Auflage, (1964 1. Auflage), σελ. 48-49 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
13. Κ. Μαρξ: «Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 έως το 1850», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 246
14. Κ. Marx: "Das Attentat auf Franz Joseph - Der Mailänder Aufstand", MEW, τ. 8, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 527

* MEW: Marx Engels Werke

15. K. Marx – F. Engels: "Rezensionen aus der "Neuen Rheinischen Zeitung. Politisch-ökonomische Revue" ", MEW, τ. 7, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 273
16. Βλ. K. Marx: "Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess in Köln", MEW, τ. 8, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 412
17. K. Marx: "Marx an Carlo Cafiero: 29. Juli 1879", (Πρόκειται για παράθεμα που υπήρχε στο χειρόγραφο προσχέδιο της επιστολής αλλά διαγραμμένο [Σημείωση επιμελητών]). MEW, τ.34, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 384.
18. K. Marx: "Das Elend der Philosophie", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 181, βλ. και K. Μαρξ: «Η Αθλιότητα της Φιλοσοφίας», Εκδόσεις: Γερ. Αναγνωστίδη, Έκδ. 4η, σελ. 173
19. K. Marx – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 66, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 99
20. K. Μαρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Πρόλογος», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 424 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
21. K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 74, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ 4η, σελ. 112
22. K. Μαρξ: «Ο Μαρξ στον Αννένκοβ. Βρυξέλλες, 23 του Δεκέμβρη 1846», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 527
23. K. Μαρξ: «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Πρόλογος», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 424 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
24. K. Marx: "Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln", MEW, τ. 8, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 412-413
25. Φ. Ένγκελς: «Πρόλογος στην "Κατάσταση της εργαζόμενης τάξης στην Αγγλία"», Διαλεχτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 485-486
26. K. Marx – F. Engels: "Resolutionen des allgemeinen Kongresses zu Haag vom 2. bis 7. September 1872", MEW, τ.18, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 149

27. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 41
28. Κ. Marx: "Marx an Carlo Cafiero" 29. Juli 1879", MEW, τ.34, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 384
29. Κ. Μαρξ: «Το Κεφάλαιο», τ. τρίτος, Έκδοση Νέα βιβλία, Μετάφραση Π. Μαυρομάτη, σελ. 332
30. Κ. Μαρξ: «Ο Μαρξ στον Βαϊντεμάγιερ, Λονδίνο 5 του Μάρτη 1852», Διαλεκτά Έργα, τ.ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 530
31. Κ. Μαρξ: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ.27
32. Βλ. Κ. Μπατίκας: «Συνδικάτα και Πολιτική», Εργοεκδοτική, Αθήνα 1994, αναλυτικά στο κεφάλαιο 2^ο: "Ταξική πάλη και πολιτική", σελ. 47-89
33. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 29-30
34. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Αγία Οικογένεια ή κριτική της κριτικής κριτικής», Έκδοση Φιλοσοφία, σελ. 43-44
35. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 43
36. Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 38, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ο.π., σελ. 43 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
37. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 34-35
38. Κ. Marx: "Thesen über Feuerbach", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 534 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
39. Φ. Ένγκελς: «Εισαγωγή στο έργο του Κ. Μαρξ: "Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850"», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 143
40. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 42
41. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 33
42. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 35
43. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 42
44. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 11 [Παραπομπή από τους επιμελητές]

45. K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 475, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 35
46. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 42-43
47. K. Marx – F. Engels: MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 481, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 43
48. K. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 482, βλ. και K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 44
49. K. Marx: MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 385 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
50. K. Marx – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ.3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 70
51. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ.376
52. K. Marx: "Das Elend der Philosophie", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 182
53. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 79, βλ. και MEW, τ.3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 34
54. Βλ. K. Marx: MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 388 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
55. F. Engels: MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 555 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
56. K. Μαρξ: «Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη», Διαλεκτά Έργα, τ. 1, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 296
57. Βλ. K. Μαρξ: ό.π., σελ. 386
58. K. Μαρξ: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 86
59. K. Marx: "Zur Judenfrage", MEW, τ. 1, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 357
60. K. Marx – F. Engels: "Forderungen der Kommunistischen Partei in Deutschland", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 3-5
61. K. Marx – F. Engels: "Die "Kölnische Zeitung" über die Wahlen", MEW, τ. 6, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 217

62. K. Marx – F. Engels: "Die Krisis und die Konterrevolution", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 402
63. K. Marx – F. Engels: "Programme der radikal-demokratischen Partei und der Linken zu Frankfurt", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 40-41
64. K. Marx – F. Engels: "Vereinbarungssitzung vom 4. Juli", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 195
65. K. Marx – F. Engels: "Die Vereinbarungssitzung vom 17. Juni", MEW, τ.5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 85
66. K. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 87
67. K. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 86
68. K. Marx – F. Engels: "Vereinbarungssitzung vom 4. Juli", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 191-192
69. K. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 193
70. K. Marx – F. Engels: "Der Gesetzentwurf über die Aufhebung der Feudal-lasten", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 279
71. K. Marx – F. Engels: "Patows Ablösungsdenschrift", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 107
72. K. Marx – F. Engels: ό.π., σελ. 106
73. K. Marx – F. Engels: "Der Gesetzentwurf über die Aufhebung der Feudallasten", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 283
74. K. Marx – F. Engels: "Der Bürgerwehrgesetzentwurf", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 249
75. K. Marx – F. Engels: "Die Polendebatte in Frankfurt", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 334
76. K. Marx – F. Engels: "Auswärtige deutsche Politik", MEW, τ. 5, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 155
77. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς : «Προσφώνηση της Κεντρικής Επιτροπής στην Ένωση των Κομμουνιστών το Μάρτη του 1850», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 115
78. K. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 116
79. F. Engels: "Die künftige italienische Revolution und die sozialistische Partei", MEW, τ. 22, Dietz Verlag Berlin 1990, σελ. 442

80. F. Engels: "Zur Kritik des sozialdemokratischen Programmentwurfs 1891", MEW, τ. 22, Dietz Verlag Berlin 1990, σελ. 235
81. Κ. Μαρξ: «Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 180
82. Κ. Μαρξ: ό.π., σελ. 263
83. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Προσφώνηση της Κεντρικής Επιτροπής στην Ένωση των Κομμουνιστών το Μάρτη του 1850», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 111
84. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 110
85. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 121-122
86. Κ. Μαρξ: «Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 161-162
87. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Προσφώνηση της Κεντρικής Επιτροπής στην Ένωση των Κομμουνιστών το Μάρτη του 1850», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 119
88. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 114-115
89. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 115
90. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 112
91. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 114
92. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 116
93. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 116-117
94. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 115-116
95. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 116
96. Κ. Μαρξ: «Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 252
97. Β. Ι. Λένιν: «Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση», Άπαντα, τ. ΙΙ, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 22
98. Β. Ι. Λένιν: «Η στάση της σοσιαλδημοκρατίας απέναντι στο αγροτικό κίνημα», Άπαντα, τ. ΙΙ, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 223
99. Β. Ι. Λένιν: «Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στην δημοκρατική επανάσταση», Άπαντα, τ. ΙΙ, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 11

100. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 10
101. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 17
102. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 26
103. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 36
104. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 39
105. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 87
106. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 89
107. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 43-44
108. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 44
109. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 39
110. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 113
111. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 48-49
112. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 122
113. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 75
114. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 76
115. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 74
116. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 90
117. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 104-105
118. Β. Ι. Λένιν: «Η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς», Άπαντα, τ. 10, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1984, σελ. 32
119. Β. Ι. Λένιν: «Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση», Άπαντα, τ. 11, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 44-45
120. Β. Ι. Λένιν: «Τα καθήκοντά μας και το Σοβιέτ των εργατών βουλευτών (Γράμμα στη σύνταξη)», Άπαντα, τ. 12, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 61
121. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 63
122. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 66
123. Β. Ι. Λένιν: «Τηλεγράφημα προς τους μπολσεβίκους που φεύγουν για τη Ρωσία», Άπαντα, τ. 31, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1981, σελ. 7

124. Β. Ι. Λένιν: «Γράμματα από μακριά», Άπαντα, τ. 31, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1981, σελ. 35
125. Β. Ι. Λένιν: «Τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην τωρινή επανάσταση», Άπαντα, τ. 31, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1981, σελ. 114, 115, 116
126. Β. Ι. Λένιν: «Γράμματα για την τακτική», Άπαντα, τ. 31, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1981, σελ. 133
127. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 133, 134, 135, 141
128. Ι. Β. Στάλιν: «Τροτσκισμός ή Λενινισμός;», Άπαντα, τ. 6, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ 1952, σελ. 380-381
129. Λ. Τρότσκι: «Η Διαρκής Επανάσταση», Εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία 1998, σελ. 112
130. Β. Ι. Λένιν: «Η τέταρτη επέτειος της Οκτωβριανής Επανάστασης», Άπαντα, τ. 44, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1983, σελ. 144
131. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 147
132. Λ. Τρότσκι: «Αποτελέσματα και Προοπτικές – Πρόλογος στην επανέκδοση του 1919» στο: «Η Ρωσική Επανάσταση του 1905», Εκδόσεις Λέων – Αθήνα 2005
133. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 73
134. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 77-78
135. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 79
136. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 81
137. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 82
138. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 87
139. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 83
140. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 84
141. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 87
142. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 84
143. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 89
144. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 89-90
145. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 90
146. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 90-91

147. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 91-92
148. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 95
149. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 126
150. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 129-130
151. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 139
152. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 29-30
153. Λ. Τρότσκι: «Εισαγωγή στην πρώτη (ρώσικη) έκδοση» στο: «Η Διαρκής Επανάσταση», Εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία, 1998, σελ. 18
154. Λ. Τρότσκι: «Η Ρωσική Επανάσταση του 1905», Εκδόσεις Λέων – Αθήνα 2005, σελ. 84 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
155. Λ. Τρότσκι: Τα αποσπάσματα αυτά τα παραθέτει ο Τρότσκι στο έργο του: «Η Διαρκής Επανάσταση», Εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία, 1998, σελ. 110
156. Β. Ι. Λένιν: «Ο σκοπός της πάλης του προλεταριάτου στην επανάστασή μας», Άπαντα, τ. 17, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1978, σελ. 389-390
157. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 390
158. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 390-391
159. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 391-392
160. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 391
161. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 392
162. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 392-393
163. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 398
164. Λ. Τρότσκι: «Η πάλη για την εξουσία» στο: «Η Ρωσική Επανάσταση του 1905», Εκδόσεις Λέων – Αθήνα 2005, σελ. 143-144
165. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 144-145
166. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 146-147
167. Λ. Τρότσκι: ό.π., σελ. 147-148
168. Β. Ι. Λένιν: «Για τις δύο γραμμές της επανάστασης», Άπαντα, τ. 27, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 81-82
169. Βλ. Ι. Β. Στάλιν: «Τροτσκισμός ή λενινισμός;», Άπαντα, τ. 6, Εκδοτικό

- της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, 1952, σελ. 398 κ.ε. [Παραπομπή από τους επιμελητές]
170. Βλ. Β. Ι. Λένιν: «Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση», Άπαντα, τ. 11, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 90 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
171. Βλ. Β. Ι. Λένιν: «Η επαναστατική δημοκρατική δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς», Άπαντα, τ. 10, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1984, σελ. 21-32 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
172. Α. Τρότσκι: «Η Διαρκής Επανάσταση», Εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία, 1998, σελ. 25 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
173. Α. Τρότσκι: ό.π., σελ. 29 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
174. Βλ. Α. Τρότσκι: ό.π., σελ. 111, 112, 130 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
175. «Η πλατφόρμα της Ενωμένης Αντιπολίτευσης 1927», Εκδόσεις Αλλαγή, Αθήνα 1985, σελ. 125
176. Α. Τρότσκι: «Η Διαρκής Επανάσταση», Εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία, 1998, σελ. 15-16
177. Α. Τρότσκι: ό.π., σελ. 16
178. Α. Τρότσκι: ό.π., σελ. 67
179. Α. Τρότσκι: ό.π., σελ. 149
180. «Η πλατφόρμα της Ενωμένης Αντιπολίτευσης 1927», Εκδόσεις Αλλαγή, Αθήνα 1985, σελ. 105
181. Κ. Kautzky: "Die proletarische Revolution und ihr Programm", Verlag Dietz [u.a.], Stuttgart, 1922, σελ. 106
182. Β. Ι. Λένιν: «Η προλεταριακή επανάσταση και ο αποστάτης Κάουτσκι», Άπαντα, τ. 37, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1982, σελ. 336
183. Ι. Β. Στάλιν: «Οι βάσεις του λενινισμού», Άπαντα, τ. 6, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, 1952, σελ. 117-118
184. Χ. Φλωράκης: «Η Ομιλία του Χ. Φλωράκη στην εκδήλωση της ΚΕ για τα 74 χρόνια της Οχτωβριανής Επανάστασης», «Ριζοσπάστης», 8 Νοέμβρη 1991, σελ. 7

185. Βλ. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 374-375, βλ. και K. Marx – F. Engels: "Manifest der Kommunistischen Partei", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 479 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
186. Κ. Μαρξ: «Κριτική του Προγράμματος της Γκότα», Διαλεχτά Έργα, τ. II, Έκδοση «Νέα Ελλάδα», 1951, σελ. 14, 12, 13, 14, 12 αντίστοιχα
187. F. Engels: «Grundsätze des Kommunismus», MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ.374 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
188. Ι. Β. Στάλιν: «Η σοσιαλδημοκρατική παρέκκλιση στο κόμμα μας, Εισήγηση στη 15η Πανενοσιακή Συνδιάσκεψη του ΚΚ (Μπ.) της ΕΣΣΔ, 1 του Νοέμβρη 1926», Άπαντα, τ. 8, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ 1953, σελ. 280
189. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 282
190. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 283
191. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 283-284
192. Ι. Β. Στάλιν: «Τελικός λόγος πάνω στην εισήγηση "Για τη σοσιαλδημοκρατική παρέκκλιση στο κόμμα μας" [στη 15η Συνδιάσκεψη του Κόμματος], 3 του Νοέμβρη 1926», Άπαντα, τ. 8, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ 1953, σελ. 345-346
193. Πρόλογος του Ινστιτούτου Μαρξισμού – Λενινισμού της ΚΕ του ΚΚΣΕ στον 4^ο τόμο των Απάντων των Μαρξ-Ένγκελς, Γερμανική έκδοση, MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. XI – XII
194. Παρόμοια σημείωση υπάρχει στους τόμους 3, 4 και αλλού, π.χ.: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σημείωση 9, σελ. 549-550
"Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σημείωση 240, σελ. 640-641
195. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Έκδοση Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 81, βλ. και K. Marx – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 34-35
196. Κ. Marx – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 60, βλ. και: Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδε-

- ολογία», τ. πρώτος, Έκδοση Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 110-111
197. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 84, βλ. και Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 45-46
198. Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 35-36
199. Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 37, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 84-85
200. Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 66, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 99
201. Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 22-23, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 63
202. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 65, βλ. και Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 24
203. Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 74, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 112
204. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 32
205. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Έκδοση Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 119, βλ. και Κ. Μαρξ – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 70
206. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 32
207. Κ. Μαρξ – F. Engels: "Die deutsche Ideologie", MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 67-68, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τόμος πρώτος, Έκδοση Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 126-127
208. Κ. Μαρξ – F. Engels: ό.π., σελ. 61, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: ό.π., σελ. 111
209. F. Engels: "Vorwort zur deutschen Ausgabe von 1892 der "Lage der arbeitenden Klasse in England" ", MEW, τ. 2, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 640
210. Κ. Μαρξ – F. Engels: "Manifest der Kommunistischen Partei", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 479, βλ. και Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς:

- Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 41
211. K. Marx: "Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850", MEW, τ. 7, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 19, βλ. και Κ. Μαρξ: Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 160
- 212 Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Η Γερμανική Ιδεολογία», τ. πρώτος, Έκδοση Gutenberg, Αθήνα, Έκδ. 4η, σελ. 112, βλ. και Κ. Marx – F. Engels: MEW, τ. 3, Dietz Verlag Berlin 1969, σελ. 73
213. "Marx an Friedrich Adolph Sorge, 27. September 1877", MEW, τ. 34, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 296
214. "Engels an Johann Philipp Becker, 19. Dezember 1879", MEW, τ. 34, Dietz Verlag Berlin 1973, σελ. 433
215. K. Marx: "Rede über Polen". (Ομιλία στο διεθνές μίτινγκ του Λονδίνου στις 29 Νοεμβρίου 1847, στη 17^η επέτειο από την Πολωνική εξέγερση του 1830) στο F. Engels: "Zum Jahrestag der polnischen Revolution von 1830", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 414
216. F. Engels: "Reden über Polen auf dem internationalen Meeting [...] [Rede von Friedrich Engels]", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 417
217. Κ. Μαρξ: «Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 238-239, βλ. και: Κ. Marx: "Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848-1850", MEW, τ. 7, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 79
218. K. Marx: "Die revolutionäre Bewegung", MEW, τ. 6, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 150
219. K. Marx: ό.π., σελ. 149
220. K. Marx: "Rede auf der Jahresfeier des "People's Paper" am 14. April 1856 in London", MEW, τ. 12, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 4
221. Κ. Μαρξ – Φ. Ένγκελς: «Προσφώνηση της ΚΕ στην Ένωση των Κομμουνιστών», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 121, βλ. και MEW, τ. 7, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 253-254
222. Κ. Μαρξ: «Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850», Διαλεκτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 179, βλ. και Κ. Marx: MEW, τ. 7, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 34

223. K. Marx: "Die revolutionäre Bewegung", MEW, τ. 6, Dietz Verlag Berlin 1970, σελ. 149-150
224. Φ. Έγγελς: «Εισαγωγή στο έργο του Μαρξ "Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850", του 1893», Διαλεχτά Έργα, τ. Ι, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1951, σελ. 134-135, βλ. και F. Engels: MEW, τ. 7, Dietz Verlag Berlin 1971, σελ. 517-518
225. Βλ. Γιώργος Ρούσης: «Ο Μαρξ γεννήθηκε νωρίς», Εκδόσεις Γκοβόστη, 2008, σελ. 83-84
226. F. Engels: "Engels an Paul Lafargue in Le Perreux, London, den 2. Juni 94", MEW, τ. 39, Dietz Verlag Berlin 1968, σελ. 255
227. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 368
228. F. Engels: ό.π., σελ.369
229. F. Engels: ό.π., σελ. 370
230. F. Engels: ό.π., σελ. 369
231. F. Engels: ό.π., σελ. 370-371
232. F. Engels: ό.π., σελ. 367
233. F. Engels: ό.π., σελ. 371
234. F. Engels: ό.π., σελ. 371-372
235. F. Engels: ό.π., σελ. 372
236. F. Engels: ό.π., σελ. 374
237. F. Engels: ό.π., σελ. 373
238. F. Engels: ό.π., σελ. 373-374
239. F. Engels: ό.π., σελ. 374-375
240. Βλ. F. Engels: ό.π., σελ. 372-373
241. Β. Ι. Λένιν: «Για το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», Άπαντα, τ. 26, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 362-363
242. Β. Ι. Λένιν: «Το στρατιωτικό πρόγραμμα της προλεταριακής επανάστασης», Άπαντα, τ. 30, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 133
243. Απόφαση του 4^{ου} συνεδρίου της ΚΔ πάνω στο θέμα: «Πέντε χρόνια Ρωσικής επανάστασης και οι προοπτικές της παγκόσμιας επανάστασης» ("Fünf Jahre Russische Revolution und die Perspektiven der Weltrevolution") στο:

- Protokoll des IV. Weltkongresses der Kommunistischen Internationale, 1923, τ. II, Verlag der Kommunistischen Internationale, Hamburg 1923, σελ. 965
244. K. Kautzky: "Zwei Schriften zum Umlernen" in: "Die neue Zeit", Wochenschrift der deutschen Sozialdemokratie, 30.4.1915, σελ. 141
245. Λ. Τρότσκι, στο: Ι. Β. Στάλιν: «Η σοσιαλδημοκρατική παρέκκλιση στο κόμμα μας», Άπαντα, τ. 8, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ 1953, σελ. 288-289
246. Β. Ι. Λένιν: «Θεμελιακές θέσεις σχετικά με το ζήτημα του πολέμου», Άπαντα, τ. 30, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1981, σελ. 218
247. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 219-220
248. K. Kautzky: "Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund", Fränkische Verlagsanstalt, Nürnberg 1915, σελ. 75
249. Β. Ι. Λένιν: «Για το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», Άπαντα, τ. 26, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1980, σελ. 359
250. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 360
251. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 362
252. Β. Ι. Λένιν: ό.π., σελ. 363
253. Β. Ι. Λένιν: «Το στρατιωτικό πρόγραμμα της προλεταριακής επανάστασης», Άπαντα, τ. 30, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», Αθήνα 1981, σελ. 133
254. Ι. Β. Στάλιν: «Ερωτήσεις και απαντήσεις. Ομιλία στο Πανεπιστήμιο Σβερντλόφ, 9 του Ιούνη 1925», Άπαντα, τ. 7, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, 1953, σελ. 175
255. Ι. Β. Στάλιν: «Πάνω στα ζητήματα του λενινισμού», Άπαντα, τ. 8, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, 1953, σελ. 36
256. Λ. Τρότσκι: Επίλογος στο «Πρόγραμμα Ειρήνης». στο: Ι. Β. Στάλιν: «Ερωτήσεις και απαντήσεις», Άπαντα, τ. 7, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 225
257. Ι. Β. Στάλιν: «Οι βάσεις του λενινισμού», Άπαντα, τ. 6, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1952, σελ. 122
258. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 120
259. Ι. Β. Στάλιν: «Πάνω στα ζητήματα του λενινισμού», Άπαντα, τ. 8, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 71-72

260. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 70
261. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 71
262. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 72
263. Ι. Β. Στάλιν: «Τα αποτελέσματα των εργασιών της 14^{ης} Συνδιάσκεψης του ΚΚΡ (Μπ.)», Άπαντα, τ. 7, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 120
264. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 121
265. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 122
266. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 123
267. Λ. Τρότσκι: «Αποτελέσματα και προοπτικές», στο: «Η Ρωσική Επανάσταση του 1905», Εκδόσεις Λέων 2005, σελ. 126
268. Λ. Τρότσκι, στο: Ι. Β. Στάλιν: Άπαντα, τ. 7, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 124
269. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 125, βλ. και σελ. 124 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
270. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 124
271. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 126
272. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 128
273. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 129-130
274. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 130
275. Βλ. Ι. Β. Στάλιν: «Η σοσιαλδημοκρατική παρέκκλιση στο κόμμα μας. Εισήγηση στη 15^η Πανενοσιακή Συνδιάσκεψη του ΚΚ (Μπ.) της ΕΣΣΔ, 1 του Νοέμβρη 1926», Άπαντα, τ. 8, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ 1953, σελ. 296, 311, 313, 314, 332, 333 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
276. Λ. Τρότσκι: «Προς το σοσιαλισμό ή προς τον καπιταλισμό;», Εκδόσεις «Αλλαγή», Αθήνα, Νοέμβρης 1988, σελ. 35 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
277. Ι. Β. Στάλιν: «Η σοσιαλδημοκρατική παρέκκλιση στο κόμμα μας. Εισήγηση στη 15^η Πανενοσιακή Συνδιάσκεψη του ΚΚ (Μπ.) της ΕΣΣΔ, 1 του Νοέμβρη 1926», Άπαντα τ. 8, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 310
278. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 311
279. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 306-307
280. Ι. Β. Στάλιν: «Τελικός λόγος πάνω στην εισήγηση "Για τη σοσιαλδημο-

- κρατική παρέκκλιση στο κόμμα μας", 3 του Νοέμβρη 1926», Άπαντα, τ. 8, Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, 1953, σελ. 337
281. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 342
282. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 343-344
283. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 374 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
284. Βλ. F. Engels: ό.π., σελ. 374 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
285. Φ. Ένγκελς: Διαλεγτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα» 1951, σελ. 166, βλ. και F. Engels: MEW, τ. 19, Dietz Verlag Berlin 1974, σελ. 224 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
286. Βλ. Φ. Ένγκελς: «Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους», Διαλεγτά Έργα, τ. ΙΙ, Έκδοση «Νέα Ελλάδα» 1951, σελ. 372 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
287. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 373 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
288. F. Engels: ό.π., σελ. 372
289. Ι. Β. Στάλιν: «Η 7^η Ευρεία Ολομέλεια της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς», Άπαντα, τ. 9, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, 1953, σελ. 105-106
290. Λ. Τρότσκι, στο: Ι. Β. Στάλιν: Άπαντα, τ. 9, Εκδοτικό της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, 1953, σελ. 146 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
291. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 147
292. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 147-148
293. Ι. Β. Στάλιν: ό.π., σελ. 148
294. Ι. Β. Στάλιν: «Για το σχέδιο συντάγματος της ΕΣΣΔ», Άπαντα, τ. 14, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2004, σελ. 187 [Παραπομπή από τους επιμελητές]
295. F. Engels: "Grundsätze des Kommunismus", MEW, τ. 4, Dietz Verlag Berlin 1972, σελ. 378
296. Ι. Β. Στάλιν: «Απολογισμός (έκθεση δράσης) στο 18^ο Συνέδριο του Κόμματος για τη δουλειά της ΚΕ του ΠΚΚ (μπ)», Άπαντα, τ. 14, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2004, σελ. 441

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Βιογραφικό σημείωμα	19
Σημείωμα των επιμελητών	21
Πρόλογος (του Κώστα Μπατίκα, 2.4.2007).....	25
Εισαγωγή (του Κώστα Μπατίκα, 5.4.2007).....	31
Η κομμουνιστική κοινωνία – Για τους όρους και τις έννοιες	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΟΥΤΟΠΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	53
1.1 Ο Thomas More (Morus) και η "Ουτοπία" του.....	56
1.2 Ο Τόμας Μίντσερ (Thomas Münzer) και η αναγνώριση της επαναστατικής βίας ως αναγκαίου στοιχείου για την εγκαθίδρυση της νέας κοινωνίας	68
1.3 Ο Γράκχος (Φρανσουά-Νοέλ) Μπαμπέφ (Babeuf) και η αναγνώριση της αναγκαιότητας μιας μεταβατικής επαναστατικής δικτατορίας για τη νέα κοινωνία – Ο κριτικός ουτοπικός κομμουνισμός.....	72
1.4 Ο κριτικός ουτοπικός σοσιαλισμός των Σαιν-Σιμόν, Φουριέ και Όουεν	80
1.4.1 Ο Σαιν-Σιμόν (Claude-Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon), 1760-1825.....	84
1.4.2 Ο Φουριέ (Francois-Marie-Charles Fourier), 1772-1837	87
1.4.3 Ρόμπερτ Όουεν, 1771-1858.....	91
1.5 Η σχέση του μαρξισμού με τον ουτοπικό σοσιαλισμό	96
ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	106

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΜΑΡΞ-ΕΝΓΚΕΛΣ
ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ Σ' ΑΥΤΗ	111
2.1 Ο πρώιμος μαρξισμός	113
2.1.1 Το πέρασμα των Μαρξ - Ένγκελς από τον ιδεαλισμό στον υλισμό και από τον επαναστατικό δημοκρατισμό στον κομμουνισμό	113
2.1.2 Η κομμουνιστική κοινωνία στον πρώιμο μαρξισμό.....	129
2.2 Από τις "Θέσεις για το Φόουερμπαχ" στο "Κομμουνιστικό Μανιφέστο" - Η γέννηση του μαρξισμού.....	136
2.2.1 Η φιλοσοφική θεμελίωση του μαρξισμού.....	138
2.2.2 Η μαρξιστική αντίληψη αυτής της περιόδου για την επανάσταση, τη μεταβατική περίοδο και την κομμουνιστική κοινωνία.....	149
2.2.2.1 Προλεταριακή επανάσταση.....	149
2.2.2.2 Μεταβατική περίοδος	154
2.2.2.3 Η κομμουνιστική κοινωνία.....	161
2.3 Η ολοκλήρωση της μαρξιστικής θεωρίας για την κομμουνιστική κοινωνία - Η "Κριτική του Προγράμματος της Γκότα" και οι δύο φάσεις της κομμουνιστικής κοινωνίας.....	177
2.3.1 Τρεις βαθμίδες (στάδια, φάσεις) της ιστορικής εξέλιξης	180
2.3.2 Η μεταβατική περίοδος	182
2.3.3 Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας (ο σοσιαλισμός)	186
2.3.4 Η πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας του Μαρξ και οι φαντασιοπληξίες των ηγεσιών του ΚΚΣΕ μετά το Λένιν.....	197
ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	208

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ.....	219
3.1 Τα ιστορικά όρια του καπιταλισμού.....	222
3.1.1 Η αναπόφευκτη κατάρρευση του καπιταλισμού.....	222
3.1.2 Η νομοτέλεια της επανάστασης.....	234
3.2 Η πορεία της επανάστασης από τη νίκη της πρώτης της πράξης στην τελική νίκη.....	252
3.3 Εργατική και αστική επανάσταση: Ομοιότητες και διαφορές.....	260
3.4 Η επανάσταση είναι διαρκής.....	264
3.4.1 Η λαοκρατική δημοκρατία (Demokratische Republik).....	270
3.4.2 Η τακτική του εργατικού κόμματος στην πάλη για την κατάκτηση των στρατηγικών στόχων της διαρκούς επανάστασης.....	281
3.4.3 Η διαρκής επανάσταση στο Λένιν.....	288
3.4.4 Η διαρκής επανάσταση στον Τρότσκι.....	309
3.4.5 Οι αντιπαραθέσεις Λένιν-Τρότσκι για τη διαρκή επανάσταση.....	320
3.4.6 Η εγκατάλειψη της διαρκούς επανάστασης και η αντικατάστασή της από τη θεωρία των σταδίων.....	338
3.5 Η επανάσταση είναι διεθνής Είναι παγκόσμια Η αρχική νίκη της σε μία χώρα και η ολοκλήρωσή της είναι παγκόσμια.....	346
3.5.1 Οι θέσεις του Μαρξ και του Ένγκελς.....	361
3.5.2 "Οι αρχές του Κομμουνισμού" του Ένγκελς.....	389
3.5.3 Η θέση του Λένιν.....	402
3.5.4 Οι τοποθετήσεις του Στάλιν – Ο Στάλιν και ο "σοσιαλισμός" σε μία μόνη χώρα.....	415
3.6 Η επικαιρότητα της σοσιαλιστικής επανάστασης.....	440
ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.....	444

Γιατί είναι νομοτελειακή η κατάρρευση
του καπιταλισμού;

...

Είναι κοινωνική αναγκαιότητα ή ουτοπία
η κομμουνιστική κοινωνία;

...

Τι είναι η διαρκής επανάσταση;

...

Ποιο είναι το πραγματικό νόημα της δικτατορίας
του προλεταριάτου;

...

Είναι δυνατή η οικοδόμηση του σοσιαλισμού
σε μία μόνο χώρα;

...

Τι πραγματικά υπήρξε στο λεγόμενο
"υπαρκτό σοσιαλισμό";

...

Γιατί η αντίληψη της σοβιετικής γραφειοκρατίας
βασίστηκε στον Κάουτσκι και όχι στο Λένιν;